

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

**ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА
ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Монографія

Видавничий дім “Бук-Друк”
Житомир 2024

УДК 343.35

ДЗ6

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного університету «Житомирська політехніка»
Протокол № 6 від 28 травня 2024 р.

Автори:

В.В. Євдокимов, Д.О. Грицишен, О.В. Олійник, В.В. Нонік, Т.В. Барановська,
В.М. Бутузов, Т.О. Власюк, В.М. Грубов, А.П. Дикий, Г.І. Ляхович,
С.З. Мошенський, І.О. Рафальський, С.В. Свірко, Л.В. Сергієнко, І.В. Супрунова,
В.С. Цимбалюк, І.А. Юхименко-Назарук, О.В. Вагун, О.С. Дика, І.В. Клименко,
В.В. Ковальчук, Ю.В. Крутік, Є.Ю. Романченко, В.В. Савіцький, С.І. Соха,
О.А. Харченко, Г.А. Шпиталенко, О.В. Білошицький, Р.М. Говда, О.О. Євенок,
С.В. Євтух, С.В. Козак, О.А. Крохмальницький, О.К. Ніколаєнко, Н.О. Олексунь,
А.Г. Сваток, Б.С. Шевченко

Рецензенти:

Олексій Юрійович Дрозд

*доктор юридичних наук, професор,
Бюро економічної безпеки*

Жанна Володимирівна Дрига

*доктор економічних наук, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»*

Сергій Вікторович Бєлай

*доктор наук з державного управління, професор,
Національна академія Національної гвардії України*

Володимир Вікторович Шаблистий

*доктор юридичних наук, професор,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

ДЗ6 Державна кримінально-правова політика протидії економічній
злочинності: монографія / За загальною редакцією
В.В. Євдокимова, Д.О. Грицишена. – Житомир: Видавничий дім
«Бук-друк», 2024. – 672 с.
ISBN 978-617-560-126-6

В монографії представлені ключові фрагменти дисертаційних досліджень докторантів,
аспірантів, а також наукових міжнародних проєктів та науково-технічних робіт щодо необхідності
переосмислення державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності.

УДК 343.35

ISBN 978-617-560-126-6

© Колектив авторів, 2024

ЗМІСТ

ПРО АВТОРІВ	6
ПЕРЕДМОВА	11
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	15
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні положення дослідження проблеми державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	15
1.1. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза національним інтересам держави	15
1.2. Понятійно-змістовні положення економічної злочинності ...	34
РОЗДІЛ 2. Становлення наукового знання щодо державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	56
2.1. Сучасний стан наукових досліджень з проблем запобігання та протидії правопорушенням проти економічної системи	56
2.2. Аналіз публікаційної активності з проблем протидії економічній злочинності	72
2.3. Економічна злочинність як об'єкт наукового дослідження ..	94
РОЗДІЛ 3. Теоретико-історичні положення державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	125
3.1. Зарубіжний досвід становлення та розвитку відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи	125
3.2. Історико-правові аспекти становлення та розвитку системи протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи на теренах України	161
ГЛАВА 2. СИМПТОМИ ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	195
РОЗДІЛ 4. Наслідки та симптоми державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	195
4.1. Ідентифікація наслідків економічної злочинності для економічної безпеки держави	195

4.2. Симптоми проблеми гарантування економічної безпеки держави в контексті запобігання та протидії економічній злочинності	217
4.3. Системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності як складової гарантування економічної безпеки України	233
РОЗДІЛ 5. Аналітична діагностика системних проблем державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	244
5.1. Діагностика політико-правових наслідків економічної злочинності	244
5.2. Діагностика соціально-економічних наслідків економічної злочинності	264
5.3. Оцінка довіри стейкхолдерів до України з позицій запобігання та протидії економічній злочинності	281
РОЗДІЛ 6. Аналітична оцінка наслідків економічної злочинності	291
6.1. Економічна злочинність як деструктивний фактор економічного розвитку держави	291
6.2. Сучасний стан поширення тіньової економіки в Україні як фактору загрози державній безпеці	312
6.3. Боротьба з офшорними юрисдикціями у контексті реалізації державної політики детінізації економіки	323
ГЛАВА 3. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ .	334
РОЗДІЛ 7. Методологія державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	334
7.1. Передумови формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	334
7.2. Інструменти формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності	344
РОЗДІЛ 8. Розвиток кримінального законодавства щодо протидії економічній злочинності	362
8.1. Становлення вітчизняного кримінального законодавства щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності	362
8.2. Еволюція відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи у вітчизняному кримінальному законодавстві	379

РОЗДІЛ 9. Реформування кримінального законодавства щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи	397
9.1. Реформування кримінального законодавства України щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи	397
9.2. Напрями трансформації структури та змісту Кримінального Кодексу України в частині правопорушень проти економічної системи	414
ГЛАВА 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	435
РОЗДІЛ 10. Суб'єкти реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності: інституційні зміни	435
10.1. Трансформація діяльності органів центральної виконавчої влади, що реалізують державну кримінально-правову політику протидії економічній злочинності	435
10.2. Місце суб'єктів державного фінансового контролю у системі запобігання та протидії економічній злочинності	463
10.3. Трансформація діяльності суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи ...	475
РОЗДІЛ 11. Міжнародне співробітництво в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи ..	494
11.1. Правові форми, напрями та інструменти міжнародної співпраці у сфері запобігання та протидії злочинності проти економічної системи	494
11.2. Діяльність INTERPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи ...	510
11.3. Діяльність EUROPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи ...	530
РОЗДІЛ 12. Інформаційно-комунікаційна система протидії економічній злочинності	544
12.1. Формування інформаційно-комунікаційної системи запобігання та протидії економічній злочинності	544
12.2. Механізм забезпечення інформаційної безпеки реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності	557
ВИСНОВКИ	576
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	585
ДОДАТКИ	648

ПРО АВТОРІВ

Віктор Валерійович ЄВДОКИМОВ

Ректор Державного університету «Житомирська політехніка»

Заслужений діяч науки і техніки України.

Доктор наук з державного управління, доктор економічних наук, професор. Голова ради ректорів закладів вищої освіти Житомирської області. Член координаційної ради з питань професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад НАДС. Депутат Житомирської міської ради. Нагороджений орденом «За заслуги» III та II ступенів.

Член Спеціалізованих вчених рад Д 14.052.01 та Д 14.052.03 Державного університету «Житомирська політехніка»

Димитрій Олександрович ГРИЦИШЕН

Проректор з науково-педагогічної роботи та інноваційного розвитку Державного університету «Житомирська політехніка»

Заслужений економіст України.

Доктор наук з державного управління, доктор економічних наук, професор. Стипендіат Верховної Ради України. Член експертної ради МОНУ з питань проведення експертизи дисертаційних робіт. Член галузевої експертної ради та експерт Національного агентства із забезпечення якості освіти. Голова Секції «Безпекове суспільство: захист свободи, національної безпеки та культурної спадщини України та її громадян» Експертної ради МОНУ з проведення експертизи проектів молодих вчених. Заступник Голови Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03 Державного університету «Житомирська політехніка»

Оксана Вікторівна ОЛІЙНИК

Перший проректор Державного університету «Житомирська політехніка»

Заслужений працівник освіти України.

Доктор економічних наук, професор. Депутат Житомирської обласної ради VIII скликання, голова гуманітарної комісії Житомирської обласної ради. Член Президії Ради проректорів із наукової роботи закладів вищої освіти МОНУ. Член робочих груп з розробки нормативних документів щодо удосконалення освітнянського та наукового процесу закладів вищої освіти. Голова науково-технічної ради університету.

Заступник голови Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.01 Державного університету «Житомирська політехніка».

Валерій Вікторович НОНІК

*Завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Державного університету «Житомирська політехніка»
Заслужений юрист України.*

Доктор наук з державного управління, доцент.

Член Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03

Державного університету «Житомирська політехніка»

Тетяна Василівна БАРАНОВСЬКА

*Доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Доктор юридичних наук, доцент

Віталій Миколайович БУТУЗОВ

*Професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Тарас Олександрович ВЛАСЮК

*Професор кафедри міжнародних відносин і політичного
менеджменту*

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор економічних наук

Володимир Михайлович ГРУБОВ

*Професор кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування*

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор політичних наук, професор

Анатолій Петрович ДИКИЙ

Доцент кафедри теорії та історії держави і права

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор економічних наук, доцент

Галина Іванівна ЛЯХОВИЧ

*Директор Івано-Франківського навчально-наукового інституту
менеджменту Західноукраїнського національного університету,*

Заслужений працівник освіти України

Доктор економічних наук, професор

Сергій Захарович МОШЕНСЬКИЙ

*Професор кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування*

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор економічних наук, професор

Ігор Олексійович РАФАЛЬСЬКИЙ

Професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор політичних наук, професор

Світлана Володимирівна СВІРКО

Завідувач кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор наук з державного управління, доктор економічних наук, професор.

Член спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03

Державного університету «Житомирська політехніка»

Лариса Василівна СЕРГІЄНКО

Декан факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор наук з державного управління, доцент.

Вчений секретар Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03

Державного університету «Житомирська політехніка»

Ірина Валеріївна СУПРУНОВА

Доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор наук з державного управління, доцент

Член спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03

Державного університету «Житомирська політехніка»

Віталій Степанович ЦИМБАЛЮК

Професор кафедри теорії та історії держави і права

Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Ірина Анатоліївна ЮХИМЕНКО-НАЗРУК

Декан факультету документальних комунікацій, менеджменту, технологій та фізики

Рівненського державного гуманітарного університету

Доктор економічних наук, професор

Член Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.01

Державного університету «Житомирська політехніка»

Оксана Володимирівна ВАКУН

*Докторант кафедри фінансів та цифрової економіки
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат економічних наук, доцент*

Олена Сергіївна ДИКА

*Доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та
адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат економічних наук, доцент*

Ігор Віталійович КЛИМЕНКО

*Доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та
адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат економічних наук*

Володимир Володимирович КОВАЛЬЧУК

*Докторант кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат економічних наук*

Юрій Вікторович КРУТІК

*Заступник начальника управління – начальник першого відділу
управління інформаційно-аналітичного забезпечення та
кримінального аналізу Департаменту оперативно-розшукової
діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України
Кандидат наук з державного управління*

Євген Юрійович РОМАНЧЕНКО

*Голова Житомирського окружного адміністративного суду
Кандидат юридичних наук*

Владислав Валентинович САВІЦЬКИЙ

*Доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та
адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат економічних наук*

Станіслав Ігорович СОХА

*Докторант кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»
Кандидат юридичних наук*

Олексій Андрійович ХАРЧЕНКО

Докторант кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка»

Доктор філософії

Галина Андріївна ШПИТАЛЕНКО

Доцент кафедри теорії та історії держави і права Державного університету «Житомирська політехніка»

Кандидат історичних наук

Олександр Васильович БІЛОШИЦЬКИЙ

Керівник Житомирської обласної прокуратури

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Роман Михайлович ГОВДА

Заступник керівника Житомирської обласної прокуратури

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Олексій Олексійович ЄВЕНОК

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Сергій Валерійович ЄВТУХ

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Сергій Віталійович КОЗАК

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Олександр Андрійович КРОХМАЛЬНИЦЬКИЙ

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Олексій Костянтинович НІКОЛАЄНКО

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Надія Олександрівна ОЛЕКСУНЬ

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Андрій Георгійович СВАТОК

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

Богдан Сергійович ШЕВЧЕНКО

Здобувач наукового ступеня доктора філософії

ПЕРЕДМОВА

Питання гарантування економічної безпеки України є вкрай важливим уже впродовж кількох десятиліть і значно актуалізувалося в умовах повномасштабного воєнного вторгнення росії. Державна політика гарантування економічної безпеки носить комплексний характер та враховує сукупність внутрішніх та зовнішніх детермінант. Важливою складовою гарантування економічної безпеки є система державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності, яка впливає майже на усі змістовні та формальні складові економічної безпеки.

Економічна злочинність як загроза національній економічній безпеці притаманна різним економічним та політичним системам. Сторінки економічної історії свідчать, що жодна існуюча в світі економічна система не змогла уникнути економічної злочинності, жодна політична система не змогла задовольнити інтереси різних соціальних груп задля уникнення економічної злочинності. На сьогодні, економічна злочинність є проблемою державної політики України, що характеризується наступними симптомами:

– від рівня економічної злочинності залежить місце держави в міжнародних рейтингах, які формуються міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями з метою оцінки довіри до держави. У рейтингу країн за рівнем економічної свободи [1] Україна у 2020 р. займала 160 місце та визнавалася країною із в основному невільною економікою. У 2019 р., у загальному світовому рейтингу, за показником легкості ведення бізнесу [2], Україна піднялася на 7 позицій та зайняла 64 місце, а її найближчими сусідами по рейтингу є такі країни як: Індія (63 місце) та Пуерто-Рико (65 місце). Оцінюючи місце України в рейтингу недієздатності держав [3], варто зазначити негативні тенденції, адже Україна визнається як країна підвищеної уваги;

¹ The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/>

² Economy Profile of Ukraine Doing Business 2020 Indicators. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>

³ The Fund for Peace. URL: <https://fundforpeace.org/who-we-are/>

– серед опитаних керівників вітчизняних та закордонних організацій [4] можна зробити висновок, що 73 % українських організацій стикалися з хабарництвом та корупцією, у той час як лише у 25 % зарубіжних компаніях мали місце подібні економічні злочини. 45 % вітчизняних та світових організацій понесли фінансові втрати від незаконного привласнення майна, 31 % організацій отримали втрати від кіберзлочинів. Чільне місце серед економічних злочинів посідає шахрайство у сфері оподаткування, зокрема, на 23 % вітчизняних підприємств та лише у 5 % зарубіжних компаній даний вид злочину мав місце. У той же час, 21 % вітчизняних компаній стверджували, що отримували збитки від незаконного відмивання коштів, натомість лише 9 % світових організацій зіпнулися з подібним економічним злочином [5];

– проаналізувавши відповіді респондентів-інвесторів [6] щодо заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України варто зазначити, що найбільший позитивний вплив матимуть впроваджені ефективні заходи боротьби з корупцією (8,1 з 10 балів). Друге та третє місце посідають перезапуск судової системи та призначення на ключові позиції реформаторів з високою репутацією відповідно. Не менш важливим заходом, який підвищить рівень інвестиційної привабливості країни та обсяг інвестицій є впровадження дієвих кроків із розмежування політики та бізнес-інтересів, а також обмеження впливу олігархів.

Складність державної кримінально-правової політики запобігання та протидії економічній злочинності обумовлена тим, що це не лише реалізація правоохоронної функції, але й регулятивної, соціальної, економічної та політичної. Стабільність економічної системи держави, її стійкість та здатність адаптуватися до зміни сукупності внутрішніх та зовнішніх, суб'єктивних та об'єктивних, суспільних та природних детермінант визначають можливості протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам. Значення економічної системи для забезпечення функціонування та сталого

⁴ PwC. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій Виведення шахрайства з тіні. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf>

⁵ Дудка Ю.П. Рейтинги України у міжнародних вимірах та їх вплив на економічну безпеку. Інвестиції: практика та досвід. Загальні питання економіки. 2009. № 4. С. 36-41.

⁶ П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/11/2020_ForeignInvestorSurvey_Presentation_ua.pdf

розвитку суспільства вимагає дієвої системи кримінально-правової політики щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічних відносин, які визначаються широким спектром та масштабом наслідків, в першу чергу, економічних, які, в подальшому, зумовлюють порушення рівності та справедливості в суспільстві, знижують рівень довіри до державних інституцій, призводять до зростання соціальної нерівності та напруженості, створюють загрози правам та інтересам людей.

Вагомий внесок в розвиток теорії та методології формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені. З позиції вивчення світового передового досвіду, за об'єктом дослідження, було здійснено бібліографічний аналіз праць, що містяться в наукометричній базі даних Scopus. За результатами аналізу встановлено, що перший науковий доробок, присвячений питанням економічної злочинності, та міститься в досліджуваній базі даних, датується 1893 р., а станом на 1 грудня 2020 р. у даній базі даних налічується 556 наукових публікацій, присвячених економічній злочинності. Серед сучасників вагомий внесок в розвиток методів запобігання та протидії економічній злочинності здійснили Альба Р.М. (Alba R.M.), Арваніті Т.М. (Arvanites T.M.), Бовен Дж. Е. (Bowen J.E.), Ван Зіл Ф. (Van Zyl F.), Кванса Е.К. (Quansah E.K.), Кендалл Р. (Kendall R.), Маккензі Р. (Mackenzie R.), Накадзима К. (Nakajima C.), Пельзес Е. (Pelsez E.), Серіо М. (Serio M.), Феррейра Б. (Ferreira B.R.), Хаклер Дж. (Hackler J.). Вітчизняні вчені піднімали питання розвитку державної політики в контексті національної економічної безпеки та розвитку правоохоронних органів щодо запобігання та протидії економічній злочинності, зокрема: М.В. Андрієнко, Л.В. Антонова, І.М. Базярук, О.І. Барановський, В.Т. Білоус, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, А.І. Бондаренко, О.О. Бондаренко, А.Л. Бобрицький, М.Б. Бучко, О.Л. Валевський, М.Ю. Валуйська, З.С. Варналія, В.І. Василичук, В.А. Ведькал, А.Ф. Волобуєв, О.В. Грабчук, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О. Горбань, І.М. Даньшин, Н.В. Дацій, С.Ф. Денисов, О.А. Долгий, С.М. Домбровська, І.О. Драган, А.Л. Дудніков, М.О. Дунас, М.О. Євдокимова, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, В.П. Корж, С.Й. Кравчук, О.В. Кравчук, О.М. Крижановський, О.М. Кубецька, О.В. Лисодєд, О.М. Литвак, Н.В. Лісова, Г.А. Матусовський, Я.В. Мочкош,

В.В. Мойсеєнко Є.В. Невмеженський, Є.М. Нікіпєлова, Т.М. Остапенко, Я.С. Палешко, Л.А. Пісковець, А.Л. Помаза-Помаренко, І.П. Приходько, О.В. Пчеліна, В.М. Попович, В.А. Предборський, В.Д. Пчолкін, А.В. Рубан, О.В. Радченко, О.М. Руденко, О.Ф. Сальнікова, А.І. Семенченко, Н.А. Сіцінський, Т.О. Скакун, Н.В. Статівка, Є.Л. Стрельцов, Н.К. Сукач, В.Я. Тацій, О.О. Титаренко, А.М. Толкач, В.В. Франчук, Д.М. Харко, В.О. Шведун, І.В. Шевчук, Я.Ю. Швидкий, О.І. Черчатий, І.О. Юрчик та інші.

Саме необхідності переосмислення державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності присвячене дане дослідження, яке є результатом багаторічної роботи факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин Державного університету «Житомирська політехніка» та Наукового парку Державного університету «Житомирська політехніка».

В монографії представлені як ключові фрагменти дисертаційних досліджень докторантів та аспірантів, так і наукових міжнародних проєктів, науково-технічних робіт, що виконувались як за державним замовленням, так і на замовлення юридичних осіб.

Димитрій ГРИЦИШЕН
м. Житомир, 2024 р.

ГЛАВА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза національним інтересам держави

Об'єктом дослідження в сфері публічного управління та адміністрування (державного управління), що не втрачає свою актуальність є економічна безпека держави. Економічна сфера пронизує усі сфери державного управління, а від її рівня залежать інші сфери національної безпеки. Питання економічної безпеки є не новим для наук з державного управління, проте більшою мірою дане питання розглядалося за сферами реалізації економічної політики. На сьогодні вкрай гостро стоїть питання забезпечення економічної безпеки держави в умовах високого рівня економічної злочинності.

В історію людства ХХ століття увійшло як століття бурхливого розвитку науки і техніки, його позитивного впливу на всі галузі економіки, а відтак і на рівень та якість життя. Проте, такі позитивні зміни в суспільному житті не стали стримуючим фактором для військових конфліктів і, як наслідок, жорстокого масового знищення людей, а також для зростання злочинності. Безперечно, проблеми постійно зростаючої злочинності в усьому світі, її жахливі наслідки потребують максимальної уваги з боку суспільства, і, насамперед, з боку наукової спільноти. Необхідність у фундаментальних наукових дослідженнях означеної проблеми пояснюється її масштабністю, високою латентністю, нищівним впливом на економіку. Так, за різними підрахунками, такі збитки, як прямі, так і непрямі, сягають декількох відсотків ВВП.

Вище зазначене актуалізує науковий пошук в контексті розширення об'єкту пізнання наук державного управління в сфері забезпечення економічної безпеки держави. Так, сьогодні потребують уточнення межі державної політики в сфері боротьби з економічною злочинністю як загрози національній безпеці держави з позиції розвитку методологічних положень державного управління.

Питання боротьби з економічною злочинністю як загрози економічній безпеці держави піднімалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А.М. Бойко [29], В. Іващенко [142], В.С. Безрутенко [17], В.В. Франчук [456], К.В. Юртаєва [477], О.О. Мельник [252], Ю. Гаруст, В. Мельник [54; 251], Т.В. Мельничук [253], О. Ромен [400], О.Г. Кальман [156], І.М. Базярук [9], Н.В. Пилипенко [302], С. Кравчук [190], І.І. Рогов [398], Ю.Р. Йосипів [152] та інші.

Таким чином, економічна злочинність стала об'єктом наукових досліджень в різних сферах наукового пізнання: економічні, юридичні, психологічні, соціальні науки та науки з державного управління. Зауважимо, що в більшості досліджених праць піднімалися питання характеристики та ознаки економічних злочинів. Проте для цілей державного управління в сфері боротьби з економічною злочинністю для забезпечення відповідного рівня національної економічної безпеки є потреба в дослідженні економічної злочинності в контексті ідентифікації стимулів здійснення економічних злочинів людиною. Це дозволить переглянути державну політику в контексті уникнення причин економічної злочинності та формування комплексу заходів з розвитку безпечної економічної системи держави.

Наслідки економічної злочинності для національної економічної безпеки є настільки вагомими, що їх можна визначати як детермінанти дієвості економічної системи держави та можливості її існування в майбутньому. Економічна злочинність як загроза національній економічній безпеці характерна різним економічним та політичним системам.

Сторінки економічної історії свідчать, що жодна чинна у світі економічна система не змогла уникнути економічної злочинності, жодна політична система не змогла задовольнити інтереси різних соціальних груп за для уникнення економічної злочинності.

Історія злочинності має свою давню історію, і, на переконання цілого ряду дослідників, як антисуспільне явище вона сягає найдавніших часів. Принагідно зазначимо, що навіть древній релігійно-історичний документ Старий Завіт містить інформацію про злочин, а саме вбивство Каїном свого брата Авеля через заздрощі. З

найдавніших часів саме раціональний інстинкт, а не розум, керував знищенням людиною собі подібних, чим останнє за своєю масштабністю не відрізнялось від аналогічних процесів у тваринному середовищі.

Історично склалося так, що економічна злочинність супроводжує розвиток людства ще з первісного ладу, а саме з часів об'єднання общин в різні види формувань. Такі формування в результаті стали основою формування державності та виникнення перших держав в світі. Економічна злочинність та врегулювання економічних інтересів різних соціальних груп стали своєрідним каталізатором формування держави та інститутів державного управління. Сьогодні не можливо уявити, який би був стан економічної злочинності, якби держава не виконувала правоохоронну функцію та не встановлювала обмеження щодо економічної діяльності та вплив на неї різних стейкхолдерів. Вважається, що першою сукупністю правових норм щодо економічної злочинності були Закони Хамурапі в стародавньому Вавилоні. Так, статті 6-126 Кодексу Законів Хамурапі пов'язанні регулювання економічної діяльності, зокрема захисту права власності. Зазначеними законами встановлено не лише правила економічної діяльності, але й види покарань за їх порушення.

В подальшому з розвитком торгівлі та різних видів економічної діяльності економічна злочинність набувала різноманітних форм та сфер поширення. Якщо ще десятиліття тому найбільш поширеними видами економічної злочинності було ухилення від сплати та мита, то сьогодні економічні злочини пов'язанні із фінансовими махінаціями пов'язаними із використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Сучасні цифрові технології дозволяють як уникнути та попередити певні види економічних злочинів, так і дозволяють їх реалізацію за умови низького рівня кібербезпеки суб'єктів господарювання.

Відповідно до цього мають трансформуватися методи боротьби з економічною злочинністю, розвиватися правові механізми державного управління, видозмінюватися діяльність державних інституцій на які покладені функції виявлення економічних злочинів та притягнення до відповідальності винних осіб. Економічні злочини мають вагоме значення з позиції державного управління національною безпекою, а отже мають вивчатися в усіх аспектах прояву від мотиву до встановлення відповідальності [383].

Першооснова економічних злочинів лежить в інтересах людини. Економічні відносини між окремими людьми є невід'ємною і важливою складовою економічного життя суспільства загалом, визначальним чинником не лише рівня розвитку та характеру способу виробництва, а й соціальної рівноваги в суспільстві, його стабільності. Зі змістом

економічних відносин безпосередньо пов'язані шляхи вирішення проблем соціальної справедливості в умовах, коли людина чи соціальна група має можливості використання різного роду соціальних благ залежно від характеру та суспільної корисності своєї діяльності, потреб у ній інших людей, суспільства, держави з метою реалізації економічних інтересів. Саме останні об'єктивно мотивують діяльність людей, визначають їх місце в системі суспільного виробництва.

Варто зауважити, що представлена теза, характеризує більшою мірою ідеальне суспільство, проте в ряді випадків досягнення економічних інтересів може стати мотивом здійснення економічного злочину. В кримінології зазначенні категорії знаходяться в тісному зв'язку: «конкретний вольовий акт, підкоряючись закону причинності, виникає в результаті тісної взаємодії трьох причинних зв'язків. Людина стає на шлях протиправної поведінки, намагаючись задовільнити у такий спосіб свої потреби та інтереси, відбувається формування мотивації. Певним поштовхом, «каталізатором» виступатиме конкретна ситуація, в якій людина перебувала до вчинення протиправних дій. Передуючи акту злочинної поведінки, відбувається прогнозування можливих наслідків реалізації виниклого бажання, планування поведінки із врахуванням реальної обстановки і власних можливостей, у людини більш-менш точно моделюється майбутній вчинок» [249].

Людина та її поведінка має стати точкою відліку наукового дослідження проблем державної політики в сфері боротьби з економічною злочинністю як загрози національній економічній безпеці. Варто наголосити, щодо економічних злочинів людину чи групу людей або ж цілі соціальні інститути спонукають сукупність факторів, які визначаються економічним інтересом. Останній завжди був і залишається чисто людською характеристикою, проявом суспільної сутності людини, а отже за своїм змістом є глибоко індивідуальним.

Економічний інтерес супроводжує функціонування людини на різних етапах розвитку соціально-економічних відносин. Фактично інтерес є базою формування економічних відносин у суспільстві та становить їх змістовну наповненість, визначаючи властивостей економічних відносин певного суспільства зважаючи на певний етап історичного розвитку.

Кушнар'ов І.В. зазначає, що «перш за все необхідно звернути увагу на те, що будь-які соціальні зв'язки виникають внаслідок того, що кожна особа прагне реалізації своїх потреб, інтересів і цінностей, які у сукупності складають мотиваційну сферу свідомості людини. Завдяки суперечливому поєднанню в людині властивостей відкритої та

закритої систем її свідомість є одночасно суб'єктивним зображенням об'єктивної дійсності та внутрішнім свігом особистості. Звісно, кожна людина протягом життя піддається впливу різноманітних факторів, але вони проходять через свідомість людини і не зумовлюють фатально та однозначно вибір індивідом того чи іншого варіанта поведінки. Можна сказати, що всі соціальні явища і процеси, як позитивні, так і негативні, є результатом поєднання численних людських рішень, і так звані соціальні закономірності відображають повторюваність рішень у схожих умовах. Разом з тим, кожна особа приймає рішення особисто, на основі власних цінностей і переконань, і досить часто приймає такі рішення всупереч науково встановленим закономірностям» [227, с. 90].

Саме тому досліджувати економічну злочинність з позиції державного управління національною безпекою держави варто враховувати цілу сукупність факторів, які визначають незаконну економічну активність людини.

В більшості випадків економічні інтереси характеризують досягнення певного рівня потреб за пірамідою потреб Абрагама Маслоу. Американський психолог ще в 1943 р. в одній із публікацій представив результати свого дослідження потреб людини. «А. Маслоу доводив, що в поведінці людини домінують потреби найнижчого незаповненого рівня, і людина надає їм пріоритет лише тоді, коли потреби нижчого порівняно з ним рівня задоволені. Це означає, що людина починає піклуватися про свою безпеку тоді, коли задовольнить найнагальнішу потребу – біологічного виживання. Прагнення до любові, поваги виходить на чільне місце у разі, коли людина забезпечена матеріально, має захист від природних і суспільних загроз та перспективу майбутнього (сім'я, здоров'я, власність). Відповідно питання гідності, поваги, а тим більше самореалізації не належать до пріоритетних без задоволення потреб попереднього рівня» [79, с. 12-13]. Усі потреби вчений визначив за п'ятьма ієрархічними рівнями та визначив що рух до потреб вищого рівня не можливий без досягнення потреб нижчих рівнів. Варто зазначити, що власне піраміда потреб Маслоу як термін в економічних та психологічних дослідженнях виник пізніше та вченими було доповнено піраміду іншими рівнями потреб людини. В нашому випадку ми зупинимося на класичному розумінні потреб та спробуємо визначити напрями їх досягнення з позиції вчиненні економічних злочинів, тобто дослідимо економічний злочин як засіб задоволення відповідних потреб окремої людини та економічних інтересів суспільних інститутів.

Саме економічні інтереси спонукають людей до економічної діяльності, в процесі якої вони намагаються реалізувати свої інтереси, які з одного боку тісно пов'язані з потребами людей, з іншого –

відрізняються від них. Так, потреби людей в харчуванні, теплі, одягу, житлі, духовні потреби тощо – це прояв об'єктивної необхідності в забезпеченні умов життєдіяльності. Шляхи та способи задоволення цих потреб виражаються безпосередньо в економічних інтересах людей та соціальних груп.

Зазначимо, що одним зі способів та шляхів досягнення певного інтересу як людиною, так і соціальною групою можуть бути економічні злочини. Цікавим є той факт, що якщо в класичному розумінні економічні злочини направлені на досягнення економічного інтересу, що стосується незаконної економічної вигоди, то окремі види економічної злочинності направлені на досягнення економічних інтересів, що визначають статус особи або групи осіб у суспільстві. Це стосується в першу чергу мафіозних формувань в Сицилії, основою цілю яких на початковому етапі була власне безпека, а не економічна вигода [228].

«В XIV-XVIII століттях на Сицилії відбулося укрупнення земельної власності та сільських поселень. При цьому зв'язки між селами слабшали, ринки концентрувалися у містах, куди перебиралися й власники землі. Панування землевласників над аграрними працівниками посилювалося технологічною нерозвиненістю. Але імператив капіталістичного розвитку залучав землевласників в ринкові відносини та вимагав інституційних регуляторів. Довгий час поширена політика іспанських Габсбургів («розділяй та пануй») створила атмосферу недовіри, що відобразилося на звичках людей розраховувати лише на родичів та близьких людей. До того ж сицилійці маючи справу із правосуддям, традиційно користувалися посередницькою допомогою, не довіряючи адміністративній владі. А в умовах багатьох суспільних змін та порушень звичайних зв'язків права сільськогосподарських суб'єктів виявилися незахищеними. Суспільство задовільнило дану потребу в особі управляючих та служби охорони феодальної земельної власності – демобілізованих гарібальдійців, бандитів та колишніх ув'язнених. Саме довіра громадянами протекції своєї власності стало на думку Раймондо Катанзаро, вирішальним моментом росту мафії. Люди прагнули до таких гарантій, яких знали б, поважали та яких би оберігалися потенційні бандити або всі ті, хто є загрозою їх власності» [124, с. 128].

Фактично забезпечення економічних інтересів може служити мотивом економічної діяльності особи або групи осіб, що реалізується через законну або незаконну економічну діяльність. Безперечно, взаємозв'язок мотивації та досягнення економічних інтересів лежить у площині певних мотивів діяльності людей, їх бажань, прагнень та суб'єктивної зацікавленості в тій чи іншій діяльності, яка своєю чергою виступає як прояв об'єктивних індивідуальних чи групових інтересів.

До прикладу, об'єктивні економічні інтереси щодо вдосконалення та оптимізації системи оплати праці відображаються в суб'єктивній зацікавленості людей в підвищенні ефективності своєї економічної діяльності. При цьому слід розуміти, що, оскільки зазначена об'єктивна матеріальна зацікавленість проявляється як момент внутрішнього світу суб'єкта, його свідомості, то вона є суб'єктивною за формою та об'єктивною за змістом, бо відображає існуючу об'єктивну економічну реальність.

Таким чином, з позиції оцінки мотивів людини та соціальних груп до економічних злочинів усі види потреб можна згрупувати наступним чином:

- потреби людини, які стосуються забезпечення її фізіологічного розвитку;

- потреб людини, що пов'язанні із її становищем в суспільстві.

Відповідно до цього людину варто розглядати як біологічну істоту та як члена суспільства. Відповідно усі рівні піраміди потреб можливо представити у вигляді двох напрямів, а саме:

- ті які характеризують людину як фізичну істоту;

- ті які характеризують людину як соціально-економічного агента.

Для з'ясування сутності вищезазначених взаємин, необхідно проаналізувати безперервні фактори з різних суспільних процесів і явищ, що лежать в основі існування і життєдіяльності людської спільноти. Як біологічна істота людина має певний набір вітальних (життєвих) потреб, як член суспільства – соціальних (інформаційних), та економічних потреб, які формуються на певному етапі розвитку. Задоволення означених потреб є головним стимулом діяльності як окремої людини, так і спільноти людей загалом. При цьому слід розуміти, що базовими є вітальні потреби. Без їх задоволення будь-яка діяльність і розвиток людини як розумної істоти є неможливим. Необхідність співіснування і співпраці обумовили виникнення норм-правил виробництва, обміну, розподілу і споживання, що своєю чергою вплинули на формування соціально-економічних потреб. Слід зазначити, що в процесі історичного розвитку суспільства змінювалися відповідно змінювалися й економічні потреби, від натурального господарства до ринку, від взаємовідносин «споживач-виробник» до відносин «покупець-продавець». Сучасна економічна наука визначає економічні відносини як сукупність відносин між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ.

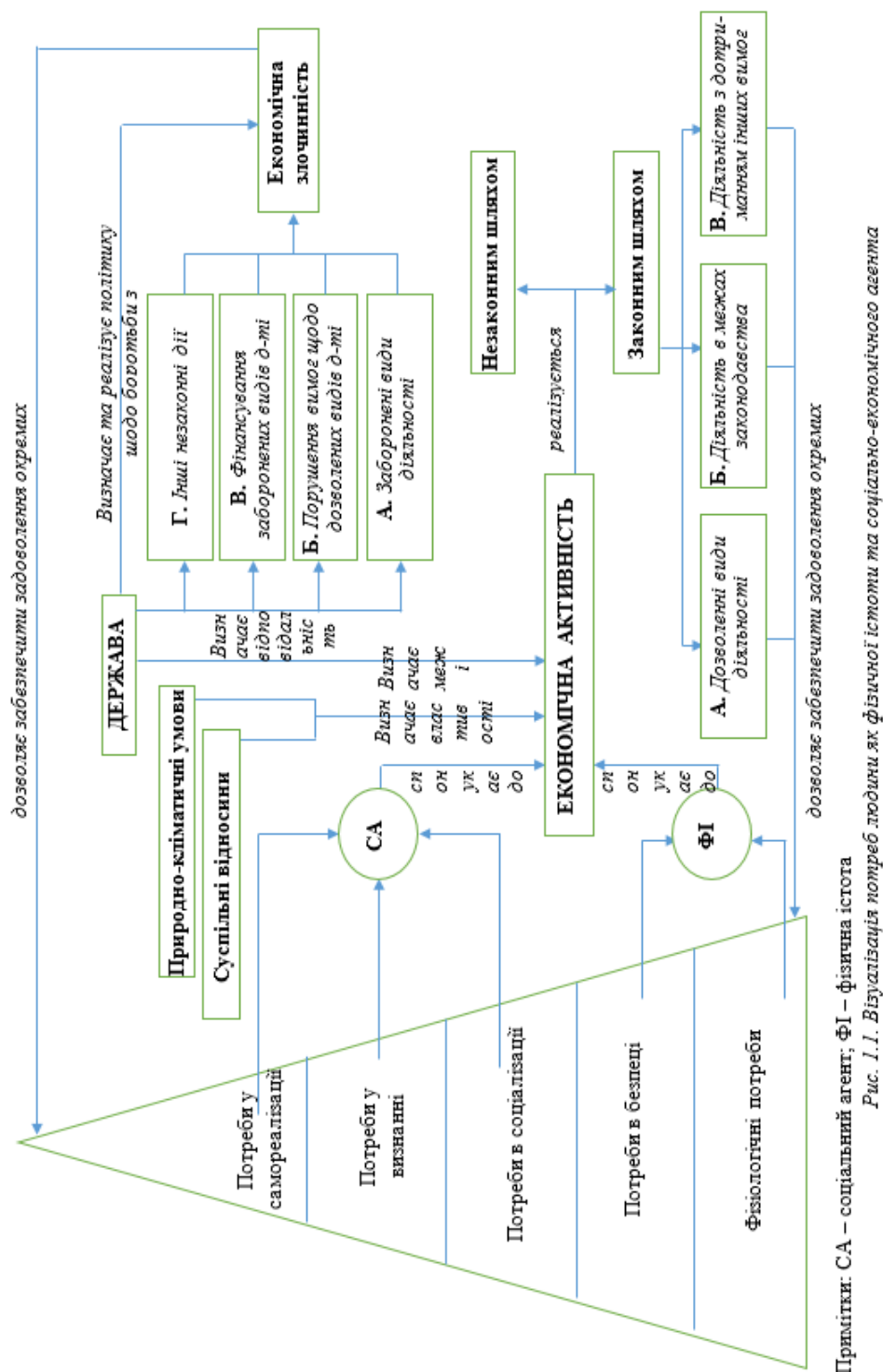
Фактично потреби спонукають до економічної активності людини в суспільстві. Кожен вид потреб характеризує людину як фізичну істоту (потреби в безпеці та фізіологічні потреби) та як соціального агента (потреба в самореалізації, потреби у визнанні та потреби в соціалізації).

Усі види потреб пов'язанні між собою та можуть забезпечувати одне одного. Крім того, потреби людини як соціального агента та як фізичної особи спонукають її до економічної активності, яка в свою чергу знаходиться на перетині інтересів різних осіб.

Разом з тим, сприймаючи потребу як базове економічне поняття, її слід розуміти як внутрішній мотив, який спонукає до економічної діяльності. При цьому в основі мотиву, як правило, лежить відсутність чогось необхідного для забезпечення життєдіяльності й розвитку особистості, підприємства, економіки загалом. Усвідомлені потреби і є економічними інтересами». Потреби та інтереси людини визначаються суспільними відносинами, природно-кліматичними умовами та сукупністю інших соціальних чинників. «Функціонування потреби можна представити у вигляді прямого і зворотного зв'язку зі середовищем: середовище впливає на потребу, а потреба, у свою чергу, впливає на середовище» [385, с. 112]. Це визначає особливості досягнення потреб через економічну активність людини. Економічна активність людини в суспільстві відбувається двома шляхами: законний та незаконний. Так при вивченні окремого економічного злочину забезпечення відповідної потреби виступатиме мотивом його скоєння, а при вивченні економічної злочинності в цілому визначатиме економічний інтерес, що переслідує відповідний суспільний інститут.

Візуалізація потреб людини як фізичної істоти та соціально-економічного агента представлено на рис. 1.1.

У своїх попередніх працях Д.О. Грицишеним були представлені результати подібного дослідження лише в контексті впливу економічної активності людини на навколишнє середовище. Так, в дослідженні [613] було обґрунтовано наступне: «В цілому, можна говорити, що людина як економічний агент це тандем людини як фізичної особи з сукупністю мотивів та потреб, які розвивалися людством протягом відповідних соціально-економічних трансформаційних епох... Людина одночасно як складова біофізичних систем і як чинник впливу на них, постійно взаємодіє і нерозривно пов'язані один з одним: дії людини впливають на біофізичну систему, змінюючи її первісний стан і викликаючи оборотні та необоротні перетворення; біофізичні сили та їх зміни впливають на добробут людини, і люди реагують, в свою чергу на ці сили». Подібним чином людина впливає на розвиток суспільства та економіки. В окремих випадках такий розвиток може відбуватися як екстенсивним, так і інтенсивним шляхом, або ж може відбуватися падіння показників розвитку різних систем функціонування суспільства.

Розглянемо особливості зазначеної взаємодії в контексті наступних положень:

1. *Потреби людини в залежності від їх прояву визначають напрями економічної активності.* При чому як фізіологічні потреби, так і потреби пов'язанні із соціальною реалізацією залежать від сукупності факторів, які можна згрупувати наступним чином: специфіка суспільних відносин та природно-кліматичні умови. Варто зазначити, що як специфіка суспільних відносин, так і природно-кліматичні умови визначають як структуру потреб, так і процес їх забезпечення через економічну активність людини. Так, суспільні відносини та природно-кліматичні умови впливають на економічну систему визначають її інституційний розвиток та галузеву спрямованість, механізми та методи реалізації економічних процесів, а також способи та методи реалізації економічної активності через економічні злочини.

Сфери здійснення економічних злочинів залежать від зазначених факторів. Наприклад, для держав, які володіють вагомими запасами природних ресурсів, характерні економічні злочини пов'язанні із незаконним видобутком природних ресурсів, що характерно для Житомирської та рівненської областей в контексті незаконного видобутку бурштину. В залежності від цифровізації суспільних відносин в суспільстві залежить механізми та способи здійснення економічних злочинів. Так, для країн з високим рівнем цифровізації суспільних відносин характерні економічні злочинні в кіберпросторі.

Важливим фактором є також віросповідання, адже закладає ментальні особливості поведінки людини, адже ортодоксальні положення тих чи інших релігій можуть впливати на поведінку людини та її сприйняття дозволеного та забороненого. Особлива перевага релігійного фактору характерна для країн зони поширення Ісламу. «ісламська економічна доктрина пропагує три основні принципи розвитку соціально-економічних відносин в суспільстві: різноманіття форм власності, обмеження економічної активності, соціальна справедливість. Зазначені принципи виведені на основі базових положень ісламу, які є обов'язковими для виконання кожним суб'єктом господарювання, та повинні забезпечити відповідність економічної системи положенням ісламу» [69, с. 8]. Так, в окремих мусульманських країнах важливе значення надається Шаріату як інституційної основи формування цивільного законодавства та економічної системи країни.

Важливе значення серед суспільних факторів є економічна, політична та культурна переорієнтація держави. Це характерно для країн пострадянського простору та тих економічних злочинні які характерні для їх більшості в 90-х роках.

«В даний час ситуація складається таким чином, що норми традиційної економічної культури не працюють, нова культура ще не сформована. Практичного досвіду для реалізації нових рис економічної культури немає. Стереотипи ринкової поведінки ще не сформовані. Зміни в масовому економічній свідомості проявляються в двох формах. Перша форма культурної переорієнтації – засвоєння нових стереотипів економічної поведінки, відповідних ринкової економіки, культури цивілізаційних країн світу. Дійсно, за короткий термін з початку ринкових реформ населення країни зіткнулося з безліччю нових стереотипів поведінки. Друга форма протилежна першій, полягає в обході законів, цивільних заборон, порушення норм. Певні стереотипи поведінки виникають як реакція на об'єктивні умови, які виступають наслідком політики. Зіткнення нових стандартів поведінки в економіці з традиційними моделями, які супроводжують цей процес конфлікту вимагають серйозного наукового осмислення сутності феномену, умов, факторів, напрямів його трансформації. Звісно ж необхідним використовувати при аналізі даного явища інституційний підхід» [34, с. 11-12]. Саме тому при дослідженні проблем державного управління в сфері протидії економічній злочинності варто зважати та специфіку суспільних відносин та природно-кліматичних умов;

2. Економічна активність людини з позиції забезпечення відповідного набору потреб може реалізуватися законним та незаконним шляхом. Це залежить від середовища в якому знаходиться людина, її мотивів, ментальності, релігійності, національної ідентичності. До законних шляхів забезпечення потреб відносимо: по-перше, дозволені види діяльності; по-друге, діяльність в межах законодавства; по-третє, діяльність із дотриманням інших вимог. Дозволеними видами діяльності людини є усі види діяльності окремої людини, групи людей, суб'єктів господарювання, що дозволенні на законодавчому рівні.

Формування переліку видів дозволених видів діяльності фізичних чи юридичних осіб визначається національним законодавством, що в свою чергу знаходиться під впливом національної ідентичності. Наприклад, такий перелік в країнах зони поширення Ісламу, буде значно ширший, а ніж в країнах Заходу, зокрема, що стосується фінансового сектору та діяльності банківських установ. Кожен вид дозволеної діяльності як окремої людини, так і суб'єктів господарювання знаходиться в певних законодавчих обмеженнях, які можуть визначатися різними галузями законодавства, наприклад: господарським, податковим, трудовим, екологічним,

міжнародним. Крім того, обмеження в діяльності суб'єктів господарювання можуть бути визначенні специфікую її реалізації в певній галузі національної економіки. Окрім вище зазначених особливостей задоволення потреб законні шляхи можуть бути обмеженні не лише національним законодавством, але й міжнародними угодами чи регіональними підзаконними актами. В цілому законні шляхи досягнення потреб є основою економічної активності людини.

3. *До незаконних шляхів забезпечення інтересів та потреб людини чи групи осіб відносяться: заборонні види діяльності, порушення вимог щодо дозволених видів діяльності, фінансування заборонених видів діяльності та інші незаконні дії.* Говорячи про заборонні види діяльності варто віднести ті види, що здійснюються особою або групою осіб та є:

- по-перше, незаконними видами діяльності в цілому (наприклад, виробництво та реалізація наркотиків, торгівля людьми, проституція та інше);

- по-друге, забороненими для конкретних суб'єктів в частинні встановлених обмежень податковим законодавством, галузевим законодавством (наприклад, в сфері медицини, лісокористування, землекористування, видобуток корисних копалин та інше);

- по-третє, види діяльності, які в цілому є дозволеними в державі, але відповідний суб'єкт не отримав дозволу на її реалізацію.

Зазначимо, що в даному контексті формування законодавства, яке регулює економічну діяльність в державі залежить від ряду ментальних, релігійних та національних особливостей. Цікавим прикладом є країни зони поширення Ісламу, в яких важливе значення серед інститутів регулювання господарської діяльності має Шаріат, що визначає наступні важливі економічні категорії: гарар – уникнення будь-якого роду інформаційної асиметрії на ринку; мейсір – головним чинником отримання доходу мають стати не фінансові операції, а виробництво та торгівля; ріба – заборонна банківського відсотку та інших видів діяльності.

Важливою складовою незаконних шляхів забезпечення потреб та інтересів особи є порушення вимог щодо дозволених видів діяльності. Так, до кожного із дозволених видів діяльності встановлюються вимоги, які можуть визначатися ліцензійним законодавством, наприклад щодо реалізації медичних послуг, освітніх послуг, видобутку корисних копалин та інше. Крім того, вагоме значення в здійсненні дозволених видів діяльності має податкове законодавство. Відповідно особа чи група осіб задля збільшення ймовірності

задоволення свої потреб та інтересів може чинити відповідні дії, щодо порушення відповідних законних та підзаконних актів, що в цілому визначає напрями здійснення економічних злочинів.

Важливою складовою та особливо актуальною в сучасному світі є проблема фінансування незаконних видів діяльності. Прикладом цього є фінансування тероризму. За своєю суттю вчинення такого злочинного діяння як фінансування тероризму окремою особою або групою осіб, може визначати задоволення не лише матеріальної потреби, але й потреб вищого рівня, зокрема: потреби в соціалізації, потреби у визнанні, потреби у самореалізації. Адже, тероризм за своєю суттю може проявлятися у різних сферах суспільного життя, та переслідувати релігійні та націоналістичні мотиви. Складові інших незаконних дій можуть визначатися власне національними та релігійними особливостями.

4. В цілому незаконні шляхи досягнення потреб в економічній сфері становлять економічну злочинність. Важливу роль у змістовному наповненні економічної злочинності відіграє держава та уся система державного управління, враховуючи три гілки влади: законодавча, виконавча та судова. В такому випадку держава виступає з трьох позицій:

- по-перше, визначає межі економічної активності особи або групи осіб, які в свою чергу є основою ідентифікації законних та незаконних шляхів задоволення потреб;

- по-друге, визначає та реалізує політику щодо боротьби з економічною злочинністю, а саме: формує систему нормативно-правового регулювання, визначає склад та структуру державних інститутів щодо боротьби з економічною злочинністю та формує напрями налагодження комунікації між ними;

- по-третє, визначає відповідальність осіб чи групи осіб за скоєні економічні злочини. В цілому держава як суспільний інститут формує ряд вимог до економічної активності людини, що не виникають самі по собі, а формуються певний період часу через взаємодію соціальних інститутів та еволюціонують в залежності від середовища [607].

При завершенні локалізації певних форм взаємодії в рамках певного інституційного співтовариства індивідів виникають і закріплюються нові правила чи норми. Вони можуть бути закріплені як формально у вигляді окремих постанов, указів, рішень, так і неформально у вигляді звичок, загальнообов'язкових норми, визначеної певної моделі поведінки. Зважаючи на це можна передбачити два варіанти розвитку: перший – несприйняття загальнообов'язкових норм та правил поведінки більшістю великої

спільноти, і як варіант можуть залишатися локальними для вузької групи осіб. Другий варіант передбачає можливість формального закріплення локальних норм та правил, що забезпечують ефективні взаємозв'язки суб'єктів господарювання.

Прикладами зазначеного можуть бути власне країни зони поширення Ісламу, Японія та Китай, де релігійні та ментальні та релігійні норми лягли в окремі формальні норми, що представлені в законодавстві певних країн. Крім того, варто зазначити, що в окремих країнах заборонені види діяльності можуть прописуватися до дрібниць, а в інших бути узагальненні, що також залежить від ментальності та релігійних особливостей суспільства. Яскравим прикладом існування формальних та неформальних норм в контексті економічної злочинності є виникнення мафії на італійському острові Сицилія.

Розташована на роздоріжжі торговельних шляхів Середземномор'я Сицилія з давніх часів займала привабливе стратегічне положення. Через постійні іноземні завоювання – грецьке, нормандське, іспанське – переважну частину своєї історії населення острова знаходилося під владою інших держав. Протягом тривалого часу Сицилія не мала власної державності. Проте, на думку багатьох дослідників, в цих умовах її мешканці задля підтримки відносно самостійного життя і меншої залежності від іноземного панування змушені були виробити неформальні механізми самоврядування. В цих умовах була створена локальна субкультура, в основі якої було вороже ставлення до держави і схильність покладатися на власні сили. Після переможної висадки в Сицилії армії на чолі з Джузеппе Гарібальді у 1863 р. з метою подальшого створення єдиної італійської держави конфлікт між державою і суспільством загострився з особливою силою.

Найбільш поширеними в Україні та світі економічними злочинами, що становлять найбільшу загрозу національній безпеці є наступні:

- недобросовісна конкуренція;
- легалізація (відмивання) коштів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму;
- рейдерство;
- нецільове використання бюджетних коштів;
- фіскальні злочини;
- корупція.

Зазначенні види злочини тою чи іншою мірою можуть задовольнити відповідні види потреб людини (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

*Матриця задоволення потреб людини через економічні злочини
відповідних видів*

Види економічних злочинів	Потреби людини за пірамідою Маслоу				
	П 1 ⁷	П 2 ⁸	П 3 ⁹	П 4 ¹⁰	П 5 ¹¹
недобросовісна конкуренція	±		±	±	
легалізація коштів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму	±			±	±
рейдерство	±				
нецільове використання бюджетних коштів	±				
фіскальні злочини	±				
корупція	±		±		

Таким чином, окремі види економічних злочинів направлені на забезпечення певних потреб людини. Проте, якщо розглядати економічні злочини не лише з позиції мотивів окремої людини, а в контексті суспільства в цілому то варто вести мову про таку економічну категорію як економічні інтереси. В даному контексті вважаємо, що сукупність потреб групи осіб, або суспільства в цілому становлять економічний інтерес.

Економічний інтерес характерний майже для усіх суспільних інститутів, а в окремих аспектах також виступає інститутом. Дослідження економічних злочинів з позиції економічного інтересу найбільш повно визначає напрями формування державного управління, як системи, що забезпечує врегулювання різних груп суспільних інтересів та визначає сукупність інтересів держави як соціального інституту.

Зазначимо, що під доступом до сфери економічної діяльності слід розуміти не лише відносини щодо виробництва, розподілу, споживання та обсягу матеріальних та нематеріальних благ, а, насамперед, інтереси держави, інших суб'єктів економічної діяльності, а також громадян, чия діяльність в економіці пов'язана з діяльністю інших суб'єктів виробництва.

Вважаємо, що дослідження державного управління в сфері боротьби з економічною злочинністю повинно будуватися на врахуванні економічних інтересів різних суспільних інститутів. Адже,

⁷ Фізіологічні потреби.

⁸ Потреби в безпеці.

⁹ Потреби в соціалізації.

¹⁰ Потреби у визнанні.

¹¹ Потреби у самореалізації.

в більшості випадків проблеми пов'язані із реформуванням системи боротьби із економічною злочинністю не вирішуються або вирішуються лише частково через розбіжність різних елітних груп, які керуються своїми приватними інтересами. Так, узгодження економічних інтересів різних суспільних груп державною політикою, дозволяють встановити ефективні правила гри в економічній сфері, й відповідно сприятиме зниженню рівня економічної злочинності та ефективності боротьби з її наслідками. В даному контексті привертає увагу пряма залежність процесів інституціоналізації та формування інститутів від співвідношення сил в реалізації часто протилежних економічних інтересів. При неузгодженості економічних інтересів є неможливим встановлення і забезпечення виконання правил, якими регулюються економічні взаємодії та обмеження поведінки економічного суб'єкта.

З метою досягнення економічних інтересів суспільні інститути вступають в економічні відносини, які регулюються системою державного управління. При цьому економічні відносини людей є прямим проявом їх економічних інтересів. До прикладу, економічні інтереси підприємця та найманого робітника безпосередньо визначаються їх місцем в системі економічних відносин між ними, де економічний інтерес підприємця полягає в отриманні максимальних прибутків, а інтерес найманого працівника – максимально вигідно продати свою робочу силу. Аналогічними є економічні інтереси селянина, фермера, члена колективного господарства, які також визначаються місцем в системі існуючих економічних відносин. На відміну від них зміст та спрямованість економічних інтересів службовців, вчителів, лікарів, вчених, працівників сфери культури тощо визначається змістом існуючих економічних відносин та їх місцем в системі даних відносин.

Таким чином, економічний інтерес являє собою систему суспільних відносин в сферах виробництва матеріальних благ та послуг, обміну, розподілу та споживання, що базується на відносинах власності, та дозволяє задовольнити відповідні види потреб особи, групи осіб, суспільних інститутів і так далі. Такі відносини завжди базуються на положення економічної вигоди, яку отримують учасники суспільних відносин.

Економічний інтерес, будучи інституційною структурою, що формує вектор розвитку соціально-економічних відносин, фактично виступає фактором розвитку економічної системи в цілому. Кожна людина тим чи іншим чином є носієм економічних інтересів, які досить часто можуть не відповідати економічним інтересам суспільства чи

інших учасників економічних відносин. За таких умов досягнення економічних інтересів може відбуватися не об'єктивним чином, а через економічні злочини, а тому взаємодія інтересів може виступати як рушійною силою соціально-економічного розвитку, так і деструктивним елементом такого розвитку, що в результаті становить загрозу національним інтересам та національній безпеці держави.

Забезпечення врегулювання економічних інтересів усіх учасників суспільних відносин покладається на державу, яка відповідно теж є носієм економічних інтересів. Держава повинна забезпечити досягнення економічних інтересів різними учасниками суспільних відносин об'єктивним шляхом. Це в свою чергу дозволить сформувати безпечне середовище як для учасників суспільних відносин, так і для держави в цілому, адже держава є носієм національних інтересів, які полягають в забезпеченні її суверенності, незалежності, цілісності [608]. Економічна злочинність є деструктивним елементом в забезпеченні економічних інтересів учасників суспільних відносин від рівня якої залежить не лише безпека таких відносин та її учасників, але й національна безпека держави загалом. Фактично держава через механізми державного управління протидії економічній злочинності забезпечує безпеку учасників суспільних відносин як їх основоположної потреби, а тому є носієм економічних інтересів задоволення яких дозволяє досягти відповідного рівня економічної безпеки.

Економічна безпека є складовою національної безпеки, яка своєю чергою є забезпечуючим фактором інших складових, а саме: військової безпеки, продовольчої безпеки, екологічної безпеки, інформаційної безпеки держави. Поряд з такими складовими як забезпечення надійної обороноздатності країни, підтримання соціального миру в суспільстві, захист від екологічного лиха, економічна безпека є органічною складовою системи державної безпеки. В даному контексті спостерігається тісний взаємозв'язок між складовими національної безпеки, зокрема: високий рівень обороноздатності держави забезпечується високим рівнем розвитку економіки, а з іншого боку належний рівень обороноздатності та розвитку економіки не можливо забезпечити в суспільстві, в якому відсутність соціальний консенсус та мають місце соціальні конфлікти, які пов'язані в тому числі з економічною злочинністю (корупція, фінансові махінації, недобросовісна конкуренція, рейдерство та будь-які інші прояви тіньової економіки).

Прикладом є низький рівень економічної безпеки держави, що призвів до окупації державних територій України в 2014 р. Крім того, низький рівень економічного розвитку становить загрозу таким складовим національної безпеки як:

– **інформаційна безпека.** Низький рівень інформаційної захищеності призводить до фінансових шахрайств із використанням інформаційно-комп'ютерних технологій. Крім того, варто наголосити, що в умовах поширення пандемії пов'язаної із вірусною інфекцією COVID-19, низький економічний розвиток сільських територій та їх ізоляція від інтернет-технологій, призвело до неможливості отримання мешканцями адміністративних послуг, а також гарантованих державою освітніх послуг. Тобто низький рівень доходів не дозволяє мешканцям сільських територій використовувати сучасні інформаційно-комп'ютерні технології для отримання послуг, що гарантовані державою. На рис. 1.2 представлено частку домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернет вдома за Державної служби статистики України;

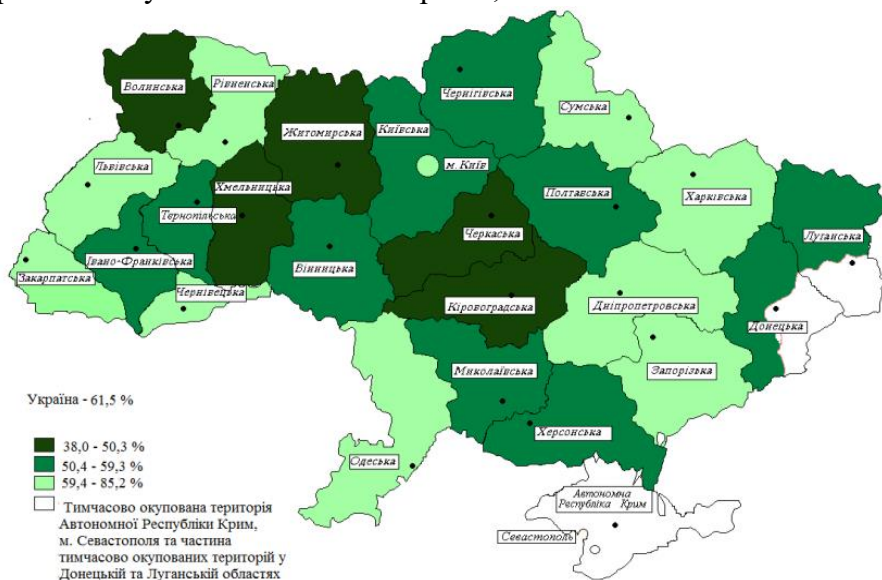

Рис. 1.2. Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернет вдома за Державної служби статистики України [105]

– **екологічна безпека.** Низький рівень економічного розвитку не дозволяє виробникам використовувати високотехнологічні екологічно безпечні засоби та предмети праці. Крім того, значна корупція в дозвільній системі сприяє безвідповідальному використанні природних ресурсів як державними, так і приватними підприємствами. Організована

злочинність і Житомирській та Рівненській областях у сфері видобутку бурштину призвели до безповоротних екологічних втрат земельних ресурсів. Це в цілому загрожує національній безпеці держави, адже правоохоронні органи не в силі зупинити протиправну діяльність;

– **військова безпека.** Низький рівень економічного розвитку, що в більшій мірі спричинений корупцією та іншими видами економічної злочинності, не дозволяє в повній мірі фінансово забезпечити оборонний сектор. Відсутність фінансової підтримки призвела до зниження української армії, а її відновлення досі не відбулося належним чином.

Відповідно лише при врахуванні усіх економічних загроз, в тому числі економічної злочинності, національній безпеці можна забезпечити суверенітет та незалежність держави. Адже економічна складова національної безпеки є гарантією життєздатності суспільства. Поняття національної безпеки буде далеко не повним без оцінки рівня життєздатності економіки при зовнішніх і внутрішніх викликах, оскільки економіка країни являє собою одну із життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави і особистості.

В наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених економічна складова національної безпеки розглядається лише в контексті економічного потенціалу та ефективності його використання. В свою чергу тіньовий сектор визначений лише з позиції його оцінки та формування державної політики протидії. Такий підхід не в повній мірі вирішує проблему забезпечення високого рівня економічного розвитку та його впливу на національну безпеку. Адже, об'єктом державного управління має стати не тіньова економіка та механізми протидії їй, адже це лише результати економічних злочинів. Об'єктом державного управління має бути власне економічна злочинність та механізми запобігання та протидії.

Відповідно мета державного управління це: в першу чергу, врегулювання економічних інтересів в суспільстві, що дозволить певним чином запобігти економічній злочинності; в другу чергу, забезпечення дотримання правопорядку, який дозволяю уникнути конфлікту економічних інтересів, а третю чергу, формування засобів та способів протидії економічній злочинності та ліквідації її наслідків [609].

Саме тому економічні інтереси є важливою економічною категорією при вивченні системи державного управління протидії економічній злочинності. Адже, економічна злочинність щодо економічних інтересів має два прояви:

– по-перше, економічні злочини є засобом задоволення економічних інтересів особи або групи осіб;

– по-друге, економічна злочинність призводить до порушення економічних інтересів особи або групи осіб.

В цілому використовуючи інституційний підхід, можна вказати на те, що економічні злочини, порушують економічні інтереси певних суспільних інститутів. Держава є інститутом, що реалізує виконання інституційної угоди з приводу реалізації економічних інтересів, що являє собою особливу форму взаємодії інституцій. Держава встановлює правила та форми взаємодій суспільних інститутів з приводу економічних інтересів, які реалізуються через відповідні механізми державного управління. Від рівня економічної злочинності залежить національна безпека держави, адже в більшості випадків високий рівень економічної злочинності призводить до порушення економічних інтересів не лише суб'єктів економічної діяльності, але й інтересів держави та національних інтересів в цілому.

1.2. Понятійно-змістовні положення економічної злочинності

Важливою складовою формування теоретичних положень державного управління протидією економічній злочинності як складовою національної безпеки держави, є обґрунтування змісту та властивостей об'єкту. В сучасній науці питання економічної злочинності як об'єкту державного управління є мало вивченим і в більшості праць це питання розвивається з правової позиції. Проте, на сучасному етапі економічна злочинність значно вийшла за межі системи права та сьогодні стосується національної безпеки держави. Зазначене актуалізує питання вивчення сутності економічної злочинності як об'єкту державного управління та формування її класифікації для цілей ідентифікації властивостей. Так, власне класифікація економічних злочинів дозволить виявити їх властивості і на цій основі визначити пріоритетні напрями реформування державного управління як на рівні регулювання, так і на рівні власне протидії економічній злочинності.

Економічна злочинність має безумовний вплив на систему економічної безпеки держави, адже є деструктивним фактором, що руйнує систему економічних відносин різних рівнів – як з середини так, і ззовні. Економічна злочинність є міждисциплінарною категорією, адже займає певне місце в об'єктно-предметному полі економічних, соціологічних, політичних, правових та державно-управлінських наук. Відповідно, в системні наукових досліджень сформувалася сукупність різносторонніх підходів до розуміння

економічної злочинності. Більшість підходів тлумачать зміст економічної злочинності з позиції юридичних наук в частині регулювання економічної діяльності та запобігання і протидії даним видам злочинів. В економічній науці дане поняття майже не розглядалося, проте економічна злочинність знаходиться в об'єктно-предметному полі економічних наук та є загрозою економічній безпеці держави. Сьогодні економічну злочинність варто винести в поле економічних наук, що вивчають економічну безпеку держави, що дозволить розробити механізми забезпечення її відповідного рівня.

Зважаючи на те, що економічна злочинність в більшій мірі вивчалася з правової точки зору є необхідність ідентифікації її змістовних властивостей як економічної категорії, саме як загрози економічній безпеці держави. Відповідно, актуалізується потреба в науковому пошуку нового понятійного апарату механізмів запобігання та протидії економічній злочинності як загрози економічній безпеці держави.

Економічна злочинність знаходиться на перетині інтересів різних суспільних інститутів, а тому займає вагоме місце в розвитку категоріального апарату суспільних наук. Зокрема, вітчизняний дослідник Т.З. Гарасимів охарактеризував філософську сторону економічної злочинності: «Центральною проблемою при вивченні економічної злочинності як соціального явища виступає питання про його органічний зв'язок із життєдіяльністю суспільства. Така постановка проблеми не може вважатися незаперечною, адже вона інколи призводить до багатозначних практичних висновків. Якщо об'єднати різноманітні школи, вчення, концепції, теорії про сутність і походження економічного злочину, то визначальними для них будуть два світоглядно-методологічних підходи в історичному аспекті. Насамперед, це – натуралістично-матеріалістичне розуміння проблеми, відповідно до якого основу життєдіяльності суспільства становить матеріальне виробництво, а суспільство виступає частиною природи з огляду на те, що об'єктивні закони його розвитку проявляються через свідому діяльність людей. Протилежний підхід – це, так званий релігійно-ідеалістичний, який заперечує будь-яку закономірність у суспільному розвитку під визначальним провіденціоналістським впливом його духовних начал. Для обох філософсько-світоглядних підходів розуміння життєдіяльності суспільства характерне поєднання економічного злочину і злочинності зі злом, яке притаманне самій людині через її недосконалість тому, що вона не має в готовому вигляді відповідних умов життя і постійно бореться за їх утворення, як це, зокрема, спостерігається при матеріалістичному розумінні суспільства» [53, с. 129].

В контексті зазначеного, варто дослідити зміст економічної злочинності з позиції погляду вітчизняних та зарубіжних вчених з одного боку та надати даному явищу критеріїв, які визначають його як загрозу економічній безпеці держави.

Проведений аналіз різних наукових та навчальних літературних джерел дає підстави стверджувати про те, що не існує єдиного підходу щодо тлумачення поняття «економічний злочин» (Додаток А). Слід зауважити, що ряд авторів вживають як синоніми до поняття економічний злочин інші визначення, такі як: злочини в економічній сфері, злочини у сфері економіки, злочини в економіці, злочинність у сфері економічних відносин, злочини у сфері економічної діяльності, злочини економічної діяльності, злочини економічної спрямованості. Розглянувши наявні тлумачення, вважаємо за необхідне здійснити більш ретельний їх аналіз.

Тлумачення поняття «економічний злочин» розкривали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні автори, зокрема: І.М. Базярук, О.І. Барановський, В.Т. Білоус, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, О.О. Бондаренко, М.Б. Бучко, М.Ю. Валуйська, З.С. Варналія, В.І. Василичук, В.А. Ведькал, А.Ф. Волобуєв, Д.О. Грицишен, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О. Горбань, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, А.Л. Дудніков, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, В.П. Корж, С.Й. Кравчук, О.М. Кубецька, О.В. Лисодєд, О.М. Литвак, Н.В. Лісова, Г.А. Матусовський, Я.В. Мочкош, Є.В. Невмеженський, Т.М. Остапенко, Я.С. Палешко, О.В. Пчеліна, Л.А. Пісковець, В.М. Попович, В.А. Предборський, В.Д. Пчолкін, І.І. Рогов, Т.О. Скакун, Л.П. Скалозуб, Є.Л. Стрельцов, Н.К. Сукач, В.Я. Тацій, О.О. Титаренко, А.М. Толкач, В.В. Франчук, Д.М. Харко, І.О. Юрчик.

Цілком обґрунтованим є бачення щодо виявлення ознак економічних злочинів, які можуть певним чином проявлятися, яке наводить Н.Л. Гула:

«1) зовні вони часто мають вид нормальних фінансово-господарських операцій;

2) більшість зазначених злочинів залишає сліди в різних документах (управлінських, бухгалтерських, технологічних, складених органами контролю тощо);

3) вчинення злочинів у зазначеній сфері є корисливим і фігурант має метою отримання матеріальні цінності або грошові засоби» [84, с. 323].

В науковій літературі щодо даного питання точаться дискусії. А ось нормативно-правова база дає наступне визначення даному поняттю: «Економічна злочинність – сукупність різних видів

навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою, незалежно від форм власності та видів діяльності суб'єктів, які виконують певні функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, пов'язаних із регулюванням цієї діяльності» [325]. Даний підхід не в повній мірі дає пізнання даного небезпечного явища, а характеризує лише його правову сторону.

Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні літературні джерела (Додаток А), пропонуємо усі підходи групувати наступним чином (рис. 1.3).

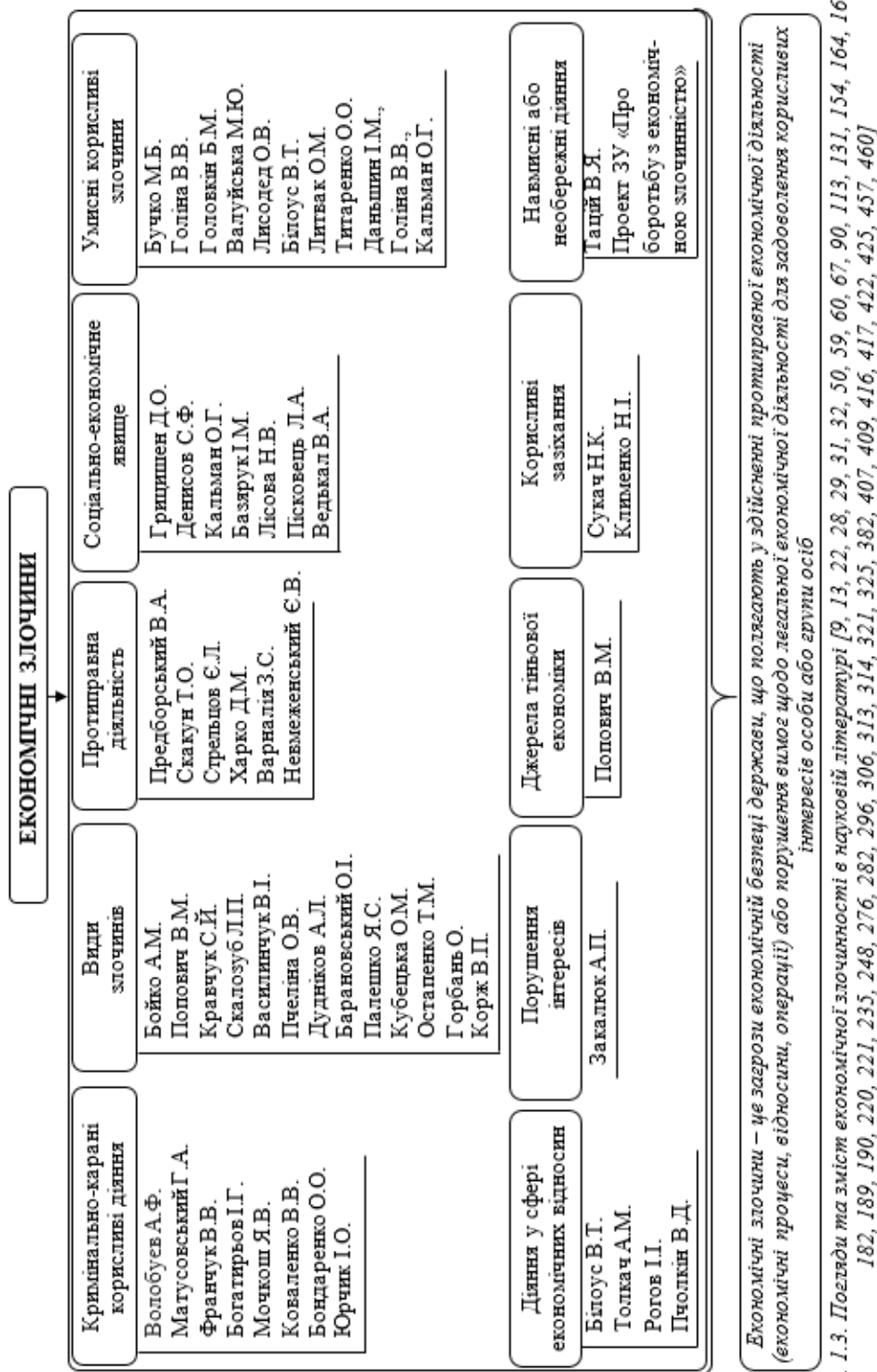
Розглядаючи поняття «економічний злочин», відсутнє однозначне бачення щодо його тлумачення. Так, різні автори тлумачать його по-різному, зокрема: *кримінально-карані корисливі діяння; вид злочинів; протиправна діяльність; соціально-економічне явище; умисні корисливі злочини; діяння у сфері економічних відносин; порушення інтересів; джерела тіньової економіки; корисливі зазіхання; навмисні або необережні діяння.*

Зупинимося більш детально на розгляді згрупованих нами визначень різних авторів, що дозволить виявити властивості даного явища та більш ширше підійти до його ідентифікації в структурі загроз економічній безпеці держави.

1. Кримінально-карані корисливі діяння.

До першої групи «кримінально-караних корисливих діянь» нами віднесено визначення, наведені наступними науковцями, серед яких: І.Г. Богатирьов, О.О. Бондаренко, А.Ф. Волобуєв, В.В. Коваленко, Г.А. Матусовський, І.Г. Богатирьов, В.В. Франчук, І.О. Юрчик. Зазначені вчені досліджували економічні злочини з позиції їх місця в кримінальному праві та необхідності встановлення відповідальності за такі діяння. Крім того, важливою властивістю даної категорії є корисливість даного діяння, що має обов'язково знайти своє відображення при формуванні механізмів державної політики з позиції профілактичних заходів в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Вітчизняний дослідник з проблем розслідування економічних злочинів та налагодження комунікації між різними учасниками даного процесу А.Ф. Волобуєв наголошував, що під економічними злочинами варто розуміти наступне: «кримінально-карані корисливі діяння, вчинені з використанням легальних форм і інститутів господарської діяльності,

повноважень по регулюванню і контролю над цією діяльністю» [50]. Дане визначення може мати місце лише з позиції характеристики окремих видів економічних злочинів, а тому має ряд дискусійних положень, зокрема: по-перше, інструменти скоєння економічних злочинів можуть бути як серед легальних, так і нелегальних форм; по-друге, автором не охарактеризовано суб'єктів таких злочинів; по-третє, суб'єктами можуть виступати як інститути господарської діяльності, так і інші суб'єкти, які не пов'язані із господарською діяльністю; по-четверте, економічні злочини можуть скоюватися як однією особою, так і групою осіб.

Матусовський Г.А. дає наступне визначення поняття «економічного злочину»: «це корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, пов'язаними із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею» [244, с. 15; 209, с. 27]. Дане визначення є досить дискусійним, адже економічна злочинність з позиції регулювання економічної діяльності значно виходить за межі власне економічного злочину та в більшій мірі стосується політичної корупції. Звичайно, коли мова йде про адміністративні послуги в сфері економічної діяльності, контролі за економічною діяльністю чи незалежному аудиті фінансової звітності, то такі злочини певним чином можуть визнаватися економічними з одного боку, а з іншого – дані злочини в більшій мірі відповідають корупційним злочинам. В той же час, корупційні злочини, також відповідають окремим критеріям економічних злочинів, а тому можуть зайняти відповідне місце в їх класифікації.

В свою чергу, В.В. Франчук поняття «економічні злочини» ототожнює з поняттям «злочини в сфері економіки» та тлумачить наступним чином: «кримінально карані діяння, які посягають на економічну структуру продуктивних сил суспільства, систему економічних відносин та встановлений порядок управління ними (механізм господарювання)» [457, с. 249]. Погоджуючись із тлумаченням вченого, варто наголосити, що економічним злочинам властиві сукупність і інших властивостей, зокрема не лише економічні наслідки, що порушують економічну структуру, але й сукупність інших наслідків, а саме, – соціальних, політичних, інфраструктурних, психологічних та інших.

У підручнику з кримінології автор І.Г. Богатирьов дане поняття визначає як «сукупність кримінально караних діянь, які вчиняються в економічній сфері з використанням легітимних, техніко-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень, здійснюється систематично і мають довготривалий характер» [28, с. 256]. Дискусійність такого підходу полягає в наступному: по-перше,

економічні злочини, можуть мати як довготривалий, так і разовий характер; по-друге, економічні злочини можуть не завжди реалізовуватися через легітимні права та повноваження, як приклад – промислове шпигунство; по-третє, автор наголошує лише на облікових та управлінських аспектах економічних злочинів, але, як показує практика, інструменти, методи та мотиви можуть знаходити поза межами управління діяльністю економічних інституцій.

Досить розгорнутим є тлумачення поняття «економічний злочин», яке пропонує Я.В. Мочкош, зокрема він вбачає, що це «корисливі діяння, вчинювані особами, які виконують певні функції у сфері виробництва, товарообігу чи фінансової діяльності і спрямовані на отримання незаконного прибутку; високий ступінь їх поширеності, тривало і поширено розвивається під прикриттям економічної діяльності; здатність до швидких змін на ґрунті професійної діяльності з використанням необхідних фахівців; енергійний перехід до нових організаційних та структурних перетворень та активна протидія правоохоронним органам» [276, с. 301]. Дане визначення найбільш точно характеризує властивості економічних злочинів. Так, економічні злочини розглядаються як суспільне явище, що проявляється як в економічній, так і неекономічній сфері. Проте, з позиції даного дослідження є потреба в тлумаченні економічних злочинів як з позиції процесу їх реалізації, так і з позиції наслідків, що проявляються на рівні економічної безпеки держави.

Вітчизняний науковець В.В. Коваленко в своєму дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук дає наступне визначення поняттю «економічна злочинність»: «це кримінально карні винні і суспільно небезпечні діяння, при вчиненні яких для одержання матеріальної вигоди використовуються легальні економічні інститути (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності)» [165]. Дане визначення найбільш доцільно характеризувати з позиції теорії суспільних відносин, в той же час дискусійним є теза автора щодо легальних економічних інститутів, адже економічні злочини можуть здійснюватися і через нелегальну економічну діяльність, яка сама по собі є злочином.

Досить змістовним також є визначення «економічного злочину», яке наводять в своєму дослідженні О.О. Бондаренко, І.О. Юрчик: «це винне каране діяння (дія чи бездіяльність), здійснене з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-правових інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень, які з корисливих чи інших протиправних мотивів посягають на фінансово-економічну

безпеку соціальних систем» [32]. Даний підхід є досить цікавим з позиції авторського тлумачення економічних злочинів як загроз фінансово-економічній безпеці соціальних систем. В той же час обмеження економічних злочинів перевищення прав і повноважень, значно звужує їх характер як соціального явища і загрози економічній безпеці держави. В більшій мірі такий підхід до економічної злочинності характерний для економік командно-адміністративного типу, на кшталт Радянського Союзу.

В цілому, варто наголосити, що дослідження економічних злочинів як кримінально-карних корисливих діянь є особливо важливим як в з позиції правової їх характеристики, так і з позиції формування інструментів запобігання та протидії їх поширенню для забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави. Даний підхід характеризує економічну злочинність як певне вмотивоване діяння з одного боку так і діяння, суб'єкт якого має бути покараний відповідно до норм правової системи, що регулює як господарську сферу, так і сферу запобігання та протидії злочинності (кримінальне законодавство).

2. Види злочинів.

Економічна злочинність за своєю правовою природою є видом злочину, на чому й зупиняються багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А.В. Андрушко, О.І. Барановський, А.М. Бойко, В.І. Василичук, О. Горбань, А.Л. Дудніков, В.П. Корж, С.Й. Кравчук, О.М. Кубецька, С.В. Логін, Т.М. Остапенко, Я.С. Палешко, О.В. Пчеліна, В.М. Попович, Л.П. Скалозуб, П.А. Трачук.

Розкриваючи дане поняття у своєму науковому дослідженні А.М. Бойко визначає його як: «вид злочинності, що становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно-однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і які вчиняють зазвичай суб'єкти господарської діяльності – фізичні особи або службові особи юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди» [31, с. 70]. Поряд з даним визначенням науковець також наводить визначення й поняття «злочинність у сфері економіки», хоча на нашу думку воно є синонімом поняття «економічної злочинності», розкриваючи його наступним чином: «злочини, які окрім господарського механізму національної економіки, посягають і на інші основні структурні елементи економічної системи, такі як власність, інтереси служби у сфері господарської діяльності тощо, а формулювання «злочини економічної спрямованості», охоплює будь-

яку злочинну діяльність, спрямовану на отримання економічної вигоди» [29, с. 80-82]. Вважаємо, що економічна злочинність є більш ширшим поняттям, яка включає в себе злочинність в сфері економіки. Так, не усі економічні злочини скоюються в сфері економіки, в окремих із них економічні злочини є інструментом для скоєння інших злочинів, наприклад терористичних актів.

В свою чергу автори В.М. Попович, П.А. Трачук, А.В. Андрушко, С.В. Логін розкривають дане поняття як «сукупність економічних злочинів, вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень» [314, с. 32]. Викликає зацікавленість підхід щодо визначення поняття «економічна злочинність» який наводить С.Й. Кравчук, оскільки спочатку «це кваліфіковані та окремі злочини, що вчиняються у значних розмірах. Такі злочини, як показує судова практика, важко розкриваються в рамках кримінальних справ» [190, с. 55], але вже з часом автор у іншому дослідженні розкриває дане поняття з іншої точки зору: «це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень» [189]. Дані підхід є цілком логічним, проте значно звужують економічні злочини до сфери їх скоєння, адже в окремих випадках, сфері їх скоєння є не стільки метою скільки інструментом для інших злочинів.

В свою чергу дослідники Л.П. Скалозуб та В.І. Василичук розкривають дане поняття наступним чином: «це злочинність безфізичних жертв, оскільки вона не має насильницького характеру, але сучасні дослідження показали, що одним із масових видів економічної злочинності є свідоме порушення техніки безпеки та законів про охорону здоров'я й довкілля, а наслідки таких порушень у кілька разів перевищують смертність від насильницької злочинності» [410]. Крім того, ми схилиємося до думки, що фінансування тероризму є теж економічним злочином, а результатом терористичних актів можуть стати багато цивільних осіб.

Пчеліна О.В. дає наступне визначення поняттю «економічні злочини»: «це сукупність (комплекс) злочинів, що вчиняються групою осіб з розподіленням ролей та об'єднані єдиною метою. Тому, зазначені особливості економічних злочинів обумовлюють специфіку механізму вчинення злочинів зазначеної категорії, а саме: механізм учинення економічних злочинів є складним, оскільки відображає технологічну сторону вчинення комплексу взаємопов'язаних злочинів (основного та підпорядкованих)» [382]. Варто не погодитися із

автором, адже економічні злочини можуть скоюватися як групою осіб, так і однією особою. Крім того, авторське тлумачення економічних злочинів не в повній мірі характеризує процес скоєння економічного злочину та його наслідки.

Науковець А.Л. Дудніков визначає дане поняття як «складне системне поняття, яке охоплює злочини, що не обмежуються посяганням на лише один об'єкт, який охороняється кримінальним законом. Основою для таких злочинів є товари, власність, гроші, валюта, господарська діяльність та ін.» [113]. Авторський підхід звужує економічні злочини лише до посягання на сукупність об'єктів економічного характеру. Проте, на нашу думку, метою економічного злочину може бути як отримання певної економічної вигоди або задоволення економічного інтересу, так і інші мотиви соціального, психологічного, політичного та іншого характерів. Яке приклад, можна назвати фінансування тероризму, коли економічний мотив не прослідковується.

Визначення поняття «економічні злочини» знайшло також своє розкриття в Енциклопедії сучасної України. Так, на думку О.І. Барановського це: «різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів (правил, форм, процедур). Економічні злочини є основою економіки тіньової і спрямовані на майнові та виробничі відносини, економічні права громадян, юридичних осіб, муніципальних і державних утворень» [13]. Такого ж підходу дотримуються вітчизняні вчені Я.С. Палешко, О.М. Кубецька, Т.М. Остапенко в своїй науковій статті визначають поняття «економічні злочини» та «злочин у сфері економіки» як дві окремі категорії, зокрема, даючи наступні визначення: «економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів» [296, с. 70] та «злочин у сфері економіки – види злочинів, які здійснюють вплив на економіку країни, економічну свободу, інтереси та права суб'єктів економічних відносин, порушують функціонування економічної системи, спричиняючи різним цінностям шкоду» [296, с. 72]. Підхід є досить цікавим, адже вчені визначають як частину мети економічних злочинів, так і їх наслідки. Але варто зауважити, що не завжди економічні злочини здійснюються в сфері професійної діяльності. В окремих випадках, це може бути не стільки професійна діяльність в економічній сфері скільки діяльність в інших сферах, наприклад, промислове шпигунство.

Горбань О. вважає, що «це злочини, що спричиняють шкоду суспільним відносинам у виробничій, кредитно-фінансовій та торговій сферах» [60, с. 18]. Зданим підходом можливо погодитися лише частково, адже наслідки економічних злочинів як показує практика є значно ширшими.

Розглядаючи питання, пов'язані із вчиненням злочинів у сфері економічної діяльності, В.П. Корж дає наступне визначення: «Економічна злочинність – вчинення злочинів у сфері економічної діяльності створеними в структурі підприємництва та фіктивного підприємництва організованими злочинними утвореннями, тобто організованими злочинними групами, злочинними організаціями, спільнотою, що мають корумповані зв'язки зі службовими особами державних органів, що мають закономірні цілі – отримання злочинних доходів та їх легалізацію» [182]. Критичними моментами такого підходу є те, що автор обмежує коло суб'єктів, які можуть скоювати економічні злочини з одного боку та обмежує їх мету, а саме отримання злочинних доходів, з іншого. Зокрема, легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом спрямована на легалізацію уже отриманих злочинних доходів також є видом економічних злочинів.

3. Протиправна діяльність.

Ряд поглядів дослідників щодо поняття «економічного злочину» сходяться в тому, що вони трактують його як *протиправну діяльність*, яка вчиняється для отримання економічної вигоди. Даний підхід знайшов своє відображення у працях наступних науковців: З.С. Варналія, Є.В. Невмеженський, В.А. Предборський, Т.О. Скакун, Є.Л. Стрельцов, Д.М. Харко. Вважаємо за необхідне розглянути їх детально.

У монографії, присвяченій питанням економічної безпеки держави, науковець В.А. Предборський розкриває сутність вказаного вище поняття «як протиправну діяльність, яка охоплює різні зловживання економічною владою, посягає на порядок економічного управління, завдає істотної економічної шкоди інтересам держави, приватній підприємницькій діяльності або груп громадян, здійснюється постійно в межах і під прикриттям законної економічної діяльності менеджера з метою отримання наживи як фізичними, так і юридичними особами» [321, с. 59]. Подібний підхід представлений в праці Т.О. Скакун, а саме визначається поняття економічного злочину як «протиправну дію, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди» [409]. Знову ж таки, даний підхід значно звужує властивості економічного злочину та сферу його скоєння. Крім того, такий підхід не в повній мірі визначає економічну злочинність в структурі загроз державній економічній безпеці.

На думку Є.Л. Стрельцова «економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності» [416, с. 121]. Економічні злочини в окремих аспектах дійсно порушують відносини власності та порядок здійснення господарської діяльності, проте дане визначення не характеризує мотивів таких злочинів та їх наслідків, суб'єктів їх здійснення та власне інструментів такого діяння.

Досить розгорнуте визначення в своїх дослідженнях наводить Д.М. Харко та зазначає, що «економічна злочинність – це протиправна діяльність в офіційно-публічній сфері тіньової економіки, яка охоплює різні зловживання економічної влади, що посягають на порядок економічного управління; завдає суттєвої економічної шкоди інтересам держави, приватнопідприємницькій діяльності або групам громадян; скоюється постійно в межах та під прикриттям законної професійної діяльності менеджменту з метою вилучення наживи як фізичними, так і юридичними особами» [460, с. 600]. Дане визначення найбільш повно характеризує місце економічних злочинів в структурі загроз економічній безпеці держави, адже визначає значення в тіньовій економіці та суб'єктів скоєння.

Варналій З.С. притримується думки, що «економічний злочин – це суспільно небезпечна діяльність, або бездіяльність, що зумовлює погіршення соціально-економічного стану країни, призводить до порушення прав власності та інтересів суб'єктів господарювання» [426, с. 37]. Не можемо погодитися з таким підходом, адже економічні злочини порушують інтереси як суб'єктів господарювання, так і інтереси держави та інших учасників суспільних відносин.

4. Соціально-економічне явище.

У своїх дослідженнях поняття «економічна злочинність» розкривають з точки зору *соціально-економічного явища* наступні вітчизняні дослідники: І.М. Базярук, В.А. Ведькал, Д.О. Грицишен, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.Г. Кальман, С.Г. Кулик, Н.В. Лісова, Л.А. Пісковець.

На думку С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової та С.Г. Кулик під економічною злочинністю слід розуміти «соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що проявляється у вчиненні умисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним і безпосереднім об'єктом якої є майнові відносини і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою одержання злочинних доходів» [90, с. 124]. Схожої думки щодо визначення поняття «економічна злочинність» притримується й вітчизняний науковець О.Г. Кальман та у своєму дослідженні зазначає, що: «це деструктивне

для економіки соціально-економічне явище, яке проявляється у вчиненні особами умисних корисливих злочинів у сфері легальної й нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини у сфері виробництва та відносини власності, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг з метою отримання доходу [154, с. 5]. Дещо розширеним, у порівнянні з двома попередніми поняттями, є визначення, яке пропонує у своїй науковій статті І.М. Базярук: «Під економічною злочинністю слід розуміти соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності, відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон держави з метою отримання доходу» [9]. Варто погодитися з тим, що економічна злочинність є соціальним явищем з одного боку та деструктивним, тобто таким, що чинить вплив на структуру суспільних відносин та є загрозою їх безпечного розвитку.

В свою чергу Н.В. Лісова визначає поняття «економічна злочинність» як: «украй небезпечне явище, яке вкоренилося в усіх сферах функціонування держави та є негативним чинником на шляху до розбудови країни європейського зразка» [238, с. 134]. Дане визначення в більшій мірі схоже на політичний лозунг, але з автором можна погодитися в тому, що економічна злочинність в Україні дійсно вкорінилася в різні сфери суспільного життя та галузі економіки, а також чинить вплив на економічний розвиток країни, адже є загрозою для економічної безпеки держави, що в результаті проявляється на ефективність правоохоронної, оборонної та соціальної функцій держави.

При розкритті поняття «економічна злочинність» дещо обмежуються його поширенням лише на валютно-фінансову систему Л.А. Пісковець та В.А. Ведькал та зазначають, що «це сукупність суспільно-небезпечних діянь, що посягають на валютно-фінансову систему країни, вчинених на певній території за певний період часу» [306].

Досить ґрунтовним є визначення, запропоноване відомим вітчизняним дослідником Д.О. Грицишеним у своєму дисертаційному дослідженні: «економічна злочинність як соціально-економічне явище: економічна злочинність – це соціально-економічне явище, яке полягає в суспільно небезпечній діяльності, яка здійснюється учасниками економічних відносин через порушення законної діяльності або здійснення незаконної діяльності та призводить до порушення інтересів економічних агентів (держави, суб'єкти господарювання, населення, міжнародні партнери та інші), принципів економічної свободи та

дисбалансу в суспільних відносинах» [66, с. 114]. Такий підхід автора досить чітко показує місце економічної злочинності в цілях державної політики. Крім того, Д.О. Грицишен в повній мірі характеризує дане явище як загрозу державній безпеці, зокрема економічній.

5. Порушення інтересів

У виданні «Курс сучасної української кримінології» А.П. Закалюк визначає «Злочинність у сфері економіки – порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, а саме отримання у правомірний спосіб прибутку, доданої вартості» [131, с. 97]. Даний підхід має право на існування, проте значно звужує наслідки економічної злочинності, адже в результаті скоєння економічних злочинів можуть порушуватися як економічні, так і соціальні, безпекові, політичні та інші інтереси учасників суспільних відносин.

6. Джерела тіньової економіки

Економічні злочини, як джерела тіньової економіки є одним із найбільш припустимих підходів та також такими, які характеризують їх роль та значення в забезпеченні економічної безпеки держави. Вітчизняний дослідник В.М. Попович пропонує наступне розуміння досліджуваного поняття: «Економічний злочин розглядається як одне з джерел утворення тіньової економіки в межах розробки спеціальної теорії детінізації економіки, її категоріального апарату, придатного об'єктивно відобразити та дати наукове пояснення економічним, криміногенним та іншим юридично значимим аспектам технологій тіньового фінансово-господарського обороту речей, прав, дій» [313, с. 89-92].

7. Корисливі зазіхання

Економічні злочини як корисливі зазіхання представлені в працях: – Сукач Н.К. «Економічна злочинність – сукупність корисливих зазіхань на власність, на привласнення частини результатів діяльності підприємств, організацій і установ, що сприяє формуванню та здійсненню кримінальних та корупційних дій, в результаті яких формуються грошові потоки, які використовуються злочинними елементами з метою збагачення» [417].

– Клименко Н.І. «Економічна злочинність – поняття комплексне, воно є сукупністю корисливих посягань на економічні відносини, що охороняються законом, незалежно від форм власності та видів діяльності її суб'єктів» [164].

Такий підхід характеризує зміст економічних злочинів з позиції процесу їх скоєння та мети, що визначається мотивом злочинців.

8. Навмисні або необережні діяння

Тацій В.Я. вказує, що «вчинене приватною або посадовою особою у сфері господарської діяльності навмисне або необережне діяння (дія або бездіяльність), що завдає істотної шкоди системі

господарства» [422, с. 19]. Дане тлумачення економічної злочинності характеризує лише процесуальну сторону саме в сфері економічної діяльності, проте дані види злочинів можуть скоюватися і в інших сферах.

9. Умисні корисливі злочини.

У вітчизняній науковій літературі поняття «економічна злочинність» трактується певною кількістю авторів з позиції *умисних корисливих злочинів, зокрема.*

– Бучко М.Б. розкриває поняття «економічна злочинність» як «сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів» [38, с. 9];

– Голіна В.В., Головкін Б.М., Валуйська М.Ю., Лисодєд О.В. «Під злочинністю у сфері економіки (іноді її називають економічною злочинністю) кримінологи розуміють сукупність умисних корисливих злочинів легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають господарські відносини» [221, с. 257];

– Головкін Б.М. «Злочинність у сфері економіки – це корислива злочинна діяльність службових осіб та інших учасників економічних відносин., спрямована на заподіяння матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям різних форм власності або суб'єктам господарювання [59, с. 130];

– Білоус В.Т. «Економічна злочинність – це складна інтеграційна система, що складається з умисних корисливих злочинів проти економічних відносин власності; умисних корисливих господарсько-економічних злочинів; злочинів посадових осіб, які завдають істотної шкоди у сфері економічної діяльності; злочинів, що скоюються організованими групами і злочинними співтовариствами, які завдають значної шкоди економічним відносинам власності» [22];

– Литвак О.М. «Злочин у сфері економіки – сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств і установ незалежно від форм власності шляхом використання службового становища та місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язано з використанням службового становища» [235, с. 216];

– Титаренко О.О. пропонує під економічними злочинами розуміти «умисні корисливі злочини, що вчиняються у сфері економіки службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин і посягають на ці відносини, а також на порядок управління

економікою в різних галузях господарства, заподіювати при цьому шкоду економічним інтересам громадян, суб'єктів господарювання та держави» [425, с. 16];

– Даньшин І.М., Голіна В.В., Кальман О.Г. «Економічний злочин – умисні корисливі злочини проти економічних відносин власності; умисні корисливі господарсько-економічні злочини; злочини посадових осіб, пов'язані із заподіянням істотної шкоди економічній діяльності; злочини, які вчиняються злочинними організованими групами та злочинними організаціями і завдають шкоду економічним відносинам власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності» [220, с. 127-130].

В цілому, можна погодитися із авторами, але дані підходи не охоплюють всіх наслідків економічної злочинності як суспільно небезпечного явища та не визначають його процесуальну сторону. Зазначенні підходи в більшій мірі характеризують лише певний вид економічних злочинів, що неможливо в певній мірі їх охарактеризувати як загрозу економічній безпеці держави.

10. Діяння у сфері економічних відносин

У вітчизняній та зарубіжній літературі зустрічаються погляди авторів на визначення поняття «економічна злочинність» як на *діяння у сфері економічних відносин*. Серед авторів, які розділяють такі підходи можна виділити наступних: В.Т. Білоус, В.Д. Пчолкін, І.І. Рогов, А.М. Толкач.

Так, вітчизняний вчений В.Т. Білоус вбачає в даному понятті «передбачені кримінальним законом діяння у сфері економічних відносин, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності» [21, с. 72].

В свою чергу, сучасний дослідник з питань кримінології А.М. Толкач тлумачить поняття «економічна злочинність» як «сукупність протиправних діянь, вчинених спеціальними суб'єктами, шляхом використання власного становища і місця роботи, які спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності» [428, с. 280].

Розкриваючи питання, пов'язані з визначенням поняття та класифікації злочинів у сфері економіки В.Д. Пчолкін надає наступне визначення: «Злочинами у сфері економіки (економічними злочинами) визнаються передбачені кримінальним законом умисні суспільно небезпечні діяння, вчинені на підприємствах будь-якої форми власності, що посягають на суспільні економічні відносини, засновані на принципах свободи економічної діяльності, здійснення її на

законних підставах, сумлінної конкуренції її суб'єктів, їх добродієвості й заборони зазвичай кримінальних форм їхнього поводження» [383, с. 107].

Разом з тим, розкриття питання сутності поняття економічна злочинність знайшло своє відображення і в працях зарубіжного вченого І.І. Рогова, який вважає, що «економічна злочинність – сукупність передбачених кримінальним законом кримінологічно-однорідних, суспільно небезпечних діянь, що посягають на економічну систему держави і вчиняються особами, які виконують економічні, господарські функції на підприємствах, в організаціях або у відносинах між громадянами» [399].

Відповідно до представлених підходів можна сформулювати сукупність властивостей економічної злочинності, що характеризують дане суспільне явище та дозволяють його ідентифікувати як загрозу економічній безпеці держави (рис. 1.4).

Отже, наведені підходи до тлумачення змісту поняття економічні загрози мають багатовекторний характер, що пояснюється наступним:

1) економічні злочини є об'єктом різних галузей права, зокрема: господарське, земельне, екологічне, адміністративне, міжнародне та кримінальне. Якщо більшість галузей встановлюють параметри економічної діяльності та економічної системи в цілому, то кримінальне право характеризує економічну злочинність, власне, з позиції порушення даних параметрів;

2) економічні злочини знаходяться на перетині інтересів сукупності учасників суспільних відносин, зокрема: підприємства; державні органи; фінансово-кредитні установи; міжнародні організації; громадські організації; громадянина та групи осіб. Це означає, що економічні злочини можуть становити загрозу діяльності кожного учасника, а в цілому є загрозою економічній безпеці держави, що призводить до порушення інтересів та, як наслідок, до відсутності соціального консенсусу;

3) економічні злочини є об'єктом дослідження сукупності наук, зокрема: економічних, соціальних, юридичних, державного управління, технічних. Це сприяє різному розумінню об'єктно-предметного поля визначення економічної злочинності й, відповідно, їх різного тлумачення.

– по-третє, економічні злочини як об'єкт державного управління та державної політики.

Крім того, важливим моментом при формуванні комплексного підходу до сутності економічної злочинності варто врахувати як сферу посягання, так і наслідки та мету економічних злочинів. Власний підхід до понятійно-категоріального апарату за об'єктом дослідження, виходячи з вище викладеного аналізу, представлено на рис. 1.5.

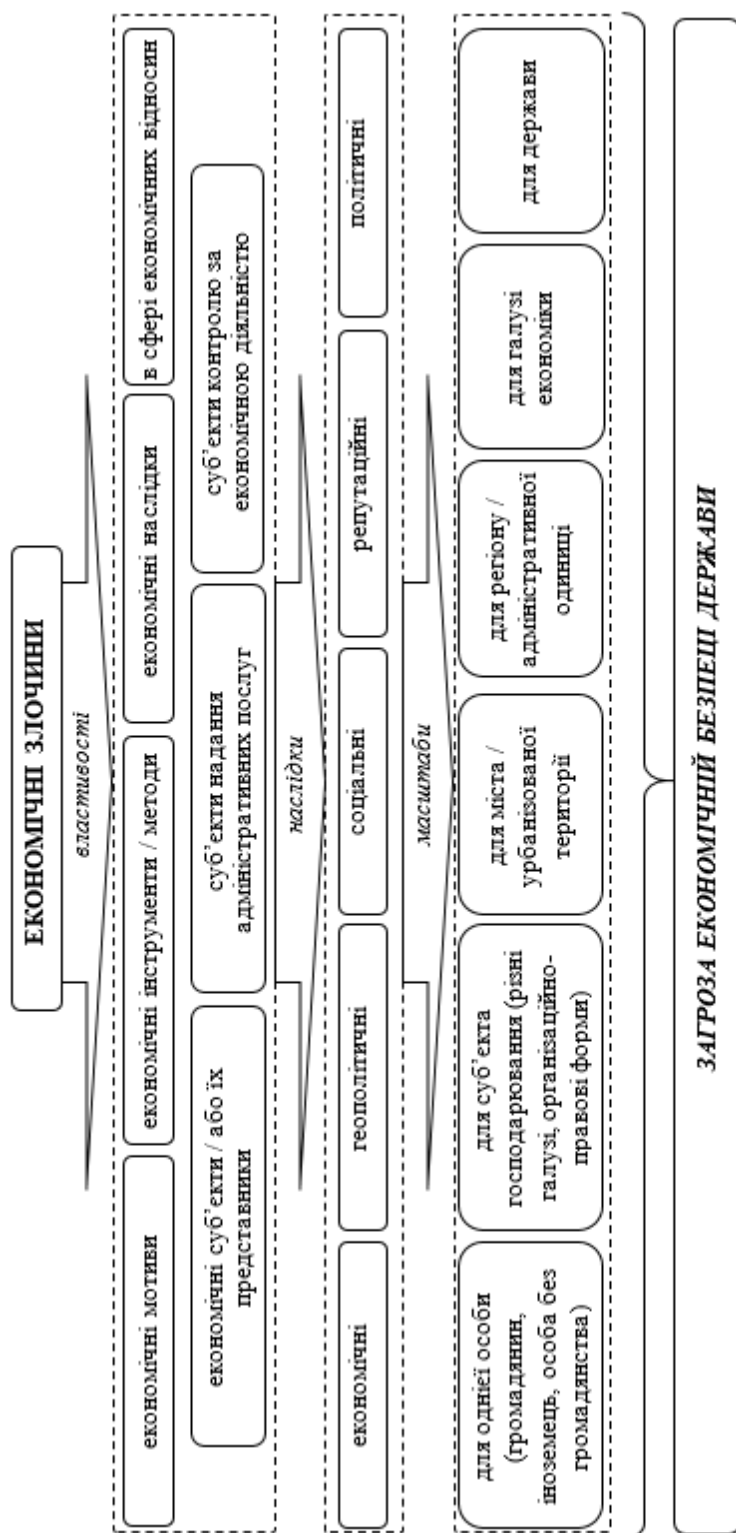
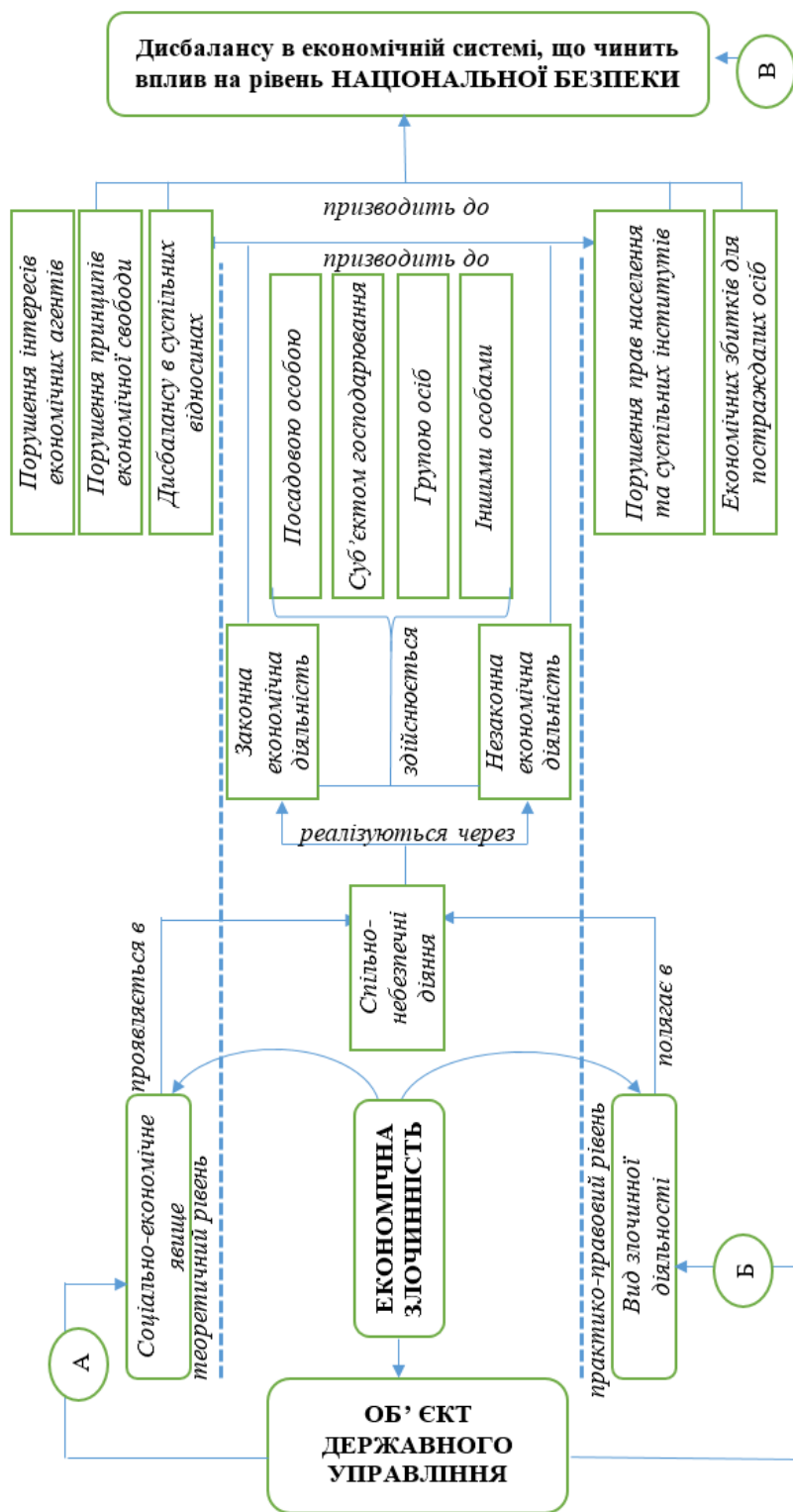

Рис. 1.4. Власливості економічної злочинності, що розкривають її зміст

Примітки:

А – соціально-економічні процеси є об'єктом державного управління в частині: регулювання, контролю, аналізу та оцінки впливу на національну безпеку;

Б – державне управління проявляється в сфері регулювання протидії економічній злочинності;

В – національна безпека є об'єктом державного управління, а економічні злочини виступають загрозами зниження рівня

Рис. 1.5. Розвиток категоріального апарату державного управління протидії економічній злочинності

Таким чином, на основі проведеного дослідження та запропонованого механізму формування категоріального апарату, пропонуємо наступні тлумачення економічної безпеки:

– економічна злочинність як соціально-економічне явище: економічна злочинність – це соціально-економічне явище, яке полягає в суспільно небезпечній діяльності, яка здійснюється учасниками економічних відносин через порушення законної діяльності або здійснення незаконної діяльності та призводить порушення інтересів економічних агентів (держава, суб'єкти господарювання, населення, міжнародні партнери та інші), принципів економічної свободи та дисбалансу в суспільних відносинах;

– економічна злочинність як об'єкт кримінального права: вид злочинної діяльності особи або групи осіб, які здійснюють суспільно-небезпечні діяння в сфері економічної діяльності через законну та незаконну діяльність з метою отримання економічних вигід та порушуючи права інших осіб та призводячи до економічних збитків;

– економічна злочинність як об'єкт державного управління: Економічна злочинність є об'єктом державного управління, що проявляється як соціально-економічне явище, що переслідується законом, адже має на меті отримання незаконної економічної вигоди особою чи групою осіб, суб'єктом господарювання або іншими особами та реалізується через законну та незаконну економічну діяльність та чинить вплив на суспільні відносини, що загрожує національній безпеці держави;

– економічна злочинність як загроза національній безпеці: економічна злочинність є загрозою національній безпеці держави, адже чинить вплив на суспільно-економічні відносини, що призводить до дисбалансу економічної системи, соціально-економічні наслідки чого викликають ризики для їх безпеки.

Отже, за результатами дослідження обґрунтовано об'єктивність існування кожного підходу, зважаючи на специфіку наукових досліджень з позиції вивчення економічних злочинів, як загрози економічній безпеці держави та запропоновано наступне тлумачення: економічні злочини – це загрози економічній безпеці держави, що полягають у здійсненні протиправної економічної діяльності (економічні процеси, відносини, операції) або порушення вимог щодо легальної економічної діяльності для задоволення корисливих інтересів особи або групи осіб.

Запропоновані вченими підходи до класифікації економічної злочинності [33, 86, 236, 270, 313] в більшій мірі визначаються кримінальним правом, що діють в тій чи іншій країні, а тому не в повній мірі відповідають цілям державного управління в контексті протидії економічним злочинам як загрози національній безпеці. Саме тому вважаємо, що для цілей державного управління є потреба у формуванні комплексної класифікаційної моделі, структура, якої представлена на рис. 1.6.

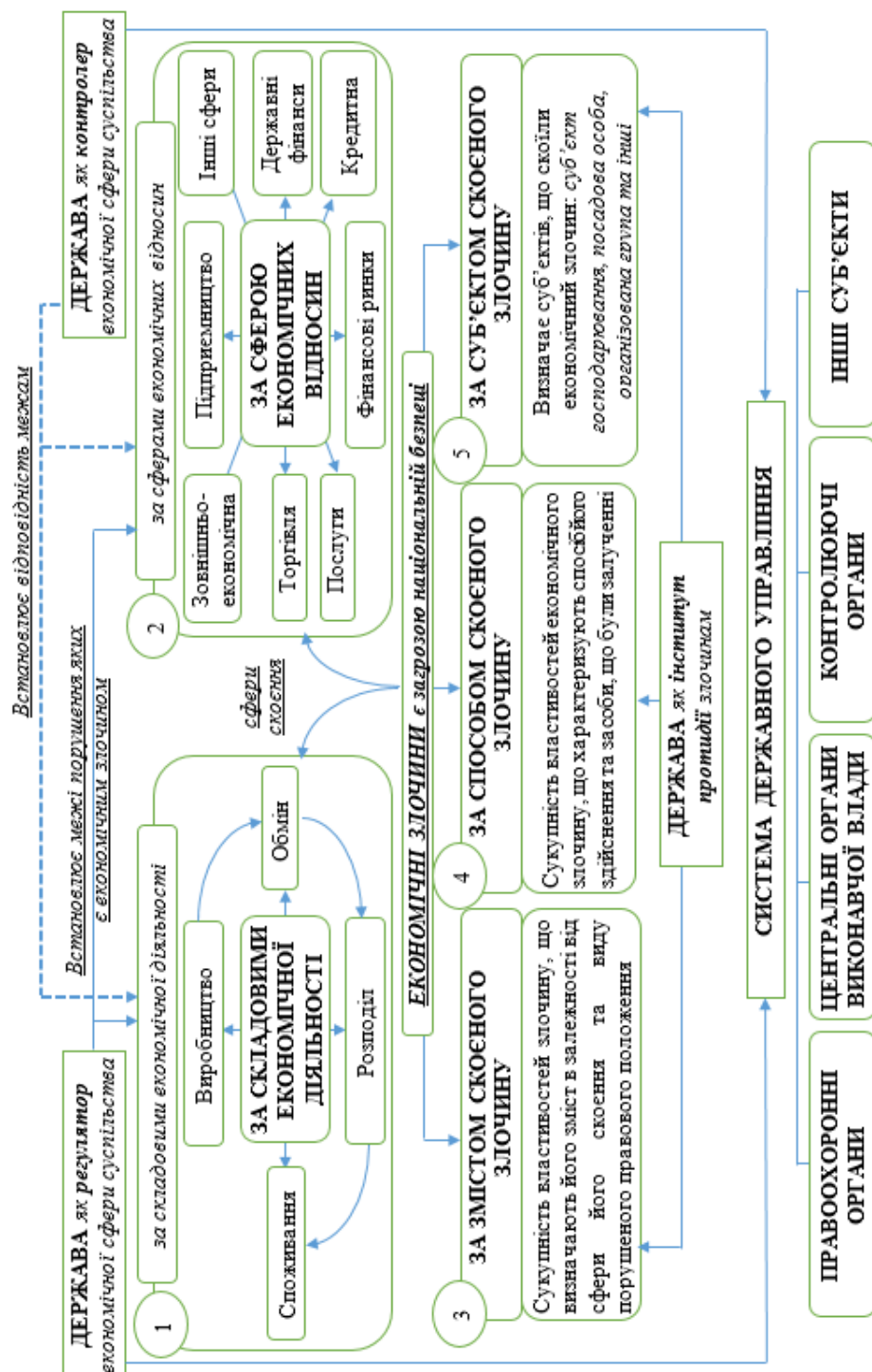

Рис. 1.6. Класифікаційна модель економічної злочинності для цілей державного управління національною безпекою

Варто зауважити роль держави може проявлятися в діяльності різних суб'єктів суспільних інститутів:

- по-перше, держава як суб'єкт, що регулює певний вид економічної діяльності;
- по-друге, держава як суб'єкт, що регулює процес боротьби з економічною злочинністю;
- по-третє, держава як інститут протидії економічним злочинам;
- по-четверте, держава як інститут контролю за економічною сферою.

Представлена класифікаційна модель економічної злочинності дозволяє в комплексі підійти до економічної злочинності як об'єкту державного управління та врахувати усі властивості при формуванні інноваційних механізмів протидії.

В цілому підводячи підсумок проведеного дослідження наголосимо, що нами обґрунтовано властивості економічної злочинності як об'єкту державного управління через: по-перше, розвиток категоріального апарату шляхом визначення даного явища з як: соціально-економічного явища, об'єкту кримінального права, об'єкту державного управління, як загрози національній безпеці; по-друге, розробку класифікаційної моделі економічної злочинності для цілей державного управління національною безпекою, яка передбачає наступні класифікаційні моделі: за складовими економічної діяльності; за сферою економічних відносин; за змістом скоєного злочину; за способом скоєного злочину; за суб'єктом скоєного злочину. Зазначене дозволило виявити роль держави в протидії економічній злочинності: як регулятора економічної сфери суспільства; як контролера економічної сфери суспільства; як інституту протидії злочинам.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Сучасний стан наукових досліджень з проблем запобігання та протидії правопорушенням проти економічної системи

Динамічність розвитку правової науки обумовлена сукупністю політичних, соціальних, економічних факторів, що особливо загострилися в умовах глобалізаційних трансформацій. Сучасна методологія дослідження розвитку системи, зокрема кримінального права, кримінально-виконавчого права та кримінології потребує розширеного погляду на назрілі проблеми в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Обґрунтована в попередньому параграфі методологія дослідження системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи визначає особливий спектр джерельної бази, адже широта об'єктно-предметного поля виходить за межі правової системи України. Від обсягу, повноти та якості джерельної бази дослідження залежать наукові результати, які визначатимуть розвиток правової науки в цілому та правової системи України в контексті євроінтеграційних процесів.

Джерельна база дослідження складається з наступних структурних елементів: по-перше, нормативно-правові акти, що складають кримінальне законодавство України та регулювання міжнародної співпраці правоохоронних органів з міжнародними поліцейськими організаціями; по-друге, кримінальні кодекси країн Центральної та Східної Європи; по-третє, нормативно-правові акти, що регулюють діяльність міжнародних поліцейських організацій та їх стратегічні та оперативні угоди з міжнародними організаціями та держави; по-четверте, інформаційні портали правоохоронних органів України та країн Центральної та Східної Європи; по-п'яте, дисертаційні дослідження присвячені проблемам запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи; по-шосте, наукові праці присвячені кримінальним правопорушенням проти економічної системи, що індексуються в наукометричних базах Scopus та WoS.

Нормативно-правові акти. Важливою складовою джерельної бази дослідження є нормативно-правові акти України, країн

Центральної та Східної Європи та міжнародних організацій, що регулюють процеси та процедури запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Розглянемо більш детально кожну із зазначених складових.

При дослідженні кримінального законодавства України було здійснено історико-правовий аналіз кримінальних кодексів, які діяли на території України в XX столітті. Зокрема, проаналізовано структуру та зміст наступних нормативно-правових документів:

- Кримінальний кодекс УСРР, 1922 р.;
- Кримінальний кодекс УСРР, 1927 р.;
- Кримінальний кодекс України (УРСР), 1960 р.;
- чинний Кримінальний Кодекс України, 2001 р.

Аналіз зазначених нормативно-правових актів дозволив оцінити трансформацію кримінального законодавства України під впливом політико-правових, соціально-економічних, міжнародних детермінант. Зокрема, здійснений правовий аналіз дозволив виявити, яким чином змінювалися підходи до криміналізації правопорушень проти економічної системи, а також встановлення відповідальності за їх скоєння.

Вагомим інформаційним джерелом дослідження став інформаційний портал «Новий кримінальний кодекс» [376] на якому розміщено проєкт нового Кримінального кодексу, усі правки, які були запропоновані вченими та правниками та висновки національних і зарубіжних експертів. В контексті встановлення нових підходів до кримінального законодавства було вивчено зміст «Концепції реформування кримінального законодавства України» [179].

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти щодо:

– регулювання взаємодії України з INTERPOL: Постанова КМУ «Про вступ України до Інтерполу» [336]; Постанова КМУ «Про Національне центральне бюро Інтерполу» [365]; Постанова КМУ «Про представника Національного центрального бюро Інтерполу в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол» [369]; Інструкція «Про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів», затверджена спільним наказом МВС, СБУ, ДМС, Генпрокуратури, Держприкордону, ДПА [349]; Наказ «Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та за її межами» [3510]; Наказ «Про оперативний обмін інформацією щодо культурних цінностей, оголошених у національний та міжнародний розшук» [366]; Наказ «Про створення підрозділів Укрбюро Інтерполу» [375]; Наказ

«Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів» [347]; Наказ «Про затвердження Порядку залучення радників Національним центральним бюро Інтерполу» [360]; Інструкція «Про порядок виїзду конвойних груп МВС у службові відрядження за кордон для приймання за межами України осіб, які перебувають під вартою» [348]; Наказ «Про затвердження Інструкції про порядок прийняття органами внутрішніх справ України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства» [351]; Наказ «Про затвердження Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу» [359].

– регулювання взаємодії України з EUROPOL: Указ Президента України «Про затвердження Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про привілеї та імунітети офіцерів зв'язку, відряджених Україною до Європолу» [362]; Указ Президента України «Про склад делегації України для участі у переговорах між Україною та Європолом щодо підготовки проекту Угоди між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво» [373]; «Протокол про місце розташування інституцій та деяких органів і відділів Європейських спільнот та Європолу» [379].

Дослідження кримінального законодавства країн Центральної та Східної Європи було здійснено на основі аналізу кримінальних та пенітенціарних кодексів, зокрема: Естонії [634], Латвії [551], Литви [197], Чехії [219], Польщі [199], Угорщини [200], Німеччини [198], Австрії [528], Болгарії [195], Хорватії [218]. Здійснений аналіз зазначених нормативно-правових документів дозволив встановити специфіку їх структури та змісту, а також визначити особливості встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи.

Дослідження діяльності міжнародних поліцейських організацій було здійснено шляхом вивчення нормативно-правової бази, яка регулює таку діяльність, а також міжнародних договорів та меморандумів, що визначають специфіку функціонування INTERPOL та Європол.

INTERPOL. Регулювання діяльності INTERPOL включає наступні нормативно-правові документи:

- Конституція INTERPOL [542] від 1956 р.;
- Загальний регламент [593];
- Регламент виконавчого комітету [694];
- Регламент Генеральної асамблеї [695];

– Фінансовий регламент [582];

– Статут Комісії з контролю за файлами, що визначає компетенцію даного органу, на якого покладені функції забезпечення відповідності обробки персональних даних, повноваження, принципи функціонування та порядок здійснення процедур, а також організаційну структуру [720].

На сьогодні INTERPOL укладено договори про співпрацю та меморандуми з міжнародними організаціями та урядовими організаціями країн світу, зокрема:

– ООН та з пов'язаними організаціями: Домовленість про співробітництво між INTERPOL та ООН щодо спільної діяльності з Управління ООН з наркотиків та іншої злочинності (23 травня 2016 р.) [696]; Договір про співпрацю між ООН та INTERPOL (8 липня 1997 р.) [734]; Договір про співробітництво між INTERPOL та Відділом розслідувань Управління служб внутрішнього нагляду (23 вересня 1998 р.) [627]; Договір про кримінальну превенцію та кримінальну юстицію між INTERPOL та Місією ООН з питань тимчасової адміністрації в КОСОВО (20 грудні 2002 р.) [736]; Додаткова угода INTERPOL та ООН щодо комітетів із санкцій Ради Безпеки ООН (11 жовтня 2009 р.) [724]; Додаткова угода INTERPOL та ООН щодо миротворчих операцій і спеціальних політичних місій (11 жовтня 2009 р.) [723]; Додаткова угода INTERPOL та ООН щодо прямого доступу Департаменту охорони та безпеки ООН до інформаційної системи INTERPOL (05 листопада 2014 р.) [722]; Договір між INTERPOL та Всесвітнім поштовим Союзом (29 квітня 1997 р.) [737]; Договір між INTERPOL та Організацією ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) (05 жовтня 1999 р.) [735]; Меморандум про розвиток співробітництва між INTERPOL та Міжнародною організацією цивільної авіації (22 травня 2000 р.) [622]; Спеціальна домовленість між ЮНЕСКО та INTERPOL щодо культурної спадщини Іраку (08 липня 2003 р.) [712]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Світовою організацією інтелектуальної власності (30 липня 2004 р.) [747]; Договір про співпрацю з міжнародною морською організацією (06 лютого 2006 р.) [625]; Меморандум про взаєморозуміння між INTERPOL та Віце-президентом Групи Світового Банку (01 жовтня 2010 р.) [619]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Секретаріатом Базельської Конвенції (04 листопада 1999 р.) [701]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Управлінням аудиту та розслідувань Програми розвитку ООН (08 серпня 2011 р.) [665]; Договір про співпрацю з INTERPOL та Спеціальним Судом для Сьєра-

Леоне (03 листопада 2003 р.) [713]; Договір про співпрацю з INTERPOL та Спеціальним трибуналом для Лівану (11 жовтня 2009 р.) [714]; Договір про співпрацю між Міжнародним агентством з атомної енергетики та INTERPOL (10 лютого 2006 р.) [620];

– глобальні міжнародні організації: Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Всесвітньою організацією охорони здоров'я тварин (19 березня 2022 р.) [748]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Міжнародною організацією з міграції (05 травня 2014 р.) [626]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Всесвітнім антидопінговим агентством (02 лютого 2009 р.) [743]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти (07 листопада 2007 р.) [623]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду (22 грудня 2004 р.) [666]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Міжнародною радою музеїв (11 квітня 2000 р.) [624]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Міжнародним центром розвитку міграційної політики (18 лютого 2000 р.) [621]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Всесвітньою митною організацією (09 листопада 1998 р.) [746];

– регіональні міжнародні організації: Договір про співпрацю між INTERPOL та Співтовариством розвитку Південної Африки (06 жовтня 2019 р.) [732]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (27 травня 2014 р.) [669]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Комісією Африканського Союзу (19 липня 2011 р.) [540]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Оперативною групою Лусакської угоди (23 жовтня 2006 р.) [643]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Регіональним центром зі стрілецької зброї в районі Великих озер, Африканського рогу та прикордонних держав (10 листопада 2010 р.) [682]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Південноафриканською спільнотою розвитку (19 лютого 2012 р.) [711]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Економічним співтовариством західноафриканських держав (02 серпня 2004 р.) [568]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Економічним та валютним співтовариством Центральної Африки (26 березня 2001 р.) [567]; Генеральна Угода про співпрацю між INTERPOL та Генеральним секретаріатом Організації Американських держав (02 травня 2000 р.) [595]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Комісією начальників поліції Центральної Америки, Мексики та Карибського басейну (07-08 липня

1992 р.) [541]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Карибським співтовариством (19 травня 2009 р.) [534]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Карибською митною правоохоронною радою (22 жовтня 2004 р.) [535]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Регіональною угодою про співпрацю щодо боротьби з піратством і збройним пограбуванням суден в Азії – Центр обміну інформацією (08 листопада 2012 р.) [683]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Регіональною системою безпеки (15 січня 2007 р.) [684]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Виконавчим комітетом Регіональної антитерористичної структури Шанхайської організації співробітництва (06 листопада 2014 р.) [579]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Центральнo-Азіатським регіональним інформаційно-координаційним центром по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів (25 квітня 2012 р.) [538]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Генеральним Секретаріатом Ради Європи (09 лютого 1960 р.) [638]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Європейським центральним банком (25 березня 2004 р.) [573]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Європейським центром моніторингу наркотиків та наркоманії (25 вересня 2001 р.) [575]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Європейським агентством з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (27 травня 2009 р.) [572]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Європейським поліцейським управлінням (05 листопада 2001 р.) [577]; Спільна ініціатива по боротьбі з підробкою валюти INTERPOL та Європол (5 листопада 2001 р.) [631]; Меморандум про взаємопорозуміння щодо офіцерів зв'язку між INTERPOL та Європол (16 травня 2003 р.) [657]; Меморандум про взаємопорозуміння щодо встановлення захищеної лінії зв'язку між INTERPOL та Європол (11 жовтня 2011 р.) [658]; Договір про співпрацю між Генеральним секретаріатом INTERPOL та Європейським поліцейським коледжем (12 грудня 2008 р.) [576]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Морським аналітично-оперативним центром – Наркотики (06 листопада 2014 р.) [646]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Генеральним секретаріатом Ради міністрів внутрішніх справ арабських країн (22 вересня 1999 р.) [594]; Договір про співпрацю між INTERPOL та Східноафриканським співтовариством (18 січня 2012 р.) [565]; Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Відділом судової співпраці Європейського Союзу (15 липня 2013 р.) [578];

Договір про співпрацю між INTERPOL та Конференцією міністрів юстиції країн Іbero-Америки (15 жовтня 2012 р.) [661];

– національні уряди та державні органи: Договір про співпрацю між Національним центром безпеки та безпеки глядацьких видів спорту Університету Південного Міссісіпі та INTERPOL (28 вересня 2016 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Австралійською Співдружністю (19 грудня 2014 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Федеральним Бюро розслідувань (США) щодо хімічної, біологічної, радіологічної та інших видів зброї (19 грудня 2011 р.); Декларація про співпрацю між INTERPOL та Інститутом вивчення та навчання правоохоронних органів (Німеччина) (12 грудня 2011 р.); Протокол між INTERPOL та Вищою національною школою поліції (Франція) (03 січня 2005 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Міністерством внутрішніх справ Італійської Республіки (19 жовтня 2011 р.); Договір про співпрацю між INTERPOL та Арабським університетом наук безпеки імені Наїфа (20 червня 2011 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Нідерландським інститутом судової експертизи (03 квітня 2014 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Комітетом із захисту брендів якості Китайської асоціації підприємств з іноземними інвестиціями (14 травня 2014 р.); Меморандум про взаємопорозуміння між INTERPOL та Асоціацією інтелектуальної власності Еміратів (09 листопада 2014 р.).

Зазначені нормативно-правові акти є особливим інформаційним джерелом дослідження міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Їх вивчення дозволяє встановити як історичні аспекти розвитку і становлення міжнародних поліцейських організацій в системі векторів міжнародних відносин, так і дослідити зростання їх потенціалу щодо протидії транснаціональній злочинності та підвищення ефективності діяльності національних поліцейських організацій.

EUROPOL. Основна діяльність EUROPOL регулюється в межах законодавства Європейського Союзу. Основними нормативно-правовими актами, що визначають особливості управління та фінансового забезпечення EUROPOL є Регламент (ЄС) 2016/794 Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2016 року про Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів (EUROPOL) та про заміну та скасування Рішень Ради 2009/371/ЈНА, 2009/934/ЈНА, 2009/935/ЈНА, 2009/936/ЈНА та

2009/968/JHA [685]; Рішення Правління EUROPOL про прийняття Фінансового регламенту, що застосовується до EUROPOL [555].

Нормативно-правова база взаємодії з правоохоронними системами країн-членів ЄС та інших країн складається з:

– угоди про оперативне та стратегічне співробітництво з країнами: Королівством Данія (01 травня 2017 р.) [498]; Республікою Албанія (09 грудня 2013 р.) [500]; Австралією (20 лютого 2007 р.) [492]; Боснією та Герцеговиною (09 жовтня 2013 р.) [521]; Канадою (15 жовтня 2016 р.) [544]; Республікою Колумбія (23 жовтня 2009 р.) [501]; Грузією [494]; Ісландією (28 червня 2001 р.) [489]; Молдовою (18 грудня 2014 р.) [495]; Чорногорією (29 вересня 2014 р.) [493]; Королівством Норвегія (28 червня 2001 р.) [488]; Республікою Північна Македонія (15 жовтня 2020 р.) [496]; Республікою Сербія (16 січня 2014 р.) [502]; Швейцарією (27 березня 2000 р.) [488]; Князівством Ліхтенштейн (20 лютого 2012 р.) [499]; Князівством Монако (06 жовтня 2011 р.) [497]; Україною (18 серпня 2017 р.) [503]; Сполученими Штатами Америки (06 грудня 2001 р.) [490];

– угоди про оперативне та стратегічне співробітництво з міжнародними організаціями: Євроюстом (28 лютого 2002 р.) [484]; Європейським агентством прикордонної та берегової охорони (04 грудня 2015 р.) [504]; INTERPOL (05 листопада 2001 р.) [485];

– стратегічні угоди з наступними країнами: Бразилією (11 квітня 2017 р.) [508]; Народною Республікою Китай (19 квітня 2017 р.) [506]; Турецькою Республікою (27 березня 2000 р.) [491]; Об'єднаними Арабськими Еміратами (07 вересня 2016 р.) [510];

– стратегічні угоди з міжнародними організаціями: Європейський Центральний Банк (02 грудня 2014 р.) [487]; Європейська Комісія (18 лютого 2003 р.) [483]; Європейський центр профілактики та контролю захворювань (ECDC) (25 жовтня 2011 р.) [505]; Агентство Європейського Союзу з навчання правоохоронних органів (CEPOL) (19 жовтня 2007 р.) [721]; Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) (26 червня 2014 р.) [507]; Офіс інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO) (19 квітня 2012 р.) [509]; Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) (16 березня 2004 р.) [545]; Всесвітня митна організація (WCO) (23 вересня 2002 р.) [546].

Інформаційні портали правоохоронних органів України та країн Центральної та Східної Європи. Окремою складовою дослідження було обґрунтування специфіки діяльності правоохоронних органів країн Центральної та Східної Європи, до завдань яких відноситься запобігання та протидія кримінальним

правопорушенням проти економічної системи, зокрема вивчено їх офіційні інформаційні портали:

– Болгарія: Головне управління прикордонної поліції [589]; Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю [590]; Національне митне агентство [660]; Державне агентство національної безпеки [715]; Головне управління національної поліції [728]; Управління міжнародного оперативного співробітництва [730];

– Австрія: Служба кримінальної розвідки [526]; Управління Служби державної охорони та розвідки [525]; Федеральне антикорупційне бюро [514]; Федеральне міністерство внутрішніх справ [527]; Федеральна поліція [636]; Митна адміністрація [580];

– Хорватія: Управління по боротьбі з відмиванням грошей [512]; Митне управління [690]; Поліція Хорватії [654]; Податкова адміністрація [649];

– Чеська Республіка: Чеська митна адміністрація [533]; Національна поліція Чехії [678];

– Естонська Республіка: Служба внутрішньої безпеки Естонії [632]; Управління поліції та прикордонної охорони [571]; Податково-митний департамент [687];

– Латвія: Державна поліція [739]; Департамент податкової та митної міліції Служби державних доходів [718]; Бюро із запобігання та боротьби з корупцією [545]; Служба державної безпеки Латвії [738]; Державна прикордонна служба [716];

– Угорщина: Центр боротьби з тероризмом [726]; Національна поліція Угорщини [611]; Національне податкове та митне управління [661];

– Литва: Служба розслідування фінансових злочинів [581]; Вартова служба [717]; Департамент поліції [641]; Служба спеціальних розслідувань [714]; Департамент державної безпеки [719]; Митне управління [552];

– Польща: Прикордонна охорона [520]; Центральне антикорупційне бюро [537]; Митна служба [702]; Агентство внутрішньої безпеки [729]; Національна поліція [679];

– Румунія: Національне митне управління [513]; Генеральна інспекція прикордонної поліції Румунії [692]; Генеральна інспекція поліції Румунії [592]; Жандармерія Румунії [650]; Служба розвідки Румунії [703];

– Словацька Республіка: Митна адміністрація Словацької Республіки [583]; Поліція Словацької Республіки [677];

– Республіка Словенія: Фінансове управління Республіки Словенія [689]; Національна поліція [688]; Управління запобігання відмиванню грошей [664];

– Німеччина: 16 державних поліцейських агенцій [667]; Центральна митна слідча служба [741]; Федеральне управління кримінальної поліції [564]; Федеральне відомство з охорони конституції [560]; Федеральна поліція [561].

Щодо діяльності вітчизняних правоохоронних органів до компетенції яких входить протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи, було вивчено інформацію, що оприлюднюється на офіційних інформаційних порталах: Національне антикорупційне бюро України [281]; Бюро економічної безпеки [39]; Державне бюро розслідувань [93]; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [2]; Державна прикордонна служба [92].

Дисертаційні дослідження присвячені проблемам запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Безперервне та ефективне здійснення господарської діяльності є підґрунтям економічної безпеки держави, умовою стабільності темпів економічного розвитку, формування громадянського суспільства. Економічна безпека явище складне, багатогранне, з багатофакторними детермінантами, видами проявів та наслідків. Вагомою складовою забезпечення економічної безпеки є профілактика та запобігання злочинності в сфері господарської діяльності, що в свою чергу вимагає всебічного вивчення як емпіричних даних, так і теоретичних доробок світової наукової спільноти, оскільки саме цей вид злочинності в силу своїх характерних особливостей складає основну частину економічної злочинності та притаманний всім країнам світу та всім типам економічних відносин.

Дослідження протиправних діянь у сфері економіки, господарської діяльності, підприємництва здійснювались О.Г. Кальманом (2004 р.) [155].

З метою встановлення наукової картини розвитку юридичної науки в сфері запобігання злочинності в сфері господарської діяльності, як частини кримінальних правопорушень проти економічної системи, нами було проаналізовано дисертації за юридичними науками захищені в Україні протягом 2018-2022 рр. суцільним методом без прив'язки за спеціальностями, оскільки інтегрований характер злочинності проти економічної системи як феномена, вимагає дослідження у всіх його проявах. Протягом вказаного періоду кількість дисертаційних досліджень присвячених

злочинності в сфері господарської діяльності достатньо обмежена. Крім того, огляд тематики дозволяє демонструвати концептуальну термінологічну неузгодженість щодо базового поняття, зокрема, для позначення неправомірних діянь проти економічної системи в юридичній науці використовують ряд термінів: «економічні злочини», «злочини в сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «злочини/правопорушення у сфері підприємницької діяльності», «злочини/правопорушення у сфері господарської діяльності», щодо цього протягом десятиліть, з моменту переходу вітчизняної економіки до ринкових відносин, в галузі права точаться наукові дискусії.

Абстрагуючись від вказаної неузгодженості, можна зазначити, що протягом досліджуваного періоду в галузі кримінального права та кримінології вказаній тематиці присвятили свої дослідження Т.О. Арделян (2020 р.), М.О. Дунас (2019 р.), М.О. Євдокімова (2020 р.), О.М. Крижановський (2018 р.), В.В. Мойсеєнко (2021 р.), В.М. Сокол (2018 р.), в галузі адміністративного права В.М. Васильєв (2019 р.), Н.Ю. Кантор (2019 р.), Сугак О.В. (2020 р.) та за спеціальністю кримінальний процес та криміналістика В.В. Піддубний (2019 р.).

Предметно дослідження в галузі кримінального права та кримінології розподілились наступним чином: запобігання злочинам у сфері господарської злочинності присвятили свої дослідження О.М. Крижановський (2018 р.) та В.В. Мойсеєнко (2021 р.), в праці М.О. Дунаса (2019 р.) конкретизовано предмет, шляхом уточнення суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, а саме службових осіб. Кримінологічна характеристика злочинності в сфері господарської діяльності розкрита в працях В.М. Сокола (2018 р.) та М.О. Євдокімової (2020 р.), причому остання зосередила свою увагу на дослідженні жіночої злочинності в сфері економіки. Арделян Т.О. (2020 р.) розглядала криміналістичну характеристику та запобігання злочинам у сфері господарської діяльності через призму міжнародного досвіду, що є актуальним в умовах сучасних процесів глобалізації та міжнародної інтеграції.

У дисертації О.М. Крижановського «Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання злочинам у сфері господарської діяльності» на підставі кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а саме кількісних та якісних показників, причин та умов вчинення злочинів та характеристики особи, що вчиняє злочини у сфері господарської діяльності актуальних на момент виконання досліджень, було сформовано систему кримінологічних заходів запобігання злочинам у

сфері господарської діяльності в частині економічних, організаційних, технічних, правових та виховних заходів [192]. Як один з дієвих кримінально-правових заходів запобігання злочинам у сфері господарської діяльності автор визначає декриміналізацію всього Розділу VII Особливої частини КК України із віднесенням таких злочинів до кримінальних проступків та адміністративних правопорушень [192, с. 13]. В роботі автор приділяє значну увагу правоохоронним органам та їх участі в запобіганню злочинності в сфері господарської діяльності, зокрема, автор стверджує, що «сучасна правоохоронна діяльність не має достатньої інтелектуальної та фізичної можливості виявляти зловживання у господарюванні, з'ясовувати їх детермінанти та усувати їх в установленому законом порядку» [192, с. 9], що дозволяє констатувати необхідність реформування системи освіти правоохоронних органів, зокрема, та майбутніх юристів в частині економічної освіти. Автор зосереджує увагу на ряду проблем, пов'язаних з участю правоохоронних органів, зокрема: а) на акцентуванні уваги діяльності правоохоронних органів на припиненні та розслідуванні конкретних злочинів поза профілактичною діяльністю; б) на низькій ефективності діяльності правоохоронних органів, зумовленій асиметричністю статистичної інформації на користь покращення звітних показників, що визначено як одна з організаційно-правових детермінант економічної злочинності в якості наукової новизни; в) необхідності створення єдиного правоохоронного органу з розслідування економічних злочинів. Остання теза не є поодинокую, в подальшому знайшла відклик у працях інших науковців та реалізувалась у створення Бюро економічної безпеки, функції та удосконалення діяльності якого будуть розглянуті в процесі дослідження.

Наукову новизну дослідження В.В. Мойсеєнко в своїй роботі «Запобігання кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності в Україні» визначає в уточненні термінологічного апарату, окресленні напрямів диференціації та деталізації державних та локальних програм запобіганню кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності на підставі запропонованого їх поділу на групи (види) за кримінально-правовим та кримінологічними ознаками, наданні кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та виділення за її результатами кореляційних зав'язків між кримінальною поведінкою злочинців зі ступенем латентності злочинів та ефективністю заходів запобігання в окремих сегментах ринку господарсько-фінансових послуг [273]. Достатньо уваги автор приділяє питанням державного

регулювання господарської діяльності, регулювання процедур ліцензування, патентування та квотування окремих видів діяльності, такі заходи як податкова амністія та законодавче врегулювання, проведення обов'язкової кримінологічної та громадської експертизи проєктів економічних нормативно-правових документів, що на його думку дозволить збільшити надходження до бюджету та зменшити рівень тінізації економіки.

В роботі також піднімається питання кримінальної відповідальності юридичних осіб як суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності як одного з дієвих заходів запобігання кримінальних правопорушень у цій сфері. Наголошуючи на важливості, дієвості та перспективності даного аспекту, за результатами аналізу зарубіжного досвіду, точок зору прихильників та противників введення такої норми до КК України, автор визнає цей крок передчасним [273, с. 54-59]. Ряд пропозицій спрямовані на удосконалення діяльності суб'єктів запобігання злочинності у сфері господарської діяльності, зокрема, напрями діяльності податкової міліції та Державної аудиторської служби, напрями взаємодії суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, напрями діяльності органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та наукові положення створення та функціонування Бюро фінансових розслідувань як єдиного органу запобігання кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності. Слід зазначити, що саме наукові положення цього блоку, в силу ряду кардинальних змін у структурі органів протидії злочинності у сфері господарської діяльності (ліквідація податкової міліції, створення Бюро економічної безпеки), є застарілими та потребують актуалізації.

Вищесказане актуально для пропозицій наведених М.О. Дунасом в частині розробок елементів індивідуально-профілактичних заходів та підходів до формування загально-профілактичних заходів, здійснюваних правоохоронними органами у запобіганні кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності [120]. Не зменшуючи їх цінності в змістовному наповненні, варто наголосити на актуалізації розробок з сучасними процесами реформування правоохоронних органів та органів центральної виконавчої влади. Автором розроблено та запропоновано низку змін і доповнень до чинних нормативних актів (КУпАП, ЗУ «Про банки і банківську діяльність», «Про Національну поліцію», ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження

зброї масового знищення» та ін., спрямованих на підвищення ефективності діяльності підрозділів правоохоронних органів, кримінологічну характеристику службових осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, а також приділено увагу їх детермінантам (соціально-економічним, політико-ідеологічним, правовим, соціально-психологічним, організаційно-управлінським та детермінантам, пов'язаним з недоліками правоохоронної та правозастосовної діяльності).

Дослідження причин та умов скоєння кримінальних правопорушень службовими особами у сфері господарської діяльності, є підґрунтям для розробки заходів з їх виявлення та припинення. На певну асиметрію в дослідженні даної проблеми звертають свою увагу І.П. Бахновська, І.М. Білоус, які зазначають, що дослідники, як правило, концентрують свої зусилля переважно на вивченні кримінально-правових аспектів проблеми (визначають елементи складу кожного злочину, які характеризують злочини, що скоєні службовими особами у сфері господарської діяльності) та на особі злочинця, на проблемних аспектах кримінологічної характеристики корупційної злочинності та визначенні дієвих механізмів боротьби з нею [14]. Вивчення даних аспектів у комплексі з причинами та умовами скоєння кримінальних правопорушень дозволять розкрити специфіку службової злочинності у сфері господарської діяльності як складного соціально-правового явища та розробити дієву систему запобігання даного виду злочинності. Остання теза актуальна не тільки для дослідження службової злочинності в сфері господарської діяльності, а й для запобігання даному виду кримінальних правопорушень в цілому, з єдиним уточненням, що для системності та комплексності досліджень необхідним є також вивчення наслідків кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, їх впливу на економічну безпеку держави та національну безпеку.

Актуальність дослідження такого негативного соціального явища як жіноча злочинність в сфері економіки М.О. Євдокімова обґрунтовує стійкою тенденцією до зростання кількості вчинених правопорушень саме особами жіночої статі, причому, в структурі злочинності в сфері економіки вона виділяє злочини проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності. В рамках дослідження надано кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, що вчиняються особами жіночої статі в розрізі динаміки, географічної ознаки, виокремлено головні соціально-психологічні типи таких жінок («організатори», «виконавці», «пособники»), розподілено детермінаційний комплекс

злочинів у сфері економіки за механізмом впливу на злочинність на загальні (опосередкованого впливу) та спеціальні (безпосередньої дії), сформовано систему загальносоціальних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам, що вчиняються жінками у сфері економіки, а також надано ряд пропозицій щодо соціальної адаптації жінок після відбуття покарання [126].

Як вже зазначалось, економічна злочинність є складним, багатoelementним явищем, яке не знаходить закріплення в нормативних актах, та регулюється через різну сукупність суспільних відносин, зокрема, в кримінальному праві та кримінології здебільшого через кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності, саме тому в нас систематизовано дослідження, які здійснювались в Україні протягом 2018-2023 рр. в розрізі статей Розділу XII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Особливої частини чинного КК. Протягом періоду, що аналізуються кримінальні правопорушення передбачені статтями 201², 203¹, 205¹, 212¹, 213, 220¹, 220², 222, 222¹, 222², 223¹, 224, 227, 232¹, 232², 232³, 233 не знайшли відображення в працях вітчизняних науковців, поясненням цього може бути: складність самих суспільних відносин, які є об'єктом правопорушень; необхідність глибокого розуміння економічних законів та процесів для їх дослідження; нерозвинутість, недосконалість та особливості функціонування відповідних ринкових інститутів у вітчизняній практиці господарювання.

Відсутність досліджень щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201² КК України), визначається тим, що встановлення кримінальної відповідальності за дані діяння передбачено Законом України від 24.03.2022 р. № 2155-IX [335]. Доповнення КК України даною нормою пров'язують з військовою агресією РФ, пришвидшенням, у зв'язку з цим, темпів розвитку волонтерської діяльності, зростанням обсягів гуманітарної допомоги та благодійних пожертв і, відповідно, збільшенням фактів розкрадання, нецільового використання та значного суспільного резонансу викликаного цими діями. Доповнення КК України даною нормою було сприйнято неоднозначно і викликало дискусії як серед науковців, так і практиків [117; 191, 4]. Науковці одностайні у визнанні помилковим розміщення даної статті у складі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, існують проблеми зі співвідношенням положень даної статті з іншими нормами Особливої частини КК України, є як прихильники її криміналізації, так і противники. Разом з тим, не викликає сумнівів необхідність подальших досліджень як

особливостей юридичної конструкції даного кримінального правопорушення, так і удосконалення кримінальної протидії в цій сфері в цілому.

Натомість, окремі протиправні діяння у сфері господарської діяльності привертають значну увагу науковців. Так, протиправні діяння передбачені статтею 203² знайти відображення в працях:

– Рябчука С.В. «Кримінологічна характеристика та запобігання гральному бізнесу» (2018 р.) – основним результатом дослідження автор визначає надання кримінологічного портрету організатора грального бізнесу та соціально-демографічної характеристики гравців, встановлення кримінологічних особливостей грального бізнесу, виокремлення основних причин й умов зайняття гральним бізнесом, серед яких акцент робиться на ігровій залежності, а також автор презентує ряд заходів запобігання гральному бізнесу [402];

– Васильової Д.О. «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері грального бізнесу» (2019 р.) [41], яка обґрунтувала доцільність звуження розуміння феномену злочинності у сфері грального бізнесу до поняття «незаконний гральний бізнес», що на її думку забезпечить універсальність та незалежність від декриміналізації грального бізнесу. Крім цього в роботі розглядається кримінологічна характеристика незаконного грального бізнесу та кримінологічно значущих його ознак, кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини в сфері грального бізнесу та жертв грального бізнесу, факторів детермінації грального бізнесу;

– Драчевського Є.Ю. «Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор та лотерей» (2021 р.) [108], яка на відміну від двох попередніх, виконувалась з врахуванням прийняття ЗУ «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» та внесення відповідних змін до КК України. Відповідно, в роботі визначаються основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбаченого чинною ст. 203-² КК України, суспільні відносини, покликані гарантувати дотримання встановленого законом порядку зайняття господарською діяльністю у сфері організації та проведення азартних ігор і лотерей та обґрунтовано, що до числа кримінальних правопорушень відноситься лише відповідна безліцензійна діяльність, запропоновано віднести до числа кваліфікуючих ознак отримання внаслідок незаконного грального бізнесу доходу у великому розмірі та прийом ставки в особи, яка не може бути гравцем відповідно до закону (ч. 2 ст. 203-2 КК України); включити до поняття «проведення» лотереї діяльність з її випуску та

висловлена наукова позиція про те, що передбачені ст. 203-2 КК України діяння мають визнаватися кримінально караними незалежно від розмірів отриманих доходів (масштабів діяльності). Також в роботі набуло подальшого розвитку положення про необхідність зміни назви розділу VII за допомогою формулювання «Кримінальні правопорушення проти господарської та фінансової діяльності».

Отже, аналіз стану вивчення кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності дозволяє констатувати, що, незважаючи на ряд доробок сучасних дослідників, дана проблема потребує системного та комплексного вирішення з врахуванням міжнародного досвіду, зокрема, вивчення та адаптації досвіду правового регулювання в країнах Центральної та Східної Європи, розробки дієвого механізму запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи на підставі аналізу їх причин, умов та наслідків, а також їх впливу на економічну безпеку держави, комплексної програми реформування правоохоронних органів з визначенням їх функцій та завдань в сфері протидії економічній злочинності, розробки дієвих механізмів комунікації та взаємодії між окремими органами та з міжнародними організаціями та правоохоронними органами.

2.2. Аналіз публікаційної активності з проблем протидії економічній злочинності

Перша публікація присвячена економічним умовам як детермінанті злочинності датована 1893 р. її автор К.Д. Врайт (Wright C.D.) звертає увагу на необхідність вивчення впливу економічних умов на рівень злочинності, зокрема, рівня безробіття, збільшення рівня всіх видів злочинності в періоди промислових депресій, залежність рівня злочинності від економічного зростання чи спаду в країні, а також на економічні результати зростання злочинності. Аналізуючи зміну публікаційної активності за тематикою економічної злочинності, слід зазначити, що до 70-х років минулого століття, інтерес до неї мав епізодичний характер, публікації були одиничними. Зокрема, на початку 30-років за даною проблематикою було виявлено три публікації, які об'єднує їх спрямування на дослідження впливу економічних умов на рівень злочинності, взаємозв'язку економічних умов та злочинності. Об'єктом дослідження Ю. Чінг-Юе (Ching-Yueh Y., 1930) став зв'язок між злочинністю та економічними умовами в Китаї, Х. Голдстоун

(Goldstone H., 1932) – вивчав економічні причини злочинності; В. Джонс (Jones V., 1932) – висвітлював зв'язок економічної депресії з правопорушеннями, злочинністю та пияцтвом в Массачусетсі. Відсутність публікацій в 40-роках зумовлена об'єктивними причинами, єдиним автором який досліджував причинно-наслідкові зв'язки економічних умов та злочинності був Л. Радзінович (Radzinowicz L.), який присвятив дві статті вивченню впливу економічних умов на злочинність (Radzinowicz L., 1941) та методів встановлення зв'язку між ними (Radzinowicz L., 1939).

Після тривалої перерви, публікації присвячені питанням економічної злочинності відновилися в 1968 р., В. Бономо, Дж. Дж. Салліван застосували економетричний аналіз для вивчення впливу економічних чинників на злочинність, в 1969 р. Шохам С. (Shoham S., 1969) зосередився на дослідженні співвідношення економічних умов і злочинності в Ізраїлі. Варто наголосити, що обидві публікації розміщені в журналі «Criminology».

Стабільний рівень зацікавленості питаннями економічної злочинності, її причин, наслідків та напрямів протидії спостерігається з 1971 року, саме з цього моменту публікації з'являються щорічно, з постійною тенденцією до збільшення, за виключенням 1990 року, в якому ці питання не стали об'єктом висвітлення науковців. В таблиці 2.1 відображено зміну публікаційної активності за даною тематикою в часі, при чому з метою підвищення наочності динаміки нами було агреговано кількість публікацій за десятиліттями.

Таблиця 2.1

Публікаційна активність щодо проблем економічної злочинності в країнах світу за даними бази Scopus

Роки	Кількість публікацій	Темп зростання, %	Темп приросту, %	Питома вага, %
1971 – 1980	26	–	–	4,7
1981 – 1990	28	107,7	7,7	5,1
1991 – 2000	83	296,4	196,4	15,1
2001 – 2010	136	163,8	63,8	24,8
2011 – 2020	275	202,2	102,2	50,3
Разом	548	X	X	100

Відсутність єдиного підходу призводить до застосування ряду термінологічних конструкцій, зокрема: «злочинність в сфері економіки», «злочинність в сфері економічних відносин», «економічна злочинність», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини у сфері господарської діяльності».

Складність дослідження даної тематики полягає в неоднозначності самого феномену цього явища, яке є

мультисистемним, інтегрованим, полівекторним, а також складністю відокремлення правопорушень, які не мають економічних наслідків. Так, наприклад, кримінальні правопорушення проти безпеки виробництв, проти довкілля можуть супроводжуватись економічними наслідками різних масштабів. Однак, відсутність єдиного підходу, концептуальної єдності у визначенні змістовного і предметного підходу призводить до зведення даного явища до «фігуального виразу», застосування якого втрачає конкретний зміст, що створює проблеми, в першу чергу, у забезпеченні протидії економічній злочинності через відсутність об'єктивної статистичної інформації, складності розробки уніфікованих заходів та дієвих алгоритмів, дублювання функцій правоохоронних органів та спеціалізованих органів або відсутності компетенцій у будь-яких суб'єктів тощо. Тому, не зважаючи на численні спроби досягнути однозначності підходу до розуміння «економічної злочинності», дана проблема потребує комплексного вирішення з використанням юридичного та економічного інструментарію методології пізнання. Неузгодженість термінологічно апарату не єдина, однак її вирішення дозволить забезпечити системний підхід до усунення інших проблем, в тому числі, практичного характеру, що в свою чергу, неможливо без вивчення доробку вчених та існуючих результатів досліджень попередників.

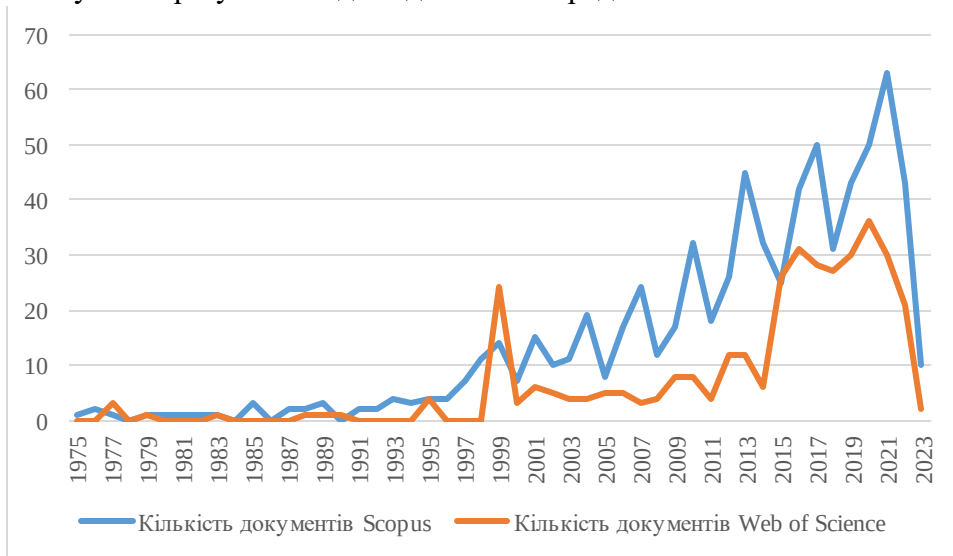

Рис. 2.1. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «economic crime» у наукометричних базах Scopus та WoS у період з 1975 р. – квітень 2023 р.

За даними Scopus та Web of Science, кількість публікацій документів по економічній злочинності зростає з кожним роком протягом останніх десятиліть. Особливо значний приріст відзначився востаннє в період 2021 року.

Таким чином, за результатами дослідження динаміки публікацій документів в Scopus, можна зробити висновок, що відбувається стійкий ріст інтересу наукової спільноти до економічної злочинності протягом останніх десятиліть. Результати цього дослідження можуть бути корисними для подальших досліджень, а також для визначення пріоритетних напрямків діяльності органів правопорядку на рівні країни та міжнародного співробітництва в боротьбі з економічною злочинністю.

Щодо географічного розподілу публікацій, переважна більшість обмежується країнами з високорозвинутими економіками, такими як США, Велика Британія, Швеція, Німеччина, Канада та Італія. Також присутній значний обсяг робіт з дослідження економічної злочинності в країнах, економіка яких розвивається, таких як Китай, Україна. Згідно рисунку, багато країн з різних континентів зацікавлені у подоланні економічної злочинності, тому для розробки та впровадження ефективних заходів для подолання досліджуваної проблеми були створені міжнародні організації. Міжнародні організації приділяють увагу запобіганню та протидії економічній злочинності з кількох причин. По-перше, через серйозну загрозу економічній злочинності безпеці, стабільності країн та регіонів, для захисту своїх членів від цих негативних наслідків. По-друге, економічна злочинність часто перетинає кордони країн, що робить її міжнародною проблемою. Міжнародні організації можуть допомогти у координації зусиль країн у боротьбі з економічною злочинністю, а також розробити міжнародні стандарти і механізми, що допоможуть у її протидії. По-третє, міжнародні організації можуть займатися вивченням економічної злочинності, оскільки вона може мати вплив на розвиток інших проблем, таких як транснаціональний тероризм, корупція та більш глобальні проблеми безпеки.

Отже, міжнародні організації приділяють увагу боротьбі з економічною злочинністю для захисту своїх членів від економічних наслідків злочинів, координації зусиль країн у боротьбі з економічною злочинністю та підтримки безпеки та стабільності в світі. Міжнародні організації, які протидіють економічній злочинності, грають важливу роль у збереженні безпеки та стабільності у світі. Ці організації допомагають у боротьбі з різними видами економічної злочинності, такими як відмивання грошей, корупція, шахрайство та інші. Однією з найвідоміших організацій є Інтерпол, яка координує дії міжнародних

правоохоронних органів у боротьбі з економічною злочинністю. Також, на території європейських країн діє Європол. Інтерпол – це одна з найвідоміших міжнародних кримінальних організацій, яка займається боротьбою з злочинністю та розшукує злочинців по всьому світу. Ця організація була створена в 1923 році, і її головна мета – забезпечення безпеки на міжнародному рівні та виявлення злочинців, які втікають через кордон.

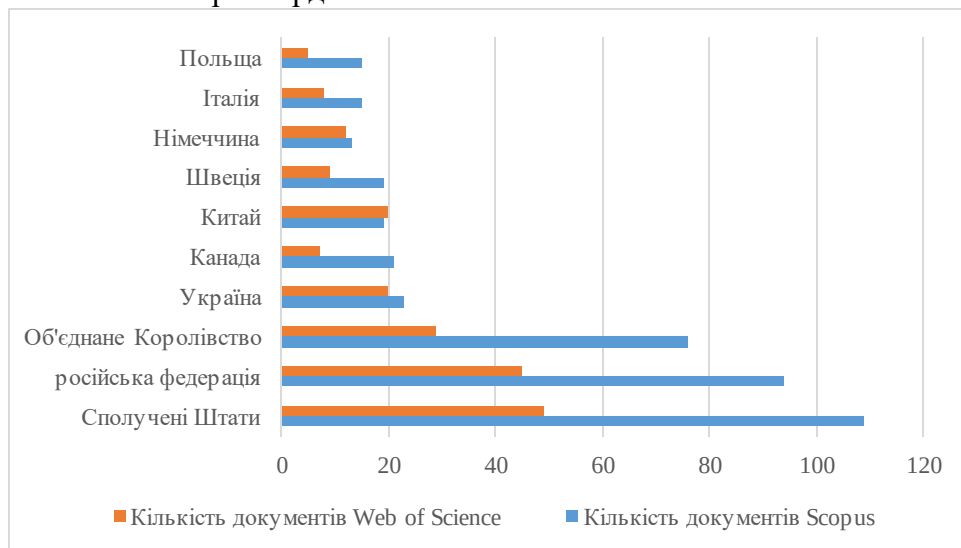

Рис. 2.2. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «economic crime» у наукометричних базах Scopus та Web of Science у період з 1975 р. – квітень 2023 р. за географічним розподілом

Особливість Інтерполу полягає у тому, що він не є поліцейським органом і не має повноважень затримувати злочинців. Його функції полягають у зборі та обміні інформацією про злочини, у відправленні запитів на національні органи правопорядку з метою затримання та видачі злочинців, а також у сприянні у виконанні домовленостей міжнародного права.

Роль Інтерполу у світі безпеки та боротьби зі злочинністю надзвичайно важлива. Організація працює з більш ніж 190 країнами, об'єднання яких дозволяє боротися з крос-бордерними злочинами та розв'язувати складні міжнародні справи. Окрім того, Інтерпол грає важливу роль у запобіганні тероризму та організованій злочинності, в тому числі у попередженні підробки грошей. Ця організація також є надзвичайно важливим ресурсом для національних правоохоронних органів, які можуть залучати до співпраці Інтерпол для затримання злочинців. У загальних рисах, Інтерпол забезпечує безпеку та порядку у

світі на міжнародному рівні, координуючи зусилля правоохоронних органів різних країн. Організація зосереджена на багатьох видах злочинності – від наркоторгівлі до тероризму, і використовує новітні технології та методи, щоб забезпечити якість та ефективність своєї роботи.

На противагу Інтерполу, у 1999 році, для зміцнення співпраці між національними правоохоронними органами та забезпечення більш ефективної боротьби зі злочинністю була створена інша організація. Європол – це міжурядова організація зі штаб-квартирою в Гаазі (Нідерланди), яка займається координацією діяльності національних правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю в межах Європейського Союзу. Одна з особливостей Європолу – це те, що він має право надавати підтримку та допомогу з метою усунення національних кордонів при розслідуванні злочинів, зокрема, транскордонних злочинів, і забезпечити надання відповідної інформації країнам-членам. Європол координує боротьбу зі злочинністю у таких галузях як: тероризм, наркоторгівля, організована злочинність та кіберзлочинність. Європейські та національні правоохоронні органи можуть надавати інформаційну, аналітичну, технічну та операційну підтримку, яка необхідна для міжнародних розслідувань.

Одна з основних задач Європолу – це розвиток його діяльності у сфері кіберзлочинності. Це надзвичайно важлива галузь для організації, оскільки незаконні дії в кіберпросторі можуть нанести значну шкоду національній економіці та безпеці громадян. Європол активно співпрацює з національними правоохоронними органами, компаніями-постачальниками послуг інформаційно-комунікаційних технологій та сертифікаційними органами, щоб розвивати технічні, професійні та юридичні засоби боротьби з кіберзлочинністю.

Європол є важливою організацією для забезпечення безпеки та порядку в Європі, підтримки національних правоохоронних органів та боротьби з різними видами злочинів. Координація діяльності європейських правоохоронних органів є дуже важливою, і Європол узгоджує ці зусилля з метою забезпечення безпеки та захисту громадян на всій території Європейського Союзу. Європол та Інтерпол займають ключові позиції в боротьбі з економічною злочинністю на міжнародному рівні, яка завдає збитків світовій економіці до 3,6 трильйонів доларів за рік. Тоді як Інтерпол зосереджується на співпраці та обміні інформацією між національними правоохоронними органами, Європол спрямовує свою увагу на підтримку співпраці між країнами ЄС та на розслідування діяльності міжнародних злочинних організацій, які займаються економічною злочинністю. Європол та Інтерпол мають важливі ресурси, які допомагають їм в цій роботі.

Наприклад, Європол має доступ до численних баз даних з інформацією про кримінальну діяльність у всій Європі, а Інтерпол має широку мережу зв'язків з правоохоронними органами по всьому світу. Також Європол та Інтерпол регулярно проводять операції та спільні проекти з боротьби проти економічної злочинності на міжнародному рівні.

Завдяки цим ресурсам та співпраці з національними правоохоронними органами, Європол та Інтерпол допомагають виявляти та розслідувати різні категорії злочинів, такі як шахрайство, відмивання грошей, корупція, підробка документів та інші. Щодо економічної злочинності, Європол та Інтерпол співпрацюють з країнами-членами для розслідування та переслідування злочинців.

Таким чином, можна стверджувати, що роль Європолу та Інтерполу в розслідуванні економічних злочинів полягає у спільній боротьбі проти злочинності на міжнародному рівні та встановлення контролю за діяльністю міжнародних злочинних організацій, що займаються економічною злочинністю.

У зв'язку з останніми подіями, зокрема, у нашій державі та у всьому світі, останнім часом все більше людей шукають інформацію про міжнародні організації, які забезпечують безпеку і порядок на світовому рівні. Інтерпол та Європол є двома зі старших та провідних міжнародних організацій у цій сфері. Обидві організації займаються боротьбою зі злочинністю, але мають різницю у своїй географії та ролях. Тому вважаємо за доцільне, дослідити динаміку пошукових запитів «Europol» та «Interpol» за допомогою інструмента Google Trends, який показує статистику пошукових запитів, завдяки чому можна дослідити як часто люди шукають певний запит та як пошукова історія даного запиту змінювалася з часом і на якій території.

Для аналізу динаміки популярності запитів «Interpol» та «Europol» від 2004 р. і до сьогодні було використано Google Trends. Починаючи з 2004 р. та до 2010 року запит «Interpol» був досить стійким та стабільним на рівні 50-60 балів (максимальне значення – 100), що свідчило про помірну популярність цього терміну. З 2010 р. по 2014 р., можна спостерігати невеликий ріст популярності до 75 балів. З 2014 р. та до сьогодні, популярність запиту «Interpol» була не дуже високою, з верхніми рівнями більше 25 балів. Для запиту «Europol» динаміка популярності ідентична. З 2004 р. і до 2010 р. була порівнювана кількість запитів з низькою популярністю від 0 до 10 балів. У 2014 р. запит «Europol» набув популярності більш ніж 10 балів. З 2015 р. по 2019 р. популярність запитів на «Europol» лише збільшилась, досягнувши максимальної популярності у грудні 2019 р.

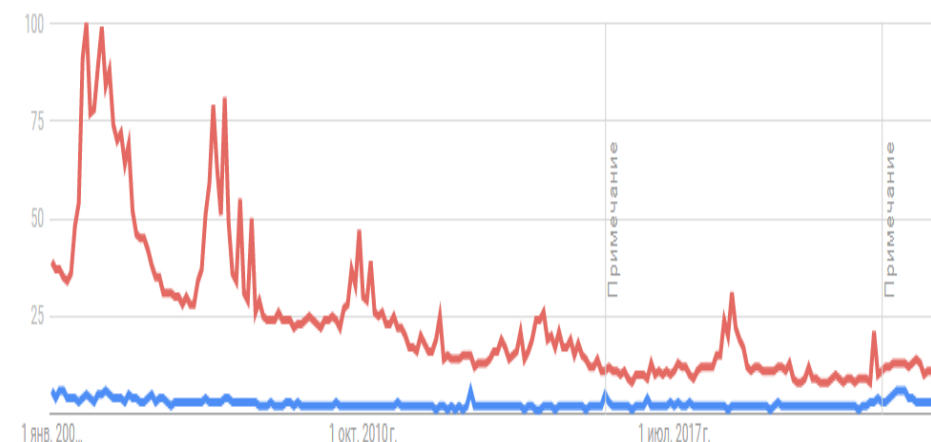

Рис. 2.3. Динаміка популярності пошукових запитів «Europol» та «Interpol» з 2004 р. – квітень 2023 р.

Загалом, популярність запитів «Interpol» та «Europol» значно зросла з 2010 року та до сьогодні. Це зростання можна пояснити збільшенням інтересу людей до світової безпеки та ростом частоти кримінальних інцидентів в світі. Загалом, найчастіше користувачі шукали дані про Інтерпол, що пов'язано з тим, що дана організація співпрацює з багатьма країнами на різних континентах. Частота запитів про Європол дещо нижча, зазвичай користувачі шукають контактні дані організації. Серед європейських країн лідерами за даними пошуковими запитами є Румунія, Польща, Німеччина та Нідерланди. До п'ятірки лідерів можна, також, віднести і Кенію. За пошуковим запитом «Interpol» в базі даних Scopus є більше 400 наукових документів, в яких розглядаються питання, пов'язані з Інтерполом. Ці документи містять статті, доповіді на конференціях, книги і глави з книг, огляди інформації, які були опубліковані з 1974 року і далі. За пошуковим запитом «Interpol» в базі даних Web of Science розміщено більше 280 різних документів починаючи з 1973 року. Дані наукові дослідження можуть бути корисні для поліції та інших правоохоронних органів, які співпрацюють з Інтерполом в питаннях боротьби зі злочинністю. Вони можуть допомогти законодавчим та правоохоронним органам розуміти складність сучасного світу та сприяти законодавчим та управлінським рішенням.

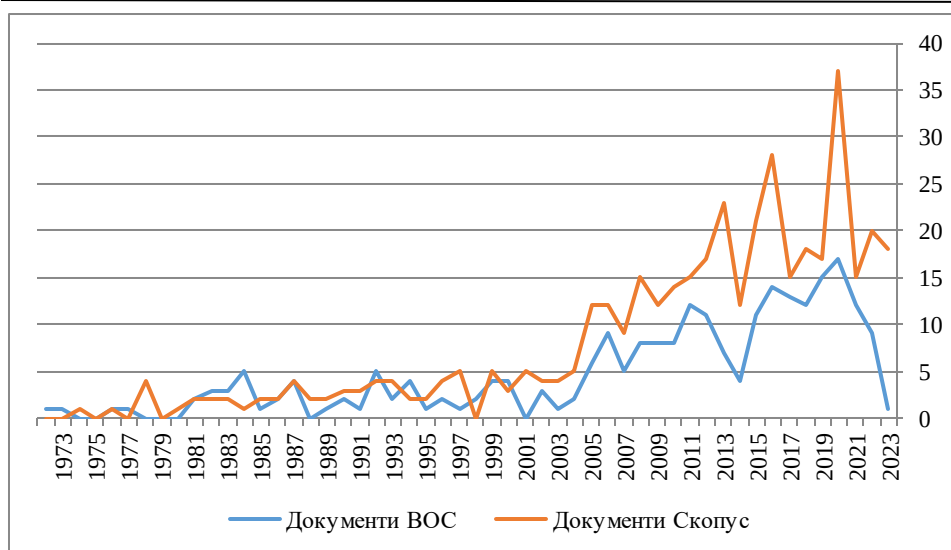

Рис. 2.4. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «Interpol» у бібліометричних базах Scopus та Web of Science у період з 1972 р. – квітень 2023 р.

Динаміка публікацій документів у Scopus по темі «Interpol» показує збільшення кількості публікацій в цій галузі протягом останніх десяти років.

За даними Scopus, у 2010 році було опубліковано 15 статей на тему «Interpol» у наукових журналах, однак у 2020 році це число зросло майже втричі та становить 37 публікацій. Галузі наукових досліджень, пов'язаних з «Interpol», включають: дослідження з кримінальної юстиції, міжнародної безпеки, транснаціональних злочинів, супроводу та забезпечення діяльності міжнародних правоохоронних організацій тощо. Ці дані показують, що тема «Interpol» є актуальною у світі науки та досліджень, що свідчить про потребу та зацікавленість в наукових дослідженнях у цій області. Динаміка публікацій документів у Web of Science на тему «Interpol» також показує збільшення кількості публікацій в цій галузі протягом останніх років.

За даними Web of Science, у 2010 році було опубліковано 8 статей на тему «Interpol» у наукових журналах, однак у 2020 р. це число зросло більш вдвічі та становить 16 публікацій. Галузі наукових досліджень, пов'язаних з «Interpol», включають дослідження з кримінальної юстиції, міжнародної безпеки, транснаціональних злочинів, міжнародного співробітництва правоохоронних органів тощо. Ці дані свідчать про потребу та зацікавленість у наукових дослідженнях з теми «Interpol», що може допомогти у покращенні

міжнародного співробітництва правоохоронних організацій та забезпеченні міжнародної безпеки.

Наступним кроком ми проведемо аналіз документів у наукометричних базах за географічним розподілом.

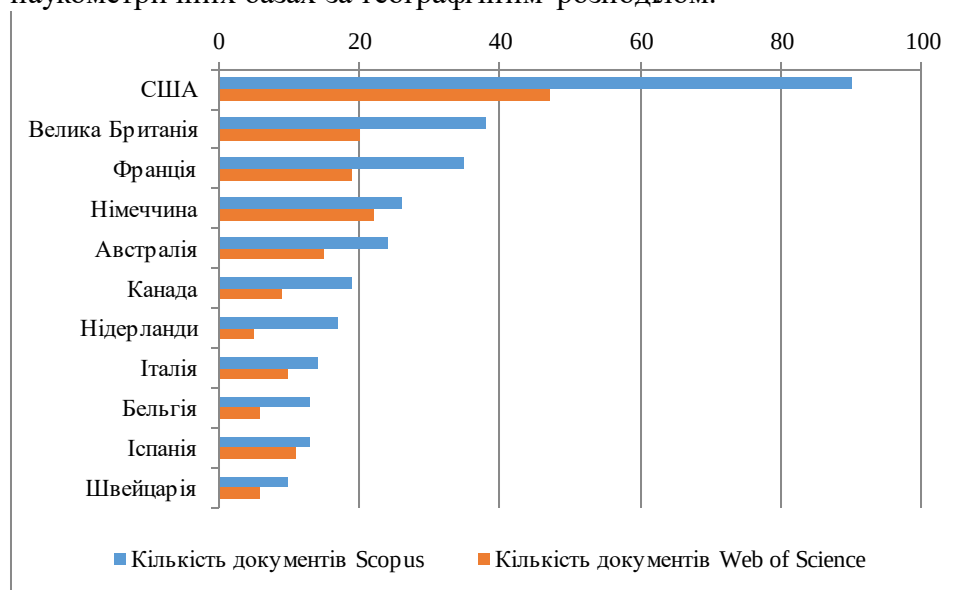

Рис. 2.5. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «Інтерпол» у бібліометричних базах Scopus та Web of Science у період з 1972 р. – квітень 2023 р. за географічним розподілом

За результатами пошуку наукових документів у базах Scopus та Web of Science, лідерами серед країн з найбільшою кількістю документів по темі Інтерполу є США, Велика Британія та Франція.

Зокрема, за даними Scopus, топ-5 країн з найбільшою кількістю наукових документів про Інтерпол на квітень 2023 року: США – 90 документів; Велика Британія – 38 документів; Франція – 35 документів; Німеччина – 26 документів; Австралія – 24 документи.

За даними Web of Science, також на квітень 2023 року, топ-5 країн з найбільшою кількістю наукових документів про Інтерпол: США – 47 документів; Німеччина – 22 документи; Велика Британія – 20 документів; Франція – 19 документів; Австралія – 15 документів. Таким чином, США є лідером за кількістю наукових документів про Інтерпол в обох базах даних, а Велика Британія та Франція займають друге та третє місця відповідно. Варто зазначити, що вітчизняні вчені, також, зробили свій внесок у розвиток досліджень пов'язаних і Інтерполом.

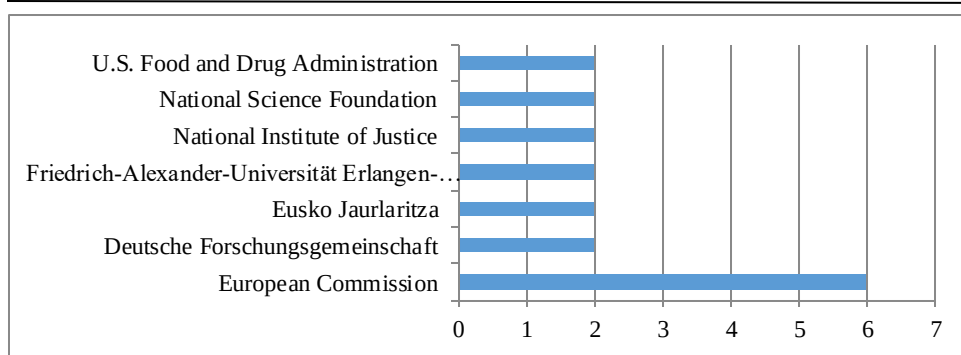

Рис. 2.6. Організації, які фінансують дослідження за пошуковим запитом «Interpol» опубліковані в наукометричній базі Scopus

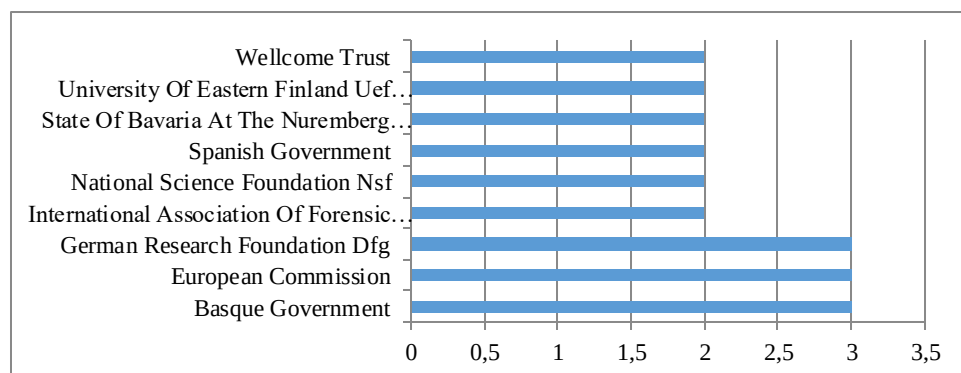

Рис. 2.7. Організації, які фінансують дослідження за пошуковим запитом «Interpol» опубліковані в наукометричній базі Web of Science

Загалом, основними установами, що фінансують дослідження, які стосуються роботи Інтерполу є уряди європейських країн та Європейська комісія, а також, різні інститути.

За результатами пошуку наукових документів у базі Scopus, наведеному на квітень 2023 року, більшість наукових публікацій з темою «Interpol» належать до наступних галузей знань: Соціальні науки – 35 %; Ліки – 28 %; Комп'ютерні науки – 7 %. Наукові дослідження щодо діяльності Інтерполу переважно належать до соціальних наук, а також до права та безпеки національної діяльності. Відносно невелика кількість досліджень з бізнесу та менеджменту може бути пов'язана з специфікою діяльності Інтерполу як міжнародної поліцейської організації, яка допомагає у боротьбі зі злочинністю та фактично не є бізнес-структурою.

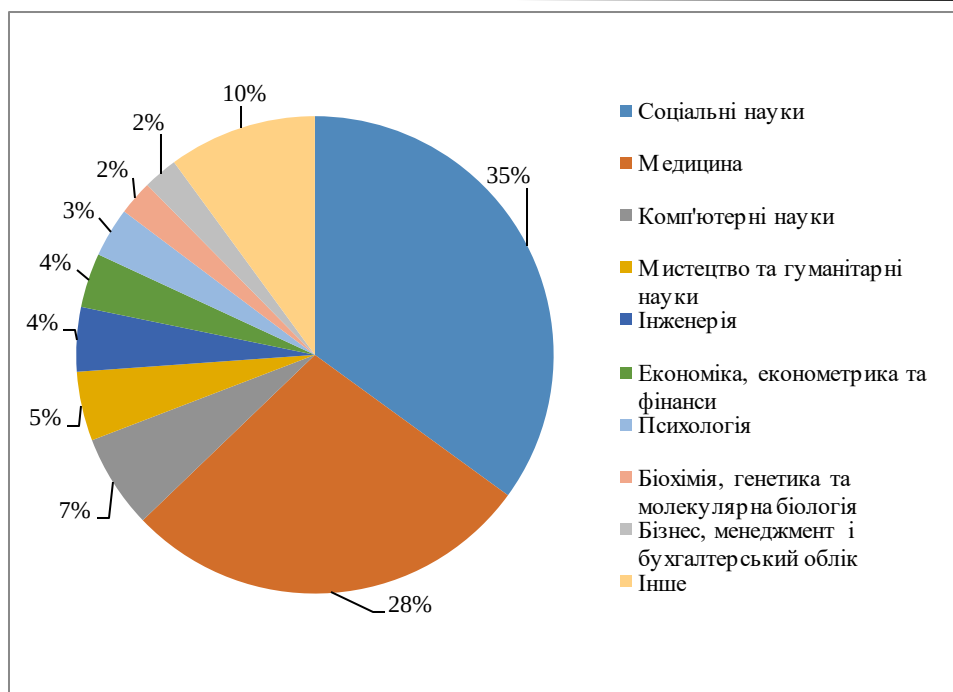

Рис. 2.8. Розподіл документів за галузями знань за пошуковим запитом «Interpol», опублікованими в наукометричній базі Scopus

За результатами пошуку наукових документів у базі Web of Science, найбільші кількості наукових публікацій з темою «Interpol» належать до наступних галузей знань: Кримінологія – 20 %; Юридична медицина – 19 %; Державне право – 13 %; Комп'ютерні науки – 9 %.

Це свідчить про те, що більшість наукових досліджень щодо діяльності Інтерполу належать до соціальних наук, права та політичних наук, що відповідає результатам пошуку в базі Scopus. Окрім того, науковці також звертають увагу на національну безпеку та міжнародні відносини, що може бути пов'язано з міждержавним характером взаємовідносин в діяльності Інтерполу.

Нами було проаналізовано 10 найбільш цитованих публікацій за пошуковим запитом «Interpol» опубліковані в наукометричних базах Scopus та Web of Science у таблиці 2.2. Ці публікації належать до різних дисциплін, таких як право, безпека і соціальні науки, вони розглядають діяльність Інтерполу в різних аспектах, такі як бази даних, міжнародне співробітництво, політика та ін. Відомо, що ці публікації мають значні цитування і визнання у науковому світі.

Таблиця 2.2
10 найбільш цитованих публікацій за пошуковим запитом «Interpol» опубліковані в наукометричних базах Scopus та Web of Science

№	Автор	Назва	Рік	Видання	Кількість цитувань	Автор	Назва	Рік	Видання	Кількість цитувань
Scopus										
	Delem M. [57]	Міжнародне поліцейське суспільство: історичні основи міжнародної співпраці	2012	Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation	174	[69]	Дослідження пожеж та аналіз залишків легковажних рідин – Отпад: 2001-2007	2008	FORENSIC SCIENCE INTERNATIONAL	65
	- [604]	Зростання загрози від фальсифікованих ліків.	2010	Bulletin of the World Health Organization	81	Barbet N. [51]	Співвідношення статей прокуратор міжнародних варіантів насильницьких злочинів	2000	CROSS-CULTURAL RESEARCH	63
Web of Science										
№	Автор	Назва	Рік	Видання	Кількість цитувань	Рік	Видання	Кількість цитувань	Кількість цитувань Web of Science	
	Gill P., Fereday, L., Moring N., Schneider P.M. [596]	Еволюція баз даних ДНК – Рекомендації для нових європейських локусів STR.	2006	Forensic International Science	187	2006	Forensic International Science	159		
	Newton P.N., Fernandez F.M., Plançon A., Mildenhal D.C., Green M.D., Ziyong L., Palmer K. [662]	Спільне епідеміологічне дослідження злочинної торгівлі підробленим артефактом у Південно-Східній Азії	2008	PLoS Medicine	172	2008	PLoS Medicine	153		
	Barnett M., Coleman L. [517]	Проектування поліції: Інтерпол і дослідження змін у міжнародних організаціях	2005	International Quarterly Studies	135	2005	International Quarterly Studies	110		
	Sidlar M., Jackowski C., Dürhofer R., Vock P., Thali M. [706]	Використання мультиспіральної комп'ютерної томографії в ідентифікації постраждалих від катастроф – переваги та обмеження	2007	Forensic International Science	134	2007	Forensic International Science	102		
	Broadhurst, R. [523]	Розвиток глобальної правоохоронної діяльності щодо кіберзлочинності	2006	Policing	106	2006	Policing	66		
	Olivares-Mendez M.A., Fu C., Ludvig P., Bissuande T.F., Kaman S., Zurad M., Camrou P. [668]	Назустріч автономній безпілотній літальній системі на основі бачення для боротьби з браконієрами дикої природи	2015	Sensors (Switzerland)	78	2015	Sensors (Switzerland)	62		
	Jensen, R.B. [630]	Міжнародна антинаркотичська конференція 1898 року та походження Інтерполу	1981	Journal of Contemporary History	78	1981	Journal of Contemporary History	58		
	Schuller-Götzburg P., Suchanek J. [698]	Судово-оціночність успішно ідентифікували жертв цунамі на Пхукети, Таїланд	2007	Forensic International Science	73	2007	Forensic International Science	51		

Європол є важливим органом в боротьбі зі злочинністю в європейському просторі. Дослідження, присвячені Європолу, можуть бути корисними для розуміння того, як організація діє та взаємодіє зі своїми партнерами-країнами, щоб боротися з злочинністю на європейському рівні. Кількість злочинних діянь в Європі росте, тому Європол відіграє важливу роль у підтриманні порядку та забезпеченні безпеки в європейському просторі. Тому, наступним кроком ми проаналізуємо масив наукових публікацій, що присвячений дослідженню Європолу та його діяльності.

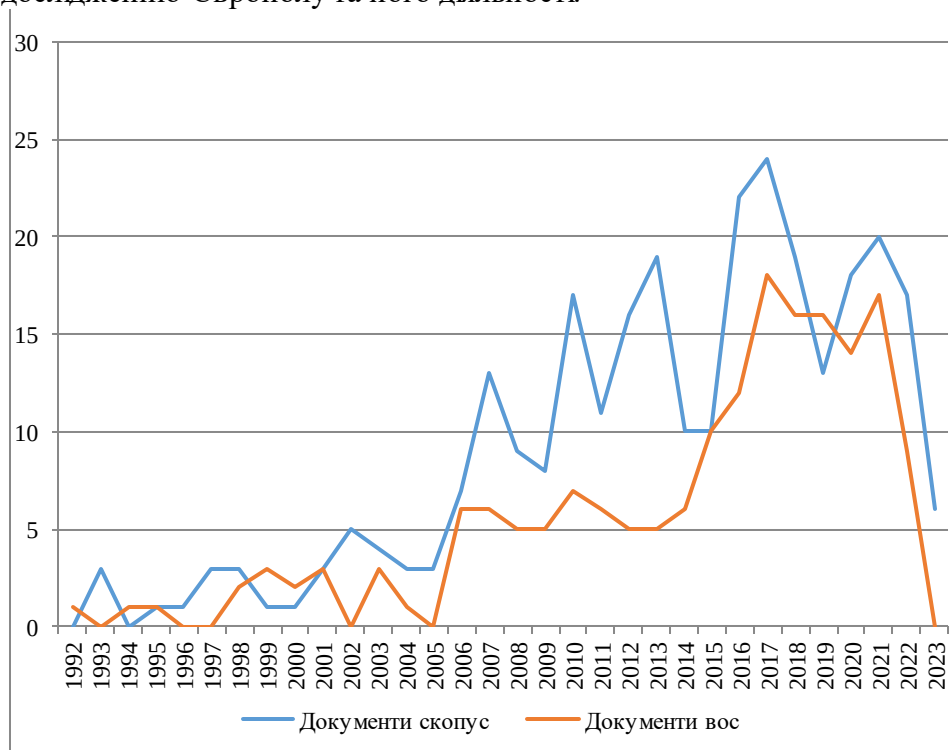

Рис. 2.10. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «Europol» у бібліометричних базах Scopus та WoS у період з 1992 р. – квітень 2023 р.

За результатами пошуку в базі Scopus можна зазначити, що кількість наукових публікацій, присвячених Європолу, зростає протягом всього досліджуваного періоду. Особливо активний ріст кількості публікацій відзначається за останні 5 років. В 2017 році було опубліковано 24 наукові статті з темою «Europol», в 2018 році – 19 статей, у 2019 році – 13 статей, в 2020 році – 18 статей, а на квітень 2021 року – 20 статей. Кількість наукових публікацій, присвячених Європолу, збільшується протягом останніх років в базі Web of Science.

Так, починаючи з 1992 було опубліковано 181 документ. Найбільша кількість публікацій була у 2017 році. Кількість наукових публікацій, присвячених Європолу, може залежати від різних факторів, таких як зміна пріоритетів досліджень, актуальність проблем, зміною складу дослідницької спільноти тощо.

В 2017 р. спостерігались певні суспільно-політичні події, які викликали збільшення інтересу до основ діяльності Європолу та наукових досліджень цієї організації. Наприклад, у 2017 році відбулася пандемія хакерських атак в ряді країн, що демонструвало недоліки в системі боротьби зі злочинністю та проблеми кібербезпеки, з якими стикається Європол. Також, в 2017 р. було здійснено значні кроки в розвитку співпраці між Європолом і національними правоохоронними органами, що підвищило зацікавленість дослідників у вивченні роботи організації. З іншого боку, збільшення числа наукових публікацій в 2017 році пояснюється різними факторами, такими як випадкові обставини або загальним впливом на науково-дослідницьку спільноту заходів, що були проведені для підвищення інтересу до досліджень Європолу в цей період. Це демонструє зростаючий інтерес вчених та дослідників до діяльності Європолу та його ролі в боротьбі зі злочинністю на європейському рівні. Кількість публікацій може відображати зростаючу роль організації в сучасному світі, а також розвиток наукових досліджень з проблем злочинності та національної безпеки в Європі.

Наступним кроком проаналізуємо основні організації, що фінансують наукові роботи з досліджуваної тематики.

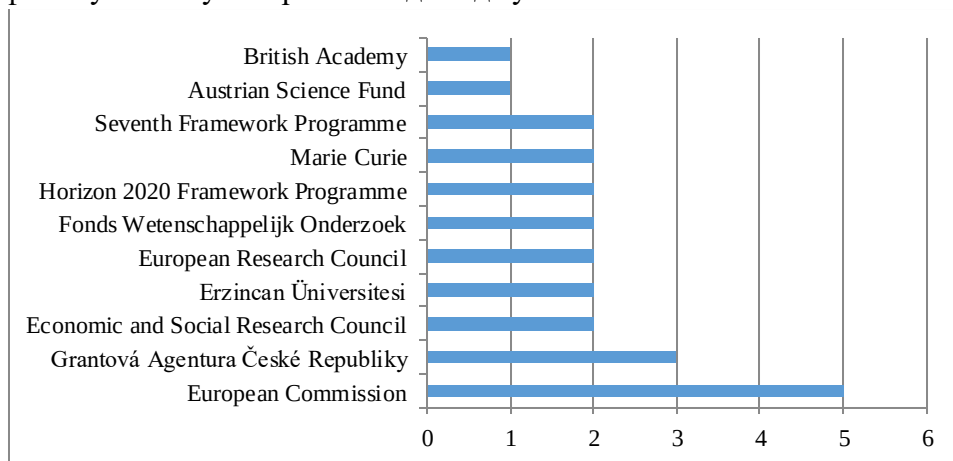

Рис. 2.11. Організації, які фінансують дослідження за пошуковим запитом «Europol» опубліковані в наукометричній базі Scopus

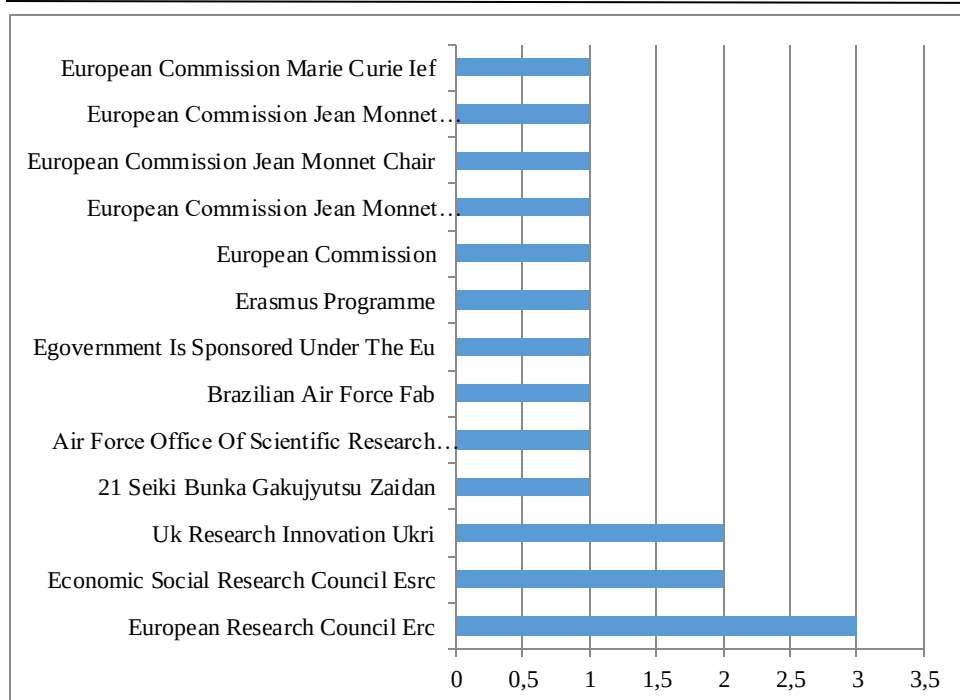

Рис. 2.12. Організації, які фінансують дослідження за пошуковим запитом «Europol» опубліковані в наукометричній базі Web of Science

Автори досліджень можуть отримувати фінансування від національних наукових фондів, університетів, дослідницьких інститутів, незалежних міжнародних організацій та фондів тощо. Крім того, деякі дослідження можуть бути фінансовані самим Європолом або іншими організаціями, що співпрацюють з ним у боротьбі зі злочинністю в Європі. Можна зазначити, що фінансування досліджень за даною тематикою є дуже важливим, оскільки дослідницька робота у галузі боротьби з міжнародною злочинністю є капіталомістким та складним процесом, який потребує великих ресурсів.

За результатами пошуку в базах даних Scopus та Web of Science можна сказати, що діяльність Європолу викликає значний інтерес дослідників соціальних наук у різних країнах.

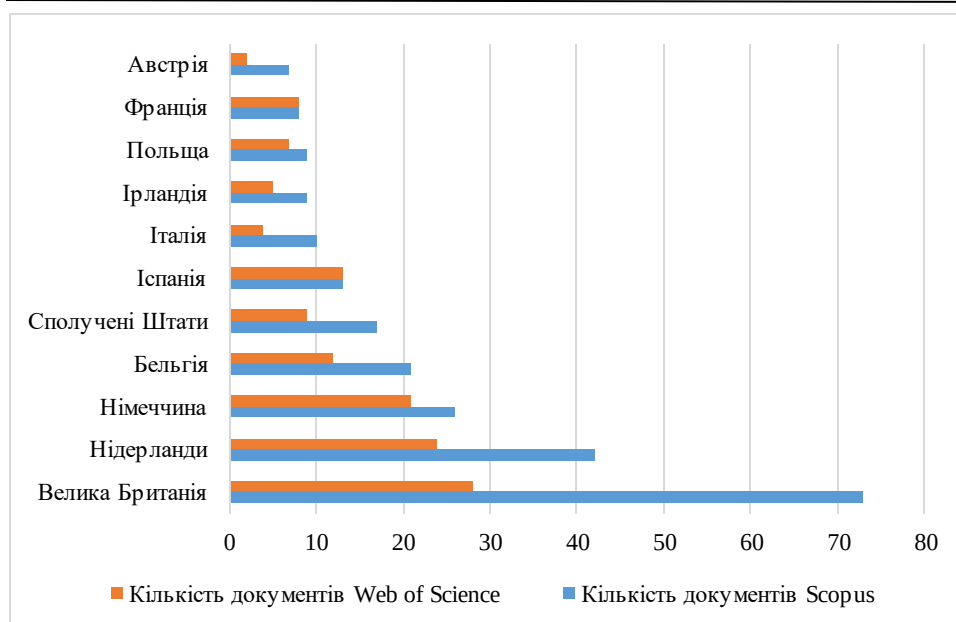

Рис. 2.13. Динаміка публікацій за пошуковим запитом «Europol» у бібліометричних базах Scopus та Web of Science за географічним розподілом

Зокрема, за даними Scopus, щодо географічного розподілу публікацій, список країн з найбільшою кількістю публікацій за пошуковим запитом «Europol» на 2023 рік наступний: Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Бельгія, США, Іспанія, Італія, Ірландія, Польща, Франція.

Згідно з результатами пошуку в базі Web of Science, список країн з найбільшою кількістю публікацій є схожим, хоча не ідентичним: Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Іспанія, Бельгія, США, Польща, Ірландія, Франція, Італія.

Отже, можна стверджувати, що кількість публікацій, присвячених Європолу, залежить від інтересу дослідників з різних країн до його діяльності та ролі в боротьбі зі злочинністю в Європі. Найбільш активними у публікаціях є науковці з Німеччини, Нідерландів, Італії та Сполученого Королівства.

За результатами пошуку в базі даних Scopus можна заявити, що існує значна кількість документів з різних галузей знань, опублікованих за пошуковим запитом «Europol» в цій наукометричній базі даних. За заявленим уточненим запитом можна зробити наступні висновки: За весь час науково-дослідницької діяльності, починаючи з

1990 року, було опубліковано понад 100 документів з галузей знань, пов'язаних з діяльністю Європолу та його роллю в боротьбі зі злочинністю в Європі. Більшість документів були опубліковані в галузі права, соціології, політичних наук, безпеки та конфліктології. В документах розглядаються різні аспекти роботи Європолу, включаючи організаційну структуру, стратегії, підходи до роботи з кримінальними групами, злочинними тенденціями та кібербезпекою в Європі. Отже, результати пошуку в базі даних Scopus свідчать про існування значної кількості наукових досліджень та публікацій з галузей знань, що присвячені діяльності Європолу та його ролі в боротьбі зі злочинністю в Європі. Ці документи є цінним джерелом інформації для студентів, науковців та всіх, хто цікавиться питаннями правопорядку, безпеки та боротьби зі злочинністю в Європі.

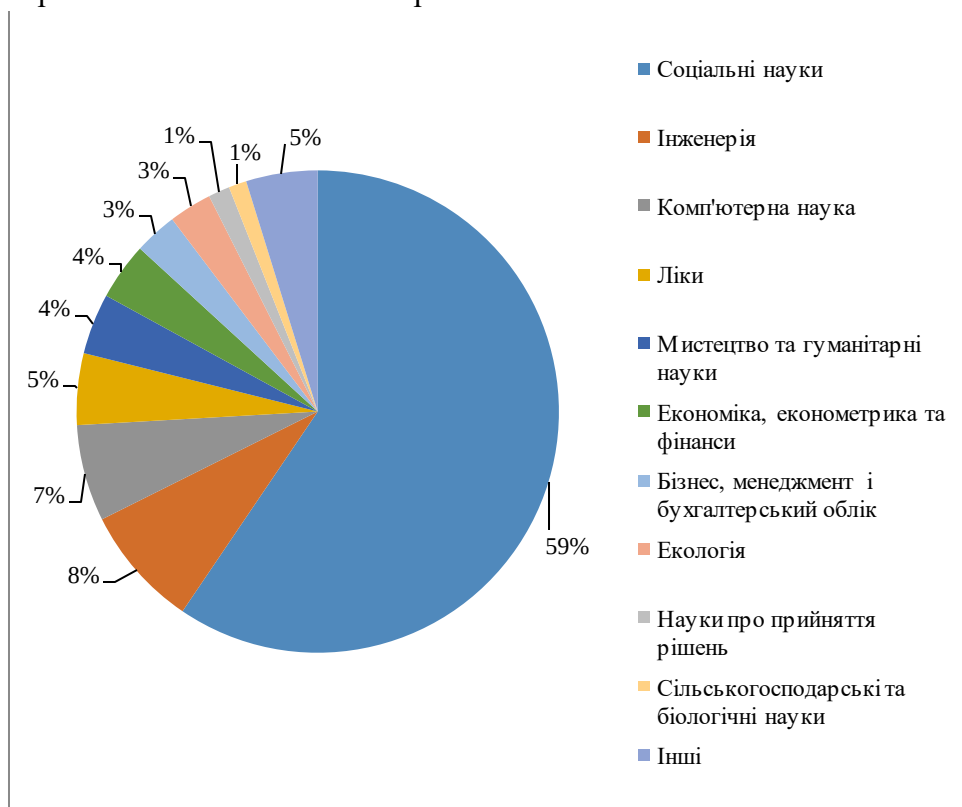

Рис. 2.14. Документи за галуззю знань за пошуковим запитом «Europol» опубліковані в наукометричній базі Scopus

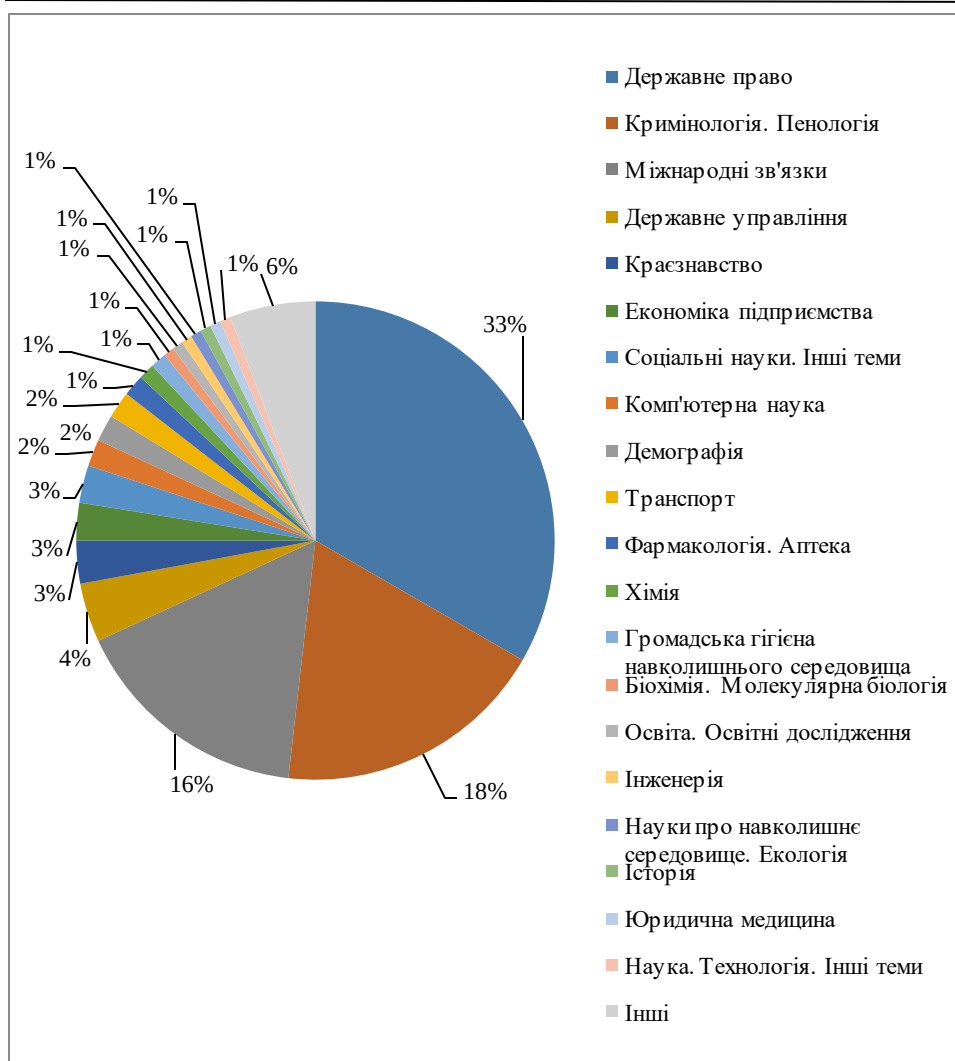

Рис. 2.15. Документи за галуззю знань за пошуковим запитом «Europol» опубліковані в наукометричній базі Web of Science

За результатами пошуку в базі даних Web of Science можна стверджувати, що існує значна кількість документів з галузей знань, опублікованих за пошуковим запитом «Europol» у цій наукометричній базі даних. За заявленим уточненим запитом можна зробити наступні висновки: За весь час існування бази Web of Science, починаючи з 1992 року, було опубліковано багато праць з галузей знань, пов'язаних з діяльністю Європолу та його роллю в боротьбі зі злочинністю в Європі. Більшість документів були опубліковані в галузі права, соціології, політичних наук, безпеки та конфліктології. Документи,

опубліковані у базі Web of Science, відрізняються високим рівнем наукової якості, оригінальністю та авторитетністю, що дозволяє їх використовувати для наукових досліджень, роботи в галузях законодавства, соціології, політики та безпеки. Нижче наведено список 10 найбільш цитованих публікацій за пошуковим запитом «Europol», які опубліковані в базах даних Scopus та Web of Science. Вказано заголовки роботи, журнал, у якому вона була опублікована, рік публікації та кількість цитувань на квітень 2023 року. Зазначені публікації демонструють широкий спектр тем, які пов'язані з діяльністю Європолу, такі як грошове відмивання, моделювання злочину, прогнозування кримінальних тенденцій та сучасні технології боротьби зі злочинністю. За результатами пошуку в базах даних Scopus та Web of Science можна зробити висновок про наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених тематиці Інтерполу та Європолу. Основні теми досліджень стосуються діяльності організацій, їх ролі в боротьбі зі злочинністю, організаційної структури, стратегій, підходів до роботи з кримінальними групами, злочинними тенденціями та кібербезпекою в Європі.

Бібліометричні дослідження можуть допомогти виявити основні напрямки наукової діяльності в галузі правопорядку та безпеки, визначити найбільш актуальні теми та проблеми, а також виявити потребу в додаткових дослідженнях у конкретних напрямках. Результати досліджень можуть бути використані для формулювання стратегій розвитку Інтерполу та Європолу, а також для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Європі.

Економічна злочинність є однією з найбільш досліджуваних проблем у сфері кримінології, економіки та права. Вона стала предметом багатьох наукових досліджень, що публікувалися в академічних журналах та конференційних матеріалах. Scopus та Web of Science є популярними базами даних для проведення бібліометричного аналізу у зв'язку з охопленням ними широкого спектру різних галузей науки, наявність великих масивів наукових даних та можливості проведення порівняльного аналізу наукової діяльності в різних країнах та регіонах світу.

Таблиця 2.3.

10 найбільш цитованих публікацій за пошуковим запитом «Europol» опубліковані в наукометричних базах Scopus та Web of Science

№	Автор	Назва	Рік	Видання	Кількість цитувань Scopus	Кількість цитувань Web of Science
1.	Den Boer M., Hillebrand C., Nölke A. [559]	Легітимність під тиском: Європейська мережа антитерористичних мереж	2008	Journal of Common Market Studies	124	92
2.	Giné C.V., Espinosa I.F., Vilamala M.V. [598]	Нові психоактивні речовини як фальсифікатори контрольованих наркотиків. Тривожне явище?	2014	Drug Testing and Analysis	95	83
3.	Busuioc E.M. [532]	Друг чи ворог? Міжвідомча співпраця, організаційна репутація та територія	2016	Public Administration	86	84
4.	Edwards A., Levi M. [570]	Дослідження організації тяжких злочинів	2008	Criminology and Criminal Justice	83	70
5.	Kaunert C. [635]	Європол і боротьба з тероризмом ЄС: міжнародна безпека у зовнішньому вимірі	2010	Studies in Conflict and Terrorism	80	51
6.	Deflem M. [556]	Європол і контроль за міжнародним тероризмом: боротьба з тероризмом у глобальній перспективі	2006	Justice Quarterly	78	60
7.	Bures O. [529]	Антитерористична політика ЄС: паперовий тигр?	2006	Terrorism and Political Violence	76	62
8.	Walsh J.I. [740]	Обмін розвіданими в Європейському Союзі: інституцій недостатньо	2006	Journal of Common Market Studies	64	53
9.	Busuioc M., Curtin D., Groenleer M. [533]	Ріст агентства між автономією та підзвітністю: Європейське поліцейське управління як «жива інституція»	2011	Journal of European Public Policy	61	50
10.	Bures O. [530]	Новонароджена роль Європолу в боротьбі з тероризмом	2008	Terrorism and Political Violence	57	33

У Scopus можна знайти понад 700 статей, пов'язаних з економічною злочинністю, зокрема з темами, такими як фінансова корупція, фінансові шахраювання, економічний тероризм тощо. У Web of Science можна знайти понад 300 наукових робіт, пов'язаних з економічною злочинністю, зокрема з темами, такими як організована злочинність, корупція, банківські шахраювання, фінансовий аналіз тощо. Публікації з проблеми економічної злочинності охоплюють різні галузі знань, зокрема кримінологію, економіку, право, політичну науку, соціологію та інші. Найбільш відомі журнали, що публікують статті з економічної злочинності, включають «Journal of Financial Crime», «Crime, Law and Social Change», «European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice», «Journal of Money Laundering Control» та інші.

Отже, можна сказати, що економічна злочинність є досить вивченою проблемою у наукових дослідженнях, з багатьма публікаціями в різних галузях науки. За даними наукометричних баз Scopus та Web of Science, кількість публікацій з проблем, пов'язаних з роботою Інтерпол та Європолу, зростає з кожним роком. Щодо географічного розподілу публікацій, переважна більшість обмежується країнами з високорозвинутими економіками, такими як США, Великобританія, Японія, Франція, Німеччина та Канада. Також можна відзначити зростаючі показники публікацій з проблемами Інтерполу та Європолу у країнах Центральної та Східної Європи.

За даними Web of Science, кількість публікацій з проблемами, пов'язаними з роботою Інтерполу та Європолу, також зростає з року в рік. Кількість публікацій у базі Web of Science у період з 1975 року до квітня 2023 року складає понад 400 документів. Порівнюючи динаміку публікацій з проблемами Інтерполу та Європолу в Scopus та Web of Science, можна зробити висновок, що їх поточні показники зростають.

2.3. Економічна злочинність як об'єкт наукового дослідження

Питання розвитку теорії та методології державного управління у сфері боротьби з економічною злочинністю є вкрай важливим в контексті забезпечення національної безпеки України. Беззаперечним є те, що економічна злочинність за різними її видами та сферами є фактором диспропорції в економічній системі, що в свою чергу впливає на зниження соціальної стабільності в суспільстві. Проблемам економічної злочинності міжнародною спільнотою приділяється пильна увага. Так, особливої уваги та знання справжнього стану

ситуації, потребують, зокрема, стрімка криміналізація соціально-економічних інститутів, несприятливі тенденції зростання насильства як в реальному, так і віртуальному світі, транснаціональна злочинність тощо. Означені проблеми вимагають ретельної оцінки їх статистичних параметрів, уявлення цілісної картини чинників стійкості. Цим і пояснюється гострота й актуальність активізації діяльності міжнародної спільноти, означення вироблення спільних та загальних підходів щодо протидії злочинності. Також зазначена вище проблематика вимагає профільної міжнародної співпраці. Ситуація потребує об'єднання зусиль міжнародної спільноти задля негайного формування під егідою ООН інформаційного ресурсу (Банку даних) про показники стану злочинності в світі, окремих регіонах, країнах. Пильної уваги також потребують проблеми діяльності органів правосуддя в означеному колі питань, на основі даних міжнародної класифікації злочинів для статистичних цілей.

Боротьба з економічною злочинністю має стати особливим об'єктом державного управління в сфері забезпечення національної безпеки. Це обумовлено в першу чергу тим, що на державу як на соціальний інститут покладається завдання врегулювання економічних інтересів в суспільстві, які в свою чергу лягають в основу скоєння економічного злочину людиною. Державне управління має забезпечити як профілактику та протидію економічній злочинності, так і встановити механізми боротьби з нею.

Боротьба з економічною злочинністю як об'єкт державного управління є особливою складовою наукового пізнання. Це обумовлено тим, що економічна злочинність є об'єктом дослідження різних суспільних наук. Вважаємо, що питання економічної злочинності знаходить на перетині наступних сфер наукового пізнання, зокрема: економічні науки з позиції впливу на розвиток та безпечне функціонування економічних систем різних рівнів; юридичні науки в частинні правового регулювання боротьби з економічною злочинністю та сфер і галузей права, що пов'язанні із їх вчиненням; соціологічні науки з позиції впливу економічних злочинів на розвиток соціуму; психологічні науки з позиції формування психологічного профілю суб'єктів економічних злочинів; політичні науки з позиції розвитку політичної свідомості в боротьбі з економічними злочинами; військові науки з позиції впливу економічних злочинів на військово-економічну безпеку держави.

Варто зазначити, що вище зазначенні сфери наукового пізнання вступають у взаємодію в частинні наукових досліджень у сфері наук з

державного управління. Адже, розробка державної політики має врахувати усі сфери суспільного життя для розробки комплексу заходів щодо боротьби з економічною злочинністю як інструменту забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави.

Усе зазначене актуалізує потребу в оцінці сучасного стану досліджуваності проблем боротьби з економічною злочинністю різними суспільними науками та науками державного управління, зокрема. Це дозволить окреслити предметно-об'єктне поле як власне даного дослідження, так і державного управління в цілому, а також здійснити емпіричний аналіз наукового знання з досліджуваної проблеми. Оцінка стану висвітлення окремо взятої проблеми в певній науці є не новим, а виник в другій половині ХХ століття.

Зазначимо, що поштовхом для методологічних досліджень щодо тематичної будови науки була безпосередньо загальна еволюція науки. Так, уже протягом останніх десятиліть ХХ ст. діапазон даних наукових досліджень значно збільшується. Посилений розвиток спостерігається в сфері емпіричних досліджень. В цей період інтенсивно розвиваються дослідження, пов'язані з соціологією науки та соціальною психологією, наукометрією, наукові комунікації. Слід зазначити, що в цей же час в науково-дослідницьких колах у контексті когнітивної і соціальної інституціоналізації наукової області та наукової спеціальності (Р. Углі, Н. Сторер, Д. Чубін, Т. Ленуар, Н. Маллінз та ін.) увагу привертають концептуальні моделі науки Куна, Тулміна, Прайса, Поппера та інших. На цій основі формується переконання у неможливості абстрагування тієї чи іншої теорії від дисциплінарної будови науки, що, відповідно, не може не робити наукову спеціальність центральною аналітичною одиницею. Також слід зазначити, що в цей час все частіше стали використовуватись публікації та посилання як вихідні одиниці спостереження. Проте, слід пам'ятати, що емпіричні дослідження з вивчення наукових спеціальностей проводяться, як правило, на прикладах конкретних областей знань: фізики високих енергій, біології тощо. Щодо досліджень, що проводяться здебільшого в соціології науки, то вони, як правило, не мали і не могли мати своїм об'єктом науку в цілому. Тому в означений період у наукових дослідженнях в науковому обігу виникають такі поняття, як «парадигма науки», «дослідницька програма», «згуртована соціальна група» та ін.

Для оцінки рівня досліджуваності проблем державного управління у сфері боротьби з економічною злочинністю варто здійснити аналіз висвітлення зазначених проблем в науковій

літературі. Це можливо шляхом застосування методів бібліометричного аналізу. Вивчення активності вчених світу з питань економічної злочинності дозволить встановити тенденції розвитку окремих теоретичних, методологічних та емпіричних питань розвитку напрямів боротьби з економічними злочинами. Крім того, застосування бібліометричного аналізу дозволить виявити предметно-об'єктні властивості економічних злочинів та на їх основі розробки державної політики у сфері боротьби з економічними злочинами.

В сучасній науці під бібліометрією розуміють наукову дисципліну, яка на основі кількісного аналізу первинних та вторинних джерел інформації за допомогою формалізованих методів покликана вивчати документальні джерела задля отримання даних щодо ефективності, динаміки, структури та закономірностей розвитку досліджуваних розробок. Водночас бібліометрію розглядають як комплекс кількісних методів вивчення потоків наукових документів. Зазначимо, що як методологічний інструмент аналізу науки бібліометрія виникає в 60-ті рр. XX ст., її зародження пов'язане з необхідністю кількісного вивчення документальних масивів публікацій. Слід зазначити, що науковцями цілого ряду країн, в тому числі й країн Європейського співтовариства, для оцінки стану і розвитку науки та характеристики основних аспектів інноваційної діяльності здебільшого застосовуються такі групи показників: статистичні показники розвитку науки; патентна статистика і бібліометричні показники, які відображають кількість наукових публікацій, їх цитованість тощо. При цьому показники першої та другої груп, як правило, відображають першу стадію інноваційного процесу, то показники третьої групи – бібліометричні – відображають ступінь активності і продуктивності фундаментальних і прикладних досліджень. Отже, бібліометричний підхід є одним із підходів до кількісного аналізу науки. Протягом останніх десятиліть він отримав широке застосування і є важливим механізмом для аналізу наукового внеску країн і часто проводиться на замовлення урядів країн.

«Сучасний науковий пошук заснований на формуванні якісно нових методів і підходів до отримання, інтеграції та систематизації наукових знань, форм представлення інформації, її аналізу. У наукових працях все частіше застосовуються новітні методи обробки наукової літератури, серед яких широкого поширення набуває бібліометричний аналіз. Робота з електронними каталогами та базами даних дозволяє здійснювати глибоке дослідження не тільки вітчизняних напрацювань, але й проводити наскрізний аналіз праць зарубіжних авторів,

здійснювати порівняння рівня розвитку науки в різних країнах» [473]. Саме тому за основу бібліометричного дослідження візьмемо дані, що містяться в міжнародних наукометричних базах даних.

Таким чином, специфіка застосування бібліометричного аналізу в науках державного управління дозволяє як для вивчення об'єкту наукового пізнання та його властивостей, а такою як для встановлення закономірностей розвитку наукового знання про об'єкт дослідження. У нашому випадку, застосування зазначеного методу дозволить встановити властивості економічної злочинності як об'єкту державного управління зважаючи на його місце в різних сферах пізнання суспільства, а також виявити тенденції розвитку наукових підходів.

Інформаційною базою застосування бібліометричного аналізу є міжнародна наукометрична база даних: Scopus [292]. На основі системи пошуку зазначених наукометричних баз даних, здійснюється пошук та систематизація наукових публікацій за ключовими словами: економічні злочини – *economic crime* (економічна злочинність – *economic criminality*), корупція – *corruption*, фінансування тероризму – *terrorism funding*, рейдерство – *raidership*, недобросовісна конкуренція – *unfair competition*, нецільове використання бюджетних коштів – *misuse of public funds*. Пошук нами був здійснений за зазначеними ключовими словами в назві наукових статей англійською мовою, адже наукометричні бази є міжнародними і за традицією назва будь-якої статті дається в перекладі на англійську мову.

Економічні злочини (економічна злочинність).

Зрозумілим є факт, що економічна злочинність є не новим явищем ні в Україні, ні в світі. Відповідно, питання економічної злочинності цікавило вчених вже досить довгий час. Зауважимо, що при пошуку у міжнародній наукометричній базі даних Scopus [292], питання економічної злочинності піднімалося в 556 наукових статтях, перша з яких датується кінцем XIX століття (1893 рік). Дана стаття підготовлена британським вченим К.Д. Врайтом (Wright C.D., 1893) з проблем співвідношення економічних умов із причинами злочинів. Надалі питання економічної злочинності піднімалося в наукових працях, що датуються 1930 роками. В таблиці 2.4 представлено кількісний аналіз наукових праць, що присвячено проблемам економічної злочинності.

Таблиця 2.4

Динаміка кількості наукових публікацій щодо проблем економічної злочинності в країнах світу за базою даних Scopus

Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%
2020	30	5,40	2001	13	2,34	1981	4	0,72
2019	34	6,12	2000	9	1,62	1980	6	1,08
2018	28	5,04	1999	19	3,42	1979	5	0,90
2017	36	6,47	1998	14	2,52	1978	1	0,18
2016	24	4,32	1997	6	1,08	1977	3	0,54
2015	21	3,78	1996	9	1,62	1976	4	0,72
2014	19	3,42	1995	9	1,62	1975	2	0,36
2013	40	7,19	1994	7	1,26	1974	1	0,18
2012	23	4,14	1993	2	0,36	1973	1	0,18
2011	20	3,60	1992	3	0,54	1972	1	0,18
2010	19	3,42	1991	5	0,90	1971	1	0,18
2009	16	2,88	1989	2	0,36	1969	1	0,18
2008	15	2,70	1988	4	0,72	1968	1	0,18
2007	18	3,24	1987	4	0,72	1941	2	0,36
2006	11	1,98	1986	1	0,18	1939	1	0,18
2005	15	2,70	1985	2	0,36	1932	2	0,36
2004	15	2,70	1984	3	0,54	1930	1	0,18
2003	7	1,26	1983	3	0,54	1893	1	0,18
2002	7	1,26	1982	5	0,90	Разом	556	100

В 30-х роках минулого століття питання злочинності піднімалося в контексті економічних умов, що стали факторами зростання злочинності. Зокрема, зазначенні питання підіймали такі вчені як: Л. Радзінович (Radzinowicz L., 1939) – розглядав методи встановлення зв'язку між економічними умовами і злочином; Х. Голдстоун (Goldstone H., 1932) – вивчав економічні причини злочинності; В. Джонс (Jones V., 1932) – зв'язок економічної депресії з правопорушеннями та злочинністю; Ю. Чінг-Юе (Ching-Yueh Y., 1930) – визначив зв'язок між злочинністю та економічними умовами в Китаї.

Публікаційна активність значно знизилася в 40-х роках, що обумовлено II світовою війною. В даний період лише один вчений висвітлював вплив економічних умов на злочинність Л. Радзінович (Radzinowicz L., 1941), опублікувавши дві статті в журналі «Sociological Review», що присвячений соціологічним та політичним наукам.

В 50-х роках XX століття питання економічної злочинності в наукових працях, що індексуються в наукометричній базі даних, не підіймалися. Активізація наукових досліджень з проблем економічної злочинності та впливу злочинності на економіку загалом відбулася в кінці 60-років. Шохам С. (Shoham S., 1969) у своїй статті підняв питання економічних умов злочинності в Ізраїлі. В свою чергу математичні методи до оцінки впливу економічних детермінант на

злочинність вперше застосував В. Бономо, Дж. Дж. Салліван (Bonomo V., Sullivan J.J., 1968).

В 70-х роках питання економічної злочинності розглядалося у 118 наукових статтях за наступними напрямками:

– **соціальні та економічні аспекти економічної злочинності:** Р.Л. Саймонс, В.Дж. Харрод (Simons R.L., Harrod W.J., 1979) – безробіття, легітимація та майнова злочинність: соціологічна та економічна моделі обміну; Д. Глейзер (Glaser D., 1979) – економічні та соціокультурні змінні, що впливають на рівень безробіття, злочинності та злочинності серед молоді; Р.К. Кошаль, М. Кошаль (Koshal R.K., Koshal M., 1975) – злочини та соціально-економічне середовище; П. О'меллі (O'malley P., 1973) – культурні та економічні бар'єри для рівного правосуддя в Новій Зеландії

– **сутність економічної злочинності:** С. Дініц (Dinitz S., 1976) – суть економічної злочинності; Н.Е. Косак, (Kossack N.E., 1975) – економічна злочинність як соціальне явище;

– **злочини проти власності:** К. Шрайнер (Schreiner K.G., 1977) – злочини проти власності в НДР; В.К. Матур (Mathur V.K., 1976) – факторний аналіз соціально-економічних детермінант майнових злочинів у містах;

– **жіноча злочинність:** А.П. Бартель (Bartel A.P., 1979) – економічні передумови жіночої злочинності;

– боротьба з економічними злочинами: М.А. Брінтналл (Brintnall M.A., 1979) – федеральний вплив та підприємницька діяльність міської політики у місцевому переслідуванні економічних злочинів;

– **економічні наслідки злочинів:** Р.В. Гілеспі (Gillespie R.W., 1978) – героїнова залежність, злочинність та економічні витрати: критичний аналіз; М. Фонер (Fooner M., 1971) – гроші та економічні фактори у злочинності;

– економічна оцінка вартості злочинів: Р.Г. Ханн (Hann R.G., 1972) – підходи до оцінки вартості злочину; Р.П. Адельштейн (Adelstein R.P., 1979) – інформаційний парадокс та ціноутворення на злочин;

– **моделі економічної оцінки злочинності:** А.Д. Стоун (Stone A.D., 1976) – альтернативні економічні підходи до вивчення злочинності та правоохоронної діяльності; Дж. Чепмен (Chapman J.I., 1976) – економічна модель злочинності; Р.Ф. Макнаун, Л.Д. Сінгел (McNown R.F., Singell L.D., 1974) – факторний аналіз соціально-економічної структури міст, схильних до злочинів.

Систематизація напрямів дослідження проблем економічної злочинності у 80-х роках представлена в Додатку Б. Виділенні нами об'єктно-предметні області дослідження вчених представлено в

таблиці 2.5 та передбачають наступні складові: боротьба з економічною злочинністю; міжнародні аспекти боротьби з економічною злочинністю; правове регулювання боротьби з економічною злочинністю; теоретичні положення та методи вивчення економічної злочинності; фактори впливу на економічну злочинність; види економічної злочинності; наслідки економічної злочинності.

Таблиця 2.5

Систематизація наукових досліджень з проблем економічної злочинності, що опубліковані у 80-х роках ХХ ст.

Напрям	Характеристика	Автори
Боротьба з економічною злочинністю	Застосування економічних, правових та правоохоронних механізмів до боротьби з економічними злочинами	Мбао М.Л. (Mbao, M.L., 1989); Ліска А.Е., Чамлін М.Б., Рід М.Д. (Liska A.E., Chamlin M.B., Reed M.D., 1985); Макфетерс Л., Манн Р., Шлагенгауф Д. (McPheters L.R., Mann R., Schlagenhauf D., 1984); Ламперт Н. (Lampert N., 1984); Бом Р.М., Фрірі Р.Н. (Bohm R.M., Friery R.N., 1988)
Міжнародні аспекти боротьби з економічною злочинністю	Порядок взаємодій країн щодо боротьби з економічною злочинністю	Кебулак В. (Cebulak W., 1989); Шварц К.А. (Schwartz C.A., 1981); Дасков Г.В. (Daskov G.V., 1981); Брантінгем П.Дж., Брантінгем П.Л. (Brantingham P.J., Brantingham P.L., 1980)
Правове регулювання боротьби з економічною злочинністю	Напрями розвитку права в контексті економічної злочинності	Савельсберг Дж. (Savelsberg J.J., 1988); Вальтер Дж. (Walter J., 1988)
Теоретичні положення та методи вивчення економічної злочинності	Визначенні теоретичні положення економічної злочинності та їх місце в суспільному розвитку	Гремлінг Р., Фьюелл Дж. (Gramling R., Fewell J., 1988); Гіббонс Т. (Gibbons T., 1982); Ойебанджі Дж.О. (Oyebanji J.O., 1982); Лофтин К., Макдауолл Д. (Loftin C., McDowall D., 1982); Майклсен Х.Д. (Michaelsen H.D., 1982)
Фактори впливу на економічну злочинність	Обґрунтовано вплив економічних факторів на розвиток злочинності	Хаусен Р.М., Джаррелл С.Б. (Howsen R.M., Jarrell S.B., 1987); Фішер С. (Fisher S., 1987); Діккенс В.Т. (Dickens W.T., 1986); Герні, Дж. (Gurney J.N., 1985); Лю Ю.В., Бх Р.Х. (Liu Y.-w., Bhh R.H., 1983); Де Фронцо Дж. (De Fronzo J., 1983); Орсаг Т., Вітте А.Д. (Orsagh T., Witte A.D., 1981); Маккарті Б.Р. (McCarthy B.R., 1980)
Види економічної злочинності	Досліджено корпоративну, майнову, жіночу злочинність та злочинність в освіті	Пірс Ф. (Pearce F., 1987); Галі М., Есторес Е., Окано Ф., Танака Р. (Ghali M., Estores E., Okano F., Tanaka R., 1983); Бакс С., Хель К. (Box S., Hale C., 1984); Маккарті Б.Р. (McCarthy B.R., 1980); Хаким С. (Hakim S., 1980); Джордано Дж. (Giordano J.N., 1987); Балкін С., Макдональд Дж. (Balkin S., McDonald J.F., 1981)
Наслідки економічної злочинності	Обґрунтовано соціально-економічні наслідки економічної злочинності	Ског Г., Стюарт К. (Skogh G., Stuart C., 1982); Травер Х. (Traver H., 1980)

Останнє десятиліття XX століття ознаменувалися значними трансформаціями в суспільстві, які характеризуються змінами політичних режимів в Центральній та Східній Європі, поширення ісламської революції, розширення глобалізаційних процесів. Усе зазначене тим чи іншим чином вплинуло на економічні процеси як у світі у цілому, так і окремих країнах, що відобразилося на економічній злочинності та зміні спектру наукових досліджень щодо вивчення механізмів боротьби з нею. Так, на відмінну від попередніх періодів змінився спектр наукових досліджень, який можна представити за наступними складовими:

– **проблеми глобальної економічної злочинності:** М.С. Кенні (Kenney M.S., 1999) – вивчав роль національного уряду у стримуванні глобальної економічної злочинності; Р. Джеймисон, Н. Саут, І. Тейлор (Jamieson R., South N., Taylor I., 1998) – економічна лібералізація та транскордонна злочинність; Р.Х. Блюм, М. Рікс (Blum R.H., Ricks M., 1996) – агенції політичної розвідки, що діють проти організованої міжнародної економічної злочинності; Т. Сінураджа (Sinuraja T., 1995) – інтернаціоналізація організованої економічної злочинності; Б. Феррейра (Ferreira B.R., 1995) – запобігання міжнародній економічній злочинності;

– **питання економічної злочинності в різних країнах світу:** Б. Олоу (Olowu B., 1999) – здійснив оцінку Ботсванського управління корупції та економічної злочинності; Дж. Лестер (Lester J., 1999) – визначив роль народної освіти в контексті боротьби з корупцією та економічною злочинністю в країнах, що розвиваються; Р.К. Кіз, З. Лін (Keith R.C., Lin Z., 1999) – економічна злочинність при переході Китаю до верховенства права; Д. Керран (Curran D.J., 1998) – трансформація соціального контролю в Китаї в контексті економічної злочинності; А.Е. Скорку, Р. Челліні (Scorcu A.E., Cellini R., 1998) – економічна діяльність та злочинність у Італії; Вукор Куарши Дж.Н.К. (Vukor Quarshie G.N.K., 1997) – економічні та ділові злочини в Нігерії; Ю. Ян (Yang Y., 1997) – економічна злочинність та ділові цикли на Тайвані; М. Цусіма (Tsushima M., 1996) – економічна структура та злочинність в Японії; Ф. Ван Зіл (Van Zyl F., 1996) – боротьба з економічною злочинністю в Південній Африці; Р. Леві (Levy R., 1995) – корупція, економічна злочинність та соціальна трансформація після реформ в Китаї; Е.К. Кванса (Quansah E.K., 1994) – Закон про корупцію та економічну злочинність Ботсвани 1994 року; Д. Мерріман (Merriman D., 1991) – економічний аналіз зниження рівня злочинності в Японії після Другої світової війни;

– **економічна злочинність в країнах з перехідною економікою:**

В. Рау (Rau W., 1999) – визначив вплив політичних, соціальних та економічних змін на злочинність та кримінальне правосуддя в країнах з перехідною економікою; Х.-Ж. Альбрехт (Albrecht H.J., 1999) – санкції та їх застосування щодо економічної злочинності в країнах з перехідною економікою; П. Вальберг, М. Мак-Кі, В. Школьников, Л. Чене, Д.А. Леон (Walberg P., McKee M., Shkolnikov V., Chenet L., Leon D.A., 1998) – економічні зміни, злочинність та криза смертності в росії; А.К. Клеворик (Klevorick A.K., 1995) – економічна теорія злочинності та проблеми перехідного суспільства;

– **міжнародна співпраця щодо боротьби з економічної злочинності:** Е. Пельзес (Pelsez E., 1999) вивчив досвід Франції в міжнародній судовій співпраці у боротьбі з економічною злочинністю; Р. Кендалл (Kendall R., 1999) – обґрунтував перспективу міжнародної організованої та економічної злочинності в контексті діяльності Інтерполу; М. Серіо (Serio M., 1998) – Італійський досвід в міжнародному співробітництві в контексті боротьби з економічною злочинністю; К. Накадзіма (Nakajima C., 1997) – друга африканська регіональна конференція CIDOEC з питань економічної злочинності;

– **боротьба з економічною злочинністю:** Ф.О. Боумен III (Bowman III F.O., 1998) – оцінка судових рішень щодо економічних злочинів; Р. Хенхем (Henham R., 1998) – політика призначення покарань та економічна злочинність; Р.М. Альба (Alba R.M., 1998) – банківська таємниця та запобігання економічним злочинам; Ф. Ван Зіл (Van Zyl F., 1996) – боротьба з економічною злочинністю в Південній Африці; Б. Феррейра (Ferreira B.R., 1995) – запобігання міжнародній економічній злочинності; Е.К. Кванса (Quansah E.K., 1994) – Закон про корупцію та економічну злочинність Ботсвани 1994 року; Дж. Е. Бовен (Bowen J.E., 1994) – експертна система для поліцейських слідчих з питань економічних злочинів; Т.М. Арваніті (Arvanites T.M., 1993) – функція злочину чи соціально-економічні фактори зростання покарання у в'язниці; Дж. Хаклер (Hackler J., 1991) – зменшення насильницьких злочинів шляхом економічної рівності жінок; Р. Маккензі (Mackenzie R., 1999) – вивчав особливості контролю за зловживаннями у фінансовому секторі;

– **теорія економічної злочинності та методи її вивчення:**

В.Л. Барнс-молодший (Barnes Jr. W.L., 1999) – вивчив відмову від комплексної економічної теорії злочину та покарання; Р. Вітт, А. Кларк, Н. Філдінг (Witt R., Clarke A., Fielding N., 1999) – вивчали взаємозв'язок злочинності та економічної діяльності; Б.К. Велш,

Д.П. Фаррінгтон (Welsh B.C., Farrington D.P., 1998) – оцінка ефективності та економічних вигод інтегрованої програми розвитку та ситуаційної профілактики злочинності; Т.Дж. Філіпсон, Р.А. Познер (Philipson T.J., Posner R.A., 1996) – економічна епідеміологія злочинності; І. Енджелл (Angell I.O., 1996) – сутність економічної злочинності; Л. Паолі (Paoli L., 1995) – вивчення недооцінки відносин між організованою та економічною злочинністю; Р. Масіх (Masih R., 1995) – моделювання динамічної взаємодії між злочинністю, стримуванням та соціально-економічними змінними; М. Дж. Лінч, В.Б. Гроувс, А. Лізотте (Lynch M.J., Groves W.B., Lizotte A., 1994) – теоретична та емпірична експертиза марксистської економічної теорії та криминології; К. Корнуелл, В.Н. Трамбулл (Cornwell C., Trumbull W.N., 1994) – оцінка економічної моделі злочинності за допомогою панельних даних;

– **економічний аналіз злочинності:** Д.М. Кахан (Kahan D.M., 1998) – економічний аналіз злочинності; М. Гіус (Gius M., 1999) – обґрунтував оцінку економічної моделі злочинності з корекцією сукупних змінних ринку та державної політики; Т.Л. Чері (Cherry T.L., 1999) – вивчив вплив упередженості при оцінці економічної моделі злочинності; Дж.Ф. Макдональд (McDonald J.F., 1999) – економічний аналіз зброї, злочинності та контролю над зброєю; Х.Н. Мокан, Х. Корман (Mocan H.N., Corman H., 1998) – економічний аналіз вживання наркотиків та злочинності; Х.В. Муї, М.М. Алі (Mui H.W., Ali M.M., 1997) – економічний аналіз злочинності та покарання в Азії; Дж.Л. Барлун (Barloon J.L., 1996) – економічний аналіз групової злочинності та федеральні принципи призначення покарання; Юэ-Чим Р. Вонг (Yue-Chim R. Wong, 1995) – економічний аналіз рівня злочинності в Англії та Уельсі, 1857-92; С.Ф. Леунг (Leung S.F., 1994) – економічний аналіз профілю віку та злочинності; Д.Н. Бан, С.Б. Коділл, Д.М. Гроппер (Bunn D.N., Caudill S.B., Gropper D.M., 1992) – економічний аналіз шахрайської поведінки студентів; Д. Мерріман (Merriman D., 1991) – економічний аналіз зниження рівня злочинності в Японії після Другої світової війни;

– **фактори розвитку економічної злочинності:** К. Полк (Polk K., 1999) – вивчив економічні негаразди як фактору злочинної поведінки; Д.П. Грін, Дж. Глейзер, А. Річ (Green D.P., Glaser J., Rich A., 1998) – зв'язок між економічними умовами та злочином на ґрунті ненависті; Л. Чжао (Zhao L., 1996) – економічний розвиток та злочини; Р. Масіх (Masih R., 1995) – моделювання динамічної взаємодії між злочинністю, стримуванням та соціально-економічними змінними; Р. Леві (Levy R.,

1995) – корупція, економічна злочинність та соціальна трансформація після реформ в Китаї; Дж. Дойч, У. Шпігель, Дж. Темплман (Deutsch J., Spiegel U., Templeman J., 1992) – економічний підхід до злочинності та нерівності доходів; Дж.К. Кочран, М.Б. Чамлін (Cochran J.K., Chamlin M.B., 1992) – вплив функції вигоди та витрат на пропозицію економічних злочинів; М.Б. Чамлін, М.Б. Кеннеді (Chamlin M.B., Kennedy M.B., 1991) – вплив адміністрації Вільсона на рівень економічної злочинності; П.І. Джексон (Jackson P.I., 1991) – соціальні дислокації постіндустріального економічного розвитку та злочинність;

– **вид економічної злочинності:** А. Шлоенхардт (Schloenhardt A., 1999) – оцінка організованої злочинності та бізнесу з торгівлі мігрантами; К.Н. Варма, А.Н. Дуб (Varma K.N., Doob A.N., 1998) – ухилення від сплати податків; А.С. Раджкumar, М.Т. Френч (Rajkumar A.S., French M.T., 1997) – зловживання наркотиками, витрати на злочинність та економічні вигоди від лікування; Дж.Л. Барлун (Barloon J.L., 1996) – економічний аналіз групової злочинності та федеральні принципи призначення покарання; М.В. Нейстром, В.М. Нортон (Neustrom M.W., Norton W.M., 1995) – економічне безладдя та майнова злочинність; Д. Пайл (Pyle D., 1994) – замислення майнової злочинності; Х. Клі, Дж. Морріс (Klee H., Morris J., 1994) – економічні та психологічні аспекти злочинної діяльності, пов'язаної з ін'єкціями героїну та амфетаміну; Х.С. Нель (Nel H.C., 1999) вивчив особливості економічної злочинності жертвами, якої стали інвестори.

Представлені результати бібліометричного аналізу публікаційної активності з проблем економічної злочинності в 90-х роках ХХ століття, вказує на наступні особливості: по-перше, значно актуалізувалися питання міжнародного співробітництва в контексті боротьби з економічною злочинністю, що пов'язано із тим, що економічна злочинність вийшла за межі окремих країн; по-друге, значна увага приділена питанню економічної злочинності в країнах з перехідною економікою, що обумовлено бажанням Західного світу здобути нові економічні ринки; по-третє, декілька статей присвячено проблемам економічної злочинності в Китаї, що може свідчити про зацікавленість Західних інвесторів в перенесенні виробничих потужностей; по-четверте, значна кількість статей присвячена методам вивчення економічної злочинності та економічну аналізу її поширення; по-п'яте, основним фактором зростання економічної злочинності визначенні соціально-економічні умови в країні; по-шосте, основними

видами економічної злочинності виявилися торгівля наркотиками, майнова злочинність та фінансові махінації.

Значна активізація публікаційної активності припадає на початок ХХІ століття. Зокрема, за два десятиліття, різні науки значно розширили коло наукових поглядів на економічну злочинність та механізми боротьби з нею. В цілому усі представленні в наукометричній базі дослідження можна систематизувати наступним чином: види економічної злочинності; наслідки економічної злочинності; фактори розвитку економічної злочинності; теоретичні положення економічної злочинності; боротьба з економічною злочинністю; приватна сфера у боротьбі з економічними злочинами; правове регулювання боротьби з економічними злочинами; функціонування правоохоронних органів щодо боротьби з економічною злочинністю; міжнародна співпраця в боротьбі з економічною злочинністю; оцінка рівня економічної злочинності. Більш детальна інформація представлена в Додатку В.

Корупція.

В цілому за базою даних Scopus [292] отримано 9591 документи, які представленні науковими статтями, підручниками, монографіями, аналітичними оглядами, матеріалами конференцій в різних сферах науки, що розкривають проблематику корупції (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Дослідження корупції представниками різних наукових напрямів за базою даних Scopus

<i>Напрямок</i>	<i>Кількість</i>	<i>Напрямок</i>	<i>Кількість</i>
Social Sciences / Суспільні науки	5825	Economics, Econometrics and Finance / Економіка, економетрика та фінанси	2817
Business, Management and Accounting / Бізнес, менеджмент та облік	1932	Arts and Humanities / Творчість та гуманітристика	1332
Multidisciplinary / Мільтидисциплінарні	88	Psychology / Психологія	199

Питання, що стосуються корупції як суспільного явища досліджувалися в таких галузях наук як: Social Sciences / Суспільні науки; Economics, Econometrics and Finance / Економіка, економетрика та фінанси, Business, Management and Accounting / Бізнес, менеджмент та облік [606].

Показники динаміки активізації наукового пошуку вітчизняними та зарубіжними вченими з питань корупції представлено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка кількості наукових публікацій щодо проблем корупції в країнах світу за базою даних Scopus

Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%
2020	762	7,945	1989	19	0,198	1955	1	0,010
2019	760	7,924	1988	10	0,104	1954	1	0,010
2018	809	8,435	1987	8	0,083	1953	2	0,021
2017	790	8,237	1986	16	0,167	1951	1	0,010
2016	732	7,632	1985	15	0,156	1950	1	0,010
2015	616	6,423	1984	8	0,083	1949	1	0,010
2014	610	6,360	1983	15	0,156	1946	1	0,010
2013	615	6,412	1982	6	0,063	1944	1	0,010
2012	497	5,182	1981	6	0,063	1941	1	0,010
2011	388	4,045	1980	6	0,063	1939	1	0,010
2010	320	3,336	1979	9	0,094	1938	1	0,010
2009	358	3,733	1978	9	0,094	1909	1	0,010
2008	320	3,336	1977	8	0,083	1908	1	0,010
2007	258	2,690	1976	5	0,052	1904	1	0,010
2006	250	2,607	1975	8	0,083	1902	1	0,010
2005	203	2,117	1974	5	0,052	1900	1	0,010
2004	142	1,481	1973	3	0,031	1891	1	0,010
2003	142	1,481	1972	4	0,042	1887	1	0,010
2002	96	1,001	1971	3	0,031	1882	5	0,052
2001	104	1,084	1970	1	0,010	1881	2	0,021
2000	106	1,105	1969	3	0,031	1877	2	0,021
1999	88	0,918	1967	5	0,052	1875	1	0,010
1998	92	0,959	1966	1	0,010	1863	3	0,031
1997	77	0,803	1965	2	0,021	1862	2	0,021
1996	63	0,657	1964	3	0,031	1857	1	0,010
1995	42	0,438	1962	3	0,031	1856	5	0,052
1994	31	0,323	1961	1	0,010	1852	5	0,052
1993	36	0,375	1960	1	0,010	1836	1	0,010
1992	18	0,188	1957	3	0,031	1834	1	0,010
1991	18	0,188	1956	1	0,010	1831	1	0,010
1990	13	0,136	РАЗОМ				9591	100

Питання корупції в науковій та публікаційні площинні є питанням не лише сучасності, але й спостерігалось ще в стародавньому світі. Проте, першою науковою публікацією з питань корупції, що індексується в наукометричній база даних Scopus є праця Вільяма Барнета (Sir William Burnett) – Корупція в Адміралтействі (Corruption in the Admiralty) [707], що видана в 1831 р. в британському виданні. Це вказує, на актуалізацію зазначеного суспільного явища ще в першій половинні XIX століття. В зазначеному виданні Великобританії присвяченні корупції ряд праць, що виданні в XIX столітті, зокрема з питань корупції в королівському коледжі хірургів в Ірландії [731; 543].

Міжвоєнний період характеризується низькою академічною активністю з питань корупції. Так, праці, які стосуються корупції були

опубліковані у: виданні Кембриджського університету – *The Classical Review*; Американському виданні – *Proceedings of the American Political Science Association*; Британське видання – *The Political Quarterly*. У 1902 р. видана праця з проблем корупції в штаті Вірджинія Дж. П. Постгейт (Postgate J.P.) [680], а у 1904 р. у цьому ж журналі опублікована праця австралійця Д.А. Слейтера (Slater D.A.) [708] з проблем корупції. В досліджуваний період питання правового регулювання політичної корупції досліджував Ф.І. Макговерн (McGovern F.E.) [647], а проблеми корупції в сфері державного (публічного) управління – В.І. Дженінг (Jennings, W.I.) [629].

В 50-х роках минулого століття питання корупції піднімалося в 2 працях, що індексуються в наукометричній базі даних Scopus. Зокрема, особливості корупції як фактору падіння Римської імперії висвітлено Дж.Р. Монксом (Monks G.R.) [655]. Корупція у владних органах стала об'єктом дослідження представника Принстонського університету Дж.М. Сайкса (Sykes G.M.) [725]. Особливості корупції в американських профспілках досліджував Ж. Хатчістон (Hutchinson J.) [612]. Виборча корупція в XIX столітті досліджувалася В.Л. Бурном (Burn W.L.) [531].

Більш активно питання корупції почало висвітлюватися в наукових працях у 60-х роках XX століття. Скотт Дж. С. (Scott J.C.) у 1969 році опублікував статтю присвячену корупції, політичним змінам та аналізу корупції в країнах, що розвиваються [699]. Суспільну думку щодо корупції в зазначений період досліджував Дж.А. Гардінер (Gardiner J.A.) [588]. Гарвардський вчений Дж.С. Най (Nye J.S.) досліджував корупцію в контексті політичного розвитку [663]. Корупцію в контексті особистих інтересів в Східній Африці вивчав Дж.Д. Гренстон (Greenstone J.D.) [602]. Лейс К. (Leys C.) [640] досліджував проблеми, які викликає корупція в суспільстві. Вплив бюрократичної корупції на економічний розвиток визначив Н.Х. Леф (Leff N.H.) [639]. Бюрократичну корупцію також вивчав Р. Брейбанті (Braibanti R.) [522]. Історичні та культурні аспекти політичної корупції вивчав М.Г. Сміт (Smith M.G.) [709]. Джеймс Л. (James L.) [628] вивчав правові аспекти особливості хабарництва та корупції в торгівлі. Теорія корупції та особливості корупції в публічному секторі країн, що є британськими колоніями в Західній Африки стали об'єктом дослідження М. Макмулана [648].

Питання корупції як виду економічної злочинності та загрози національній безпеці країни підіймалися в таких галузях наук як: *Social Sciences / Суспільні науки; Economics, Econometrics and Finance / Економіка, економетрика та фінанси, Business, Management and*

Accounting / Бізнес, менеджмент та облік. Розглянемо основні проблеми, що піднімалися вченими у вказаний період. В даний період питання корупції підіймалися за наступними напрямками:

– **досвід боротьби з корупцією в різних країнах світу.** Причини бюрократичної корупції в Китаї в XIX столітті розкривав у своїх працях С.С. Лау та Р.П.Л. Лі (Lau C.-C., Lee R.P.L.) [637]. Корупція в приватному та публічному секторі в контексті розвитку американської політичної системи досліджував Дж.Р. Шмідхаузер (Schmidhauser J.R.) [697]. Малайзійський досвід боротьби з корупцією висвітлено в публікації Ю.М. Марікарі (Maricari Y.M.) [645]. Корупцію в Британії в контексті діяльності королівської комісії зі стандартів в суспільному житті вивчав М. Пінто-Душинський (Pinto-Duschinsky M.) [676]. Стан британської корупції в досліджуваній період викладений в статті Дж. Древі (Drewry G.) [563]. Особливості корупції в соціальній структурі Японії розкрито в дослідженні М. Іга, М. Ауербач (Iga M., Auerbach M.) [615]. Фактори розвитку політичної корупції в Тасманії представлено в П.Р. Хай (Hay P.R.) [610]. Політичну корупцію в СРСР серед зарубіжних вчених досліджував Ж.М. Крамер (Kramer J.M.). Корупцію в контексті політичної стабільності у Марокко та Єгипті досліджено Ж. Ватербарі (Waterbury J.). Церковна корупція в Грузії вивчена П. Реддвей (Reddaway P.). Британський досвід поліцейської корупції викладений в статті П.Дж. Стід (Stead P.J., 1975). Правовий контроль за бюрократичною корупцією в Індії висвітлено в праці Л.М. Хагер (Hager L.M., 1973). Особливості корупції в Ганні вивчені в праці Л.М. Хагер (Hager L.M., 1972). Корупція та торгівля в Південно-Східній Азії висвітленні в праці Л.М. Хенкс (Hanks L.M., 1971). Особливості застосування корупційних схем для ведення бізнесу в Нігерії вивчав Дж.К. Вінстон (Winston G.C.) [742].

– **формування теорії корупції та історичних аспектів її розвитку.** Питання корупції в працях Макіавеллі досліджувалися в праці С.М. Шумер (Shumer S.M.) [705]. Особливості дефініції та теорії політичної корупції в Америці розкрито в праці Дж.Ж. Петерс та С. Волш (Peters J.G., Welch S.) [674]. Особливості корупції та соціального втручання стали об'єктом дослідження Н. Кочран (Cochran N.) [539]. Грондбек В.Е. (Gronbeck V.E.) [603] розглядав корупцію з позиції соціолінгвістичних, церемоніальних та риторичних аспектів. У статті Дж.П. Добел (Dobel J.P.) [562] представлена теорія корупції, яка об'єднує моральні, політичні, економічні та соціальні причини та моделі корупції в одній теоретичній базі, спираючись, зокрема, на роботу п'яти теоретиків – Фукідіда, Платона, Арістотеля,

Макіавеллі та Руссо. Маркетинг та корупцію досліджено в праці П.Ж. де Монтхауа (de Monthoux P.G.) [656]. Вивчення умов за яких поширюється корупція описано в статті А.Р. Ватерса (Waters A.R.). Філософські аспекти корупції в бізнесі представлено в праці Дж. Вальдмана (Waldman J., 1974). Інституційні аспекти корупції та політичного розвитку висвітлено вченим Г. Бен-Дор (Ben-Dor G., 1974). Розвиток корупції в монархічних режимах вивчено Дж. Уотербері (Waterbury J., 1973). Теоретичні аспекти корупції висвітленні П.Дж. Ватікіотис (Vatikiotis P.J., 1971).

– **вплив корупції на розвиток різних напрямів суспільних відносин.** Дослідження корупції в контексті розвитку суспільства вивчали М. Бансток (Beenstock M.) [519] та Л. Палмер (Palmier L.) [671]. Взаємозв'язки корупції та економічного розвитку розкрито в праці Дж.Р. Шеклетон (Shackleton J.R.) [704]. Корупцію в освіті розглядав Дж.І. Гудлед (Goodlad J.I.) [600]. Економічні наслідки корупції представлено вченим С. Роуз-Акерман (Rose-Ackerman S., 1975).

– **теоретичні та практичні аспекти поліцейської корупції.** Особливості поліцейської корупції висвітлено в праці Т. Беркер (Barker T.) [516]. Теорію поліцейської корупції вивчали М. Погребін та Б. Аtkінс (Pogrebin M., Atkins B.). Соціальні та психологічні особливості поліцейської корупції викладенні в праці М.Ж. Аутмана (Aultman M.G.). Організація корупції в поліції викладена в праці Дж.І. Міснера (Misner G.E., 1975). Психологічні та організаційні фактори поліцейської корупції вивчалися Г.В. Лінчем (Lynch G.W., 1975) та К. Бахном (Bahn C., 1975). Аналіз поліцейської корупції викладенні в статті Б. Лафер Прайс (Raffel Price B., 1972).

– **правове регулювання боротьби з корупцією в країнах світу.** Петерс Дж.Ж. та Волш С. (Peters J.G., Welch S.) [675] вивчали корупцію з позиції законодавчого органу. Інституційні особливості регулювання корупції визначив Ж.А.С. Маккіє (Mackie J.A.C., 1970).

– **корупція на різних рівнях державного управління.** Корупція в органах місцевого самоврядування розкрита в праці Л.А. Ньюленда (Newland R.A., 1974). Х. Ерскін (Erskine H., 1973) досліджував корупцію в уряді.

Найбільш актуальними питання в частині дослідження корупції виявилися: по-перше, теоретичні, психологічні, соціальні та організаційні аспекти поліцейської корупції; по-друге, соціальні та економічні наслідки корупції; по-третє, теорія, передумови та властивості корупції в різних сферах суспільного життя; по-п'яте, висвітлення корупції в різних країнах світу, зокрема: Китай, США, Великобританія, Малайзія, Японія, СРСР, Марокко, Індія, Нігерія та інші.

Особливості висвітлення проблем корупції в наукових працях 80-х років ХХ століття систематизовано в Додатку Б. Представленні публікації нами систематизовано за наступними напрямками: корупція в країнах світу; корупція і суспільні системи; напрями боротьби з корупцією; корупція в різних політичних режимах; корупція та влада; теорія корупції; історія корупції; корупція на різних рівнях державного управління.

Питання корупції в Китаї підіймалося в трьох наукових статтях. Зокрема, (Findlay M., Chor-Wing T.C., 1989) присвятили своє дослідження проблема корупції та новому економічному порядку в Китаї, що обумовлено політичними та економічними змінами, які відбувалися в країні. Корупція в наукових установах Китаю стала об'єктом дослідження (Suttmeie R.P., 1985). В свою чергу загальні питання політики корупції в Китаї розглядав (Liu A.P.L., 1983).

Актуальним в зазначений період було дослідження щодо корупції в Радянському Союзі. Зокрема (Critchlow J., 1988) розглядав специфіку корупції в Радянській Центральній Азії; (Kaminski A.Z., 1989) вивчав вплив корупції на державу та суспільство в Радянському союзі; (Rogovin V.S., 1989) досліджував соціологічні та історичні аспекти корупції в Радянському Союзі.

Досить активно вчені досліджували питання корупції в Нігерії за наступними напрямками: по-перше, витoki корупції в Нігерії (Eker V., 1981); по-друге, наслідки бюрократичної корупції в Нігерії (Olowu D., 1985); по-третє, природа бюрократичної корупції в Нігерії (Olowu D., 1983); по-четверте, розвиток корупції в Уряді Нігерії (Brownsberger W.N.); по-п'яте, ринок корупції в Нігерії (Shackleton J.R., 1985). В цілому питання корупції в Африці піднімалися в контексті бюрократизації державного управління, що досліджувалися (Gould D.J., Mukendi T.B., 1989).

За досліджуваний період питання корупції в країнах Північної Америки досліджувалися такими вченими як: (Johnston M., 1989) – корупція та політична культура у Великобританії та США; (Nice D.C., 1983) – політична корупція в США; (Johnston M., 1983) – корупція та політична культура в США; (Williams R.J., 1981) – політична корупція в США; (Atkinson M.M., Mancuso M., 1985) – елітна політична корупція в Канаді; (Correa H., 1985) – порівняльне дослідження бюрократичної корупції в Латинській Америці та США. Варто зауважити, що на відміну від 70-х років публікаційна активність щодо поліцейської корупції в США знизилася, а в свою чергу актуалізувалася проблема політичної корупції.

Дві наукові праці у 80-х роках минулого століття присвячені корупції в Індії за наступними напрямками: 1) (Oldenburg P., 1987) –

посередники корупції в Індії; 2) (Wade R., 1982) – адміністративна та політична корупція в Індії.

Особливості корупції в Філіппінах досліджував (Cariño L.V., 1985) в контексті бюрократизації державного управління.

Порівняльний аналіз поширення та властивостей корупції в різних країнах світу здійснили: (Palmier L., 1989) – корупція на заході тихоого океану; (Osterfeld D., 1988) – вплив корупції на розвиток країн третього світу; (Jones E., 1985) – політична корупція в Країнах Карибського басейну; (Hore K.R., 1985) – наслідки бюрократичної корупції в державному управлінні країн світу.

(Magnusson L., 1989) обґрунтував особливості корупції в сфері громадського порядку у Швеції. (Bruszt L., Reti T., 1989) визначили властивості функціональної корупції в Угорщині. (Finnane M., 1988) дослідив особливості корупції в праві та політиці Австралії. (Collier J.G., 1988) обґрунтувала особливості корупції в Катарі. (Werner S.B., 1983) вивчав розвиток поліцейської корупції в Ізраїлі.

Корупція в контексті різних сфер суспільних відносин вивчалася: (Alam M.S., 1989) – корупція в контексті теорії політичної економії; (Philp M., 1989) – корупція в контексті політики та ринків; (Dey H.K., 1989) – особливості поширення економічної корупції; (Nice D.C., 1986) – наслідки політичної корупції; (Pitt L.F., Abratt R., 1986) – корупція в бізнесі; (Cavanaugh G., 1981) – корупція в науці.

Питання боротьби з корупцією були обґрунтовані в наступних працях: (Vosloo T., 1989) – преса як інструмент викриття корупцією; (Maass A., 1987) – боротьба з політичною корупцією в США; (Lui F.T., 1986) – модель стримування корупції; (Klitgaard R., 1984) – управління боротьбою з корупцією; (Quah, J.S.T.) – антикорупційні стратегії Асоціації Держав Південно-Східної Азії; (Moodie G.C., 1980) – політичні скандали та корупція; (Hall C., 1985) – корупційні справи та їх правові наслідки.

З позиції розвитку теорії корупції окремі вчені досліджували її розвиток при різних політичних режимах. Корупція в контексті демократії стала об'єктом дослідження (Pohorvles R.J., 1989). Особливо цікавими є праці присвяченні питанню корупції в країнах з військовими режимами – (Wo K.A., 1986). (Jowitt K.) вивчав політичну корупцію ленінського режиму.

Вагома кількість публікацій присвячена проблемам корупції та влади. Зокрема, (Etzioni-Halevy E., 1989) обґрунтував властивості елітної влади та корупції в контексті перспектив розвитку. (Dudley L., Montmarquette C., 1987) досліджували бюрократичну корупцію як обмеження права виборців. (Nas T.F., Price A.C., Weber C.T., 1986)

обґрунтували теорію корупції орієнтовану на політику. (Messner E., 1985) досліджував політичну корупцію та право на виборну державну посаду. (Peters J.G., Welch S.) визначили вплив звинувачень у корупції на поведінку під час виборів до Конгресу.

Теорію корупції розвивали такі вчені як: (Trivedi V., 1988, Vijay Jagannathan N., 1986) – особливості корупції та майнових прав; (Cadot O., 1987) – корупція як азартна гра; (Schaffer B., 1986) – теорія корупції та бюрократії; (Perry P., 1985) – корупція в контексті політичної географії; (Theobald R., 1984) – корупція, розвиток та держава; (Moles J., 1983) – моральні аспекти корупції; (Pospisil L., 1982) – ритуал корупції; (Vernon R., 1981) – свобода та корупція; (Deysine A., 1980) – аналіз підходів до політичної корупції; (Welch S., Peters J.G.) – політична культура держави та корупція.

Історичні аспекти розвитку судової корупції та правової реформи у Франції на початку XVII століття викладанні в праці (Sawyer J.K., 1988). Особливості «старої корупції» у Великобританії 1780-1860 дослідив (Rubinstein W.D., 1986). Корупція та лобізм в ранньому золотому віці в США вивчав (Thompson M.S., 1983).

Особливості корупції в системі державного управління вивчали: (Benson B.L., 1988) – корупція в правоохоронних органах; (Glaser D., Fry L.J., 1987) – корупція в місцях обмеження свободи; (Doig A., 1985) – корупція на державній службі; (McCarthy B.J., 1984) – особливості та контроль за корупцією у місцях обмеження свободи; (Muscari P.G., 1984) – етичні аспекти корупції в поліції; (Birch J.W., 1983) – особливості корупції в поліції; (Macrae J., 1982) – застосування теорії ігор до оцінки економічних наслідків корупції.

В цілому досліджуючи особливості розвитку науки в контексті дослідження проблем корупції у 80-х роках XX століття варто наголосити на зміні акцентів в теорії корупції, а також активізація досліджень корупції в країнах світу, зокрема країнах соціалістичного табору та Африки. Щодо видів корупції то спостерігається ситуація, коли зміна акцентів у порівнянні із 70-ми роками відбувається від поліцейської корупції до бюрократичної. Зауважимо, що тематика наукових досліджень певного періоду відображає певний стан суспільства та основних проблем його розвитку.

Недобросовісна конкуренція.

Кількісний аналіз публікаційної активності з проблем недобросовісної конкуренції представлено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка кількості наукових публікацій щодо проблем недобросовісної конкуренції в країнах світу за базою даних Scopus

Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%	Рік	К-ть	%
2020	5	2,36	2005	5	2,36	1987	2	0,94
2019	12	5,66	2004	4	1,89	1986	1	0,47
2018	20	9,43	2003	6	2,83	1985	1	0,47
2017	15	7,08	2002	8	3,77	1983	1	0,47
2016	12	5,66	2001	5	2,36	1981	1	0,47
2015	21	9,91	1999	5	2,36	1980	2	0,94
2014	16	7,55	1998	3	1,42	1979	1	0,47
2013	7	3,30	1997	2	0,94	1978	2	0,94
2012	7	3,30	1996	2	0,94	1976	1	0,47
2011	9	4,25	1995	2	0,94	1956	1	0,47
2010	1	0,47	1994	2	0,94	1919	1	0,47
2009	6	2,83	1992	1	0,47	1916	1	0,47
2008	7	3,30	1991	1	0,47	1912	1	0,47
2007	5	2,36	1990	2	0,94	Разом	212	100
2006	6	2,83	1988	1	0,47			

За результатами дослідження встановлено, що першою науковою статтею з проблем недобросовісної конкуренції, була стаття, що підготовлення та видана у 1912 році Б. Вайманом (Wyman B., 1912) в якій автор виклав питання монополістичних корпорацій. В цьому ж десятилітті були підготовлені наступні статті В.Х.С. Стівенсом: 1) присвячена перевагам запобігання недобросовісній конкуренції через адміністративний орган (Stevens W.H.S., 1919); 2) присвячена недобросовісним методам конкуренції та їх запобігання (Stevens W.H.S., 1916). Надалі майже 4 десятиліття питання недобросовісної конкуренції не розглядалося аж до 1956 року (Е. Гублер (Gubler E., 1956) – недобросовісна конкуренція у фармації), що можливо пояснити нестабільністю геополітичного простору, зокрема 2-ма світовими війнами.

У 1967 році було опубліковано наукову статтю в якій розглядалися питання торговельних марок та недоброчесної конкуренції (С.Р. Волк (Wolk S.R., 1967). У 70-х роках минулого століття в контексті зазначеного об'єкта були вивчені наступні питання: 1) причини, що спричиняють недобросовісну конкуренцію (Дж. Керхан (Kehrhahn J., 1979)); наслідки недобросовісної конкуренції (Р. вон Фалькенштейн (von Falckenstein R., 1978)); 2) теоретичні положення недобросовісної конкуренції (Дж. Грінберг (Greenberg J., 1978)); правове регулювання та боротьба із недобросовісною конкуренцією (Дж.Р. Еллісон (Allison J.R., 1976)).

Питання недобросовісної конкуренції в 80-роках XX століття піднімали: А. Террі (Terry A., 1988) – несправедлива конкуренція та неправильне співвідношення торгових цінностей конкурента; М.Дж. Шиссель (Schissel M.J., 1987) – інноваційний маркетинг та недобросовісна конкуренція; Р.Н. Фрід (Freed R.N., 1987) – авторські права на програмне забезпечення та недобросовісна конкуренція; Мерл Снайдер (Snyder Merle, 1986) – офшорні операції та недобросовісна конкуренція; Н.Е. Лерер (Lehrer N.E., 1981) – права власності та недобросовісна конкуренція; Р. Маццоліні (Mazzolini R., 1980) – недержавна конкуренція державних підприємств.

Останнє десятиліття XX століття характеризується публікаціями з проблем недобросовісної конкуренції, як нами згруповані за наступними напрямками:

- **міжнародне регулювання недобросовісної конкуренції:** П.В. Нортон (Norton P.V., 1999) – вплив статті 10bis Паризької конвенції на американське законодавство про недобросовісну конкуренцію; Ф. Хеннінг-Бодевіг (Henning-Bodewig F., 1999) – міжнародний захист від недобросовісної конкуренції – ст. 10 bis Паризької конвенції, TRIPS та типові положення BOIB;

- **особливості застосування інформаційних технологій при недобросовісній конкуренції:** С. Кларк (Clark S., 1999) – недобросовісна конкуренція у всесвітній павутині; С.Г. Авакян (Avakian S.G., 1999) – глобальна недобросовісна конкуренція в епоху Інтернет-торгівлі; А. Раубенхаймер (Raubenheimer A., 1998) – юрисдикція судів у справах про недобросовісну конкуренцію, вчинені в Інтернеті в Німеччині;

- **правове регулювання захисту від недобросовісної конкуренції:** Лю К.-С. (Liu K.-C., 1999) – закон про недобросовісну конкуренцію в Тайвані; Д.В. Радацьк (Radack D.V., 1996) – аспекти порушення та розмивання товарних знаків законодавства про недобросовісну конкуренцію; Дін Лу (Lu Ding, 1994) – нормативно-правова база проти недобросовісної конкуренції для ринкової економіки, що формується;

- **причини недобросовісної конкуренції:** Дж. Кромптон (Crompton J.L., 1998) – виникнення проблеми недобросовісної конкуренції у США; Н.С. Гірцель (Hirzel H.C., 1998) – недобросовісна конкуренція; Дж. Дж. Ортего (Ortego J.J., 1996) – недобросовісна конкуренція;

- **наслідки недобросовісної конкуренції:** Дж.А.К. Хантлі, Ф.Х. Стівен (Huntley J.A.K., Stephen F.H., 1995) – наслідки

недобросовісної конкуренції, обман споживачів та копіювання торгової марки;

– **глобальні проблеми недобросовісної конкуренції**: М. Реано Вера (Reano Vera M., 1995) – глобалізація ринку вільної торгівлі та недобросовісна конкуренція; Е. Пенроуз (Penrose, E., 1990) – недобросовісна конкуренція та транснаціональні корпорації;

– **механізми захисту від недобросовісної конкуренції**: Б.-І. Кім (Kim B.-I., 1997) – захист від недобросовісної конкуренції в Кореї; Е. Бальдіnellі (Baldinelli E., 1992) – захист від недобросовісної конкуренції та нечесної торгівлі.

Значно активізувалися наукові дослідження з проблем недобросовісної конкуренції в початку XXI століття (2000-2020 рр.) за наступними напрямками:

– **правове регулювання захисту від недобросовісної конкуренції**: Р.Д. Лукіан (Lucian R.D., 2010) – правові аспекти недобросовісної конкуренції в бізнес-середовищі Румунії; Ф. Ваннер (Wanner F., 2009) – федеральний закон проти недобросовісної конкуренції; Р. Полчак (Polčák R., 2008) – чеський закон про недобросовісну конкуренцію; Т. Алкін (Alkin T., 2008) – недобросовісна конкуренція в англійському законодавстві; Б.Л. Лернер, Дж. Гелденс (Lerner B.L., Geldens J.R., 2006) – використання загального права для захисту від недобросовісної конкуренції з боку колишніх працівників; Г.-Р. Де Гроот (De Groot G.-R., 2006) – спорт та недобросовісна конкуренція за законом про національність; С. Хайм (Heim S., 2006) – новий німецький закон від недобросовісної конкуренції; О. Сосніца (Sosnítza O., 2005) – німецьке законодавство про недобросовісну конкуренцію; Ф. Хеннінг-Бодевіг (Henning-Bodewig F., 2005) – новий Закон проти недобросовісної конкуренції в Німеччині; Д. Мо (Mo D., 2005) – використання законів про недобросовісну конкуренцію для боротьби зі зловживання сільськогосподарськими тваринами; Т. Кізер (Kieser T., 2004) – переваги закону проти недобросовісної конкуренції; Т. Кізер (Kieser T., 2004) – вплив закону проти недобросовісної конкуренції; Д. Серегін (Seregin D., 2004) – правовий захист прав інтелектуальної власності відповідно до законодавства про недобросовісну конкуренцію; М. Флойд (Floyd M., 2003) – закон про недобросовісну конкуренцію в Каліфорнії в контексті діяльності фінансових установ; Дж. Тейлор (Taylor J.D., 2001) – зростаюча роль державної політики в законі про недобросовісну конкуренцію в Каліфорнії; Ф. Хеннінг-Бодевіг (Henning-Bodewig F., 2020) – закон про

недобросовісну конкуренцію; Дж. Девіс (Davis J., 2019) – роль законодавства про недобросовісну конкуренцію; С. Віттейкер (Whittaker S., 2019) – несправедливі умови в комерційних договорах в французькому та англійському законодавствах; Ю. Рен, Ф. Чжан, Дж. Лю (Ren Y., Zhang F., Liu J., 2019) – поняття про конкурентне законодавство Китаю та його застосування; С. Беккер (Becker S., 2019) – обмеження щодо порівняльної та оманливої реклами згідно німецького законодавства про недобросовісну конкуренцію; Ю. Чай (Chai Y., 2018) – новий закон про недобросовісну конкуренцію Китайської Народної Республіки 2018 року; М.А.Б. Паес (Páez M.A.B., 2018) – суб'єктивна сфера застосування Закону про недобросовісну конкуренцію; А. Саламі, Х.Н. Могаддам, Х.С. Зіазі, А. Дайяні (Salami A., Moghaddam H.N., Ziazi H.S., Dayyani A., 2015) – приклади недобросовісної конкуренції у відомій ісламській юриспруденції та усунення недоліків іранських законів; А. Саламі, Х. Насерімогаддам, А. Дайяні, Х. Садегізіазі (Salami A., Naserimoghaddam H., Dayyani A., Sadeghiziazi H., 2015) – недобросовісна конкуренція в правовій системі Ірану; Р. Арнольд (Arnold R., 2013) – англійське законодавство про недобросовісну конкуренцію; С. Сулук (Suluk C., 2012) – порівняльно-правова перспектива захисту незареєстрованої промислової продукції згідно турецького законодавства про недобросовісну конкуренцію; С. Балганеш, Г. Парчомовський (Balganesh S., Parchomovsky G., 2012) – роль недобросовісної конкуренції у загальному праві;

– **правове регулювання недобросовісної конкуренції в сфері охорони здоров'я:** Т. Клеменс (Clemens T., 2018) – про конкурентні претензії згідно із Законом про недобросовісну конкуренцію між конкуруючими державними лікарями медичного страхування; Г. Штейнхільпер (Steinhilper G., 2007) – скарга на недобросовісну конкуренцію у законі про лікарську колегію; Дж. Інгенерф (Ingenerf J., 2007) – законодавча система медичного страхування та недобросовісна конкуренція; Т. Клеменс (Clemens T., 2018) – про конкурентні претензії згідно із Законом про недобросовісну конкуренцію між конкуруючими державними лікарями медичного страхування; К. Кобер (Köber C., 2014) – закон проти недобросовісної конкуренції та закон про рекламу лікарських засобів;

– **історичні та теоретичні аспекти недобросовісної конкуренції:** М. Руосс (Ruoss M., 2019) – боротьба з недобросовісною конкуренцією в контексті заворушення Бамбергера та появи найму в Швейцарії близько 1900 року; Г. Мусколо, Г. Піпруццелла (Muscolo G.,

Pitruzzella G., 2018) – конкурентна політика та антимонопольного аналізу; Л. Фей, П. Чжоу (Fei L., Zhou P., 2017) – технологічне втручання, суспільний інтерес та недобросовісна конкуренція; Л. Свецова, Дж. Вебер (Švecová L., Veber J., 2017) – економіка спільного користування та недобросовісна конкуренція; М. Почівашек (Počivavšek M., 2016) – торгівля як форма недобросовісної конкуренції між світовими війнами; Дж.І. Халіулліна, А.І. Абдуллін (Khaliullina J.I., Abdullin A.I., 2015) – економіко-правовий аналіз структур недобросовісної конкуренції; Х. Шредер (Schroeder H., 2009) – недобросовісна конкуренція; Дж. Нуссбаум (Nussbaum J., 2009) – недобросовісна конкуренція; Х. Шредер (Schroeder H., 2006) – недобросовісна конкуренція; П. Манковський (Mankowski P., 2001) – особливі види недобросовісної конкуренції в Інтернеті та колізія законів; Г. Весткамп (Westkamp G., 2014) – права особистості та недобросовісна конкуренція; Р.Х. Вебер (Weber R.H., 2013) – автономія споживачів – виклики з точки зору недобросовісної конкуренції та прав людини; Т. Коттіє, С. Хорана (Cottier T., Khorana S., 2012) – зв'язок між свободою вираження поглядів та правилами недобросовісної конкуренції у міжнародній торгівлі;

– **міжнародна співпраця щодо протидії недобросовісній конкуренції:** І.Б. Несторук (Nestoruk I.B., 2009) – конференція інституту Макса Планка з питань недобросовісної конкуренції; С.М. Корреа (Correa S.M., 2002) – недобросовісна конкуренція за угодою ТРІПС; С. Ріффель (Riffel S., 2016) – захист від недобросовісної конкуренції в Угоді СОТ ТРІПС; П. Еккель (Eckel P., 2015) – спільний підхід до колективних відшкодувань у сфері антимонопольної та недобросовісної конкуренції – порівняння між ЄС, Німеччиною та Великобританією; Е.Б. Родріґес-молодший (Rodrigues Jr E.B., 2014) – використання застереження про недобросовісну конкуренцію угоди ТРІПС для припинення незаконного привласнення біологічних ресурсів;

– **міжнародне регулювання недобросовісної конкуренції:** К. Уодлоу (Wadlow S., 2009) – нове міжнародне приватне законодавство про недобросовісну конкуренцію та Положення про «Рим II»; Г. Весткамп (Westkamp G., 2003) – захист баз даних відповідно до законодавства США та Європейського Союзу; Н. Вебер (Weber N., 2003) – претензії згідно з розділом 1 німецького Закону проти недобросовісної конкуренції у справах про порушення антимонопольного законодавства ЄК; Т. Дуайер, Д. Дуайер (Dwyer T., Dwyer D., 2002) – концепції ОЕСР щодо недобросовісної податкової

конкуренції; А. Тюнкен (Thünken A., 2002) – багатодержавна реклама в Інтернеті та міжнародне приватне право недобросовісної конкуренції; Г. Стерлінг (Stirling G., 2020) – несправедливе надмірне ціноутворення згідно законодавством ЄС; В. Даскалова (Daskalova V., 2019) – нова директива про недобросовісну практику торгівлі продуктами харчування та законодавство про конкуренцію ЄС; Б. Ребриш, Н. Маскаєва (Rebrysh B., Maskayeva N., 2019) – міжнародна універсальна уніфікація колізійного регулювання транскордонної недобросовісної конкуренції; Н.А. Гарзаро, А.А. Гарзаро (Garzaro N.A., Garzaro A.A., 2019) – закон про конкуренцію та податкове законодавство ЄС; Р.В. Де Врей (De Vrey R.W., 2006) – європейський закон про недобросовісну конкуренцію; Дж. Глокнер (Glöckner J., 2017) – недобросовісна практика торгівлі в ланцюгу поставок та координація європейського законодавства про контракти, конкуренцію та недобросовісну конкуренцію; А.К. Сандерс (Sanders A.K., 2013) – недобросовісна конкуренція та інтелектуальна власність в ЄС;

– **захист від недобросовісної кокуренції:** Д.С. Ганджі (Gangjee D.S., 2005) – підхід до захисту недобросовісної конкуренції в Іспанії; Е. Соловйова (Solovyova E., 2003) – торгові марки в росії та боротьба з підробкою та недобросовісною конкуренцією; Н. Фонарева (Fonareva N., 2002) – адміністративні заходи щодо запобігання недобросовісній конкуренції; Є. Шестаков (Shestakov E., 2002) – захист власників торгових марок / знаків від недобросовісної конкуренції; Г. Васильєва (Vasil'eva G., 2001) – захист від недобросовісної конкуренції в галузі захисту товарних знаків; Дж. Тессенсон (Tessensohn J.A., 2019) – торгова марка та захист від недобросовісної конкуренції в Японії; А. Сімболон (Simbolon A., 2019) – запобігання монопольній практиці та недобросовісній діловій конкуренції шляхом нагляду за конкуренцією у бізнесі; Р.М. Пеліканова, Е.Д. Цвік (Pelikánová, R.M., Cvik E.D., 2018) – вплив заходів безпеки GDPR на інтелектуальну власність та недобросовісну конкуренцію; Х.-Х. Чанг (Chang H.-H., 2017) – попередня оцінка антимонопольних та недобросовісних конкурентних штрафів на фірмах в Тайвані; Д.Л. Хіменес, А. Редчук, Л.А. Варгас (Jiménez D.L., Redchuk A., Vargas L.A., 2016) – саморегулювання електронної комерції; Р. Мюнкер (Muenker R., 2015) – виконання законів про недобросовісну конкуренцію та захист прав споживачів приватною бізнес-асоціацією в Німеччині; А.Дж. Міллер (Miller A.J., 2008) – процесуальний підхід до «недобросовісних методів конкуренції»;

– **наслідки недобросовісної конкуренції:** А. Таубман (Taubman A., 2008) – недобросовісна конкуренція та фінансування суспільно-знаючих товарів; П. Кортманн (Kortmann P., 2007) – нечітка (і несправедлива) конкуренція служби охорони здоров'я GD Canimal; Дж. Сукопова, Е. Бакос (Soukорова J., Bakoš E., 2017) – недобросовісна конкуренція та її вплив на рівень комунальних витрат на поводження з відходами; С. Кво (Quo S., 2015) – недобросовісна конкуренція та злочинність; А. Мафтей (Maftei A., 2012) – вплив законів про недобросовісну конкуренцію на інноваційну діяльність; Х. Кайжунг (Kaizhong H., 2011) – недобросовісна конкуренція та комерційна таємниця.

– **приклади недобросовісної конкуренції:** Л. Лорелло (Laurello L., 2003) – нечесна конкуренція підрядників з Amtrak; К. Вівіані (Viviani C., 2002) – фактичні напрями недобросовісної конкуренції; Х.-Л. Чень (Chen H.-L., 2002) – сірий маркетинг та недобросовісна конкуренція; В. Дзермакян, І. Кашкур, Л. Іванова (Dzermakyan V., Kashkur I., Ivanova L., 2001) – репресія проти недобросовісної конкуренції при використанні промислових зразків та торгових марок; Р. Чопра, Л.М. Хан (Chopra R., Khan L.M., 2020) – обґрунтування нормотворчості щодо «недобросовісних методів конкуренції»; Л. Ферранте, С. Фонтана, Ф. Рейто (Ferrante L., Fontana S., Reito F., 2019) – недобросовісна конкуренція на місцевих ринках та політичні втручання; В. Аткинсон, В. Ван Кенегем (Atkinson V., Van Caenegem W., 2019) – недобросовісна конкуренція в секторі моди; Абдолла С. Дехдашті (Abdollah Dehdashti S., 2018) – недобросовісна торгова практика B2B та конкурентне законодавство ЄС; С. Фенг (Feng S., 2018) – недобросовісна конкуренція, пов'язана з Інтернетом в Китаї; Л.Г. Вакє (Vaqué L.G., 2018) – фейкові новини у харчовій галузі, недовіра споживачів та недобросовісна конкуренція; М. Анджелоне (Angelone M., 2018) – нечесні умови контракту перед італійським органом з питань конкуренції; Ф. Чанцзюнь (Changjun F., 2017) – торгова практика та недобросовісна конкуренція; В. Фукс (Fux V., 2017) – недобросовісна та агресивна конкуренція за допомогою втручання; П. Пассаріні, А. Кавічі, К. Сантіні, Г. Маццантіні (Passarini, P., Cavicchi, A., Santini, C., Mazzantini, G, 2017) – оманлива реклама та недобросовісна комерційна практика у сільськогосподарському секторі; К.-Х. Рьоль (Röhl K.-H., 2016) – повторна муніципалізація державних послуг – Пільги державним підприємствам та недобросовісної конкуренції; В.Й. Сантосо, К.Д.Н. Принцеса, Л. Сусанті, Т.В. Нінсіх (Santoso W.Y., Putri K.D.N., Susanti L., Ningsih T.W., 2016) – потенціал недобросовісної конкуренції у розвитку харчової біотехнологічної галузі в Індонезії; З. Цзян, Р. Сяо,

Х. Чжао (Jiang Z., Xiao R., Zhao H., 2015) – первинна дискусія щодо законної діяльності тютюнових підприємств в контексті антимонопольної конкуренції; Н. Франчітто (Franchitto N., 2014) – електронні сигарети та недобросовісна конкуренція у Франції; М.Д. Мімлер (Mimler M.D., 2013) – аспекти недобросовісної конкуренції в судовому процесі Apple проти Samsung у Німеччині;

– **недобросовісна конкуренція, інтелектуальна власність, товарні знаки та торгові марки:** Х.К. Йільмазтекін (Yilmaztekin H.K., 2018) – недобросовісна конкуренція та торгові марки; Р.Г. Боун (Bone R.G., 2020) – права та засоби захисту в законодавстві про торговельні марки; Р. Маді, М. Альмістарехі (Madi R., Almistarehi M., 2020) – позов про недобросовісну конкуренцію щодо захисту незареєстрованої торгової марки, що супроводжується звуком згідно із законодавством ОАЕ; С. Лонг (Long C., 2017) – торгові марки та недобросовісна конкуренція; М. Сенфглебен (Senfleben M., 2016) – операції з товарними знаками у законодавстві ЄС; А. Кур (Kur A., 2014) – недобросовісна конкуренція, інтелектуальна власність або захист sui generis; Н. Лі, Г. Весткамп, А. Кур, А.Олі (Lee N., Westkamp G., Kur A., Ohly A., 2014) – інтелектуальна власність, недобросовісна конкуренція та публічність; Н. Лі (Lee N., 2014) – суспільне надбання на стику торгової марки та законодавства про недобросовісну конкуренцію; А. Охлі (Ohly A., 2014) – інтерфейси між захистом торгової марки та законом про недобросовісну конкуренцію; Х. Шіومی (Shiomi H., 2014) – захист захищених авторським правом твори згідно із законом про недобросовісну конкуренцію в Японії; Л. Сяохай (Xiaohai L., 2011) – недобросовісна конкуренція, комерційна таємниця та ноу-хау;

– **недобросовісна конкуренція в спорті:** Д. Саймондс (Simonds D., 2018) – недобросовісна конкуренція у спорті; Т. Маргоні (Margoni T., 2016) – недобросовісна конкуренція та захист спортивних подій в ЄС;

– **інститути протидії недобросовісній конкуренції:** А. Ронцано (Ronzano A., 2018) – Французький орган з питань конкуренції щодо визнання несправедливих практик у секторі сонячної енергетики; А. Ронцано (Ronzano A., 2018) – Французький орган з питань конкуренції щодо несправедливої практики технічних компаній у секторі обслуговування комп'ютерів; К. Б'янконе (Biancone K., 2018) – Верховний суд Франції щодо недобросовісної конкуренції щодо споживчих кредитів; С. П'єтріні (Pietrini S., 2018) – італійський орган з питань конкуренції щодо санкцій проти компаній та кредитних установ за несправедливі комерційні практики в секторі маркетингу інвестиційних алмазів; Н. Ерезео (Ereseo N., 2018) – Паризький апеляційний суд щодо недобросовісної конкуренції;

В. Дюранд (Durand V., 2017) – Верховний суд Франції визначає умови для недобросовісної конкуренції на основі оманливих маркетингових практик; М.К. Браматі, А. Палестина, М. Рота (Bramati M.C., Palestini A., Rota M., 2016) – вплив ефективності правоохоронних органів та тривалість судових процесів в олігополістичному змаганні.

Питання недобросовісної конкуренції, як економічного злочину активізувалося в ХХІ столітті, що пов'язано із високою конкуренцією на ринках товарів та послуг й відповідно використання методів комерційної боротьби. Особливо гостро зазначене питання стоїть в країнах Європи, США та Китаю, де розробленні інноваційні правові ініціативи щодо запобігання недобросовісній конкуренції

Рейдерство як економічний злочин.

Питання рейдерства як економічного злочину розглядалися лише в декількох наукових статтях, що містяться в наукометричній базі даних Scopus. Зокрема, пошук був здійснений за словосполученням – «Illegal takeover». Результати пошуку представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Наукові статті присвячені проблемам рейдерства як економічного злочину

<i>Автор</i>	<i>Характеристика</i>
Мітчелл Дж., Кодонго О. (Mitchell, J., Kodongo, O., 2016)	Закон про внутрішню торгівлю та незаконну торгівлю інсайдерами на ринку акцій Південної Африки
Бені Л.Н., Неджат Сейхун Х. (Beny L.N., Nejat Seyhun H., 2013)	Емпіричний аналіз поширення незаконної торгівлі інсайдерами у США
Бордмен А., Лю З.С., Сарнат М., Вертинський І. (Boardman A., Liu Z.S., Sarnat M., Vertinsky I., 1998)	Ефективність посилення жорсткого регулювання незаконної торгівлі інсайдерами: випадок корпоративних поглинань
Гупта А., Місра Л. (Gupta A., Misra L., 1988)	Незаконна інсайдерська торгівля: чи лютує вона перед корпоративним поглинанням?

Низька публікаційна активність з даного питання серед зарубіжних вчених пов'язана із тим, що більшість наукових досліджень за подібним об'єктом стосується високорозвинених країн та особливо країн де існують ефективні ринки капіталу – цінних паперів. Саме тому, більшість публікацій присвячені махінаціям із цінними паперами. Проте дане питання є особливо актуальним для України і умовах частих змін політичних режимів.

Нецільове використання бюджетних коштів.

Нецільове використання бюджетних коштів (Misuse of public funds) розглядалося лише в публікаціях, які індексуються в наукометричній базі даних Scopus [139], що представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Наукові статті присвячені проблемам нецільового використання бюджетних коштів як економічного злочину

<i>Автор</i>	<i>Характеристика</i>
Бо С., Ву Ю., Чжун Л. (Bo S., Wu Y., Zhong L., 2020)	Згладження державних ієрархій та зловживання державними коштами: Докази програм аудиту в Китаї
Лі Л., Панг Б., Ву Ю. (Li L., Pang B., Wu Y., 2019)	Ізольовані округи, адміністративний моніторинг та зловживання державними коштами в Китаї
Джооссенс Л. Сировина М. (Joossens L., Raw M., 1996)	Субсидії на тютюн та зловживання державними коштами

Варто зауважити, що дві із представлених статей стосуються проблем використання бюджетних коштів в Китаї. Це обґрунтовується тим, що зазначене питання є особливо важливим для зазначеної країни в контексті боротьби із корупцією.

Фінансування тероризму.

Питання фінансування тероризму активізувалося на початку ХХІ століття, зокрема перша стаття із зазначеного питання вийшла у 2001 році і в подальшому зазначене питання все частіше почало підніматися в наукових дослідженнях. Така активізація наукового пошуку з проблем фінансування тероризму пов'язана із терактом, що стався 11 вересня 2001 року в США. Результати тематики досліджень із зазначеної проблеми представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Наукові статті присвячені проблемам фінансування тероризму

<i>Автор</i>	<i>Характеристика</i>
1	2
Фортні В.П., Лотіто Н.Дж., Рубін М.А. (Fortna V.P., Lotito N.J., Rubin M.A., 2018)	Джерела фінансування повстанців і використання тероризму в громадянських війнах
Еренфельд Р. (Ehrenfeld R., 2016, 2013)	Фінансування тероризму і зв'язок терористичних і злочинних організацій
Кларк К. (Clarke C.P., 2016)	Фінансування тероризму за рахунок незаконного обігу наркотиків
Параї А. (Parai A.K., 2015)	Скорочення зовнішнього фінансування тероризму
Кастер Б.Х.М. (Custers B.H.M., 2007)	Профілювання ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму
Рот М.П., Север М. (Roth M.P., Sever M., 2007)	Курдська робітничка партія (РПК) як злочинний синдикат та фінансування тероризму шляхом організованої злочинності
Греватт Дж. (Grevatt J., 2007)	Збройні сили Таїланду та фінансування напрямів подолання тероризму на півдні країни
Нойгаус Л. (Neuhaus L., 2006)	Центр боротьби з тероризмом Африканського союзу
Лейвслі С. (Leivesley S., 2006)	Фінансування вражаючих і катастрофічних ризиків у законі проти тероризму
Руднер М. (Rudner M., 2006)	Використання фінансової розвідки проти фінансування тероризму

Продовження табл. 2.11

1	2
Франк Е. (Frank E., 2005)	Фінансування заходів з охорони здоров'я на тероризм.
Доусон Дж., Гіннесі П. (Dawson J., Guinnessy P., 2005)	Війна, тероризм і дефіцит, що зростає, обмежують бюджет НДР
Доусон Дж., Гіннесі П. (Dawson J., Guinnessy P., 2004, 2003)	Бюджет Буша на дослідження та розробки з проблем тероризму
Шоустек Р. (Showstack R., 2002)	Пріоритети федерального фінансування науки та боротьби з тероризмом
Доусон Дж., Гіннесі П. (Dawson J., Guinnessy P., 2002)	Фінансування науки щодо боротьби із тероризмом
Трехан Дж. (Trehan J., 2002)	Тероризм та фінансування тероризму в Кашмірі

В більшості випадків питання фінансування тероризму піднімалися американськими вченими, що є об'єктивним зважаючи на місце США в геополітичній боротьбі проти тероризму. Проте дане питання сьогодні значно має актуалізуватися і для країн Європейського Союзу після теоретичних актів у Франції та Австрії. Дане питання є актуальним і для України в контексті визнання «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» терористичними організаціями.

Таким чином, проведене бібліометричне дослідження з проблем економічної злочинності та її видів (корупція, фінансування тероризму, нецільове використання бюджетних коштів, рейдерство та недобросовісна конкуренція) дала можливість встановити тенденції розвитку наукового знання про досліджуваний об'єкт. Крім того, в результаті дослідження визначено властивості економічної злочинності як об'єкту наукового пізнання в контексті формування напрямів розвитку державного управління запобігання та протидії економічній злочинності. Обґрунтовано, що певним соціально-економічним та історичним умовам відповідають специфічні властивості економічної злочинності та механізми протидії.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Зарубіжний досвід становлення та розвитку відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи

Успішне дослідження проблем протидії та запобігання кримінальних правопорушень проти економічної системи на сучасному етапі розвитку державно-правового регулювання економіки неможливе без історико-ретроспективного аналізу досліджуваного явища. Історичний аспект у наукових розвідках даного виду відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки дозволяє дати історичну оцінку правових норм, які регулювали досліджувану сферу суспільних відносин в їх історичній минулоглядності. У зв'язку з цим, дослідниця О. Саско зазначає: «У цьому контексті право розглядається не просто як абстрактний комплекс норм, а як реальна складова соціального й економічного устрою суспільства, а, як відомо, історична оцінка закону є одним із перших і дієвих прийомів критичного аналізу права» [403, с. 108]. З'ясування проблем становлення та розвитку правового регулювання механізмів протидії та запобігання кримінальних правопорушень проти економічної системи, відповідальності за їх вчинення через призму ретроспективного аналізу на прикладі країн із розвиненою та сталою правовою системою дозволить виявити природу, передумови виникнення, особливості розвитку, а також зрозуміти соціальну сутність феномену даного виду правопорушень. Крім того, з'ясування досліджуваної проблеми в її історичному контексті буде важливим допоміжним чинником у дослідженні стану науково-теоретичної розробки проблем протидії та запобігання кримінальних правопорушень даного виду, а також відповідальності за їх вчинення, що дасть змогу дійти обґрунтованих висновків та розробити пропозиції щодо удосконалення даного напрямку державно-правового регулювання на сучасному етапі.

В основі методології даного аспекту дослідження пропонується своєрідна періодизація виникнення та розвитку системи протидії та запобігання кримінальних правопорушень проти економічної системи в контексті як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду. Даний параграф

присвячений проблемам історико-правового аналізу запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в контексті зарубіжного досвіду. Зокрема, досліджено історичні аспекти становлення та розвитку системи протидії та запобігання таких видів кримінальних правопорушень, як підробка грошей, цінних паперів та документів; контрабанда; легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом; ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, доведення до банкрутства тощо.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажі товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів. Аналізуючи історичні аспекти виникнення та розвитку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 199 (виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів), ст. 224 (виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) та відповідальності за їх вчинення, слід зазначити, що загалом історія боротьби з підробками налічує вже багато століть. На основі аналізу історичних джерел можна стверджувати, що даний вид правопорушень з'являється разом із появою перших документів та грошових знаків, що пояснювалось прагненням підробити їх або змінити їхній зміст з корисними намірами з боку окремих людей.

Аналіз законодавства країн Стародавнього світу дозволяє стверджувати, що небезпечність злочинів, пов'язаних із підробкою документів, фальшивомонетництвом із давніх часів гостро усвідомлювалась суспільством, а тому кара за підробку документів та грошей була дуже суворою. Так, вітчизняний дослідник С.І. Марко зазначає: «У збірці законів Вавилонського царя Хаммурапі містяться вимоги застосовувати до людини, яка підробляє гроші, смертну кару [245, с. 34]. За законами Ману (Індія, I ст. до н.е.) до осіб, звинувачених у фальсифікації золота, застосовувалась смертна кара. У Стародавньому Єгипті фальшування платіжних засобів, фальшивомонетництво каралися членушкодженням, за підроблення грошей відрубували руку. За підробку торговельної марки у виробництві твердого сиру винуватця виганяли за межі батьківщини [147, с. 66]. Суворо карали фальшивомонетників у

Стародавній Греції, про що дізнаємося із законів Афінського царя Солона (VI ст. до н.е.). Також, вже згадуваний нами дослідник С.І. Марко наводить наступний факт: «У 878 р. в античному полісі Діма на плиті з білого мармуру, встановленій у III або II ст. до н.е., було знайдено надпис, який свідчив про смертний вирок шістьом фальшивомонетникам. Одним із найдавніших законів про фальшивомонетників є римський закон IV ст. до н.е. – *lex Cornelia testamentaria nummaria de falsus* (закон Корнелія про підробку монет). Цей закон передбачав вигнання з батьківщини за підмішування в золото сторонніх малоцінних сумішей і підробку срібної монети, що відповідала наявній на той час грошовій системі, при якій срібна монета вже отримала значне поширення, а золото як гроші використовувалось ще у вигляді злитків» [245, с. 34].

Наведений факт дозволяє стверджувати, що підробка документів та монет у Стародавньому Римі була досить поширеним правопорушенням, яке кваліфікувалося як один зі злочинів проти держави. Крім того, у законодавстві Римської імперії (закони 389 р.) закріплювалася монополія держави на виготовлення золотих та інших монет.

Аналізуючи головні аспекти щодо боротьби з підробкою документів та грошей у Середньовічній Європі, слід зазначити, що методи протидії та запобігання фальшивомонетництву, а також відповідальність за його вчинення у вказаний період не були однозначними, оскільки право карбувати державні монети знаходилося в руках королів і їхніх васалів, а спокуса до нечесного збагачення була великою. Активну боротьбу за викорінювання фальшивомонетного промислу в Англії вів англійський король Генріх I (правив у 1100-1135 р.). Відомо про дві великі акції, проведені ним у 1108 і 1125 роках. Із цього приводу дослідник і фінансист С. Віряскін наводить наступну хроніку: «Так, у різдвяний вечір 1125 року Генріх I зібрав у Вінчестерському замку власників усіх англійських монетних дворів. Вони повинні були довести чистоту своїх монет. Усього запрошених виявилось біля півтори сотні, проте тільки 96 гостей залишили Вінчестер однорукими. І хоча, у цих хроніках немає ні слова про те, що серед потерпілих виявився хоча б один знатний англієць, повідомляється, що викритим фальшивомонетникам «виколювали очі і відрізали статеві органи», а за едиктом короля Генріха за карбування фальшивих монет карали відрубуванням правої руки і нижньої частини тулуба» [49, с. 37]. Із історичних джерел також відомо про страту через шибеницю фальшивомонетника абата Массандрона, який практично відкрито фальшував монети. Однак це не був типовий випадок реакції англійських королів, оскільки вони самі також часто займалися

подібним діянням. Загалом слід зазначити, що Середньовічна Європа знала не так багато випадків, коли б до кримінальної відповідальності були притягнуті високопоставлені особи-фальшивомонетники. Як правило, у фальсифікаціях звинувачували дрібних виконавців монетних дворів, тому Середньовічну Англію в епоху правління Генріха Першого можна вважати швидше винятком із загального правила.

Аналогічною була ситуація щодо боротьби з фальшивомонетництвом та підробкою документів у Середньовічній Франції. Вірякін С. у своєму дослідженні згадує про досить рідкісний факт із історії Франції початку XV століття, коли до фальшування монет була причетною графиня Іоанна Булонська й Овернська, за що була ув'язнена.

Що стосується Середньовічної Німеччини, то там боротьба із фальшивомонетництвом була більш жорсткою. Так, С. Вірякін із цього приводу зазначає: «Німецьким варіантом нещадної боротьби з фальсифікацією монет були дії Рудольфа Першого, який у 1285 році проголосив підробку, свідомий збут, зберігання фальшивих монет та приховування фальшивомонетників у замках знаті тяжким злочином, який карався нещадно. Цей едикт був відновлений імператором Альбрехтом. Але імператор не міг протиставити себе цілій орді своїх лицарів і застосувати жорсткі покарання, тому винні у фальсифікації грошей, у більшості випадків просто каялися у своїх гріхах і урочисто обіцяли надалі не займатися карбуванням монет. Водночас, Зведення законів, що виникло на початку XIII століття в Саксонії, дає вже зовсім інші оцінки: «Якщо монетник виготовляє фальшиві монети для того, щоб пустити їх в обіг, він ризикує своєю шиєю». Мова йшла про шибеницю» [49].

Слід зазначити, що таке неоднозначне ставлення до фальшивомонетництва в Німеччині пояснювалося особливостями німецького феодалізму як князівського. Країна поділялася на князівства з власною монетою, і, відповідно, боротьба із підробками грошей була різною. Так, С. Вірякін наводить наступний приклад: «Маркграф Бранденбурзький Людвіг I 12 липня 1347 р. запровадив новий монетний порядок, за яким ніхто, ні християни, ні іудеї, не повинні робити монет, і якщо хтось буде пійманий за цим заняттям, буде осуджений як фальшивомонетник і страчений» [49].

Проте з часом, уже в епоху більш пізнього Середньовіччя, виготовлення підроблених монет стало каратися більш суворо. Дослідник С.І. Марко зазначає: «У Польщі, у XIV–XV ст. фальшивомонетників навіть спалювали. Перший із законів, в якому детально описано переслідування за фальшивомонетництво, – це

постанова Краківського сейму 1527 р. (vol I fol 475), згідно з якою підроблення монет каралося смертною карою та конфіскацією майна. Винний разом зі своїм майном потрапляв у повне розпорядження короля. Цьому покаранню також підлягали співучасники та особи, що приховували злочин» [245, с. 34].

У подальшому, з розвитком економіки і торгівлі, буржуазія все більше почала усвідомлювати небезпеку від фальшивомонетництва. Як зазначає вітчизняний дослідник історії держави та права, доктор права В.П. Глиняний «Жорсткість покарань проти «тих, хто обкрадає весь чесний світ», як говорилося в коментарях до законів міста Гамбург, відбувалося, насамперед, під впливом буржуазії [56, с. 430]. Особливістю цього процесу в Німеччині було те, що середньовічні міста, які вже мали право на самоврядування за Магдебурзьким правом, а також найбільші феодали карали фальшивомонетників за власними законами. І хоча на той час ще не існувало єдиного імперського карного права, проте покарання у вигляді страти передбачалося скрізь. Різними були лише способи страти: через шибеницю, відсікання голови, спалювання тощо.

Лише в 1532 році був прийнятий єдиний для всієї Німеччини карний кодекс Карла V – «Кароліна», відомий також як «мотузкове право». Так, ст. 136 «Кароліни» визначала фальшивомонетництво як підробку зовнішніх даних монети, використання нечистого металу, полегшення ваги монет. За виготовлення фальшивих монет «Кароліна» передбачала покарання у вигляді спалення заживо на багатті, а тих, хто мав відомості про фальшивомонетників, приховував їх чи яким-небудь іншим чином брав участь у подібних махінаціях, чекали покарання від в'язниці до шибениці [149, с. 446].

Історико-ретроспективний аналіз ряду літературних джерел свідчить про факти використання фальшивомонетництва та підробок документів як спосіб вчинення економічних диверсій проти інших держав. Із цього приводу С.І. Марко зазначає: «У 1517 р. чеським королем Людовіком Ягеллоном з метою послаблення економіки своїх сусідів було випущено велику партію монет, які копіювали польські півгроші, проте вони містили в собі значно менше срібла. Цією неповноцінною монетою було наповнено польський ринок. Також мали місце факти використання фальшивомонетництва як знаряддя економічної диверсії під час французької революції XVIII ст., підробки грошей уряду США у 1861-1865 рр. з метою підриву економіки північних штатів. Перша державна фабрика фальшивих грошей знаходилася у Франції. Вона належала Наполеону Бонапарту і почала

працювати приблизно у 1805 р. Її перша продукція – банківські білети Віденського банку, підроблялися й асигнації інших держав» [245, с. 34].

З початку ХХ ст. фальшивомонетництво набуло міжнародного характеру, що пояснювалось розширенням міждержавних економічних, культурних та гуманітарних зв'язків. У 20-х роках ХХ ст. цей вид злочинів став небезпечним явищем для грошових систем багатьох країн світу. Так, у своєму іншому дослідженні С.І. Марко наводить факт про те, що «в досліджуваний час особливого резонансу набула історія з виготовленням Німеччиною в м. Кьольн великої кількості французьких та англійських паперових грошей, які за підтримки Угорщини масово розповсюдилися в Англії, Франції та інших країнах. Як наслідок, після розсекречення такої афери вибухнув міжнародний скандал, що в подальшому спонукало уряд Франції виступити в Лізі націй з пропозицією підписати багатосторонню міжнародну угоду щодо боротьби з фальшивомонетництвом» [247]. 20 квітня 1929 р. у Женеві була підписана Міжнародна конвенція щодо боротьби з підробкою грошових знаків, яка набрала чинності 17 січня 1932 року. Як стверджує С.І. Марко, «в подальшому Конвенція вплинула на процес уніфікації норм кримінального законодавства про фальшивомонетництво, удосконалення міжнародної практики боротьби з цим злочином» [246].

Слід зазначити, що за даною Конвенцією країни-учасниці взяли не себе зобов'язання боротися з фальшивомонетництвом як щодо власних, так і іноземних грошових знаків і цінних паперів, застосовувати до правопорушників міри покарання однакової жорстокості. Як зазначає С.І. Марко, «фальшивомонетництво оголошувалося екстрадиційним міжнародним кримінальним злочином, а тому всі держави-учасниці Конвенції повинні надавати допомогу зацікавленим країнам у розшуку і поверненні виготовлювача, розповсюджувача грошових знаків або їх співучасників, які сховалися за кордоном. Особливо важливим було положення Конвенції, що закріплювало принцип міжнародного рецидиву фальшивомонетництва. Треба зазначити, що вироблені Женевською конвенцією універсальні правила значно вплинули на розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі з фальшивомонетництвом, яке реально загрожувало у той час та продовжує загрожувати економічній безпеці держав на сучасному етапі. Значною мірою Конвенція вплинула на процес уніфікації норм кримінального законодавства про фальшивомонетництво, удосконалення міжнародної практики боротьби з цим злочином» [247].

Історичні факти доводять, що в новій та новітній світовій історії підrobкою грошей займалися навіть на рівні держави з метою підризу економіки іншої країни. З появою паперових грошей їх друкували, використовуючи різноманітні картинки, завитки, рідкісні спеціальні шрифти. Так, наприклад, в одному із американських штатів близько 200 років тому слова замість англійської мови друкувалися давньоєврейськими символами. В 60-х рр. XIX ст. мали місце факти покупки у фальшивомонетників їх матеріалів та обладнання. До прикладу, уряд США без особливого розголосу купив за 25000 USD нелегальний монетний двір [426].

Фальшива валюта і цінні папери були поширені по всьому світові Німеччиною за часів Гітлера. Саме тому, після поразки Німеччини у Другій світовій війні, німців позбавили права займатися випуском грошей. Протягом 10 років вся валюта для ФРН друкувалася в Британії – без водяних знаків, офсетним друком. А найвідомішому фальшивомонетнику з СРСР Баранову, який друкував купюри краді за справжні (державні), після затримання і згоди співпрацювати із Держзнаком, смертну кару замінили на 12 років тюремного ув'язнення [426]. Марко С.І. у своєму дослідженні, присвяченому міжнародній співпраці у боротьбі з фальшивомонетництвом, зазначає: «В подальшому єдність напрямів міжнародної боротьби з фальшивомонетництвом підтверджено на V-й та VI-й міжнародних конференціях 1969 та 1977 рр. На VII-й міжнародній конференції прийнято резолюцію, в якій було рекомендовано включити в повістку дня всіх сесій Генеральної Асамблеї Інтерполу спеціальний пункт, що стосується підrobки грошових знаків» [246].

Отже, підrobка грошових знаків (фальшивомонетництво) та документів і цінних паперів, як правопорушення, має давню історію. Його виникнення в часі співпало з появою перших документів та грошових знаків і пояснювалось прагненням підrobити їх або змінити зміст із корисними намірами. Із давніх часів небезпечність такого виду злочинів гостро усвідомлювалась суспільством, а тому і відповідальність за їх вчинення була суворою. Проте методи боротьби з фальшивомонетництвом та підrobкою документів і цінних паперів у різні історичні часи і в різних країнах не були однозначними та мали свої особливості. Так, в Англії та Франції періоду раннього Середньовіччя випадки притягнення до кримінальної відповідальності високопоставлених осіб – фальшивомонетників були поодинокими, звинувачували і карали простих майстрів нелегальних монетних дворів. Це пояснювалось тим, що право карбувати державні монети знаходилося в руках вищих посадових осіб держави. Водночас, у

Середньовічній Німеччині неоднозначне ставлення до фальшивомонетництва пояснювалася особливостями німецького феодалізму (князівського) та роздрібненістю країни, де кожне із князівств мало свою монету, і, відповідно, боротьба із їх підробками була різною: від смертної кари до простого зневажання причетних до даного виду діянь. У подальшому, з розвитком економіки і торгівлі, боротьбу з фальшивомонетниками очолила буржуазія. З початку XX ст. фальшивомонетництво набуло міжнародного характеру і перетворилося на небезпечне для грошових систем багатьох країн світу явище, боротьба з яким вимагає спільних зусиль міжнародної спільноти.

Контрабанда. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201 Кримінального кодексу України «Контрабанда» має глибоке історичне коріння. Аналіз історичних джерел дозволяє стверджувати, що контрабанда, як явище, існувало з найдавніших часів. Її розвиток тісно пов'язаний із становленням державності, зокрема встановленням кордонів держави, розвитком зовнішньої та внутрішньої торгівлі, становленням та розвитком митної справи. Так, вже у Стародавньому Вавилоні (початок II тисячоліття до н.е.) запроваджувався збір мита з товарів, що ввозилися. Природно, що вже в ті часи знаходилися люди, які намагалися не сплачувати мито, вивозити з держави заборонені товари тощо. Розвиток митної справи, існування мита своєю чергою спонукали до пошуків нових способів безмитного переміщення товарів та предметів. Вважається, що контрабанда виникла і розвивалася як злочин паралельно із розвитком митної системи і держави як такої. Подальший розвиток торговельних відносин між державами Стародавнього світу викликав необхідність охорони економічних систем, що втілювався в митному законодавстві. Водночас із встановленням управлінських повноважень виникають і їхні зловживання. Вітчизняні дослідники проблем кримінальної відповідальності за контрабанду А.А. Музика, А.В. Савченко, О.В. Процюк у колективній монографії зазначають: «Згадки про контрабанду, тобто так зване «таємне безмитне перевезення товарів через кордон» зустрічаються ще у стародавніх письмових документах грецьких та римських учених. Проте з високою долею ймовірності можна стверджувати, що це явище виникло ще в більш стародавніх державах. Так, за кілька століть до нашої ери на території сучасної Іспанії було вже відомо про існування митних зборів, які стягувались з торговців за певною ставкою відповідно до виду товару. У подальшій історії ця ставка отримала назву «тарифу». Відомо, що Ганнібал, використовуючи систему митного тарифу, збирав гроші на війну з Римом, і навіть звільнив частину населення від внутрішніх податків. На

початку нашої ери такі митні збори запроваджувались в усіх країнах світу на товари, які ввозились у державу» [194, с. 34]. Також вказаний колектив авторів зазначає: «Природно, чим вищими ставали митні тарифи, тим більш вигідним ремеслом ставала контрабанда. Взаємозв'язок митного тарифу та контрабанди простежується протягом багатьох віків. Так, наприклад, на факти контрабанди і несплати мита вказують зокрема пам'ятки Афінської держави IV ст. до н.е.» [194, с. 34]. Історичні джерела свідчать, що в окремих справах про несплату мита, порушення правил торгівлі хлібом, заявник (донощик) одержував частину конфіскованого майна. Така вигода спонукала окремих афінян спеціалізуватися на доносах. В Афінах їх називали сикофантами, тобто професійними донощиками і шпигунами. У Стародавньому Римі періоду республіки несплата мита відносилась до окремої групи злочинів – злочинів проти господарського порядку [148, с. 45]. Автори вже згадуваної нами колективної монографії «Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід» зазначають: «Як відомо, одним із перших митників був Матвій, який збирав податки для імперського Риму» [194, с. 34].

Слід зазначити, що поняття «контрабанди» як правопорушення з'явилося в XIV столітті, а саме в період зародження капіталізму і розвитку товарно-грошових відносин, коли безперешкодне вивезення і ввезення товарів було визнане як шкідливе для країни. Пізніше в законодавчому порядку було встановлено правила провозу товарів через державний кордон. Для здійснення контролю над провозом товарів і стягування мита й інших зборів, установлених державою, на сухопутному кордоні й у портах було створено спеціальні державні установи – митниці.

У країнах Європи періоду Середньовіччя особливого поширення контрабанда набула в процесі промислового розвитку. Так, при переході більшості країн Європи до індустріальної економіки різко зросла конкуренція між основними країнами-виробниками, зокрема між Францією, Англією, Німеччиною, Австрією, Голландією, пізніше США, Італією, Іспанією. У цих умовах країни почали проводити жорстку протекціоністську політику з метою захисту національного капіталу і національного виробника. Із цього приводу О.В. Лук'яненко у своєму дослідженні зазначає: «Прикладом може служити Середньовічна Англія. Так, у XII ст., коли англійський уряд запровадив обмеження на експорт вовни, надавши таким чином власникам тканинних мануфактур відповідну протекцію. До того часу, поки власники тканинних фабрик отримували прибуток, продавці вовни зазнавали значних збитків через низькі ціни на свою продукцію. Щоб

вижити, в них було два варіанти: або продавати свою вовну нелегально закордонним покупцям або припиняти роботу. Зрозуміло, що багато з них почали займатися контрабандою вовни, експортуючи її нелегально, головним чином, у Фландрію. У 1272 р. король Едуард I запроваджує митні правила з метою отримання додаткових коштів в бюджет країни, яка зазнавала значних фінансових втрат через війни з Францією. Проте система заходів з протидії ухилення від зовнішньоторгових податків більш-менш була сформована лише у 1420-х рр. Імпортне мито було встановлене на тютюн, чай, бренді, ром, шовк, сіль тощо, і було настільки високим, що контрабандисти могли продавати ці товари по цінах нижче офіційних цін, і при цьому ще отримувати прибуток. Так, наприклад, у 1770-х рр. пляшка бренді, що купувалась у Франції за £1, могла бути продана в Англії за £4. Фунт чаю коштував 3 пенса і міг бути проданий за 25 пенсів. Слід відзначити, що в цей час контрабанда вважалась майже як послуга суспільству» [240, с. 88]. З приводу виникнення антиконтрабандного законодавства А.М. Іваницький зазначає, що останнє в Англії датується XIV ст., коли в Статуті про державні злочини 1351 р. отримання грошей від незаконної імпортової діяльності вважалося злочином [141]. Проте, не зважаючи на подальший розвиток і поширення антиконтрабандного законодавства, розвивалась і поширювалась контрабанда. Так, до прикладу, у XVIII ст. третина чаю на Британські острови завозилась контрабандою.

Історичні факти свідчать, що контрабанда особливо активно розвивалася в країнах, у яких встановлювалися високі митні тарифи на імпорт окремих товарів. Так, до прикладу, в Англії наприкінці XVIII ст. були встановлені високі мита на алкоголь та предмети розкоші, що сприяло їх контрабандному ввезенню. Також контрабанда активно розвивалася в тих країнах, де через дефіцит певних груп товарів, державою встановлювались обмеження на їх імпорт. Як приклад останнього А.А. Музика, А.В. Савченко, О.В. Процюк наводять «сухий закон» в США: «Після ратифікації двома третинами штатів набула чинності 18-та поправка до Конституції США, котра «забороняла виробництво, продаж і транспортування алкогольних напоїв» у межах Сполучених Штатів Америки, введена в дію рівно 17 січня 1920 року. Через дев'ять місяців Конгрес проголосував за посилення контролю за дотриманням «сухого закону» і створення спеціальних урядових підрозділів для боротьби з незаконними операціями зі спиртним. Проте всі ці зусилля виявились марними, оскільки контрабанда і збут алкогольних напоїв лише спровокували ріст організованої

злочинності, і в 1933 році, ратифікувавши 21-у поправку до Конституції «сухий закон» було відмінено» [194, с. 34].

У контексті даного дослідження цікавим є аналіз німецького законодавства XIX ст. Процюк О.В. зазначає: «За законодавством Німецького митного союзу 1869 р. під поняттям контрабанди визнається спроба ввезти, вивезти чи провезти транзитом певні товари. Спроба не сплатити податки при ввезенні чи вивезенні товарів признавалася дефродацією. В цих випадках контрабандні товари підлягали конфіскації. За провезення заборонених товарів передбачалося стягнення пені в розмірі подвійної їх вартості. За товари, які обкладені митом, стягувалося мито у повному обсязі, а також чотирьохкратна грошова пеня. Товар поділявся на певні види в залежності від походження, обов'язковості клеймування; специфіки митного регулювання (дозволений чи заборонений до ввезення чи вивезення, оподатковуваний чи безподатковий, такий, що відповідає чи не відповідає митному маркуванню, заборонений чи дозволений до повернення)» [380, с. 38].

Слід зазначити, що XIX-XX ст. відзначаються розвитком системи протидії контрабанді шляхом становлення антиконтрабандного законодавства, боротьби з цим явищем правовими засобами, визнанням контрабанди правопорушенням, розвитком інституту кримінальної відповідальності за його вчинення, розвитком митного законодавства. Так, у Великобританії окремі норми, що встановлюють відповідальність за контрабанду містяться в цілому ряді законів, зокрема: «Про митницю та акцизи» (1979), «Про поліцію та докази у кримінальних справах» (1984), «Про кримінальну юстицію (міжнародне співробітництво)» (1990), «Про незаконну торгівлю наркотиками» (1994) та ін. При цьому міри покарання, наприклад, за контрабанду наркотиків, були достатньо суворими, аж до довічного ув'язнення. У кримінальному законодавстві ФРН спеціальний склад злочину, що передбачає відповідальність за контрабанду, відсутній. Відповідальність за контрабанду регулюється Положенням про податки від 1976 р. Дане Положення розрізняє два види контрабанди – просту і кваліфіковану.

Слід визнати, що з другої половини XX ст. і по даний час контрабанда, як традиційне для кримінального законодавства діяння, модернізувалася, набула нових форм та значного поширення у світі. Як відповідь, було прийнято декілька міжнародних Конвенцій та міжнародних договорів щодо боротьби з цим небезпечним явищем. У цьому контексті універсальним міжнародним договором є Конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото)

1973 р., яку разом з Додатками можна без перебільшення вважати своєрідним кодексом поведінки держав у міждержавних відносинах. З метою протидії митним порушенням, у тому числі контрабанді, у 1977 р. була прийнята Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (Конвенція Найробі). Базуючись на рекомендаціях ВМО та міжнародних угодах Конвенція Найробі повною мірою регламентує питання про взаємну адміністративну допомогу щодо боротьби з порушеннями митних правил, залишаючи при цьому достатньо можливостей для регулювання на рівні регіональних або двосторонніх угод. Ще одним важливим документом, який врегульовує співробітництво у сфері боротьби з митними правопорушеннями, в тому числі й з контрабандою, виступає Міжнародна Конвенція про адміністративну допомогу у сфері митних відносин від 2003 р. (Йоганнесбурзька Конвенція), відповідно до якої правоохоронні органи держав-учасниць Конвенції зобов'язані надавати допомогу в запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень. Слід зазначити, що значення згаданих вище Конвенцій для міжнародного співробітництва в боротьбі з контрабандою є беззаперечним. Розглядаючи міжнародно-правові аспекти контрабанди, слід звернути увагу на заборону переміщення певних предметів: історичних і культурних цінностей, радіоактивних або вибухових речовин, зброї і боєприпасів, стратегічно важливої сировини. У 1954 році була підписана Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі озброєного конфлікту і Протокол до неї, де визначалося поняття культурних цінностей і встановлювався обов'язок держав щодо їх збереження під час військових дій. Міжнародна протидія контрабанді наркотиків базується на Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року з урахуванням Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року і Конвенції про психотропні речовини 1971 року. З метою запровадження та використання на міжнародному рівні ефективних методів контролю за переміщенням вогнепальної зброї через національні кордони держави-члени Ради Європи у 1978 році прийняли Конвенцію про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами. У 1983 р. була підписана Міжнародна конвенція про гармонізовану систему опису та кодування товарів, у 1990 р. – Конвенція про тимчасове ввезення (Стамбульська конвенція). Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що в доктринах кримінального права зарубіжних держав не склалося єдиного підходу до розуміння складу

кримінального правопорушення у вигляді контрабанди. Дослідження генези відповідальності за контрабанду через призму заходів правового регулювання її протидії в аспекті зарубіжного та вітчизняного досвіду, диференціації як кримінального правопорушення дозволить сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та, як результат, юридичної практики у цій сфері правовідносин.

Легалізація (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом. Дослідження шляхів протидії кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) та ст. 209⁻¹ (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення), не може бути всебічним і повним без вивчення їх витоків. Клименко А.О. зазначає: «Оскільки історія даних правопорушень пов'язана з приховуванням грошей або іншого майна від держави, або від конфіскації, або від оподаткування, або від поєднання першого і другого, а також з торгівлею та банківською справою, тероризмом, вона, без сумніву, має таке ж глибоке історичне коріння, як і названі інституції. Щодо тероризму, то його початок пов'язують із чітко спланованим вбивством у 44 р. до н.е. Ю. Цезаря. Однак, процес відмивання доходів бере свій початок значно пізніше, ніж тероризм» [163, с. 27].

Слід зазначити, що стосовно питання часу виникнення процесу відмивання доходів існують різні теорії. Серед вітчизняних дослідників (В.Т. Білоус, В.М. Попович, О.О. Дудоров, Т.М. Тертиченко, В.М. Бровко, Ю.М. Павлютін) переважає точка зору, згідно якої історія «відмивання» бере свій початок за тисячі років і пов'язана, насамперед, з виникненням у житті суспільства взаємовідносин грошей та влади [23; 36; 118].

Аналогічну точку зору висловлюють і зарубіжні вчені. Так, американський історик Стерлінг Сигрейв з цього приводу стверджує, що «відмивання доходів мало місце ще в Стародавньому Китаї більше, ніж дві тисячі років тому. Так, успішні китайські торговці відмивали свої прибутки після того, як відповідно до рішення тодішньої місцевої влади багато форм комерційної торгівлі опинилися поза законом. Через здавна існуючу офіційну упередженість щодо будь-яких форм комерції торговці були мішенями для влади. Торговців сприймали як жадібних, безжальних, непередбачуваних та хижих, з іншим укладом життя. До того ж, значна частина прибутків надходила від хабарництва, вимагання, незаконної торговельної діяльності. Тому лише ті, хто залишався

невидимим, міг втриматися за своє багатство перед обличчям постійного вимагання з боку імперських бюрократів» [700, с. 26]. Варто зауважити, що, на думку дослідників О.О. Дудорова та Т.М. Тертиченко «чимало з технік відмивання, які описує С. Сигрейв (наприклад, конвертація грошей в активи, що швидко просуваються, переміщення готівкових коштів, торгівля за завищеними цінами заради), використовуються і сучасними «відмивачами» грошей [118, с. 15]. Щодо тероризму, то з роками він набирає обертів від вбивства однієї людини до цілих народів. Так, більше двох з половиною років тому у Єгипті було здійснено більше десяти терористичних актів протягом трьох місяців. Як пишеться у Старому Завіті («єгипетська кара»), під час терористичних актів застосовувалася не лише хімічна, але й біологічна та екологічна зброя масового знищення. Ці дії були спрямовані на визволення єврейського етносу та залякування єгипетського фараона, проте найбільше це нашкодило єгипетському народові, який зазнав великих жертв [183, с. 38]. Історико-ретроспективний аналіз ряду історичних джерел дозволяє стверджувати, що в часи Римської республіки (508-30 рр. до н.е.) мали місце дії, схожі на легалізацію (відмивання) майна. Так, вітчизняні дослідниці С.Я. Дранчук та М.В. Дмитришин зазначають наступне: «Солдати повернулися з поїздок із валізами, наповненими грошима та трофеями. Риму не потрібно було виробляти товари – вони збирали гроші з усього світу. Патриції і верхній середній клас відмивали (в буквальному та переносному сенсі) майно, здобуте у війнах. Найцінніші речі (певні дороговці продукти) були присвоєні, хоча вони повинні були бути передані державі. Здобутки від розграбованих провінцій стимулювали корумпований та егоїстичний спосіб життя. Сенат прийняв закони, які обмежували витрати на банкет та одяг, але оскільки самі сенатори не звертали уваги на ці обмеження, інші не занадто турбувались про їхнє дотримання. У I ст. поряд з іншим, до військових злочинів відносилось розкрадання майна та інших матеріальних цінностей, які здобуті військовими під час походів і не були передані державі. Порушення цих правил призводили до смертної кари» [107, с. 111].

Ознаки відмивання доходів можна простежити і в період Середньовіччя. До прикладу, коли у 1179 р. церква офіційно заборонила лихварство християнам, торговці знайшли спосіб обходу заборони. На той час поняття «корупція та відмивання коштів» мала, перш за все, значення релігійне – спокуса диявола, омана. Відмивання коштів та корупцію вважали в католицизмі проявом гріховності. Релігійні джерела повідомляють, що Апостол Іоанн вважав беззаконня гріхом. Водночас, дослідники О.О. Дудоров та Т.М. Тертиченко з цього приводу зазначають наступне: «Стягування відсотків було засуджене 17

римськими папами та 28 соборами, в т. ч. 6 Вселенським собором. Загалом у Європі лихварство, хоча і зневажалось, проте існувало. Це пояснювалося тим, що іноземці, які не належали до християнської релігії, не підпадали під загальне правило щодо відсотків і продовжували лихварювати. Водночас, встановлені заборони обходились у різний спосіб: відсотки приписувалися до капітального боргу, кредитор вважався учасником у прибутку тощо. У 1163 р. Собор у Турі засудив широко розповсюджену тогочасну практику, коли священник позичав гроші без відсотків, однак вимагав для себе в заставу власність того, кому давав кредит, і привласнював доходи від власності, що і було насправді прихованою виплатою відсотків» [118, с. 16].

У цьому контексті науковий інтерес становить також так званий «золотий вік» піратства. Як стверджують О.О. Дудоров та Т.М. Тертиченко, «піратство набуло поширення з розвитком торгівлі між Європою та Америкою, Африкою та Індією. Існують факти, які свідчать про досить швидке перетворення вкраденого майна на готівку за допомогою певних схем, в яких брали участь досить відомі люди в Америці. З Чарльстона, Південної Каліфорнії до Нью-Йорка та Бостона «чесні» торговці та чиновники були учасниками схем по відмиванню по-піратськи вкраденого товару. Піратство було не лише частиною політичного механізму, а і значною рушійною силою торгівлі. Пірати підтримували тісні зв'язки з купцями і торговцями, які фактично субсидіювали піратських капітанів і допомагали їм збувати награване майно, отримуючи частину прибутку [118, с. 16]. Як пише британський адвокат В. Гілмор, «Схеми з відмиванням грошей базувалися на розподілі награваного між поважними американськими купцями, які перетворювали іспанські монети в шилінги, корони і гінеї. Пірати діяли відкрито, і купці охоче приймали запропоновану платню за доставку. Оскільки торговці постачали морське обладнання, продукти харчування, одяг, пиво, вино та боєприпаси, а деякі міста фактично були залежними від контрабанди або піратства, корумпований уряд «не помічав» присутності цих антисуспільних явищ. У випадку відмови від піратської торгівлі багато хто повертався до Англії. Це було можливим, оскільки статки, незважаючи на їхнє походження, були оголошені заробленими у нібито законному бізнесі в колоніях без будь-яких додаткових перешкод. Інші користувалися захистом, купленим в Америці» [597].

Слід зазначити, що проблемами відмивання брудних грошей переймалися вже на початку XX століття. Так, напередодні Першої світової війни (у 1912 р.) була укладена Міжнародна Конвенція у справах, пов'язаних з торгівлею опіумом, а в 1931 р. ця Конвенція була

замінена новою, яка обмежувала й регулювала виробництво та розподіл у масштабі планети медикаментів, які містять наркотичні речовини.

Щодо самого терміну «легалізація» (відмивання), то, на думку більшості вчених, він є відносно новим та дискусійним. Так, за кордоном згаданий термін широко вживається навіть у нормативно-правових актах. У науковій юридичній літературі пропонується декілька підходів щодо питання походження даного терміну. Так, вітчизняний правознавець М.В. Корнієнко у своїй праці «Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом» зазначає: «Згадка про «відмивання грошей» зустрічається в 20-ті – 30-ті рр. XX століття в США. Як відомо, у 1920 р. в США у формі 18-тої поправки до Конституції набрав чинності так званий «сухий закон», відповідно до якого заборонялося виробництво, продаж і перевезення, а також ввезення та вивезення спиртних напоїв. На практиці реалізація «сухого закону» мала потужну протидію, особливо з боку середнього класу, представники якого значною мірою були втягнуті до обороту алкогольних напоїв. Таким чином влада отримала результат, протилежний очікуваному: зростання рівня злочинності, формування організованої злочинності... На «чорному» ринку алкоголь продавався за надзвичайно високими цінами. Заснування злочинного бізнесу у вигляді «відмивання брудних грошей» за поширеною легендою, як і поняття «відмивання грошей», приписують знаменитому гангстеру Аль Капоне, який «відмивав» мільйони, нажиті бутлегерством, через мережу звичайних пралень. У цей період у місті Чикаго такий термін почали вживати для визначення дій, які пов'язувалися з уведенням у легальний обіг грошових коштів (як правило, металевої монети), одержаних у результаті незаконного обігу спиртних напоїв. З метою надання законного вигляду прибуткам у готівці від нелегального продажу горілки під час «сухого» закону, азартних ігор, рекету, гангстери придбали пральні, які вмикалися за допомогою грошового дріб'язку, і шляхом змішування трудових і «брудних» грошей маскували справжнє джерело останніх [184, с. 87]. Такої ж точки зору дотримуються О.О. Дудоров та Т.М. Тертиченко [118, с. 18]. Тим часом уже тоді існували фінансові інструменти, які могли допомогти гангстерам вийти зі скрутного становища. Першим таким інструментом були номерні рахунки. Слід зазначити, що вже на кінець XVIII ст. деякі банки в європейських країнах почали обслуговувати рахунки своїх клієнтів на умовах збереження в таємниці імені їхніх власників. Вже на кінець XIX ст. номерні рахунки практикувалися в усьому світі. Слід зазначити, що пральні в Аль Капоне були, але відмивати брудні гроші він і не думав,

на чому й погорів. Він був переконаний, що Закон про прибутковий податок це повна нісенітниця, адже уряд не може збирати законні податки з незаконних грошей. Проте уряд вважав інакше, і в 1931 році Аль Капоне засудили до 11 років ув'язнення за несплату прибуткового податку в розмірі \$ 32488,81. Пізніше за аналогічні дії був засуджений його брат Ральф, а також його найближчі підручні Ф. Ніті та Д. Гузик. Таким чином, на початку 1930-х років американські правоохоронні органи зробили висновок, що гангстерів легше викрити в отриманні грошей, здобутих незаконним шляхом, ніж у тих злочинах, завдяки яким ці гроші потрапили до їхньої кишені. Для організованої злочинності США, здавалося, настали складні часи.

Іншим цінним інструментом для відмивання грошей стала система «податкових гаваней», яка зародилася ще наприкінці XIX ст. У середині 1880-х років губернатор штату Нью-Джерсі провів закон, що дозволяв власникам, чиї підприємства розташовувалися вздовж річки Гудзон, реєструвати свої фірми на території штату. Тобто бізнесмени з Нью-Йорка, де податки були суттєво вищими, ніж у Нью-Джерсі, отримали можливість значно полегшити податковий тягар, а влада Нью-Джерсі могла поповнювати казну штату за рахунок податкових надходжень, які текли з Великого Яблука» [287].

Щодо самого терміну «відмивання грошей», то британський адвокат В. Гілмор писав: «Термін «відмивання брудних грошей» порівняно довгий час використовувався співробітниками правоохоронних органів США як професійний жаргон» [597]. Проте, як стверджує К. Новиков, «першим ідеологом відмивання злочинних доходів вважається Мейер Ланскі, котрий завдяки своєму кримінальному таланту став єдиним в історії головою найбільшого в світі мафіозного «синдикату». Ланскі М. будував свою діяльність із використанням переваг номерних рахунків у швейцарських банках, офшорних юрисдикцій і грального бізнесу. У 1970-і роки у світі з'явилися нові схеми, за якими знову стояли підприємці, не причетні до бандитизму. Так, наприклад, у 1976 році почав свою діяльність американець Джером Шнайдер, який не лише не уникав публічності, але й рекламував свої послуги у Wall Street Journal, а також вів семінари й писав книги з недвозначними назвами – «Як заховати ваші гроші», «Повне керівництво для офшорних притулків грошей». Подібним бізнесом займався ірландець Шаун Мерфі, котрий у 1980-і роки створив безліч підставних компаній, які нескінченно пересилали одна одній різні суми, видавали одна одній кредити, відкривали рахунки в різних точках світу» [287].

Як стверджує В.М. Бровко «В пресі термін «відмивання грошей» вперше з'явився під час відомого Уотергейтського політичного скандалу в США в середині 70-х рр. минулого століття. Так, у 1973 р. для проведення виборчої кампанії Р. Ніксона було створено фінансову базу, куди почали надходити анонімні пожертвування, заборонені законом, і які в подальшому через підставні фірми були перераховані в комітет із переобрання, як офіційні платежі. Така технологія отримала назву «відмивання грошей». Проте «Уотергейтський скандал» став першим загальновідомим, але аж ніяк не єдиним подібним фактом. Яскравими прикладами є і справа Едуардо Орозко, якому в 1978-1982 рр. вдалося на території США безперешкодно відмити близько 151 мільйона доларів, отриманих від продажу кокаїну та героїну. Можливо, тому більшість науковців схильна вважати, що термін «відмивання грошей» отримав поширення на початку 80-х рр. минулого століття для позначення доходів від наркобізнесу» [36].

У другій половині ХХ ст. до відмивання брудних грошей долучилися цілі держави. Особливо це стосувалося країн третього світу, зокрема, розташованих на островах Карибського басейну. Лідери цих країн вирішили будувати добробут для свого народу на відмиванні брудних доходів. Так, до середини 1980-х років Кариби стали світовим центром відмивання брудних доходів.

Слід зазначити, що реакція свігової спільноти на злочинну діяльність по відмиванню брудних грошей була досить млявою. Після Другої світової війни боротьбу з відмиванням «брудних» грошей очолила Організація Об'єднаних Націй. Першим кроком у розв'язанні цієї проблеми прийнято вважати Єдину конвенцію Об'єднаних Націй про одурманливі засоби 1961 р., згодом доповнену і змінену Протоколом 1972 р. У подальшому міжнародна спільнота стала на шлях пошуку ефективної боротьби з відмиванням «брудних» грошей. Так, в США у 1970 р. було ухвалено низку законодавчих актів, фактично спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів. Зокрема, Конгрес США прийняв три закони, які стали основою для формування сучасної державної політики в галузі боротьби з відмиванням «брудних» грошей: «Про контроль за організованою злочинністю»; «Про загальний контроль за розповсюдженням наркотиків»; «Про банківську таємницю». На офіційному рівні досліджуваний термін було вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 р. Тоді це поняття тлумачилося як процес приховування майна незаконного походження або незаконного використання доходів, а також як способи показати ці доходи як законні. Аналогічним були тлумачення поняття «відмивання доходів», які зустрічалися в національних законодавствах Великобританії та США.

Міжнародна спільнота дещо згодом усвідомила важливість протидії відмиванню «брудних» доходів за допомогою ефективної системи засобів, спрямованих на запобігання проникненню злочинних доходів у світову економіку. Вперше спроба більш повно визначити термін «відмивання коштів» була встановлена в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, прийнятої 19 грудня 1988 р. у Відні (Віденська конвенція). У пункті 1 статті 3 Конвенції зазначено: «Кожна сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для криміналізації дій відповідно до її законодавства, коли вони здійснюються навмисно» [171].

У грудні 1988 р. Базельський комітет із банківського нагляду прийняв Декларацію «Про запобігання злочинному використанню банківської системи з метою відмивання коштів» [518], у якій «відмивання коштів» характеризується діяльністю злочинців та їх помічників, що була пов'язаною з використанням банківської системи для здійснення платежів та переказів коштів, отриманих злочинним шляхом, з одного рахунку на інший; маскуванню джерела фінансування та фактичного власника коштів; зберігання банкнот у банківських сейфах.

У відповідь на зростання проблеми відмивання грошей, у 1989 р. на зустрічі керівників країн Великої Сімки в Парижі було створено Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). У 1990 р. FATF були розроблені Базові Сорок Рекомендацій як ініціатива щодо боротьби з протиправним використанням фінансових систем особами, які відмивають гроші, одержані від реалізації наркотиків. У 1996 році Рекомендації вперше були переглянуті з метою відображення типів відмивання грошей, які змінюються. Сорок Рекомендацій у редакції 1996 року були схвалені більш як 140 країнами і є міжнародним стандартом у сфері боротьби з відмиванням грошей [413].

На сучасному етапі свою діяльність FATF зосередила на таких головних напрямках: розширення дії прийнятих рекомендацій на всі континенти і регіони; контроль за виконанням і впровадженням державами-членами FATF заходів, заснованих на 40 рекомендаціях FATF, які є керівництвом до дій з відстеження загальносвітових методів і схем відмивання злочинно набутого капіталу та розробка контрзаходів. Ключовим документом FATF є рекомендації, які викладені у формі щорічних звітів організації [423].

Принагідно зазначити, що у жовтні 2022 р. FATF запровадила санкції проти РФ, виключивши її зі свого складу й заборонила цій країні брати участь у поточних та майбутніх проєктах. У лютому 2023 року FATF безстроково призупинила членство Росії [304].

Масштаби злочинної діяльності даного виду, рівень самоорганізації правопорушників та організованих злочинних груп, інтенсивне впливання в економічні системи багатьох розвинених країн спонукало міжнародну спільноту до подальших дій. Так, для реалізації положень прийнятих конвенцій в структурі ООН було створено відповідні підрозділи, зокрема: СІСР – Центр з боротьби з міжнародною злочинністю; ОДССР (створений у 1997 р.) – Офіс з контролю над наркотиками і запобігання злочинів з центром у Відні. До напрямів його діяльності відносяться: боротьба з нелегальним поширенням наркотиків і з організованою злочинністю, а також з відмиванням грошей, отриманих від цих злочинів; координація законотворчої роботи країн-членів ООН проти відмивання грошей; аналіз проблем, пов'язаних із відмиванням грошей. Також для протидії злочинності, в тому числі й пов'язаної з відмиванням грошей, було створено ряд міжнародних організацій, які тісно співпрацюють із ООН, зокрема, FORAC – підрозділ Генерального секретаріату Інтерполу, який займається боротьбою з відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Слід зазначити, що на даний час у світі створено систему міжнародних і регіональних організацій із протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Крім вищезазначених сюди відносяться: Азіатсько-Тихоокеанська група по боротьбі з відмивання грошей (APG); Група з розробки заходів боротьби з відмиванням грошей у Південній Америці (GAFISUD); Карибська група з розробки заходів боротьби з відмивання грошей (CFAFTF); Спеціальний комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмивання грошей (MONEYVAL); Південно-Східна Африканська група по боротьбі з відмивання грошей (ESAAMIG).

Для узгодження діяльності з протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнародною спільнотою було розроблено цілу низку міжнародно-правових актів. Так, 8 листопада 1990 р. Рада Європи прийняла Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Страсбурзька конвенція) [174]. Фахівці з права розцінюють цю угоду як найповніший перелік розпоряджень і правил, який охоплює всі етапи юридичної процедури – від початку розслідування до винесення вироку і конфіскації «брудних» грошей.

Слід зазначити, що в усіх подальших міжнародно-правових актах знайшло своє відображення, розвиток та конкретизацію поняття «відмивання грошей», наведене в Віденській конвенції ООН та Страсбурзькій конвенції Ради Європи.

З метою вивчення, аналізу й поширення інформації про фінансові злочини, особливо інформації щодо відмивання грошей, отриманих від

поширення наркотиків, у США в 1990 р. було створено окремий Відділ боротьби з фінансовими злочинами Міністерства фінансів FINCEN. Щодо подальших кроків у боротьбі з відмиванням доходів, отриманих незаконним шляхом та фінансування тероризму, К. Новиков зазначає: «Масштабна боротьба з відмиванням грошей почалася після терактів 11 вересня 2001 року, коли влада США всерйоз вирішила позбавити міжнародний тероризм фінансового підживлення. Вже 25 жовтня 2001 р. казначейство США почало масштабну операцію «Зелений похід». Протягом чотирьох місяців американцям вдалося вилучити більше ніж \$10 млн готівкою і на \$4,3 млн цінних паперів. Особливу увагу, зрозуміло, приділили мусульманським добродійним організаціям. Паралельно американська дипломатія почала активно тиснути на країни й території, відомі офшорними традиціями і непрозорою банківською системою [287].

У подальшому проблемам боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, було присвячено цілий ряд міжнародних документів, зокрема Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26 жовтня 2005 р. (2005/60/ЄС). Згідно даного документу «відмивання коштів» означає поведінку, коли вона вчиняється навмисно, а саме: обмін або передача майна, якщо відомо, що таке майно набуто внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності, з метою приховування чи маскуванню незаконного походження майна або надання допомоги будь-якій особі, яка здійснює таку діяльність, ухилення від юридичних наслідків їхніх дій; приховування чи маскуванню справжньої сутності, джерела, місцезнаходження, місця, руху, прав щодо майна чи майнових прав, якщо відомо, що такі права виникли внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; придбання, володіння або користування майном, якщо на момент отримання було відомо, що таке майно набуто внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; участь у будь-яких акціях, асоціаціях з метою їх реалізації, спроби здійснення та надання допомоги, співучасть, допомога та консультації при реалізації будь-яких дій, зазначених у попередніх параграфах» [343].

Згідно з Палермською конвенцією ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15.11.2000 р. (ст. 6) [173], Конвенцією ООН «Проти корупції» від 31.10.2003 р. (ст. 23) [172] і Варшавською конвенцією Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності і фінансування тероризму» від 16.05.2005 р. (ст. 9) [174] під «відмиванням доходів від злочинів» розуміється: перетворення або передача майна, якщо відомо, що таке майно є доходом від злочину, з

метою приховування злочинного походження цієї власності або для надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні основного правопорушення для того, щоб вона могла уникнути відповідальності за свої дії; приховування справжньої природи, походження, місця розташування, способу розпорядження, руху, права на майно або його приналежність, якщо відомо, що таке майно являє собою доходи від злочину; придбання, володіння або користування майном, якщо на момент його отримання відомо, що таке майно – доходи від злочину; участь, причетність або змову для вчинення будь-якого злочину, визнаного таким згідно з цією статтею, спробою здійснити це, а також сприяння, співучасть, полегшення або надання поради щодо його здійснення. Протидії відмивання грошей міжнародною спільнотою було прийнято ряд інших нормативно-правових актів, зокрема: Типова угода ООН про групу по боротьбі з відмивання грошей, отриманих від незаконного обігу наркотиків; Рамкове рішення Ради Європи про відмивання грошей, ідентифікацію, відстеження, замороження, арешт та конфіскацію знарядь злочинів і доходів від них від 26 червня 2001 р. тощо.

Отже, короткий історико-ретроспективний аналіз джерел дозволяє стверджувати, що легалізація (відмивання) доходів, отриманих незаконним шляхом, та фінансування тероризму є складним економіко-правовим явищем, яке має глибоке історичне коріння. Історія «відмивання» бере свій початок за тисячі років тому і пов'язана, насамперед, з виникненням у житті суспільства взаємовідносин грошей та влади. З розвитком економіки, торгівлі, фінансової та банківської системи зростає і рівень організованої злочинності в цих сферах. У другій половині ХХ ст. до відмивання брудних грошей долучилися навіть цілі держави. І хоча, за поширеною легендою, поняття і термін «відмивання грошей» виникли на території США, протягом останнього століття проблема легалізації злочинних доходів перетворилася в міжнародну. Слід зазначити, що реакція світової спільноти на злочинну діяльність по відмиванню брудних грошей протягом тривалого часу була досить слабкою, що дозволило останній перетворитися на глобальну загрозу економічній та політичній безпеці. У зв'язку з цим, даний вид злочинної діяльності перебуває в центрі уваги правоохоронних і фінансових органів та вимагає від держав узгоджених заходів запобігання та протидії як на національному, так і на міжнародному рівні. Використання міжнародного досвіду державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, зокрема, досвіду держав з розвиненою та сталою правовою системою, дозволяє сформулювати комплекс ефективних національних важелів державно-правового впливу з протидії та запобігання даному виду злочинності.

Доведення до банкрутства. Досліджуючи історичний аспект виникнення та еволюції відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства» слід зазначити, що загалом інститут банкрутства має давню історію. Норми права, що стосувалися фінансової неспроможності, виникли одночасно з відносинами власності ще за давніх часів. Так, дослідник історії держави та права зарубіжних країн В.П. Глиняний пише: «За законами Ману у Стародавній Індії при укладенні угод між боржником і кредитором встановлювався гарантійний термін. Договір позики укладався під відсотки, розмір яких залежав від варни боржника. Гарантіями дотримання угоди позики було поручительство інших осіб та застава. Закони Ману дозволяли кредиторів діяти силою: захопити боржника, привести його у свій дім, морити голодом і навіть бити, поки той не сплатить боргу. У випадку смерті боржника борг переходив до його сина або інших родичів. Неплатоспроможність також призводила боржника до рабства» [56, с. 27].

За Законами Хаммурапі у Стародавньому Вавилоні розрізняли зобов'язання, що виникли через заподіяння шкоди (зобов'язок відшкодувати збитки) і зобов'язання, що випливали з договорів. Такі договори повинні були укладатися письмово і реєструвалися спеціальним чиновником. Виконання угоди гарантувалося заставою поля або родичів боржника. У разі невиконання договору боржник чи його рідні могли потрапити в рабство [56, с. 37].

У Стародавній Греції виконання договору забезпечувалася завдатком, поручительством третіх осіб та заставою. До реформи царя Солоні позики забезпечувалися самозаставою боржника. Особливе значення, зокрема в Афінах, мала іпотека.

Аналізуючи процес становлення конкурсного права в Стародавньому Римі, важливо зазначити, що, за твердженням Р.Б. Полякова, він «став фундаментом сучасного права неспроможності (банкрутства). Причому таке твердження є застосовуваним не тільки до країн романо-германської правової системи. Саме Стародавній Рим став своєрідною колискою майже всіх інститутів, які є тепер у процедурі банкрутства» [311, с. 38]. У свою чергу, В.П. Глиняний стверджує, що «становлення та розвиток відповідальності за банкрутство у Стародавньому Римі є яскравим свідченням того, що з моменту виникнення приватної власності закони не були милосердними до неспроможних боржників. Пам'ятка римського права, відома як Закони XII таблиць, свідчить, що кредитори, не отримавши задоволення своїх вимог, мали право розчленувати тіло неспроможного боржника» [56, с. 67].

Не менш важливим є твердження Ю.В. Чорної, про те, що «якщо відносини неплатоспроможності, оформлені конкурсним законодавством, зароджуються з примітивного зобов'язального правовідношення, то інститут банкрутства починає відлік свого існування з моменту забезпечення зобов'язання майном, а не особистістю боржника. В історії римського права початок конкурсного права можна шукати лише в період розквіту класичної юриспруденції, коли застосування системи правових норм, основою якої було стягнення боргу за рахунок особистості боржника, призводить до переосмислення зобов'язального інституту в Стародавньому Римі» [467, с. 29]. Поляков Р.Б. припускає, що «ще твердження породило презумпцію того, що зародження конкурсного процесу в Стародавньому Римі відбулося лише із появою Закону Петелія (*Lex Poetelia*, 326 рік до н. е.), яким ознаменувався перехід від особистої до майнової відповідальності боржника» [311, с. 40]. Причини прийняття даного закону науковиця Ю.В. Чорна вбачає: «у відсутності спеціального законодавства та спеціального правового статусу боржника, і як наслідок, недостатньому правовому захисті інтересів кредиторів, що обумовило запровадження інституту *creditor in possessionem*, тобто, допуск кредиторів до володіння та розпорядження майном, що й стало початком розвитку конкурсного права в майбутньому» [467, с. 29]. Поляков Р.Б. наводить факт із римської історії, описаний римським істориком Тімом Лівієм, який, на його думку, послужив приводом до прийняття Закону Петелія 326 р. до н.е. Так, зокрема, він пише: «Як відмічав римський історик Тіп Лівій, підставою для таких змін стала ситуація із хлопцем на ім'я Публіцій. Він вирішив віддати себе в рабство за батьківські борги. Його кредитор Папірій почав знущатися над юнаком, піддавши його тортурам. Публіцій дивом вирвався на волю та постав перед народом. У результаті почались занепокоєння, а в 326 році до н. е. з'явився Закон Петелія (*Lex Poetelia*)» [311, с. 41]. Таким чином, як стверджує Ю.В. Чорна, «Законом від 326 р. до н.е. (*Lex Poetelia*) було скасовано обов'язок боржника прописувати себе гарантом виконання грошових вимог в кредитному договорі та анульовано *addictio* (боргове рабство) за умови його добросовісності, натомість встановлено майнову відповідальність. Представник кредиторів складав опис майна боржника, і в подальшому воно могло продаватися на аукціоні, а гроші розподілятися між кредиторами на основі встановлених квот» [467, с. 30]. В іншому своєму дослідженні Ю.В. Чорна зазначає: «Особливе значення Закону 326 р. до н.е. полягає також у тому, що він вперше розмежував такі категорії як невинність, добросовісність та злий умисел в діях боржника» [466, с. 111].

Особливої уваги з боку дослідників, на нашу думку, заслуговує аналіз становлення та розвитку інституту банкрутства в середньовічній Італії. Гордієнко В. з цього приводу пише: «Основним стимулом розвитку конкурсного права і процесу тут слугували торгові відносини, які вже в IX-X ст. у вільних італійських містах досягли високого рівня. До того ж в Італії існували й політичні передумови розвитку цих відносин: через самостійність і розрізненість італійських міст боржник міг легко переховуватися від кредиторів у сусідньому місті, яке було самостійною територією. Усе це викликало гостру потребу виробити чіткі положення конкурсного права. Без сумніву, італійське право зберегло зв'язок з римським правом, але значно його удосконалило. ... Саме італійському праву ми зобов'язані появою поняття “банкрут”. Так в Італії називали боржників, що втекли від кредиторів до інших італійських міст (від слів *bancus* – контора, лавка, торговий заклад і *ruptus* від *rotto* – закривати заклад, знищувати). Найчастіше підставою для початку процедури банкрутства була втеча боржника. Кредитори брали активну участь у конкурсному процесі, оскільки їм передавали в управління майно боржника. Однак італійське право вільних міст про неспроможність на цьому зупинилося в своєму розвитку. Воно так і залишилося правом окремих міст і не піднялося до рівня загального італійського торгового права. Цьому заважали політичні умови. Тому прапор розвитку цього інституту підхопили інші народи Західної Європи – Франції і Німеччини» [61, с. 70].

У Середні віки неплатоспроможність як явище продовжувало існувати, проте воно починає оформлюватися в окремі сфери законодавства. Так, подібна правова база вже існувала в багатьох європейських країнах. Дослідник історії банкрутства В. Гордієнко наводить наступні дані: «На теренах Італії конкурсні статuti з'явилися в 1244 р. у Венеції, а в 1298 р. – у Генуї. Перші конкурсні закони у Франції ухвалені в 1536, 1560 та 1609 рр.; імператорські едикти в Німеччині – в 1531 і 1540 рр.; конкурсні закони в Англії – в 1534 та 1572 рр. При цьому перші закони мали на меті забезпечити превентивний вплив на торговельний обіг. З розвитком торгівлі поступово визнавалося, що неспроможність може статися й поза волею особи – внаслідок комерційної невдачі чи непереборної сили [61, с. 70]. Проте слід також погодитися з думкою О.М. Бірюкова про те, що «в більшості феодальних держав (Італія, Франція, Німеччина) гарантом повернення боргу все ж залишалося не майно, а сама особа боржника, його життя, свобода та недоторканність. Так, в історію ввійшли боргові в'язниці й покарання шляхом заподіяння фізичної шкоди. Проте, – пише О.М. Бірюков, – у XVI столітті в окремих країнах Європейського

континенту були прийняті закони, що містили положення, згідно з якими зловмисна неспроможність вже відрізнялася від випадкової. Остання могла бути визнана такою, коли траплялася внаслідок, наприклад, загибелі судна, крадіжок та інших випадків, що не залежали від волі боржника» [25, с. 25].

Про існування прихованого та фіктивного банкрутства в Середньовіччі повідомляє документ, виданий 1582 року королем Франції Генріхом III. Поляков Р.Б. наводить витяги з тексту даного документа, в якому, зокрема, «визначалася різниця між «нещасною» та «зловмисною» неспроможністю. Зміст документа зводився до наступного: «Ми одержали багато скарг на справи про неспроможність і банкрутство, які почастішали в нашій державі порівняно з попереднім часом; ті з них, які виникають в результаті збитків, заподіяних внаслідок заворушень в країні, або внаслідок корабельних аварій, крадіжок чи інших нещасних випадків – варті співчуття; інші – заслуговують на покарання, оскільки робляться зі злим наміром тими, хто, не зазнавши ніякої шкоди, приховує своє майно, обтяжує його вдаваними заставами, перевозить за кордон, а потім і сам тікає» [310, с. 78]. Такої ж точки зору дотримується І.В. Булижин, який, зокрема, зазначає: «Наведений документ доводить, що в епоху абсолютизму змінюється концепція розуміння неплатоспроможності як явища, що порушувало публічний правопорядок. При цьому зловмисна неспроможність відрізнялася від випадкової» [37].

Аналізуючи головні нормативні акти Німеччини, а саме Едикти Карла V 1531 та 1540 років, Ю.В. Чорна зазначає, що «разом із загальним майновим спрямуванням законодавства про неспроможність, зустрічаються положення, що регламентують «право на боржника». Суть цього права полягала в тому, що боржник належав тому кредитору, який першим заявив свої вимоги. Так, в Едикті 1531 р. банкрути та їхні співучасники прирівнювалися до крадіг і підлягали такому самому покаранню. Едикт 1540 р. містив припис про страту боржника» [467с. 36]. «До того ж, – як зазначає В. Гордієнко, – боржників, які не могли повернути свої борги, садили в боргову яму, позбавляли цивільних прав, вішали їм нашийники або прив'язували до стовпа ганьби, карали ув'язненням до цілковитого погашення боргів» [61, с. 71].

Досліджуючи особливості права банкрутства зрілого феодалізму, І.В. Булижин пише, що «в цей період в Європі право банкрутства поступово перетворюється на невід'ємну частину системи кредитування, в якому поєднувались як захист кредитора, так і боржника» [37, с. 56]. «Досвід середньовічної Німеччини цього

періоду, – пише Ю.В. Чорна, – цікавий також тим, що там набув особливого закріплення державний контроль за відносинами неплатоспроможності. Так, судовим органам надавалися виключні права з контролю над процедурою неспроможності, боржником та його майном, право призначення управляючого, який на той час вважався представником судової влади» [467, с. 36].

Щодо англо-американського конкурсного права, то Ю.В. Чорна, Р.Б. Поляков, О.М. Бірюков, В. Гордієнко, В.В. Радзивілюк та інші дослідники, його появу пов'язують із початком великих географічних відкриттів, які припадають на XV-XVII ст. Так, зокрема, В. Гордієнко пише: «В Англії Закон 1543 р. мав яскраво виражений кримінальний характер. Наступний Закон 1572 р, виданий при Єлизаветі, був більшою мірою цивільно-правовим. За цими законами в Англії починають розрізняти виключно торгово-правову неспроможність, а об'єктом майнового стягнення вважається майно боржника, і навіть те, що належало та належатиме йому в майбутньому. У Шотландії та Ірландії також у цей період були ухвалені законодавчі акти щодо неспроможності» [61, с. 70]. Подальший розвиток права неспроможності в європейських країнах, як зазначає Ю.В. Чорна, «йде умовно двома шляхами: французьким та німецьким. Насамперед, це пояснюється тим, що європейські країни в силу тих чи інших причин запозичили правовий досвід або Франції (Бельгія, Іспанія, Португалія, Греція, Туреччина, Румунія, Італія, Нідерланди), або Німеччини (Австрія, Угорщина, Сербія, Швеція, Норвегія, Данія, Швейцарія)» [467, с. 38].

На рубежі XVIII-XIX ст. в умовах трансформації феодальних інституцій у капіталістичне господарство, подальшого розвитку та ускладнення торгівельних відносин, проблеми, пов'язані з банкрутством, набувають особливої актуальності, при цьому старі норми вже не відповідають вимогам часу.

Реформування конкурсного права протягом XIX ст. Ю.В. Чорна пов'язує «із прийняттям Торгового Уложення Франції 1807 року, з невинуватено жорстоким прокредиторським характером» [467, с. 38]. До позитивних моментів даного Уложення Р.Б. Поляков відносить «поділ кредиторів та їх вимоги на три групи: привілейовані, іпотечні й прості». На його думку «дуже цікавим був підхід до кредиторів із солідарними зобов'язаннями. Такі кредитори брали участь у всіх конкурсних справах співборжників на всю суму до повного задоволення» [310, с. 17]. Проте, через свою прокредиторську спрямованість Торгове уложення Наполеона 1807 року проіснувало

недовго. Важливим для розвитку французького конкурсного права того часу був Закон 1838 року, в якому одним із перших почали застосовуватися цивільно-правові механізми.

Що стосується німецького конкурсного права цього періоду, то, як пише В.В. Радзивілюк, «слід розуміти, що до моменту об'єднання Німеччини на її території діяли дуже різні джерела конкурсного права. Слід зазначити, що за прийнятим у 1871 р. Кримінальним уложенням той, хто свідомо банкрутував і тим самим спричиняв збитки своїм кредиторам, приховував або передавав своє майно іншим, не вів торговельних книг або вносив до них зміни, не передбачені законом, запроторювався у психіатричну лікарню. В 1879 р. набрав чинності Конкурсний устав Німеччини, який проіснував більше 100 років» [384, с. 180].

Також слід погодитися з думкою В.В. Радзивілюка стосовно того, що «майже увесь час існування правового феномену банкрутства (неспроможності) робились спроби щодо створення та застосування заходів, які б сприяли запобіганню настанню суворих наслідків стосовно неплатоспроможного боржника» [384, с. 181]. Слід додати, що, на думку Ю.В. Чорної, «закони про банкрутство XIX століття були більш лояльними до боржників за торговельними зобов'язаннями, аніж до осіб, що вступали в процедуру особистої неплатоспроможності, оскільки вважалося, що комерційне банкрутство могло бути наслідком об'єктивних обставин (природних процесів товарно-грошового обороту) та не залежати від волі банкрута, тоді як споживче банкрутство може бути тільки умисним [467, с. 41]. Починаючи з 1880-х рр. в законодавстві європейських країн були запроваджені процедури, що передують банкрутству (досудові), наприклад, мирова угода в Англії, передбачена Конкурсним уставом 1883 року, судова ліквідація боржника у Франції – в 1889 році.

Як відомо, кінець XIX початок XX ст. ознаменувався докорінними змінами в структурі та змісті виробничих відносин, а перед законодавством про банкрутство постало завдання ефективного вирішення питання соціального захисту працівників підприємства-боржника. У відповідь на це процедури банкрутства спрямувалися на можливе збереження бізнесу та почали відстоювати себе в системі конкурсного права. Поступово в центрі уваги законодавства про банкрутство постають питання локалізації неблагополучних майнових наслідків неплатоспроможності. Саме з цими процесами пов'язують останній етап розвитку інституту банкрутства, в основі якого була покладена законодавча концепція, яка почала розвиватися ще в XVIII ст. в праві Англії, а в XIX ст. у праві США. Гордієнко В. характеризує її як

таку, «яка повністю унеможливлювала особисту немайнову відповідальність боржника за відсутності у нього умислу на створення ситуації, в якій він був не в стані сплатити борги. У законодавство, що регламентувало ці відносини, були введені відстрочка виплати боргу, відновлювальні та реорганізаційні процедури. Така концепція започаткувала розвиток так званої «проборжникової» системи, яка діє зараз в США, Франції та деяких інших країнах» [61, с. 70]. Так, у 1898 р. в Сполучених Штатах Америки приймається Закон про неспроможність, головним завданням якого було збереження діючого підприємства. Саме цей Закон функціонує у США в період великої депресії, у 1938 р. до нього було внесено ряд поправок та змін, отримавши назву «Закон Чендлера». Діючий Федеральний Закон «Про неспроможність та банкрутство» був прийнятий у 1978 р. та набрав чинності у 1979 р. Закон США про банкрутство – закон федерального рівня, його положення є обов'язковими для виконання у всіх штатах Америки. Характеризуючи сучасне законодавство про банкрутство в США Ю.В. Чорна наводить точку зору американського дослідника Річарда Броуда, де він, зокрема, зазначає: «Право неспроможності США є складовою декількох соціальних програм держави та є відповідачем перед багатьма соціальними негараздами.

Кожна країна має таке право неспроможності, на яке заслуговує. Оскільки, банкрутство не існує автономно від соціальної організації країни, без перебільшення, будь-які фінансові проблеми та наслідки фінансових труднощів проходять через наш інститут неспроможності: екологічні проблеми, масові правочини, комерційні крахи тощо. Будь-яка фінансова невдача має єдиний шлях вирішення – банкрутство» [524, с. 43].

Водночас, аналіз законодавства про банкрутство в найбільш розвинутих країнах Європи та Америки дозволяє стверджувати, що, за висловом Ю.В. Чорної, «у зарубіжній практиці не простежується єдність у поглядах на проблему узгодженості у законодавстві про неспроможність процедур ліквідаційного та реабілітаційного характеру. Однак ті країни, що на сьогодні мають яскраво виражене прокредиторське законодавство про банкрутство, все ж визнавали необхідність впровадження реорганізаційних процедур з метою підвищення ефективності правового регулювання. Зокрема, законодавчі реформи інституту неспроможності в Німеччині, спричинені нафтовою кризою 1973 року. Однією з цілей реформування проголошувалося встановлення балансу процесів ліквідації, реорганізації та оздоровлення підприємства-боржника. Так, Бундестагом у 1994 році прийнято нове Положення «Про

неспроможність», яке з 1999 року поширило свою дію на всю територію Німеччини та діє до сьогодні» [467, с. 44]. Прокредиторський характер має також сьогодні конкурсне законодавство Франції.

Отже, огляд історичного розвитку інституту банкрутства яскраво демонструє, що в цілому світова історія виникнення та розвитку інституту банкрутства розвивалася у химерний спосіб під загальним заступництвом принципів гуманізму. Так, якщо ще декілька століть тому банкрутство розглядалося як тяжкий злочин, і за його вчинення до відповідальності боржник міг бути притягнутий незалежно від його провини, а наслідки покарання переслідували швидше каральну, ніж компенсаційну функцію, то вже в XIX ст. погляди на зазначену проблему змінилися. Так, жорсткі санкції поступилися тенденціям гуманізації суспільства, які супроводжують економічний розвиток держав. На сучасному етапі розвитку права про банкрутство світова спільнота, насамперед, провідних країн світу, відходить від методів розмежування систем банкрутств на прокредиторські та проборжникові, виокремлюючи при цьому поняття ефективної системи права неспроможності та, головне, її попередження.

Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Досліджуючи генезу юридичної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», та ст. 212⁻¹ «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», інших податкових правопорушень, слід зазначити, що сучасна система відповідальності за несплату податків та інших платежів має тривалий процес формування, протягом якого кримінальна відповідальність за вказані діяння набула як загальних основних ознак юридичної відповідальності, так і цілий ряд специфічних особливостей. Оскільки оподаткування вважається найбільш поширеним способом взаємодії громадян та держави (як часто зазначають економісти, в житті існує лише два явища, які є невідворотними: смерть та податки), то не викликає сумніву той факт, що історія розвитку способів ухилення від сплати податків тісно пов'язана з еволюцією податкової системи та інших державних інституцій. Крім того, особливістю податкового законодавства, яке з поміркованою іншого передбачає відповідальність за несплату податків та інших платежів, є його нестійкість і мінливість. Як економічний інструмент у руках держави податки та інші платежі в певні періоди і відповідно до конкретних потреб держави можуть змінюватися. Проте, не викликає сумніву той факт, що відповідальність

за несплату податків та інших платежів виникає одночасно з появою податків як таких, що, у свою чергу, нерозривно пов'язано з появою і оформленням держави і виконанням нею своїх функцій. Більше того, характер відповідальності за податкові правопорушення прямо залежить від характеру самої держави, політичного режиму, його методів регулювання суспільних відносин. Як зазначає В.П. Глиняний, «так, до прикладу, серед 3000 різних злочинів у Стародавньому Китаї періоду Чжоу відмова від сплати податків розглядалася як тяжкий злочин, що тягнув за собою смертну кару» [56, с. 27].

Як відомо, з початком розвитку оподаткування люди почали шукати шляхи запобігання їх сплати. Таке бажання в першу чергу пов'язане з природою податків, а саме їх впливом на доходи, та як наслідок, на витрати платників податків. Тому і методи ухилення від сплати податків еволюціонували одночасно з розвитком податкових систем та є характерними для будь-якого суспільства. Так, історія розвитку податків сягає Стародавнього Єгипту та Вавилону, коли державні чиновники зрозуміли значення податків та почали запроваджувати інструменти контролю, зокрема, здійснювався облік господарств та майна, контролювалося внесення пожертвувань до державної скарбниці. В обох державах із часом були створені перші форми податкового законодавства, що існувало у формі уставу на основі якого здійснювалась податкова діяльність. Як стверджують вчені Ф.О. Ярошенко, В.В. Павленко, В.П. Павленко, А.М. Подоляка «Вже в стародавні часи платники податків намагалися протистояти «кабальним» податковим зобов'язанням шляхом підняття повстань, як найбільш ефективного способу впливу на владу в ті часи. Так, історичні пам'ятки зберегли до нашого часу дані про перше повстання проти самоправства владних структур, яке відбулося в Лагаші в XXV ст. до н. е. Повстання було успішним. Новий правитель міста звільнив з посад усіх чиновників, які збирали податки, зменшено збір з ремісників, а за роботу на спорудженні іригаційних систем общинникам додатково надавали продукти харчування. Були видані закони, які оберігали громадян Лагашу від обману під час збору податків» [151, с. 14-25]. Разом з тим В.П. Глиняний зазначає: «Існування централізованого накопичувача коштів шляхом сплати данини, податків, зборів, мита, тощо спричинило виникнення певних корисливих діянь, які зі створенням закону набули рис правопорушення. Мова йде про випадки уникнення сплати данини – сучасне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, яке тягло за собою досить жорстокі покарання аж до смертної кари» [56, с. 63]. У контексті нашого дослідження повчально послатися

на приклад, наведений дослідниками В.Л. Андрущенко та О.Д. Даніловим про стародавній папірус, де змальовано сцену збирання податків у Єгипті часів фараона Рамзеса II (близько 3300 років тому): «Збирач податків прибуває на окружну пристань у супроводі агентів, озброєних палицями, і негрів із пальмовими різками; всі кричать: «Віддавай нам частину твого врожаю», – і немає порятунку від цих здирств». Подібні сцени насильницького справляння податків історики відмічають і в інших країнах у різні епохи: на Русі в епоху татаро-монгольського іґа, в окупованих країнах і колоніях» [7].

Про несплату податків або мита та про відповідальність за дані правопорушення йдеться і в джерелах афінського права. Проте в Афінах, як в більш демократичному, порівняно з іншими стародавніми країнами, суспільстві, міри покарання були більш м'якими, але значно ширше застосовувалися превентивні заходи. Так, до прикладу, діяла ціла мережа інформаторів – професійних донощиків і шпигунів (вже згадуваних нами сикофантів), які одержували частину конфіскованого майна.

У Стародавньому Римі несплата податків, за характеристикою В.П. Глиняного, «Низкою спеціальних законів «про образу величності», виданих в I ст. до н. е, кваліфікувалася як тяжкий злочин. В посткласичний період несплату податків віднесли до злочинів, що безпосередньо стосувалися інтересів Римської держави, і, відповідно, посилювалася відповідальність за їх вчинення покараннями, починаючи вигнанням із Риму із втратою громадянства, заслання на острови аж до смертної кари» [56, с. 63].

Історичний досвід доводить, що важливим фактором розвитку ухилення від сплати податків було створення податкових пільг або ж повне звільнення від сплати податків для окремих привілейованих станів. Особливо гостро це відчувалося у феодальній Франції на початку другого тисячоліття. Як стверджують вже згадувані нами вчені Ф.О. Ярошенко, В.В. Павленко, В.П. Павленко, А.М. Подоляка «Високі чини та духовенство були звільнені від сплати будь-яких податків, що викликало невдоволення з боку суспільних мас. Своєю чергою, постійне ж ускладнення податкової системи за рахунок введення нових прямих та непрямих податків та методів контролю загострювало ситуацію та створювало мотиви для ухилення від їх сплати» [151, с. 30]. Згідно з рішенням Генеральних штатів у 1314 р. було вперше задекларовано принцип, відповідно до якого нові податки запроваджуються не королівським наказом, а парламентським законом. «З 1341 р. вводиться так званий податок на сіль у формі соляної регалії (пізніше це отримало назву «відкуп» і проіснував у Франції 450 років), а з 1439 р. – податок на землі та будівлі (талья).

Коментуючи дане рішення Кардинал Ришельє чітко сформулював головну стратегію фіскальної політики: «Не слід переобтяжувати підданих податками, але не слід і брати з них менше, ніж потрібно для потреб держави» [289]. До речі, у 1429 році відома нам Жанна д'Арк домоглася від короля звільнення рідного села Домремі від податків (скасоване через 360 років у 1789 р.). У 1648-1652 рр. у Франції розгорілася громадянська війна, яка ввійшла в історію під назвою Фронда. Безпосередньою причиною Фронди стали непопулярні фіскальні заходи уряду, зокрема запровадження обтяжливого податку на будинки, що викликало незадоволення всіх верств населення.

Андрущенко В.Л. та Данілов О.Д. з цього приводу зазначають: «Придушення Фронди знаменувало перемогу королівського абсолютизму над опозиційним йому парламентом, відкривши шлях до необмеженого свавілля в сфері оподаткування. У Франції епохи абсолютизму широкого розповсюдження набула надзвичайно шкідлива відкупна система податків – передача на договірній основі збирання податків приватним особам, які в порядку передоплати вносили державі обумовлену суму доходу в обмін на право збирати платежі з платників податків. Проте, оскільки умови податкових відкупів не підлягали законодавчій регламентації, це відкрило великі можливості для казнокрадства і корупції. За оцінками сучасників, у XVIII ст. державі надходила лише половина фактично зібраних податків, решта залишалась відкупникам» [7]. Як наслідок, міністр фінансів Жан-Батист Кольбер (1619-1683) змушений був дещо полегшити тягар податків для бідних. Він жорстоко розправився з казнокрадами. І лише через сто років видатний французький економіст і політик другої половини XVIII ст., представник класичної політичної економії Анн Робер Жак Тюрго (1727-1781) звернув увагу на проблему соціальної несправедливості в оподаткуванні. Він попереджав, що станові привілеї в формі податкового імунітету для дворян і духовенства є руйнівними для державних фінансів і, крім того, справляють деморалізуючий вплив на суспільство. Як зазначають В.Л. Андрущенко та О.Д. Данілов: «А. Тюрго відмовився від практики підношень генеральному контролеру (міністру) фінансів хабаря в 100 тис. ліврів при щорічному укладенні відкупного контракту. У 1775 р. у Франції була скасована солідарна відповідальність (кругова порука) при справлянні податків. Проте загалом вважається, що фіскально-політична реформа за проектом А. Тюрго, яка передбачала громадянські права лише для власників-платників податків 1776 р. була реалізована в ході Великої французької революції, яка значно

вплинула на розвиток податкової системи Франції» [7]. У результаті було скасовано податкові імунітети та імунітети щодо церковної десятини, податки проголошувалися почесним обов'язком, було введено податковий ценз громадянських прав; запроваджено так зване гільйотинування відкупщиків податків (1789-1794 рр.). Також слід зазначити, що протягом XIX-XX ст. у Франції була сформована сучасна податкова система, з 1992 р. тривало приведення фіскального законодавства Франції у відповідність до норм Європейського Союзу.

У контексті нашого дослідження показовою є генеза відповідальності за несплату податків у Великій Британії. Основоположним документом у формуванні державного і фінансового права Великої Британії послужила Велика хартія вольностей – договір про громадянські права та політичні вільності, укладений між королем Іоанном Безземельним і представниками аристократичної знаті в 1215 р. Одним із важливих положень Хартії були норми ст. 12 про право затвердження податків парламентом. У 1381 р. в Англії вибухнуло повстання Уота Тайлера, викликане подушним податком. Проте, деякі королі не бажали коритися владі парламенту щодо державних фінансів. Так, відомим є історичний факт, коли у 1635 р. король Карл I без згоди парламенту запровадив так звані «корабельні гроші» як податок на морські перевезення. Для Великої Британії, як країни з активним судноплаством і морською торгівлею, такий податок був дуже шкідливим для здійснення морських перевезень. Значною мірою саме тому «Корабельний податок» став причиною до боротьби між королем Карлом I і парламентом, а пізніше й приводом до громадянської війни та Англійської буржуазної революції XVII ст.

Наступним важливим документом британського конституційно-демократичного ладу був Білль про права, прийнятий у 1689 р. парламентом з метою захисту законів, прав і свобод, а також державних фінансів, від посягань королівської влади. Так, зокрема, Білль проголошував, що будь-яке справляння грошей на державні потреби під приводом королівської прерогативи без згоди парламенту не має законної сили, як і не слід вимагати надмірних податків, ні накладати непомірні пені, ні визначати надто суворі покарання. Таким чином, згуртовані в парламенті представники феодальної аристократії, а в подальшому буржуазії, відібравши з рук королів право оподатковувати, створили класичну систему контролю представницької влади над податками. Під час буржуазно-демократичної революції XVII ст. Англії в масовій свідомості

укорінився принцип самооподаткування: «ніяких податків без згоди» (самих платників чи їхніх представників). Тобто за англійською системою представники нації, тим самим ніби накладали податок на самих себе, зважаючи на потреби держави від імені всього суспільства свідомо погоджувалися на податки. Можна стверджувати, що Велика хартія вольностей та Білль про права донині виконують роль актів не лише адміністративного, але і податкового права Великої Британії, що по праву можна вважати переконливим доказом послідовності та взірцем сили законів у правовій державі.

Досить повчальним у контексті досліджуваної проблеми є фінансовий досвід США, законодавча база щодо податків яких визнана найкращою в світі. Принагідно зазначити, що одним із принципів Декларації незалежності США 1776 р. був наступний: «Ніяких податків без згоди». Є всі підстави стверджувати, що у фінансовій історії США мали місце різні події, як, наприклад, народні заворушення в Америці у 1773 р., що ввійшли в історію як «Бостонське чаєпиття». Заворушення були спровоковані підвищенням мита на чай, що пізніше стало приводом до війни за незалежність від Великої Британії. Також у 1794 р. країну охопили заворушення, викликані запровадженням федерального податку на віскі – «Горілчаний бунт». З метою вирішення фінансових проблем та регулювання податкової сфери в США вже в 1862 р. було створено Службу внутрішніх доходів. Американський фінансовий досвід доводить, що успіх роботи податкового відомства знаходиться в прямій залежності від того, якою мірою уряд може переконувати та заохочувати людей до соціальної відповідальності щодо сплати податків, а також примушувати в раціональній формі дотримуватися фінансової дисципліни держави. Як зазначають В.Л. Андрущенко та О.Д. Данілов: «Податковий бунт» 70-х років минулого століття в США – протест середнього класу проти росту податків на нерухомість – поступово зупинився сам собою на фоні закликів, що американці мають вкладати гроші у власну країну. Можливо, тому в тому ж штаті Каліфорнія, де розпочався бунт, у 1990 р. подвоєння акцизу на бензин не викликало опору завдяки усвідомленню, що кошти будуть витрачені на будівництво нових автомагістралей. Варто зазначити, що у монографії «Економіка податкового бунту» (1979 р.) Артур Лаффер оприлюднив тепер широко відому «криву Лаффера», яка зробила його знаменитим і слугувала теоретичним обґрунтуванням податкової реформи 1986 р.» [7].

Підсумовуючи короткий огляд генези кримінальної відповідальності за податкові правопорушення, зокрема за ухилення від сплати податків, можна стверджувати, що дане явище є характерним для будь-якого суспільства, зважаючи на природу його існування. Історія ухилення від сплати податків сягає стародавніх часів та розвивалася одночасно з державними інститутами. Фіскальний досвід розвинутих країн, зокрема Франції, Англії, США, є яскравим свідченням того, що стабільність функціонування фіскальної системи залежить від цілого ряду чинників, головними з яких є рівень податкового навантаження та рівень розвитку інститутів демократії в державі. Так, розвинені демократичні інститути дозволяють створити тісну комунікацію між платниками податків та владою, що дозволяє здійснювати ефективний контроль за витратами бюджетних коштів та підвищує довіру платників податків до держави. У свою чергу, можливість контролю за діями влади сприяє досягненню фіскальної еквівалентності, коли суспільні блага, які надаються державою, є рівноцінними податкам, що сплачені до бюджету. За таких умов сплата податків набуває більш усвідомленого характеру, а їх примусовий характер трансформується у форму вільного вибору платника. Крім того, сильні інститути демократії дозволяють своєчасно виявляти проблемні місця податкової системи та безперешкодно їх позбуватися. Формування довіри до влади є невід'ємною складовою ефективності податкової системи та попереджує можливість неправомірної податкової діяльності. Слабо ж розвинуті демократичні інституції, неможливість платників податків впливати на вирішення нагальних проблем у сфері оподаткування через інструменти демократії, зниження рівня довіри до влади, нееквівалентність обміну податків, сприйняття податків як явища, що запроваджується без згоди платника та має примусовий характер – все це стає причиною формування антифіскальної поведінки суб'єктів економіки та створює мотиви для зменшення податкових зобов'язань законними методами або за рахунок ухилення від їх виконання.

3.2. Історико-правові аспекти становлення та розвитку системи протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи на теренах України

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів. Аналізуючи передумови виникнення та розвитку кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробкою різного роду документів та грошей на теренах України слід зазначити, що в українських землях, як і на теренах інших європейських країн, в обігу було немало фальшивих монет та підроблених документів. Україна не була винятком, оскільки більша частина її земель в різні часи входила до складу різних держав: Литви, Польщі, Речі Посполитої (кінець XIV-перша половина XVII ст.), які страждали від невпорядкованого грошового ринку. Вітчизняний дослідник М.Ф. Котляр зазначає: «Фальшиві гроші поширювались головним чином на ринках країн і з «хворобливою» фінансовою системою, коли кількість грошових одиниць в обігу виходила з-під контролю влади, гроші знецінювались і псувались самою державою, а техніка карбування знижувалась до примітивної» [187, с. 90]. Перші фальшиві гроші в українських землях з'являються вже у 80-х роках XIV ст. Так, в одній із грамот великого князя литовського Віговта 1388 р. йдеться про те, що в Україні немало фальшивих монет. У Львівських, Перемишльських, Сяницьких та інших судових книгах XV ст. не раз згадуються фальшивомонетники. Про фальшивомонетництво дізнаємося також із другого Литовського статуту 1566 р., де таємне виготовлення монет визначене як самостійний злочин». Як стверджує М.Ф. Котляр, «фальшиві монети підривали господарство країни, вносили безлад у грошовий обіг, призводили до тяжких фінансових криз. Із плином часу західноєвропейські монети (особливо дрібні), якими користувалося населення України, стають все більш низькопробними. В актових джерелах XVI-XVII ст. досить часто згадується про фальшиві гроші і фальшивомонетників. Виготовлення монети із додаванням неблагородних металів і виготовлення монети меншої ваги могло каратися більш м'якою мірою покарання, а, отже, ця форма злочину вважалася менш суспільно небезпечною» [188, с. 79].

Відповідальність за фальшування монет передбачена однією з видатних пам'яток українського права – «Права, за якими судиться

малоросійський народ» 1743 р. Упорядник даного історичного документа К.А. Вислобоков та редактор Ю.С. Шемшученко зазначають: «Осіб, які без дозволу правителя, на збиток державній казні, виготовляли чи псували державну монету, переробляли та обрізали, а також майстрів грошового двору, які золото, срібло та інші матеріали, що належали до грошової справи, нищили, переплавляли для свого прибутку, чекала смертна кара – горло розплавленим свинцем заливали. Така ж кара чекала осіб, які виїжджали в іншу державу і там виготовляли фальшиві гроші та випускали в обіг, чим завдавали збитків для народу. Особа підлягала аналогічному покаранню за неповідомлення про фальшивомонетництво, тобто за недонесення про вчинення такого злочину. Пункт 3 виключав покарання особи, в домі якої виготовлялися фальшивки, якщо вона про це не знала. Пункт 4 звільняв від відповідальності дітей за даний злочин, а пункт 5 – від покарання осіб, які були затримані при збуті фальшивки, але вказали від кого вони її отримали» [320, с. 135]. Дослідники історії держави та права України В.Я. Тацій, А.Й. Рогожин, В.Д. Гончаренко, О.Д. Святоцький та інші зазначають, що «В законодавстві цього періоду фігурувала норма, яка повністю звільняла від покарання суб'єкта злочину, який був затриманий при збуті фальшивих грошей, але вказав на особу, від якої він отримав фальшивки. Отже, законодавець того часу для ефективнішої боротьби з підробленням грошей застосовував норми, які за певних обставин звільняли суб'єкта злочину від покарання. З 1769 р. у Наддніпрянській Україні з'являються паперові гроші. З цього часу можна констатувати зміну характеру аналізованого злочину, оскільки гроші із самоцінного предмета перетворилися на предмет з умовною цінністю. На початках паперові гроші підроблялись переважно малюванням. Згодом, з розвитком і удосконаленням технічного оснащення поліграфічних підприємств та введенням фотомеханічних способів виготовлення типографських кліше, отримали поширення підробки, виготовлені із залученням засобів поліграфічної техніки» [150, с. 304]. Слід розуміти, що оскільки посягання відбувалося на систему обігу грошей у державі, то об'єктом даного злочину виступала її фінансова система. Також зазначимо, що в цей час були поширеними злочини, пов'язані з підробкою державних кредитних паперів.

У подальшому і до 20-х рр. ХХ ст. боротьба з фальшивомонетництвом та підробкою цінних паперів на теренах України регулювалася російським законодавством. Марко С.І. зазначає: «Зміни в економічному житті суспільства зумовили подальший розвиток законодавства про відповідальність за підробку

грошей і цінних паперів, уточнення юридичної характеристики даного злочину. Так, Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. відніс фальшивомонетництво до особливо небезпечних державних злочинів проти порядку управління. За підробку грошових знаків, державних процентних паперів, марок та інших знаків державної оплати за умови вчинення злочину за попередньою змовою декількох осіб і з метою промислу ст. 85 даного Кодексу передбачала вищу міру покарання всім учасникам і пособникам, а за наявності пом'якшуючих обставин – позбавлення волі на строк не менше трьох років з повною ізоляцією та конфіскацією майна. За відсутності попередньої згоди – позбавлення волі на строк не менше двох років зі суворою ізоляцією і конфіскацією частини майна. Таке ж покарання передбачалося щодо осіб, винних у приховуванні цього злочину. Проте дана стаття не передбачала кримінальної відповідальності за збут підроблених предметів, виготовлення та збут іноземної валюти. В подальшому до цієї статті вносилися зміни щодо введення найменувань нових грошових знаків (білети Державного банку, державні казначейські білети, білети залізничного та водного транспорту і т.д.), за підробку яких також наступала кримінальна відповідальність» [245, с. 48].

З 1924 р. в українських землях у зв'язку з запровадженням радянської валюти з'явилася необхідність створення єдиної загальносоюзної фінансової системи. «В цих умовах, – зазначає С.О. Пригов, – підроблення грошових знаків та інших знаків державної оплати розцінювалось як спроба зруйнувати налагоджені господарські відносини країни і каралося розстрілом. «Всякий випуск на ринок фальшованих грошей може порушити всі господарські розрахунки держави, може підірвати наш червінець... через це призначається така сувора кара за спробу захитати грошово-господарський фронт» [322, с. 28].

Аналізуючи подальший розвиток радянського законодавства в контексті досліджуваної проблеми слід зазначити, що прийнятий у 1927 р. загальносоюзний закон «Положення про злочини державні» кваліфікував фальшивомонетництво як державний злочин. Як зазначає С.І. Марко, «Кримінально караними діями визнавалися виготовлення і збут підроблених грошових знаків, підробка або збут у вигляді промислу підробленої металеві монети, державних білетів державної скарбниці, квитків Державного банку Союзу РСР, державних цінних паперів, підробка або збут у вигляді промислу підробленої іноземної валюти. Таким чином, порівняно з КК УСРР 1922 р. «Положення про злочини державні» розширило межі кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво за рахунок доповнення предмету злочину, встановивши її за підробку або збут підробленої іноземної валюти. Проте практика застосування Закону

відповідно до доктринального тлумачення (промисел розумівся в даному випадку як нажива) пішла у напрямі притягнення до відповідальності осіб, які вчинили фальшивомонетництво, як у вигляді промислу, так і без нього» [245, с. 46].

Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. (ст. 56-22) за фальшування або збут у вигляді промислу фальшивої металевої монети, державних скарбових білетів, білетів Державного Банку і державних цінних паперів, а також фальшування або збут у вигляді промислу фальшивої чужоземної валюти застосовувалася вища міра покарання – розстріл із конфіскацією майна, у зв'язку з пом'якшуючими обставинами – позбавлення волі з суворою ізоляцією на термін не менше двох років з конфіскацією всього або частини майна. Ч. 2 цієї статті передбачала позбавлення волі строком до трьох років за фальшування або збут у вигляді промислу фальшивих знаків поштової оплати, квитків залізничного та водяного транспорту та інших проїзних і на перевезення вантажів документів [216, с. 27]. Слід зазначити, що у 1930 р. до Кримінального кодексу УСРР 1927 р. були внесені зміни, якими зазначалось, що «за підроблювання документів на грошові вклади й вклади в цінних паперах, а також свідoctв на грошові акредитиви винні особи притягувались до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі на термін не менше двох років з конфіскацією всього або частини майна» [133, с. 259]. Як зазначає А.М. Бойко, «У березні 1937 р. у складі НКВС СРСР були створені спеціальні підрозділи для боротьби зі злочинами проти соціалістичної власності, хабарництвом й іншими небезпечними злочинами у сфері економіки. Одним з напрямів цієї роботи стала боротьба з фальшивомонетництвом» [30].

У післявоєнний період проблема боротьби з фальшивомонетництвом загострилася як в СРСР, так і в УРСР. Так, у цей час великого розголосу набула справа масового виготовлення фальшивих грошей, зокрема 50-рублевих купюр 1947 р., знайдених в Одесі. 25 грудня 1958 р. був прийнятий Закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини», яким виготовлення з метою збуту, збут підроблених державних казначейських білетів, квитків Державного Банку СРСР, металевої монети, державних цінних паперів; іноземної валюти визнавалися злочинами, що посягають на державні інтереси всього СРСР. За вчинення останніх застосовувалися суворі покарання аж до застосування смертної кари з конфіскацією майна.

Щодо Кримінального кодексу УРСР 1960 р., то ст. 79 передбачала кримінальну відповідальність за виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів, встановлювала суворі

покарання аж до смертної кари. Крім того, як пише А.М. Бойко, «До осіб, засуджених за фальшивомонетництво, не застосовувалося умовно-дострокове звільнення та не можна було замінити невідбуту частину покарання більш м'яким. Кримінальна відповідальність передбачалася і за приховування та недонесення про фальшивомонетництво. Такі заходи, на нашу думку, були викликані не лише посиленням репресивних заходів у боротьбі з особливо небезпечними злочинами, а й необхідністю зміцнення охорони державного грошового обігу в СРСР після грошової реформи 1961 р.» [30, с. 171].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17 червня 1992 р. № 2468-ХІІ ст. 79 КК змінено та викладено децю в новій редакції. Своєрідним нормативним актом кримінально-правового характеру став указ Президії ВР України «Про відповідальність за виготовлення з метою збуту та збут підроблених купонів багаторазового використання» від 21 січня 1992 р., за яким виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених купонів багаторазового використання караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна. Ті ж дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна [329].

Проте слід визнати, що, як стверджує В. Кир'яков, «При всій суворості кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво, після введення в обіг у вересні 1996 р. національної грошової одиниці гривні, її купюри одразу ж почали підробляти фальшивомонетники. Поряд з гривнею мали непоодинокі випадки підробки й іноземної валюти» [160, с. 101]. 21 вересня 2000 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою запровадження державного контролю за здійсненням лотерейної діяльності» ст. 79 КК України 1960 р. була доповнена положенням про білет державної лотереї як предмет аналізованого кримінального правопорушення. У Кримінальному кодексі України 2001 р. аналізована група кримінальних правопорушень була внесена до розділу VII Особливої частини «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності».

Отже, кримінальні правопорушення, пов'язані із підробкою різного роду документів та грошей на теренах України, з'являються вже у XIV ст., що певною мірою було спричинено невпорядкованим

грошовим ринком і слабкою фінансовою системою країн, до складу яких у XIV-першій половині XVII ст. входили українські землі (Литви, Польщі, Речі Посполитої). З плином часу фальшивомонетництво перетворилося в небезпечне суспільне явище і дестабілізуючий чинник економіки, грошового обігу та фінансової системи, національної безпеки держави. Прагнення держави в будь-який історичний період свого розвитку надати стабільні гарантії економічної безпеки обумовило необхідність правового регулювання відповідальності за фальшивомонетництво. Разом із розвитком економічних відносин змінювалося й законодавство про відповідальність за підробку грошей і цінних паперів, уточнювалась юридична характеристика даного кримінального правопорушення. У процесі свого становлення та розвитку кримінальне законодавство України визначило основні ознаки й елементи фальшивомонетництва, які лягли в основу сучасного інституту кримінальної відповідальності за його вчинення.

Контрабанда. Зародження контрабанди на території сучасної України, як і в інших країнах Європи, належить до періоду становлення єдиного ринку утворення митних перешкод на державному кордоні. Мито означало податок за перевезення товарів, перегін худоби через кордони певних територій. О.П. Гребельник у своєму дослідженні, присвяченому проблемам розвитку митної справи в Київській Русі, зазначає: «Розрізняли так зване «сухе» (за сухопутне переміщення товарів) та «водяне» (за переміщення товарів по воді) мито. Стягнення мита у Київській Русі було державною справою. Нею відав особисто князь. За його винятковим призначенням діяли митники, які збирали данину та здійснювали нагляд за дотриманням правил торгівлі на торгах» [63]. Дослідники проблем генези кримінальної відповідальності за контрабанду Т. Ніколаєнко та С. Соляр зазначають: «Згадки про митні застави та митні тарифи трапляються в договорах Київської Русі з Візантією 911 р. Для налагодження зовнішньоекономічних зв'язків укладення таких договорів було необхідне. Проте їх особливість полягала у тому, що укладання залежало від успіхів у військових походах. Так, в разі успішного військового походу та перемоги, як наприклад в Олега у 907 р, Київська Русь отримувала право на безлімітну торгівлю з Візантією. І навпаки, за поразку у 944 р. Київська Русь зазнала чималих утисків щодо зовнішньої торгівлі» [285, с. 125]. Як стверджує В.Б. Чорний, «ця ситуація впливала і на правове поле, яким керувалися митники у своїй діяльності. До того ж входження у зовнішньоекономічні відносини змушували владу дотримуватися єдиного законодавства, яке діяло тоді у більшості країн світу» [468, с. 28].

На думку деяких вчених, зокрема О.В. Процюка, І.М. Базярук, контрабанда як явище на Русі була відома ще у IX-X століттях [10, с. 14]. На той час вже було запроваджено «промита» (подвійної ставки мита за провіз або спробу провозу товару поза митною заставою та без сплати мита) [403, с. 108]. У зв'язку з цим слід зазначити, що масштаби контрабанди прямо залежали від митних тарифів. При цьому такий взаємозв'язок митного тарифу та контрабанди існував у всі часи. У свою чергу, виникнення митного законодавства в найпростіших його формах та його розвиток у Київській Русі відбувалися одночасно з розвитком внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Ю. Турчин зазначає: «Вже в «Руській правді» закріплюються правила торгівлі та сплати митних зборів. Досягнувши військової перемоги в результаті відомого походу на Візантію, Київський князь Олег не забув скористатися успіхом в інтересах російських купців у Константинополі. У договорі з греками в 907 р. Олег закріплює за ними своєрідний «пільговий митний режим». У Судебнику князя Володимира йшлося про те, що за спробу провезти товар, не сплативши мито, слід конфіскувати товар і бити господаря товару батогами. З розвитком ремесла, зростанням міст на Русі, збільшувалася і торгівля, а отже і митне обкладання. Основним видом митних платежів був «Мит» – проїждже мито за право провозу товару. Воно стягувалось з кількості човнів або возів незалежно від цінності товару» [431].

Щодо офіційного визнання контрабанди як суспільно-небезпечного діяння, то, як зазначає колектив авторів – А.А. Музика, А.В. Савченко, О.В. Процюк у своїй монографії, «воно відбулося у XII-XIII ст., коли держава за допомогою правових заходів стала реагувати на випадки контрабанди. З історичних джерел відомо, що першими контрабандистами на Русі вважаються іноземні купці, зокрема представники Ганзи (союзу вільних міст Західної Європи) а пізніше й англійські купці в XVI-XVII ст. Незважаючи на те, що купці отримували величезні прибутки від легальної торгівлі, вони фактично грабували країну контрабандним вивозом товарів» [194, с. 34]. «Водночас, – як зазначає О. Саско, – реакція державних органів того часу на випадки масового перевезення контрабандних товарів була досить невиразною. Заходи щодо захисту кордонів здебільшого носили епізодичний характер і виражались, наприклад, у запровадженні обов'язкового таврування коней для контролю за їх продажем іноземцям. Також вживались попередження щодо пред'явлення підроблених грамот, які дозволяли вести торгівлю та завіряли сплату мита при перевезенні» [403, с. 108].

Після роздроблення Київської Русі та входження українських земель до складу інших держав, на теренах України відповідно поширилось і митне право цих держав. Так, за литовсько-руської доби норми руського права були кодифіковані в три Литовські статuti (1529, 1566 і 1588 рр.), які поряд з іншим регулювали правила середньовічної торгівлі та систему покарань за їх порушення.

Як зазначає дослідниця О. Саско, «для того, щоб купці не оминали встановлених митниць і не уникали сплати мита широко застосовувався дорожній примус та право складу. Дорожній примус означав, що купці мали пересуватися лише встановленими маршрутами, відхилення від яких загрожувало ув'язненням, стратою, конфіскацією товарів або штрафом – «промитом», половина якого йшла на користь митників або феодалів, у чийх володіннях були заарештовані товари, а інша половина йшла до держави. Щоб запобігти порушенням митних правил, великокнязівська влада уповноважувала представників місцевої адміністрації, воєвод і старост сприяти митникам у затриманні купців, що переміщували свої товари нерегламентованими маршрутами та ухилялись від сплати мита» [403, с. 108]. Як бачимо, вже на той час була сформована ціла система заходів кримінально-правового примусу щодо осіб, які займалися контрабандою. Після входження українських земель в 1569 р. до Речі Посполитої на них поширилась дія кримінального законодавства Польщі. Проте слід зазначити, що норми русько-литовського митного права продовжували діяти на українських територіях Речі Посполитої. Так, О. Саско зазначає: «Кримінальна відповідальність за вчинення контрабандних дій була передбачена нормами Литовського статуту 1588 р. Зокрема, ст. 48 передбачалася заборона щодо вивозу з Речі Посполитої у воєнний та мирний час зброї, заліза, рушниць, коси, ножів, стріл та інших предметів воєнного призначення. При цьому, порушник підлягав смертній карі, а товари і вся його власність конфіскувалися до великокнязівської скарбниці» [403, с. 110].

У контексті нашого дослідження цікавим є досвід протидії контрабанді за часів Богдана Хмельницького. Гетьман, розбудовуючи Гетьманську державу, прагнув проводити самостійну фінансову політику, складовою якої була митна справа. У цей період діяла власна система митного захисту, завдяки якій наповнювалась державна казна. Важливим правовим документом із протидії контрабанді був Універсал Богдана Хмельницького від 28 квітня 1654 р. У ньому, зокрема, визначався порядок збору мита з іноземних купців та його передача до військової скарбниці. У документі, зокрема, зазначалося: «од купцов чужоземскихъ, то ест от грековъ, ормянновъ и турков, повинен избирати

и отдавати до скарбу нашего воинского од сорока соболей золотых шисть, од сорока пупков соболийх золотых два... маєть екзакцію належную брать людемь» [455, с. 142-143]. Крім того, Універсалом заохочувалась боротьба з контрабандою з боку митників. У разі виявлення ними контрабандного товару, вони отримували половину від його вартості, а решта надходила до «скарбу військового». При цьому полково-сотенна адміністрація повинна була допомагати митникам у їх діяльності, застосовуючи покарання за несплату мита та перевезення контрабанди. У документі, зокрема, зазначалося: «а если кто спротивилис оному дозорци або фактором о повинности звиклой отдавать не похотели, таковых наказуемь полковникомь, сотникомь, атаманомь карать и во всем дозорци нашоу помочнимь быти, иначе не чинячи под строгим каранемь войсковимь» [455, с. 142-143]. Як повідомляється в Енциклопедії історії України за редакцією В.А. Смолія, «Управління митною справою здійснювала група посадовців (військові кантаржі, військові шафарії, військові підшафарії, писарі, підписарі), які здійснювали митний контроль, стягували митні збори, протидіяли незаконному провозу товарів. Для припинення порушень митних правил при шафарях знаходились козацькі підрозділи. Порушників, які намагалися обходити козацькі митні пости, наздоганяли мобільні загони і конфісковували контрабандний товар. Якщо такі приховували вантаж, то у разі його виявлення митники-шафарі штрафували порушників та конфісковували вантаж (майно) разом із транспортом, на якому вони переміщувалися. Заохочувалась також діяльність і інформаторів у протидії контрабанді. У разі позитивного затримання контрабандиста інформатор отримував половину вилученої контрабанди» [121, с. 676; 455, с. 142-143]. Таким чином, наведені факти свідчать не лише про активну боротьбу з боку держави з контрабандою вже в середині XVII ст., а й про початки формування законодавчої бази, де контрабанда була визначена як успішно небезпечне кримінальне діяння.

Як стверджує у своєму дослідженні О. Саско, «більш змістовне поняття контрабанди як правопорушення з'явилося наприкінці XVII-початку XVIII століття у період бурхливого розвитку товарно-грошових відносин, коли держави вважали не вигідним для себе безмитні ввезення та вивезення товарів. Будь-яке порушення встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами правил перевезення товарів і цінностей через кордон, що приховувалося від контролю з боку митниці, вважалося контрабандою, а винні особи підлягали покаранню» [403, с. 110].

у подальшому, разом із втратою Гетьманщиною власної державності було втрачено і власну митну справу, а в українських землях запроваджено імперське законодавство. Після скасування в 1754 р. всіх гетьманських податків та зборів подальший розвиток митної справи та протидії контрабанді здійснювався вже на основі виключно російського законодавства.

З 1917 р. зі встановленням радянської влади, в період державотворчих змін в Україні контрабанда набрала небачених масштабів. Як зазначає Ю. Турчин, «Потік контрабанди у багато разів збільшився в обох напрямках – бідами України прагнули скористатися не тільки окремі нечистоплотні ділки, контрабанда була організована багатьма ворожими країнами на державному рівні за допомогою секретних служб» [431]. Для продовження цього міркування наведемо твердження О. Саско: «Так, в період польсько-радянської війни 11.05.1920 року було прийнято спеціальну постанову Ради праці й оборони «Про боротьбу з контрабандною торгівлею», згідно якої усім організаціям і громадянам категорично заборонялося проводити закупівлю іноземних товарів у прифронтовій зоні. Так, особи, які незаконно переходили лінію фронту, підлягали відповідальності за шпionаж, а належні їм товари та гроші конфіскувалися» [403, с. 110].

30 серпня 1921 р. РНК України затвердила Положення «Про міри боротьби з контрабандою та про натуральне преміювання за затримані товари». У 1922 р. було прийнято перший Кримінальний кодекс УРСР, в якому контрабанда визначалася як порушення законів та обов'язкових постанов про вивезення за кордон та ввезення з-за кордону товарів та валютних цінностей, проте потоки контрабанди лише продовжували зростати. Гнітько С. у своєму дослідженні зазначає: «Щорічно на ринок країни поступав товар на суму 20-30 млн крб., який не обкладався жодними податками. Контрабандним шляхом ввозилася в основному мануфактура (в 1925 р. вона становила 25 % імпортової контрабанди): бавовняна, вовняна (особливо цінувалася тонка вовна), шовкова; тонка шкіра (12,5 % контрабанди), різні галантерейні товари (близько 21 %), парфуми, спиртні напої тощо. Серед експортної контрабанди переважали золото, срібло, валюта, дорогоцінне каміння, тютюн, сало, а також сировина: прядиво, роги, щетина, конячі хвости тощо. Контрабандним шляхом за кордон переправлялися також музейні та архівні цінності, предмети старовини: картини, бронза, старовинний фарфор, що мав музейну цінність, гобелени. У 1922 р. при вилученні церковних цінностей за кордон почали спливати золоті хрести, паникадила, рідкісні церковні книги» [58].

Слід зазначити, що в 20-ті рр. в Україні спостерігався справжній «вибух» контрабанди. Це пояснювалося, насамперед, економічною ситуацією, що склалася в країні. Протягом 1914-1920 рр. економіка держави зазнала великих втрат. На внутрішньому ринку відчувався справжній товарний голод. Ситуація ускладнювалася голодом у південних губерніях України в 1921-1923 рр. Як стверджує С. Гнітько, «Навіг у середині 20-х рр., коли у багатьох галузях виробництва республіка досягла довоєнного рівня, говорити про насиченість внутрішнього ринку було зарано. Серед імпоротної контрабанди поряд з іншим переважали тканини, трикотаж, галантерейні вироби. Це пояснювалося тим, що економічна політика, яка обмежувала імпорт товарів широкого вжитку при неможливості забезпечити споживачів товарами вітчизняного виробника, сприяла збільшенню контрабанди саме на товари легкої промисловості» [58].

Також варто зазначити, що в умовах господарської розрухи складною була ситуація із закриттям державних кордонів від провозення через них контрабандного товару. Більше того, С. Гнітько зазначає: «Вздовж кордонів УСРР на польській території в містах Острозі, Рівно, Здолбунові, Соколі та інших було створено спеціальну мережу контрабандних контор, які контролювали плинність товарів. Подібних транзитних крамниць в прикордонній смузі УСРР налічувалось близько шістдесяти» [58].

При цьому слід зазначити, що влада докладала чимало зусиль для боротьби з контрабандою, використовуючи для цього різні методи. Так, зокрема, проводилися операції-рейди по вилученню контрабанди, затримання на кордонах, створювались спеціальні загороджувальні загони тощо, а співпраця з державними органами заохочувалася виплатами відсотків від вартості затриманого товару.

У Кримінальному кодексі УСРР 1927 р., зокрема ст. 114, контрабанду розуміли як «переміщення через державний кордон цінностей, майна та інших предметів повз митні установи або через митниці, але приховавши їх від митного контролю, тобто без сплати мита». Водночас, як стверджує С. Гнітько, «ст. 114 встановлювала більш чітку регламентацію між простою контрабандою (міра покарання розглядалася в адміністративному порядку) та кваліфікованою (покарання – в кримінальному порядку). При затриманні простої контрабанди з контрабандистів стягувався штраф, а при повторному скоєнні злочину передбачалося вислання в адміністративному порядку за межі 5-кілометрової прикордонної зони. Практикувалося також вислання найбільш злісних контрабандистів із великих міст. Для перепродажу контрабандного товару у великих

містах існували окремі магазини, а також так звані «чорні біржі» – місця нелегальних операцій купівлі-продажу валюти, золота, платини тощо» [58].

Можна констатувати, що посилення кримінально-правової відповідальності за контрабанду, активізація заходів, спрямованих на покращення охорони кордонів, обмеження приватного капіталу в промисловості та торгівлі, певне зростання випуску товарів народного споживання призвело до деякого спаду контрабанди наприкінці 20-х рр. Проте контрабанда продовжувала завдавати значних збитків державній монополії зовнішньої торгівлі та економіці УСРР.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що зростанню контрабанди в Україні в 20-ті рр. сприяли особливості соціально-економічного розвитку республіки, зокрема, дефіцит та високі ціни на товари широкого вжитку на внутрішньому ринку. Крім того, зазначимо, що до боротьби з контрабандою долучалася ціла система різних державних органів та установ, органи місцевої влади. Все ж протягом 20-х рр. контрабанда залишалася одним із найбільш поширених економічних злочинів. Проте влада шукала вихід не в удосконаленні методів управління економікою, а в посиленні силових, адміністративних та репресивних методів.

Аналіз історичних джерел та наукових досліджень дозволяє стверджувати, що у 30-х рр. спостерігалось певне скорочення контрабандної діяльності. Цьому сприяло покращення охорони кордонів, різке скорочення виїздів та в'їздів у країну як її громадян, так і іноземців, а також удосконалення методів боротьби з контрабандою.

У другій половині 40-х і в 50-ті роки в радянській Україні склався особливий механізм боротьби з митними правопорушеннями, в тому числі і з контрабандою. Турчин Ю. зазначає: «Їх деталізація знайшла відображення в низці нормативних актів, які дають визначення кримінально караної контрабанди. До такої контрабанди відносились незаконне переміщення через державний кордон: а) товарів або інших цінностей – тільки за наявності обтяжуючих ознак; б) вибухових, наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї і військового спорядження. Шістдесяті роки характеризувалися розвитком зовнішньоторговельних і культурних зв'язків, що сприяло зростанню потоку імпорتنих та експортних товарів, а також осіб, що прямували за кордон» [431].

Кримінальний кодекс УРСР 1960 р., зокрема ст. 70, 70¹ встановлював кримінальну відповідальність за контрабанду, яка відносилась до так званих «Інших злочинів проти держави». Важливо зазначити, що за оцінкою О. Саско «соціально-політична і

кримінально-правова оцінка контрабанди на більш ранніх етапах розвитку нашої держави була досить різною. Так, наприклад, за КК УСРР в редакції 1922 року і 1927 року норми про відповідальність за контрабанду були розміщені в главі «Злочини проти порядку управління». Проте, головним чинником віднесення контрабанди до тієї чи іншої глави діючого на той час кримінального законодавства було заполітизоване ставлення законодавця до визначення об'єкту кримінально-правової охорони. На меті, в першу чергу, була охорона не суспільних відносин, а системи державної влади, а ще точніше – політичної системи» [403, с. 110].

Аналізуючи стан економічної злочинності, в тому числі контрабанди, після проголошення незалежності України, слід зазначити, що поряд із певними позитивними наслідками лібералізації економіки і торгівлі, мали місце й негативні результати. Так, О. Саско стверджує: «Спостерігалось масове вивезення з держави товарних цінностей, виручка від продажу яких значною мірою осіла за кордоном, сприяючи тим самим зміцненню економіки іноземних держав та перешкоджаючи економічним інтересам України. Зростання контрабанди, а також поява нових видів злочинів, які раніше не мали місця у зовнішньоекономічній діяльності України, призвели до необхідності внесення до КК УРСР від 28.12.1960 р. доповнень. Зокрема, 15.02.1995 р. його доповнено ст. 70¹, яка передбачала відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» [403, с. 110]. Подальша практика боротьби з контрабандою та її результати лише підтвердили ту тезу, що її заполітизований характер та зміна визначення норми, що визначала відповідальність за контрабанду, не змінювала докорінно її сутності.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки. Контрабанда як протиправне суспільне явище на території сучасної України має давню історію і була відома на Русі ще у IX-X століттях. Вона виникає разом із становленням єдиного ринку та утворенням митних перешкод на державному кордоні. З розвитком економіки і міжнародної торгівлі, встановленням митних тарифів, розвивалися як методи вчинення контрабанди, так і методи її протидії. Соціально-політична і кримінально-правова оцінка контрабанди на різних етапах розвитку нашої держави була досить різною, як і кримінальна відповідальність за її вчинення. Процес становлення і розвитку інституту кримінальної відповідальності за контрабанду в Україні був тернистим, зі «спробами і помилками», де часто на меті була охорона не суспільних відносин, а системи державної влади, політичної системи. Успішна боротьба з контрабандою на сучасному етапі потребує врахування історичного

досвіду, злагодженої діяльності всіх державних інституцій з протидії та запобігання цього суспільно-небезпечного явища, а також сучасної юридичної бази, яка б відповідала викликам сьогодення в цій сфері.

Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Приступаючи до дослідження генези кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, можна констатувати, що на теренах України передумови для поширення даного виду кримінальних правопорушень були створені в умовах тінзації економічних відносин, які виникли ще в період існування СРСР. Особливо стрімко нагромадження тіньових капіталів, у тому числі й шляхом відмивання коштів, відбувалося в роки так званої перебудови (1985-1991 рр.).

Як наслідок, з проголошенням незалежності в Україні вже був сформований тіньовий сектор із вагомою кримінальною складовою. Від радянської планової економіки було успадковано готівкову форму розрахунків між фізичними та юридичними особами. Водночас, на початку 90-х років в Україні, як і в інших пострадянських республіках, через падіння обсягу валового внутрішнього продукту, негативне зростання економічних показників, гіперінфляцію вкрай загострилося питання виведення грошових потоків з тіні. Високі ставки прибуткового податку (40 %) заганяли малий і середній бізнес у тінь. Тінзацію економіки обумовили також зруйнована галузева та регіональна структура економіки та її монополізація, помилки в здійсненні реформ щодо прискореної лібералізації та приватизаційних процесів, розбудови фінансового сектора, злочинність у фінансовій сфері.

Як зазначає В.К. Бисага, «В таких умовах для України як нової держави питання протидії відмиванню злочинних доходів стали актуальними відразу ж після розпаду Радянського Союзу. В той же час варто зазначити, що в 1990-х роках в Україні, як і в усіх пострадянських республіках, практично не існувало системи протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів. Створення її розпочалось із вивчення універсальних стандартів, розроблених ООН, та європейських стандартів у даній сфері. В цей підготовчий період державою було зроблено декілька законодавчих кроків у напрямку боротьби з відмиванням грошей. Так, після набуття Україною у 1995 році членства в Раді Європи розпочався процес приєднання нашої держави до основних європейських конвенцій, в тому числі й з питань кримінального судочинства» [18, с. 39].

У контексті досліджуваної нами проблеми найважливішими документами стали Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та Європейська

конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах. Проте перший етап реальних дій нашої держави у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів розпочався лише в 2002 році, коли у зв'язку з недостатньою боротьбою з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, Україну було включено до списку країн із високим рівнем криміналізації економіки, які несли в собі потенційну загрозу свіговому співтовариству. Бисага В.К. зазначає: «Підстав для такого рішення включити Україну в списки «потенційно небезпечних» було більше, ніж достатньо. Це, зокрема: країна з перехідною економікою, з нерозпочатими реформами, слабкою та погано контрольованою фінансовою системою, розвиненою корупцією. За оцінками фахівців FATF, на той час Україна майже повністю відповідала основним критеріям, за якими визначаються країни, що не співпрацюють у сфері боротьби з відмиванням коштів. Серйозними недоліками також були: неефективність державної системи доведення інформації про операції, що підлягають фінансовому моніторингу, до уповноваженого органу – фінансової розвідки; недостатню ідентифікацію клієнта; неналежне фінансування боротьби з відмиванням коштів, здобутих злочинним шляхом. Особливо наголошувалось на відсутності спеціального (базового) закону, спрямованого на ПВД/ФТ. Варто визнати, що на момент проведення оцінки FATF система протидії відмиванню злочинних доходів в Україні була фактично відсутня» [18, с. 44].

У такій ситуації уряд країни був змушений негайно впроваджувати невідкладні заходи відповідно до рекомендацій міжнародної групи FATF, які сприяли б виправленню цієї ситуації. Так, Указом Президента України «Про заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 10 грудня 2001 р. № 1199 та Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 35 у складі Міністерства фінансів України було утворено Державний департамент фінансового моніторингу. У квітні 2002 р. Постановою Національного банку України № 164 затверджено рекомендації для банків із розробки програм протидії легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом. Даний документ визначав 15 ознак, які можуть вказувати на «відмивання» грошей, а саме: немотивована відмова клієнта в наданні відомостей про себе або від більш вигідних умов під час банківських операцій; явна невідповідність операцій, що проводяться клієнтом, профіль його діяльності; відсутність економічного змісту в операціях клієнта тощо. Постановою від 15 травня 2002 року № 678 Кабінет Міністрів України разом з Національним банком України затвердили програму протидії

легалізації («відмиванню») доходів, отриманих злочинним шляхом, що своєю чергою передбачало основною метою створення ефективної системи протидії легалізації («відмиванню») злочинних доходів. Також у 2002 р. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом та прийняла Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [295].

Слід зазначити, що даний Закон у цілому відповідав міжнародним стандартам у сфері боротьби з кримінальними доходами, зокрема вже згадуваним нами Віденській і Страсбурзькій конвенціям, Базельським принципам щодо діяльності банків тощо. Проте, запроваджена ст. 209-1 КК у редакції Закону від 16 січня 2003 р. не виконувала покладені на неї завдання. Дудоров О.О. та Старовойтова Ю.Г. зазначають: «Це було обумовлено низкою чинників – це і неповна узгодженість тексту кримінально-правових заборон, наведених у ст. 209-1 КК, із вимогами антилегалізаційного законодавства, і труднощі розмежування на практиці кримінально караних та адміністративно караних порушень законодавства про обіг інформації у системі фінансового моніторингу, і висловлені в юридичній літературі сумніви про доцільність існування взагалі у чинному КК окремих норм, присвячених умисним порушенням вимог антилегалізаційного законодавства, і недостатня ефективність застосування вказаних норм на практиці» [115, с. 34].

У лютому 2004 р. FATF виключила Україну зі свого «чорного списку», хоча активний моніторинг щодо України було залишено ще на один рік. І лише в лютому 2006 р. FATF визнала, що Україна усунула всі недоліки, і було прийнято рішення про припинення процедури активного моніторингу щодо України.

Бисага В.К. зазначає, що «у 2004 році Держфінмоніторинг України став членом Егмонтської групи, що підтвердило його відповідність загальноприйнятому визначенню підрозділу фінансової розвідки, у тому числі наявність необхідних повноважень на отримання, обробку й подальшу передачу інформації, а також досягнення ним повною мірою функціонально оперативного стану, правоздатності й готовності до співробітництва з підрозділами фінансової розвідки інших країн» [18, с. 44].

Наступний етап розпочався в лютому 2010 року. У цей час знову спостерігається значний сплеск злочинного перерозподілу та присвоєння капіталів і ресурсів, поширення й зміцнення відносин підкупу продажності в публічній і приватній сферах, формування владно-кланових та корпоративних злочинних співтовариств

організованого типу, спровоковані слабкістю і дисфункціональністю державних інституцій, які покликані брати участь у регулюванні та контролі процесу боротьби з відмиванням злочинних доходів. У зв'язку із цим Україна знову потрапила до списку FATF, пов'язаного з моніторингом процесу боротьби з відмиванням грошей і протидії фінансуванню тероризму, а щодо українських фінансових установ застосовуються певні дискримінаційні заходи. Тому український уряд упродовж 2010-2011 років впроваджує відповідні зміни в законодавстві щодо протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. 28 жовтня 2011 р. FATF прийняла рішення про виключення України зі списку щодо моніторингу процесу боротьби з відмиванням грошей і протидії фінансуванню тероризму.

Третій етап становлення та розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, пов'язується із затвердженням у 2012 році FATF оновлених міжнародних стандартів із протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення. Так, зокрема, у своїх нових рекомендаціях FATF повністю уніфікувала процедури протидії фінансуванню тероризму з процедурами протидії відмиванню коштів, було запроваджено нові вимоги щодо протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Також було посилено вимоги щодо застосування у фінансовій системі підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів, запроваджено вимоги щодо координації протидії відмиванню коштів на національному рівні, посилено вимоги до міжнародної співпраці та підвищено роль підрозділів фінансової розвідки. Саме нові Рекомендації FATF послужили важливим чинником внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», а в подальшому прийняття Верховною Радою України в листопаді 2014 р. нового Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [344]. У Законі було імплементовано положення оновлених 40 Рекомендацій FATF (2012 р.) та додаткових нормативних документів, підготовлених FATF для більш практичного розуміння рекомендацій і впровадження їх країнами в національні правові системи. Законом комплексно, у межах

його регулювання, удосконалено всі сфери суспільних відносин, які регламентують роботу суб'єктів фінансового моніторингу, правоохоронної й судової систем [463, с. 356].

Також зазначимо, що у 2013 році Україну було виключено з процедур постійного моніторингу Комітету MONEYVAL.

Протягом 2015-2016 рр. Кабінетом Міністрів України та Національним банком України прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на виконання нового базового закону у сфері ПВД/ФТ, завдяки чому національна система ПВД/ФТ отримала новий якісний розвиток. Як зазначає В.К. Бисага, «Він базувався, насамперед, на комплексному підході до визначення її організаційно-правової інфраструктури, зокрема: процедури перевірки джерел доходів; системи органів зі збору попередньої перевірки й передачі інформації до правоохоронних органів; механізму фіксації факту перевірки джерела доходів; механізму ідентифікації особи відмивача (як власника коштів, так і його співучасника у відмиванні); механізму фіксації факту передачі інформації до компетентних правоохоронних органів; механізму зворотного інформування про результати розслідування; системи ознак і механізмів визначення підозрілих операцій на рівні конкретних фінансово-господарських структур; переліку установ, підприємств та організацій, зобов'язаних повідомляти про підозрілі операції; системи поточного контролю за підозрілими операціями та процедур інформування осіб, відповідальних за збір такої інформації; організаційної й процесуальної процедур міжнародного співробітництва; законодавчого забезпечення конфіскації предметів відмивання; системи прав та обов'язків суб'єктів, на яких покладено функції контролю й правозастосовних відносин, пов'язаних із відмиванням доходів незаконного походження» [18, с. 44].

Проте на думку багатьох вітчизняних учених (В.К. Бисага, В.М. Бровко, О.О. Дудоров, В.С. Сидоренко, Ю.Г. Старовойтова, А.Г. Чубенко та ін.), і цього, на перший погляд позитивного аспекта упровадження міжнародних стандартів у національну систему ПВД/ФТ, було недостатньо. У площині практичної боротьби з відмиванням злочинних доходів це був лише початок.

Проблема масштабного відмивання злочинних доходів і незаконних фінансових потоків зумовила в Україні широке суспільне невдоволення. Цілком імовірно, що політичний вибух 2014 р. в Україні став наслідком також накопиченої всередині країни проблеми з масштабним вивезенням незаконних капіталів правлячою кланово-політичною владою країни. Підписання політичної частини Угоди про

асоціацію між ЄС та Україною на саміті Україна-ЄС 21 березня 2014 р. виступає не лише одним із міжнародних юридично зобов'язуючих юридичних фактів, а й потужним стимулом для реалізації необхідних реформ та інституціональних перетворень в економіці України. А підписання 21 січня 2015 р. Комітетом Міністрів Ради Європи Плану дій Ради Європи для України на 2015-2017 роки, серед пріоритетів якого – боротьба з відмиванням грошей [307], лише підтверджує дану тезу та свідчить про прагнення європейської спільноти підтримати Україну у виконанні її статутних і специфічних зобов'язань як держави – члена Ради Європи та сприяння вирішенню фундаментальних питань у досліджуваній нами сфері.

Розуміння необхідності жорсткої боротьби з відмиванням «брудних» коштів як на національному, так і на міжнародному рівні є особливо актуальним на даному етапі вітчизняної та світової історії, оскільки доходи, отримані злочинним шляхом, залишаються також одним з основних джерел фінансування тероризму та сприяють створенню матеріальної бази для відтворення організованої злочинності.

Доведення до банкрутства. Становлення інституту банкрутства на теренах України має свою тривалу історію. Як зазначає дослідник В. Гордієнко, «попри те, що розвиток конкурсних відносин стримувався замкнутістю та, здебільшого, земельним укладом життя держави, він існував і розвивався причому зі стародавніх часів [61, с. 71]. Перші відомості про банкрутство містяться ще в «Руській Правді». Як зазначає Р.Б. Поляков, «на більшій частині території сучасної України це був перший кодифікований акт, який містив норми конкурсного процесу» [311, с. 54]. Проте це не єдина особливість «Руської Правди». На нашу думку, є дуже слушним твердження Р.Б. Полякова про те, що саме «Руська правда» лягла в основу подальшого конкурсного законодавства XIII-XVIII ст., тобто, не лише литовського-польського періоду, але, що важливо підкреслити, і періоду московії. Вчений пише: «Від «Руської правди» впродовж усього періоду до XVIII століття не було нагальної потреби в кодифікації законів, а документи часів московії та Статут Великого князівства Литовського 1588 року, а також в період існування Речі Посполитої жодних нововведень не запровадили, а навпаки, дублювали положення «Руської правди» [311, с. 54]. Дослідниця Н.М. Лазарева пише: «У цей час судових органів не існувало, судові функції виконували «владці», а суддями були князі, посадники та інші. При конкуренції вимог кредиторів унаслідок неоплатності боржника предметом стягнення ставало не тільки майно неплатника, а і він сам. Тобто стягнення кредиторів було звернене на особистість боржника.

Боржник підлягав продажу, а отримані кошти розподілялися між кредиторами за встановленою черговістю: іноземці, іногородні та інші кредитори» [229, с. 366]. «Безпосередньо конкурсний процес регулювався ст.ст. 68, 69 та 133 Карамзинського списку. Це відповідало ст.ст. 54, 55 Розширеної (просторової) редакції «Руської правди»» [401]. Таким чином, вказані статті встановлювали поняття та види торгової неспроможності, порядок погашення заборгованості в разі її виникнення. Як зазначає Р.Б. Поляков, «за нормами ст. 68-69 та ст. 133 Карамзинського списку стягнення за борги могло покладатися як на особу боржника, так і на його майно. Проте, зрештою, багато залежало від типу неплатоспроможності, яких у «Руській Правді» розрізняли три: злісну, явно злісну та нещасну неплатоспроможність» [311, с. 54]. При цьому злісною вважалася неплатоспроможність, якщо боржник втрачав своє майно через пияцтво або гультьйство. У такому випадку його подальша доля залежала від кредиторів. Вони могли продати боржника в рабство, змусити відпрацьовувати борг або відстрочити його. Якщо ж боржник втрачав своє майно в результаті нещасного випадку, наприклад, пожежі чи землетрусу. «Аже который купецъ, где любо шед с чюжими кунами, истопиться, любо рать возметь, ли огонь, то не насилити ему, ни продати его» – наставляла нещасна неплатоспроможність, що надавало боржнику право на відстрочення платежів (ст. 54 Розширеної (просторової) редакції «Руської правди»» [401]. Також Р.Б. Поляков зазначає: «На відміну від римського права в Київській Русі борг не пробачався. Явно злісна неплатоспроможність передбачала втечу боржника в інші землі. В такому випадку наставляли наслідки як і при злісній неплатоспроможності, але за невеликим винятком – кредиторам надавалось право переслідування боржника, а боржник позбувався права на пільги, пов'язані із втратою майна через нещасний випадок» [311, с. 54]. Ст. 55 Просторової редакції «Руської Правди» визначала почерговість погашення боргів «и отдати же первое гостины кун, а домашним, что ся останеть кун, те же ся поделять; паки ли будутъ княжи куны, то княжи куны первое взяти» [401]. Отже, у першу чергу мали бути погашені борги перед князем та іноземними купцями. Це пояснювалось тим, що особа князя ототожнювалась із державою, і зацікавленістю держави в розвитку торгівлі з іноземцями. Крім того, ст.ст. 51, 53 Просторової редакції регулювали відсоткові ставки на позики. Також вітчизняний вчений – дослідник конкурсного права С.С. Чернявський зазначає: «В першій редакції «Руської Правди» (початок XI–кінець XIII ст.) ідеться про злісне банкрутство як різновид шахрайських дій з метою заволодіння чужим майном» [465, с. 283-284].

Також у «Руській Правді» розрізнялася торгова і неторгова неспроможність тощо. Загалом можна стверджувати, що наявність у «Руській Правді» норм конкурсного процесу свідчила про високий рівень розвитку товарно-грошових відносин у Київській Русі. «Що стосується власне правового механізму розв'язання проблем торгової та неторгової неспроможності, то він упродовж багатьох століть використовувався не тільки судами московії, Речі Посполитої, а й у законодавстві цих держав», – пише Р.Б. Поляков [311, с. 54].

У подальшому через монголо-татарську навалу в розвитку права про банкрутство настала тривала перерва. У період перебування українських земель у складі Великого Князівства Литовського використання конкурсного процесу було досить обмеженим. Це було обумовлено тим, що на українських землях переважало натуральне господарство, була слаборозвиненою реміснича справа, і, як наслідок, низький розвиток товарно-грошових відносин. У цей час діяв Литовський Статут у редакціях 1529 р., 1568 р., 1588 р. Яковлев О.О. зазначає: «Статути розрізняли випадкову та умисну неплатоспроможність. У разі випадкового банкрутства, якщо боржник доводив, що він втратив майно внаслідок нещасного випадку, він звільнявся від виконання зобов'язань. При умисному доведенні до банкрутства боржник був зобов'язаний повністю компенсувати заподіяну кредиторам майнову шкоду, а в разі його смерті борг покривався спадкоємцями в межах вартості спадкового майна» [479, с. 143]. У контексті даного дослідження найбільш важливим був Статут 1588 року. Він був прийнятий після Люблінської унії 1569 року, у результаті чого була утворена Річ Посполита. Саме в цьому Статуті 1588 року містилися норми, які мали певний зв'язок із конкурсним правом. Вони стосувалися проблем неплатоспроможності боржника в зобов'язальних правовідносинах. Як зазначає Х.В. Майкут, «Литовські статути стали найбільшим здобутком у процесі систематизації права у Великому князівстві Литовському» [241, с. 1]. Оскільки, як зазначають вітчизняні вчені-цивілісти Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova, що «статути Великого князівства Литовського були результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, положень римського, німецького, польського права, а також звичаєвого права Литви, Польщі, України» [459, с. 23]. Не викликає сумніву твердження Р.Б. Полякова про те, що в Статуті 1588 р. досить багато уваги приділено проблематиці банкрутства. Так, дослідник зазначає: «Конкурсний процес Речі Посполитої нагадував римський

«бонорум», де кредитори самі приводили до суду боржника й вимагали оплати їхнього боргу. Проте фізична розправа над боржником у Речі Посполитій не вчинялася, як і не було передбачено його продажу в рабство» [311, с. 56].

У свою чергу науковиця О. Блажківська щодо досліджуваної проблематики пише: «Відповідно до артикулів 10, 11 розділу 7 Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, якщо у боржника було кілька кредиторів, то суд присуджував цю особу тому кредитору, вимоги якого були найбільшими. Боржник працював на такого кредитора впродовж багатьох років, причому погашаючи вимоги не тільки основного позичальника, а й інших кредиторів. У разі смерті боржника борги віддавали його спадкоємці: батьки, дружина, діти. Така форма фінансової залежності, на думку Р.Б. Полякова, нагадувала кабалу. При цьому передання кредиторам усього майна не звільняло боржника від відповідальності незалежно від причин неплатоспроможності [27, с. 73; 311, с. 56].

Також треба зазначити, що після приєднання до складу росії українських земель колишнього Великого князівства Литовського внаслідок третього поділу Речі Посполитої у 1795 році на них зберігав свою чинність Статут 1588 року [241, с. 7-8]. Проте після повстань 1830-1831 років російська імперія скасувала Статут 1588 року і замінила його на імперське законодавство.

Наступним етапом у розвитку вітчизняного права про банкрутство можна вважати 20-30-ті рр. ХХ століття. Необхідність в правовому регулюванні банкрутства була викликана новою економічною політикою. В умовах НЕПу (1921-1929 рр.), яка передбачала багатокладність економіки, свободу комерційного обороту, ринкові відносини, що було неможливим без конкурсного процесу [323, с. 47]. Проте нових правових норм конкурсного права, які б регулювали питання неспроможності господарюючих суб'єктів, не було, тому проблеми банкрутства стали регулюватися судовою практикою, яка орієнтувалася на російське імперське законодавство.

В Українській СРР перші норми щодо врегулювання питань неспроможності з'явилися лише в 1929 році у ЦПК УСРР, ч. 6 «Судочинство у справах неспроможності» [134, с. 453]. Поляков Р.Б. зазначає: «Ці норми, або більш точно – правила, мали яскраво публічний характер, позбавляючи можливості кредиторів брати участь у вирішенні проблем неплатоспроможності. Кредитори не могли створювати свої представницькі органи (загальні збори та комітет кредиторів), укладати мирову угоду з боржником, пропонувати кандидатуру ліквідатора тощо. Суб'єктами банкрутства виступали як

юридичні, так і фізичні особи. (ст. 378 ЦПК УСРР). Необхідна була наявність щонайменше двох кредиторів, тому можливо стверджувати, що для застосування норм щодо процедури неспроможності вимагалась наявність конкурсу» [311, с. 70]. На основі аналізу відповідних норм ЦПК УСРР можна дійти висновку, що загалом радянський конкурсний процес містив у собі цілий перелік прогресивних норм, які на той час уже діяли у розвинених країнах, зокрема: реорганізаційні процедури, процедура особливого управління боржника, яке можна розглядати як аналог сучасної процедури санації; інститут арбітражного керуючого, ознаки неплатоспроможності боржника (ст. 379 ЦПК УСРР встановлювався мінімальний розмір зобов'язання – 3000 карбованців), чітко визначене коло суб'єктів права на ініціювання справи про банкрутство, строк ліквідаційної процедури встановлювався в один рік (ст. 386 ЦПК УСРР) тощо. Проте змушені визнати, що радянський конкурсний процес діяв протягом нетривалого часу. Чорна Ю.В. зазначає: «Разом із завершенням нової економічної політики конкурсні норми поступово перестали застосовуватися оскільки існування інституту неспроможності несумісне з монополією державної власності та розвитком планових починань в економіці» [467, с. 36]. Поляков Б.М. зазначає: «Не зважаючи на наявність у ЦПК УСРР ч. 6, до 60-х років норми, що регулювали процедуру банкрутства, вже не застосовувались. Це пояснювалося тим, що плановій соціалістичній економіці не були потрібні ринкові відносини. Тоді збиткові чи нерентабельні підприємства або ліквідовували, або реорганізовували, або «списували» їм борги. Але економіка так довго розвиватися не могла. У 60-х роках у зв'язку із введенням у радянських республіках нових цивільних кодексів, остаточно вилучено норми, що регулювали питання неспроможності (банкрутства), останні фактично вже не застосовувались» [311, с. 72].

Проголошення незалежності України та визначення економічного курсу на розвиток ринкових відносин сприяло відродженню права про банкрутство і, відповідно, нормативно-правового регулювання неплатоспроможності боржника. 14 травня 1992 р. був прийнятий Закон України «Про банкрутство». Проте, як зазначає Р.Б. Поляков, «його мета полягала у примусовій реалізації активів підприємств – боржників на користь вимог кредиторів. На жаль, цей закон не мав на меті фінансового «оздоровлення» суб'єктів господарювання, що призводило до невиправданої ліквідації підприємств, корисних для економіки і громадян держави... Закон про банкрутство (у редакції 1992 р.), будучи чисто «прокредиторським», приніс багато шкоди економіці держави. Адже замість лікування

господарюючих суб'єктів їх просто ліквідували» [312, с. 30]. Такої ж позиції дотримується О.М. Бірюков, який зазначає, що «Закон 1992 року, який за своєю суттю був прокредиторським, мав низку недоліків: реорганізаційна процедура – санація – на практиці видавалася неефективною, не передбачалося жодних засобів збереження майна (мораторій було введено пізніше), не передбачалося залучення незалежних професійних осіб для надання послуг у справі про банкрутство (розпорядником майна найчастіше виступав представник банку)» [26, с. 17]. З урахуванням цих та інших недоліків 30 червня 1999 року був прийнятий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [328]. Незважаючи на те, що Закон про банкрутство в редакції 1999 року мав революційне значення у сфері правового регулювання процедури банкрутства в Україні, зміст та структура Закону, на жаль, потребували серйозного доопрацювання. Так, багато складових частин Закону не узгоджувалися одна з одною, а статті не були синхронізовані із процесуальними законами. Слід зазначити, що робота щодо його доопрацювання була проведена порівняно швидко: законом від 7 березня 2002 року [333] були внесені зміни та доповнення до Закону про банкрутство 1999 року. Закон про банкрутство в редакції 2002 року став однією з рушійних сил економічного зростання України у 2000-х роках. Реалізація його норм сприяла забезпеченню дієвого захисту господарюючих суб'єктів від фінансових проблем, які виникали через недосконалість податкової, кредитної або розрахункової політики у країні. 22 грудня 2011 року був прийнятий Закон України, який виклав Закон про банкрутство в новій редакції [334]. У 2018 році був прийнятий кодифікований нормативний акт з вітчизняного конкурсного права, який отримав назву Кодекс України з процедур банкрутства [168].

Отже, формування інституту банкрутства на теренах України має свою тривалу історію. Його становлення та розвиток пов'язані зі становленням державності та розвитком торгових відносин. Важливі основи вітчизняного права про банкрутство були закладені за часів Київської Русі. Норми «Руської Правди» в подальшому лягли в основу не лише литовсько-польського конкурсного права, але й московії. Серйозним стримуючим чинником, який призупинив розвиток національного конкурсного процесу, було поглинання українських земель російською імперією та перебування в її складі. Певною мірою конкурсне право отримало свій розвиток у радянському конкурсному законодавстві 20-х років ХХ ст. у період запровадження НЕПу. Проте зі згортанням НЕПу в умовах встановлення монополії держави на всі

сфери суспільних відносин, у тому числі й на економіку, розвиток права про банкрутство був призупинений. Новий імпульс у розвитку конкурсного права у напрямку наближення його до сучасних стандартів, вироблених передовими країнами світу, вітчизняне конкурсне право отримало в умовах суверенної незалежної держави України.

Ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів. Досліджуючи генезу кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, зазначимо, що процес її становлення тісно пов'язаний зі становленням і розвитком податкової системи. Дослідники О.А. Гритенко та Є.П. Старинець зазначають: «Першим і найбільш відомим податком у Київській Русі була данина, яка призначалась для утримання княжого двору. Слід зазначити, що відповідальність за несплату саме податків була встановлена раніше, ніж за несплату інших платежів, і безпосередньо була пов'язана з формуванням першої податкової системи Київської Русі, яка існувала ще до прийняття християнства. Відповідно до цієї системи кожен, що знаходився під владою князя, був зобов'язаний віддати в рахунок податку те, що міг» [64, с. 201]. У міру розширення впливу Київської Русі змінювалася і податкова система. Толочко П.П. зазначає: «Князь зі своєю дружиною виїжджав для збору податку, забираючи при цьому все, що заслуговувало його уваги. Системність, економічно обґрунтовані стабільні норми в оподаткуванні в цей період були відсутні. Зібране у вигляді податків здебільшого швидко відправлялося на далекі ринки сусідніх держав, зокрема до Візантії» [429, с. 78]. Така податкова політика часто викликала протести населення. Аналізуючи систему збору данини в Київській Русі, І.Р. Безпалько пише: «Давні літописи розповідають нам про смерть князя Ігоря, якого древляни вбили за те, що князь вимагав виплатити данину повторно. Після хрещення Русі у 988 році було запроваджено обов'язковий церковний податок «десятину». З часом цей платіж став добровільною жертвою на благо церкви» [16, с. 215].

Щодо встановлення централізованої і впорядкованої системи оподаткування, то Є.А. Старинець зазначає: «Постійні величини податкових ставок, визначені місця збору податкових платежів, з'явилась у 945-962 рр. Зібрані податки йшли на утримання князя і його наближених, а також церкви. Що стосується законодавчого обґрунтування податків та відповідальності за їх несплату, то певні основи відповідальності за несплату податків були сформовані вже «Руською Правдою», зокрема, ст. 42, 43 короткої редакції і ст. 96, 97 розширеної редакції. Встановлювалися такі податки, як корм, городові й мостові гроші. Слід зазначити, що якщо відповідальність за несплату

податків була структурована і закріплена в «Руській Правді», то відповідальність за несплату платежів лише починала оформлюватися. Щодо часу встановлення відповідальності за несплату митних платежів, то перші згадки про відповідальність за несплату мита відносяться до періоду XI-XII століть. Як бачимо, юридична відповідальність за несплату податків і платежів за часів Київської Русі вже існувала, однак при цьому певної системи відповідальності ще не склалося. Водночас відсутність системи відповідальності не означала, що покарання за несплату податків не застосовувалося. Так, в 1533-1584 рр. за різними звинуваченнями в несплаті податків було страчено понад 500 людей» [415, с. 61].

Проте слід зазначити, що усі ці процеси були зупинені з початком монголо-татарської навали, яка змінила всю податкову систему, що існувала до цього в Київській Русі. Контроль за збиранням податків здійснювали намісники-баскаки. Як зазначає Є.А. Старинець, «При несплаті податку або його сплаті в неповному розмірі проводилися каральні походи Орди, які надовго відбивали і так невелике бажання місцевого населення сплачувати податки. Після знищення інституту «баскаків» (через корупцію) обов'язок по збору данини і мита до кінця XIV – початку XV століття був поступово переданий князям» [415, с. 63].

У подальшому, під час перебування українських земель у складі Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої, податкова система, сформована за часів Київської Русі, у XIV-XVII ст. зазнала дискримінаційного впливу цих держав. Водночас, як стверджує А. Нікіпенко, «вона досить успішно формувалася та розвивалася. У цей час в Україні зміцнювалися економічні зв'язки певних регіонів, йшов процес утворення податкової системи з ознаками світових та європейських доктрин з цього питання» [284]. І хоча Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 років не містили в собі окремих положень про податки, історичні факти свідчать про велику увагу щодо відповідальності за вчинення митних злочинів, М.М. Шевердін зазначає: «Шляхті надавалася «вольність на дорогах і водах». Згідно з Другим Статутом гостро каралися випадки підроблення документів, печаток, золотих і срібних монет. За їх фальшування винні мали бути «...огнем карані без милосердя». Майно таких злочинців мало вилучитися на користь тих, «кому шкоду учинили» [472, с. 950].

У подальшому вітчизняна система оподаткування розвивалася на Запорізькій Січі. Як зазначає Т.Б. Ясеновська, «Січ мала свою власну податкову систему, під час формування якої був врахований досвід Київської Русі та Великого Князівства Литовського. Основними елементами системи були мито, військовий оклад, кладове,

господарська частини, торговельні акцизи, куфвий збір, податок із шинків, руга та роговщина, подимне. Відповідальність за несплату податків у козаків відзначалася принциповою суворістю. Проте можемо стверджувати, що у розглянутий вище період інститут кримінальної відповідальності за податкові правопорушення існував лише у зародковому вигляді, а правопорушення такого характеру сприймалися державою як непокора державній владі» [482, с. 117].

У ході Визвольної війни 1648-1657 рр. козацька старшина на чолі з Богданом Хмельницьким, намагаючись відродити українську державність, прагнула створити свою податкову систему. Прибутки від колишніх королівських та інших звільнених великих земель маєтків надходили до козацької військової скарбниці. Хмельницький Б. намагався централізувати збір податків, щоб мати достатні кошти для безперервних воєн, які змушена була вести козацька держава, а також на створення державного апарату. Проте після Переяславської угоди 1654 р. українські землі попадають в орбіту російської імперії, і, як наслідок, відбувається повне руйнування податкової системи Гетьманщини.

Окремим етапом розвитку кримінальної відповідальності за ухилення від сплати платежів слід визнати період радянської влади, зокрема, 20-ті роки минулого століття. Прийнято вважати, що практично кримінальна відповідальність за несплату податків отримала свій розвиток у часи НЕПу. Нікітєнко А. зазначає: «Під час проведення НЕПу кримінально-правова система охорони оподаткування характеризувалась системним та конкретним підходом. Так, зокрема, застосовувались заборони з високою деталізацією видів складів податкових злочинів, законодавчі формулювання яких враховували не лише перехід від натуральних податків до податків, сплачуваних виключно у грошовій формі, а й специфіку справляння різних видів обов'язкових платежів» [284].

Першим кодифікованим нормативним актом цього часу, який закріпив кримінальну відповідальність за податкові злочини, був Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. У ньому містилося чотири статті, які передбачали відповідальність за ухилення від сплати податків, а саме: ст. 62 (участь в організації, що діє в контрреволюційних цілях, шляхом збудження населення до неплатежу податків); ст. 78 (масова відмова від внесення податків грошових або натуральних); ст. 79 (несплата окремими громадянами в строк або відмова від платежу податків, грошових або натуральних); ст. 83 (агітація і пропаганда всякого роду, що містить заклик до вчинення злочинів, передбачених ст. 78-79) [217, с. 456].

Дані злочини містилися в розділі 1 Особливої частини КК 1922 р. «Про контрреволюційні злочини» (ст. 62 КК) та розділі 2 – «Злочини проти порядку управління» (ст. ст. 78-79, 83 КК). Також слід зазначити, що в КК 1922 р. несплата податків вперше передбачала накладення адміністративного стягнення, і лише в разі повторної або злісної несплати до платника податків застосовувалися заходи кримінального покарання. Старинець Є.А. зазначає: «Найтяжчими із зазначених злочинів визнавалися участь в організації, що діє в контрреволюційних цілях, шляхом схилення населення до несплати податків, а також агітація і пропаганда до масової відмови або несплати податків в умовах війни, за вчинення яких передбачалися покарання аж до розстрілу. За інші податкові злочини передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі (від 6 місяців до 10 років), примусових робіт або конфіскації майна. Крім того, згідно зі ст. 82 КК, в разі вчинення злочину, передбаченого ст. 78 КК, за малозначністю, суд мав право застосувати умовне засудження» [415, с. 67-68].

Проте як стверджують Л.П. Брич та В.О. Навроцький, прийняття КК 1922 р. не зупинило вчинення податкових злочинів, більше того, період НЕПу характеризувався значним їх приростом. Так, лише в 1924 р. число засуджених за ухилення від державних повинностей становило 26152 людини [35, с. 4].

Прийнятий у 1927 р. Кримінальний кодекс УСРР був удосконалений і доповнений новими складами податкових злочинів. Так, глава I була доповнена складом пропаганди та агітації до повалення влади рад шляхом масового невиконання податкових повинностей (ст. 58-13). За вказані дії була встановлена найвища міра покарання. У розділі 2 були збережені такі злочини, як масова відмова від внесення податків грошових або натуральних (ст. 59-5), агітація і пропаганда до вчинення злочину, передбаченого ст. 59-5 (ст. 59-6). Останній із зазначених злочинів зберіг сувору відповідальність за агітацію під час війни. Так, зокрема, передбачалося покарання у вигляді смертної кари. Також Є.А. Старинець зазначає, що «основний склад несплати податків був розділений, в залежності від виду податку, на два нових основних склади злочину, які передбачали: несплату в установленний термін податків або зборів за обов'язковим окладним страхуванням (ст. 60 КК); приховування спадкового майна або майна, що переходить за актами дарування, з метою обходу закону про податок з нерухомості та землі (майна), що переходять за актами дарування (ст. 63 КК)» [415, с. 68]. Ще однією новелою КК 1927 р., на

думку Є.А. Старинця стало включення до нього такого злочину, як виготовлення, зберігання з метою розповсюдження і поширення літературних творів, які закликають до вчинення злочинних дій, передбачених ст. 595 [415, с. 69].

Проте ретроспективний аналіз розвитку кримінальної відповідальності за податкові злочини на теренах України в цей період був би невинновдано неповним без аналізу податкової політики більшовицького режиму щодо українського селянства (про що замовчували КК 1922 і КК 1927 рр.). Введення Х з'їздом більшовицької партії продподатку хоча й відповідало давно очікуваним вимогам селян, все ж воно не мало впливу на полегшення їх стану. Більш того, продподаток у його українському варіанті лягав непомірним тягарем на українського селянина, і без того виснаженого війною. Запланований обсяг продподатку не враховував фактичної економічної ситуації, що склалася в Україні. Кульчицький С.В. зазначає: «Так, у 1921 році за найбільш оптимістичними даними, наведеними центрального статистичного управління росії, в Україні було отримано 633 млн. пудів зерна, що складало 57 % середньорічного збору 1909-1913 років та 82 % 1920 року. При цьому Центральне статистичне бюро УСРР давало зовсім іншу цифру – 276,6 млн. пуд. Наркомзем України на VII Всеукраїнському з'їзді рад назвав ще меншу цифру – 200 млн. пуд. З цього дуже невеликого врожаю селяни України повинні були віддати тільки у вигляді продподатку 117 млн. пудів, тобто 18,5 %. [224]. І це за умов голоду, що охопив південні, найбільш хлібні губернії. Крім того, як зазначає С.В. Кульчицький, «в Україні, на відміну від росії, після проголошення НЕПу, продовжувався збір заборгованості по продовольчій програмі за 1920 рік, яка первісно складала 95 млн. пудів (60 % завдання). До того ж, одночасно зі сплатою єдиного сільськогосподарського податку селяни вносили ще одноразовий податок для відбудови сільського господарства, загально-громадянський, трудово-гужовий та подвірно-грошовий податки (в натуральній і грошовій формах). Таким чином, в кінцевому результаті відсоток загального вилучення зерна у селян в 1921/22 році становив щонайменше 26,4 %, що фактично дорівнювало обсягу продрозкладки на 1920/21 рік» [224].

У підтвердження вищезазначеного наведемо твердження О.І. Ганжи: «Незважаючи на формальне проголошення продподатку, його виконання фактично здійснювалося шляхом позаекономічного примусу: зберігалась кругова порука селян за виконання податку, діяльність робітничо-військових заготівельних формувань, чисельність яких в Україні сягала 8 тисяч чоловік, та застосування

інших надзвичайних заходів. Так, вже в травні 1921 р. за ініціативи місцевої влади до стягнення продподатку почали залучатися військові частини. 12 серпня 1921 р. спеціальною постановою запроваджувалося застосування такої форми тиску на селян, як військові постої. В даному випадку тиск полягав в тому, що продовольче постачання частин повністю покладалось на селян без зарахування продуктів, що були витрачені, в рахунок податку» [52, с. 57].

Однак слід розуміти, що головним завданням введеної в село військової частини було не стільки збір продподатку, скільки застосування до селян репресивних заходів за відмову від добровільного виконання розверстки. Такі репресивні заходи полягали не лише у взятті заручників та вилученні продрозверстки, а головним чином у викачці, контрибуції продовольства на 25-30 % понад призначеного за розверсткою, а також корів та коней від активно протестуючого селянства. Представники місцевої влади пішли ще далі.

Так, наприклад, в інструкції Вознесенського повітового особливого продовольчого комітету від 15 листопада 1921 року містилася чітка вказівка брати в кожній волості від 15 до 25 чоловік заручників з «куркульського та середняцького» населення. У випадку відмови села від кругової відповідальності або від виконання продподатку у 48-годинний строк такі села оголошувалися ворогами радянської влади, а половина заручників віддавалася до суду, аж до застосування вищої міри покарання – розстрілу [52, с. 58].

Для проведення першої податкової кампанії були мобілізовані значні сили. Кульчицький С.В. пише: «Із росії для збору продподатку було надіслано в Україну 30 тисяч чоловік. Жорстокість, з якою проводилась податкова кампанія 1921 р. та непомірний обсяг податку, значною мірою були зумовлені голодом, який розпочався в росії, та необхідністю забезпечення безперебійного постачання продовольством російських міст. Не зважаючи на те, що голод в Україні став цілком реальним, вимоги москви щодо збільшення вивезення хліба ставали все більш настирливими. До росії вивозили хліб навіть з охоплених посухою губерній – Одеської, Миколаївської, Кременчуцької, Запорізької, які мали щоденно відправляти по 5-7 вагонів зерна. Все це призвело до того, що податкова кампанія, яка на кінець перетворилась в масове колективне обкладення селянства непосильними податками, загострила відношення останнього до радянської влади. Аналогічна ситуація спостерігалась і в 1922 році. В 1923 р. розмір сільськогосподарського податку складав майже 28 %» [224].

Таким чином, внаслідок подібної політики режиму в селян після виконання податків часто не тільки не залишалося зерна для ринкової

торгівлі, а й не вистачало його для забезпечення нормального розвитку свого господарства. На основі короткого аналізу цифрових матеріалів до доповіді В.Я. Чубаря та А.Г. Шліхтера у 1928 р. можна зробити висновок про те, що про надмірність продподатку змушені були визнати навіть вищі партійні інстанції. Тому в 1925-26 рр., під тиском селянських вимог та розуміючи необхідність залишення хоч яких-небудь обігових коштів для розвитку селянського господарства, відсоток вилучення по податку в середньому по Україні був зменшений, порівняно з попереднім роком, на третину. Повністю був скасований непрямий податок на цукор. Однак зменшення податку майже не поширювалось на заможні господарства. Більш того, всі пільги, які надавались селянам, йшли без зменшення загального обсягу податку, тобто за рахунок товарних господарств. Це, своєю чергою, не могло не стримувати загальний розвиток сільського господарства та гальмувати зростання його товарності [414].

Однак податок все ж таки залишався для селян важким, а в подальшому він продовжував зростати. Загальна антиселянська спрямованість податкового законодавства була очевидною: вводилось подвійне, а подекуди й потрійне оподаткування селянського господарства тощо. Внаслідок цього тягар оподаткування в 1926/27 році зріс від 35 % (для середняків) до 93 % (заможних селян) [414].

Принагідно зазначити, що перша податкова кампанія виявила декілька моментів, яких не очікувала влада. Як зазначає О.І. Ганжа, «перше, концепцію оподаткування розробляли старі спеціалісти, які не врахували класової спрямованості економічної політики більшовиків, внаслідок чого до оподаткування була залучена біднота, яка раніше майже не сплачувала продрозверстку. Водночас податковий тягар на більш заможні верстви виявився меншим, ніж розверстка. Це, зрозуміло, не влаштовувало режим, особливо в умовах гострої потреби держави у різних видах сільськогосподарських продуктів і сировини за умов недостатнього розвитку товарообігу» [52, с. 63]. Також слід відмітити, що поступово грошова частина податку ставала переважаючою, а з 1924 р. податок став повністю сплачуватися грошима. Проте на переконання ряду дослідників, перехід до грошових форм стягнення податку мало що змінив у взаєминах держави і селянства в економічній сфері, оскільки створення державного продовольчого фонду було важливим, але не єдиним завданням продподатку. Ці та інші заходи об'єктивно вели до поступового уповільнення темпів розвитку сільського господарства, оскільки селяни переставали бути зацікавленими в розвитку свого господарства. Водночас вони породжували в психології певної частини селянства зневажливе ставлення до сільськогосподарського

виробництва, до ведення власного господарства, що в умовах нестачі продовольчого фонду змушували режим шукати інших шляхів його створення [52, с. 64].

Також слід відмітити, що, як зазначила у своєму дослідженні Т.Б. Ясенівська, «Не зважаючи на суто радянську за характером законотворчість у сфері оподаткування, в Україні 20-х років все ж дотримувались окремих елементів теорії колективних потреб, яка панувала саме в західній фінансовій науці. Була поширеною думка про те, що податки повинні переслідувати мету – задоволення суспільних та державних потреб. Проте вже в 30-х роках радянська влада відмовилась від податкових методів та перейшла на адміністративний вплив. Таким чином, процес природної еволюції оподаткування в Україні було перервано» [482, с. 117]. Натомість, внаслідок фактичної заміни системи оподаткування у СРСР на командно-адміністративний розподіл прибутку державних підприємств та установ відповідної трансформації зазнала й науково-правова оцінка податкових правопорушень. Проте майже всі ці правопорушення законодавчо продовжували належати до злочинів проти порядку управління – адміністративних, а саме вони починали тлумачитись як посягання на певну сферу економічних інтересів держави та як різновид господарських злочинів. Велика кількість податкових злочинів призвела до необхідності створення податкових судів. Також початок 30-тих років характеризувався поступовим скороченням застосування норм кримінального права в боротьбі з ухиленням від сплати податків. Це пояснювалось тим, що, на думку А. Нікітенко, «після згорання НЕПу основними платниками податків стали державні підприємства, внаслідок чого з кримінальних кодексів республік Радянського Союзу були виключені статті про кримінальну відповідальність за злочини у сфері оподаткування» [284].

Проте слід розуміти, що, без сумніву, творення голодоморів 1932-1933 рр. та 1946-1947 рр. відбувалося шляхом пограбування сіл через здійснення репресивної хлібозаготівельної та податкової політики, насильницькі надмірні зернопобори в особливо посушливі неврожайні роки.

У контексті нашого дослідження цікавим є Кримінальний кодекс УРСР 1960 р. Як відомо, даний період характеризується жорсткою плановою економікою, скасовувалися всі податки, збори, мита і акцизи на всій території колишнього союзу. Останнє дає підстави стверджувати, що в цей період як така податкова система в класичному її розумінні перестає існувати. Даний КК містив єдину статтю, яка передбачила відповідальність за ухилення від сплати податків – ст. 82 «Ухилення у воєнний час від виконання повинностей або сплати податків». Даний склад злочину відносився до розділу II «Інші

державні злочини». За даний вид злочину передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі до 5 років або виправних робіт, замість вищої міри покарання, яка існувала до цього.

У подальшому до КК 1960 р. вносилися доповнення щодо нових складів ухилень від сплати платежів, пов'язаних з поступовим виникненням і розвитком ринкових відносин у країні. Так, в 1986 р., Указом Президії Верховної Ради УРСР від 28.05.1986 р. вводиться ст. 162-1 КК «Ухилення від подання декларацій про доходи». Вказана та інші статті про ухилення від сплати платежів до бюджетів вводяться в главу 6 «Господарські злочини». Слід зазначити, що відповідальність за ст. 162-1 КК наступала, якщо тільки зазначені дії вчинені після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення. Як і раніше особливого значення та окремого значення набуває адміністративна преюдиція. Також до КК 1960 р. вводяться дві нові статті, а саме: «Приховування доходів (прибутку) чи інших об'єктів оподаткування» (ст. 162-2 КК); «Протидія або невиконання вимог податкової служби з метою приховування доходів (прибутку) або несплати податків (ст. 162-3 КК). При цьому стаття 162-2 КК диференціює відповідальність в залежності від розміру ухилення (подібно до чинного КК України), як приховування у великих та особливо великих розмірах. Критерієм тут став мінімальний розмір оплати праці, що встановлюється державою. Стаття 162-3 КК криміналізує три самостійних склади злочину: а) ухилення від явки до податкових органів для дачі пояснень; б) відмова від дачі пояснень про прибуток; в) неподання документів та іншої інформації про діяльності господарюючого суб'єкта. Таким чином, внесені зміни до КК 1960 р. означали повернення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.

Щодо митних платежів, то кримінальної відповідальності за їх несплату в радянський період розвитку нашої держави фактично не було, адже держава монополізувала зовнішньоекономічну діяльність. Така ситуація зберігалася аж до економічних реформ 90-х рр., суть яких полягала в прийнятті цілого пакета податкових і митних законів щодо лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. Криміналізація даного діяння була викликана появою великої кількості нових суб'єктів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, і, як наслідок, різким зростанням числа ухилень від сплати митних платежів.

Новою сторінкою в історії кримінальної відповідальності за несплату податків і платежів стала Конституція України 1996 р. З її прийняттям ст. 67 Основного Закону сплату законно встановлених податків і зборів визначила одним з обов'язків як юридичних, так і

фізичних осіб. Відповідно кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Таким Законом на даний час є Податковий кодекс України, згідно ст. 15 платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування, згідно з цим Кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки. Дослідження генези кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів на теренах України дозволяє стверджувати, що процес становлення та розвитку цієї інституції тісно пов'язаний зі становленням і розвитком держави та її податкової системи. Так, певні основи відповідальності за несплату податків були сформовані вже «Руською Правдою». Під час перебування українських земель у складі інших держав в умовах утисків, дискримінації та заполітизованості вітчизняної податкової системи, що негативно, а іноді й трагічно впливали на соціально-економічний розвиток нашої держави, вона зберегла свої національні особливості. В умовах розбудови сучасної вітчизняної системи оподаткування мають враховуватися як здобутки української правничої думки, так і досвід найбільш розвинених в економічному та політичному плані країн світу.

Успішне дослідження проблем протидії та запобігання кримінальних правопорушень проти економічної системи на сучасному етапі розвитку державно-правового регулювання економіки неможливе без історико-ретроспективного аналізу досліджуваного явища. Історичний аспект в наукових розвідках даного виду відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки дозволяє дати історичну оцінку державно-правових норм, які регулювали досліджувану сферу суспільних відносин, і на цій основі дійти обґрунтованих висновків. Крім того, з'ясування досліджуваної проблеми в її історичному контексті є важливим допоміжним чинником у дослідженні стану науково-теоретичної розробки проблем протидії та запобігання кримінальних правопорушень даного виду, а також відповідальності за їх вчинення, що дасть змогу розробити пропозиції щодо удосконалення даного напрямку державно-правового регулювання на сучасному етапі.

ГЛАВА 2

СИМПТОМИ ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

РОЗДІЛ 4 НАСЛІДКИ ТА СИМПТОМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

4.1. Ідентифікація наслідків економічної злочинності для економічної безпеки держави

Важливе значення для розробки державної політики запобігання та протидії економічній злочинності як інструменту гарантування економічної безпеки держави є ідентифікація наслідків даних злочинів. Це дозволить у цілому сформулювати комплексне бачення даної наукової проблеми та виробити нові підходи до запобігання та протидії економічній злочинності. Наслідки економічної злочинності характеризують даний вид злочину як особливо небезпечний як для економічної безпеки держави, так і національної безпеки загалом. Адже наслідки проявляються як в економічній сфері, так і соціальній, політичній, екологічній, геополітичній, репутаційній та інших. У свою чергу, масштаби економічної злочинності можуть проявлятися як на особистісному (індивідуальному) рівні, так і на рівні суб'єкта господарювання, урбанізованої території¹², регіону, галузі економіки, держави. Відповідно, це актуалізує дослідження щодо ідентифікації наслідків економічної злочинності та їх впливу на рівень економічної безпеки держави.

Наслідки економічної злочинності досліджувалися вітчизняними вченими, серед яких: Т.В. Барановська, В.Т. Білоус, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, О.О. Бондаренко, М.Б. Бучко, М.Ю. Валуйська, З.С. Варналія, В.І. Василичук, В.А. Ведькал, І.А. Вігюк,

¹² Для визначення змісту урбанізованої території, в даному дослідженні буде використовуватися підхід Л.В. Сергієнко: «урбанізована територія – це територія міста та прилеглих населених пунктів (в яких проживає населення, яке працює та / або отримує послуги в місті), яким властиві специфічні урбаністичні просторові властивості; визначаються як одна або декілька адміністративно-територіальних одиниць; мають державне, регіональне або глобальне значення; виконують сукупність соціальних, економічних, політичних, гуманітарних та інших функцій» [406].

А.Ф. Волобуєв, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О. Горбань, Д.О. Грицишен, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, А.П. Дикий, А.Л. Дудніков, В.В. Євдокимов, А.П. Закалюк, К.Д. Заяць, О.Г. Кальман, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, Ю.Ю. Ковальов, О.В. Ковальчук, В.П. Корж, С.Й. Кравчук, О.М. Кубецька, О.В. Лисодєд, О.М. Литвак, Н.В. Лісова, К.В. Малишев, Г.А. Матусовський, Я.В. Мочкош, Є.В. Невмеженський, В.В. Нонік, Т.М. Остапенко, Я.С. Палешко, О.В. Пчеліна, Л.А. Пісковець, В.М. Попович, В.А. Предборський, В.Д. Пчолкін, І.І. Рогов, Т.О. Скакун, Л.П. Скалозуб, А.В. Стебляно, Є.Л. Стрельцов, В.В. Строїч, Н.К. Сукач, В.Я. Тацій, О.О. Титаренко, А.М. Толкач, В.В. Франчук, Ю.Я. Хамага, Д.М. Харко, О.М. Шрамко, І.О. Юрчик та інші. Серед зарубіжних вчених питання наслідків економічної злочинності були викладені в працях Альба Р.М. (Alba R.M.), Арваніті Т.М. (Arvanites T.M.), Бовен Дж. Е. (Bowen J.E.), Ван Зіл Ф. (Van Zyl F.), Кванса Е.К. (Quansah E.K.), Кендалл Р. (Kendall R.), Маккензі Р. (Mackenzie R.), Накадзима К. (Nakajima C.), Пельзес Е. (Pelsez E.), Серіо М. (Serio M.), Феррейра Б. (Ferreira B.R.), Хаклер Дж. (Hackler J.) та інші. Віддаючи належну увагу вказаним ученим, варто зауважити на необхідності структуризації наслідків економічної злочинності як складової управління економічною безпекою держави.

«Суспільно-політична оцінка злочинності завжди базується на врахуванні її наслідків – втратах життєвого потенціалу, нереалізованих соціальних програмах, надмірному фінансовому навантаженні. Сучасна модель глобалізації підсилює негативний потенціал злочинності за рахунок поширення міжнародного тероризму, наркоторгівлі, кіберзлочинів, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, торгівлі людьми, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження, актуалізуючи при цьому питання протидії та мінімізації завданої шкоди. Політика держави в означеній сфері вимушена перебувати серед числа її основних соціальних зобов'язань, пов'язуючи свою ефективність із комплексом чинників об'єктивно-суб'єктивного змісту. Криміногенна ситуація сьогодні не знаходить адекватного відтворення у даних статистики (кримінальної, економічної, медичної, соціальної, демографічної та ін.). У той же час усвідомлення реальної, а не «адаптованої» цифри, що позначає суспільні втрати від злочинності, повинне враховуватися під час формування обґрунтованої та раціональної загальнодержавної стратегії й тактики протидії криміналітету (кримінально-правової, кримінологічної, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політик)» [250].

Складність вивчення наслідків економічної злочинності з позиції формування та реалізації політики запобігання та протидії їй у системі гарантування економічної безпеки України полягає в тому, що даний об'єкт у більшій мірі ідентифікують з проблемами юридичної науки, хоча наслідки є набагато ширшими і, власне, об'єкт є набагато ширшим. «Оскільки, економічна злочинність складна і багатогранна, то її досліджують як державні, так і неурядові організації, у складі яких є юристи, економісти, соціологи, психологи, політологи тощо. Проте їхні підходи й висновки неоднозначно і несистематизовано сприймаються владними структурами. А тому й немає підстав говорити про комплексне впровадження цих рекомендацій у суспільну практику. На нашу думку, це відбувається ще й тому, що в нашому суспільстві термін «економічна злочинність» все ще вважають об'єктом професійної діяльності лише юристів та правоохоронців. Насправді ж поняття суспільної користі та суспільних збитків за своїм змістом виходить далеко за межі права як такого і, відповідно, компетенції правоохоронців» [162]. На подібних позиціях стоїть вітчизняний учений Д.О. Грицишен, зазначаючи: «Боротьба з економічною злочинністю як об'єкт державного управління є особливою складовою наукового пізнання. Це обумовлено тим, що економічна злочинність є об'єктом дослідження різних суспільних наук. Питання економічної злочинності знаходиться на перетині наступних сфер наукового пізнання, зокрема: економічні науки з позиції впливу на розвиток та безпечне функціонування економічних систем різних рівнів; юридичні науки в частині правового регулювання боротьби з економічною злочинністю та сфер і галузей права, пов'язаних із їх вчиненням; соціологічні науки з позиції впливу економічних злочинів на розвиток соціуму; психологічні науки з позиції формування психологічного профілю суб'єктів економічних злочинів; політичні науки з позиції розвитку політичної свідомості в боротьбі з економічними злочинами; військові науки з позиції впливу економічних злочинів на військово-економічну безпеку держави. Зазначені сфери наукового пізнання вступають у взаємодію в частині наукових досліджень у сфері наук з державного управління. Розробка державної політики має врахувати усі сфери суспільного життя для розробки комплексу заходів із запобігання та протидії економічній злочинності як інструменту забезпечення відповідного рівня економічної безпеки держави» [68]. Погоджуючись із даними тезами, наголосимо, що у зв'язку з значними за масштабами та змістом наслідками економічної злочинності можливо уникнути за умови формування комплексної структурованої державної політики, яка включає в себе сукупність елементів різних видів політики: економічна, соціальна, правова, міжнародна, правоохоронна, безпекова та інші.

Вітчизняний учений Д.О. Грицишен [67], характеризуючи наслідки економічної злочинності, наголошує на наступному: «Економічна злочинність, як загроза національній економічній безпеці, характерна різним економічним та політичним системам. Сторінки економічної історії свідчать, що жодна існуюча в світі економічна система не змогла уникнути економічної злочинності, жодна політична система не змогла задовольнити інтереси різних соціальних груп задля уникнення економічної злочинності. На сьогодні, економічна злочинність є проблемою державної політики України, що характеризується наступними симптомами: 1) від рівня економічної злочинності залежить місце держави в міжнародних рейтингах, які формуються міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями з метою оцінки довіри до держави. У рейтингу країн за рівнем економічної свободи Україна у 2020 р. займає 160 місце та визнається країною із, в основному, невилічною економікою. У 2019 р. у загальному світовому рейтингу за показником легкості ведення бізнесу, Україна піднялася на 7 позицій та зайняла 64 місце, а її найближчими сусідами по рейтингу є такі країни, як Індія (63 місце) та Пуерто-Рико (65 місце). Оцінюючи місце України в рейтингу недієздатності держав, варто зазначити негативні тенденції, адже Україна визнається як країна підвищеної уваги; 2) серед опитаних керівників вітчизняних та закордонних організацій (РwC. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій «Виведення шахрайства з тіні») можна зробити висновок, що 73 % українських організацій стикалася з хабарництвом та корупцією, у той час як лише у 25 % зарубіжних компаній мали місце подібні економічні злочини. 45 % вітчизняних та світових організацій понесли фінансові втрати від незаконного привласнення майна, 31 % організацій отримали втрати від кіберзлочинів. Чільне місце серед економічних злочинів посідає шахрайство у сфері оподаткування, зокрема, на 23 % вітчизняних підприємств та лише у 5 % зарубіжних компаній даний вид злочину мав місце. У той же час 21 % вітчизняних компаній стверджували, що отримували збитки від незаконного відмивання коштів, натомість лише 9 % світових організацій зіткнулися з подібним економічним злочином; 3) проаналізувавши відповіді респондентів-інвесторів щодо заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України варто зазначити, що найбільший позитивний вплив матимуть впроваджені ефективні заходи боротьби з корупцією (8,1 з 10 б.). Друге та третє місце посідають перезапуск судової системи та призначення на ключові позиції реформаторів з високою репутацією відповідно. Не

менш важливим заходом, який підвищить рівень інвестиційної привабливості країни та обсяг інвестицій, є впровадження дієвих кроків із розмежування політики та бізнес-інтересів, а також обмеження впливу олігархів» [67].

Отже, наслідки економічної злочинності та її масштаби можуть бути різноманітними, що вимагає їх структуризації для цілей розробки державної політики запобігання та протидії економічній злочинності. Авторський підхід до структуризації економічних, соціальних, геополітичних, політичних, репутаційних та екологічних наслідків економічної злочинності представлено на рис. 4.1.

Наслідки економічної злочинності є дестабілізуючим фактором розвитку економічної системи держави, що призводить до негативних структурних змін на всіх рівнях суспільних відносин та унеможливорює виконання державою функцій, що призводить до системних криз та, як наслідок, активізації внутрішніх та зовнішніх загроз суверенітету держави. Такий підхід до змісту наслідків економічної злочинності найбільш повно характеризує їх як загрозу економічній безпеці держави та визначає їх вплив на державну політику як в контексті запобігання та протидії даним видам злочинів, так і в контексті формування адаптивної багатовекторної моделі гарантування державної безпеки щодо протидії як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

Наслідки економічної злочинності можуть бути настільки глибокими, що їх деструктивний та дестабілізуючий вплив на економічну систему держави може призвести як до економічної кризи, так і системної кризи політичної системи та загроз суверенітету й територіальної цілісності держави. Це обумовлено тим, що економічна безпека держави є забезпечуючою системою, що дозволяє державі виконувати сукупність функцій, зокрема: соціальну, правоохоронну, правову, безпекову, екологічну та інші. Будь-які негативні структурні зміни, що порушують можливість повної реалізації державних функцій призводять до негативних наслідків для держави та унеможливають гарантування конституційних прав громадянам з одного боку та загрожують існуванню держави загалом.

Зазначимо, що економічна злочинність та економічна безпека держави, яка проявляється в економічному розвитку є взаємопов'язаними поняттями, які можуть впливати одне на одного. Так, економічна злочинність будучи загрозою економічній безпеці, з одного боку, може бути спричинена рівнем економічного розвитку держави. Саме тому, державна політика в сфері запобігання та протидії економічним злочинам має сформувати комплекс інструментів, які будуть враховувати таку залежність.

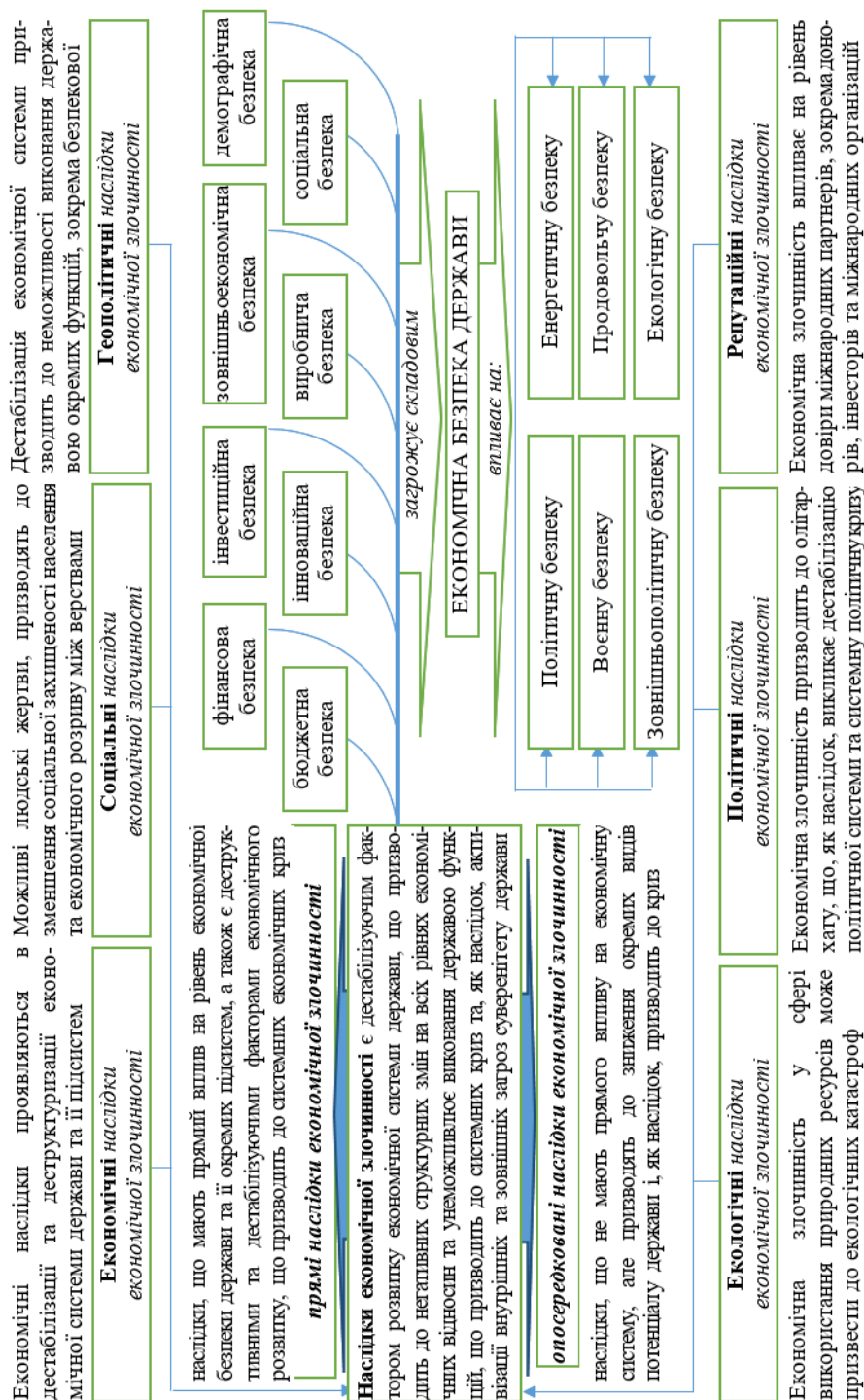

Рис. 4.1. Ідентифікація наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

Державна політика запобігання та протидії економічній злочинності є особливою складовою гарантування економічної безпеки України. Адже громадський супротив проти діючого політичного режиму у 2004 р. та 2013-2014 рр. були пов'язані із високим рівнем корупції та впливом олігархату на внутрішню та зовнішню політику України. У свою чергу, становлення олігархату пов'язане із економічною злочинністю на усіх рівнях економічної системи, а також у сфері формування та використання бюджетних ресурсів, що мають забезпечувати реалізацію державних функцій. Це є прикладом того, що економічна безпека держави, на яку впливає стан економічної злочинності, має вагомe значення як в забезпеченні державної безпеки, так і в забезпеченні її територіальної цілісності та суверенітету.

Такий вплив на різні складові суспільних відносин у державі пов'язаний із прямими та опосередкованими наслідками економічної злочинності. Під прямими наслідками економічної злочинності варто розуміти наслідки, що мають прямий вплив на рівень економічної безпеки держави та її окремих підсистем, а також є деструктивними та дестабілізуючими факторами економічного розвитку, що призводить до системних економічних криз. У свою чергу, під опосередкованими – розуміємо наслідки, що не мають прямого впливу на економічну систему, але призводять до зниження окремих видів потенціалу держави і, в свою чергу, призводить до криз.

У цілому, усі наслідки економічної злочинності пропонуємо групувати наступним чином:

- економічні наслідки: проявляються в дестабілізації та деструктуризації економічної системи держави та її підсистем, що може призвести до системної економічної кризи;

- соціальні наслідки: можливі людські жертви, які призводять до зменшення соціальної захищеності населення та проявляються в економічному розриві між різними верствами населення, що призводить до соціальних конфліктів;

- геополітичні наслідки: дестабілізація економічної системи призводить до неможливості виконання державою окремих функцій, зокрема безпекової та є, як наслідок, причиною втрати суверенітету або територіальної цілісності держави;

- екологічні наслідки: економічна злочинність у сфері використання природних ресурсів може призвести до екологічних катастроф, а отже і неможливості забезпечення сталого розвитку держави як інструменту гармонізації соціальних, економічних та екологічних інтересів учасників суспільних відносин;

- політичні наслідки: економічна злочинність призводить до створення олігархату, що, як наслідок, викликає дестабілізацію політичної системи та системну політичну кризу;

– репутаційні наслідки: економічна злочинність впливає на рівень довіри міжнародних партнерів, зокрема донорів, інвесторів та міжнародних організацій, що є вкрай важливим в умовах глобалізаційних перетворень та може спричинити економічну, соціальну, гуманітарну та політичну воляцію держави.

Зазначенні групи наслідків можуть бути розширені, проте дана структура найбільш повно характеризує економічну злочинність як загрозу економічній безпеці держави, адже впливає на наступні складові економічної безпеки. Серед складових економічної безпеки вважаємо за необхідне виокремити наступні:

– бюджетна безпека держави як складова фінансової безпеки – «це особливий стан платоспроможності країни, який забезпечує збалансованість доходів і видатків державного та місцевих бюджетів й ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи в процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності, фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи впливу загроз» [275];

– фінансова безпека держави – «це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [352];

– зовнішньоекономічна безпека держави – «це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці» [352];

– інвестиційно-інноваційна безпека держави – «це стан економічного середовища в державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості» [352];

– виробнича безпека держави – «це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки» [352];

– демографічна безпека держави – «це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України» [352];

– соціальна безпека держави – «це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [352];

У свою чергу рівень економічної безпеки держави є фактором впливу на рівень наступних складових державної безпеки:

– політична безпека держави – «це міра (рівень) захищеності національних інтересів у політичній сфері. У свою чергу вона передбачає такий стан правових норм і відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави, тобто можливість нації та створених нею соціальних інститутів незалежно проводити внутрішню і зовнішню політику» [186, с. 69].

– воєнна безпека держави – «є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей» [372];

– зовнішньополітична безпека держави – «діяльність держави спрямована передусім на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України» [371];

– енергетична безпека держави – «це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів» [352];

– продовольча безпека держави – «це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умов його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» [352];

– екологічна безпека держави – «стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [368].

Змістовна характеристика та причинно-наслідкові зв'язки вказаних наслідків економічної злочинності представлено на рис. 4.2 – економічні наслідки, рис. 4.3 – репутаційні наслідки, рис. 4.4 – політичні наслідки, рис. 4.5 – геополітичні наслідки, рис. 4.6 – соціальні наслідки, рис. 4.7 – екологічні наслідки.

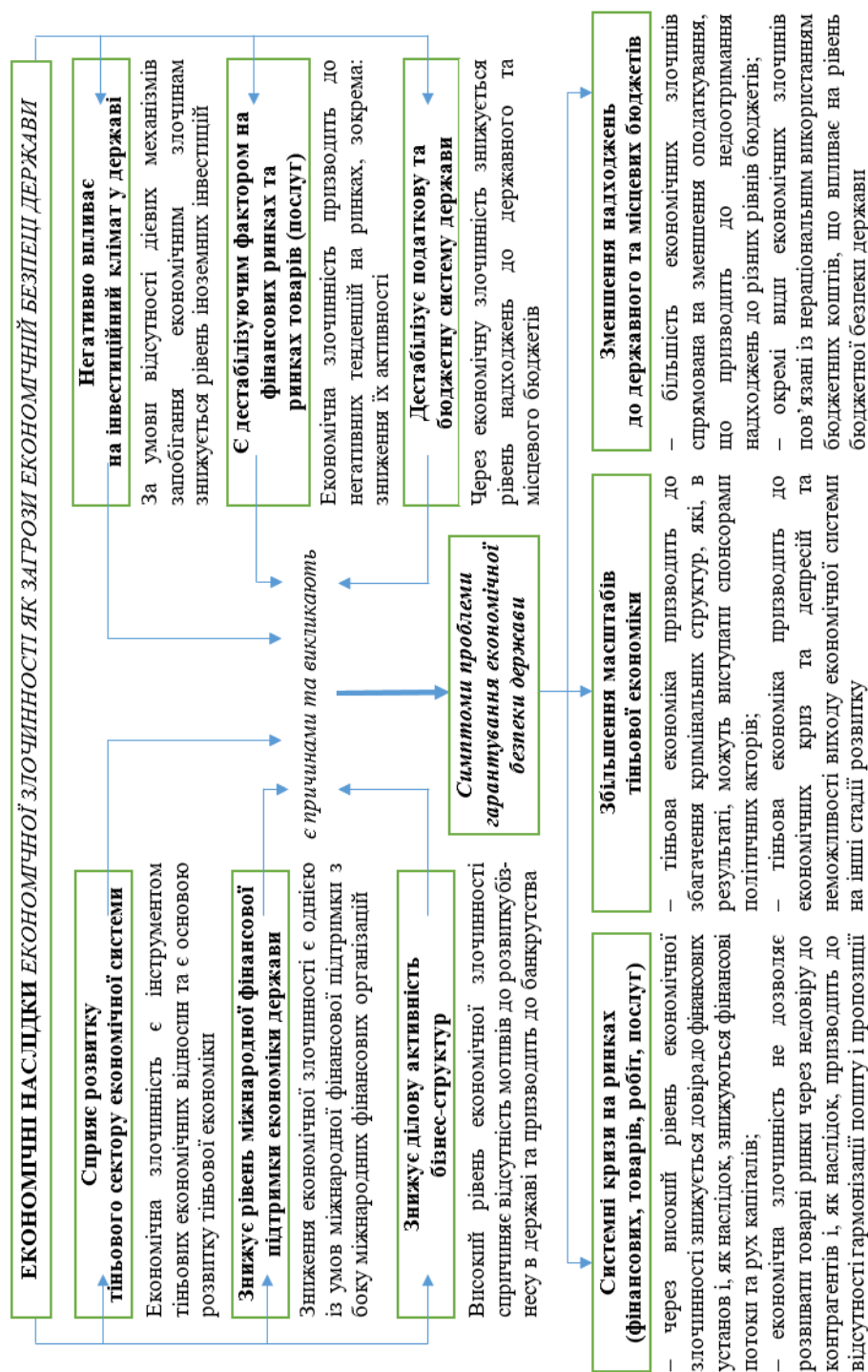

Рис. 4.2. Ідентифікація економічних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

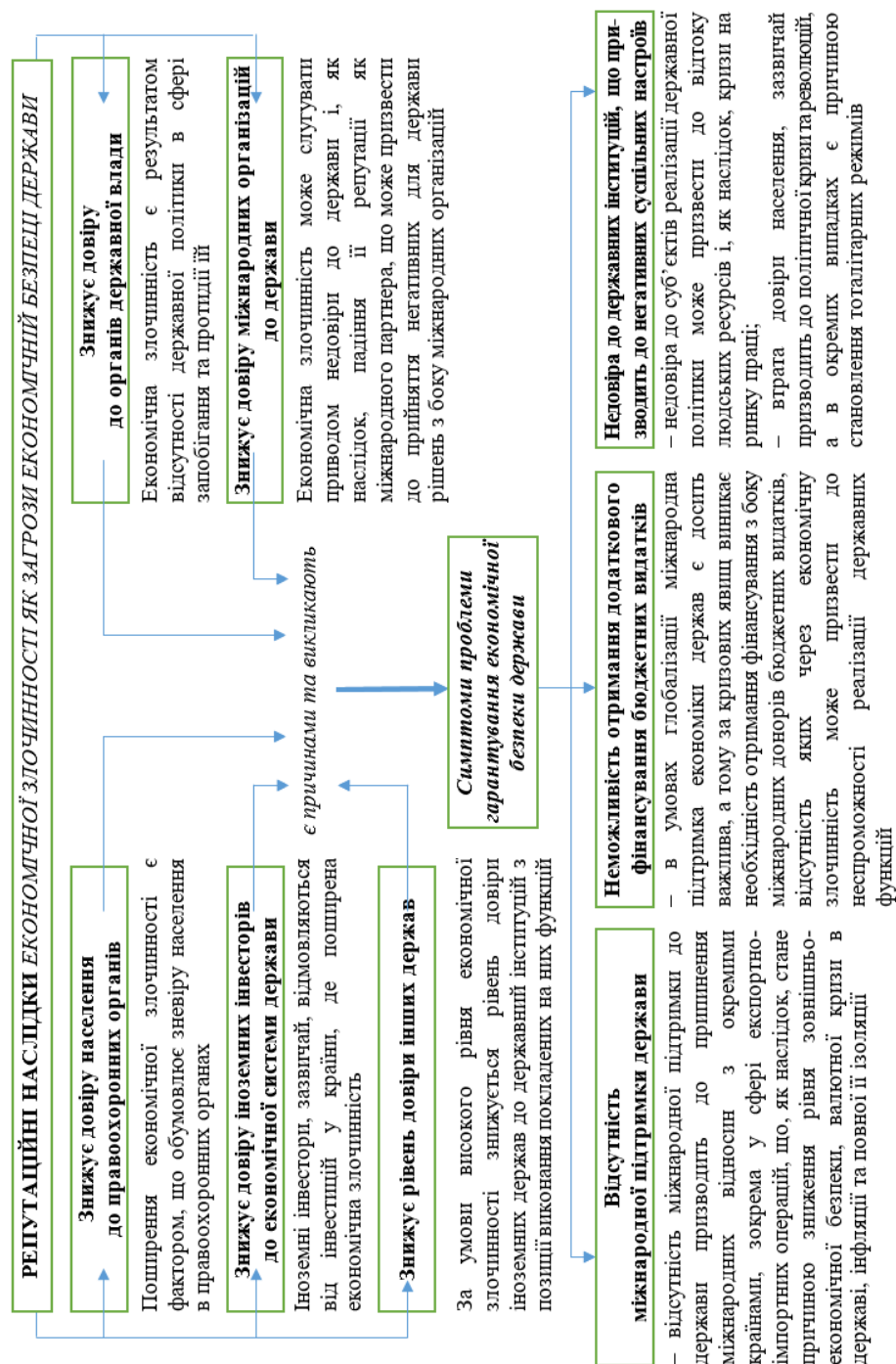

Рис. 4.3. Ідентифікація репутаційних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

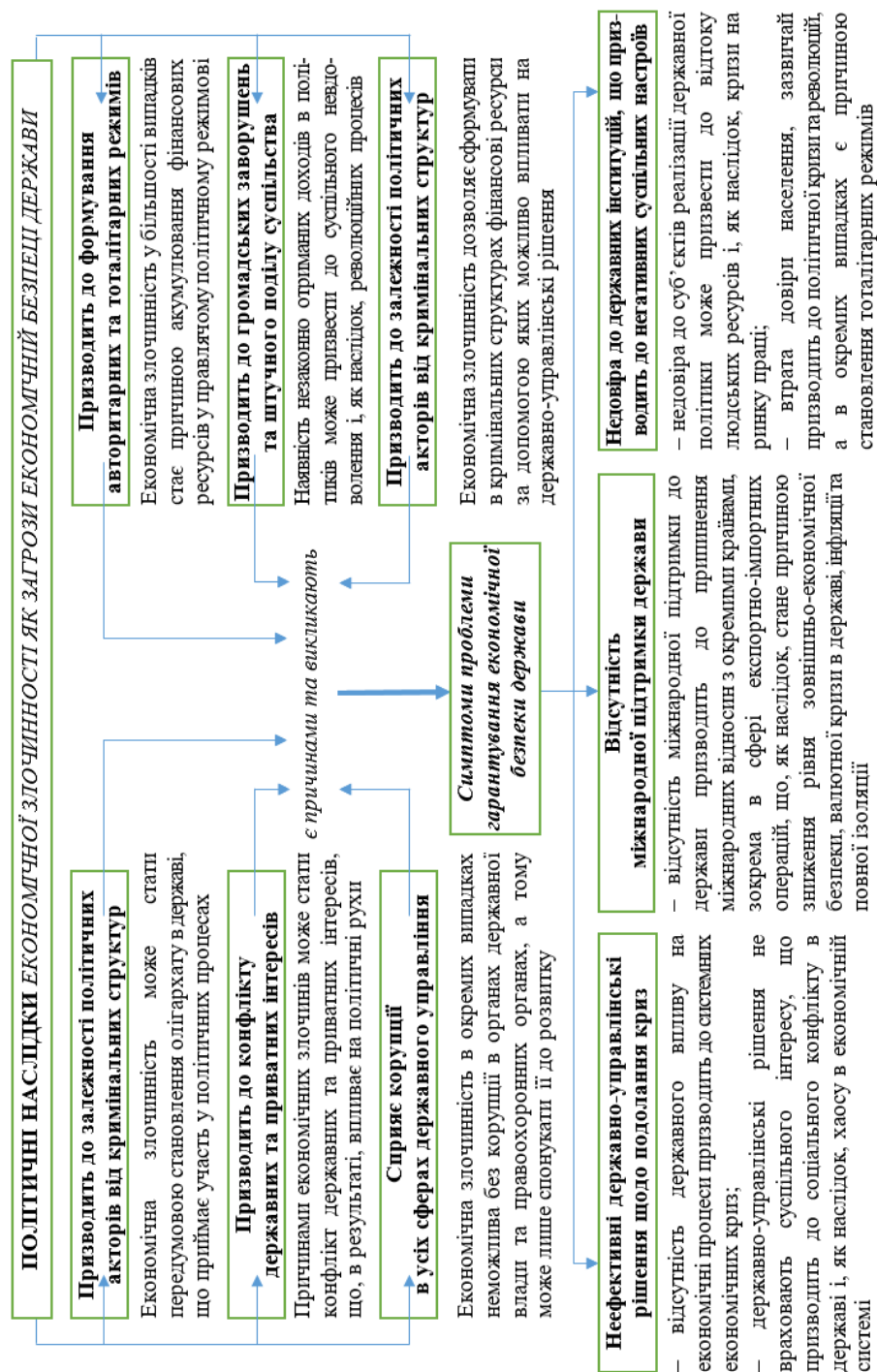

Рис. 4.4. Ідентифікація політичних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

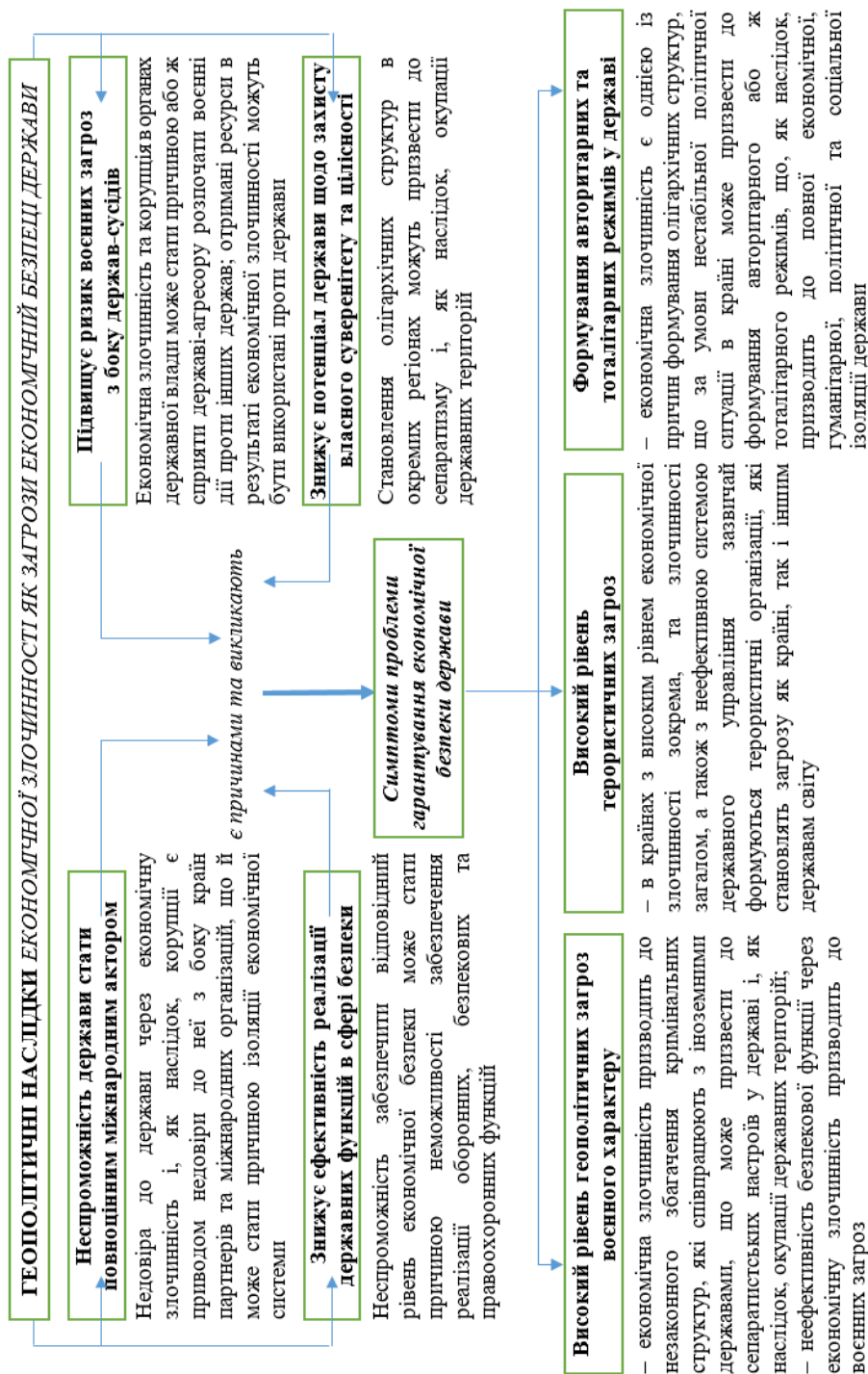

Рис. 4.5. Ідентифікація геополітичних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

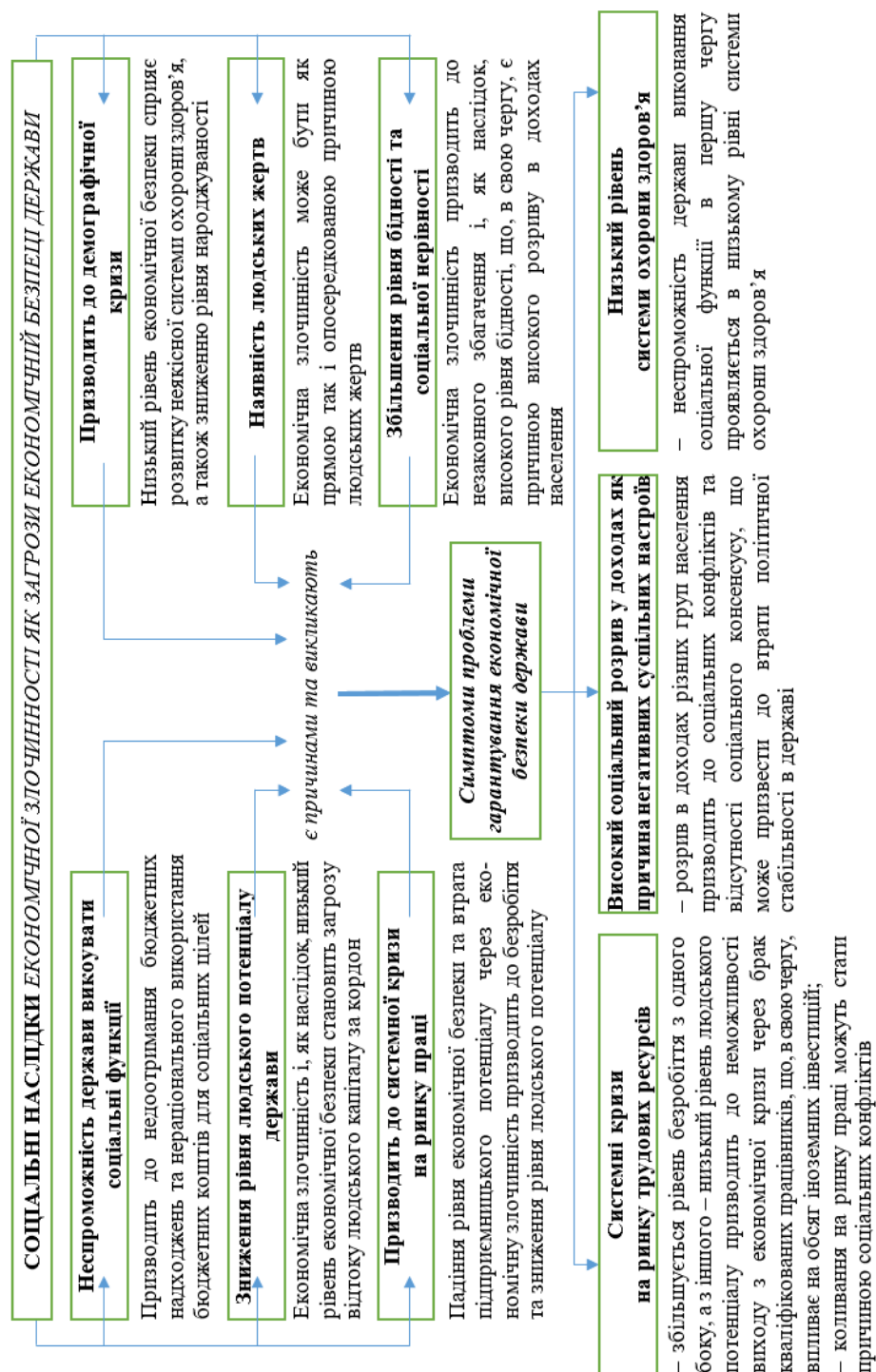

Рис. 4.6. Ідентифікація соціальних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

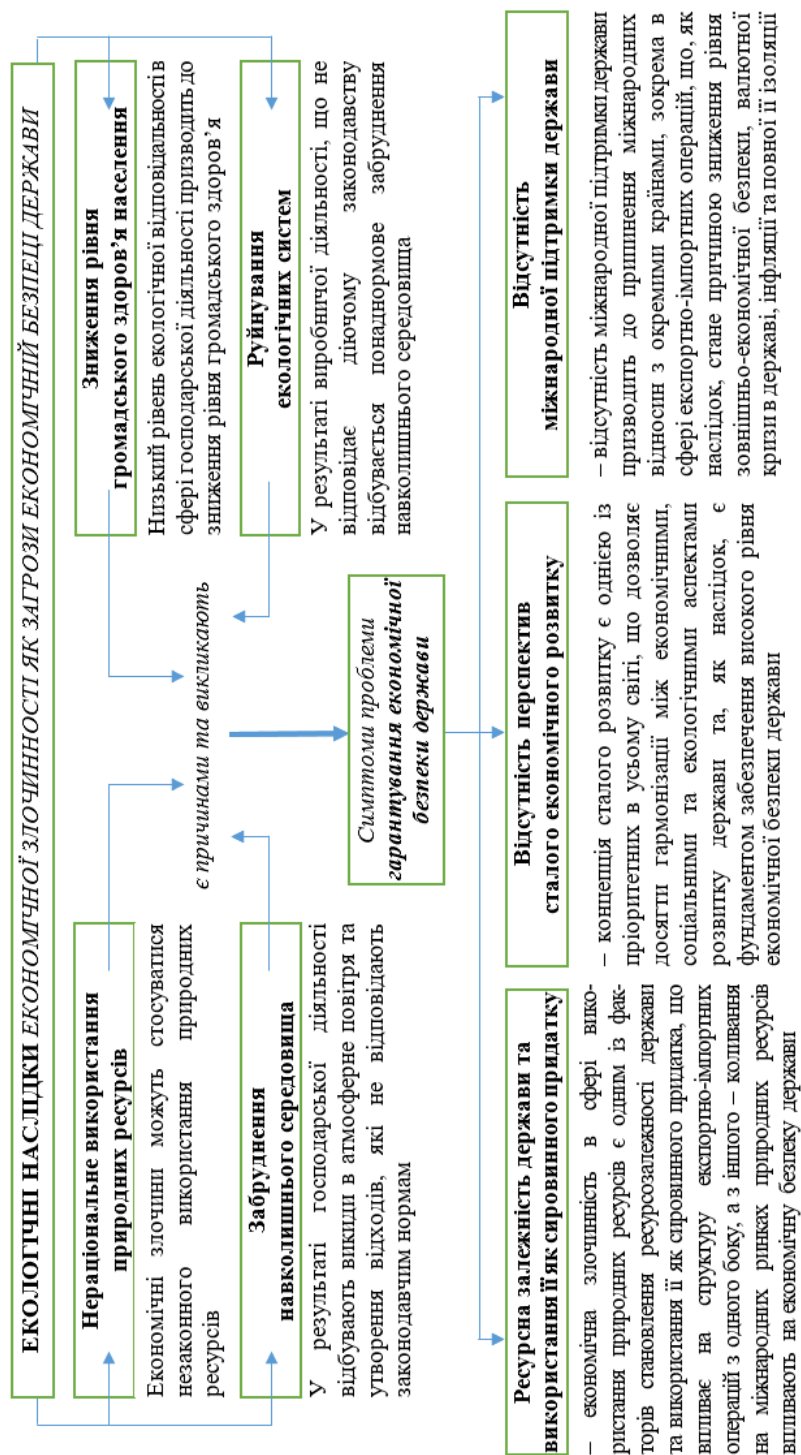

Рис. 4.7. Ідентифікація екологічних наслідків економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави

До економічних наслідків економічної злочинності пропонуємо відносити наступні:

- основний наслідок економічної злочинності з позиції впливу на економічну систему держави та її безпеку – дестабілізація податкової та бюджетної систем держави. Це обумовлено тим, що економічна злочинність є основою тіньової економіки. Зі свого боку, рівень тіньової економіки є симптомом проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави. Адже економічна безпека держави та тіньова економіка є обернено протилежними поняттями;

- економічна злочинність знижує рівень міжнародної фінансової підтримки економіки держави. Це можна спостерігати, коли рівень економічної злочинності та її причини – корупції, може заблокувати надання державі фінансової допомоги. Нерідко дані поняття використовуються політиками зарубіжних країн для політичних маніпуляцій, що можливо спостерігати в контексті надання фінансової воєнної допомоги Україні з боку Сполучених Штатів Америки. Адже точиться дискусія між демократами та республіканцями;

- відсутність дієвих механізмів запобігання та протидії економічній злочинності в державі сприяє зниженню ділової активності бізнес-структур. Це обумовлено тим, що ведення бізнесу в тіні дає переваги кримінальним структурам, а в окремих випадках – призводить до рейдерських захоплень підприємств. Все це призводить до відсутності мотивів у веденні бізнесу і, як наслідок, дестабілізації економічної системи та усіх її складових;

- економічна злочинність та її результат – рівень тіньової економіки – негативно впливає на інвестиційний клімат в державі. Іноземні та національні потенційні інвестори не вкладають кошти у проекти в державах, де підтримується економічна злочинність та відсутня антикорупційна політика, адже це може призвести до втрати вкладених ресурсів в інвестиційні проекти;

- економічна злочинність є дестабілізуючим фактором на фінансових ринках та ринках товарів (робіт, послуг). Це впливає з попередніх наслідків, адже тінізація економіки знищує конкуренцію на ринках товарів (робіт, послуг), втрата довіри до держави знижує рівень інвестиційного клімату і, як наслідок, призводить до кризи на фінансових ринках держави;

- усі вищезазначені наслідки в цілому впливають на стан податкової та бюджетної системи держави, адже через економічну злочинність знижується рівень надходжень до державного та місцевого бюджетів. Це, так само, призводить до неспроможності виконання державою покладених на неї функцій.

Досить важливими для держави є репутаційні наслідки економічної злочинності. Зазначені види наслідків здебільшого не враховують при розробці державної політики, адже їх намагаються уникнути. Крім того, оцінити їх в математичному вираженні не можливо, хоча саме репутаційні наслідки можуть стати найбільш руйнівними для економічної безпеки держави та національної безпеки в цілому. До репутаційних наслідків пропонуємо відносити:

– зниження рівня довіри населення до правоохоронних органів. Високий рівень економічної злочинності, як і злочинності загалом, є наслідком неефективної правоохоронної системи. Адже правоохоронна система є важливою структурною складовою управління державною безпекою. «Правоохоронна системи держави є особливим напрямом державного управління, адже від ефективності та результативності першої залежить безпека соціальних систем та рівень громадського порядку в суспільстві. Питання реформування правоохоронної системи України назріло ще з початку проголошення незалежності та прийняття Конституції України. Проте, незважаючи на зусилля окремих поліпків, обґрунтування та доводи вчених, значних рушійних трансформацій в правоохоронній системі не відбулося. Актуальність проблем державного управління у сфері реформування правоохоронної системи обумовлено сукупністю факторів, зокрема: місцем правоохоронної системи в структурі управління національною та цивільною безпекою держави; соціальним значенням правоохоронної системи як для окремої особи, так і для суспільства в цілому; високим суспільним запитом на реформування правоохоронної системи; значенням правоохоронної діяльності в забезпеченні дотримання конституційних прав громадян» [461]. Важливість правоохоронної системи полягає в тому, що саме вона є інструментом забезпечення врегулювання інтересів учасників суспільних відносин, що й визначає важливість довіри з боку суспільних інститутів до неї для забезпечення стабільності в державі та гарантування економічної безпеки. Вперше правоохоронна система як інструмент врегулювання інтересів учасників суспільних відносин розглянути в монографічному дослідженні за редакцією В.В. Євдокимова та Д.О. Грицишена: «Правоохоронна система держави є особливою складовою забезпечення виконання державних функцій, які стосуються безпеки суспільства. Варто зазначити, що правоохоронна система знаходиться на перетині інтересів усіх учасників суспільних відносин, а отже, від її результативності залежить рівень соціального консенсусу. Дослідження правоохоронної системи не можливе без вивчення інтересів, які переплітаються в її

завданнях, принципах та функціях. Сьогодні, як і декілька століть тому, держава виконує функцію забезпечення безпеки суспільства та гарантування громадського порядку, а це не можливо без врахування суспільних інтересів. Варто зауважити, що процесний та системний підходи до правоохоронної діяльності вказують, що даний механізм реалізації державних функцій є пучком інтересів більшості учасників суспільних відносин» [193]. Так, від довіри до правоохоронних органів з боку бізнесу, інвесторів, міжнародних акторів та населення залежить соціальний консенсус, суспільна стабільність в державі і, з рештою, високий рівень розвитку економічної системи, що є запорукою гарантування економічної безпеки держави;

– знижує довіру іноземних інвесторів до економічної системи держави. Іноземні інвестори, зазвичай, відмовляються від інвестицій в країни, де поширена економічна злочинність. «Економічний розвиток, в глобальному розумінні, значною мірою залежить від загального рівня розвитку держави та рівня адміністративних перешкод для бізнесу. Для збільшення притоку інвестиційних ресурсів з усіх джерел фінансування за рахунок поживавлення інвестиційної активності різноманітних суб'єктів ведення бізнесу необхідно удосконалити весь організаційно-економічний механізм інвестування, у тому числі – розробити комплексну та дієву концепцію управління інвестиційним кліматом в національній економіці, що стане своєрідною базою перспективного розвитку інвестиційної привабливості на підприємствах, мати чітку та дієву модель організаційно-правових засад боротьби з економічною злочинністю в Україні. Інвестиційний клімат – це опосередковане значення стану інвестиційного середовища за тривалий проміжок часу, що визначається статистичним комплексом економічних показників та факторів, які впливають на його формування» [377]. Відповідно, економічна злочинність є тим фактором, що має ключову роль при прийнятті рішення про інвестування в проекти в державі, що має високий рівень економічної злочинності та може призвести до втрати ресурсів. За умови відмови інвестувати в національні підприємства та проекти, відбувається втрата фінансових ресурсів, що впливає на бізнес в державі і, як наслідок, економічну безпеку держави, яка втрачає надходження до державного бюджету та неможливість виконання державних функцій;

– знижує рівень довіри інших держав, а також міжнародних організацій. За умови високого рівня економічної злочинності знижується рівень довіри іноземних держав до державних інституцій з позиції виконання покладених на них функцій. Економічна злочинність може слугувати приводом недовіри до держави і, як наслідок, падіння її

репутації як міжнародного партнера, що може призвести до прийняття негативних для держави рішень з боку міжнародних організацій. Зниження рівня довіри до держави з боку іноземних партнерів унеможливорює можливість представляти національні інтереси на міжнародній арені. «В цілому використовуючи інституційний підхід, можна вказати на те, що економічні злочини, порушують економічні інтереси певних суспільних інститутів. Держава є інститутом, що реалізує виконання інституційної угоди з приводу реалізації економічних інтересів, що являє собою особливу форму взаємодії інституцій. Держава встановлює правила та форми взаємодій суспільних інститутів з приводу економічних інтересів, які реалізуються через відповідні механізми державного управління. Від рівня економічної злочинності залежить національна безпека держави, адже в більшості випадків високий рівень економічної злочинності призводить до порушення економічних інтересів не лише суб'єктів економічної діяльності, але й інтересів держави та національних інтересів в цілому» [67]. Відповідно неможливість представляти національні інтереси в геополітичному просторі може стати причиною воєнних загроз і, як наслідок, втрати суверенітету та територіальної цілісності.

– знижує довіру до органів державної влади. Економічна злочинність є результатом відсутності державної політики в сфері запобігання та протидії їй, а це, в свою чергу, знижує довіру до держави, яка має виконувати безпекову функцію, а отже гарантувати економічну безпеку. «За результатами проведеного опитування стосовно бар'єрів для притоку іноземним інвестиціям в Україну можна зробити наступні висновки. Головним стримуючим фактором надходження інвестицій в країну є недовіра до судової системи, яка очолила анти-рейтинг (1 місце серед всіх респондентів). Розповсюджена корупція займає друге місце серед опитаних іноземних інвесторів. Ці два негативних фактори є важливою перешкодою для іноземних інвесторів стосовно вкладення фінансових активів у розвиток України. Репресивні дії правоохоронних органів, обтяжливе та мінливе законодавство, монополізація ринків та захоплення влади олігархами, складне податкове адміністрування, а також обмеження на рух капіталу та валютні операції інвестори також вбачають суттєвими перешкодами для інвестування в Україну» [72]. Тобто загалом недовіра до системи запобігання та протидії економічній злочинності визначає рівень можливості залучення міжнародних джерел для економічного розвитку і, як наслідок, гарантування економічної безпеки держави.

До політичних наслідків економічної злочинності пропонуємо відносити:

– економічна злочинність призводить до залежності політичних акторів від кримінальних структур. Економічна злочинність може стати передумовою становлення олігархату в державі, що приймає участь в політичних процесах. Саме це відбувалося за політичного режиму В. Януковича, та відбувається сьогодні в російській федерації та республіці білорусь. В Україні це призвело до невдоволення суспільства та мирних протестів, проти яких режим використав силу, що призвело до Революції Гідності як демократичного волевиявлення українського народу на шляху до Європейської інтеграції. Тобто, з цього випливає наступний наслідок – громадські заворушення та штучний поділ суспільства. Наявність незаконно отриманих доходів у політиків може призвести до суспільного невдоволення і, як наслідок, революційних процесів. Для України це коштувало втрати державних територій у 2014 р. та повномасштабного воєнного вторгнення у 2022 р.;

– економічна злочинність призводить до конфлікту державних і приватних інтересів. Причинами економічних злочинів може стати конфлікт державних і приватних інтересів, що, в результаті, впливає на політичні рухи. «Все залежить від рівня демократії, участі громадянського суспільства в державному управлінні. Залежність системи права, а відповідно, і врегулювання публічних, суспільних та приватних інтересів, від політичного режиму проявляється в перевищенні значення одних над іншими. Публічні інтереси є досить дискусійним явищем, адже в країнах з високим рівнем активності громадянського суспільства публічні інтереси є гармонічними із приватними інтересами, а в країнах диктаторських режимів публічні інтереси в більшості випадків пригнічують приватні інтереси, з одного боку, а з іншого – відбувається превалювання публічного інтересу однієї особи над суспільними, адже вони проявляються в публічних інтересах» [193]. Відповідно, при формуванні державної політики запобігання та протидії економічній злочинності є необхідність гармонізації зазначених інтересів;

– економічна злочинність сприяє корупції в усіх сферах державного управління. Економічна злочинність, в окремих випадках, неможлива без корупції в органах державної влади та правоохоронних органах, а тому може лише спонукати її до розвитку на початкових етапах, а в подальшому – незаконно збагачені кримінальні структури можуть впливати на політичне життя країни. Відповідно, це є причиною формування авторитарних та тоталітарних режимів. «В окремих публіцистичних джерелах диктатурами сучасності визначають: Башар аль-Асад – президент Сирії, Махмуд Ахмадінежад – президент Ірану, Кім Чен Ін – лідер Кореїської Народної Демократичної Республіки,

Олександр Лукашенко – президент білорусі; в. путін – російська федерація» [193]. Так, диктаторський путінський режим, тримається на олігрхаті, що сформувався після розвалу СРСР та через незаконну приватизацію, рейдерство, нелегальний видобуток корисних копалин. З цього також впливає і наступний наслідок, а саме економічна злочинність призводить до залежності політичних акторів від кримінальних структур. Економічна злочинність дозволяє сформувати у кримінальних структурах фінансові ресурси, за допомогою яких можливо впливати на державно-управлінські рішення, що й відбувається сьогодні в ряді країн із авторитарним політичним режимом.

Політичні наслідки, в свою чергу, визначають сукупність геополітичних наслідків, до яких віднесено:

- неспроможність держави стати повноцінним міжнародним актором через економічну злочинність та корупцію. Недовіра до держави через економічну злочинність і, як наслідок, корупції є приводом недовіри до неї з боку країн партнерів та міжнародних організацій, що може стати причиною ізоляції економічної системи;

- економічна злочинність знижує ефективність реалізації державних функцій у сфері безпеки. Неспроможність забезпечити відповідний рівень економічної безпеки може стати причиною неможливістю забезпечення реалізації оборонних, безпекових та правоохоронних функцій, що може призвести до втрати суверенітету та територіальної цілісності;

- економічна злочинність підвищує ризик воєнних загроз з боку держав-сусідів. Економічна злочинність та корупція в органах державної влади може стати причиною або ж сприяти державі-агресору розпочати воєнні дії проти інших держав; отримані ресурси в результаті економічної злочинності можуть бути використані проти держави;

- економічна злочинність знижує потенціал держави захисту свого суверенітету та цілісності. Становлення олігархічних структур в окремих регіонах можуть призвести до сепаратизму і, як наслідок, окупації державних територій.

Соціальні наслідки економічної злочинності мають наступну структуру:

- неспроможність держави виконання соціальних функцій. Економічна злочинність призводить до недоотримання бюджетних надходжень та нераціонального використання бюджетних коштів для соціальних цілей;

- зниження рівня людського потенціалу держави. Економічна злочинність і, як наслідок, низький рівень економічної безпеки становить загрозу відтоку людського капіталу за кордон;

– призводить до системної кризи на ринку праці. Падіння рівня економічної безпеки та втрата підприємницького потенціалу через економічну злочинність призводить до безробіття та зниження рівня людського потенціалу;

– призводить до демографічної кризи. Низький рівень економічної безпеки сприяє розвитку неякісної системи охорони здоров'я, а також зниженню рівня народжуваності;

– наявність людських жертв. Економічна злочинність може бути як прямою, так і опосередкованою причиною людських жертв. Наприклад, фінансування тероризму є економічним злочином. В свою чергу, наслідками тероризму зазвичай є людські жертви;

– збільшення рівня бідності та соціальної нерівності. Економічна злочинність призводить до незаконного збагачення і, як наслідок, високого рівня бідності, що, зі свого боку, є причиною високого розриву в доходах населення.

До екологічних наслідків економічної злочинності запропоновано відносити:

– нераціональне використання природних ресурсів. Економічні злочини можуть стосуватися незаконного використання природних ресурсів, що впливає на екологічну систему та може призвести до екологічних криз;

– забруднення навколишнього середовища. В результаті господарської діяльності відбуваються викиди в атмосферу та утворення відходів, які не відповідають законодавчим нормам;

– зниження рівня громадського здоров'я населення. Низький рівень екологічної відповідальності в сфері господарської діяльності призводить до зниження рівня громадського здоров'я;

– руйнування екологічних систем. В результаті виробничої діяльності, що не відповідає діючому законодавству відбувається понаднормове забруднення навколишнього середовища.

Зазначимо, що чітко визначити той чи інший наслідок економічної злочинності неможливо, адже економічна злочинність є системним фактором впливу на економічну безпеку держави, а тому усі наслідки між собою є взаємопов'язаними. Так, репутаційні наслідки впливають на політичні та геополітичні, в свою чергу, соціальні наслідки можуть вплинути на політичну стабільність держави. Економічні наслідки призводять до соціальних та екологічних. Проте, державна політика запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави, має врахувати їх тісні взаємозв'язки та забезпечити їх уникнення або ж подолання.

Таким чином, нами ідентифіковано та структуровано наслідки економічної злочинності як загрози економічній безпеці держави. Зокрема, розроблено інформаційну модель структурування наслідків економічної злочинності, які запропоновано поділяти на прямі та опосередковані. Визначено, що наслідки економічної злочинності впливають на такі структурні складові економічної безпеки як: бюджетна, фінансова, інвестиційна, інноваційна, виробнича, демографічна, соціальна, зовнішньоекономічна безпеки. Відповідно, від рівня економічної безпеки держави залежить реалізація державних функцій і, як наслідок, забезпечення таких видів безпеки як: політична, воєнна, зовнішньополітична, екологічна, енергетична, продовольча. Усі наслідки структуровано наступним чином: економічні, репутаційні, політичні, геополітичні, соціальні, екологічні. Вперше обґрунтовано склад та зміст репутаційних наслідків економічної злочинності, що впливають на систему гарантування економічної безпеки держави, до яких віднесено зниження довіри міжнародних організацій до держави; відсутність довіри до органів державної влади та правоохоронних органів з боку населення, бізнес-структур та міжнародних акторів; зниження довіри інших держав; відсутність довіри іноземних інвесторів до економічної системи держави.

4.2. Симптоми проблеми гарантування економічної безпеки держави в контексті запобігання та протидії економічній злочинності

Гарантування економічної безпеки держави є вкрай складним процесом, що вимагає залучення сукупності ресурсів та суб'єктів, застосування різноманітного інструментарію та врахування комплексності та системності проблеми. Відповідно важливою складовою гарантування економічної безпеки держави є система запобігання та протидії економічній злочинності, наслідки якої характеризують її як загрозу безпеці держави. Проте, ідентифікації наслідків економічної злочинності замало для оцінки усіх масштабів впливу даного явища, адже економічна злочинність є явищем, подолати яке неможливо, можливо лише регулювати її рівень, за якого буде гарантована економічна безпека держави. Сигналом для держави, що має або для інших держав, що характеризують проблему гарантування економічної безпеки через економічну злочинність, буде сукупність симптомів. Визначення симптомів проблеми є важливим як на внутрішньому рівні, тобто на рівні державної політики запобігання

та протидії економічній злочинності так і на зовнішньому рівні в контексті вивчення іноземних держав та їх потенціалів з позиції налагодження співпраці або ж протидії геополітичним загрозам.

Питання вивчення симптомів гарантування економічної безпеки держави в контексті запобігання та протидії економічній злочинності висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Р.М. Альба (Alba R.M.), Т.М. Арванітес (Arvanites T.M.), Т.В. Барановська, Дж. Е. Бовен (Bowen J.E.), Ф. Ван Зил (Van Zyl F.), Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, В.В. Євдокимов, Е.К. Кванса (Quansah E.K.), С.Й. Кравчук, Р. Кендалл (Kendall R.), К.В. Малишев, Р. Маккензі (Mackenzie R.), К. Накадзима (Nakajima C.), В.В. Нонік, Т.М. Остапенко, Е. Пельсез (Pelsez E.), В.М. Попович, М. Серіо (Serio M.), Б. Феррейра (Ferreira B.R.), В.В. Франчук, Дж. Хаклер (Hackler J.)

Наукове обґрунтування застосування поняття «симптоми» для окреслення проблеми певного явища або процесу в суспільних науках, міститься у працях Д.О. Грицишена [67] та Л.В. Сергієнко [406]:

«— Зважаючи на те, що поняття симптоми, як і більшість слів іншомовного походження, походить від грецького слова «симптом» (σύμπτωμα) та дослідно перекладається як ознака, нещастя, що трапляється. В більшості випадків зазначений термін тлумачить в двох значеннях: по-перше, прояв чи ознака, які характеризують певне захворювання; по-друге, зовнішня ознака якого небудь явища. Застосовуючи суто лінгвістичний підхід поняття «симптом» може мати місце в суспільних науках. В свою чергу змістовний підхід, який вказує на правомірність застосування даного поняття в суспільних науках, зокрема науках державного управління, та який підтримується авторами, базується на ступіним позиціях:

— Поняття «симптом» може використовуватися в суспільних науках у випадках, коли мова йде про проблему певного суспільного явища. Тобто, будь-яке суспільне явище має свої ознаки, яке вирізняє його з поміж інших, але, якщо мова йде про певну проблему щодо даного суспільного явища чи процесу, то варто використовувати поняття «симптоми проблеми». Наприклад: а) міграційні процеси в певній державі, регіоні чи світі в цілому, мають свої певні властивості, які обумовлюються економічними, політичними, природними, соціальними та іншими факторами, які в свою чергу дозволяють виділити певні ознаки даного суспільного явища; б) будь-які, негативні тенденції в міграційних процесах, які змінюють їх кількісні та якісні характеристики та впливають на інші підсистеми, характеризують певну проблему, саме ознаки цієї проблеми і будуть симптомами проблеми;

– Поняття «симптоми» найбільш чітко характеризують проблему державної політики, тобто певні ознаки суспільного розвитку, які мають бути вирішені через прийняття відповідних державно-управлінських рішень. Тобто, об'єкт державної політики, який виступає і об'єктом державного управління характеризується певними ознаками на які впливають економічні, правові, політичні, соціальні, природні, екологічні, геополітичні, географічні та інші властивості розвитку суспільних відносин в державі. В свою чергу, не усі суспільні процеси, є об'єктом державної політики, або ж потребують її формування і реалізації. Наприклад, симптомом проблеми в системі охорони здоров'я є падіння рівня громадського здоров'я; симптомом проблеми економічної політики і кризові явища в економіці; соціальної політики – бідність; правоохоронної системи – рівень злочинності. Проте, зазначенні симптоми є лише явним прикладом проблеми, яка не завжди характеризує саме зазначенні політики, адже бідність може бути симптомом проблеми соціальної політики, а економічної, або правоохоронної;

– Використання поняття «симптоми проблеми» в економічних науках може використовуватися для означення кризових явищ в економічних системах різних рівнів. Наприклад на макроекономічному рівні нестабільність на фондових ринках характеризує певну проблему, кадровий голод на більшості підприємств характеризує проблеми на ринку праці з одного боку та ринку освітніх послуг з іншого. Недостатність, бюджетних ресурсів для виконання державних функцій характеризує проблему бюджетної безпеки та низький рівень економічної безпеки держави. Система фінансового аналізу дає можливість оцінити симптоми, які характеризують неплатоспроможність підприємства та ймовірність банкрутства» [67; 406].

Підтримуючи думку вчених вважаємо, що вкрай важливими симптомами проблеми гарантування економічної безпеки є ті, що визначаються рівнем економічної злочинності. Так, визначені в попередніх дослідженнях нами наслідки економічної злочинності (економічні, репутаційні, політичні, геополітичні, соціальні, екологічні) призводять до сукупності симптомів проблеми, які визначають необхідність розробки дієвих механізмів запобігання та протидії економічних злочинам для гарантування економічної безпеки держави (рис. 4.8).

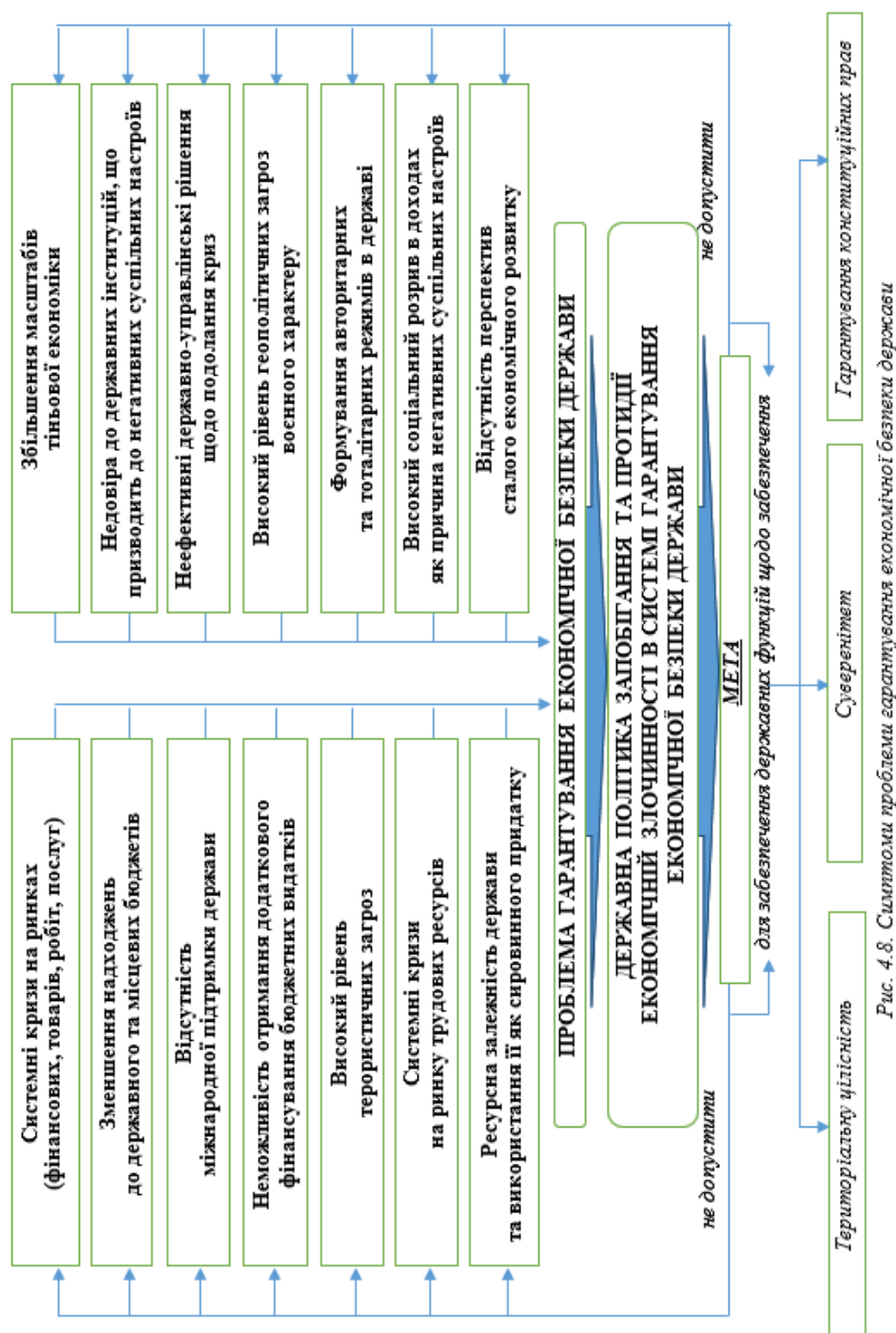

Рис. 4.8. Симптоми проблеми гарантування економічної безпеки держави

Визначені симптоми можна групувати наступним чином: прямо вказують на проблему гарантування економічної безпеки та мають неекономічний характер проте виступають факторами, що впливають на економічні складові гарантування економічної безпеки.

До економічних симптомів проблеми гарантування економічної безпеки в контексті запобігання та протидії економічним злочинам є наступні: системні кризи на ринках (фінансових, товарів, робіт, послуг); збільшення масштабів тіньової економіки; зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів; системні кризи на ринку трудових ресурсів; високий соціальний розрив в доходах як причина негативних суспільних настроїв; ресурсна залежність держави та використання її як сировинного приладу; відсутність перспектив сталого економічного розвитку. Симптоми неекономічного характеру: відсутність міжнародної підтримки держави; неможливість отримання додаткового фінансування бюджетних видатків; недовіра до державних інституцій, що призводить до негативних суспільних настроїв; неефективні державно-управлінські рішення щодо подолання криз; високий рівень геополітичних загроз воєнного характеру; високий рівень терористичних загроз; формування авторитарних та тоталітарних режимів в державі. Розглянемо зазначені складові більш детальноше.

Економічні симптоми проблеми гарантування економічної безпеки випливають з економічних, соціальних, екологічних наслідків економічної злочинності.

Системні кризи на ринках (фінансових, товарів, робіт, послуг). Економічні симптоми, насамперед, проявляються на ринках як внутрішніх, так і зовнішніх. Вагоме значення в економічному розвитку держави займають ринки капіталів, що інституціюлізовані, фондові ринки чи фондові біржі. Зазначені ринки, є вкрай важливим для забезпечення економічної стабільності та є системами забезпечення розвитку інвестиційного клімату й відповідного рівня економічної безпеки держави. «Стагнація українського ринку корпоративних цінних паперів має негативні наслідки не лише для країни через зниження обсягу інвестицій, а й для найбільшого власника корпоративних цінних паперів – держави. Складність визначення справедливої ціни на цінні папери поза функціонуючим ринком цінних паперів може призвести до збитків держави у випадку продажу пакетів цінних паперів за неринковими, спекулятивними цінами. За відсутності єдиного в країні фондового центру майже неможливою стає прозорість ринку. А саме, прозорість ринку цінних паперів дає інвесторам впевненість у правильності свого вибору. Інвестор не

здійснить капіталовкладення, якщо від нього не приховують інформацію. Все вищезазначене суттєво впливає на рівень довіри дрібних інвесторів і на розміри коштів, що залучаються» [83]. Відповідно, відсутність такої прозорості через економічну злочинність, що проявляється із шахрайствами на фондових ринках призводить до криз фінансових ринків і, як наслідок, відображається на економічній безпеці держави.

«Злочинна шахрайська діяльність окремих осіб чи спеціально організованих груп спрямована на посягання на власність, суттєво зростає в умовах динамічного розвитку інформаційних систем, комп'ютерних та інтернет-технологій. На сьогоднішній день важко назвати сферу, яку б шахраї обійшли стороною: під їх прицілом перебувають банківська система та ринок страхування, реальна економіка та публічні фінанси. Найбільш уразливою категорією осіб, що потерпає від дій зловмисників, лишаються також пересічні громадяни. Постійне удосконалення технологій, якими оперують злочинці, використання нових, нетрадиційних способів їх здійснення вимагає цілеспрямованого вивчення даної практики, тим більше, що чинне законодавство суттєво відстає від криміногенних реалій та не забезпечує повноцінного захисту прав та інтересів як самої держави, так і суб'єктів господарювання та фізичних осіб» [301].

Особливо важливим в контексті вивчення впливу економічної злочинності на фінансові ринки є встановлення, яким чином фінансові піраміди вплинули на стабільність на фінансових ринках. В таблиці 4.1 представлено найбільші фінансові піраміди у світі, що сколихнули фінансовий світ.

Таблиця 4.1

Найбільші фінансові піраміди у світі

Greater Ministries International. Фінансова піраміда «з біблійних писань» (Джеральд Пейн) (США)			
Прихожанам церкви, які ставали інвесторами, він обіцяв за 17 місяців подвоїти інвестиції. Для впевненості прихожан керівники «церкви» посилювали та маніпулювали біблійними писаннями, а коло інвесторів розширювали підкупом керівників інших церков. Для «законності» церква отримувала кошти як подарунок чи пожертву, а згодом навіть почала продавати власні ювелірні вироби та векселі-сертифікати.			
<i>Втрати</i>	500 млн. доларів	К-ть потерпілих	18 тисяч осіб.
Moneytron (Жан-П'єр Ван Россем) (Бельгія)			
Жан-П'єр Ван Россем отримав славу найбільшого бельгійського шахрая та самопроголошеного гурв фондового ринку. У 1980-х роках він стверджував, що розробив статистичну модель, яка здатна прогнозувати тенденції на фондовому ринку з хірургічною точністю. Створена ним інвестиційна фірма Moneytron нібито навіть мала суперкомп'ютер, який використовував цю модель, але насправді – була простою фінансовою пірамідою.			
<i>Втрати</i>	860 млн. доларів	К-ть потерпілих	Невідомо

Продовження табл. 4.1

Caritas (Іоан Стойка) (Румунія)			
Фінансова піраміда Caritas обіцяла вкладникам примножити їх вклад у 800% за три місяці. Спочатку вклади були невеликими – до 50 доларів, а згодом мінімальна сума вкладу зросла до 100 доларів, а максимальна – 800 доларів. Це були надзвичайно великі кошти для бідного населення Румунії. Проте, з підтримкою куплених політиків, телебачення та газет, організація отримала велику кількість інвесторів.			
<i>Втрати</i>	1 млрд. доларів	К-ть потерпілих	4 мільйони осіб.
Mutual Benefits Corporation. Шахрайство зі смертю (Джозель Штайнгер)			
Корпорація займалася продажем віатикалів (viatical settlement) – акцій на поліси страхування життя невиліковно хворих. Страхові поліси смертельно хворих викупувалися корпорацією зі знижкою, а треті сторони могли придбати акції на такі поліси. Вони отримували щомісячні платежі за акції, а корпорація отримувала повну вигоду від полісу, коли страхувальник помирав. Згодом виявилося, що багато медичних звітів, які корпорація надала інвесторам, були підроблені, а смертельні хвороби «домальовані». Це змушувало організаторів платити вкладникам не доходом від полісів, а грошима нових вкладників – звичайна фінансова піраміда. У 2001 один з лікарів, який «домальовував» діагнози заклав Штайнгера. Останнього у 2014 році засудили на 20 років.			
<i>Втрати</i>	1,25 млрд доларів	К-ть потерпілих	30 тисяч осіб
European Kings Club (Дамара Берггес) (Німеччина, Швейцарія)			
Всім бажаючим взяти участь пропонувалося придбати лист, свого роду акцію клубу. Вартість листа становила 1 400 швейцарських марок, обіцяна прибутковість – 200 марок на місяць. Виходило повне подвоєння вкладених коштів по закінченню року – 2 400 марок. Охочих придбати листи виявилось дуже багато: як в Німеччині та Австрії, так і у Швейцарії, у деяких кантонах якої «акції» клубу купував кожен десятий житель.			
<i>Втрати</i>	1 млрд. доларів	К-ть потерпілих	94 тисячі осіб
Bitconnect (Карлос Матос) (США)			
Схема Bitconnect пропонувала інвестувати в токени BCC та отримувати з цього стабільний дохід: членам піраміди обіцяли дохід на рівні від 40% на місяць. За словами організаторів, при початкових вкладеннях в розмірі 1000 доларів, інвестори могли розраховувати на прибуток в районі 50 млн доларів протягом трьох років.			
<i>Втрати</i>	1 млрд доларів	К-ть потерпілих	Невідомо
MMM (Сергій Мавроді) (росія)			
Спочатку компанія продавала акції по 1 тисячі рублів кожна, а згодом «квитки MMM» – одна сота частина від акції. Активна та «життєва» реклама про звичайного робітника, який розбагатів на акціях MMM створила фірмі Сергія Мавроді велику популярність. Кількість вкладників компанії безперервно збільшувалася, як і вартість акцій, яка за пів року зросла у 127 разів.			
<i>Втрати</i>	2 млрд доларів	К-ть потерпілих	2 мільйонів осіб
Petters Group Worldwide (Томас Петтерс) (США)			
Петтерс продавав векселі через свою оптову брокерську компанію, пропонуючи приголомшливий дохід у 15-20%. Компанія пропонувала фінансування для бізнесу, а інвестори вважали, що вони займаються електронікою та споживчими товарами. Проте, реальних товарів компанія не купувала та не продавала – тобто, не мала ніякого реального прибутку. Петтерс просто займався шахрайством.			
<i>Втрати</i>	3,65 млрд доларів	К-ть потерпілих	Невідомо
Stanford International Bank (Аллен Стенфорд) (США)			
Банк заохочував клієнтів інвестувати гроші в депозитні сертифікати, які були набагато привабливіші за звичайні депозити в банках. В «банку» запевняли, що ці сертифікати були забезпечені застрахованими активами. Стенфорд маскував справжнє фінансове становище банку, підроблюючи документацію. Завдяки агресивному маркетингу Стенфорду вдалося продати сертифікатів на 7,2 млрд доларів. Замість того, щоб інвестувати в широкий спектр активів, як було обіцяно, велика частина грошей переходила на особисті рахунки Стенфорда чи рахунки його компанії. Виплати старим інвесторам здійснювалися коштом нових інвесторів.			
<i>Втрати</i>	8 млрд доларів	К-ть потерпілих	Невідомо

Продовження табл. 4.1

Афера Бернарда Мейдоффа (Бернард Мейдофф) (США)			
Фірма Бернарда була одним з 25 найбільших учасників торгів цієї біржі та вважалася однією з найнадійніших та найприбутковіших інвестиційних фондів США. Інвестори фірми, серед яких були світові хедж-фонди, банки, благодійні організації, та знаменитості, стабільно отримували прибуток близько 12-13 % річних. Інвестори були переконані, що Мейдофф діяв успішно завдяки доступу до інсайдерської інформації. В реальності ж Бернард розраховувався зі старими клієнтами фінансовими надходженнями, які приходили від нових клієнтів. Він розповів про це своїм синам, а вони – владі.			
<i>Втрати</i>	50 млрд доларів	К-ть потерпілих	Невідомо

Джерело: складено на основі [40].

Світовій практиці відомі приклади банкрутств світових компаній, які вплинули не лише на них безпосередньо, але і на функціонування фінансових та біржових ринків країни в цілому.

Прикладами таких компаній є Enron (США), Parmalat (Італія), WorldCom (США), Lehman Brothers (США).

1. Корпорація Enron (США) – енергетична компанія, яка була однією з найбільших компаній у світі у сфері виробництва електроенергії, природного газу та целюлозно-промисловості. Компанія збанкрутувала та опинилася в центрі одного з найгучніших фінансових скандалів. У результаті розслідування з'ясувалося, що компанія займалась підробкою фінансової звітності, а отже, стали ошуканими тисячі співробітників, клієнтів та інвесторів [279].

2. Parmalat (Італія) – компанія з виробництва молочних та інших харчових продуктів збанкрутувала, коли при зміні голови правління була вивчена фінансова звітність та виявлено, що фірма протягом великого проміжку часу (більше 10 років) приховувала збитки та завищувала показники прибутку. Компанію також звинувачували у незаконних маніпуляціях на біржах [140].

3. WorldCom (США) – друга по величині компанія міжміського телефонного зв'язку. Справа про банкрутство пов'язана з маніпуляціями бухгалтерського обліку, які демонстрували завищений прибуток для підтримки курсу акцій компанії. На той час це було наймасштабніша махінація у галузі бухгалтерського обліку в історії Сполучених Штатів Америки.

Ще однією гучною справою щодо банкрутства є справа компанії Lehman Brothers. Lehman Brothers – четверта за обсягом інвестицій фірма, яка займалась інвестиційними банківськими операціями, продажами акцій з фіксованим доходом (особливо казначейськими цінними паперами США), дослідженнями, управлінням інвестиціями, приватними інвестиціями та приватними банківськими операціями. Компанія «Lehman Brothers» видавала в 30 разів більше кредитів на

нерухомість, аніж її власний капітал, що і стало причиною банкрутства. Зважаючи на вразливість структури зниження вартості ринку житла лише на рівні 3-5 % позбавило б банк всього капіталу, що і сталося з початком іпотечної кризи. Вважається, що банкрутство Lehman Brothers є найбільшим в історії США і відіграло важливу роль у розвитку фінансової кризи 2007-2008 років.

Окрім вищезгаданих відомих справ можна продемонструвати і вітчизняні приклади, які впливають не лише на фінансову діяльність країни, але і на економічну, інвестиційну, зовнішньоекономічну, оборонну, виробничу тощо. Розглянемо деякі з них.

1. Банкрутство «Державної продовольчо-зернової корпорації» (ДПЗКУ) пов'язане з боргами перед «Ексімбанком Китаю» та нездатністю корпорації виплатити черговий транш у 95 млн доларів за взятим у 2012 році кредитом під державні гарантії. У ЗМІ обговорювали спроби вивести з України через ДПЗКУ зерно на суму 7 млн. доларів для компанії-нерезидента, яка заборгувала за минулі поставки. Дана схема «не єдина, яку намагалися прокрутити в зерновій корпорації», також названі порушення податкового законодавства, безпідставний експорт зерна за зниженими цінами та інше [324].

Результатом даного злочину є недоотримання коштів до державного бюджету, розкрадання державного майна, шахрайство та фінансові махінації. Оскільки на сьогоднішній день немає чітких результатів за цією справою, не можемо стверджувати про понесену відповідальність за ці злочини.

2. ТОВ «Північно-Український Будівельний Альянс» – компанія, яка є забудовником Шулявського мосту, а також арсеналів для зберігання боєприпасів для Міноборони, оголосила себе банкрутом, оскільки не має фінансової можливості розраховуватись з кредиторами.

Зважаючи на те, що дана компанія займалась реалізацією замовлень для оборонної галузі країни, а також мала дозвіл на право діяльності, пов'язаної з державною таємницею, можемо стверджувати, що такого роду банкрутство призводить до негативних наслідків функціонування військової галузі в цілому та оборонної сфери, зокрема.

3. Компанія «Рона» стала банкрутом, призвівши до фінансових проблем низку компаній, які були для неї кредиторами, серед яких: Hyundai Corporation – на 214,4 млн. грн, Укрексімбанк – 158 млн грн, ПУМБ – 140,9 млн. грн, Альфа-Банк – 281,2 млн. грн, Сбербанк – 133 млн. грн, а також Головне управління ДПС в Івано-Франківській області – на 11,7 млн. грн. Вона отримувала кредити та міжнародні контракти на постачання товару, але поручителями по кредитах і контрактах були компанії, що існували лише на папері [280].

Як бачимо, серед кредиторів є банківські установи та органи податкової служби, а це говорить про те, що фінансові махінації такого роду призвели до фінансових збитків окремих фінансово-кредитних установ, недоотримання податкових надходжень до бюджету України, а також створення фінансової загрози для економічної безпеки держави.

Таких прикладів у світовій практиці є вдосталь, що в черговий раз зумовлює потребу в формуванні дієвих механізмів запобігання та протидії економічним злочинам.

Збільшення масштабів тіньової економіки. «У 2020 році простежується зростання обсягів тіньової економіки України до 30 % від офіційного ВВП у порівнянні з 27 % у 2019 році. За оцінками фахівців групи Світового банку, розмір тіньового сектору економіки за 1991-2019 рр. в середньому для 158 країн світу становив 30,9 %, тоді як для України – 48,9 %. Таке значне перевищення масштабів тінізації економіки України порівняно з середньосвітовим рівнем засвідчує високу корумпованість державної влади, незахищеність права власності, недосконалість податкової політики, низьку інвестиційну привабливість, недосконалість судової та правоохоронної системи та слабку інституціональну ефективність. Тіньовий сектор економіки виступає загрозою державній безпеці України, перешкоджаючи зростанню стандартів життя населення, забезпеченню умов макроекономічної стабільності та поступального розвитку економіки країни» [418]. Отже, тіньова економіка, як результат економічної злочинності з одного боку та як її причина – з іншого, становить загрозу економічній безпеці держави. Вітчизняна вчена І.В. Супрунова запропонувала при тлумаченні змісту даного явища застосувати безпековий підхід, що передбачає розуміння під тіньовою економікою наступне: «соціально-економічне явище, яке становить загрозу державній безпеці країни, створюючи такий стан економіки та інститутів влади, за якого не може бути забезпечений гарантований захист національних інтересів. Такий підхід актуалізує необхідність створення і впровадження комплексу заходів, способів і методів, які будуть направлені на детінізацію економіки країни» [420].

Тіньова економіка є одним з найбільш негативним результатом економічної злочинності та низького рівня державної політики у сфері детінізації економічної системи держави. «Масштаби тінізації національної економіки стимулюють деструктивні процеси в усіх сферах економіки, що є суттєвою перешкодою на шляху проведення економічних реформ, в результаті критичного рівня тінізації національної економіки, відбувається формування негативного міжнародного іміджу держави, що не сприяє надходженню в країну

іноземних інвестицій та стримує євроінтеграційні зусилля України. Не врахування реальних обсягів тінізації економіки призводить до викривлення макроекономічних показників, а відтак, і до розбалансованості та зниження ефективності державного регулювання економіки в цілому. Необхідною умовою розв'язання проблеми зниження рівня тінізації економіки в Україні є підвищення ефективності державного регулювання у сфері детінізації національної економіки, що вимагає науково-практичного обґрунтування необхідності оптимізації організаційно-правового забезпечення державного регулювання детінізації національної економіки» [419, с. 152-153].

Погоджуємося із вітчизняними вченими С.В. Свірко та І.В. Супруною щодо впливу тіньової економіки та виконання державних функцій через бюджетну безпеку:

«← неформального сегменту економіки – проведення незареєстрованої індивідуальної підприємницької діяльності призводить до прямих втрат доходів Державного і місцевих бюджетів у частині податкових надходжень фізичних осіб, а також опосередковано логічних обмежень та скорочень видаткової та кредитної їх частини, а також потреби у збільшенні фінансування бюджетів;

– прихований сегмент економіки – ведення легальної діяльності без відображення її в бухгалтерському обліку, а отже, в податковому обліку та статистиці, призводить до втрат доходів Державного і місцевих бюджетів у частині податкових надходжень юридичних та фізичних осіб, а отже, як і в попередньому випадку, також опосередковано логічних обмежень та скорочень видаткової та кредитної їх частини, а також потреби у збільшенні фінансування бюджетів;

– квазіекономічний сегмент економіки – здійснення протиправних заходів з метою отримання власної вигоди у вигляді нелегальних доходів призводить як до втрат доходів Державного і місцевих бюджетів у частині потенційних податкових надходжень з доходів фізичних осіб, так і до збільшення витрат Державного і місцевих бюджетів через втрату державного та комунального майна (в частині незаконної приватизації державного або комунального майна); знов таки, як наслідок цього, виникає потреба у необхідності збільшення фінансування бюджетів, а також виникає режим обмеження щодо кредитування бюджетів;

– підпільний / кримінальний сегмент економіки – здійснення діяльності щодо виробництва / виготовлення та збут психотропних та наркотичних речовин, зброї, торгівлі людьми, нелегальних ігор, контрабанди призводить не тільки до втрат доходів Державного і місцевих бюджетів у частині потенційних податкових та неподаткових

надходжень з доходів фізичних осіб, а й надзвичайній криміналізації суспільства, що неминує викликає потребу у посиленні правоохоронної діяльності, а отже, збільшення видатків Державного і місцевих бюджетів на цю діяльність; наслідком цього виступає, як і в попередньому випадку, потреба у збільшенні фінансування бюджетів та обмеження щодо його кредитування» [405].

Отже, збільшення масштабів тіньової економіки симптомом проблеми гарантування економічної безпеки держави є результатом неефективної державної політики у сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Сьогодні державна політика в досліджуваній сфері не може ґрунтуватися лише на правових та кримінологічних спектрах, адже це цілий комплекс заходів. Важливе значення серед цих заходів є не стільки виявлення економічної злочинності, скільки її попередження з одного боку та профілактична система – з іншого. Лише комплексний підхід дозволить протидіяти економічній злочинності та забезпечити процес детінізації економіки, що стане основою гарантування економічної безпеки держави.

Зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів. Економічна злочинність через тіньову економіку та кризи на фінансових ринках та ринках товарів і послуг призводить до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів і, як наслідок, – до низького рівня бюджетної безпеки. Це, зі свого боку, унеможливорює виконання державою покладених на неї функцій, зокрема соціальної, безпекової і правоохоронної. Найбільший вплив на надходження до державного бюджету мають, злочини, що пов'язані із ухиленням від оподаткування. Загалом, зазначений симптом вказує на проблему гарантування економічної безпеки держави.

Сидоренко Т.О., актуалізуючи необхідність протидії ухиленню від сплати податків, наголошує на їх негативних наслідках для бюджетної та податкової систем держави: «Українська податкова система формується у складний для країни період, що супроводжується кризовими явищами практично в усіх сферах суспільного життя. З таких умов дедалі більшого значення в українському економічному просторі набуває проблеми ухилення від сплати податків. Останнім часом це навіть стало нормою поведінки багатьох суб'єктів господарської діяльності. Адже, в підсумку, вони отримують кошти для ведення бізнесу і неформального вирішення нагальних виробничих і соціальних проблем у специфічних для України умовах нерозвиненості демократичних інститутів і розквіту корупції. Водночас це призводить до розвитку ряду негативних тенденцій в економіці та соціальній сфері: порушення правил чесної конкуренції, росту корупції, недостатньому фінансуванні суспільного сектору господарства,

відтоку капіталів за кордон тощо» [407]. В цілому, зазначені наслідки вказують на вплив на економічну безпеку держави за умови, що ухилення від сплати податків є настільки високими за обсягами, що призводять до значного зменшення бюджетних надходжень.

Баранов С.О. розглядає ухилення від сплати податків як особливий вид економічних злочинів, що чинить вплив на відносини держави та бізнесу і, як результат, незабезпеченість виконання державних функцій. «Ухилення від сплати податків є одним із видів економічних злочинів. Несплачені податки звужують базу надходжень у державному і муніципальних бюджетах, що загострює проблему дефіциту коштів у держави. Збереження цього явища наносить величезну шкоду суспільству, порушуючи нормальні стосунки держави з бізнесом і громадянами. Різниця між уникненням та ухиленням від сплати податків у багатьох аспектах настільки незначна, що ускладнює податкову політику. Оголошені заходи боротьби з тіньовою економікою не приносять бажаного ефекту з різних причин, серед яких висока здатність тіньової економіки до самовідтворення» [12]. За умови, відсутності дієвих механізмів запобігання та протидії даному виду злочину, ухилення від сплати податків стають настільки масштабними, що призводить до значних зменшень надходжень до державного і місцевого бюджетів, а така ситуація виступає симптомом проблеми гарантування економічної безпеки держави.

Наступною складовою, що чинить вплив на місцеві та державний бюджети є нераціональне використання бюджетних коштів. Так, за умови високого рівня зазначених видів злочинів, держава втрачає ресурс для забезпечення виконання функцій, що загрожують державному суверенітету, територіальній цілісності та виконанню конституційних гарантій.

Питання нераціонального використання бюджетних коштів є актуальним для більшості країн світу, проте, лише в окремих країнах через корупцію дане питання може вплинути на зменшення надходжень до державного бюджету до критичного рівня, що загрожують бюджетній безпеці держави. Відповідно, державна політика у сфері запобігання та протидії економічним злочинам має враховувати зазначене, що дасть можливість утримувати економічну безпеку держави на відповідному рівні.

Системні кризи на ринку трудових ресурсів. Нестабільність фінансових ринків, ринків товарів та послуг зумовлює відсутність стабільності для бізнесу. За таких умов, виникають маневри для здійснення тіньових операцій і, як наслідок, тіньового ринку трудових ресурсів з одного боку та відсутність соціального забезпечення населення – з іншого, що зумовлює відтік трудових ресурсів за кордон.

«Наразі в Україні є ознаки інституційної пастки подальшої втрати робочої сили внаслідок трудової еміграції, яка проявляється у недовиробництві доданої вартості, що зменшує інвестиційний потенціал у розвиток виробництва. Скорочення виробництва призводить до зменшення вартості робочої сили та купівельної спроможності, заощаджень, що підриває виробничу сферу, сферу послуг, у тому числі фінансову. Це, в свою чергу, призводить до скорочення робочих місць і вивільнення. Пошуки роботи в таких умовах посилюють трудову еміграцію. Однією з основних причин інституційних пасток є різна спрямованість векторів короткочасних і тривалих цілей економічних суб'єктів. Так, у короткостроковій перспективі вирішується низка соціальних питань на національному ринку праці за рахунок зменшення навантаження на одне робоче місце, збільшуються грошові перекази. За даними Світового банку, Україна є найбільшим одержувачем грошових переказів у регіоні. При цьому вирішення питань зайнятості за рахунок пасивної політики щодо трудової еміграції не сприяє інноваційному розвитку та формуванню конкурентних переваг національної економіки на глобальному ринку» [128].

Нестача трудових ресурсів сигналізує про проблему економічного розвитку держави та забезпечення її економічної безпеки. Адже, це тягне за собою відсутність іноземних інвестицій і, як наслідок, відмова від ведення бізнесу в Україні. «Критичною проблема стає там, де підприємство створюється з нуля. У Житомирській, Закарпатській областях є приклади, коли знаходилися інвестори для будівництва заводів, але через брак робітників основних спеціальностей – фрезерувальників, токарів, наладчиків верстатів – вони вимушені були відмовлятися від своїх проєктів» [430].

Криза на ринку праці вказує на проблему забезпечення економічної безпеки та виконання основних державних функцій, зокрема соціальної. «Досвід розвинених держав демонструє, що одним із пріоритетів державної політики на початку XXI століття має бути регулювання трудової міграції населення з метою збагачення трудового потенціалу країни у національних інтересах, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки, збереженню соціального миру. Ці питання набувають особливої значимості у зв'язку з глобальними викликами руху мігрантів й одночасною зміною умов трудової діяльності на тлі поглиблення суспільного поділу праці, зумовленого швидкими темпами науково-технічного прогресу, інформатизації та комп'ютеризації світового розвитку. Нові реалії вимагають перегляду підходів до функціонування мотиваційних механізмів трудової міграції

населення» [153]. Зауважимо, що більшою мірою мотивація зумовлена як економічними, так і соціальними проблемами в державі, причинами яких є економічні злочини та корупція.

Криза на ринку трудових ресурсів призводить до збільшення рівня безробіття з одного боку, а з іншого – низький рівень людського потенціалу призводить до неможливості виходу з економічної кризи через брак кваліфікованих працівників, що, в свою чергу, впливає на обсяг іноземних інвестицій. Коливання на ринку праці можуть стати причиною соціальних конфліктів і, як наслідок, призводять до політичної кризи в державі.

Високий соціальний розрив в доходах як причина негативних суспільних настроїв. «Питання розподілу доходів є одним з ключових в економіці будь-якої країни. Цінність подібної інформації полягає у її застосуванні як індикатора соціальної ситуації в країні. Аналіз функції розподілу доходів дозволить не лише оцінити економічну нерівність, а й схарактеризувати рівень доступу до основних соціальних благ, таких як якісне медичне обслуговування, харчування, житло, освіта, одяг» [274].

Основною причиною соціальних розривів є тінзація економіки, що зумовлена економічними злочинами та у підсумку дає їм підґрунтя для ще більшого розвитку. «Тіньова економічна діяльність у державі веде до значних втрат бюджетних ресурсів, руйнування соціальної сфери, зниження керованості соціально-економічними процесами, підвищення ступеня злочинності у всіх сферах суспільного життя, значної диференціації населення країни за рівнем доходів тощо» [11]. Розрив в доходах різних груп населення призводить до соціальних конфліктів та відсутності соціального консенсусу, що може призвести до втрати політичної стабільності в державі.

Економічна злочинність в сфері природокористування впливає на ресурсну залежність держави та використання її як сировинного придатку й, відповідно, відсутність перспектив сталого економічного розвитку, що є симптомами проблеми забезпечення економічної безпеки. Економічна злочинність у сфері використання природних ресурсів є одним із факторів становлення ресурсозалежності держави та використання її як сировинного придатка, що впливає на структуру експортно-імпортних операцій з одного боку, а з іншого – коливання на міжнародних ринках природних ресурсів впливають на економічну безпеку держави. Концепція сталого розвитку є однією із пріоритетних в усьому світі, що дозволяє досягти гармонізації між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку держави та, як наслідок, є фундаментом забезпечення високого рівня економічної безпеки держави.

Щодо неекономічних симптомів проблеми гарантування економічної безпеки держави, то їх варто охарактеризувати наступним чином:

- відсутність міжнародної підтримки держав. Призводить до припинення міжнародних відносин з окремими країнами, зокрема у сфері експортно-імпортних операцій, що, як наслідок, стане причиною зниження рівня зовнішньо-економічної безпеки, валютної кризи в державі, інфляції та повної ізоляції держави. Це важливий симптом, що вказує на необхідність прийняття заходів із реалізації державної політики щодо запобігання та протидії економічній злочинності та сукупності інших державних політик, які дозволять забезпечити підтримку з боку іноземних держав та міжнародних організацій;

- неможливість отримання додаткового фінансування бюджетних видатків. В умовах глобалізації міжнародна підтримка економіки держав є досить важлива, а тому за кризових явищ виникає необхідність отримання фінансування з боку міжнародних донорів бюджетних видатків, відсутність якого через економічну злочинність може призвести до неспроможності реалізації державних функцій. Це особливо актуально для України в умовах військової загрози, коли міжнародна фінансова підтримка дозволяє державі виконувати сукупність функцій, зокрема економічних та соціальних;

- високий рівень геополітичних загроз воєнного характеру. Економічна злочинність призводить до незаконного збагачення кримінальних структур, які співпрацюють з іноземними державами, що може призвести до сепаратистських настроїв в державі і, як наслідок, окупації державних територій. Неефективність безпекової функції через економічну злочинність призводить до воєнних загроз, це можна спостерігати за діяльністю окремих представників правоохоронних органів, які звинувачуються у державній зраді;

- недовіра до державних інституцій, що призводить до негативних суспільних настроїв. Недовіра до суб'єктів реалізації державної політики може призвести до відтоку людських ресурсів і, як наслідок, кризи на ринку праці. Втрата довіри населення, зазвичай призводить до політичної кризи та революцій, а в окремих випадках, є причиною становлення тоталітарних режимів, адже саме через тиск на населення через правоохоронні та безпекові органи можливо придушити громадянські рухи;

- високий рівень терористичних загроз. У країнах з високим рівнем економічної злочинності, зокрема, та злочинності загалом, а також неефективною системою державного управління, зазвичай, формуються терористичні організації, які становлять загрозу як країні, так і іншим державам світу;

– неефективні державно-управлінські рішення щодо подолання криз. Відсутність державного впливу на економічні процеси призводить до системних економічних криз. В свою чергу, якщо державно-управлінські рішення не враховують суспільного інтересу, це призводить до соціального конфлікту в державі і, як наслідок, хаосу в економічній системі;

– формування авторитарних та тоталітарних режимів в державі. Економічна злочинність є однією із причин формування олігархічних структур, що, за умови нестабільної політичної ситуації в країні, може призвести до формування авторитарного або ж тоталітарного режимів, що, як наслідок, призводить до повної економічної, гуманітарної, політичної та соціальної ізоляції держави.

Таким чином, симптоми проблеми гарантування економічної безпеки економічного та неекономічного характеру, зумовлені рівнем економічної злочинності, свідчать про високий рівень загроз для розвитку держави. Це вимагає комплексу заходів, що будуть реалізовані у процесі вироблення державної політики запобігання та протидії економічній злочинності. Виділення симптомів проблеми гарантування економічної безпеки є особливо важливою складовою методології формування та реалізації державної політики, що дозволить вирішити проблему в комплексі як в межах реалізації заходів із запобігання та протидії економічній злочинності, так і в межах реалізації інших видів державної політики (безпекова, соціальна, економічна, міжнародна, правоохоронна).

4.3. Системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності як складової гарантування економічної безпеки України

Актуалізуючи дослідження та вивчення системних проблем державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки України, варто процитувати вітчизняного дослідника М.В. Клець, який у статті 2008 року вказує на наступне: «Українське суспільство прагне утвердитися у світовій спільноті як демократичне, гуманістичне, вірне загальнолюдським цінностям і засадам ринкової економіки, політично стабільне, багате духовно і з належним добробутом населення. І на шляху до цієї мети всіляко старається позбутися від усього негативного, що псує існуючий в мріях ідеал, який, однак, у кожного свій. Звідси і наслідки: Судячи з висловлювань і дій політичного керівництва нашої країни, на

найвищому державному рівні відсутнє чітке уявлення того, яку державу ми будуємо і до якого суспільства ідемо» [162]. З того часу минуло понад десять років, але проблема залишалася все тією ж. І лише 24 лютого 2022 р. кардинально змінило бачення розвитку України як в політичному середовищі, так і в народних масах. Сьогодні Україна бачить своє майбутнє в цивілізованому демократичному Західному світі як повноцінний член Європейського Союзу та Північно атлантичного альянсу (НАТО). Тобто, майже 30 років незалежності, про ефективність будь-якої державної політики зокрема у сфері запобігання та протидії економічній злочинності, мова не могла йти, що обумовлено сукупністю власне системних проблем, а не можливістю її формування та реалізації. Саме тому, будь-яке наукове дослідження з проблем державної політики, що забезпечує економічну безпеку держави має вирішити сукупність системних проблем, а це вимагає, насамперед, їх ідентифікації та характеристики, що дозволить імплементувати в систему завдань державної політики.

Системні проблеми державної політики, зокрема у сфері правоохоронної діяльності піднімалися вітчизняними вченими, зокрема: В.В. Євдокимовим, Д.О. Грицишеним, Т.В. Барановською, О.В. Білошицьким, В.М. Бутузовим, А.П. Диким, І.О. Драганом, В.Ф. Загурською-Антонюк, І.М. Леган, С.П. Лисаком, К.В. Малишевим, В.В. Ноніком, В.В. Савіцьким, С.В. Свірко, Л.В. Сергієнко, І.В. Супруновою, О.В. Трачуком, А.В. Фрікельом та іншими.

«Злочинність у сфері економічних відносин слід визнати за поліпроблемне явище, що виявляє собою чи не головне випробування для України як самостійної, незалежної та суверенної молодшої держави. Проблема ця настільки складна, що величезна кількість різноманітних кримінологічних досліджень і практичних заходів, які були проведені у XX сторіччі для її вирішення, дали маловтішні результати. Рівень злочинності у сфері економіки впродовж XX сторіччя з року в рік зростав в усіх країнах світу незалежно від ступеня економічного розвитку, а наприкінці його – досяг транснаціональних масштабів і став загрожувати національній і міжнародній безпеці багатьох країн світу. Через зміни соціально-економічних умов вона постійно трансформується в нові види і форми, видозмінюються і засоби вчинення цих злочинів. Все це обумовлює постійну необхідність продовження досліджень з цієї проблематики і пошуків найбільш ефективних заходів протидії» [33].

Системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності як складової гарантування економічної безпеки України проявляються як у внутрішньому, так і зовнішньому

середовищі, а окремі із них обумовлені наслідками злочинності в цілому та симптомами проблеми, які вони викликають. Зважаючи на міждисциплінарність об'єкту дослідження системні проблеми проявляються в наступних структурних складових гарантування економічної безпеки держави:

– правоохоронна система держави. Правоохоронна система є ключовою складовою запобігання та протидії економічній злочинності та інструментом забезпечення державної безпеки, в цілому, та економічної, зокрема. Сучасна правоохоронна система України знаходиться на стадії реформування, що обумовлено сукупністю соціально-економічних, політичних, правових та міжнародних факторів. «Проблема реформування системи правоохоронних органів України набуває дедалі більшої актуальності у загальному процесі демократизації суспільства та держави, а також їх трансформації у зв'язку з необхідністю наближення до європейських та євроатлантичних стандартів. Адже саме правоохоронна система покликана захищати права людини та надбання демократії цивілізованої держави. Умови глобалізації свідчать про доцільність сприйняття внутрішньої політики держави та управління у цій сфері крізь призму діяльності правоохоронних органів. Сьогодні, в умовах модернізації всієї системи державної служби в Україні, реформування органів внутрішніх справ, їх інтеграції у систему правоохоронних органів зарубіжних країн закономірно зростає потреба в удосконаленні діяльності правоохоронних органів України, оптимізації професійної підготовки персоналу, особливо керівного складу, здійсненні системних перетворень у правовому регулюванні службової діяльності та соціальному забезпеченні працівників ОВС. На сучасному етапі реформування органів внутрішніх справ важливого значення набувають питання розбудови такої моделі, яка б найбільше відповідала вимогам міжнародних стандартів та національним інтересам» [469, с. 220]. «Важливо проблемою, забезпечення демократичного розвитку, державної безпеки, громадського порядку та суспільного консенсусу, є налагодження ефективної правоохоронної системи. Україна в умовах сусідства із агресором та диктаторськими режимами має приділяти даному питанню багато уваги. Правоохоронна система, як і будь-яка інша система виконання державних функцій, є вкрай складною та повинна бути мінливою до факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Крім того, будучи точкою перетину приватних, суспільних та публічних інтересів, правоохоронна система завжди знаходиться в режимі біфуркації. Значна увага політиків, суспільних діячів носіїв суспільної думки щодо розвитку правоохоронної діяльності вказує на різні сторони її розвитку, й,

відповідно, вимагає формування багатовекторного плану трансформації. Для ідентифікації напрямів трансформації правоохоронної системи, в першу чергу, варто визначити системні проблеми державної політики в сфері трансформації правоохоронної системи. Саме зазначені проблеми є причинами негативних наслідків функціонування правоохоронної системи, що проявляються в низькому рівні державної безпеки, громадського порядку та соціального конфлікту» [193]. Ось саме національні інтереси зазвичай, а при політичному режимові Януковича особливо, були на другому плані, в той час як приватні інтереси олігархічних структур впливали на державну політику, що зумовили системну проблему управління як правоохоронною системою, так і іншими системами. Так, незалежність України свідчить про використання правоохоронної системи як інструменту політичного переслідування, рейдерських захоплень, забезпечення особистої безпеки та інше. Відповідно політична залежність правоохоронної системи призвела до сукупності інших системних проблем державної політики, серед яких: значний рівень корупції; низька ресурсна забезпеченість; незадовільний рівень кадрового потенціалу; конфлікт між правоохоронними органами; недовіра до правоохоронних органів та інше;

– система регулювання економічних відносин в державі. «Велику роль в економічному житті суспільства грають економічні відносини між людьми. Від досконалості економічних відносин залежить не лише розвиток способу виробництва, але й соціальна рівновага в суспільстві та його стабільність. З їх змісту прямо пов'язане вирішення проблеми соціальної справедливості, коли кожна людина та соціальна група отримує можливість користуватися різного роду соціальними благами в залежності від суспільної корисності своєї діяльності, її необхідності для інших людей, суспільства, держави, зокрема, для реалізації їх економічних інтересів. Економічні інтереси є об'єктивними мотивами діяльності людей, що відображає їх місце в системі суспільного виробництва» [67]. Відповідно, система регулювання економічних відносин направлена на врегулювання конфлікту інтересів між усіма учасниками таких відносин та розвитку ефективної економічної системи держави. Проте, знову ж таки, регулювання економічних відносин в Україні відбувалося в залежності від політичних режимів, і, як наслідок, характеризувалося сукупністю системних проблем реалізації державних політичних функцій в різних сферах економічного життя держави;

– система профілактики економічної злочинності. «Економічна злочинність стала об'єктом наукових досліджень в різних сферах наукового пізнання: економічні, юридичні, психологічні, соціальні науки та науки з державного управління. Зауважимо, що в більшості досліджень піднімалися питання характеристики та ознак економічних

злочинів. Проте, для цілей державного управління в сфері боротьби з економічною злочинністю для забезпечення відповідного рівня національної економічної безпеки є потреба в дослідженні економічної злочинності в контексті ідентифікації стимулів здійснення економічних злочинів людиною. Це дозволить переглянути державну політику в контексті уникнення причин економічної злочинності та формування комплексу заходів з розвитку безпечної економічної системи держави» [82]. Лише за ефективної роботи зі стимулами та мотивами здійснювати економічні злочини в суспільстві вдасться знизити її рівень і, як наслідок, гарантувати економічну безпеку держави. Так, державна політика Незалежної України не завжди переслідувала національні інтереси та вагомий проміжок часу залежала від східного сусіда, що характеризували її радянське продовження. Це визначали властивості економічної поведінки населення України і, як наслідок, толерантність до корупції й, відповідно, злочинної діяльності;

– просвітницька діяльність держави. «Вже декілька десятиліть відбувається демократизація суспільств, які впродовж XX століття були тоталітарними. Проте, демократизація в класичному розумінні не може вирішити усі назрілі соціально-економічні та економіко-правові проблеми, як і власне не завжди може задовільнити економічні інтереси усіх учасників суспільних відносин. Це, в першу чергу, обумовлено різним економічним мисленням та відсутністю дисципліни в економічній поведінці» [74]. Все це вказує на відсутність в Україні економічної культури та дисципліни в економічних відносинах. В цілому, вагому роль відіграє просвітницька діяльність, яка не забезпечувала виховання свідомого громадянина та сприяла недовірі населення до реформ за західним зразком;

– соціальна політика держави. Соціальна політика держави виступає важливим інструментом запобігання економічним злочинам, через формування соціального середовища, що унеможливорює даний процес. Проте наслідки неефективної соціальної політики, можуть стати стимулом до організації економічної злочинності в суспільстві. Досить часто наслідки соціальної політики обумовлювали системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності.

Характеристика кожної із зазначених складових гарантування економічної безпеки держави вказує на існування сукупності бар'єрів. Більшість із них стосуються реформування правоохоронної системи держави, яка має забезпечити запобігання та протидію економічній злочинності.

Дореформенний період правоохоронної діяльності характеризувався наступними бар'єрами, які виділенні І.М. Паньонко:

«– проблема полягає у надмірному нормативному закріпленні діяльності усіх без винятку органів і посадових осіб державної влади. Нашим головним завданням у будь-якому реформаторстві є прийняття

відповідного нормативно-правового акта, який би на папері урегулював існуючі проблеми, а як ці норми діятимуть у практичній діяльності – це питання не прогнозується і не обговорюється;

– проблема робочої культури кожного правоохоронного органу. Дуже просто змінити політику або якісь нормативні документи, але непросто змінити робочу культуру силового міністерства. Тут постає питання щодо можливості суспільства знати, які рішення приймаються в міністерстві, ким це рішення прийняте і які наслідки прийняття цих рішень;

– існування корупції в правоохоронних органах. Корупцію перемогти неможливо, але можливо створити таку ситуацію, в якій відпадає потреба у корупційних діях» [297].

Варто зазначити, що зазначені бар'єри характерні для правоохоронної системи, яка функціонувала до 2014 р. Окремі із них було частково вирішено в результаті реформування правоохоронної системи після Революції Гідності. Проте, ряд системних проблем, не дозволили сформувати ідеальну або ж наближену до ідеальної правоохоронну систему, що й викликає відсутність дієвих механізмів в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

На проблеми діяльності Національної поліції вказує Г. Мамка, наводячи наступні бар'єри її реформування, що представлено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Бар'єри реформування Національної поліції

<i>Бар'єр</i>	<i>Характеристика</i>
<i>низький рівень кадрового потенціалу</i>	нестача кадрів Національної поліції складає приблизно 17 %, що значною мірою пов'язано із відтоком кадрів, який обумовлений соціальною та економічною незахищеністю поліцейських
<i>низький рівень забезпечення</i>	відповідно до оголошених даних керівництва на момент створення Національної поліції її діяльність була забезпечена лише на 35 %
<i>низький рівень суспільної довіри</i>	в даному контексті автор посилається на соціологічні дослідження: «згідно дослідженню, проведеному службою Центру Разумкова за червень 2018 року, Нацполіції зовсім не довіряли 22,4 % опитаних громадян. Для порівняння: роком раніше, за дослідженням цього ж центру, тих, хто зовсім не довіряв, було 20,8 %»
<i>відсутність комплексного механізму правового забезпечення реформування правоохоронної системи</i>	пов'язано із лише фрагментарними змінами нормативно-правового регулювання правоохоронної системи України

Складено на основі: [244].

Малишев К.В. та Хробуст О.О. досліджуючи проблеми реформування правоохоронної системи вказують на наступні бар'єри:

«← недовіра суспільства до правоохоронної системи та державної влади в цілому (виконавчої та законодавчої), що чинить супротив будь-яким реформам;

– політична корупція та відсутність політичної волі щодо здійснення або ж завершення реформ в різних сферах суспільного життя, зокрема в правоохоронній системі;

– механізми державної політики та державного управління щодо реформування не в повній мірі враховують суспільні реалії, зокрема інформаційна підтримка реформ;

– корупція в правоохоронних органах та відсутність мотивації до трансформації управління правоохоронною діяльністю;

– відсутність належного ресурсного забезпечення процесу реформування правоохоронної системи, зокрема: кадрового, фінансового, інформаційного, матеріального та іншого» [243].

Новіков О. вказує на існування семи бар'єрів реформування правоохоронної системи в контексті діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, серед яких наступні (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Бар'єри реформування правоохоронної системи в контексті діяльності спеціалізованих антикорупційних органів

<i>Бар'єр</i>	<i>Характеристика</i>
<i>політичні чинники</i>	відсутність реальної політичної волі
<i>економічні чинники</i>	зарегульованість економіки, непрозорість податкової системи, недофінансування
<i>недоліки державного управління</i>	розбалансованість системи державного управління
<i>недоліки правової системи</i>	слабка судова система, недостатньо виписаний у законодавстві правовий статус антикорупційного органу
<i>помилки організаційної структури</i>	калькування структури без урахування місцевої специфіки, порушення балансу між превентивною, правоохоронною, просвітницькою та аналітичною функціями
<i>невідповідність реальних результатів</i>	невідповідність реальних результатів діяльності прогнозованим та очікуваним, що створює викривлену картину антикорупції
<i>низька суспільна довіра</i>	лише професіоналізм, відкритість та взаємодія з інститутами громадянського суспільства може забезпечити високий рівень суспільної довіри, а відтак запобігти надмірному політичному тиску

Складено на основі: [288].

Досить цікавим є підхід, що міститься в колективній монографії за загальною редакцією В.В. Євдокимова та Д.О. Грицишена. Так, колектив авторів наголошує на наступних системних проблемах реформування правоохоронної системи:

«1) заповлізованість правоохоронної системи держави, що в результаті призводить до низького рівня управління її функціональними та операційними процесами;

2) низький рівень інформованості суспільства про реформування правоохоронної системи;

3) відсутність комунікації між правоохоронними органами;

4) правовий механізм мінливий до політичних сил, що, як наслідок, призводить до значних змін в законодавстві та прийнятті недосконалих початкових законів;

5) відсутність комплексності в реформуванні;

6) відсутність комунікації між центральними органами виконавчої влади, що реалізують політику в різних сферах суспільного життя, які є суміжними до правоохоронної системи;

7) недосконалість структури правоохоронної системи;

8) проблема фінансового забезпечення правоохоронної системи» [193].

Зважаючи на охарактеризовані складові гарантування економічної безпеки держави та проблеми реформування правоохоронної системи України, можна визначити наступні системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, на вирішення яких необхідно звернути увагу (рис. 4.9):

– політична залежність процесу вироблення та реалізації реформ від олігархічних структур є найбільш важливою системною проблемою гарантування економічної безпеки держави через механізми запобігання та протидії економічній злочинності. Будь-які політичні зміни, що пов'язані із виборами Президента України, до Верховної Ради України, обласних рад, міських рад, об'єднаних територіальних громад призводили до трансформації державної політики та зміни в управлінні центральними органами виконавчої влади. Відповідно, залежність політиків від олігархічних структур та заполітизованість системи державного управління, призводить до фрагментарності реформ, використання службового становища, лобіювання приватних інтересів в законотворчості. Це унеможливлює здійснення ефективної роботи щодо запобігання та протидії економічним злочинам;

– неефективне ресурсне забезпечення суб'єктів запобігання та протидії економічній злочинності. «Правоохоронні органи забезпечують нормальне функціонування держави та життєдіяльність суспільства. Від результатів їх діяльності залежить рівень правопорядку в країні. Тому ефективність та результативність їх діяльності є основним стратегічним напрямком розвитку добробуту населення та безпеки країни. Для забезпечення відповідного рівня роботи правоохоронних органів необхідно здійснювати належне їх фінансування» [242]. Проте, питання фінансування механізмів реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності має сукупність проблем, які полягають як в обсягах фінансування, так і в механізмі фінансування та ефективності і раціональності використання бюджетних коштів суб'єктами реалізації державної політики;

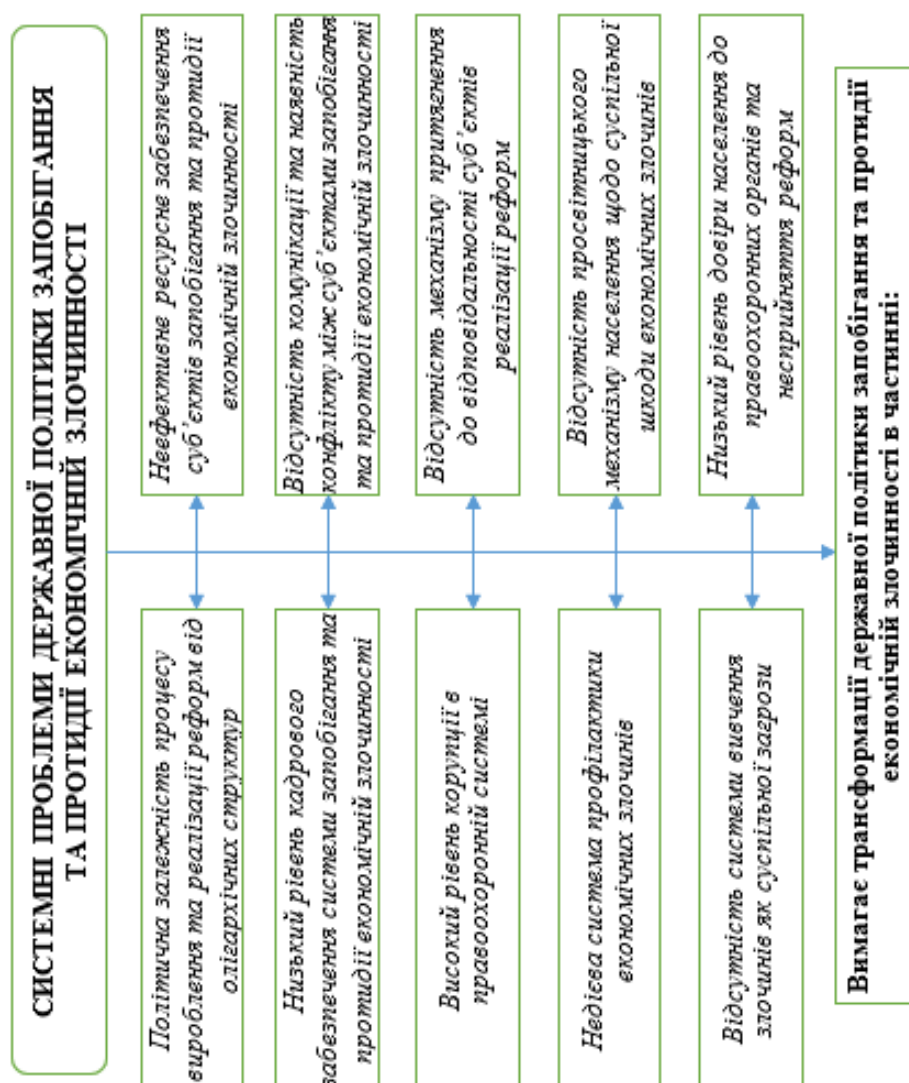

Рис. 4.9. Структура системних проблем державної політики запобігання та протидії економічній злочинності

– низький рівень кадрового забезпечення системи запобігання та протидії економічній злочинності. Питання кадрового забезпечення правоохоронної системи та інших складових реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії економічній злочинності, завжди стояло в списку пріоритетних. Системною дана проблема стала в умовах реформування правоохоронної системи з 2014 р. Це пов'язано із тим, що глобалізація, трансформація економічних відносин та перехід в цифровий світ зумовили необхідність нових знань та навиків. Відповідно, система відомчої та цивільної освіти не змогла зреагувати на дану проблему вчасно. Це вимагає вирішення сукупності проблем з підготовки та перепідготовки кадрів через трансформацію освітнього механізму реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності;

– заполітизованість правоохоронної та інших систем забезпечення державної безпеки призвели до відсутності комунікації та наявності конфлікту між суб'єктами запобігання та протидії економічній злочинності. Як наслідок, це призводить до низької ефективності діяльності правоохоронних органів та інституційних перешкод. Це можливо вирішити лише шляхом формування комплексного механізму впровадження інформаційно-комунікаційної системи управління правоохоронною системою України, що дозволить оперативніше збирати інформацію, підвищить ефективність обміном інформацією та забезпечить залучення кваліфікованих осіб до процесу розслідування злочинів у сфері господарської діяльності;

– високий рівень корупції у правоохоронній системі. Корупція є найбільшою проблемою, яка супроводжує всю незалежність України. На сьогодні в Україні діє сукупність антикорупційних органів, які дозволяють забезпечити певний рівень прозорості та доброчесності при реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності;

– відсутність механізму притягнення до відповідальності суб'єктів реалізації реформ. В Україні досить на низькому рівні знаходиться поліпична відповідальність та відповідальність ключових осіб, які відповідальні за реалізацію реформ в різних сферах суспільного життя. Відповідно, для вирішення зазначеної проблеми є необхідність в трансформації діючого законодавства через встановлення відповідальності осіб, на яких покладається функція реалізації реформ;

– недієва система профілактики економічних злочинів. Система профілактики економічних злочинів є найбільш дієвим та перспективним інструментом зменшення рівня економічної злочинності;

– відсутність просвітницького механізму населення щодо суспільної шкоди економічних злочинів, призводить до того, що населення має високий рівень толерантності до економічних злочинів та не усвідомлює їх наслідків як в теперішньому, так і в майбутньому;

– відсутність системи вивчення злочинів як суспільної загрози. Для державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави є вкрай важливим спиратися на ґрунтовні положення про стан, поширення, причини, наслідки економічної злочинності. Це неможливо здійснити за відсутності дієвої системи вивчення економічної злочинності в державі, яка враховує економічні, правові, соціальні, психологічні, політичні та інші властивості даного суспільного явища та його вплив як на економічну безпеку зокрема, так і національну безпеку загалом;

– низький рівень довіри населення до правоохоронних органів та несприйняття реформ. Найбільшою протипагою реалізації реформи як в правоохоронній сфері, так і інших сферах забезпечення безпеки держави є недовіра населення до правоохоронних органів, що призводить до несприйняття реформ. Відповідно, важливе значення покладається на інформаційний механізм реалізації державної політики, що має забезпечити та підготувати підґрунтя для впровадження змін в систему запобігання та протидії економічній злочинності.

Таким чином, на основі проведеного дослідження нами виявлені системні проблеми державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, до яких віднесено: 1) політична залежність процесу вироблення та реалізації реформ від олігархічних структур; 2) неефективне ресурсне забезпечення суб'єктів запобігання та протидії економічній злочинності; 3) низький рівень кадрового забезпечення системи запобігання та протидії економічній злочинності; 4) відсутності комунікації та наявність конфлікту між суб'єктами запобігання та протидії економічній злочинності; 5) високий рівень корупції в правоохоронній системі; 6) відсутність механізму притягнення до відповідальності суб'єктів реалізації реформ; 7) недієва система профілактики економічних злочинів; 8) відсутність просвітницького механізму населення щодо суспільної шкоди економічних злочинів; 9) низький рівень довіри населення до правоохоронних органів та несприйняття реформ; 10) відсутність системи вивчення злочинів як суспільної загрози. Відповідно зазначенні системні проблеми мають стати ключовим фактором формування завдань державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, що дозволить підвищити рівень економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 5

АНАЛІТИЧНА ДІАГНОСТИКА СИСТЕМНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

5.1. Діагностика політико-правових наслідків економічної злочинності

Питання оцінки наслідків економічної злочинності є вкрай важливим при формуванні та реалізації державної політики. Найбільш значними наслідками економічної злочинності, що чинять вплив на економічну безпеку держави та становлять загрозу національній безпеці є політико-правові наслідки. Важливість вивчення політико-правових наслідків полягає в тому, що саме даний вид наслідків чинить найбільший вплив на національну безпеку та забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави. Пріоритетним напрямком дослідження політико-правових наслідків економічної злочинності є: встановлення рівня демократії в країні; встановлення рівня дієздатності держави; рівень дотримання верховенства права. Все це можливо здійснити через вивчення міжнародних рейтингів, методологія яких показала свою ефективність та використовується міжнародними організаціями та урядами держав. Розглянемо більш детально кожну із зазначених складових.

Дослідженню наслідків економічної злочинності присвятили свої праці А.М. Бойко, Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, О.Г. Кальман, С.П. Лисак, Р.М. Марченко, Т.В. Мельничук, Б.Г. Розовський, І.В. Супрунова, проте ми вбачаємо необхідність зосередити увагу на політико-правових наслідках економічної злочинності.

Індекс демократії. Одним із симптомів проблеми гарантування економічної безпеки держави є формування авторитарних та тоталітарних політичних режимів. Важливий вплив на їх формування мають олігархічні структури, капітал яких зазвичай сформований нелегальним шляхом, який започаткований «Economist Intelligence Unit» у 2007 році.

У світі для оцінки рівня демократичного режиму використовується індекс демократії, на основі якого формується міжнародний рейтинг країн.

Індекс демократії – це показник, який спрямований на кількісне відображення стану демократії у групі зі 167 країн. При складанні класифікації враховуються 60 різних показників, згрупованих за п'ятьма категоріями: вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура [558].

Відповідно до методології оцінки рівня демократії є наступні політичні режими:

«—повна демократія — країна, де громадянські свободи і основні політичні свободи не лише поважаються, а також підкріплюються політичною культурою, що сприяє розвитку демократичних принципів. Ці народи мають діючу систему урядової влади, незалежність судової влади, чий рішення є обов'язковими до виконання, уряд, який адекватно функціонує і засоби масової інформації, які є незалежними і різноманітними. Ці країни мають лише незначні проблеми в демократичному функціонуванні. Показник даного рівня оцінюється в балах від 8 до 10;

— недосконала демократія — країни, де вибори є справедливими і вільними, але можуть виникати проблеми (наприклад, порушення свободи ЗМІ), хоча основні громадянські свободи шануються. Тим не менше, ці країни мають істотні недоліки в інших демократичних аспектах, в тому числі нерозвиненість політичної культури, низький рівень участі в політиці, і проблеми у функціонуванні системи управління. Показник індексу демократії на даному рівні коливається від 6 до 7,9;

— країни з перехідним (гібридним) режимом — країни, де регулярно існують непрямі порушення на виборах, що перешкоджають визнанню їх чесними та вільними. В цих державах часто наявний уряд, який чинить тиск на політичних опонентів, відсутня незалежна судова система, широко розповсюджена корупція, переслідування та тиск на ЗМІ, відсутнє повноцінне верховенство права, і більш виражені недоліки, ніж у неповних демократіях у сферах розвитку політичної культури, низький рівень участі в політиці, і проблеми у функціонуванні системи управління (рівень демократії в межах цього рівня оцінюється від 4 до 5,9 балів);

— авторитарний режим — країни, де політичний плюралізм відсутній або вкрай обмежений. Ці країни часто базуються на абсолютній диктатурі, можуть мати деякі традиційні інститути демократії — але мізерної значущості, порушення і утиски громадянських свобод є звичайним явищем, вибори, якщо вони проводяться — не є чесними і вільними, ЗМІ часто підпорядковані державі або контролюються організаціями, пов'язаними з правлячим режимом, судова система не є незалежною, наявна повсюдна цензура і придушення урядової критики (рівень демократії характеризується в діапазоні балів від 0 до 4)» [586].

Оскільки Україна має курс до Європейського Союзу та є на шляху розвитку демократичних відносин в країні, вважаємо за доцільне розглянути Індекс демократії у Європейських країнах.

Дані Додатку Г свідчать про те, що всі без виключення країни Європейського Союзу відносяться до режиму повної або недосконалої демократії, а індекс демократії в цих країнах перевищує 6 балів. Враховуючи характеристики показника індексу демократії, можна стверджувати, що Європейський Союз – по справжньому демократична співдружність країн, головними ознаками якої є свобода слова та вибору, високий рівень політичної культури населення, а також незаангажованість всіх гілок влади.

Під час проведення дослідження було проаналізовано індекс демократії країн Європейського Союзу (Додаток Г), в результаті чого виявлено, що 9 країнам властивий режим повноцінної демократії, тоді як 18 країнам характерна неповноцінна демократія

Отже, аналізуючи індекс демократії Європейських країн, варто наголосити на тому, що найвищий показник в 2021 році належить Фінляндії (9,27), Швеції (9,26), Данії (9,09) та Ірландії (9,00). Зазначені країни входять до десятки демократичних країн та посідають 3, 4, 6 та 7 місце в світовому рейтингу відповідно. Окрім того, важливим є постійне зростання показника індексу демократії в Ірландії (від 8,79 – у 2007 році до 9,00 – у 2021 році) та Фінляндії (від 9,19 – у 2007 році до 9,27 – у 2021 році), в той час як Данія (від 9,52 – у 2007 році до 9,09 – у 2021 році) та Швеція (від 9,50 – у 2007 році до 9,26 – у 2021 році) втрачають свої позиції, що зображено на рис. 5.1.

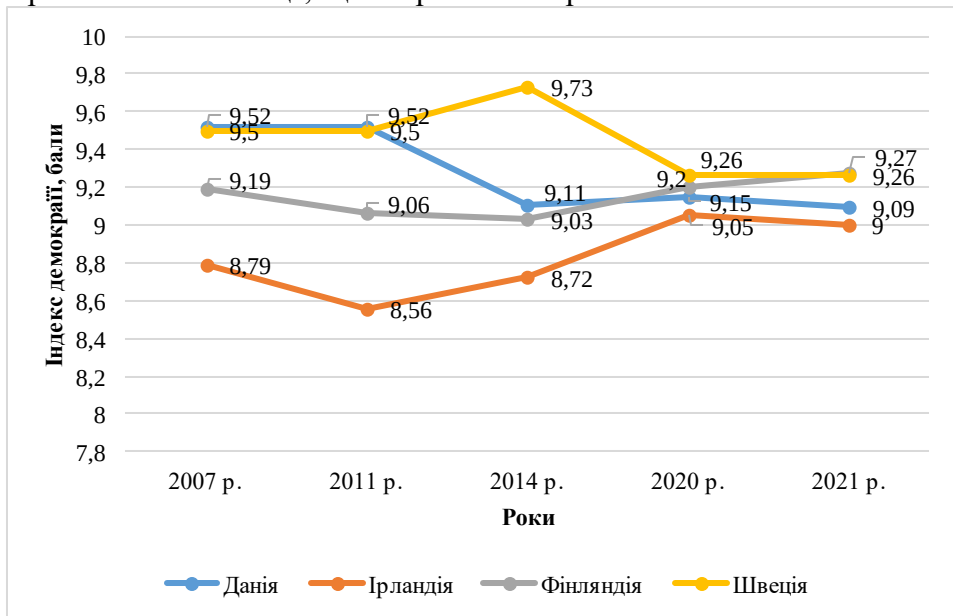

Рис. 5.1. Індекс демократії країн Європейського Союзу – ТОП-10 світового рейтингу

До переліку країн з повноцінною демократією протягом 2007-2021 рр. віднесено Австрію, Іспанію, Люксембург, Нідерланди та Німеччину. Графічне зображення індексу демократії в цих країнах проілюстровано на рис. 5.2.

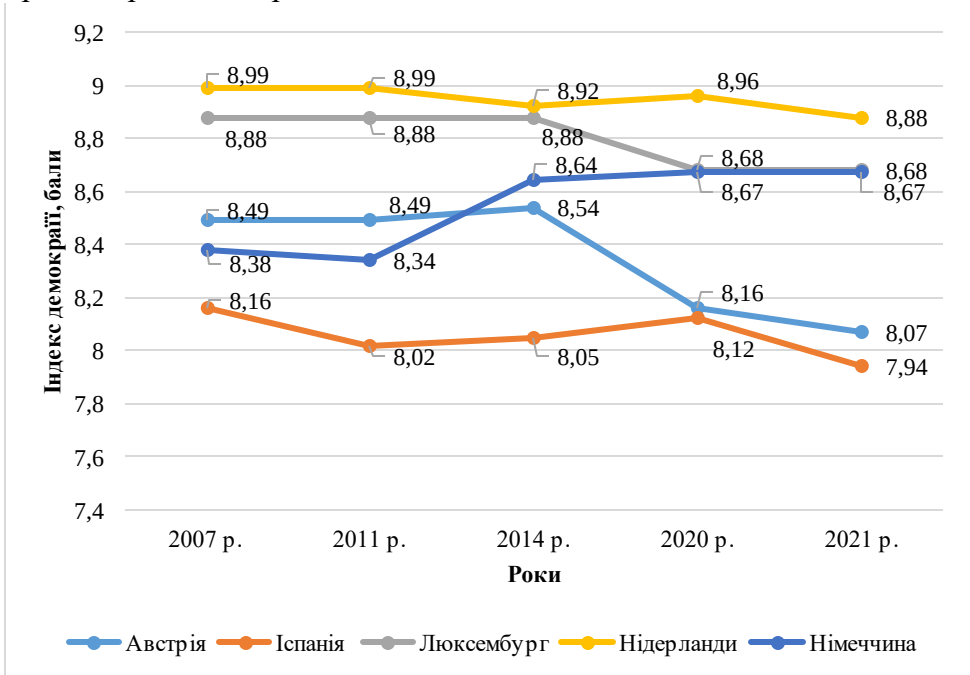

Рис. 5.2. Індекс країн Європейського Союзу з повноцінною демократією

Проаналізуємо дані країн наведених на рис. 5.2:

– Нідерланди: показник індексу демократії є відносно стабільним, оскільки його зниження зафіксовано на 0,11 б. у 2021 р. (8,88) відносно 2007 р. (8,99);

– Люксембург: тенденція щодо поведінки індексу демократії є дещо схожою до Нідерландів. Отже, відносно відхилення показника індексу демократії становить 0,2 б. (8,68 – у 2021 р. та 8,88 – у 2007 р.);

– Німеччина: простежується хоч і не суттєве, але все ж таки зростання індексу демократії. Так, у 2007 р. показник становив – 8,38 б., а в 2021 р. – 8,67, що становить позитивний приріст за показником 0,29 б.

– Австрія: індекс демократії, починаючи з 2007 р. знизився на 0,42 б. (від 8,49 – у 2007 році до 8,07 – у 2021 році), проте варто зазначити, що в 2014 р. максимальний показник становив 8,54, після чого почав стрімко знижуватись – 8,16 у 2020 р. та 8,07 у 2021 р.;

– Іспанія: серед країн Європейського Союзу, в яких панує повноцінна демократія, має найнижчий показник індексу демократії у 2021 р. – 7,94 б., що на 0,22 б. нижче, ніж в 2007 році, коли індекс демократії становив 8,16 б.

Окрім того, серед країн Європейського Союзу є країни, в яких політичний режим змінювався, починаючи з 2007 року. До цих країн віднесемо Бельгію, Мальту, Португалію, Францію та Чехію (рис. 5.3).

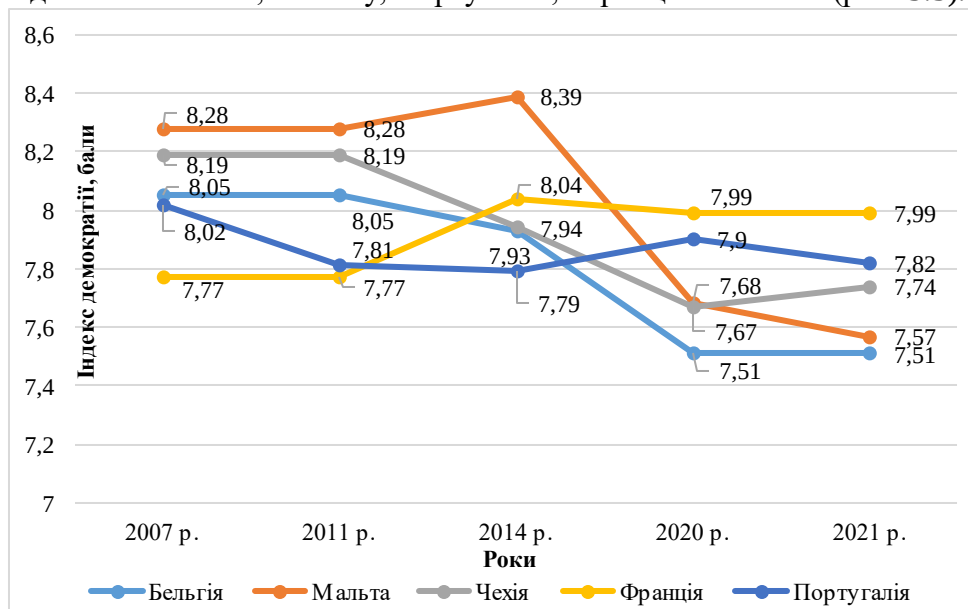

Рис. 5.3. Індекс демократії країн Європейського Союзу, в яких змінювався політичний режим

Пропонуємо розглянути країни наведені на рис. 5.3 докладніше:

– Бельгія: перебуваючи в рейтингу серед країн з повноцінною демократією у 2007 та 2011 рр. мала індекс 8,05 б., змінила свої позиції в 2014 р. з індексом – 7,93, перейшовши до країн з недосконалою демократією. Отже, за весь період існування рейтингу індекс демократії знизився на 0,54 б. (7,51 – у 2021 р. та 8,05 – у 2007 р.);

– Мальта: має найбільше від’ємне відхилення (0,71 б.) індексу демократії, який у 2021 р. становив 8,28 б. та 7,57 – у 2007 р. Варто зазначити, що найвищого показника країна досягала в 2014 році – 8,39 б., після чого відбулось поступове зниження даного показника;

– Португалія: протягом досліджуваного періоду індексу демократії був властивий то зростаючий, то спадаючий характер. Проте, загалом, він знизився на 0,2 б. (7,82 – у 2021 р. та 8,02 – у 2007 р.);

– Франція: порівнюючи індекс демократії починаючи з 2007 року, можна відмітити і його зростання до 2014 року (8,08 б. – повноцінна демократія) відносно 2007 року, і спадання у 2020 і 2021 рр. – 7,99 б. відносно 2014 року. Зважаючи на те, що на кінець досліджуваного періоду, тобто 2021 р., індекс демократії у Франції становив 7,99 б., то її умовно можна вважати країною з повноцінною демократією;

– Чехія: індекс демократії зазнав поступового зниження від 2014 р. (в 2007 та 2011 роках індекс демократії становив 8,19 б.), а у 2021 р. вже становив 7,74 б., що демонструє його спадання на 0,45 б.

При дослідженні індексу демократії в країнах з недосконалою демократією з'ясовано, що частині країн притаманний спадаючий (рис. 5.4) характер індексу, а частині – зростаючий (рис. 5.5).

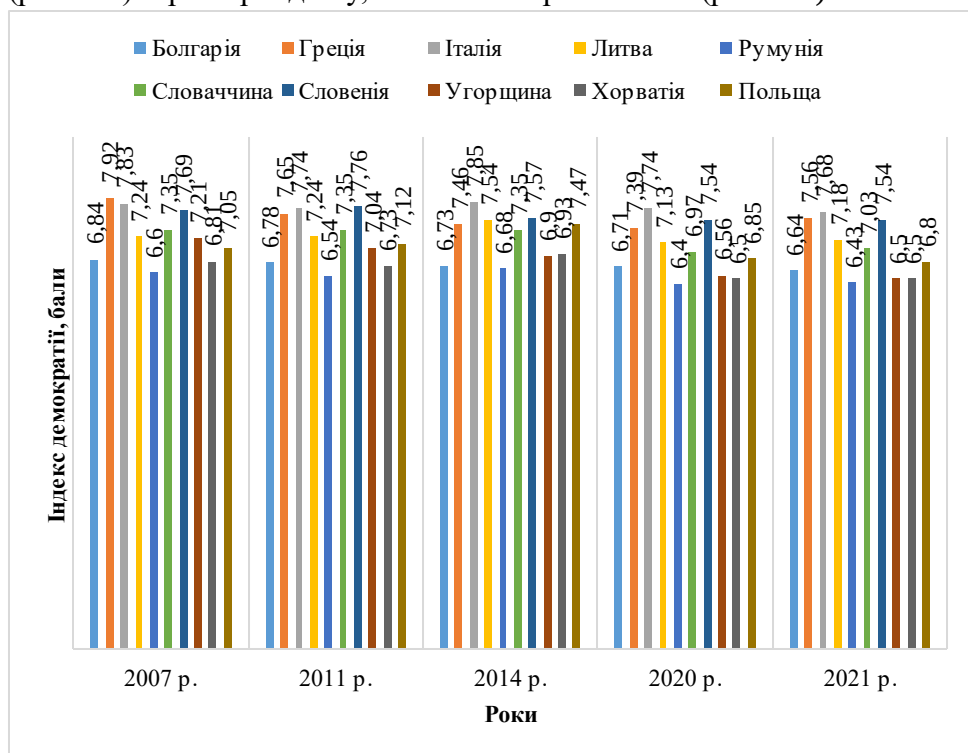

Рис. 5.4. Індекс країн Європейського Союзу з недосконалою демократією (тенденція до спадання)

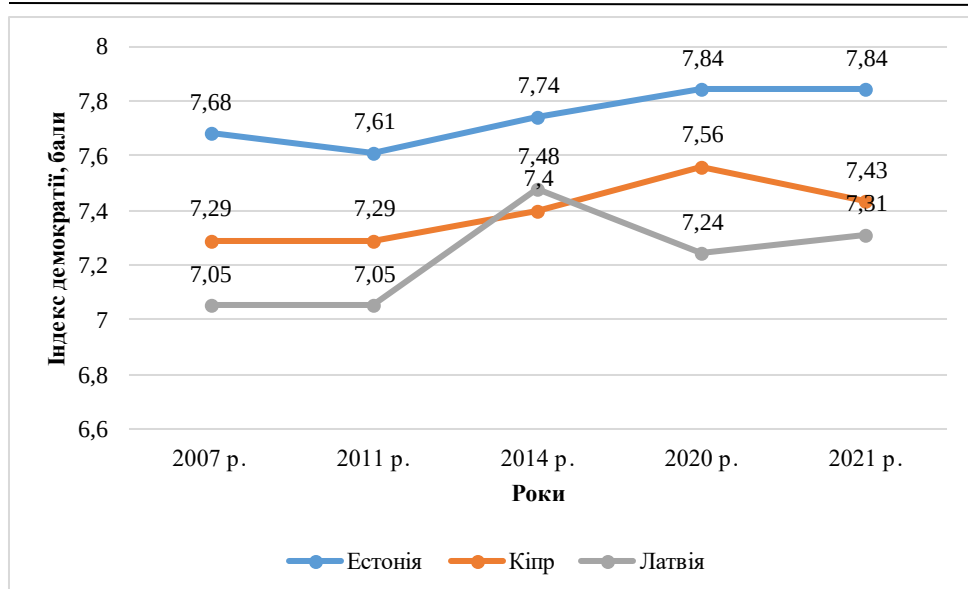

Рис. 5.5 Індекс країн Європейського Союзу з недосконалою демократією (тенденція до зростання)

Отже, дослідимо ці країни детальніше.

До країн з недосконалою демократією, яким характерна спадаюча тенденція індексу, віднесено: Болгарію (6,64 – у 2021 р. та 6,84 – у 2007 р.), Грецію (7,56 – у 2021 р. та 7,92 – у 2007 р.), Італію (7,68 – у 2021 р. та 7,83 – у 2007 р.), Литву (7,18 – у 2021 р. та 7,24 – у 2007 р.), Польщу (6,8 – у 2021 р. та 7,05 – у 2007 р.), Румунію (6,43 – у 2021 р. та 6,6 – у 2007 р.), Словаччину (7,03 – у 2021 р. та 7,35 – у 2007 р.), Словенію (7,54 – у 2021 р. та 7,69 – у 2007 р.), Угорщину (6,5 – у 2021 р. та 7,21 – у 2007 р.) та Хорватію (6,5 – у 2021 р. та 6,81 – у 2007 р.).

Зазначимо, найбільш негативний показник характерний Угорщині – відхилення “-0,71” б., а найменшого негативного впливу зазнала Литва з показником “-0,06” б. Окрім того, зважаючи на показник індексу демократії Румунії (6,43 б. у 2021 році), можемо зробити висновок, що серед країн з недосконалою демократією вона належить до країн з перехідним режимом.

До країн з недосконалою демократією, яким характерна зростаюча тенденція індексу, віднесено: Естонію (7,84 – у 2021 р. та 7,68 – у 2007 р.), Кіпр (7,43 – у 2021 р. та 7,29 – у 2007 р.) та Латвію (7,31 – у 2021 р. та 7,05 – у 2007 р.).

Звернемо увагу на те, що найуспішнішою з вище перелічених країн з огляду на зростання індексу демократії є Латвія (позитивний приріст показника становить 0,26 б.). Окрім того, зважаючи на показник індексу

демократії Естонії (7,84 б. у 2021 році), можемо зробити висновок, що серед країн з недосконалою демократією вона, найвірогідніше, може перейти до групи країн з досконалою демократією.

Зважаючи на радянське минуле України, вважаємо за доцільне дослідити рівень індексу демократії в пострадянських країнах з метою виявлення особливостей політичних режимів як передумови до впливу та контролю усіх сфер (Додаток Д).

На противагу показникам Додатку Г, дані Додатку Д демонструють кардинально іншу ситуацію, зокрема:

– з переліку пострадянських країн найуспішнішими можна назвати Естонію з індексом демократії 7,84 б. у 2021 році, Литву з індексом демократії 7,18 б. у 2021 році та Латвію з індексом 7,31 б. в 2021 році (рис. 5.6).

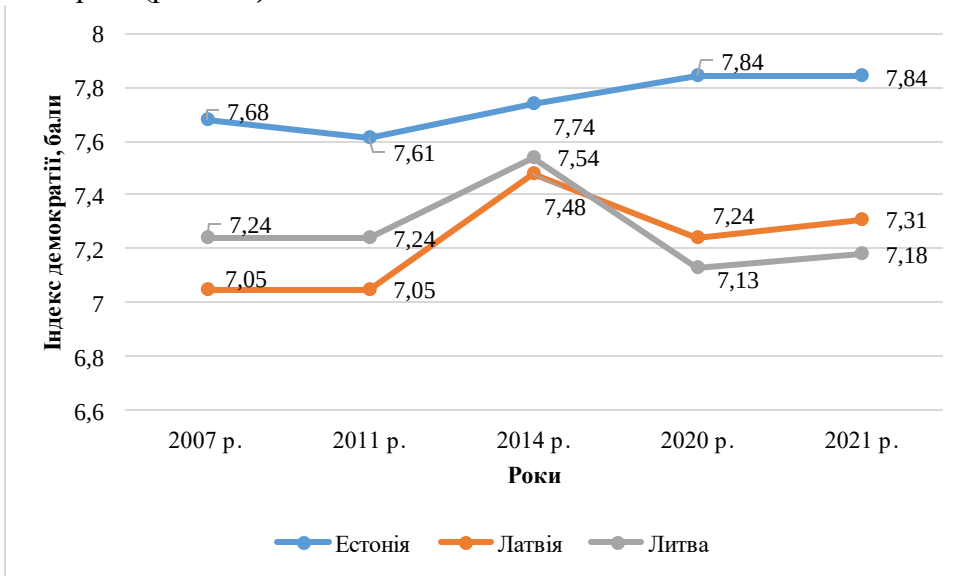

Рис. 5.6. Індекс демократії країн пострадянського простору, які набули членства Європейського Союзу

Можна стверджувати, що в цих країнах суспільство з часів виходу з Радянського Союзу пройшло повний процес трансформації, свідченням чого є показник індексу демократії, а також приналежність до Європейського Союзу. Останній аргумент може бути також непрямым свідченням рівня розвитку економічних відносин, а також стану економічної безпеки країни.

– ще до однієї групи країн пострадянського простору доцільно віднести Вірменію, Грузію, Молдову та Україну (рис. 5.7).

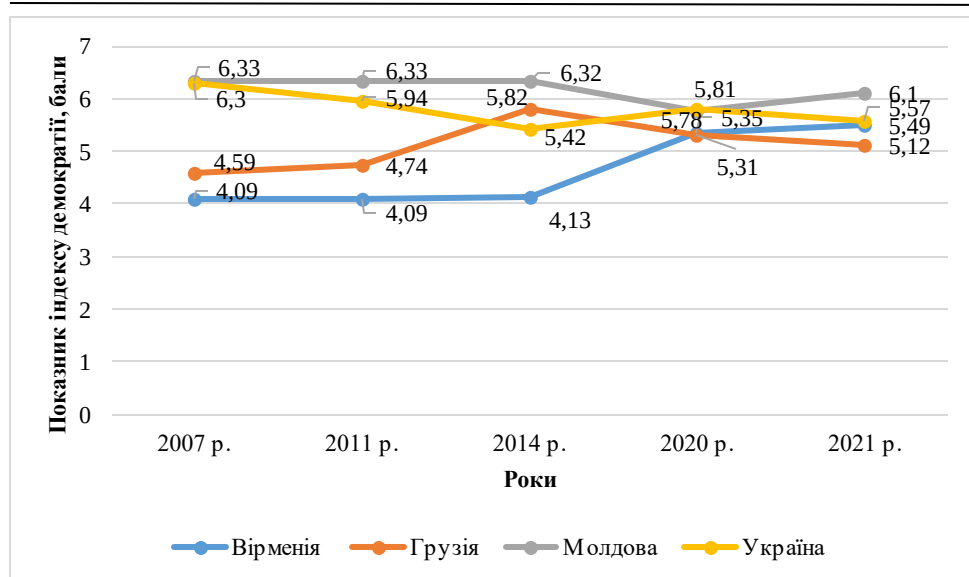

Рис. 5.7. Індекс демократії країн пострадянського простору з перехідним режимом демократії та недосконалою демократією

Всі ці країни об'єднує два факти: по-перше, всі вони фактично знаходяться в перехідному режимі (Вірменія, Грузія, Україна) або в режимі недосконалої демократії (Молдова) з індексом демократії 5,12-6,1 (дані за 2021 р.); по-друге, історія незалежного державотворення пов'язана зі збройними конфліктами (Вірменія – Нагірний Карабах; Грузія – Південна Осетія та Абхазія; Молдова – Придністров'я; Україна – Крим та частина Донецької та Луганської областей з подальшим повномасштабним вторгненням 24.02.2022 р.). Це свідчить про те, що з боку країн-сусідів ведеться боротьба щодо протидії розвитку демократичних інститутів у суспільстві, а також за володіння економічно привабливими територіями. Проте, не зважаючи ні на що, Вірменії та Грузії вдається покращувати показник індексу демократії, зокрема: Вірменії – на 1,4 б. (4,09 б. в 2007 році та 5,49 б. в 2021 році); Грузії – на 0,53 б. (4,59 б. в 2007 році та 5,12 б. в 2021 році). Що стосується Молдови, то індекс демократії несуттєво знизився на 0,23 б. (6,33 б. в 2007 році та 6,1 б. в 2021 році), проте вдалось утриматися в режимі недосконалої демократії. Індекс демократії в Україні з 2007 до 2021 року знизився на 0,73 б. (6,3 б. в 2007 році та 5,57 б. в 2021 році). Детальніше ситуація щодо показника індексу демократії в Україні буде описана нижче.

– зрештою до третьої групи країн з радянським минулим, зважаючи на показник індексу демократії, віднесемо Азербайджан, білорусь, Казахстан; Киргизстан, росію, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан (рис. 5.8). Показник індексу демократії в цих країнах не перевищує 3,62 б. (дані за 2021 р.).

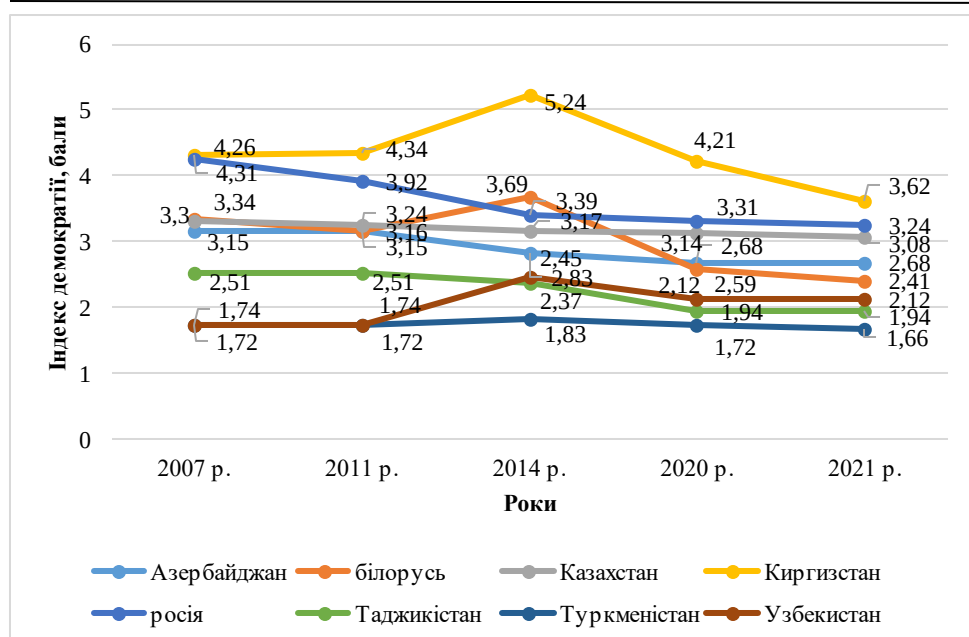

Рис. 5.8. Індекс демократії країн пострадянського простору з авторитарним політичним режимом

Аналізуючи дані досліджуваного періоду з 2007 до 2021 року (а саме до вибірки потрапив 2007 р., 2011 р., 2014 р., 2020 р. та 2021 р.), індекс демократії у вищенаведених країнах лише знизився, зокрема: в Азербайджані – на 0,47 б., в білорусі – на 0,91 б., в Казахстані – на 0,22 б., в Киргизстані – на 0,69 б., в росії – на 1,02 б., в Таджикистані – на 0,57 б., в Туркменістані – на 0,06 б., в Узбекистані – зріс на 0,38 б. Як бачимо, окрім того, що про формування нормального, демократичного, цивілізованого суспільства не йдеться, ситуація погіршується в принципі. Окрім того, показовим є те, що найгіршою є ситуація в росії та білорусії. Відтак можна говорити, що в цих країнах всі сфери життя суспільства є підконтрольні президенту, а думка населення з будь-якого питання автоматично придушується силовими методами.

Аналізуючи ситуацію щодо України, можна говорити про наступне: індекс демократії з 2007 до 2021 року знизився на 0,73 б. (6,3 б. у 2007 році, 5,57 б. у 2021 році), перемістивши країну з режиму недосконалої демократії до перехідного режиму. Відтак, найвищим цей показник був у 2007 році та становив 6,3 б. за часів президентства В. Ющенка. Такий рівень індексу демократії сформувався в результаті Помаранчевої революції, внаслідок чого де-факто суспільство усвідомило, що може впливати на політичну ситуацію в країні. Після приходу В. Януковича на пост президента, ситуація почала

погіршуватися, враховуючи його проросійські настрої та методи управління державою, а отже логічним є те, що за часів саме його правління індекс демократії знизився майже на 2 бали, що є досить суттєвим. Причиною різкого зниження індексу демократії в цей період можна назвати повне підпорядкування всіх гілок влади президентові та бажання контролювати, фільтрувати їх та впливати на всі процеси, які відбуваються в країні, про що свідчать наступні факти:

1) створення “нової коаліції” із залученням депутатів-“перебіжчиків”. Ця схема отримала в медіасфері назву “коаліція тушок” [89, с. 123]. “Новостворена коаліція в перші години свого існування радикально змінила виконавчу владу в країні” [89, с. 126], в результаті чого уряд Ю. Тимошенко відправили у відставку, а новим Головою Уряду став М. Азаров.

2) новостворений Кабінет Міністрів уособлював компроміс між різними групами впливу всередині донецького та луганського кланів, а також їхніми партнерами по коаліції. Ключові методи призначення високопосадовців наведено в Додатку Е.

Аналізуючи інформацію, зазначену у Додатку Е, можемо зробити наступні висновки щодо призначення чиновників на керівні посади в Кабінеті міністрів України за часів режиму В. Януковича, зокрема: призначення на посади мало явні ознаки недотримання норм законів та високим рівнем корумпованості; очевидний зв’язок з відомими олігархами.

Той факт, що на високі посади призначались особи, так чи інакше близькі до оточення В. Януковича, вказує на те, що всі сфери суспільного життя країни мали бути під прямим впливом президента, що вказує на бажання недопущення демократичного розвитку суспільства, розвиток економічної злочинності в державі, що загрожує економічній безпеці як складової національної безпеки держави.

3) реформування системи судочинства через створення робочої групи з метою проведення суддівської реформи у складі 26 суддів, 15 представників вищих юридичних навчальних закладів, 5 народних депутатів та 5 представників юридичних громадських організацій на чолі з Міністром юстиції О. Лавриновичем [89, с. 134-135]. Зрозуміло, що члени робочої групи не мали ніякого важеля впливу і були залучені до цього процесу з метою легалізації судової реформи.

Революція Гідності знову ж таки дала поштовх до розвитку демократичних процесів в країні, хоча варто зазначити, що цей процес є нестійким через посилення напружених відносин з росією.

Індекс недієздатності держав. Індекс недієздатності держав – це щорічний рейтинг 179 країн, що базується на різних впливах, з якими стикаються країни, що впливає на рівень їх недієздатності. Індекс

ґрунтується на аналітичному підході Фонду миру запатентованої Системи оцінки конфліктів. Базуючись на комплексній методології соціальних наук, три основні потоки даних – кількісна, якісна та експертна перевірка – піддаються критичному аналізу для отримання остаточних балів при визначенні індексу недієздатності держав. Велика кількість документів аналізуються щороку шляхом застосування вузькоспеціалізованих параметрів пошуку, бали розподіляються для кожної країни на основі дванадцяти ключових політичних, соціальних та економічних показників і понад 100 субіндикаторів, які є результатом багаторічних експертних досліджень у сфері соціальних наук [585].

Індекс недієздатності держав є критично важливим інструментом для виявлення не лише нормального впливу, який відчують усі держави, але й для визначення того, коли цей вплив переборює здатність країни справлятися з ним. Виділяючи відповідні вразливі місця, які сприяють ризику нестабільності держави, індекс – а також соціальні наукові рамки та інструменти аналізу даних, на яких він побудований – роблять оцінку політичних ризиків і раннє попередження конфліктів доступними для політиків і громадськості в цілому. Щодня Фонд миру збирає тисячі звітів та інформацію з усього світу, детально описуючи існуючий соціальний, економічний і політичний тиск, з яким стикається кожна з країн [584].

Показник індексу розраховується за наступними складовими: С1: Служба безпеки; С2: Розкол еліти; С3: Масові невдоволення; Е1: Економіка; Е2: Економічна нерівність; Е3: Відтік людського капіталу; Р1: Легітимність держави; Р2: Державні послуги; Р3: Права людини; S1: Демографічний тиск; S2: Біженці та ВПО; Х1: Зовнішнє втручання [586].

В цілому, розглядаючи індекс недієздатності держав світу (Додаток Ж), зауважимо, що країни з вищим оціночним показником отримують гіршу позицію в рейтингу. Так, за останні 5 років можна спостерігати, що на світовій арені найнедієздатнішими країнами були: в 2018 р. – Південний Судан (113,4 б.), а з 2019 р. до 2022 р. – Ємен з 113,5 б., 112,4 б.; 111,7 б. та 111,7 б. відповідно. В той же час безумовним лідером рейтингу або найстійкішою країною за досліджуваний період є Фінляндія з показниками: 2018 р. – 17,9 б., 2019 р. – 16,9 б., 2020 р. – 14,6 б., 2021 р. – 16,2 б., 2022 р. – 15,1 б.

Вважаємо за необхідне більш детально зосередити увагу на показниках індексу недієздатності країн Європейського Союзу та країн пострадянського простору, що, в свою чергу, допоможе охарактеризувати місце України серед європейських країн (табл. 5.1, табл. 5.2).

Таблиця 5.1.

Показники індексу недієздатності держав Європейського союзу за 2018-2022 рр. (на основі [536])

Країна	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка
Австрія	165	26,2	165	25,0	164	24,1	166	26,1	166	25,4
Бельгія	163	29,7	161	28,6	161	27,1	162	31,0	160	31,9
Греція	128	55,3	129	53,9	127	52,1	128	54,5	124	55,8
Данія	175	19,8	175	19,5	175	17,2	175	18,8	175	18,1
Естонія	145	43,0	146	40,8	148	38,5	152	39,5	155	37,7
Іспанія	149	41,4	147	40,7	146	40,4	142	44,8	142	44,4
Італія	143	43,8	143	43,8	143	42,4	141	45,2	143	43,4
Кіпр	121	60,3	122	57,8	123	56,1	121	57,4	120	56,9
Латвія	142	44,9	142	43,9	144	42,3	146	44,0	145	42,8
Литва	152	39,4	152	38,1	154	36,5	155	38,7	153	38,6
Люксембург	170	20,8	169	20,4	170	18,8	173	21,1	173	20,0
Нідерланди	165	26,2	166	24,8	167	22,9	168	24,1	169	22,1
Німеччина	167	25,8	167	24,7	166	23,2	167	24,8	167	23,6
Норвегія	177	18,3	177	18,0	177	16,2	178	16,6	178	15,6
Польща	148	41,5	144	42,8	145	41,0	147	43,1	148	42,2
Португалія	164	27,3	164	25,3	165	23,5	164	26,8	164	27,5
Румунія	137	49,4	137	47,8	136	46,7	135	51,0	133	50,8
Словацька Республіка	147	42,5	148	40,5	151	38,2	154	39,0	156	37,1
Угорщина	134	50,2	134	49,6	135	47,6	134	51,1	133	50,8
Фінляндія	178	17,9	178	16,9	178	14,6	179	16,2	179	15,1
Франція	160	32,2	160	32,0	160	30,5	159	32,5	162	30,9
Чеська Республіка	153	39,0	154	37,6	155	35,7	153	39,3	151	39,9
Швейцарія	176	19,2	176	18,7	176	17,1	174	19,9	174	18,9
Швеція	170	20,8	170	20,3	172	18,2	172	21,4	170	20,9

Розглядаючи Індекс недієздатності країн, слід звернути увагу, що серед європейських країн впродовж досліджуваного періоду 2018-2022 р. спостерігається незначна зміна в динаміці показника в межах певної країни (рис. 5.9).

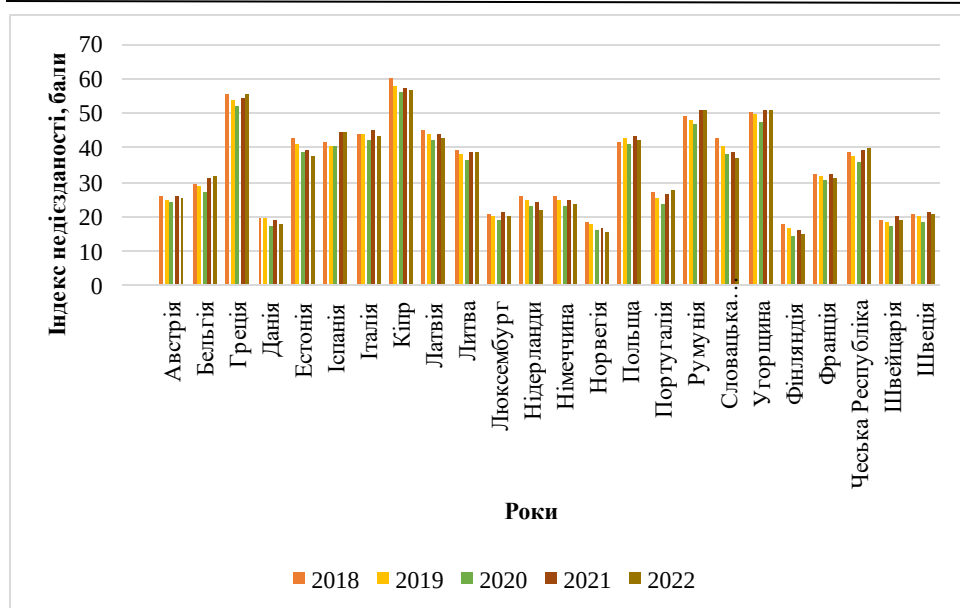

Рис. 5.9. Динаміка Індексу неісдатності серед країн Європейського Союзу у розрізі оціночного балу за 2018-2022 рр. (на основі [536])

Станом на 2022 р. частина країн покращила свої показники, зокрема: Австрія, Данія, Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Словацька Республіка, Фінляндія, Франція, Швейцарія. Інші ж країни втратили свої позиції, зокрема: Бельгія, Греція, Іспанія, Польща, Португалія, Румунія, Угорщина, Чеська Республіка, Швеція.

Таким чином, найкращий показник серед країн Європейського Союзу, та й світу, в цілому, прослідковується у Фінляндії: 2018 р. – 17,9 б., 2019 р. – 16,9 б., 2020 р. – 14,6 б., 2021 р. – 16,2 б., 2022 р. – 15,1 б.. Найгірша ситуація у Кіпра, його показники індексу неісдатності є найвищими, зокрема: 2018 р. – 60,3 б., 2019 р. – 57,8 б., 2020 р. – 56,1 б., 2021 р. – 57,4 б., 2022 р. – 56,9 б. Хоча в даній країні є дещо позитивна хвилеподібна динаміка, однак вона не дозволяє суттєво покращити її показники в рейтингу. Це пояснюється тим, що такі складові при розрахунку даного показника, як зовнішнє втручання, зростання реваншистських настроїв, демографічний вплив та економічне становище є занадто високими для даної країни.

Таблиця 5.2

Показники Індексу недієздатності держав пострадянського простору за 2018-2022 рр. (на основі [536])

<i>Країна</i>	<i>2018 р.</i>		<i>2019 р.</i>		<i>2020 р.</i>		<i>2021 р.</i>		<i>2022 р.</i>	
	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Оцінка</i>	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Оцінка</i>	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Оцінка</i>	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Оцінка</i>	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Оцінка</i>
Азербайджан	78	74,6	76	73,2	78	71,3	71	75,1	73	73,1
білорусь	97	70,5	99	68,2	103	65,8	98	68,0	91	68,7
Вірменія	102	69,5	105	66,7	108	64,2	91	69,8	97	67,0
Грузія	83	74,0	81	72,0	80	71,2	79	72,6	80	71,8
Казахстан	117	63,4	116	61,6	117	59,8	116	61,2	118	59,5
Киргизстан	65	78,6	68	76,2	73	73,9	68	76,4	66	77,1
Молдова	102	69,5	103	67,1	101	66,0	103	67,0	105	64,5
росія	69	77,2	73	74,7	76	72,6	74	73,6	75	72,6
Таджикистан	63	79,5	65	77,7	66	75,5	71	75,1	70	75,0
Туркменістан	86	72,6	85	71,4	90	69,1	97	68,2	102	66,5
Узбекистан	67	79,1	70	75,7	74	73,1	80	72,0	88	69,6
Україна	86	72,6	91	71,0	92	69,0	91	69,8	92	68,6

Серед країн пострадянського простору прослідковується дещо інша динаміка, ніж у країн Європейського союзу, яка свідчить про покращення Індексу недієздатності (рис. 5.10).

Так, серед країн, які увійшли до даного переліку, прослідковуються наступні зміни щодо покращання рейтингового балу Індексу недієздатності за досліджуваний період, зокрема: Азербайджан – з 74,6 б. у 2018 р. до 73,1 б. у 2022 р.; білорусь – з 70,5 б. у 2018 р. до 68,7 б. у 2022 р.; Вірменія – з 69,5 б. у 2018 р. до 67,0 б. у 2022 р.; Грузія – з 74,0 б. у 2018 р. до 71,8 б. у 2022 р.; Казахстан – з 63,4 б. у 2018 р. до 59,5 б. у 2022 р.; Киргизстан – з 78,6 б. у 2018 р. до 77,1 б. у 2022 р.; Молдова – з 69,5 б. у 2018 р. до 64,5 б. у 2022 р.; росія – з 77,2 б. у 2018 р. до 72,6 б. у 2022 р.; Таджикистан – з 79,5 б. у 2018 р. до 75,0 б. у 2022 р.; Туркменістан – з 72,6 б. у 2018 р. до 66,5 б. у 2022 р.; Узбекистан – з 79,1 б. у 2018 р. до 69,6 б. у 2022 р.; Україна – з 72,6 б. у 2018 р. до 68,6 б. у 2022 р.

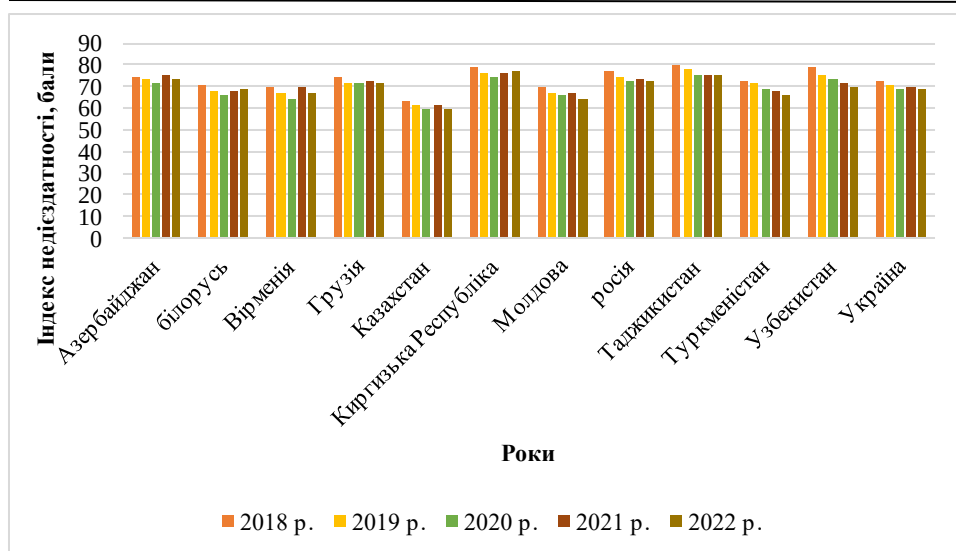

Рис. 5.10. Динаміка Індексу неієдздатності серед країн пострадянського простору у розрізі оціночного балу за 2018-2022 рр. (на основі [536])

На рис. 5.11 наведено рейтинг країн пострадянського простору станом на 2022 р. від найкращого місця в рейтингу до гіршого.

Таким чином, серед країн пострадянського простору у 2022 р. найвищу позицію займає Казахстан, посідаючи 118 місце серед 179 країн у світовому Індексі неієдздатності держав з оціночним балом 59,5. Найгірша ситуація серед наведених вище країн спостерігається у Киргизстані, який посідає останнє місце в цій групі. У світовому рейтингу він посідає 66 місце щодо неієдздатності з оцінкою 77,1 б.

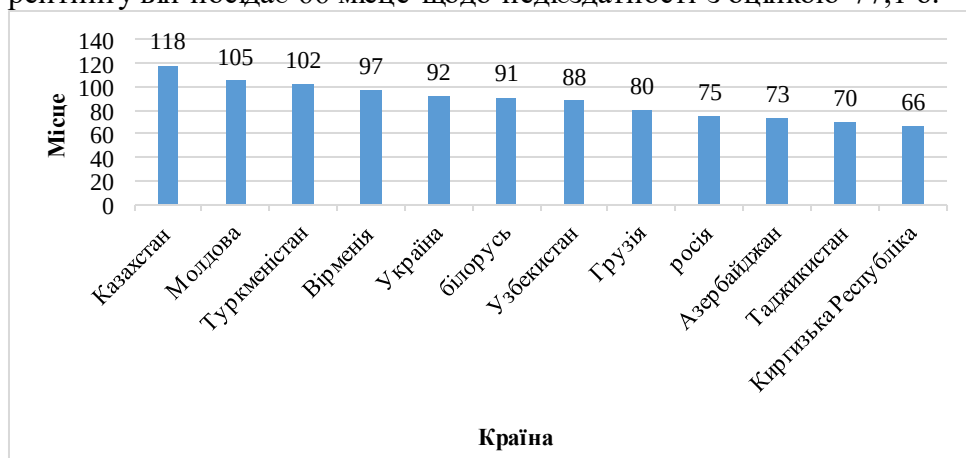

Рис. 5.11. Рейтинг країн пострадянського простору станом на 2022 р., від найкращого до гіршого [536]

Станом на 2022 р. в рейтингу країн пострадянського простору Україна посідає 5 місце серед найкращих держав, а в загальносвітовому – 92 з оціночним балом 68,6.

Водночас, оцінюючи місце України в даному індексі, потрібно відмітити той факт, що за інформацією, яка розміщена на інтернет-ресурсах Фонду миру, починаючи з 2006 р. до 2014 р. рейтинг країни постійно покращувався (рис. 5.12).

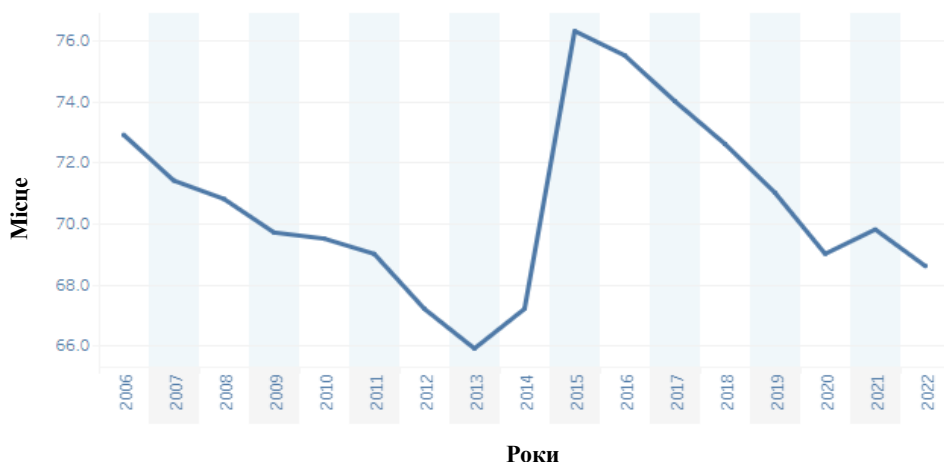

Рис. 5.12. Загальна тенденція динаміки показників України відповідно до Індексу неієздатності держав за 2006-2022 рр. [586]

Так, згідно даних, наведених на рис. 5.12, у 2006 р. Україна посідала 86 місце з рейтингом 72,9 б., а на початку 2014 р. її позиції піднялися до 113 місця з показником 67,2 б. Але вже до початку 2015 р. її рейтинг різко погіршився та склав 76,3 б., країна спустилася на 84 місце в загальному списку. Стрімке падіння рейтингу України також прослідковується у розрізі окремих складових даного показника, зокрема, суттєво зріс показник зовнішнього впливу на державу, який на початку 2014 р. становив 6,3 б., а в 2015 р. – погіршився та склав 9,1 б. Така ситуація є результатом приходу до влади корумпованого режиму В. Януковича, діяльність якого спровокувала народний супротив, і як результат Революцію Гідності. Суттєво на цей показник вплинуло вторгнення РФ у 2014 р. з подальшою анексією Автономної республіки Крим та окупацією частини Донецької та Луганської областей.

Після повалення режиму В. Януковича і приходом до влади нового президента, Україна почала відновлювати свої втрачені позиції в рейтингу. Так, станом на 2022 р. Україна піднялася в рейтингу на 8 позицій та посідає 92 місце у списку з оціночним балом 68,6.

Індекс верховенства права (WJP). У міжнародному рейтингу верховенства права «Rule of Law Index 2022» [587] Україна зайняла 76 позицію серед 140 проаналізованих країн, з показником – 0,5. Даний індекс розраховується з метою оцінки рівня дотримання принципів верховенства права і містить у собі аналіз декількох важливих факторів: відсутність корупції, обмеження повноважень інститутів влади, відкритість уряду, фундаментальні права, порядок та безпека, правозастосування, цивільне правосуддя, кримінальне правосуддя. Найкращий показник Україна отримала за «порядок та безпеку», найгірший – за «відсутність корупції» (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Європейські країни у міжнародному рейтингу верховенства права станом на 2022 р. (на основі [587])

Місце в рейтингу	Країни	Показник	Обмеження повноважень інститутів влади	Відсутність корупції	Відкритість уряду	Фундаментальні права	Порядок і безпека	Право-застосування	Цивільне правосуддя	Кримінальне правосуддя
1	Данія	0,90	0,95	0,96	0,87	0,92	0,93	0,90	0,87	0,83
2	Норвегія	0,89	0,93	0,93	0,87	0,91	0,93	0,87	0,84	0,84
3	Фінляндія	0,87	0,91	0,89	0,86	0,89	0,91	0,86	0,81	0,83
4	Швеція	0,86	0,86	0,90	0,85	0,86	0,92	0,83	0,83	0,80
5	Нідерланди	0,83	0,85	0,88	0,83	0,84	0,85	0,85	0,84	0,75
6	Німеччина	0,83	0,86	0,83	0,79	0,85	0,89	0,86	0,83	0,78
11	Австрія	0,80	0,81	0,81	0,80	0,78	0,87	0,81	0,74	0,73
14	Бельгія	0,79	0,83	0,80	0,78	0,84	0,82	0,81	0,75	0,71
20	Чехія	0,73	0,73	0,66	0,69	0,78	0,89	0,71	0,69	0,69
21	Франція	0,73	0,73	0,75	0,76	0,74	0,79	0,76	0,70	0,63
23	Іспанія	0,73	0,73	0,73	0,70	0,79	0,83	0,70	0,66	0,68
27	Португалія	0,69	0,76	0,72	0,65	0,76	0,79	0,61	0,66	0,57
32	Італія	0,67	0,72	0,65	0,63	0,73	0,75	0,63	0,58	0,64
35	Словаччина	0,66	0,67	0,51	0,69	0,73	0,90	0,62	0,54	0,58
36	Польща	0,64	0,54	0,72	0,60	0,61	0,85	0,63	0,61	0,58
38	Румунія	0,63	0,62	0,55	0,63	0,67	0,83	0,58	0,65	0,53
44	Греція	0,61	0,68	0,57	0,60	0,66	0,71	0,56	0,60	0,52
68	Молдова	0,52	0,50	0,37	0,57	0,57	0,81	0,45	0,50	0,39
73	Угорщина	0,52	0,37	0,49	0,44	0,56	0,91	0,46	0,45	0,45
76	Україна	0,50	0,47	0,33	0,56	0,60	0,70	0,43	0,54	0,37
99	білорусь	0,46	0,27	0,50	0,31	0,38	0,81	0,44	0,56	0,42
107	росія	0,45	0,33	0,41	0,47	0,40	0,68	0,46	0,51	0,30

До першої п'ятірки найкращих країн рейтингу увійшли Данія з найвищим показником – 0,9; Норвегія – 0,89; Фінляндія – 0,87;

Швеція – 0,86 та Нідерланди – 0,83. Німеччина розташувалася на шостому місці з показником 0,83.

Серед найближчих сусідів України одними з найгірших показників в Молдові є стан корупції (0,37) та кримінального правосуддя (0,39), які вже майже досягають критичної точки. Загальний показник індексу верховенства права в Молдові складає 0,52, – це 68 місце в рейтингу. Угорщина знаходиться на 73 місці, серед незадовільних показників верховенства права можна виділити «обмеження повноважень інститутів влади» з показником 0,37. Подібна ситуація і в білорусі, де даний фактор складає 0,27, загальний індекс верховенства знаходиться на рівні 0,46 та забезпечує країні 99 позицію в рейтингу. Серед аналізованих країн росія зайняла найгіршу позицію – 107 місце з 140 можливих. Серед показників, які тягнуть позиції країни в рейтингу донизу доцільно виділити: обмеження повноважень інститутів влади (0,33), кримінальне правосуддя (0,30), фундаментальні права (0,40).

Загалом погіршення показників у рейтингу спостерігається вже декілька років поспіль серед таких країн, як: росія, білорусь, Угорщина, Польща, Португалія, Франція, Бельгія (рис. 5.13). Дані країни мають тенденцію до зниження індексу, що свідчать про погіршення дотримання верховенства права. Найсуттєвіше показник в даному рейтингу з 2015 р. до 2022 р. впав у Польщі з 0,71 до 0,64 та Угорщини – з 0,58 до 0,52.

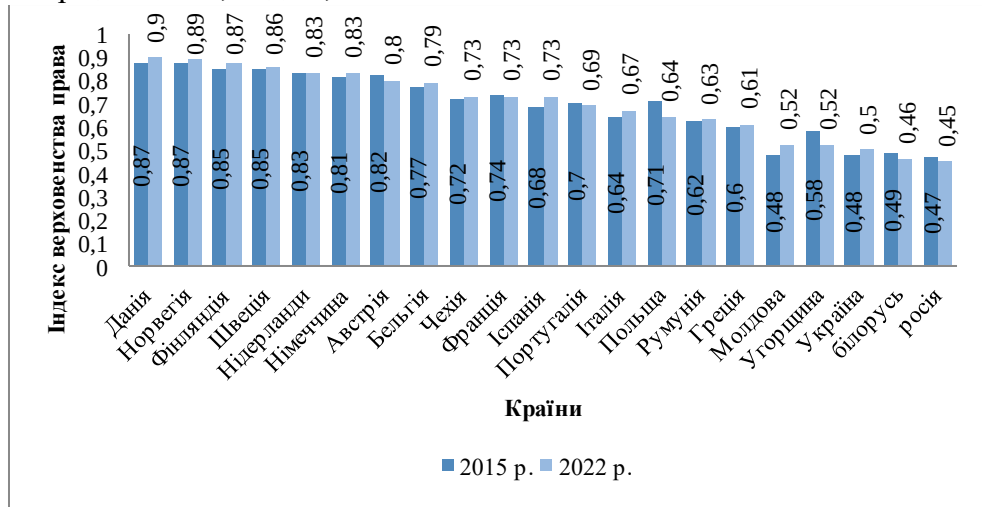

Рис. 5.13. Індекс верховенства права серед Європейських країн за 2015 та 2022 рр. (на основі [549])

Так, першість в рейтингу зуміла втримати Данія, індекс верховенства права в 2022 р. порівняно з 2015 р. зріс на 0,03. Така ж ситуація з Норвегією (+ 0,02), Фінляндією (+0,02) та Швецією, де спостерігається підвищення індексу (+0,01).

Досить цікавим є той факт, що незважаючи на зростання індексу верховенства права Швеція в 2022 році поступилась своїм місцем Фінляндії. Нідерланди стабільно втримують 5 позицію з показником 0,83, як в 2015 р. так і в 2022 р. Бельгія, Чехія, Італія, Іспанія, Румунія, Греція, Молдова, Україна відносяться до країн, індекс верховенства права яких зріс в порівнянні з 2015 роком. Однак, не зважаючи на це, в 2022 році Україна та Румунія опустилась на 6 позицій в даному рейтингу, Італія – на 2 позиції, Греція – на 11. В свою чергу, 33 позиції втратила в 2022 році білорусь, і на одну менше (32) втратила росія за загальним рейтингом індексу верховенства права.

Динаміку змін індексу верховенства права в Україні можна відобразити на рис. 5.14.

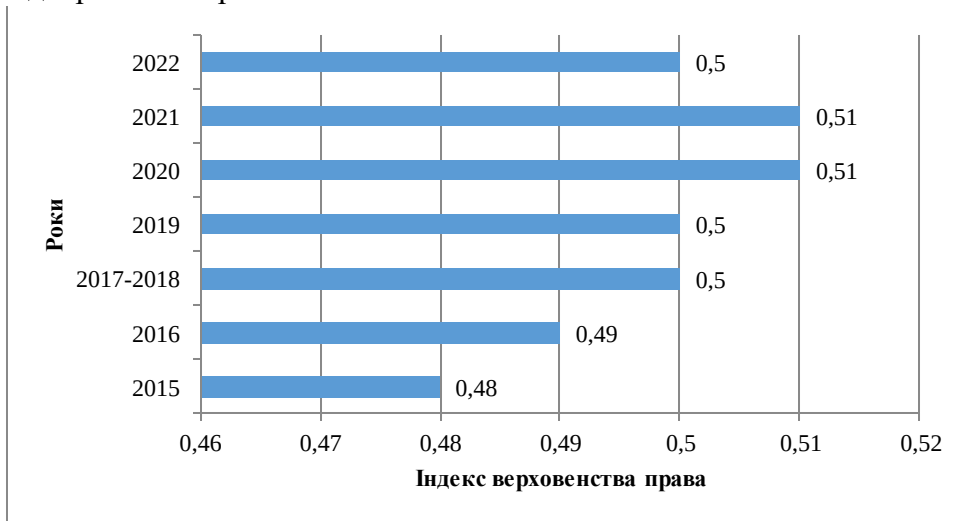

Рис. 5.14. Індекс верховенства права в Україні 2015-2022 рр.
(на основі [733])

Відповідно до графіку можна помітити тенденцію щодо зростання індексу верховенства права впродовж 2015-2020 років. В розрізі складових даного індексу найнижчого значення впродовж усіх 8 років набув показник «Відсутності корупції», який стабільно коливався в межах від 0,33 до 0,36. Схожа ситуація із показником «кримінального правосуддя». Так, в 2016 році показник сягнув критичної позначки зі значенням 0,36, в 2017-2018 рр. зріс на 0,01 б. до 0,37, у 2019 р. показник не змінив своє значення, а в 2020 р. – знов впав

на 0,01 б., після чого в 2022 р. зріс на 0,14, продемонструвавши позитивну тенденцію до зростання. Однак, цього було недостатньо для втримання рейтингових позицій України в загальному списку країн на рівні 2021 р., де Україна зайняла 74 сходинку.

Найвищу сходинку в рейтингу Україна займала в 2015 р., коли посіла 70 місце з загальним рахунком балів – 0,48. Найгірший показник за проаналізований період і, відповідно, найнижчу позицію в світовому рейтингу Україна мала в 2016 р. – 78 місце (0,49 б.) з 113 країн. У 2015 р. (0,48 б.) – 70 місце з 102 можливих.

Отже, проведене дослідження дало можливість ідентифікувати сукупність політико-правових наслідків економічної злочинності, серед яких:

- формування політичного режиму як варіанту розвитку суспільства (демократичного або авторитарного), який визначає рівень розвитку економічної злочинності, що загрожує економічній безпеці держави;

- вплив політичного керівництва як індикатор розвитку економічної злочинності, яка впливає на рівень економічної безпеки зокрема, та національної безпеки держави в цілому, та сприяє недієздатності держави як агента на міжнародній арені;

- вплив корупції в органах судової та виконавчої влади, які є основними гарантами забезпечення та дотримання норм права, на формування економічної злочинності через вироблення та впровадження завідомо корисливих норм права, що напряду загрожує економічній безпеці як складовій національної безпеки.

5.2. Діагностика соціально-економічних наслідків економічної злочинності

Найбільший вплив на рівень економічної безпеки держави чинять наслідки економічної злочинності, що проявляються в соціально-економічній сфері. Соціально-економічні наслідки економічної злочинності є вкрай важливими з позиції їх ліквідації та недопущення в майбутньому, вони є прямими показниками рівня економічної безпеки держави. Так, економічна злочинність призводить до зростання тіньового сектору і, як наслідок, недоотримання бюджетних доходів, що проявляється на державному боргу країни; високий рівень економічної злочинності впливає на конкурентоспроможність держави, адже визначає стан економіки, впливає на ефективність уряду країни; знижує рівень ділового середовища та призводить до низького рівня інфраструктури.

Економічні наслідки призводять до соціальних наслідків, які впливають на розрив між доходами населення та якістю його життя.

Ідентифікації наслідків економічної злочинності для цілей державного управління свої праці присвятили М.Б. Бичко, В.Т. Білоус, М.Ю. Валуйська, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, В.А. Предборський, І.В. Супрунова, В.Я. Тацій, В.Г. Яригін. Проте, важливим є дослідження, що присвячене оцінці соціально-економічних наслідків економічної злочинності крізь призму впливу на показники, які характеризують місце країни в світових рейтингах, зокрема за: державним боргом, індексом конкурентоспроможності, індексом якості життя та індексом Джині.

Показник загального державного боргу країни. Ключовим показником сталості державних фінансів є показник загального державного боргу країни. Даний показник розраховується як співвідношення державного боргу до ВВП країни. Заборгованість розраховується як сума наступних категорій зобов'язань: валюта та депозити; боргові цінні папери, позики; страхування, пенсії, стандартизовані схеми гарантій та інша кредиторська заборгованість (рис. 5.15).

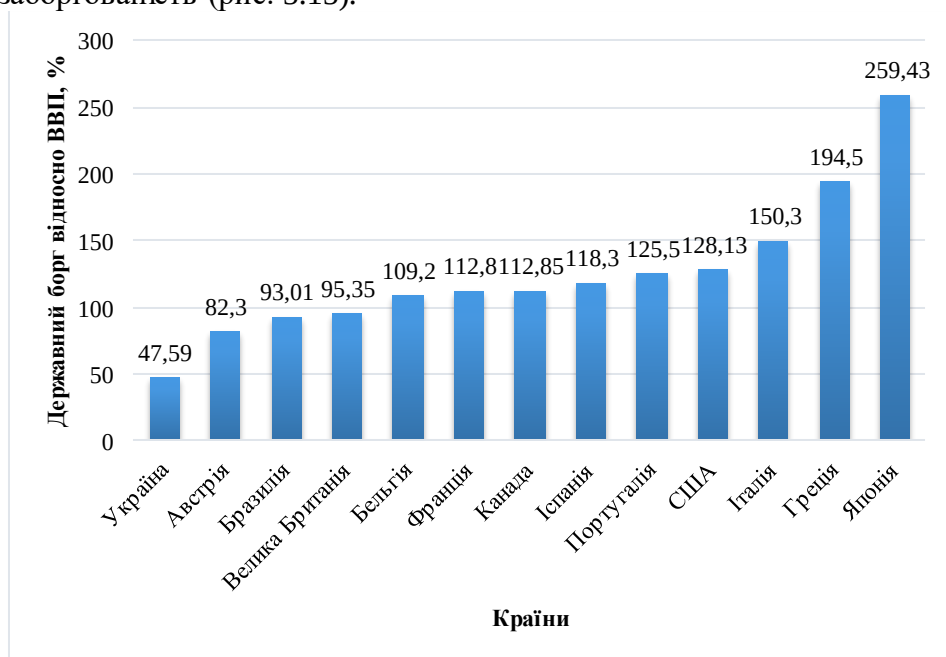

Рис. 5.15. Країни з найбільшим показником державного боргу відносно ВВП, % станом на 2021 р.

За показниками countryeconomy.com, які збирають дані для обчислень в Міністерствах фінансів, Центральному банку, Національних службах статистики, Світовому Банку, Міжнародному валютному фонді, найвищий державний борг відносно ВВП серед розвинених країн має Японія – 259,43 % у 2021 році. Борг у 194,5 % накопичила Греція. У Італії показник досяг 150,3 %, а в Сполучених Штатах він становить 128,13 % від ВВП. Україна також займає далеко не останню позицію в даному рейтингу, показник державного боргу складає 47,59 % відносно ВВП країни [591].

Динаміку зміни загального державного боргу за роками в європейських країнах та країнах, які межують з Україною, можна простежити в таблиці 5.4 та на рис. 5.16.

Таблиця 5.4

Показники державного боргу в європейських країнах та країнах, які межують з Україною за 2015-2021 рр. (на основі [95]; [591])

Країни	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Австрія	84,90	82,80	78,50	74,10	70,60	82,90	82,30
Бельгія	105,20	105,00	102,00	99,90	97,60	112,00	109,20
білорусь	53,01	53,48	53,16	47,52	41,00	47,49	41,18
Греція	176,70	180,50	179,50	186,40	180,60	206,30	194,50
Іспанія	103,30	102,70	101,80	100,40	98,20	120,40	118,30
Італія	135,30	134,80	134,20	134,40	134,10	154,9	150,30
Молдова	42,38	39,23	34,86	31,80	28,79	36,63	33,14
Нідерланди	64,60	61,90	57,00	52,40	48,50	54,70	52,40
Німеччина	68,60	68,00	58,90	61,30	64,60	69,00	71,90
Норвегія	31,60	38,13	38,64	39,66	40,94	46,80	43,41
Польща	51,30	54,50	50,80	48,70	45,70	57,20	53,80
Португалія	131,20	131,50	126,10	121,50	116,60	134,90	125,50
росія	15,29	14,85	14,31	13,62	13,75	19,20	16,99
Румунія	37,80	37,90	35,30	34,50	35,10	46,90	48,90
Словаччина	51,70	52,30	51,50	49,40	48,00	58,90	62,20
Угорщина	75,80	74,90	72,10	69,10	65,30	79,30	76,80
Україна	79,50	73,51	71,62	60,42	50,49	60,57	47,59
Франція	95,60	98,00	98,10	97,80	97,40	115,00	112,80
Чехія	39,70	36,60	34,20	32,10	30,00	37,70	42,00
Швейцарія	42,16	40,95	41,77	39,79	39,64	43,33	42,07
Швеція	43,70	42,30	41,00	39,20	35,20	39,50	36,30

За даними таблиці 5.4 простежується, що найбільшу частку в структурі свігового боргу серед проаналізованих країн впродовж 2015-2021 рр. займає Греція. Відповідно до дослідження Світового банку, якщо розмір державного боргу перевищує певну межу, то його подальше зростання призводить до уповільнення темпів росту ВВП. Для розвинених країн такою межею є 77 % від ВВП. Перевищення державного боргу відносно ВВП спричиняє уповільнення економіки країни. Однак, попри негативні наслідки для економічного зростання,

багато розвинених держав світу живуть в умовах, коли їх державний борг перевищує ВВП. Окрім Греції такими країнами є також Італія, Португалія, Бельгія, Іспанія, Франція. Найнижчий рівень заборгованості у росії – 16,99 % від ВВП, однак показник має тенденцію до зростання.

Тенденцію до погашення загального державного боргу впродовж 2015-2021 рр. мають наступні країни: Україна, Нідерланди, білорусь, Молдова, Швеція, Португалія, Австрія, Швейцарія.

Україна показала один з найкращих показників щодо сплати зовнішнього боргу до початку повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. Якщо в 2015 році показник складав 79,5 %, то в 2021 році вже 30,5 %. Для країн, що розвиваються, до яких відноситься і Україна, значення даного показника може сягати до 64 % від ВВП. Аналогічна ситуація спостерігається в Нідерландах, де державний борг з 64,4 % від ВВП зменшився до 52,4 %.

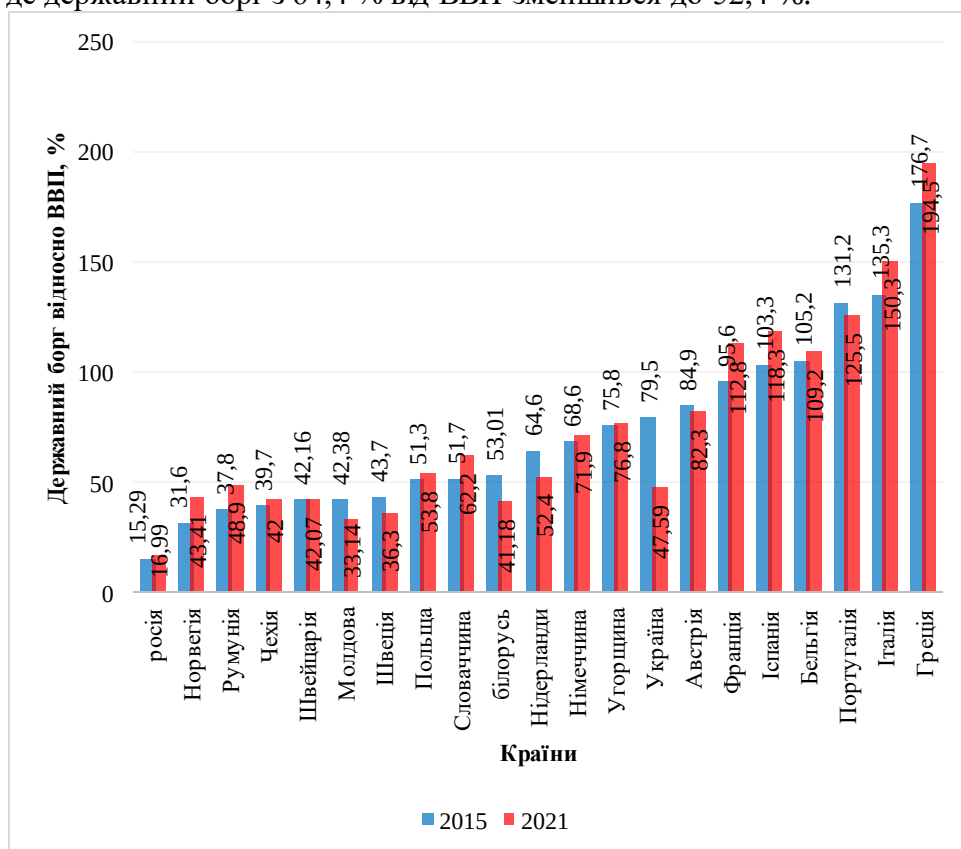

Рис. 5.16. Порівняльна характеристика загального державного боргу країн станом на 2015 та 2021 рр. (на основі [591])

Молдова в 2019 році досягла найнижчого показника 28,79 %, однак до 2021 року аналізований показник зріс до 33,14 %, хоча й не перевищив показник 2015 року – 42,38 %. В 2019 році найнижчого значення даного показника досягла і Швеція – 35,2 %, яка після стрибка в 2020 році до 39,5 %, знову змогла зменшити рівень зовнішнього боргу до 36,3 % від ВВП (2021 р.). Швейцарія хоч має і допустимий рівень зовнішнього боргу (42,07 % – 2021 р.), проте тенденція до зменшення мізерна – (42,16 % в 2015 р.). Гірша ситуація в Австрії, де державний борг країни сягає 82,3 %, однак за даними таблиці, цей показник має нижче значення відносно базового року.

Високий рівень зовнішнього боргу, що продовжував зростати в 2021 р. має Греція (194,5 %), Франція (112,8 %), Іспанія (118,3 %), Італія (150,3 %), Бельгія (109,2 %). Оскільки борг перевищує 100 % від ВВП, в даних країнах очікується сповільнення зростання економіки. Державний борг продовжує зростати і в решти країн (Румунія, Норвегія, Словаччина, Німеччина, Польща, Чехія), однак рівень боргу поки не сягає катастрофічної відмітки.

За даними Міністерства фінансів України «державний борг виникає внаслідок фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років. Державний борг традиційно поділяють на зовнішній та внутрішній.

Зовнішній державний борг – заборгованість держави іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іншим особам. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни.

Внутрішній державний борг – заборгованість держави власникам державних цінних паперів та іншим кредиторам.

Сукупність боргових зобов'язань держави містить також гарантований державою борг, що виникає внаслідок прийнятих на себе державою гарантій за зобов'язаннями третіх осіб, або прийняті на себе державою зобов'язання третіх осіб» [272].

Повністю структуру державного та гарантованого державою боргу за даними Міністерства фінансів України на 30.11.2022 р. наведено в таблиці 5.5.

Таблиця 5.5

Структура державного боргу України станом на 30.11.2022 р. [95]

Вид боргу (млн. грн)	Зовнішній	%	Внутрішній	%	Всього	%
Державний борг	2 248 100,9	57,2	2 534 427,1	33,7	3 572 298,8	90,9
Гарантований борг	286 326,2	7,3	71 103,7	1,8	357 429,9	9,1
Сукупний борг	2 534 427,1	64,5	1 395 301,5	35,5	3 929 728,6	100

Згідно зі структурою, можна дійти висновку, що найбільшу частку сукупного боргу України складає зовнішній державний борг (57,2 %). Динаміка змін державного та гарантованого боргу відображена в таблиці 5.6.

Таблиця 5.6

*Державний та гарантований державою борг України
з 2015 по 2022 рр. (млн. грн.) [95]*

Рік	Загальний борг	%	Зовнішній борг	Внутрішній борг
2015	1 572 180,2	42,9	1 042 719,6	529 460,6
2016	1 929 758,7	22,7	1 240 028,7	689 730,0
2017	2 141 674,4	11,0	1 374 995,5	766 678,9
2018	2 168 627,1	1,3	1 397 217,8	771 409,3
2019	1 998 275,4	-7,9	1 159 221,6	839 053,8
2020	2 551 935,6	27,7	1 518 934,8	1 033 000,8
2021	2 671 827,6	4,7	1 560 230,0	1 111 597,6
2022	3 929 728,6	47,1	2 534 427,1	1 395 301,5

В період з 2014 року відбулось стрибкоподібне збільшення розміру загального боргу України на 42,9 %. Дана ситуація пов'язана з початком військових дій країни-агресора на території України. Відповідно, і у 2022 році збільшення державного боргу на 47,1 %, пов'язане з повномасштабною війною, яку розв'язала російська федерація проти України. Впродовж 2015-2022 рр. лише один раз спостерігалось зниження частки загального боргу України на 7,9 % в 2019 році в національній валюті. Однак, якщо перевести даний борг в іноземну валюту, то спостерігається його зростання на 7,71 %. Коливання суми державного боргу зумовлено, зокрема, зміцненням національної валюти [94].

Оскільки воєнний стан в Україні продовжується, відповідно щоденно зростає рівень заборгованості держави. До 24 лютого 2022 р. «уряд намагався зменшити частку зовнішнього боргу, але вторгнення росії внесло свої корективи. В умовах дефіциту бюджету, що перевищував 5 млрд дол. на місяць, державі довелося звертатися за допомогою до західних партнерів та міжнародних фінансових організацій» [48]. Структура заборгованості (в млрд. грн.) станом на 31.06.2022 р. має наступний вигляд рис. 5.17.

Крім кредитів у формі євробондів, Україна позичала в міжнародних фінансових корпорацій – Cargill, Credit Agricole Corporate and Investment Bank та Deutsche Bank. Решту грошей Україна взяла в кредит у міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ, а також в урядів інших держав. Україна досі має борг близько 605,8 млн дол. росії. З початку 2022 року розмір цього боргу не змінювався. Імовірно, держава не здійснює платежів за ним [48].

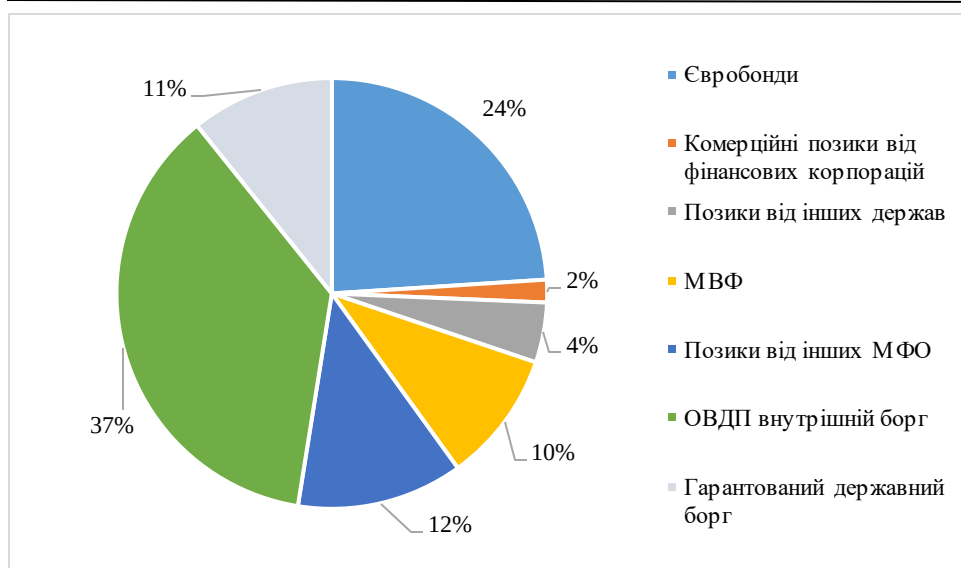

Рис. 5.17. Структура заборгованості України станом на 31.06.2022 р., млрд. грн. (на основі [48])

Індекс конкурентоспроможності. Рейтинг світової конкурентоспроможності базується на 333 критеріях конкурентоспроможності, відібраних у результаті всебічного дослідження з використанням економічної літератури, міжнародних, національних і регіональних джерел і відгуків ділових кіл, урядових установ і науковців. Критерії переглядаються та оновлюються на регулярній основі, коли з'являються нові теорії, дослідження та дані, а також у міру розвитку світової економіки [745]. Даний індекс аналізується за чотирма основними економічними показниками країни:

- стан економіки;
- ефективність уряду країни;
- оцінка ділового середовища;
- наявність інфраструктури.

Результати світового рейтингу конкурентоспроможності 2022 року визначили нового лідера, а саме Данію (Додаток 3). Північна країна проводить активні дії в напрямку сталого розвитку та виграє від невеликих розмірів країни. В 2021 р. даний рейтинг очолили країни Європи: на першому місці – Швейцарія, на другому – Швеція, третє місце належало цьогорічному лідеру – Данії. Четверте місце було присвоєно Нідерландам. У свою чергу Сінгапур, який був першим у 2019-2020 рр. опинився на п'ятому місці. Визначальними факторами конкурентоспроможності стали наявність інновацій, цифровізація, підтримуюча політика та соціальна згуртованість [87].

В ТОП-10 лідерів в 2022 році увійшли: Данія, Швейцарія, Сінгапур, Швеція, Гонконг, Нідерланди, Тайвань, Китай, Фінляндія, Норвегія, США.

Серед європейських країн Німеччина зайняла 15 позицію. На 20 місці за показником конкурентоспроможності опинилась Австрія. Бельгія – 21 місце, Чехія – 26, Франція – 28, Іспанія – 36, Італія – 41, Португалія – 42. Пострадянські країни розташувались в рейтингу 2022 року таким чином: Естонія – 22 місце, Литва – 29, Латвія – 35, Казахстан – 43.

Серед країн, які межують з Україною, на 39 місці знаходиться Угорщина, на 50-у – Польща, Румунія розмістилась на 51 місці.

Так, у 2021 р. Україна за даними Інституту розвитку менеджменту (Швейцарія) посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності серед 64 можливих країн.

Аналізуючи динаміку показників України, в даному рейтингу можна сказати, що з 2018 року спостерігається тенденція до покращення позиції України серед інших країн світу рис. 5.18.

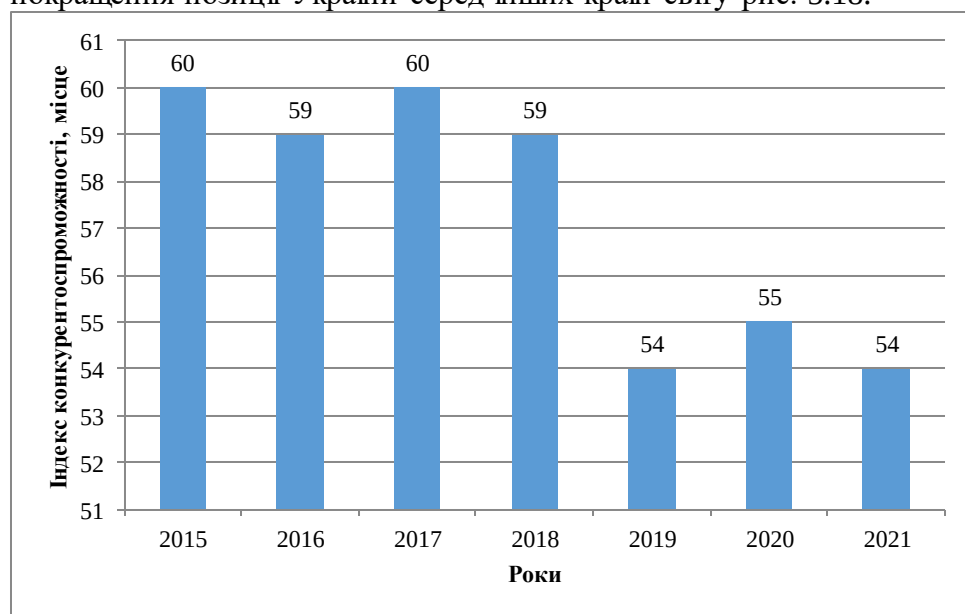

Рис. 5.18. Місце України в рейтингу конкурентоспроможності країн за 2015-2021 рр. (на основі [616; 617])

В період з 2016 по 2018 рр. позиція України коливалась в рейтингу між 59 та 60 місцем, а в 2019 р. піднялась на 5 позицій вгору з показником 57,303, зайнявши 54 місце. Таку ж позицію в рейтингу Україна посіла і в 2021 р., однак спостерігається зниження індексу конкурентоспроможності країни на 7,254, що становить показник 50,049.

У 2022 р. даний показник не визначався для України через обмежену надійність зібраних даних, у зв'язку з повномасштабною війною. Серед викликів, які стоять перед Україною можна виділити: вирішення збройного конфлікту по всій території України, відновлення територій та економіки України, контроль над пандемією коронавірусу, сприяння економічному відновленню та впровадженню приватно-державного партнерства, запуск повномасштабного ринку енергетики та землі, активізація внутрішнього фондового ринку та накопичувальної пенсійної системи [87].

Коефіцієнт (індекс) Джині. Коефіцієнт Джині був розроблений італійським статистиком Коррадо Джині та опублікований у його статті 1912 року «Варіативність і мінливість» (італ. *Variabilità e mutabilità*). Спираючись на роботу американського економіста Макса Лоренца, Джині запропонував використовувати різницю між гіпотетичною прямою лінією, що зображує досконалу рівність, і фактичною лінією, що зображує доходи людей, як міру нерівності. Коефіцієнт Джині є одним із найбільш використовуваних показників економічної нерівності та обчислюється Світовим банком. Коефіцієнт може приймати будь-які значення від 0 до 1 (або від 0 % до 100 %). У випадку, при якому значення коефіцієнта дорівнює нулю, спостерігається ситуація абсолютно рівномірного розподілу доходу між населенням. Коефіцієнт, який дорівнює одиниці, представляє ідеальну нерівність, за якої одна особа в сукупності отримує весь дохід, а інші – нічого не отримують. Крім того, в деяких поодиноких випадках коефіцієнт може перевищувати 100 %. Теоретично це може статися у випадку, коли дохід або багатство населення є від'ємними. В цілому, коефіцієнт зазвичай коливається в межах від 24 % до 63 %. Коефіцієнт Джині не є абсолютним показником доходу чи багатства країни. Він вимірює лише розподіл доходу чи багатства між населенням [710].

Серед переваг коефіцієнта Джині можна виокремити:

- властивості симетрії та інваріантності сукупності для коефіцієнта Джині гарантують, що нерівність повністю залежить від розподілу доходу, а не від імен чи кількості одержувачів доходу;

- інваріантність масштабу (або однорідність нульового ступеня) гарантує, що міра нерівності буде незмінною, якщо всі доходи масштабуються вгору або вниз за загальним коефіцієнтом. Якщо дохід зростає в постійній пропорції для всіх (скажімо, внаслідок економічного зростання), тоді нерівність не змінюється, доки відносне становище індивідів у розподілі доходу залишається незмінним.

- принцип слабкої передачі, який у цьому контексті вимагає передачі доходу від однієї особи до іншої, яка є багатшою (або

настільки багатою), щоб збільшити нерівність або залишити її незмінною. Цей принцип ще називають Пігу-Дальтона: нерівність зменшується, коли фіксована сума передається від багатшої людини біднішій (при цьому реципієнт залишається біднішим за донора) [672].

Загальний перелік країн, які входять до переліку, що аналізується за коефіцієнтом Джині становить 136 країн (Додаток К). В розрізі європейських країн коефіцієнт Джині демонструє наступну динаміку наведену в табл. 5.7.

Таблиця 5.7

Показник коефіцієнту Джині у розрізі європейських країн
(на основі [670; 744])

Країна	Базовий рік	2005	2010	2015	Фактичний рік	Абсолютне відхилення базового року до фактичного	Відносне відхилення базового року до фактичного
1	2	3	4	5	6	7	8
Австрія	1994 – 0,31	0,29	0,30	0,31	2019 – 0,30	-0,01	-4 %
Бельгія	1992 – 0,25	0,29	0,28	0,28	2019 – 0,27	+0,02	+9 %
білорусь	1993 – 0,22	0,28	0,29	0,26	2020 – 0,24	+0,03	+13 %
Греція	1995 – 0,37	0,35	0,34	–	2019 – 0,33	-0,04	-10 %
Іспанія	1995 – 0,37	0,32	0,35	0,36	2019 – 0,34	-0,02	-6%
Італія	1991 – 0,31	0,34	0,35	0,35	2018 – 0,35	+0,04	+12%
Молдова	1997 – 0,37	0,36	0,32	0,27	2019 – 0,26	-0,11	-30%
Нідерланди	1993 – 0,30	0,29	0,28	–	2019 – 0,29	-0,01	-4%
Німеччина	1991 – 0,29	0,32	0,30	0,27	2018 – 0,32	+0,02	+8%
Норвегія	1991 – 0,25	0,31	0,26	0,33	2019 – 0,28	+0,03	+10%
Польща	1992 – 0,29	0,34	0,33	0,36	2019 – 0,30	+0,01	+3%
Португалія	2003 – 0,39	0,38	0,36	0,38	2019 – 0,33	-0,06	-16%
росія	1993 – 0,48	0,41	0,40	2016 – 0,44	2020 – 0,36	-0,12	-26%
Румунія	1992 – 0,25	0,30	0,28	0,41	2019 – 0,35	+0,09	+37%
Словаччина	1992 – 0,20	0,30	0,27	0,26	2019 – 0,23	+0,03	+15%
Угорщина	1991 – 0,30	0,30	0,29	–	2019 – 0,30	+0,00	+1%
Україна	1992 – 0,30	0,29	0,25	0,25	2020 – 0,26	-0,04	-14%

Продовження табл. 5.7

1	2	3	4	5	6	7	8
Франція	1994 – 0,32	0,30	0,34	0,33	2018 – 0,32	+0,00	+0%
Чехія	1992 – 0,21	0,27	0,27	0,26	2019 – 0,25	+0,05	+22%
Швейцарія	1992 – 0,34	0,34	0,33	0,32	2018 – 0,33	-0,01	-2%
Швеція	1992 – 0,25	0,27	0,28	0,29	2019 – 0,29	+0,04	+18%

Аналізуючи дані таблиці 5.7, можна спостерігати, що рівень нерівності доходів Франції в 1994 році в 2018 році залишився на тому ж самому рівні – 32 %. В таких країнах як: Угорщина, Норвегія, Італія, Словаччина, Швеція, Чехія, Польща, Румунія, Німеччина, Бельгія, білорусь динаміка коефіцієнта Джині мала тенденцію до зростання відповідно до базового року, що свідчить про зростання ступеня нерівномірності розподілу доходу серед населення. Покращилась ситуація в таких країнах як: Греція, Україна, Португалія, Швейцарія, Молдова, Австрія, Нідерланди, Іспанія, росія, де індекс Джині отримав спадну тенденцію.

Вважаємо за доцільне розглянути динаміку зміни коефіцієнту Джині в країнах Європи за проаналізований період у вигляді наступного графіку (рис. 5.19).

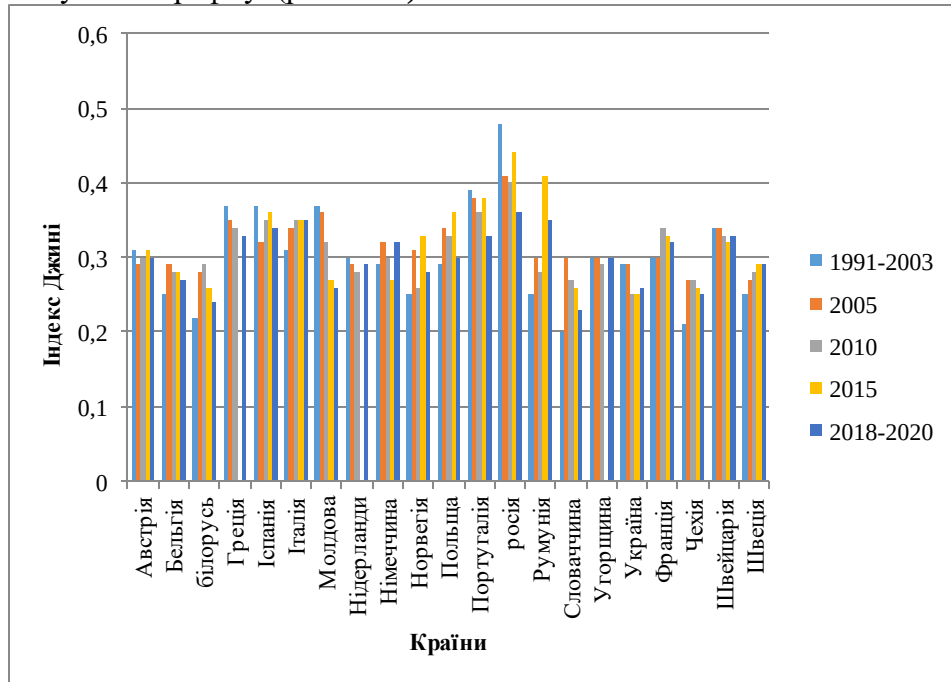

Рис. 5.19. Динаміка зміни коефіцієнту Джині в країнах Європи (на основі [670; 744])

Згідно з даними рис. 5.19, в період з 1991-2003 рр. найрівномірніше з представлених країн дохід в межах населення розподілявся в таких країнах: Словаччина – 0,2; Чехія – 0,2; білорусь – 0,22; Бельгія – 0,25; Норвегія – 0,25; Румунія – 0,25; Швеція – 0,25; Німеччина – 0,29; Польща – 0,29; Україна – 0,29. Дещо менш рівномірніше розподілялися доходи в Нідерландах, Угорщині, Франції, Австрії, Італії, Швейцарії, Греції, Іспанії, Молдові, Португалії. Коефіцієнт Джині в цих країнах варіюється в межах 30-39 %. Найгірша ситуація спостерігалася в росії, індекс Джині якої складав 48 %, а отже значна частина доходів зосереджувалась в руках найбагатших осіб країни.

В 2005 році ситуація особливо не змінилась. Найрівномірніше дохід розподілявся в Чехії, Швеції, білорусі, Австрії, Бельгії, Нідерландах та Україні. Найгірша ситуація, як і за попередній проаналізований період спостерігалась в росії.

Найнижче значення показника в 2010 році мала Україна – 25 %. В топ найзбалансованіших країн за розподілом доходу серед населення також увійшли: Норвегія, Словаччина, Чехія, Бельгія, Нідерланди, Румунія, Швеція, білорусь та Угорщина. росія хоч і покращила індекс Джині на 8 %, порівняно з 2005 роком, проте залишилась у самому кінці рейтингу з найвищим показником нерівномірності розподілу доходів серед аналізованих країн. Лідерами та аутсайдерами серед списку проаналізованих країн Європи в 2015 році залишились ті ж самі країни, що і в 2010 році, а саме: Україна з найкращим показником – 0,25 та росія з найгіршим показником – 0,44.

За останнім проаналізованим періодом (2018-2020 рр.) найкращий індекс Джині має Словаччина на рівні 23 %, а найгірший показник залишається в росії (36 %), навіть незважаючи на те, що за попередній проаналізований період, його значення суттєво знизилось в бік рівномірності розподілу доходів серед населення.

Розглянемо більш детально показники індексу Джині для України за період 1991-2020 рр. (рис. 5.20).

В цілому, узагальнивши вищенаведе, є підстави стверджувати про те, що індекс Джині в Україні є одним з найнижчих в світі і в 2020 році склав 26 %. При чому, показник має спадну тенденцію від моменту підписання Указу Президента України Леоніда Кучми «Про грошову реформу в Україні» в 1996 році, після кризового 1995 року, де показник Джині мав найвище значення за роки незалежності та складав 39 %. Окрім того, слід зазначити, що чим вищим є значення коефіцієнту, тим більшим є розрив між бідними та багатими верствами населення.

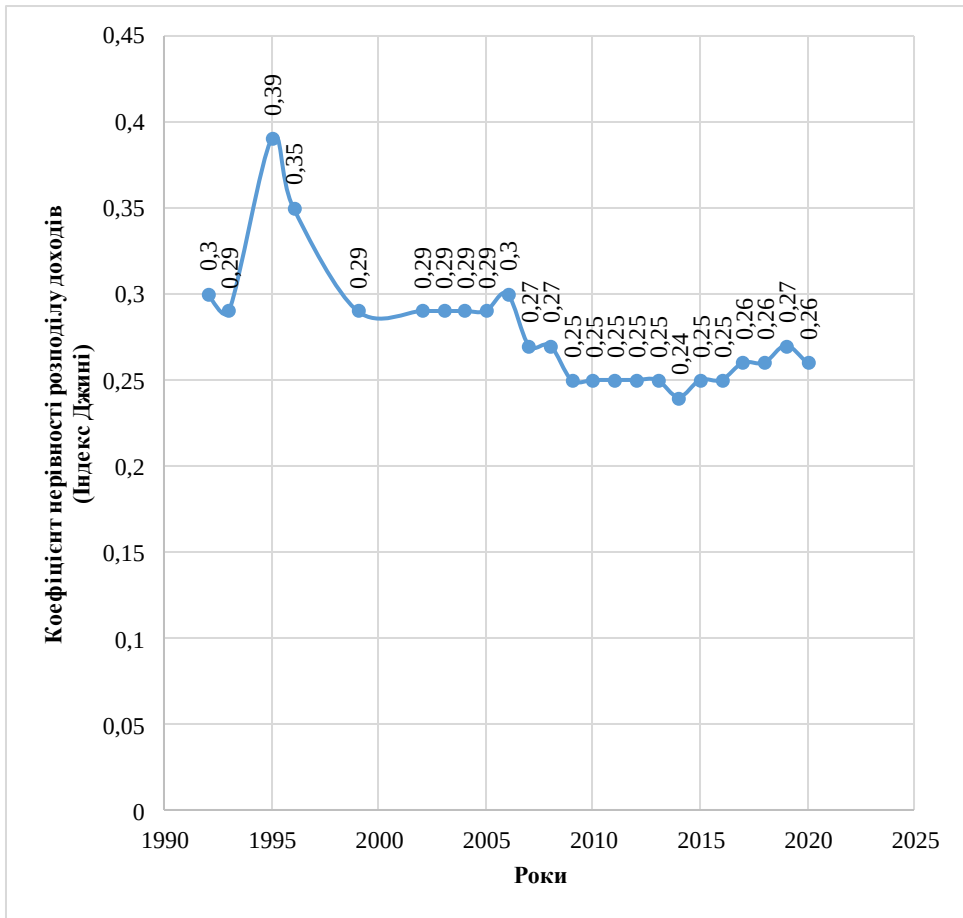

Рис. 5.20. Динаміка показника нерівності доходів в Україні за період 1991-2020 рр. [618]

Індекс якості життя. Рейтинг якості життя щорічно розраховується міжнародним проєктом Numbeo [145] серед країн світу, починаючи з 2012 року на початок календарного року. Щороку кількість країн в цьому рейтингу зростає (з 51 – в 2012 р. до 84 – в 2023 р.). Розрахунок здійснюється за наступними критеріями, зокрема: клімат, рівень забруднення довкілля, купівельна спроможність населення, співвідношення цін на житло і доходу, вартість життя, рівень безпеки, якість охорони здоров'я, час у дорозі на роботу [478]. Тобто, фактично – це є суб'єктивна оцінка якості життя населення, яка ґрунтується на об'єктивних показниках.

В роботі досліджувались показники якості життя населення в країнах Європейського Союзу, а також – пострадянського простору.

Отже, дослідимо індекс якості життя країн, що входять до Європейського Союзу, за 2019-2023 рр. (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Індекс якості життя в країнах Європейського Союзу, 2019-2023 рр.

Країна	Індекс якості життя за роками				
	2019	2020	2021	2022	2023
Австрія	191,1	182,5	182,4	179,2	185,8
Бельгія	162,1	153,5	150,9	151,9	157,3
Болгарія	130,6	129,8	126,3	130,1	131,6
Греція	137,8	133,1	129,9	129,2	128,6
Данія	198,6	192,7	190,0	192,4	194,7
Естонія	180,9	177,8	173,6	174,2	171,9
Ірландія	160,8	153,5	150,9	154,5	154,0
Іспанія	174,2	169,8	164,5	168,5	173,8
Італія	145,7	140,8	138,6	141,1	140,9
Кіпр	157,6	147,9	144,1	147,1	148,5
Латвія	149,2	150,0	147,6	150,8	153,2
Литва	156,4	159,4	160,0	161,8	161,5
Люксембург	н/д	н/д	н/д	173,6	192,9
Мальта	н/д	н/д	н/д	109,5	112,7
Нідерланди	188,9	183,7	183,3	185,4	196,7
Німеччина	187,0	179,8	176,8	180,3	179,0
Польща	148,0	141,8	132,6	140,0	139,9
Португалія	163,5	162,9	161,9	162,5	163,8
Румунія	140,3	132,4	131,7	133,4	132,9
Словаччина	153,1	152,5	149,7	151,2	149,7
Словенія	176,0	172,2	168,2	169,0	169,3
Угорщина	134,5	128,2	134,0	137,1	134,3
Фінляндія	194,0	190,2	182,8	185,0	190,5
Франція	157,8	153,9	150,7	156,7	153,8
Хорватія	165,3	159,0	156,1	159,2	163,2
Чехія	158,8	156,2	156,3	162,6	163,6
Швеція	178,7	175,9	171,4	175,3	175,8

Джерело: побудовано на основі даних [145].

Аналізуючи показники табл. 5.8, можна говорити про наступне:

– не зважаючи, в цілому, на високу оцінку якості життя населення країн Європейського Союзу, є країни в яких якість життя населення знизилась. Серед цих країн: Австрія (185,8 б. – 2023 р. та 191,1 б. – 2019 р.; зниження показника на 5,3 б.); Бельгія (157,3 б. – 2023 р. та 162,1 б. – 2019 р.; зниження показника на 9,2 б.); Греція (128,6 б. – 2023 р. та 137,8 б. – 2019 р.; зниження показника на 9,2 б.); Данія (194,7 б. – 2023 р. та 198,6 б. – 2019 р.; зниження показника на 3,9 б.); Естонія (171,9 б. – 2023 р. та 180,9 б. – 2019 р.; зниження показника на 9 б.); Ірландія (154,0 б. – 2023 р. та 160,8 б. – 2019 р.; зниження показника на 6,8 б.); Італія (140,9 б. – 2023 р. та 145,7 б. – 2019 р.; зниження показника на 4,8 б.); Кіпр (148,5 б. – 2023 р. та 157,6 б. –

2019 р.; зниження показника на 9,1 б.); Німеччина (179 б. – 2023 р. та 187 б. – 2019 р.; зниження показника на 8 б.); Польща (139,9 б. – 2023 р. та 148 б. – 2019 р.; зниження показника на 8,1 б.); Румунія (132,9 б. – 2023 р. та 140,3 б. – 2019 р.; зниження показника на 7,4 б.); Словаччина (149,7 б. – 2023 р. та 153,1 б. – 2019 р.; зниження показника на 3,4 б.); Словенія (169,3 б. – 2023 р. та 176 б. – 2019 р.; зниження показника на 6,7 б.); Фінляндія (190,5 б. – 2023 р. та 194 б. – 2019 р.; зниження показника на 3,5 б.); Франція (153,8 б. – 2023 р. та 157,8 б. – 2019 р.; зниження показника на 4 б.); Хорватія (163,2 б. – 2023 р. та 165,3 б. – 2019 р.; зниження показника на 2,1 б.); Швеція (175,8 б. – 2023 р. та 178,7 б. – 2019 р.; зниження показника на 2,9 б.);

– незначні відхилення спостерігаються в: Болгарії (131,6 б. – 2023 р. та 130,6 б. – 2019 р.; зміна показника на +1 бал); Іспанії (173,8 б. – 2023 р. та 174,2 б. – 2019 р.; зміна показника на – 0,4 б.); Португалії (163,8 б. – 2023 р. та 163,5 б. – 2019 р.; зміна показника на +0,3 б.); Угорщині (134,3 б. – 2023 р. та 134,5 б. – 2019 р.; зміна показника на – 0,2 б.);

– абсолютно позитивна динаміка прослідковується в показниках: Латвії (153,2 б. – 2023 р. та 149,2 б. – 2019 р.; зміна показника на +4 б.); Литви (161,5 б. – 2023 р. та 156,4 б. – 2019 р.; зміна показника на +5,1 б.); Люксембурга (192,9 б. – 2023 р. та 173,6 б. – 2022 р.; зміна показника на +19,3 б.); Мальти (112,7 б. – 2023 р. та 109,5 б. – 2022 р.; зміна показника на +3,2 б.); Нідерландів (196,7 б. – 2023 р. та 188,9 б. – 2019 р.; зміна показника на +7,8 б.). Проте, варто зауважити, що в дослідженні індексу якості життя Люксембург та Мальта з'явилися лише в 2022 році.

Отже, з вищенаведеної інформації слідує, що незважаючи на те, що Європейський Союз – стала, надійна, соціально-орієнтована інституція, а її країни є високорозвиненими з доволі високим індексом якості життя, індекс якості життя населення є нестійкою категорією, та в більшості випадків прямує до спадання. Проте, серед досліджуваних країн, не зважаючи ні на що, найвищі позиції в рейтингу серед 84 країн займають Нідерланди та Данія – 1 і 2 місце відповідно.

Для виявлення тенденцій щодо якості життя в країнах пострадянського простору, та здійснення порівняльного аналізу, пропонуємо розглянути табл. 5.9.

Таблиця 5.9

*Індекс якості життя в країнах пострадянського простору,
2019-2023 рр.*

<i>Країни</i>	<i>Індекс якості життя за роками</i>				
	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
<i>Азербайджан</i>	Н/Д	Н/Д	102,9	104,1	109,6
<i>білорусь</i>	141,5	134,8	107,3	108,5	114,7
<i>Вірменія</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>Грузія</i>	120,9	115,9	118,9	121,1	118,6
<i>Естонія</i>	180,9	177,8	173,6	174,2	171,9
<i>Казахстан</i>	87,2	88,3	96,4	93,8	97,6
<i>Киргизстан</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>Латвія</i>	149,2	150,0	147,6	150,8	153,2
<i>Литва</i>	156,4	159,4	160,0	161,8	161,5
<i>Молдова</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>росія</i>	104,9	102,3	101,7	103,3	103,0
<i>Таджикистан</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>Туркменістан</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>Узбекистан</i>	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
<i>Україна</i>	102,3	104,8	107,4	111,9	112,5

Джерело: побудовано на основі даних [145].

Аналізуючи показник якості життя в пострадянських країнах, можна констатувати, що є ряд країн, які не потрапили до рейтингу, серед них: Вірменія, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан.

Найвищий показник якості життя у 2023 році мають Естонія (171,9 б.), Литва (161,5 б.) та Латвія (153,2 б.), проте якщо Латвія (153,2 б. – 2023 р. та 149,2 б. – 2019 р.) та Литва (161,5 б. – 2023 р. та 156,4 б. – 2019 р.) постійно покращують свої позиції, то Естонія погіршила свій показник на 9 б. (171,9 б. – 2023 р. та 180,9 б. – 2019 р.).

За досліджуваний період найбільше знизився показник індексу якості життя в білорусі (141,5 б. – 2019 р. та 114,7 б. – 2023 р.), тобто абсолютне відхилення має від'ємне значення в 26,8 б.; схожа тенденція спостерігається у випадку з Грузією (120,9 б. – 2019 р. та 118,6 б. – 2023 р.) та росією (104,9 б. – 2019 р. та 103,0 б. – 2023 р.), хоча показник зменшився на 2,3 б. та 1,9 б. відповідно.

Позитивний приріст показника якості життя простежується в Азербайджані (+6,7 б.), Казахстані (+10,4 б.), а також в Україні (+10,2 б.).

Окремо проаналізуємо показник якості життя в Україні, дані щодо якого зображено на рис. 5.21.

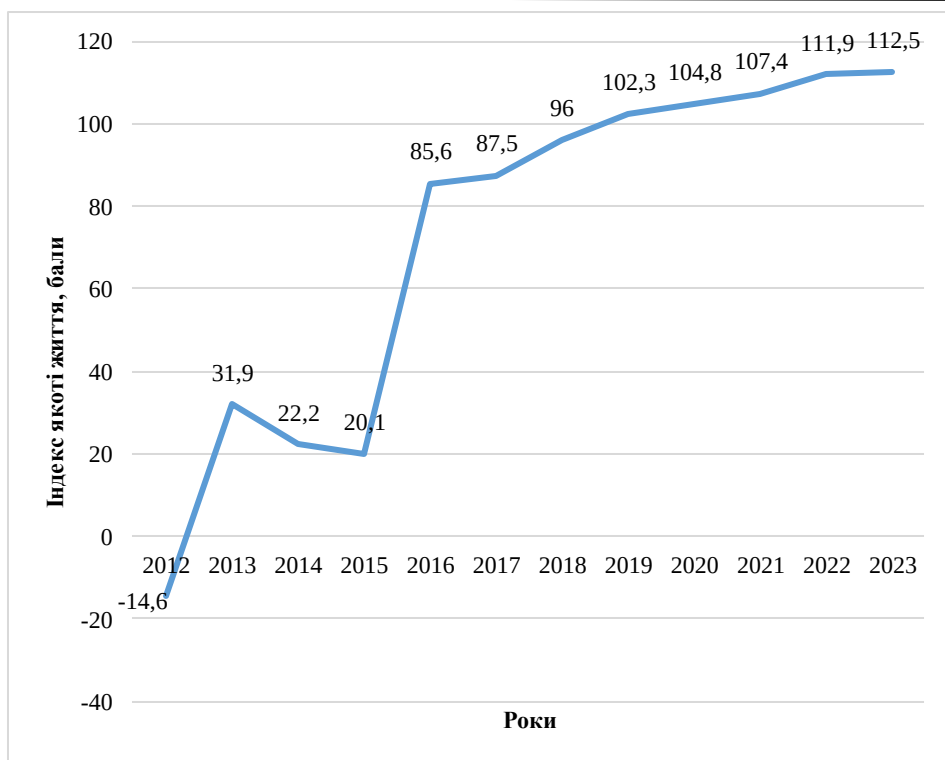

*Рис. 5.21. Індекс якості життя в Україні за 2013-2023 рр.
(на основі [145])*

Отже, з рис. 5.21, можна стверджувати, що у 2012 році індекс якості життя в Україні досягнув свого критичного від'ємного значення. Передусім, можемо пов'язати це з тим, що на той час при владі був режим Януковича, який асоціювався зі злочинами, зокрема, з економічними. Тому всі показники, які включаються до індексу якості життя, підкріплювались діями пануючого політичного режиму та були узаконені через діючу нормативно-правову базу. За час правління В. Януковича, індекс якості життя досягнув свого максимального значення на початку 2013 року, після чого почав поступово зменшуватись і сягав 20,1 б. на початку 2015 року.

Варто зазначити, що навіть з приходом П. Порошенка до влади та прийняття підвищення курсу долара до 26 грн., а згодом В. Зеленського – до 40 грн. та від початку 2015 року і до тепер Україна весь час лише зміцнює свої позиції в даному міжнародному рейтингу.

Окрім того, позитивним є той факт, що незважаючи на повномасштабне вторгнення росії на територію України, індекс якості життя населення, хоч і не суттєво, проте зростає.

Отже, проведене дослідження дало можливість ідентифікувати сукупність соціально-економічних наслідків економічної злочинності, серед яких:

- формування пакету боргових зобов'язань перед зовнішніми інституціями задля покриття дефіциту власних бюджетних коштів, який спричинений в тому числі різними видами економічних злочинів, що призводить до виникнення загроз в системі національної безпеки в цілому, та економічної безпеки, зокрема;

- зниження рівня конкурентоспроможності країни як міжнародного агента внаслідок невдалої економічної політики та діяльності уряду, що приєє виникненню та розвитку деструктивних процесів в системі економічної безпеки країни;

- диференціація суспільства за рівнем доходів та доступністю до різних соціальних благ, що визначає якісний рівень життя населення, а отже формує рівень розвитку країни, який є основою для формування національної безпеки в цілому та економічної безпеки зокрема.

5.3. Оцінка довіри стейкхолдерів до України з позиції запобігання та протидії економічній злочинності

Внутрішні та зовнішні стейкхолдери є особливо важливими з позиції формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Варто зауважити, що спочатку стейкхолдерів лише розглядали в контексті зацікавлених сторін щодо діяльності підприємства. «Основи стейкхолдерської теорії, відомої як теорії зацікавлених сторін, почали формуватися ще в 30-ті роки XX століття як такі, що стосувалися бізнесу. Відправним пунктом теорії є твердження про те, що цілі компанії набагато ширші, ніж створення прибутку для її власників. Вони також включають у себе турботу про добробут значно ширшого кола агентів: акціонерів, працівників компанії, клієнтів, постачальників, державної влади, суспільства в цілому. Рассел Аскоф пізніше розширює межі поняття стейкхолдерів та виділяє «майбутні покоління» як окрему групу. На його думку, менеджери не повинні приймати рішень, які б обмежували сферу вибору нових поколінь в майбутньому» [55, с. 156].

В останні десятиліття теорія зацікавлених сторін все частіше використовується в науці для розробки та оцінки ефективності державної політики та системи державного управління в цілому. Відповідно досить важливим при вивченні державної кримінальної

політики у сфері запобігання та протидії економічній злочинності є вивчення зацікавлених сторін, якими зазвичай виступають суб'єкти економічної діяльності. При визначенні особливості впливу економічної злочинності на систему економічних відносин була проаналізована думка внутрішніх стейкхолдерів. Варто наголосити, що важливим при розробці державної кримінальної політики є оцінка довіри внутрішніх стейкхолдерів до соціальних інституцій в тому числі до суб'єктів реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (табл. 5.10).

Таблиця 5.10

Довіра населення до соціальних інституцій [75]

<i>Соціальний інститут</i>	<i>Зовсім не довіряю</i>	<i>Скоріше не довіряю</i>	<i>Скоріше довіряю</i>	<i>Повністю довіряю</i>	<i>Важко відповісти</i>	<i>Баланс довіри-недовіри*</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Президент України	30,4	29,8	25,7	8,2	6,0	-26,3
Верховна Рада України	35,4	40,7	15,8	1,5	6,5	-58,8
Уряд України	36,9	37,9	16,4	1,7	7,1	-56,7
Державний апарат (чиновники)	40,1	39,3	9,9	2,1	8,5	-67,4
Голова вашого міста/ селища/ села	14,0	22,0	45,1	8,9	10,1	18,0
Місцева рада вашого міста / селища / села	14,5	22,8	43,3	6,7	12,7	12,7
Збройні Сили України	9,8	17,6	48,4	17,8	6,5	38,8
Державна прикордонна служба	13,0	21,5	43,1	12,1	10,4	20,7
Національна гвардія України	15,2	22,1	41,4	10,8	10,6	14,9
Національна поліція	21,4	31,8	31,1	5,2	10,5	-16,9
Служба безпеки України (СБУ)	21,8	29,2	29,1	4,7	15,2	-17,2
Державна служба з надзвичайних ситуацій	12,5	16,1	45,4	14,7	11,3	31,5
Прокуратура	35,4	34,6	14,2	2,9	12,9	-52,9
Суди (судова система в цілому)	42,5	32,9	12,1	2,2	10,3	-61,1
Місцевий суд у вашому районі, місті	33,6	29,3	15,8	2,9	18,4	-44,2
Верховний Суд	36,1	26,7	15,5	3,3	18,4	-44,0

Продовження табл. 5.10

1	2	3	4	5	6	7
Конституційний Суд України	39,2	25,5	14,5	3,9	16,7	-46,3
Національне антикорупційне бюро України	43,1	29,4	10,1	1,6	15,7	-60,8
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	43,2	27,1	10,8	1,5	17,4	-58,0
Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)	43,3	27,7	9,4	1,8	17,9	-59,8
Вищий антикорупційний суд	44,3	25,9	10,4	2,1	17,3	-57,7
Уповноважений Верховної Ради з прав людини	19,7	18,5	27,2	5,2	29,4	-5,8
ЗМІ України	20,5	28,6	38,3	4,7	7,9	-6,1
ЗМІ росії	55,4	23,9	6,8	1,0	13,0	-71,5
Національний банк України	28,0	36,4	22,8	2,6	10,2	-39,0
Комерційні банки	36,6	36,4	15,1	2,7	9,2	-55,2

Отже, наведені дані в табл. 5.10 свідчать про те, що частина населення, яка «зовсім не довіряє» соціальним інститутам, таким як: Президент України, Верховна Рада, Уряд України, Прокуратура, Місцевий суд у районі, місті, Верховний Суд, Конституційний Суд України та Комерційні банки складає понад 30 % населення.

Понад 40 % населення «зовсім не довіряють» Державному апарату (чиновники), Судам (судова система в цілому), Національному антикорупційному бюро України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищому антикорупційному суду, понад 50 % населення «зовсім не довіряють» ЗМІ росії, понад 10 % населення «зовсім не довіряють» Голові міста/селища/села, Місцевій раді міста/селища/села, Державній прикордонній службі, Національній гвардії України, Державній службі з надзвичайних ситуацій, Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, понад 20 % населення не мають довіри зовсім до Національної поліції, Служби безпеки України (СБУ), ЗМІ України та Національного банку України, менше 10 % населення «зовсім не довіряють» Збройним Силам України.

Довіра населення до соціальних інституцій – «скоріше не довіряю» складає понад 20 %, таких як: Президент України, Голова міста/селища/села, Місцева рада міста/селища/села, Державна прикордонна служба, Національна гвардія України, Служба безпеки України (СБУ), Місцевий суд у вашому районі, місті, Верховний Суд, Конституційний Суд України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Вищий антикорупційний суд, ЗМІ України та ЗМІ росії, понад 30 % населення недовіряють «скоріше не довіряють» Уряду України, Державному апарату (чиновники), Національній поліції, Прокуратурі, Судам (судова система в цілому), Національному банку України та Комерційним банкам, аж понад 40 % населення «скоріше не довіряють» Верховній Раді України, понад 10 % населення не довіряють Збройним Силам України, Державній службі з надзвичайних ситуацій та Уповноваженому Верховної Ради з прав людини.

Внутрішні стейкхолдери, що «скоріше довіряють» таким соціальним інституціям, як Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та Національний банк України становлять більше як 20 % населення України. Лише понад 10 % населення «скоріше довіряють» наступним соціальним інститутам: Верховна Рада України, Уряд України, Прокуратура, Суди (судова система в цілому), Місцевий суд у районі, місті, Верховний Суд, Конституційний Суд України та Комерційні банки, менше 10 % населення «скоріше довіряють» Державному апарату (чиновники), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) та ЗМІ росії.

Більше як 40 % населення «скоріше довіряють» – Голові міста/селища/села, Місцевій раді міста/селища/села, Збройним Силам України, Державній прикордонній службі, Національній гвардії України та Державній службі з надзвичайних ситуацій, більше ніж 30 % населення «скоріше довіряють» – Національній поліції та ЗМІ України, менше ніж 10 % населення «скоріше довіряють» ЗМІ росії.

Найбільша верства населення, що довіряє Збройним силам України складає понад 17 %, понад 10 % населення «повністю довіряє» Державній прикордонній службі, Національній гвардії України, Державній службі з надзвичайних ситуацій, більше ніж 8% населення «повністю довіряють» Президентіві України та Голові свого міста/селища/села, лише понад 2 % населення «повністю довіряють» – Державному апарату (чиновники), Прокуратурі, Судам (судова система в цілому), Місцевому суду у районі, місті, Вищому антикорупційному суді, Національному банку України та Комерційним банкам, лише понад

1 % населення «повністю довіряють» – Верховній Раді України, Уряду України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) та ЗМІ росії, понад 5 % населення «повністю довіряють» – Місцевій раді міста/селища/села, Національній поліції та Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, понад 3 % населення «повністю довіряють» – Верховному Суду та Конституційному Суду України, понад 4 % населення «повністю довіряють» – Службі безпеки України (СБУ) та ЗМІ України.

Населенню, якому «важко відповісти» стосовно довіри/недовіри до Соціального інституту, а саме до:

- Президента України, Верховної Ради України та Збройних Сил України становить понад 6 % населення;

- Уряду України та ЗМІ України більше ніж 7 % населення;

- Державного апарату (чиновники) понад 8 % населення;

- Комерційних банків понад 9% населення;

- Голові міста/селища/села, Місцевій рада міста/селища/села, Державній прикордонній службі, Національній гвардії України, Державній службі з надзвичайних ситуацій, Прокуратурі, Судам (судова система в цілому), ЗМІ росії та Національному банку України понад 10 % населення;

- Службі безпеки України (СБУ), Національному антикорупційному бюро України понад 15 % населення;

- Конституційному Суді України більше як 16 % населення;

- Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Вищого антикорупційного суду понад 17 % населення;

- Місцевому суді у районі, місті, Верховному Суду понад 18 % населення;

- Уповноваженому Верховної Ради з прав людини понад 29 % населення.

Для оцінки інтересів зовнішніх стейкхолдерів пропонуємо до уваги вивчення думки іноземних суб'єктів економічних відносин в Україні. Зважаючи на специфічний об'єкт дослідження, вважаємо, що такими стейкхолдерами є іноземні інвестори, які вкладають кошти в економіку України (рис. 5.22 та табл. 5.11).

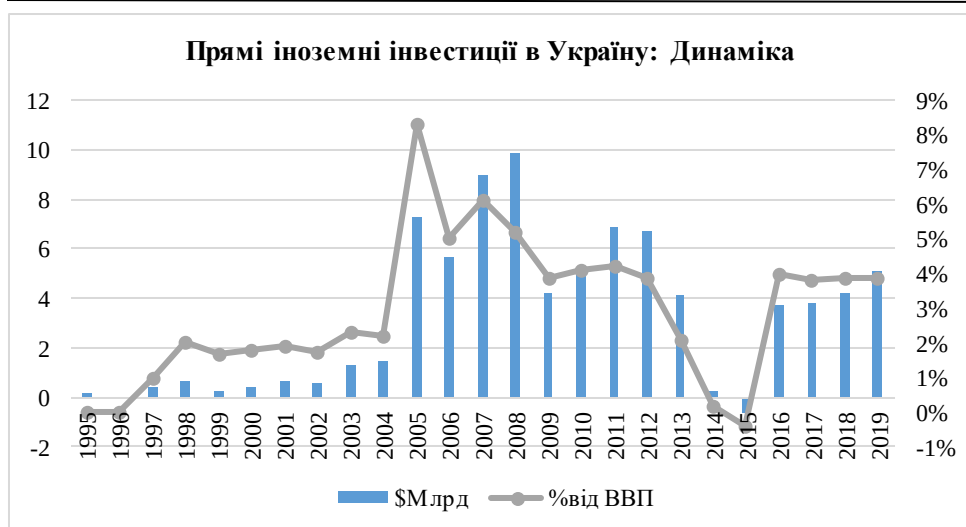

Рис. 5.22. Прямі іноземні інвестиції в Україну [76]

Таблиця 5.11

Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих інвестицій за регіонами України (2015-2019) (у відсотках до початку року)

Регіон	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	84,2	95,9	110,5	111,9	106,4
Волинська	91,1	99,6	102,1	102,2	119,5
Дніпропетровська	69,7	86,6	105,6	95,9	107,4
Донецька	75,3	71,5	89,3	115,5	108,6
Житомирська	85,7	97,1	104,9	103,2	105,2
Закарпатська	93,3	101,7	102,5	105,6	105,1
Запорізька	80,9	126,5	105,5	98,9	101,3
Івано-Франківська	90,4	98,8	109,4	98,9	80,9
Київська	91,0	95,2	104,7	100,6	103,0
Кіровоградська	74,3	112,3	119,0	98,8	107,7
Луганська	76,8	98,3	100,4	99,8	102,3
Львівська	94,1	80,7	111,6	101,9	117,8
Миколаївська	93,0	100,3	96,5	107,0	138,5
Одеська	92,8	93,1	97,9	104,1	102,2
Полтавська	96,2	100,3	100,6	101,7	113,7
Рівненська	82,3	79,9	84,1	97,2	103,2
Сумська	75,6	95,4	95,6	101,6	107,3
Тернопільська	88,1	97,9	93,4	223,7	49,2
Харківська	90,8	42,3	99,4	102,2	116,9
Херсонська	101,3	95,4	108,5	93,7	119,8
Хмельницька	87,5	95,5	108,0	117,4	101,2
Черкаська	67,8	96,1	100,4	98,2	108,3
Чернівецька	86,1	96,7	74,6	107,0	116,4
Чернігівська	92,3	261,9	178,0	101,4	101,6
м.Київ	85,8	107,6	99,0	106,4	111,2

Проаналізувавши динаміку прямих іноземних інвестицій в Україну можна стверджувати про її нестійкий та мінливий характер. Найбільше прямих іноземних інвестицій з моменту своєї незалежності Україна отримала у 2008 році у розмірі 9,9 млрд. дол. США. У період 2014-2015 років спостерігалось різке скорочення та навіть від'ємне значення ПІІ в країну, що пов'язане з фінансовою кризою, яка охопила весь світ. Починаючи з 2016 року розмір ПІІ поступово зростає та у 2019 році досяг 5,1 млрд. дол. США, що є позитивним явищем для економіки держави. Співвідношення прямих іноземних інвестицій до ВВП було найвищим у 2005 році і складало 8,3 %, а протягом останніх років не перевищує 4 %.

Відповідно до цього оцінимо очікування іноземних інвесторів від державної політики загалом та окремі рішення державної влади, що оцінюються як економічні злочини. Інформаційною базою вивчення та аналізу очікувань іноземних інвесторів є «П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів» [77; 294]. Зазначене опитування проводилося протягом 2019 р. через онлайн-платформу Info Sapiens. Опитування пройшли 117 іноземних інвесторів, серед яких 62 % – стратегічні інвестори, а 74 % інвестори, що мають інвестиції в Україні. Окремі аспекти опитування, що стосуються державної політики представлено на рисунках 5.23, 5.24, 5.25, 5.26.

Рис. 5.23. Результати опитування іноземних інвесторів щодо впливу діяльності державної влади на інвестиційні рішення [74]

Рис. 5.24. Результати опитування іноземних інвесторів щодо впливу стану суспільних відносин на інвестиційні рішення [78]

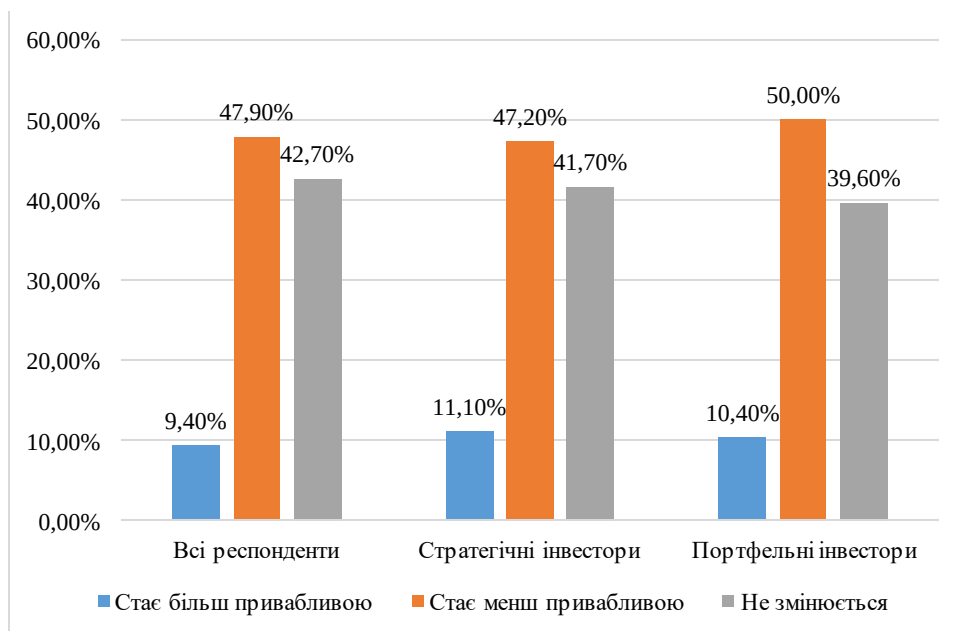

Рис. 5.25. Результати опитування іноземних інвесторів щодо динаміки інвестиційної привабливості України [72;73]

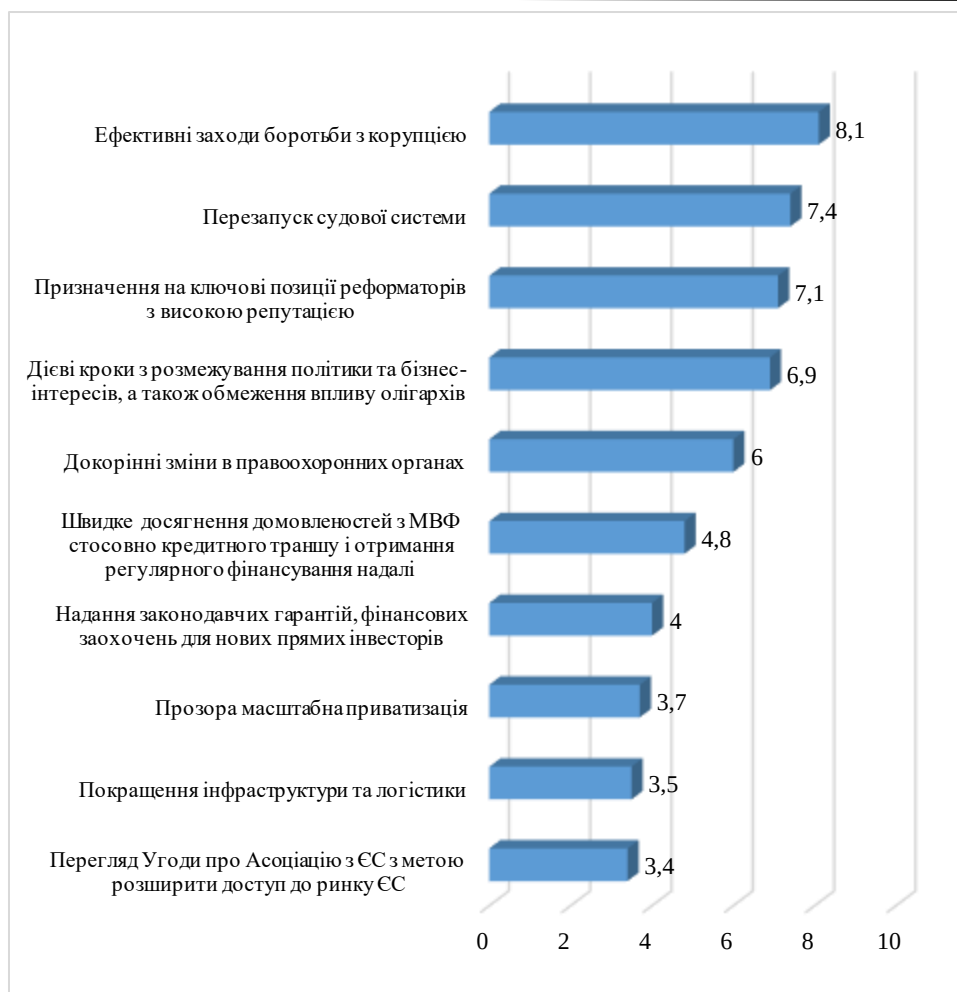

Рис. 5.26. Результати опитування іноземних інвесторів щодо впливу трансформації державного управління на інвестиційні рішення [72]

Позитивним є рішення зовнішніх стратегічних інвесторів стосовно надання Україні інвестиційних ресурсів у разі введення чергового локдауну – 47,3 % опитаних підтвердило готовність до фінансування. Майже 2 % інвесторів згодні збільшувати надходження прямих іноземних інвестицій незалежно від ситуації в країні та світі. В той же час 12,7 % інвесторів вимушені будуть припинити інвестиції, а 14,6 % інвесторів скоротять інвестиції в Україну.

За результатами проведеного опитування стосовно бар'єрів для притоку іноземним інвестиціям в Україну можна зробити наступні висновки. Головним стримуючим фактором надходження інвестицій в країну є недовіра до судової системи, яка очолила антирейтинг (1 місце

серед всіх респондентів). Розповсюджена корупція займає друге місце серед опитаних іноземних інвесторів. Ці два негативних фактори є важливою перешкодою для іноземних інвесторів стосовно вкладення фінансових активів у розвиток України. Репресивні дії правоохоронних органів, обтяжливе та мінливе законодавство, монополізація ринків та захоплення влади олігархами, складне податкове адміністрування, а також обмеження на рух капіталу та валютні операції інвестори також вбачають суттєвими перешкодами для інвестування в Україну.

Оцінивши відповіді респондентів стосовно інвестиційної привабливості України доцільно зазначити, що 47,9 % вважають її менш привабливою, ніж у попередні періоди. Водночас 42,7 % опитаних інвесторів стверджують, що Україна не змінила інвестиційної привабливості, і лише 9,4 % інвесторів переконані у тому, що Україна стає більш привабливою для інвестування.

Проаналізувавши відповіді респондентів-інвесторів щодо заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України варто зазначити наступне. Найбільший позитивний вплив матимуть впроваджені ефективні заходи боротьби з корупцією (8,1 з 10 балів). Друге та третє місце займають перезапуск судової системи та призначення на ключові позиції реформаторів з високою репутацією. Не менш важливим заходом, який підвищить рівень інвестицій в країні є впровадження дієвих кроків з розмежування політики та бізнес-інтересів, а також обмеження впливу олігархів. Слід відмітити, що найменший вплив на надходження іноземних інвестицій матимуть прозора масштабна приватизація, покращення інфраструктури і логістики, а також перегляд угоди про Асоціацію з ЄС з метою розширення доступу до ринку ЄС.

РОЗДІЛ 6

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

6.1. Економічна злочинність як деструктивний фактор економічного розвитку держави

В умовах забезпечення та реалізації державної політики щодо дотримання належного рівня економічної безпеки держави, одне із ключових значень належить боротьбі зі злочинністю, зокрема й економічною. Прояви економічної злочинності полягають у зацікавленості різних осіб відносно привласнення матеріальних, грошових цінностей та неправомірного заволодіння відповідною інформацією, яка може становити певну цінність як на місцевому, так і на державному рівнях, що, в свою чергу, призводить до деструктивних факторів економічного розвитку країни. Для побудови ефективної моделі розвитку економіки країни та підтримки її на належному рівні необхідною є розробка відповідних механізмів, які допоможуть знизити рівень злочинності.

Роль економічної злочинності як стримуючого фактору розвитку економічних відносин вивчали: Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, В.В. Євдокимов, О.М. Литвак, Г.А. Матусовський, М.І. Мельник, В.М. Попович та К.В. Юртаєва. Не применшуючи напрацювань відомих дослідників, вважаємо за необхідне визначити існуючий стан економічної злочинності в Україні, а також розглянути складові структури кримінальних правопорушень, а також здійснити їх кількісний аналіз.

Варто зазначити, що серед кримінальних правопорушень, наведених на рис. 6.1, перше місце у 2022 р. займають правопорушення, які вчинялися проти власності, що становить 113137 (31 %) зафіксованих випадків. В свою чергу, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності та кримінальні правопорушення у сфері електронно-обчислювальних машин складають лише 1 % у загальній структурі кримінальних правопорушень та на кінець 2022 р. становили близько 3414 та 3415 кримінальних проваджень відповідно.

Таким чином, підсумовуючи наведені дані, можна прослідкувати таку ситуацію, що серед частки кримінальних правопорушень в Україні, у 2022 році економічні злочини становили близько 33 % у загальній структурі, що є негативним фактором, який суттєво впливає на рівень розвитку економічної безпеки країни в цілому.

В свою чергу, вважаємо за необхідне прослідкувати динаміку щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за період 2018-2022 рр. (рис. 6.2).

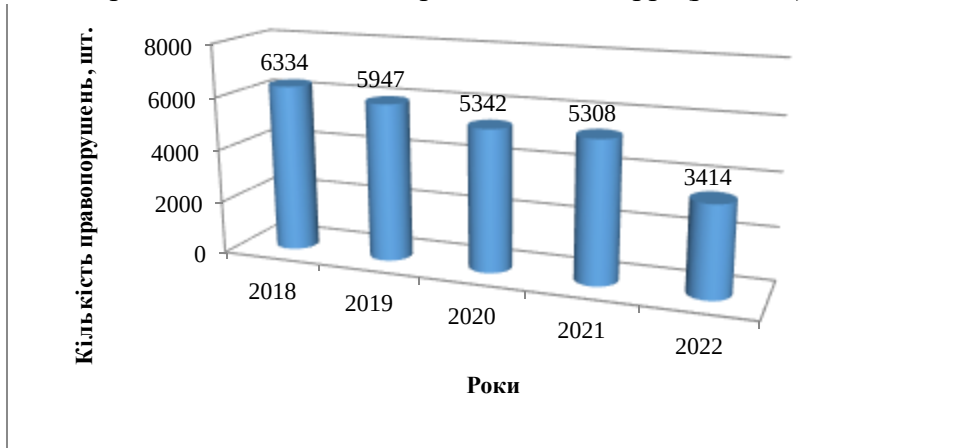

Рис. 6.2. Динаміка загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, 2018-2022 р. [346]

Слід відмітити, що протягом досліджуваного періоду спостерігається стала тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень, здійснених у сфері господарської діяльності. Так, у 2018 році кількість злочинів становила 6334, у 2019 році відбулося зменшення кількості злочинів на 6,11 %, що дорівнювали 5947, у 2020 році – 5342, у 2021 році – 5308, у 2022 році кількість правопорушень склала 3414, що на 35,68 % менше ніж у 2021 році. Дана динаміка є досить позитивною, що може свідчити про удосконалення законодавчої бази щодо унеможливлення проявів злочинності у сфері господарської діяльності.

На наступному рис. 6.3 представлено кількість кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, які вчинено у сфері господарської діяльності у 2018-2022 рр.

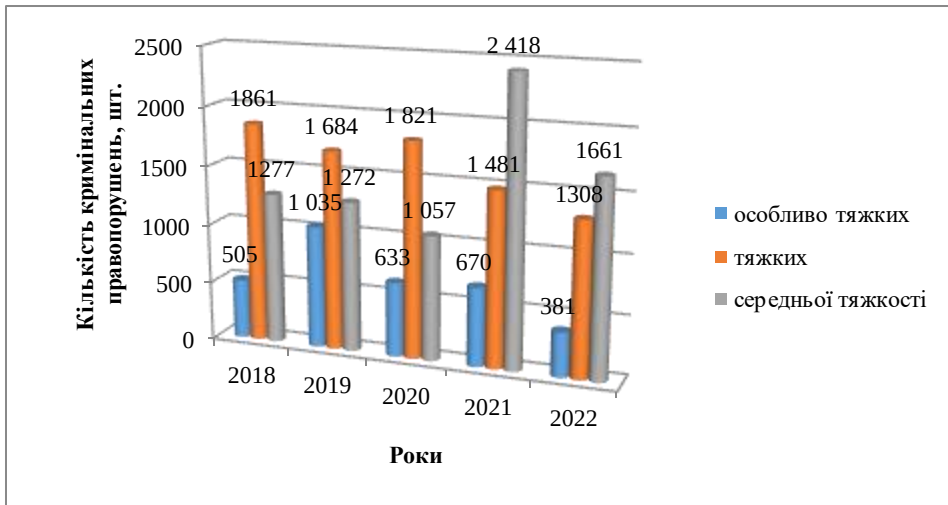

Рис. 6.3. Динаміка вчинених кримінальних правопорушень економічного характеру за ступенем тяжкості, 2018-2022 р. [346]

Отже, з вищенаведеного рис. 6.3 можна зробити висновок, що серед кримінальних правопорушень у сфері господарювання за ступенем тяжкості протягом досліджуваного періоду найбільшу кількість складають саме тяжкі злочини, так у 2018 році їх кількість дорівнювала 1861, у 2019 році показник зменшився на 9,51 % (1684) порівняно з 2018 роком, у 2020 році відбулося збільшення кількості злочинів даного ступеню тяжкості до значення 1821, що на 8,14 % більше, ніж у попередньому році, у 2021 та 2022 році спостерігається поступове зменшення кількості тяжких злочинів, так на кінець досліджуваного періоду їх кількість становила вже 1308, що на 11,68 % менше, ніж у 2021 році.

Щодо особливо тяжких злочинів, слід відмітити, що у 2019 році зафіксовано їх максимальну кількість, яка становила 1035, а вже починаючи з 2020 року спостерігається поступове зменшення показника, так на кінець досліджуваного періоду було зареєстровано 381 злочин даного ступеня тяжкості, що на 43,13 % менше, ніж у попередньому році.

Однак дещо інша ситуація спостерігається із економічними злочинами середньої тяжкості. Так, у 2021 році спостерігається тенденція до збільшення злочинів середньої тяжкості, про що вказує кількість правопорушень, яка становила 2418, що на 128,76 % більше, ніж у 2020 році. В свою чергу, у 2022 році кількість правопорушень дещо зменшилася та становила – 1661, проте за весь досліджуваний період даний показник знаходиться на високому рівні, порівняно з попередніми роками.

Для проведення аналізу інформації про кількість вчинених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за 2018-2022 рр. розглянемо їх у відповідності до статей Кримінального кодексу України (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, 2018-2022 рр. [346]

Кримінальне правопорушення згідно ККУ	Роки дослідження					АВ, +/-	ВВ, %
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 2021	2022 2021
ст. 199	915	859	698	494	215	-279	-56,48
ст. 200	609	711	724	1577	933	-644	-40,84
ст. 201	125	112	114	135	60	-75	-55,56
ст. 201-1	0	0	0	16	11	-5	-31,25
ст. 201-2	0	0	0	0	384	384	-
ст. 203-1	3	2	4	2	0	-2	-100,00
ст. 203-2	301	764	363	267	174	-93	-34,83
ст. 204	574	562	615	721	546	-175	-24,27
ст. 205	715	248	0	0	0	0	-
ст. 205-1	269	478	635	407	88	-319	-78,38
ст. 206	161	158	124	120	28	-92	-76,67
ст. 206-2	70	130	90	70	15	-55	-78,57
ст. 209	242	283	348	395	437	42	10,63
ст. 209-1	4	2	1	5	1	-4	-80,00
ст. 210	18	23	16	17	3	-14	-82,35
ст. 211	4	1	8	3	0	-3	-100,00
ст. 212	1099	852	910	760	390	-370	-48,68
ст. 212-1	48	35	44	24	4	-20	-83,33
ст. 213	639	476	269	106	40	-66	-62,26
ст. 216	0	0	0	1	0	-1	-100,00
ст. 218-1	6	1	1	1	4	3	300,00
ст. 219	29	31	26	20	14	-6	-30,00
ст. 220-1	0	0	1	0	0	0	-
ст. 220-2	5	0	0	10	0	-10	-100,00
ст. 222	58	76	142	147	7	-140	-95,24
ст. 222-1	0	3	2	0	0	0	-
ст. 223-2	0	1	2	0	0	0	-
ст. 224	0	0	1	0	1	1	-
ст. 227	29	34	35	45	21	-24	-53,33
ст. 229	111	62	123	95	27	-68	-71,58
ст. 231	272	8	16	9	2	-7	-77,78
ст. 232	11	5	3	7	2	-5	-71,43
ст. 232-1	0	2	0	0	0	0	-
ст. 232-2	0	1	0	0	0	0	-
ст. 233	17	22	16	15	6	-9	-60,00

Слід відмітити, що за останні роки максимальна кількість кримінальних правопорушень у сфері господарювання вчинена за ст. 200 ККУ «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними

картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення». Так, у 2018 році їх кількість склала 609 зафіксованих порушень, у 2019 році – 711, у 2020 році – 724, у 2021 році зафіксовано максимальну кількість злочинів за даною статтею – 1577, на кінець 2022 року показник дещо знизився та становив – 933 випадки, що на 40,84 % менше, ніж у 2021 р.

Наступними за кількістю вчинених економічних злочинів є правопорушення здійснені за ст. 212 ККУ «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» зменшується, проте також зберігається тенденція до ведення господарської діяльності в тіньовому секторі. Так, у 2018 році було зафіксовано близько 1099 правопорушень, у 2021 році – 760, а на кінець 2022 року – 390, що на 48,68 % менше, ніж у 2021 році.

Значну кількість злочинів зафіксовано за ст. 199 ККУ «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей». Зокрема, у 2018 р. кількість кримінальних правопорушень становила понад 915 випадків. З 2019 року зафіксовано поступове зменшення показника та на кінець 2022 року кількість правопорушень за даною статтею становила 215 випадків.

Розглядаючи ст. 201 ККУ «Контрабанда», можна стверджувати, що кількість зафіксованих випадків контрабанди протягом 2018-2022 рр. зменшилася, хоча у 2021 році відбулося збільшення, яке становило 135 правопорушень, проте на кінець 2022 року зареєстровано зменшення злочинів на 55,56 % порівняно з 2021 роком.

В свою чергу, за ст. 201-1 ККУ «Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України» у 2021 році зафіксовано 16 випадків правопорушень. А на кінець 2022 року їх кількість склала 11, що на 31,25 % менше, порівняно з попереднім роком.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України збільшились обсяги гуманітарної допомоги для населення з інших країн світу. Для регулювання на законодавчому рівні відповідальності за прийняття, зберігання та витрачання гуманітарної допомоги Законом України «Щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» за № 2155-IX від 24 березня 2022 р, який набув чинності 03 квітня 2022 р. внесено зміни

до Кримінального кодексу України в частині його доповнення статтею 201-2. Так, у 2022 році було зафіксовано понад 384 кримінальних правопорушення за ст. 201-2 ККУ «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» та притягнуто до відповідності винних осіб.

Слід відзначити, що максимальна кількість злочинів за ст. 203-1 ККУ «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» у 2020 році зафіксовано на рівні 4 правопорушення, проте на кінець досліджуваного періоду не зафіксовано жодного кримінального правопорушення за даною статтею.

Відповідно до даних наведених в табл. 6.1, за ст. 203-2 ККУ «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» протягом 2018-2022 рр. спостерігається тенденція до зменшення злочинів, так у 2020 році кількість зафіксованих правопорушень становила 363, що удвічі менше, ніж у 2019 році, у 2021 році – 267, що на 26,45 % менше, ніж у 2020 році, на кінець 2022 року кількість злочинів за даною статтею зареєстровано близько 174 випадків, що на 34,83 % менше, ніж у 2021 році.

В свою чергу, щодо злочинів, пов'язаних зі ст. 204 ККУ «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів», прослідковується тенденція, згідно якої кількість правопорушень за 2018-2020 рр. зафіксовано у межах 562-615 випадків, у 2021 році зареєстровано максимальну кількість злочинів даного виду – 721, але вже на кінець 2022 року відбулося скорочення кількості таких злочинів до 546 (24, 27 %), порівняно з 2021 роком.

Реальну оцінку кримінальних правопорушень за ст. 205 ККУ «Фіктивне підприємство» можливо здійснити лише за 2018 та 2019 рік, адже дана стаття була виключена з ККУ у 2019 році, однак у 2019 було зафіксовано 248 правопорушень даного виду.

У період з 2018 по 2020 рр. за ст. 205-1 ККУ «Підrobлення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» зафіксовано збільшення злочинів до 635 випадків, але вже на кінець 2022 року спостерігається тенденція до зменшення показника за даною статтею, який дорівнює 88 злочинів, що на 78,38 % менше порівняно з 2021 роком.

За ст. 206 ККУ «Протидія законній господарській діяльності» спостерігається тенденція до зменшення, починаючи з 2019 р. Так у 2019 р. кількість правопорушень становила 158, у 2020 р. – 124, у 2021 р. – 120, у 2022 р. – 28, що на понад 76,67 % менше, порівняно з 2021 р.

Протягом 2018-2022 рр. за ст. 206-2 ККУ «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» відбулося поступове зменшення даного виду кримінального правопорушення починаючи з 2020 року. Таким чином, у 2020 році зафіксовано 90 випадків, що на 30,77 % менше, ніж у 2019 році, у 2021 році – 70, а на кінець 2022 року лише 15 випадків, що на 78,57 % менше, ніж у попередньому році. Протягом 2020-2022 року відбулося збільшення фіксації випадків за ст. 209 ККУ «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом». Так у 2020 році кількість злочинів склала 348, що на 22,97 % більше, ніж у 2019 році, а на кінець 2022 року кількість правопорушень, що становлять 437, збільшилася на 10,63 %, порівняно з 2021 роком. За ст. 210 ККУ «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» зареєстровано зменшення кількості злочинів, починаючи з 2020 року. Так у 2020 році зафіксовано 16 правопорушень, що на 30,43 % менше, ніж у 2019 році. У свою чергу, у 2021 році відбулося незначне збільшення даних злочинів на 6,25 % порівняно з 2020 роком, а на кінець досліджуваного періоду зафіксовано лише 3 правопорушення, що на 82,35 % менше, ніж у 2021 року.

Разом з тим, слід зазначити, що за ст. 211 ККУ «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» зафіксовано хвилеподібну тенденцію. Таким чином, у 2018 році кількість таких правопорушень становила 4, у 2019 році лише 1, що на 75 % менше аніж у 2018 році, у 2020 році відбулося збільшення показника удвічі, порівняно з 2018 роком, у 2021 році зареєстровано лише 3 правопорушення за даною статтею ККУ, а на кінець 2022 року не зафіксовано жодного випадку.

Значне скорочення випадків правопорушень зафіксовано за ст. 212-1 «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Так, у 2018 році їх кількість становила 48, а вже у 2021 році удвічі менше, на кінець 2022 року лише 4 зафіксованих правопорушення, що на 83,33% менше, аніж у 2021 році. Сталою є тенденція до зменшення скоюваних злочинів протягом досліджуваного періоду за ст. 213 ККУ «Порушення порядку здійснення заготівлі металобрухту та операцій з металобрухтом». Так у 2018 році кількість випадків становила – 639 випадків, у 2019 році – 476, у 2020 році – 269, у 2021 році – 106, а на кінець 2022 року – 40, що на 62,26 % менше, ніж у попередньому році. Значно зменшилась кількість зафіксованих фактів за ст. 219 ККУ «Доведення до банкрутства»

протягом 2018-2022 рр. Так у 2020 році їх кількість становила 26, у 2021 році – 20, а на кінець 2022 року лише 14 зареєстрованих злочинів, що на 30 % менше, ніж у 2021 році. Щодо ст. 222 ККУ «Шахрайство з фінансовими ресурсами» слід відмітити, що у 2019 році кількість зафіксованих правопорушень становила 76, а вже у 2020 році їх кількість збільшилася майже удвічі та становила 142 випадки, проте на кінець 2022 року кількість порушень значно зменшилася та склала лише 7 правопорушень, що на 95,24 % менше, ніж у попередньому році. За ст. 227 ККУ «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» у 2021 році зареєстровано найбільшу кількість злочинів, яка склала понад 45 правопорушень, на кінець 2022 р. їх кількість становила 21, що у два рази менше, ніж у 2021 році.

Слід відмітити той факт, що у 2020 році зафіксовано граничну кількість кримінальних правопорушень за ст. 229 ККУ «Незаконне використання знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару», що дорівнює 123 випадки. В свою чергу, починаючи з 2021 року відбулося зменшення кількості правопорушень за даною статтею. Так у 2021 році кількість злочинів склала 95, а на кінець 2022 року зафіксовано 27 правопорушень, що на 71,58 % менше, ніж у попередньому році.

Протягом досліджуваного періоду відбулося значне скорочення показника за ст. 231 ККУ «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю». Так, у 2019 році скорочення кількості склало 97,06 %, порівняно з 2018 роком, у 2020 році зареєстровано 16 правопорушень, у 2021 році кількість правопорушень зменшилася майже удвічі, порівняно з 2020 роком, а на кінець 2022 року зафіксовано лише 2 правопорушення, що на 77,78 % менше, ніж у 2021 році.

Слід відзначити, що за ст. 233 ККУ «Незаконна приватизація державного, комунального майна» у 2019 році зафіксовано понад 22 злочини, у 2020 році – 16, що на 27,28 % менше, ніж у 2019 році, у 2021 році зменшення показника склало 6,25 % (15), а на кінець досліджуваного періоду кількість випадків за даною статтею становила лише 6 випадків, що на 60 % менше, ніж у 2021 році.

Розглядаючи прояви випадків економічної злочинності, цілком логічним вбачаємо аналіз кількості кримінальних правопорушень, здійснених на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Кількість кримінальних правопорушень, здійснених на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності, 2018-2021 рр. [364]

Вид економічної діяльності	Роки дослідження				AB, +/-	BB, %
	2018	2019	2020	2021	21/18	21/18
Загальна кількість зареєстрованих правопорушень	58606	56902	49728	48005	-10601	-18,09
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2714	2509	2320	2368	-346	-12,75
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1151	1028	851	763	-388	-33,71
Переробна промисловість	2130	1978	1360	1414	-716	-33,62
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1359	1000	579	595	-764	-56,22
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1366	952	502	1010	-356	-26,06
Будівництво	3922	3742	4582	4552	630	16,06
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11035	11647	9705	7911	-3124	-28,31
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	3128	2897	2629	2575	-553	-17,68
Тимчасове розміщування й організація харчування	170	180	328	157	-13	-7,65
Інформація та телекомунікації	6199	4475	1866	1861	-4338	-69,98
Фінансова та страхова діяльність	4624	3203	3608	3081	-1543	-33,37
Операції з нерухомим майном	860	919	969	828	-32	-3,72
Професійна, наукова та технічна діяльність	1785	2229	1411	1471	-314	-17,59
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1939	1906	1618	1642	-297	-15,32
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	10330	12816	11711	10758	428	4,14
Освіта	1331	1101	1128	1223	-108	-8,11
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2270	2051	2749	3733	1463	64,45
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	386	310	223	277	-109	-28,24
Надання інших видів послуг	1828	1864	1533	1703	-125	-6,84
Діяльність екстериторіальних організацій і органів	36	67	31	52	16	44,44
Інші	43	28	25	31	-12	-27,91

Загалом, з даних табл. 6.2 можна зробити чіткий висновок, що лідером за кількістю кримінальних правопорушень на підприємствах, організаціях та установах є сфера державного управління та оборони; обов'язкового соціального страхування, адже протягом чотирьох останніх років показник злочинності за даним видом економічної діяльності коливався у межах 10330-12816. Наступною за кількістю правопорушень є сфера оптової та роздрібної торгівлі; ремонту

автотранспортних засобів і мотоциклів. Так як у 2018 році кількість злочинів становила 11035, у 2019 році – 11647, у 2020 році – 9705, а на кінець досліджуваного періоду зафіксовано понад 7911 правопорушень. Протягом 2018-2022 рр. зафіксовано значну кількість правопорушень у сфері будівництва, так кількість правопорушень коливалась у межах 3742-4582 та у сфері фінансової та страхової діяльності, де показник знаходився у межах 3081-4624.

Разом з тим, у 2021 році відбулося суттєве збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, порівняно з початком досліджуваного періоду, відтак кількість злочинів склала 3733, що на 64,45 % більше, ніж у 2018 р.

Слід також зазначити, що за результатами наведених вище даних найменше зафіксованих кримінальних правопорушень за 2018-2021 рр. припадає на сферу діяльності екстериторіальних організацій і органів, де кількість злочинів коливається в межах 16-67.

Таким чином, проаналізувавши наведені показники, можна дійти висновку, що у 2021 році загальна кількість кримінальних правопорушень, здійснених на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності становила 48005, що на 3,46 % менше, ніж у 2020 році та на 18,09 % менше, порівняно з початком досліджуваного періоду.

Досить цікавими для розгляду є питання, пов'язані зі збільшенням кількості зареєстрованих випадків кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальної техніки (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Даний вид кримінальних правопорушень тісно пов'язаний з економічними злочинами, адже саме через сторонній вплив на інформацію за допомогою використання сучасних комп'ютерних технологій, яка зосереджена у банківських установах, відбувається привласнення майна та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне розглянути та оцінити рівень кіберзлочинності в Україні за останні п'ять років.

Вважаємо за необхідне відобразити оцінку рівня кримінальних правопорушень, у сфері використання електронно-обчислювальної техніки (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні за 2018-2022 рр. (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Кількість кримінальних правопорушень, у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку 2018-2022 рр. [346]

Кримінальні правопорушення	Роки дослідження					АВ	ВВ
	2018	2019	2020	2021	2022	22/21	22/21
Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, ст. 361	1023	1183	1187	1679	1403	-276	-16,44
Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут, ст. 361-1	134	191	114	35	280	245	700,00
Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, ст. 361-2	52	57	131	141	60	-81	-57,45
Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, ст. 362	1070	762	1047	1440	1664	224	15,56
Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, ст. 363	12	7	16	12	3	-9	-75,00
Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку, ст. 363-1	10	4	3	3	5	2	66,67

Отже, на підставі даних, наведених у табл. 6.3, найбільша кількість злочинів за досліджуваний період зафіксовано за ст. 362 ККУ «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в

електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» та за ст. 361 ККУ «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку».

Зокрема, за ст. 362 ККУ у 2018 році було зафіксовано 1070 правопорушень, у 2019 році – 762, у 2020 році – 1047, у 2021 році – 1440, на кінець 2022 року кількість кримінальних правопорушень збільшилася на 15,56 % та склала 1664.

За ст. 361 ККУ кількість правопорушень у 2018 році становила 1023, у 2019 році – 1183, у 2021 році відбулося збільшення показника на 41,44%, що дорівнював 1679, на кінець досліджуваного періоду зареєстровано 1403 кримінальних правопорушень.

Наслідками економічної злочинності є також певні матеріальні збитки, спричинені несплатою податків, зборів та інших обов'язкових платежів організаціями, підприємствами та установами. Розглянемо їх наявність та узагальнимо заподіяну шкоду за останні п'ять років у грошовому вимірнику (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

Матеріальні збитки від неспланих податків, зборів та інших обов'язкових платежів організаціями, підприємствами та установами, 2018-2022 рр., тис. грн. [346]

Матеріальні збитки	Роки дослідження					AB, +/-	BB, %
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2021	2022/ 2021
Сума неспланих податків, зборів та інших обов'язкових платежів, тис. грн.	1254071,45	1261970,26	1252620,61	2189492,71	1782784,02	-528713	-29,66
з них:							
податок на прибуток підприємств, тис. грн.	124715,61	649793,31	384710,34	211311,00	56343,33	-68372,3	-54,82
податок на додану вартість (ПДВ), тис. грн.	338529,95	323641,33	320664,05	1183293,32	81313,23	-257217	-75,98
акцизний податок, тис. грн.	8624,13	3985,76	9738,00	9263,00	233578,02	224953,9	2608,42
пенсійний збір, тис. грн.	1286,00	591,39	0,00	0,00	0,00	-1286	-100,00

Отже, за даними, наведеними у табл. 6.4, можна стверджувати, що загальна сума неспланих податків, зборів та інших обов'язкових платежів у 2018 році становила понад 1,2 млрд. грн, у 2019 році

зафіксовано збільшення суми несплачених податків на понад 7,8 млн. грн, у 2021 спостерігається суттєве збільшення суми несплачених податків у розмірі понад 2,1 млрд. грн. У свою чергу, на кінець 2022 року відбулося скорочення суми на 29,66 % порівняно з попереднім роком.

Сума несплаченого податку на прибуток у 2018 році склала понад 124 млн. грн, у 2019 році даний показник збільшився у п'ять разів та становив більше, ніж 649 млн. грн. З 2020 року спостерігається скорочення несплаченого податку на прибуток. Так, на кінець 2022 року сума несплаченого податку на прибуток становила близько 56 млн. грн.

Слід зазначити, що протягом 2018-2022 рр. спостерігається тенденція до зменшення несплаченого ПДВ. У 2022 році даний показник становив понад 81 млн. грн., що на 75,98% менше, ніж у 2021 році.

З метою визначення завданих збитків суб'єктам господарювання узагальнимо вартість матеріальних збитків в сфері господарювання за 2018-2022 рр. (рис. 6.4).

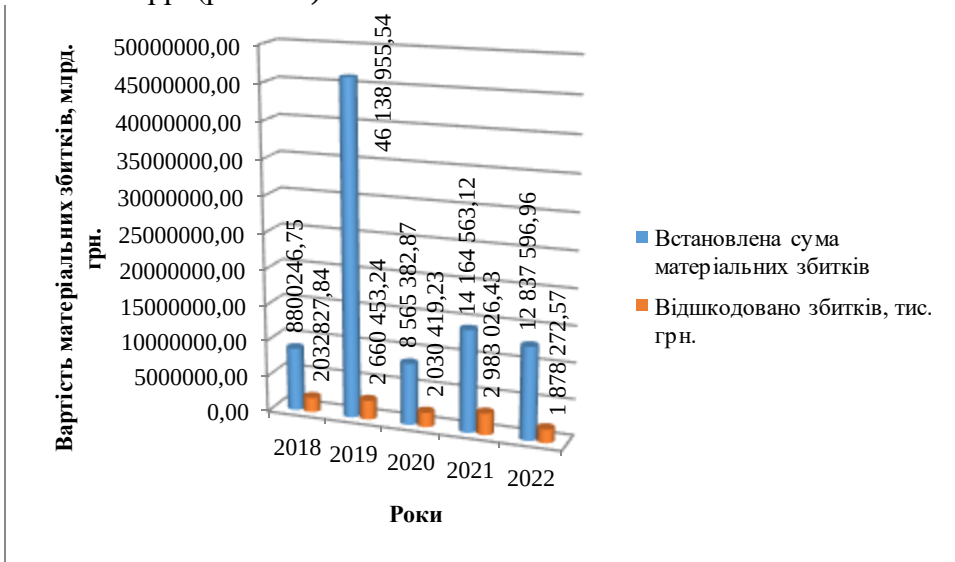

Рис. 6.4. Оцінка сумарної вартості матеріальних збитків, вчинених злочинів в сфері господарської діяльності, 2018-2022 р. [346]

Отже, виходячи з наведеної на рис. 6.4 інформації, можна зробити висновок про те, що граничний розмір матеріальних збитків зафіксовано у 2019 році, що становлять понад 46 млрд. грн. При цьому відшкодовано збитків на суму лише 2,6 млрд. грн. У 2020 році відбулося скорочення суми матеріальних збитків у п'ять разів, що дорівнювало 8,5 млрд. грн. У 2021 році показник збільшився до 14,1 млрд. грн., так на кінець досліджуваного періоду сума матеріальних збитків становила 12,8 млрд. грн., а сума відшкодованих збитків дорівнювала близько 1,8 млрд. грн.

В цілому, проведений аналіз стану та наслідків економічної злочинності в Україні свідчить про системну проблему, яка проявляється на рівні державної безпеки. Цікавою є методологія оцінки рівня безпеки та рівня злочинності за Індексом глобальної бази даних «Numbeo».

За підрахунками глобальної бази даних «Numbeo» у 2021 р., індекс небезпеки в Україні складав 47,42 бали, а індекс безпеки 52,58 відповідно.

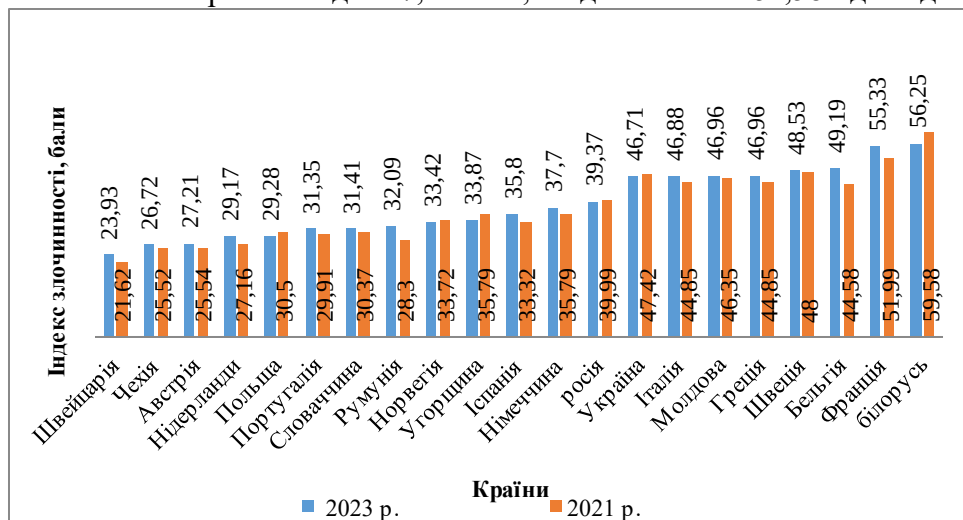

Рис. 6.5. Показник індексу злочинності в країнах Європи, станом на початок 2021 та 2023 рр. (на основі [390; 550])

Згідно оновлених даних, станом на початок 2023 р. індекс злочинності в Україні сягає показника 46,71, що на 0,71 б. нижче, від рівня 2021 року і свідчить про хоч і не значне, але підвищення індексу безпеки країни. Нині Україна відноситься до країн з помірним рівнем індексу злочинності. Найближчими сусідами з гіршими показниками є білорусь – 56,25; Франція – 55,33; Бельгія – 49,19; Швеція – 48,53; Молдова – 46,96; Греція – 46,96; Італія – 46,88. Серед найбезпечніших країн Європи можна виділити: Швейцарію, з найнижчим індексом рівня злочинності – 23,93; Чехію – 26,72; Австрію – 27,21; Нідерланди – 29,17 та Польщу – 29,28. До країн з низьким рівнем злочинності можна віднести також Португалію, Словаччину, Румунію, Норвегію, Угорщину, Іспанію – значення індексу злочинності знаходиться в межах 20-40 балів. Майже на грані до виходу в зону помірної злочинності знаходиться Німеччина з показником 37,7 та росія – 39,37.

Таблиця 6.5

*Аналіз рівня злочинності європейських країн
за основними показниками, станом на 2023 р. (на основі [550])*

Країна	Показники					
	Рівень злочинності		Зростання злочинності за 3 роки		Рівень корупції та хабарництва	
	Значення	Рівень	Значення	Рівень	Значення	Рівень
Австрія	23,54	низький	56,61	помірний	31,55	низький
Бельгія	52,57	помірний	67,37	високий	38,25	низький
білорусь	60,94	високий	76,10	високий	81,34	дуже високий
Греція	46,84	помірний	71,29	високий	68,20	високий
Іспанія	33,72	низький	60,14	високий	50,40	помірний
Італія	48,58	помірний	63,96	високий	60,96	високий
Молдова	47,43	помірний	55,25	помірний	87,92	дуже високий
Нідерланди	26,73	низький	49,07	помірний	17,81	дуже низький
Німеччина	38,25	низький	64,87	високий	26,7	низький
Норвегія	32,04	низький	58,56	помірний	26,49	низький
Польща	25,40	низький	40,31	помірний	41,21	помірний
Португалія	27,31	низький	53,65	помірний	48,57	помірний
росія	39,17	низький	44,40	помірний	77,99	помірний
Румунія	27,82	низький	42,59	помірний	73,05	високий
Словаччина	24,47	низький	45,10	помірний	69,81	високий
Угорщина	30,41	низький	47,61	помірний	66,23	високий
Україна	48,78	помірний	62,36	високий	80,88	дуже високий
Франція	58,42	помірний	71,93	високий	43,67	помірний
Чехія	19,84	дуже низький	44,78	помірний	50,20	помірний
Швейцарія	19,87	дуже низький	52,73	помірний	19,8	дуже низький
Швеція	53,24	помірний	70,20	високий	35,31	низький

Аналізуючи рівень безпеки за трьома основними показниками – рівень злочинності, зростання злочинності за 3 роки та проблеми корупції та хабарництва – маємо такі результати:

1. *Показник рівня злочинності* (рис. 6.6). За рівнем злочинності країни Європи можемо умовно розподілити на 4 групи:

– перша група стосується країн, з дуже низьким рівнем злочинності. До них відносяться Чехія з показником 19,84 та Швеція з показником 19,87.

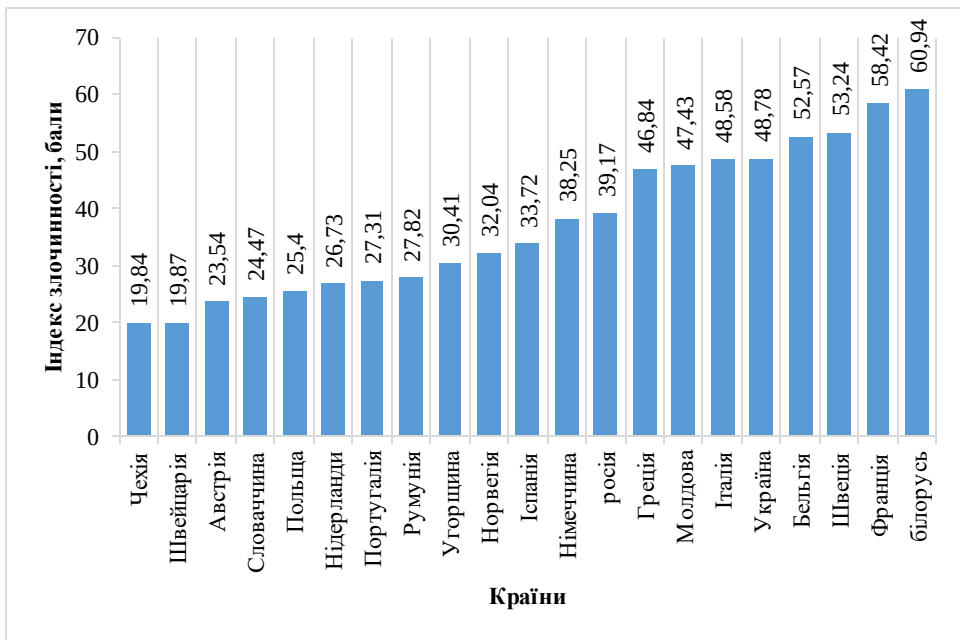

Рис. 6.6. Показник рівня злочинності в країнах Європи (на основі [550])

– до групи країн з низьким рівнем злочинності, значення якого коливається в межах від 20 до 40 балів відносяться такі країни як: Австрія, Словаччина, Польща, Нідерланди, Португалія, Румунія, Угорщина, Норвегія, Іспанія, Німеччина, росія.

– третя група країн з помірним рівнем злочинності (в межах 40-60 балів): Греція, Молдова, Італія, Україна, Бельгія, Швеція, Франція.

– найкатастрофічніша ситуація у білорусі, її показник сягає високого рівня злочинності – 60,94, але не лише за цим критерієм вона має найгірші показники в Європі.

2. Показник зростання злочинності за 3 роки (рис. 6.7). Дещо гірша ситуація спостерігається, аналізуючи країни за показником зростання злочинності за останні 3 роки. Так, помірним ступенем зростання злочинності за 3 роки характеризується Іспанія, Греція, росія, Швеція, Молдова, Італія, Румунія, Франція, Німеччина, Португалія, Чехія, Норвегія. Показники цих країн коливаються від 40,31 до 58,56 б. відповідно. Високий темп зростання злочинності за 3 роки прослідковується в таких країн як: Польща – 60,14; Україна – 62,36; Нідерланди – 63,96; Угорщина – 64,87; Швейцарія – 67,37; білорусь – 70,20; Словаччина – 71,29; Бельгія – 71,93; Австрія – 76,10.

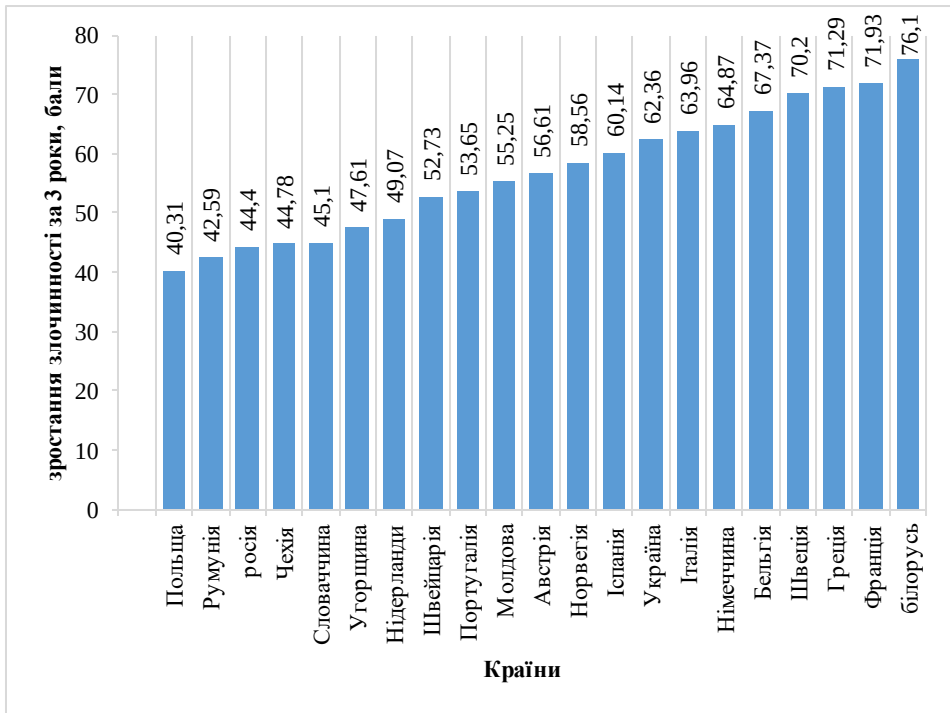

Рис. 6.7. Показник зростання злочинності за 3 роки в країнах Європи (на основі [550])

3. Показник рівня корупції та хабарництва (рис. 6.8). Найгірша ситуація прослідковується з показником, що характеризує рівень корупції та хабарництва, зокрема, в Молдові (87,92), білорусі (81,34), Україні (80,88). В даних країнах показник сягає відмітки «дуже високий». Помірним ступенем корупції та хабарництва характеризується росія – її показник становить 77,99. Деяка краща ситуація з помірним ступенем даного показника (в межах 41,21-50,4) прослідковується в Польщі, Франції, Португалії, Чехії, Іспанії. Низьким рівнем корупції та хабарництва славиться Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Австрія, Швеція, Бельгія, а майже відсутня вона в Швейцарії та Нідерландах, де даний показник дуже низький – 19,8 та 17,81 відповідно.

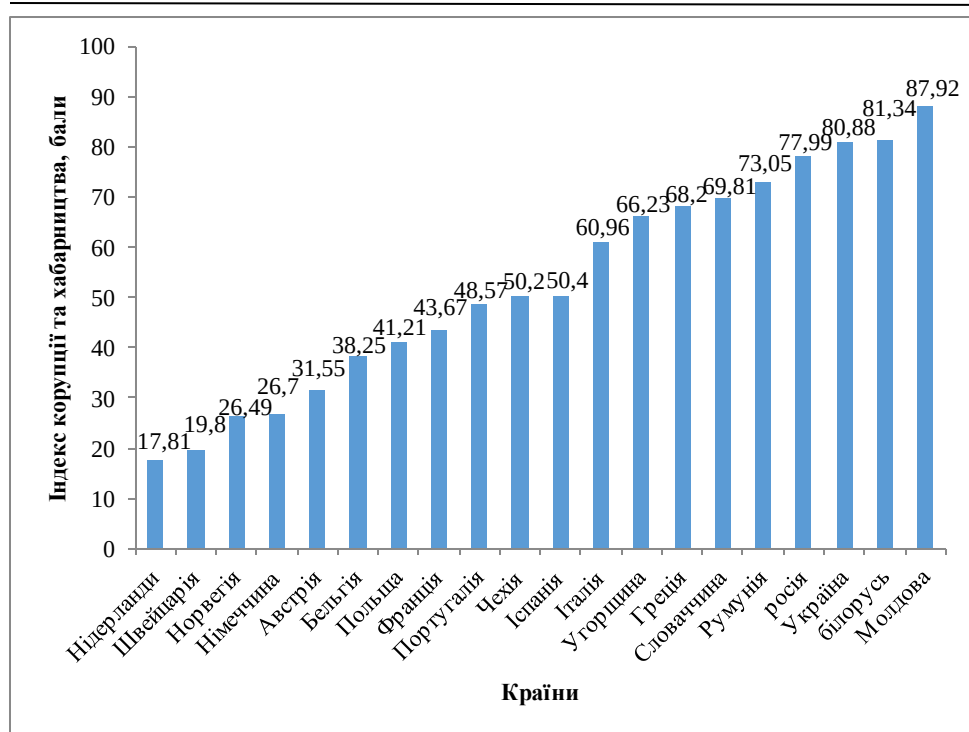

Рис. 6.8. Показник рівня корупції та хабарництва в країнах Європи (на основі [550])

В свою чергу, для визначення рівня злочинності в Україні згідно індексу злочинності та індексу безпеки, вважаємо за доцільне детально розглянути їх у розрізі великих міст (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

Показники індексу злочинності та безпеки за містами України, станом на початок 2023 р. (на основі [550])

Місто	Показники			
	Індекс злочинності		Індекс безпеки	
	Значення	Рівень	Значення	Рівень
1	2	3	4	5
Вінниця	29,17	низький	70,83	високий
Дніпро	52,79	помірний	47,21	помірний
Донецьк	69,33	високий	30,67	низький
Житомир	52,61	помірний	47,39	помірний
Запоріжжя	57,32	помірний	42,68	помірний
Івано-Франківськ	42,14	помірний	57,86	помірний
Київ	45,15	помірний	54,85	помірний
Кропивницький	32,46	низький	67,54	високий
Луганськ	83,09	дуже високий	16,91	дуже низький
Луцьк	44,59	помірний	55,41	помірний
Львів	38,85	низький	61,15	високий

Продовження табл. 6.6

1	2	3	4	5
Миколаїв	64,17	високий	35,83	низький
Одеса	53,05	помірний	46,95	помірний
Полтава	40,44	помірний	59,56	помірний
Рівне	42,53	помірний	57,47	помірний
Керч	46,70	помірний	53,30	помірний
Суми	41,91	помірний	58,09	помірний
Тернопіль	23,54	низький	76,46	високий
Ужгород	29,74	низький	70,26	високий
Харків	48,68	помірний	51,32	помірний
Херсон	54,91	помірний	45,09	помірний
Хмельницький	24,17	низький	75,83	високий
Черкаси	49,35	помірний	50,65	помірний
Чернівці	17,39	дуже низький	82,61	дуже високий
Чернігів	52,29	помірний	47,71	помірний

Аналізуючи рівень показників злочинності за містами України, варто наголосити, що загальний індекс злочинності України у 2023 році становить 46,71 і свідчить про помірний (середній) ступінь злочинності в країні за підрахунками глобальної бази даних «Numbeo» (рис. 6.9).

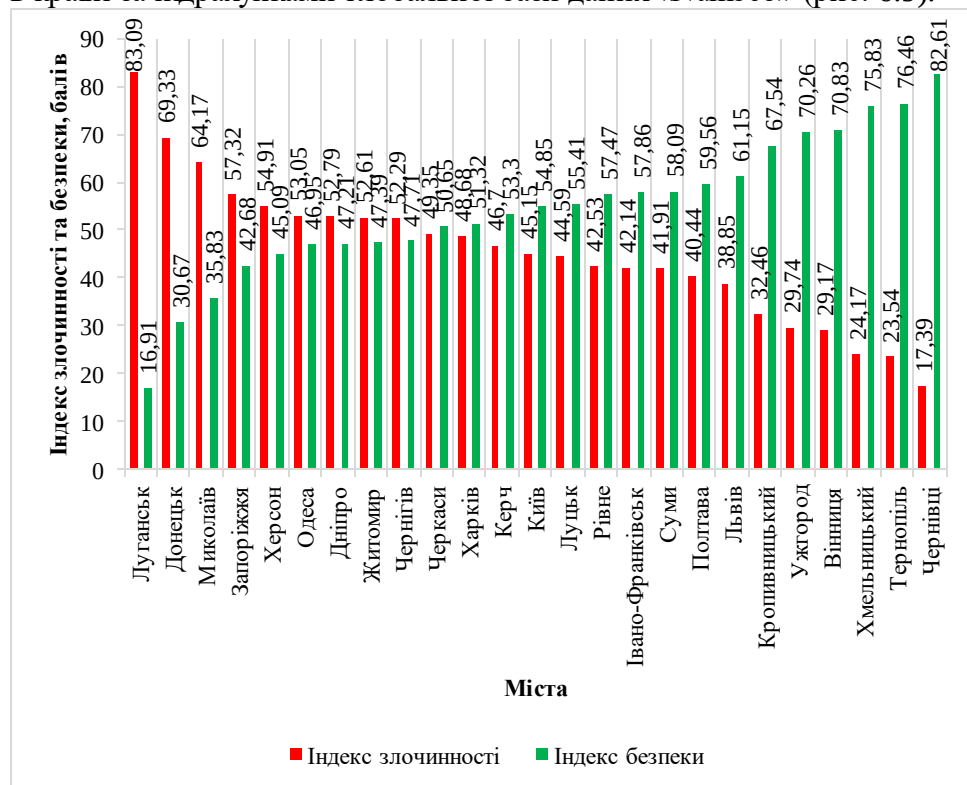

Рис. 6.9. Показник індексу злочинності в розрізі міст України (на основі [550])

За даними рейтингу найбільш злочинним містом є Луганськ з показником 83,09. В даному випадку, цей показник характеризується як дуже високий. В цілому, цей показник злочинності характеризується наступними значеннями: *дуже високий* – рівень злочинності (89,29), проблема корупції та хабарництва (92,86), зростання злочинності за останні 3 роки (82,14), проблема насильницьких злочинів – напад і збройне пограбування (89,29), проблемні майнові злочини – вандалізм і крадіжка (82,14), проблема з людьми, які вживають або продають наркотики (80,36), занепокоєння щодо викрадення майна з автомобіля (82,14), занепокоєння щодо пограбування (85,71), занепокоєння щодо проникнення до будинку та викрадення речей (83,93); *високий* – занепокоєння щодо вкраденого з автомобіля (76,79), занепокоєння щодо можливості бути атакованим (78,57), занепокоєння про можливість бути ображеним (76,79), занепокоєння про можливість стати предметом фізичного нападу через расу та релігію (73,21).

В ТОП-2 небезпечних міст можна віднести також Донецьк та Миколаїв, які характеризуються високим показником ступеня злочинності, 69,33 та 64,17 відповідно. Дані показники зумовлені місцезнаходженням в зоні бойових дій, присутністю військових угруповань країни-агресора, неможливістю повноцінно здійснювати діяльність з охорони громадського порядку і боротьби з правопорушенням.

Схожа ситуація спостерігається і в інших містах України, які прямо чи опосередковано постраждали від повномасштабного вторгнення російської федерації. Помірний ступінь злочинності спостерігається в Запоріжжі, Херсоні, Одесі, Дніпрі, Житомирі, Чернігові, Черкасах, Харкові, Керчі, Києві, Луцьку, Рівному, Івано-Франківську, Сумах та Полтаві. Там індекс злочинності коливається в межах 40,44-57,32. Даний показник може бути зумовленим погіршенням рівня життя населення через війну, втратою робочих місць, зростанням цін, збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб. Проте, аналізуючи попередні показники, варто зазначити, що лідерами злочинності в 2017 році були Харків (52,46), Київ (50,05) та Львів (40,87). Станом на 2023 рік рівень злочинності в містах-мільйонниках знизився, про що свідчать дані вищенаведеної таблиці.

Найбезпечнішим містом для життя в Україні є Чернівці. Індекс злочинності там досягає найнижчого показника, що складає 17,39 і свідчить про дуже низький рівень злочинності в місті. Незважаючи на стереотип про підвищений рівень злочинності в містах, розташованих близько до кордону, через наявність митниць, індекс безпеки в Чернівцях складає 82,61, більше того, за жодним з параметрів злочинності відсутні показники зі ступенем «помірний». Мешканці

міста не бояться бути пограбованими, безпечно прогулюються поодиночці як вдень, так і вночі, а також рівень хабарництва та корупції сягає одного з найнижчих показників в Україні – 33,93.

Безпечними також вважаються такі міста як: Тернопіль, Хмельницький, Вінниця, Ужгород, Кропивницький, Львів. Індекс безпеки в містах складає в межах 76,46 – 61,15, та характеризується високим рівнем безпеки та низьким рівнем злочинності відповідно.

В цілому, узагальнюючи наведені вище дані, можна дійти висновку, що рівень економічної злочинності в державі є незадовільним для надійного забезпечення її економічного розвитку, що також негативно впливає на рівень економічної безпеки. Про це свідчить наведена кількість злочинів, згідно статей Кримінального Кодексу України, вчинених за останні роки. Навіть зважаючи на позитивну динаміку щодо зменшення кількості економічних злочинів за окремими статтями ККУ, вбачаємо за необхідне здійснювати заходи щодо удосконалення належного рівня нормативного забезпечення та здійснення попереджувальних заходів відповідними установами у даному напрямі для підвищення рівня економічної безпеки країни в цілому. Проведений аналіз існуючої бази економічних злочинів дає можливість здійснити нормативні та організаційні напрацювання щодо напрямів усунення таких злочинів, а в окремих випадках, коли на даному етапі це є неможливим – до мінімізації їх проявів.

6.2. Сучасний стан поширення тіньової економіки в Україні як фактору загрози державній безпеці

Важливе значення в оцінці симптомів проблеми державної політики в сфері детінізації національної економіки займають опитування громадян, які безпосередньо задіяні в реалізації державної політики та механізмів державного управління. Так, впродовж 3 років, нами проводилися опитування державних службовців різних категорій та рангів. Загалом, нами було проаналізовано 100 анкет державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

Групування отриманих анкет опитування за стажем державної служби

Стаж державної служби (проаналізовано 100 анкет)	
до одного року (призначений/призначена вперше на посаду державної служби)	
від 1 до 3-х років	9
від 3-х до 6-ти років	19
від 6-ти до 9-ти років	15
більше 9-ти років	57

Основними питання, які були підняті, є:

1. Результати дослідження на тему: «Чому в Україні наразі немає серйозного економічного зростання?» (табл. 6.8).

2. Результати дослідження на тему: «Які основні причини тінзації економіки України?» (табл. 6.9).

3. Результати дослідження на тему: «Які на Вашу думку основні фактори тінзації економіки України?» (табл. 6.10).

4. Результати дослідження на тему: «Які проблеми нашого суспільства турбують Вас найбільше?» (табл. 6.11).

5. Результати дослідження на тему: «Які основні фактори породжують корупцію в органах державної влади?» (табл. 6.12).

6. Результати дослідження на тему: «Які заходи Ви вважаєте найбільш дієвими у боротьбі з тіньовою економікою в Україні?» (табл. 6.13).

Таблиця 6.8

*Результати дослідження на тему:
«Чому в Україні наразі немає серйозного економічного зростання?»*

<i>Варіанти відповідей</i>	2020	2021
	<i>Поставте відмітку (+)</i>	
Корупція та хабарництво	65	65
Тіньова економічна діяльність	75	76
Бюрократичне свавілля та шахрайство	40	35
Незахищеність права власності, незаконне привласнення активів	33	32
Незаконна окупація АР Крим та російська військова агресія на Сході України	52	53
Недієвість законодавчого захисту бізнесу, проблеми судової системи	57	57
Обтяжливе податкове навантаження (високі ставки податків) і складна система адміністрування податків	39	42
Вивіз капіталу з України / Переказ капіталу в офшори	59	56
Поширення пандемії COVID-19	60	60
Незацікавленість великого бізнесу («олігархату») в економічному відродженні	52	53
Політична нестабільність та мінливість державного економічного курсу	44	45
Недостатність інвестицій (вкладень) в українську економіку	48	51
Відсутність у влади чіткої економічної стратегії та економічної програми	34	35
Фінансові зловживання з бюджетними коштами, шахрайство із закупівлями	48	46
Низька частка високотехнологічних галузей економіки та низька конкурентоспроможність українських товарів	49	48
Власний варіант		
небажання відродження економіки	1	1
недосконалість законодавчої бази, податкова інспекція виступає в ролі карального органу, а не допоміжним, низька можливість працевлаштування, що призводить до згоди працівників на отримання ЗП «в конверті» та зменшенню податкових надходжень до державного бюджету	1	1

Серед опитаних державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на питання: «Чому в Україні наразі немає серйозного економічного зростання?» більшість притримуються думки, як у 2020 р., так і у 2021 р., через «Корупцію та хабарництво» – більше ніж 65 осіб та через «Тіньову економічну діяльність» – понад 75 опитаних респондентів.

Власний варіант надала одна особа, яка вважає, що наразі немає економічного зростання через небажання відродження економіки, окрім того стримує економічний розвиток недосконалість законодавчої бази. Податкова інспекція виступає в ролі карального органу, а не допоміжного, низька можливість працевлаштування призводить до згоди працівників на отримання ЗП «в конверті» та зменшення податкових надходжень до державного бюджету.

Таблиця 6.9

Результати дослідження на тему:
«Які основні причини тінізації економіки України?»

Варіанти відповідей	Примітка	2020	2021
		Поставте відмітку (+)	
1	2	3	4
Неефективне державне регулювання економіки	відсутність довіри бізнесу до держави та держави до бізнесу, висока бюрократизація, лобіювання окремих інтересів, недосконалі інституційне та законодавче забезпечення	69	70
Обтяжливе податкове навантаження і неефективна система адміністрування податків	велика кількість і високі відсоткові ставки податків, нестабільність та недосконалість податкового законодавства, правова незахищеність платників податків, відсутність ефективних механізмів покарання за недотримання податкового законодавства, низька податкова свідомість	61	62
Проблеми ринку праці	низькі економічні стимули до офіційного працевлаштування працівників, зростання рівня безробіття, відсутність ефективної системи контролю та покарання за неофіційне працевлаштування та неоподаткування заробітної плати, міграційні процеси, що доповнюються відтоком сільського населення у великі міста і вимушеною внутрішньою міграцією з депресивних регіонів	80	84
Недосконале грошово-кредитне регулювання	непрозоре рефінансування комерційних банків, встановленні гнучкого валютного курсу, проблеми в управлінні кредитним портфелем банку, надмірна активність держави на позичковому ринку, надмірний обсяг грошової пропозиції, що не відповідає реальним потребам економіки і має дефляційні або інфляційні наслідки	44	45

Продовження табл. 6.9

1	2	3	4
Недосконалість бюджетної системи, низький контроль за використанням бюджетних коштів	нецілеспрямоване й неефективне використання бюджетних коштів	44	42
Недосконалість та непрозорість судової та правоохоронної системи	відсутність чіткої державної програми боротьби з організованою злочинністю, в тому числі і в економічній сфері, низький рівень довіри населення до судових та правоохоронних органів	60	60
Високий рівень загальної злочинності та криміналізації економіки		35	34
Високий рівень корупції у всіх сферах суспільства		57	56
Поширення пандемії COVID-19 та обумовлені нею непрогнозовані ризики		62	61

На питання: «Які основні причини тінізації економіки України?», понад 80 осіб вважають, що основними причинами тінізації економіки є: «Проблеми ринку праці» та близько 70 осіб причинами вважають: «Еефективне державне регулювання економіки».

Таблиця 6.10

Результати дослідження на тему: «Які, на Вашу думку, основні фактори тінізації економіки в Україні?»

Варіанти відповідей	2020	2021
	Поставте відмітку (+)	
1	2	3
Економічні		
Обтяжливе податкове навантаження (високі ставки податків) і складна система адміністрування податків	50	55
Кризи фінансової системи	31	30
Прагнення підприємців отримати надприбутки та низька економічна свідомість	58	58
Встановлення пільгових умов функціонування окремим суб'єктам господарювання та взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами	30	32
Фінансові зловживання з бюджетними коштами, шахрайства із закупівлями	44	43
Вивіз капіталу з України / Переказ капіталу в офшори	50	53
Соціальні		
Низький рівень життя населення	62	63
Високий рівень безробіття та орієнтація частини населення на те, щоб отримати дохід будь-яким способом	72	72
Значне соціальне розшарування суспільства	34	36
Нерівномірний розподіл ВВП, низький рівень соціального захисту населення	43	43

Продовження табл. 6.10

1	2	3
Правові		
Непрозорість судової та правоохоронної системи	55	55
Низький рівень довіри населення до судових та правоохоронних органів	65	66
Низький рівень правової обізнаності та правової культури населення	41	40
Незахищеність права власності, недовіра законодавчого захисту бізнесу	46	47
Слабка підготовка робітників правоохоронних закладів до діяльності в нових економічних умовах	29	28
Наявність протиріч у нормативно-правовому забезпеченні та значна кількість механізмів здійснення тінювих операцій	51	54
Відсутність чіткої межі між офіційною та тінювою діяльністю	28	30
Державні		
Корумпованість державних служб, різноманітних владних структур та контрольних служб	44	44
Умови, що дають змогу використовувати державне майно, задля одержання неофіційного приватного доходу державними чиновниками та управліннями	39	40
Можливість лобіювання власних інтересів суб'єктами господарювання у державних інстанціях	48	50
Бюрократичне свавілля та хабарництво	41	42
Політичні		
Політична нестабільність	57	57
Незаконна окупація АР Крим та російська військова агресія на Сході України	57	59
Поширення пандемії COVID-19	52	53

На питання: «Які на Вашу думку основні фактори тінізації економіки України?» відповіли:

1. Економічні фактори:

– «прагнення підприємців отримати надприбутки та низька економічна свідомість», вважає понад 58 осіб;

2. Соціальні фактори:

– «високий рівень безробіття та орієнтація частини населення на те, щоб отримати дохід будь-яким способом», відповіли 72 особи;

3. Правові фактори:

– «Низький рівень довіри населення до судових та правоохоронних органів», вважає понад 65 осіб;

4. Державні фактори:

– «Можливість лобіювання власних інтересів суб'єктами господарювання у державних інстанціях», притримуються понад 48 осіб;

5. Політичні фактори:

– «Незаконна окупація АР Крим та російська військова агресія на Сході України», відповіли понад 57 осіб.

Таблиця 6.11

«Які проблеми нашого суспільства турбують Вас найбільше?»

<i>Які проблеми нашого суспільства турбують вас найбільше?</i>	<i>Поставте відмітку (+)</i>
Поширення пандемії COVID-19	56
Окупація Криму і воєнні дії на Сході України	65
Корупція органів влади	47
Криза моральності	44
Зростання цін та тарифів ЖКГ	62
Бідність, низька заробітна плата	75
Наркоманія, алкоголізм	33
Реформа освіти	41
Реформа медицини	52
Злочинність, бандитизм	29
Безробіття	67
Міграція	38

На питання: «Які проблеми нашого суспільства турбують Вас найбільше?», відповіли:

- понад 65 осіб вважають, що це «Окупація Криму і воєнні дії на Сході України»;
- понад 67 осіб вважають, що це через «Безробіття»;
- понад 75 осіб вважають, що через «Бідність, низьку заробітну плату».

Таблиця 6.12

Які основні фактори породжують корупцію в органах державної влади?

<i>Фактори</i>	<i>Поставте відмітку (+)</i>
1	2
Низький рівень заробітної плати державних службовців	72
Низький рівень моральності в суспільстві	55
Бюрократизм	33
Тісний зв'язок влади та бізнесу	46
Відсутність дієвого механізму контролю корупції	39
Відсутність відповідальності чиновників за прийняття рішень	29
Особливості менталітету та масова культура, що формує лояльне ставлення до корупції	49
Відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення різних економічних та господарських питань	33
Відсутність системи виховання, яка базується на впровадженні системи цінностей української держави та національної ідеології державної служби	30
Відсутність цілісної системи засобів запобіжного впливу на причини та умови, що сприяють корупції та корупційним діям	33
Відсутність чіткої регламентації діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень	12
Недоліки нормативно-правової бази, зокрема, наявність прогалин і правових колізій	41
Неефективність економічних інститутів та економічної політики	22

Продовження табл. 6.12

1	2
Неефективність судової системи та можливість впливу на прийняття судових рішень	54
Низька виконавча дисципліна, відсутність належної відповідальності за доручену ділянку роботи та результати діяльності	27
Низький престиж державної служби	42
Соціально-економічна і політична нестабільність суспільства	43
Непрозорість інформації про напрями діяльності державних інституцій	20

На питання: «Які основні фактори породжують корупцію в органах державної влади?», відповіли:

– понад 72 особи вважають, що це: «Низький рівень заробітної плати державних службовців»;

– понад 55 особи вважають, що це: «Низький рівень моральності в суспільстві»;

– понад 54 особи вважають, що це: «Неефективність судової системи та можливість впливу на прийняття судових рішень».

Таблиця 6.13

Які заходи Ви вважаєте найбільш дієвими у боротьбі з тіньовою економікою в Україні?

Заходи	Поставте відмітку (+)
1	2
Забезпечення адаптивного пріоритетам розвитку підприємництва рівня оподаткування	36
Підвищення ефективності адміністрування податків та посилення відповідальності суб'єктів за ухилення від оподаткування	39
Підвищення доступності кредитних ресурсів	39
Розробка економічно ефективної та доцільної системи заходів з підтримки підприємництва	50
Забезпечення високого рівня захисту права власності	38
Підвищення ефективності діяльності інститутів судової влади та забезпечення рівного доступу до справедливого правосуддя	52
Контроль законності використання бюджетних коштів на принципах транспарентності та цільового призначення	35
Зменшення рівня бюрократизації у системі державного управління	41
Забезпечення можливості компромісу між інтенсивністю та тривалістю робочого дня та рівнем заробітної плати	26
Забезпечення доступності та високої якості всіх видів соціальних послуг, житла	49
Підвищення розміру заробітних плат. Контроль за рівнем реальних доходів населення та забезпечення їх зростання	51
Організація міграційних потоків з урахуванням напрямів розвитку національної економіки та міжнародного співробітництва	22
Формування активної громадської позиції молоді, як ресурсу майбутнього розвитку держави	39
Контроль та недопущення корупційності законодавства, в тому числі в сфері регулювання діяльності чиновників	41
Посилення відповідальності за корупційні діяння та шахрайства	57

Продовження табл. 6.13

1	2
Створення та контроль функціонування транспарентної та ефективної рекрутингової системи в державній та муніципальній кадровій політиці	19
Забезпечення конкурсного порядку надання всіх видів державної підтримки підприємцям та соціально незахищеним верстам населення	29
Організація ефективного контролю законності діяльності економічних суб'єктів	35
Формування «антитіньової» та антикорупційної свідомості в суспільстві, активної громадської позиції та національної ідеології	49
Забезпечення високого рівня взаємної довіри бізнесу та влади	48
Запровадження реальної амністії капіталів некримінального походження	22
Введення в дію накопичувальної пенсійної системи в Україні	31
Введення обов'язкового декларування джерел походження доходів фізичними особами при здійсненні дороговартісних витрат	29
Забезпечення заходів щодо протидії відтоку капіталу та розроблення комплексної стратегії його повернення	28
Впровадження електронного урядування та діджитал-інновацій у процесах детінізації національної економіки	31
Забезпечення розкриття інформації щодо осіб, які використовують офшорні юрисдикції для приховування доходів або уникнення оподаткування	39
Мінімізація рівня інфляції	47
Підвищення рівня фінансової грамотності населення за рахунок активізації програм освіти впродовж життя	39

На питання: «Які заходи Ви вважаєте найбільш дієвими у боротьбі з тіньовою економікою в Україні?», відповіли:

- понад 50 осіб вважають, що це: «Розробка економічно ефективної та доцільної системи заходів з підтримки підприємництва»;
- понад 51 особа вважає, що це: «Підвищення розміру заробітних плат. Контроль за рівнем реальних доходів населення та забезпечення їх зростання»;
- понад 48 осіб вважає, що це: «Забезпечення високого рівня взаємної довіри бізнесу та влади»;
- понад 49 осіб вважає, що це: «Формування «антитіньової» та антикорупційної свідомості в суспільстві, активної громадської позиції та національної ідеології».

Реалізація заходів детінізації економіки може здійснюватися з використанням економічних та адміністративних методів. Економічні методи в політиці детінізації економіки орієнтовані на формування сприятливих умов інституційного середовища, в яких привабливість тіньових трансакцій буде мінімальною з точки зору економічної вигоди. Це сукупність методів непрямого впливу, методів стимулювання та соціально-психологічної мотивації. До адміністративних методів належать методи контролю, попередження економічних правопорушень і покарання в разі їх виявлення.

Реалізація комплексної державної антитіньової політики повинна мати стійку і єдину нормативно-правову основу, спиратися на комплекс заходів, сформований за програмно цільовим принципом. На сьогоднішній день, незважаючи на актуальну проблему поширення тіньової економіки в Україні та її системний характер, відсутній комплексний програмний документ детінізації економіки. Окремим напрямком виступає протидія корупції, проте це не дає можливості виявляти загрози в економічній сфері, що призводять до правопорушень.

За даними офіційної статистики, представленої на сайті Офісу генерального прокурора України [291] за період 2013-2020 рр., кількість зареєстрованих кримінальних злочинів у сфері господарської діяльності (контрабанда; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету, всупереч закону; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи; шахрайство з фінансовими ресурсами; незаконна приватизація державного, комунального майна), зареєстрованих правоохоронними органами скорочується (рис. 6.10).

Така тенденція засвідчує результативність проведення реформ у правоохоронних органах України. Проте не є безумовним свідченням реального скорочення тіньових транзакцій, а може бути результатом удосконалення схем тінізації економіки та більш ретельному вуалювання тіньових операцій від контролю.

Однією з причин зростання масштабів тіньової економіки є високий рівень корупції, який поєднується з прагненням співробітників органів влади до матеріальної вигоди, з використанням переваг своїх посадових повноважень. Корупційні транзакції призводять до втрати довіри суб'єктами господарювання до органів влади в цілому, до зневажливого відношення до норм законодавства, до формування неефективної і загрозової державній безпеці моделі підприємницької поведінки.

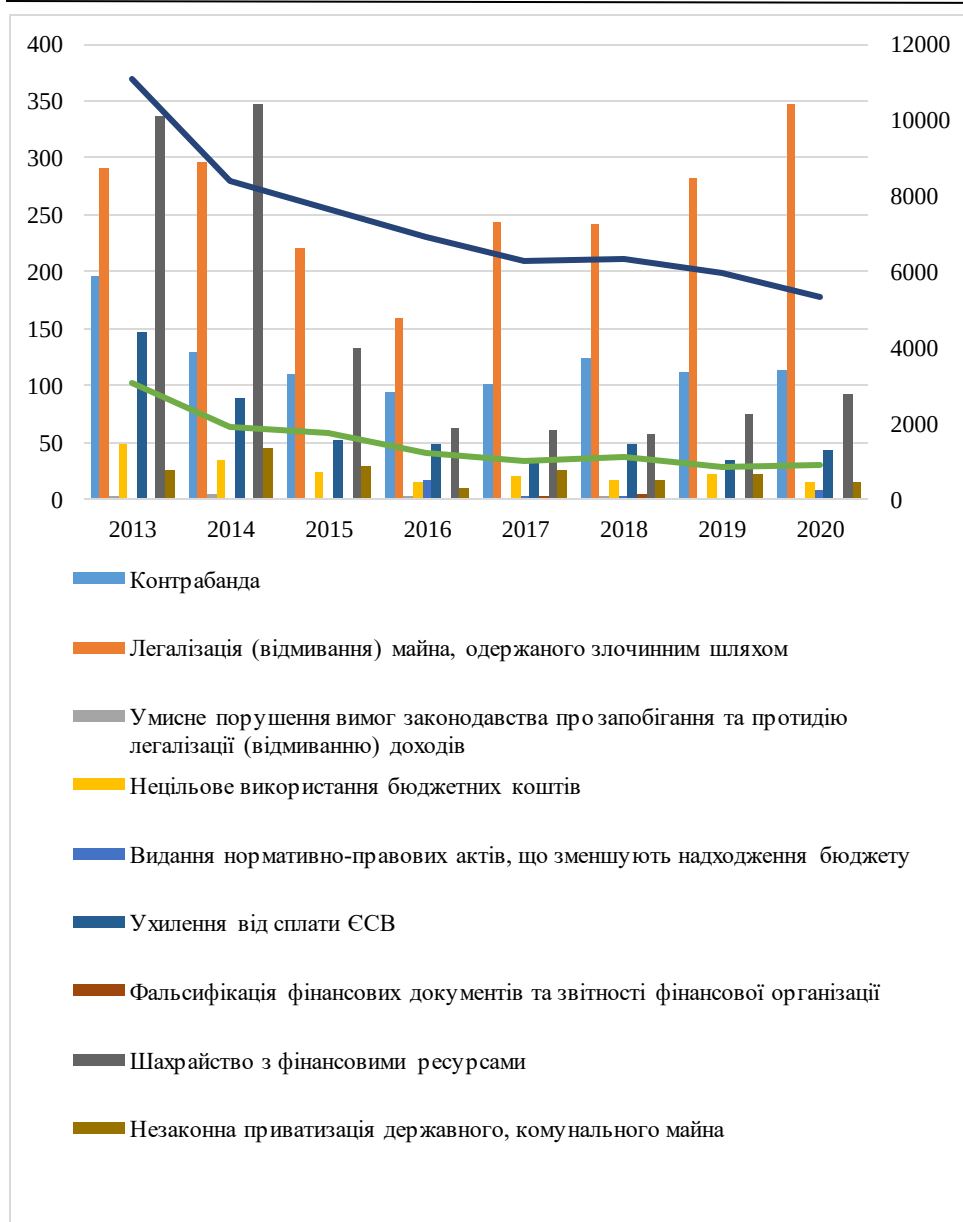

Рис. 6.10. Динаміка кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в розрізі видів злочинів [291]

Варто відзначити, що аналіз динаміки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в розрізі видів злочинів, дозволив прийти до висновку, що проблеми інституційного середовища національної економіки призводять до зростання масштабів тіньового сектора і вимагають підвищення результативності

державної політики протидії тіньовій економіці і корупції не лише за рахунок активізації роботи правоохоронних органів, але й особливо за рахунок підвищення ефективності взаємодії бізнесу і влади, громадянського суспільства та держави.

За даними представленими на сайті Офісу генерального прокурора України в розділі «Статистика» серед облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2020 році (рис. 6.11) найбільша частка припадає на правопорушення щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – 57 %; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом – 22 %; шахрайство з фінансовими ресурсами – 9 % та контрабанда – 7 %.

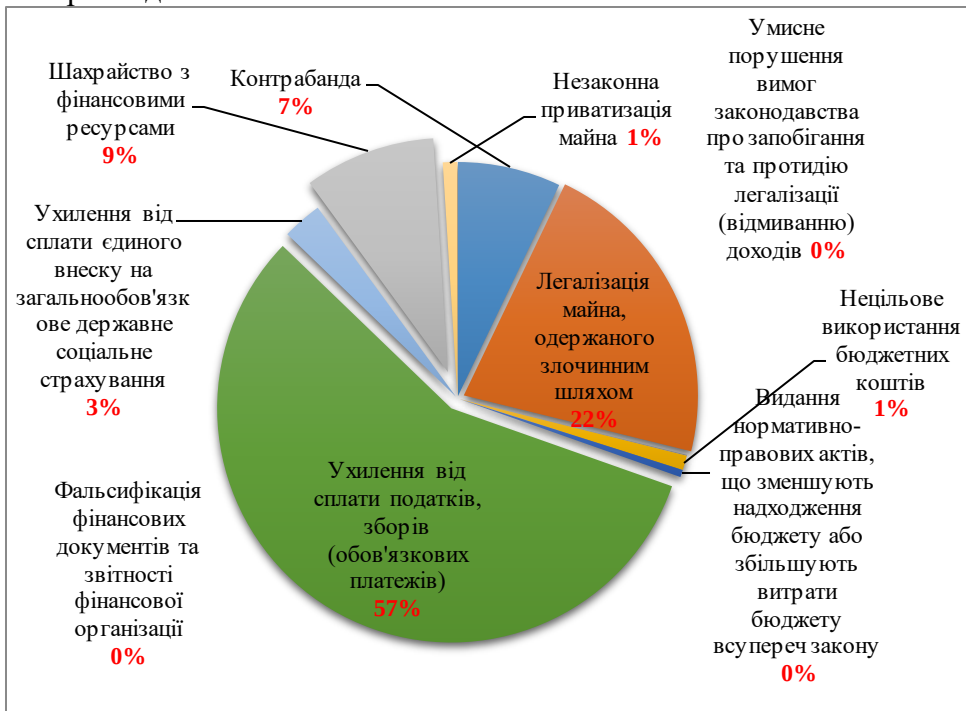

Рис. 6.11. Обліковано кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2020 році [291]

Отже, зусилля органів державної влади та правоохоронних органів мають бути спрямовані на повну ліквідацію видів діяльності, які відносяться до кримінальних (зокрема, злочини у сфері господарської діяльності та злочини проти власності: рейдерство, хабарництво, фіктивне банкрутство, корупційні діяння, фіктивне підприємництво, зайняття забороненими видами господарської діяльності, контрабанда тощо).

6.3. Боротьба з офшорними юрисдикціями у контексті реалізації державної політики детінізації економіки

Активний процес зростання в останні роки мобільності світового ринку капіталу призводить до можливостей масового перерозподілу фінансових потоків між окремими країнами. Глобалізація призводить до виникнення такого феномену, як стрімкий розвиток офшорних юрисдикцій. Маніпулюючи перевагами географічного положення, надаючи різні податкові пільги та інші привілеї іноземним компаніям, багато малих країн перестали бути відсталими суб'єктами фінансового ринку і почали активно включатися у міжнародну економіку. Створені в офшорних юрисдикціях банки, торгівельні, страхові та інвестиційні компанії стали складовою частиною світового господарства.

В науковій літературі питанням функціонування офшорних юрисдикцій присвячено досить велику кількість робіт та досліджень. Серед науковців, які займалися дослідженням сутності офшорних зон та впливу, які вони здійснюють на розвиток економіки України та світу, можна відмітити таких, як О. Бондаренко, Ю. Волкова, Н. Ворнавський, М. Карлін, М. Кассард, Д. Коссе, Н. Мак Кан, А. Пешко, І. Супрунова, О. Шереметинська та інших.

Не дивлячись на вагомі напрацювання фахівців, слід вказати, що певні питання залишилися невирішеними. Трансформування національного законодавства, фінансово-економічні потрясіння, спричинені поширенням пандемії COVID-19, та зростання тінізації економіки актуалізували дослідження офшорних юрисдикцій як інструменту тінізації економіки та транснаціональної злочинності.

Дослідити офшорні юрисдикції як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності в контексті забезпечення державної безпеки.

Міжнародна міграція капіталу уже давно стала звичайним явищем світової економіки і відображає об'єктивні тенденції її глобалізації. Глобалізація світової економіки призвела до того, що держави повинні вести боротьбу за відстоювання своїх інтересів у даному процесі. Одним із найбільш ефективних важелів є надання податкових пільг і різних привілеїв, а застосування такого механізму одними державами призводить до використання відповідних заходів іншими країнами. Широкого поширення набувають офшорні юрисдикції.

В українській мові термін «офшорний», «офшор» був запозичений з англійської мови, де «off-shore» – буквально означає «поза берегом», «у відкритому морі», «ізольований». Офшорна юрисдикція – це зона, де для суб'єктів економічної активності,

зареєстрованих на її території, але, які здійснюють свої комерційні операції та отримують прибуток поза територією реєстрації, діють спеціальні правила (у тому числі податкового характеру), економічно більш сприятливі, ніж для зареєстрованих компаній, які здійснюють свої комерційні операції та отримують прибуток на території даної юрисдикції [3, с. 23].

Крім здійснення комерційних операцій та отримання прибутку поза територією своєї реєстрації, офшорні юрисдикції характеризуються рядом інших специфічних характеристик. Так, основними ознаками офшорних юрисдикцій є:

- пільгове оподаткування або його повна відсутність на території офшору;

- наявність спеціального пакету адміністративних послуг за спрощеним порядком, а нерідко і анонімним, обслуговування не резидентів;

- спрощений порядок ведення бухгалтерського обліку та подання фінансової звітності;

- низькі тарифи на реєстрацію та обслуговування офшорних компаній;

- високий рівень банківського обслуговування з відсутністю ряду обмежень, включаючи кількість рахунків, які може відкрити клієнт;

- наявність адміністративних та фінансових преференцій для суб'єктів господарювання, які фактично здійснюють господарську діяльність за межами території офшору;

- можливість анонімного зняття готівки у різних країнах світу за допомогою використання корпоративних банківських карт;

- відсутність у кримінальному законодавстві ряду офшорних юрисдикцій кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків;

- конфіденційність інформації і дбайливе відношення до таємниць власників організацій, що виражається в наступних формах:

- обсяг і зміст інформації, що вноситься до реєстру юридичних осіб;

- можливість випуску акцій на пред'явника;

- порядок внесення змін до установчих документів;

- можливість призначення номінальних власників, директорів і секретарів;

- надання фінансової звітності за спрощеними стандартами;

- міжнародне співробітництво офшорних юрисдикцій в області обміну інформацією.

Кожна країна самостійно вирішує, чи визнавати ту або іншу офшорну зону, чи ні. Перелік офшорних зон, які визнаються Україною, визнається Кабінетом Міністрів України. Зокрема, додатком «Перелік офшорних зон» до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 77-р. [299], яке втратило чинність, було визначене коло офшорних зон за територіальною належністю, зокрема, Британські залежні території (4 зони), Близький Схід (1 зона), Центральна Америка (1 зона), Європа (3 зони), Карибський регіон (18 зон), Африка (2 зони), Тихоокеанський регіон (6 зон), Південна Азія (1 зона). Надалі перелік країн, які відносяться до офшорних зон, був розширений і на сьогодні налічує 41 країну. Найбільш повний список офшорних зон, що визнає Україна, приведений у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про віднесення держав до переліку офшорних зон» від 23 лютого 2011 р. № 143-р. [327], до якого належать: Американське Самоа; Ангілья; Андора, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Бермудські Острови, Британські Віргінські Острови, Вануату, Віргінські Острови (США), Гібралтар, Гренада, Гуам, Кайманові Острови, Ліберія, Маршаллові Острови, Монако, Монтсеррат, Намібія, Науру, Нідерландські Антильські Острови, Ніуе, Острів Гернсі, Острів Джерсі, Острів Мен, Острів Олдерні, Острови Кука, Палау, Панама, Пуерто-Ріко, Самоа, Сейшельські Острови, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Домініки, Теркс і Кайкос, Тринідад і Тобаго, Фіджі.

Офшорні юрисдикції, як певні території (країна або її частина), на яких панує привабливий податковий режим (юридично закріплені низькі податкові ставки або відсутні взагалі), класифікуються за різними ознаками. Однією з найбільш важливих класифікаційних ознак є ступінь надійності. Зокрема, FATF (Financial Action Task Force) – міжурядова організація, яка розробляє стратегії контролю відмивання грошей, виділяє три групи: від найбільш високого ступеня надійності офшорної зони (А), до найменшого (С), зокрема:

- до першої групи (А) належать: Швейцарія, Люксембург, Дублін, Гонконг, Сінгапур, острови Гернсі, Мен і Джерсі;

- у другу групу надійності (В) віднесли: Лабуан, Монако, Мальту, Андорру, Бахрейн, Гібралтар, Бермуди, Макао, Барбадос;

- до третьої групи (С) ввійшли: Кіпр, Ліхтенштейн, Антигуа, Ліван, Панама, Ангілья, Кайманові, Британські та Віргінські острови, Беліз, Аруба, острів Кука, Багамські острови.

Варто зазначити, що найчастіше офшорні юрисдикції створюються там, де слабо розвинена економіка, та інших можливостей для залучення іноземного капіталу, відповідно, немає. Заслуговує на увагу підхід Є.В. Редзюк, що розглядає основні переваги і недоліки при перереєстрації бізнесу на офшорні юрисдикції (табл. 6.14).

Таблиця 6.14

Переваги та недоліки функціонування офшорних юрисдикцій з позиції забезпечення державної безпеки [387]

Переваги офшорної юрисдикції	Недоліки офшорної юрисдикції
Зниження податкових ставок в рази, мінімальна кількість податків	Низький імідж та довіра до бізнес-структури, якщо власниками є невідомі офшорні структури та невідомі кінцеві бенефіціари
Прозорість і спрощена звітність в офшорних юрисдикціях; а також відсутність або майже невикористання штрафів, пені, нарахувань за правопорушення	Посилена увага національних правоохоронних і фіскальних органів до бізнес-структур з офшорною юрисдикцією
Швидкий доступ до транскордонного інвестування, до міжнародних ринків капіталів, до ринків інвестування, до цільових активів, в яких зацікавлений власник офшору	Можливі обмеження до отримання певних ліцензій, до приватизації об'єктів державної власності, до бюджетних тендерів, до державного кредитування, до пільгового оподаткування, до видобутку корисних копалин, до оренди земельних ділянок тощо
Безпечне володіння активами по всьому світі та міжнародна правова захищеність від корупції і рейдерства	Суттєві обмеження до допуску на національний фінансовий ринок, на національний валютний ринок, до участі в купівлі державних цінних паперів тощо
Судова захищеність, коли розгляд справ вирішується не на рівні національного законодавства, а по міжнародним правилам і нормам в міжнародних судах	Суттєві обмеження до допуску до національної сфери безпеки і військово-промислового комплексу
Неможливість з'ясувати кінцевих бенефіціарів, або складна система отримання даних про кінцевих бенефіціарів	Презумпція винуватості – тобто офшорна юрисдикція має доказати, що капітал, яким вона володіє не набутий злочинним шляхом
Оперативна можливість для вирішення широкого кола юридичних питань (купівля або продаж офшорних активів, застава офшорних активів, передача прав власності, наслідування власності, перехресне володіння тощо)	Неможливість повноцінно і ефективно відстоювати свої права в певній країні при закріпленій в Конституції нормі про перевагу національного законодавства над міжнародним законодавством
Низька вартість обслуговування офшорної юрисдикції	

Позитивний ефект від діяльності офшорних юрисдикцій пов'язаний із припливом капіталу, що, в свою чергу, сприяє формуванню позитивного інвестиційного клімату та збільшення обсягів інвестування, а, відповідно, забезпечує позитивні наслідки для економіки країни, через розвиток фінансових ринків та створення робочих місць.

Але використання офшорних зон створює загрози для стабільності глобального економічного простору. Серед головних недоліків слід виділити такі: ухилення від податків, недобросовісна податкова конкуренція, підтримка тіньової економіки, вплив на

соціальну ситуацію в країні, створення умов для відтоку капіталу, створення елементів нестабільності у світовій економіці та фінансах у зв'язку з можливістю накопичення в офшорних зонах великих обсягів капіталів, насамперед, спекулятивних, отримання позаконкурентних переваг компаніями, які використовують офшори.

Основним негативним ефектом використання офшорних схем, в контексті забезпечення державної безпеки, є відтік капіталу, який, в свою чергу, може призвести до скорочення державного бюджету за рахунок зниження податкових надходжень; структурних деформацій в економіці; зменшенню національних інвестицій всередині країни та зростанню залежності держави іноземним позикам. Усе це негативно позначається на конкурентноспроможності держави на світовому ринку і виступає загрозою державній безпеці країни.

В глобальному масштабі офшорна діяльність суперечить принципам сталого розвитку економіки, не забезпечує зростання національного багатства, не сприяє соціально-економічному прогресу та сприяє тінзації світової економіки і поширенню транснаціональної злочинності.

Для оцінки офшорних юрисдикцій використовують Індекс корпоративної податкової гавані (англ. Corporate Tax Haven Index, скор. СТНІ) – це рейтинг юрисдикцій, які найбільше сприяють транснаціональним корпораціям не платити податок на прибуток підприємств. Його складає міжнародна неурядова організація Tax Justice Network, на основі дослідження впливу офшорів на світову економіку. СТНІ детально оцінює податкову та фінансову системи кожної юрисдикції, щоб скласти чітку картину найбільших у світі факторів, що сприяють зловживанню корпоративним податком у світі, та висвітлити закони та політику, до яких політики можуть вносити зміни, щоб зменшити можливість зловживання корпоративним податком у своїй юрисдикції. За результатами дослідження 2020 року був складений рейтинг із 70-ти офшорних юрисдикцій, які очолили Британські Вергінські острови, Кайманові острови, Бермудські острови, Нідерланди, Швейцарія (рис. 6.12).

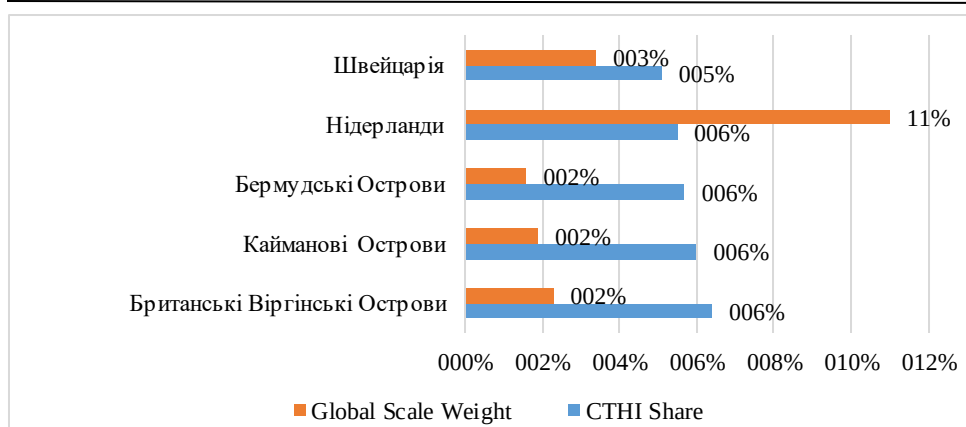

Рис. 6.12. ТОП-5 країн, які очолюють рейтинг Corporate Tax Haven Index, та несуть відповідальність за несплату податків транснаціональними корпораціями, %

Джерело: побудовано на основі [547].

В національному масштабі загрозливим для економіки України є відтік капіталу через офшорні зони. Довгий час в законодавстві України не було ніяких обмежень щодо використання в господарській діяльності суб'єктами господарювання та підприємницької діяльності офшорних компаній чи офшорних банків. Першою спробою законодавчо врегулювати цю проблему стало прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України № 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. Завдяки його прийняттю, зі списку дозволених, було виключено Кіпр, через який відбувався основний відтік капіталу з України. Проте відсутність чітко розробленого законодавства щодо використання офшорних зон при здійсненні розрахунків призвело до подальшого відтоку капіталу. Про це свідчать також дані, наведені в табл. 6.15.

Таблиця 6.15

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з послуг пов'язаних з фінансовою діяльністю через офшори за 2019-2020 рр., тис. дол. США

Країни	2019		2020		Сальдо	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Сальдо 2019	Сальдо 2020
1	2	3	4	5	6	7
Андорра	133,23	73,37	348,44	75,57	59,86	272,87
Антигуа і Барбуда	631,86		607,8	-	631,86	607,8
Багамські Острови	11069,9	6144,57	10873,5	78,12	4925,36	10795,42
Барбадос	2468,93	28,88	1799,51	20,93	2440,05	1778,58
Беліз	11578,3	26,27	7438,98	107,19	11551,98	7331,79

Продовження табл. 6.15

1	2	3	4	5	6	7
Бермудські Острови	1368,67	6258,82	299,39	8987,14	-4890,15	-8687,75
Британські Віргінські Острови	169503	974,85	155093	7110,69	168528,35	147981,8
Вануату	397,66	-	384,65	-	397,66	384,65
Віргінські Острови (США)	262,59	-	5837,69	-	262,59	5837,69
Гібралтар	4717,14	-	2859,46	5,1	4717,14	2854,36
Кайманові Острови	1421,78	-	2264,8	к	1421,78	2264,8
Ліберія	13241,4	-	13545,1	7,6	13241,36	13537,51
Маршальські Острови	29513,6	21,66	36040	219,16	29491,97	35820,8
Монако	1234,65	171,26	345,95	148,45	1063,39	197,5
Острів Гернси	767	-	363,43	к	767	363,43
Острів Джерсі	608,24	19,67	1140,54	50,08	588,57	1090,46
Острів Мен	38116,6	78,02	38739,8	164,93	38038,54	38574,89
Острови Кука	1000,54	-	546,95	-	1000,54	546,95
Палау	729,17	-	947,83	к	729,17	947,83
Панама	23147,8	4728,51	22945,4	5601,84	18419,25	17343,56
Сейшельські Острови	5489,51	975,12	7642,43	314,4	4514,39	7328,03
Сент-Вінсент і Гренадіни	1915,2	-	3733,15	к	1915,2	3733,15
Сент-Кітс і Невіс	3368,19	25,81	2271,17	-	3342,38	2271,17
Усього	322685	19526,8	316069	22891,2	303158,24	293177,3

к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [293].

Отже, наведені дані в табл. 6.15 свідчать, що гранична сума грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю, через офшори здійснено у таких країнах, як: Багамські Острови, Беліз, Британські Віргінські Острови, Ліберія, Маршальські Острови та Острів Мен.

Серед вищенаведених країн, саме на Острові Мен протягом 2019-2020 рр. здійснено експортних операцій на максимальну суму у 2019 році понад 38116,56 тис. доларів, у 2020 році – більше ніж 22945,4 тис. доларів. Сума імпортних операцій склала у 2019 році близько 78,02 тис. доларів, у 2020 році 164,93 тис. доларів.

На Багамських островах сума експорту послуг пов'язаних з фінансовою діяльністю через офшори склала у 2019 році понад 11069,93 тис. доларів, у 2020 році сума операцій склала близько 38739,82 тис. доларів. У 2019 році було здійснено операцій з імпорту послуг на суму 6144,57 тис. доларів, у 2020 році на 78,12 тис. доларів.

У Белів у 2019 році було проведено експортних операцій на суму більше ніж 11578,25 тис. дол., операцій з імпорту на суму 26,27 тис. дол., у 2020 році експортні операції складають понад 7438,98 тис. дол., сума операцій з імпорту становить 107,19 тис. дол.

На Британських Віргінських островах сума експортних операцій склала у 2019 році близько 169503,2 тис. доларів, у 2020 році – більше ніж 155092,51 тис. доларів, сума операцій з імпорту послуг у 2019 році становить 974,85 тис. доларів, у 2020 році – 7110,69 тис. доларів.

У Ліберії сума експорту у 2019 році складає 13241,36 тис. дол., у 2020 році – понад 13545,11 тис. дол., сума імпорту у 2020 році становить 7,6 тис. дол.

На Маршалських островах у 2019 році експортних операцій здійснено на суму 29513,63 тис. дол., у 2020 році на 36039,96 тис. дол., сума імпорту у 2019 році дорівнює сумі 21,66 тис. дол., у 2020 році 219,16 тис. дол.

У наступній табл. 6.16 наведені дані розміру проведених експортно-імпортних операцій з послуг через офшори.

Таблиця 6.16

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з послуг через офшори за 2019-2020 рр., тис. дол. США

Країни	2019		2020		Сальдо	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Сальдо 2019	Сальдо 2020
1	2	3	4	5	6	7
Албанія	988,67	1730,34	1649,29	2333,52	-741,67	-684,23
Андорра	133,23	73,37	348,44	75,57	59,86	272,87
Антигуа Барбуда ¹	631,86	к	607,8	-	к	607,8
Барбадос	2468,93	28,88	1799,51	20,93	2440,05	1778,58
Бельгія	110912,38	175890,36	107780,6	107780,6	-64977,98	-44569,32
білорусь	146263,93	133186,77	108962,3	95414,88	13077,16	13547,42
Болгарія	44866,73	28014,79	43873,37	26656,82	16851,94	17216,55
Греція	24811,81	38710,18	11924,54	10474,92	-13898,37	1449,62
Гібралтар	4717,14	к	2859,46	5,1	К	2854,36
Данія	186288,65	75187,67	190509,61	72312,24	111100,98	118197,37
Джерсі	608,24	19,67	1140,54	50,08	588,57	1090,46
Естонія	202556,86	51692,62	195817,17	43531,3	150864,24	152285,87
Ірландія	89046,45	315292,94	112611,23	261718,26	-226246,49	-149107,03
Ісландія	1976,31	332,61	759,35	113,66	1643,7	645,69
Італія	135363,23	72158,09	86147,21	40405,75	63205,14	45741,46
Кайманові Острови	1421,78	к	2264,8	к	К	к
Литва	64522,45	45299,13	53380,87	35614,5	19223,32	17766,37
Ліхтенштейн	878,09	443,79	1306,59	к	434,3	к
Люксембург	14992,96	96983,57	27461,83	66716,85	-81990,61	-39255,02

Продовження табл. 6.16

1	2	3	4	5	6	7
Мальта	152471,84	161768,55	139981,41	114091,38	-9296,71	25890,03
Монако	1234,65	171,26	345,95	148,45	1063,39	197,5
Острів Мен	38116,56	78,02	38739,82	164,93	38038,54	38574,89
Північна Македонія	4630,18	678,78	4311,65	543,66	3951,4	3767,99
Сейшельські Острови	5489,51	975,12	7642,43	314,4	4514,39	7328,03
Усього	1235581,49	1198869,01	1142514,66	878582,74	29941,7	215791,21

к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [293].

Серед країн, представлених у табл. 6.16, максимальна сума грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з послуг через офшори спостерігається у таких країнах, як: Бельгія, білорусь, Данія, Естонія, Італія та Мальта.

Зокрема, у Бельгії у 2019 році сума експортних операцій склала понад 110912,38 тис. дол., а у 2020 році – близько 107780,6 тис. дол., сума імпортних операцій у 2019 році становить 175890,36 тис. дол., а на кінець 2020 року – більше ніж 107780,6 тис. дол.

У білорусі сума експорту у 2019 році склала близько 146263,93 тис. дол., у 2020 році даний показник дорівнював більше ніж 108962,3 тис. дол., сума імпорту у 2019 році становить 108962,3 тис. дол., у 2020 році – 95414,88 тис. дол.

У Данії сума експортних операцій у 2019 році становить близько 186288,65 тис. доларів. У 2020 році розмір операцій дорівнював значенню понад 190509,61 тис. дол., сума імпорту становить у 2019 році близько 75187,67 тис. дол., у 2020 році понад 72312,24 тис. дол.

У Естонії сумарно експортних операцій у 2019 році було здійснено на суму 202556,86 тис. дол., у 2020 році – на 195817,17 тис. дол., загальна сума імпортних операцій у 2019 році склала близько 51692,62 тис. дол., а у 2020 році понад 43531,30 тис. дол.

У Італії сума експортних операцій у 2019 році становить понад 135363,23 тис. дол., у 2020 році – 86147,21 тис. дол., сума імпортних операцій у 2019 році дорівнює 72158,09 тис. дол., у 2020 році – 40405,75 тис. дол.

На Мальті сума експортних операцій у 2019 році складає 152471,84 тис. доларів, у 2020 році 139981,41 тис. дол., сума імпортних операцій дорівнює у 2019 році понад 161768,55 тис. дол., у 2020 році – 114091,38 тис. дол.

У наступній табл. 6.17 наведені дані розміру експортно-імпортних операцій з товарів через офшори.

Таблиця 6.17

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з товарів через офшори за 2019-2020 рр., тис. дол. США

Країни	2019		2020		Сальдо	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Сальдо 2019	Сальдо 2020
Багамські Острови	13829,53652	3,67306	9700,67695	1,9639	13825,86346	9698,71305
Беліз	1146,58332	1244,84412	496,07505	1903,63756	-98,2608	-1407,56251
Британські Віргінські Острови	14701,11501	20,92486	1960,21679	288,24977	14680,19015	1671,96702
Ліберія	7802,58951	56,78367	9478,5992	33,01898	7745,80584	9445,58022
Маршаллові Острови	3597,50464	185,62139	13989,23604	519,52607	3411,88325	13469,70997
Намібія	737,65122	198,18812	-	-	539,4631	
Панама	5123,13684	4990,26534	2671,51517	1809,36486	132,8715	862,15031
Пуерто-Ріко	1142,36973	4503,14857	3886,54806	4303,92194	-3360,77884	-417,37388
Сейшельські Острови	1673,1711	494,78535	5540,06629	389,64528	1178,38575	5150,42101
Тринідад і Тобаго	456,52254	3874,66828	754,06805	403,91609	-3418,14574	350,15196
Усього	50210.18043	15572.90276	48477.0016	9653.24445	34637.27767	38823.75715

З вищенаведеної табл. 6.17 можемо констатувати, що максимальна сума грошових потоків шляхом експортних операцій з товарів через офшори, зосереджена у таких країнах, як: Багамські острови, Британські Віргінські Острови, Ліберія, Панама та Маршаллові острови.

Слід відмітити, що на Багамських островах сума експортних операцій з товарів через офшори у 2019 році склала близько 13829,53652 тис. доларів, у 2020 році – 9700,67695 тис. доларів.

На Британських Віргінських островах здійснено експортних операцій у 2019 році на суму 14701,11501 тис. доларів, у 2020 році – 1960,21679 тис. доларів.

У Ліберії у 2019 році було виконано операцій з експорту товарів на суму 7802,58951 тис. доларів, а у 2020 році на суму 9478,5992 тис. доларів.

На Панамі сума експортних операцій у 2019 році перевищила 5123,13684 тис. доларів, а у 2020 році – 2671,51517 тис. доларів.

На Маршаллових островах у 2019 році було здійснено операцій з експорту товарів на суму 3597,50464 тис. доларів, у 2020 році на суму 13989,23604 тис. доларів.

Щодо імпортних операцій з товарів зафіксовано наступну ситуацію, найбільша сума імпортних операцій було здійснена у таких країнах, як: Беліз, Панама, Пуерто-Ріко та Тринідад і Тобаго.

Зокрема, у Беліз у 2019 році сума імпортованих товарів склала близько 1244,84412 тис. доларів. У 2020 році – 1903,63756 тис. доларів.

На Панамі здійснено імпортних операцій у 2019 році на суму 4990,26534 тис. доларів. У 2020 році на 1809,36486 тис. доларів.

У Пуерто-Ріко у 2019 році сума імпортованого товару через офшори становить 4503,14857 тис. доларів, у 2020 році 4303,92194 тис. доларів.

У Тринідад і Тобаго у 2019 році виконано імпортних операцій на суму понад 3874,66828 тис. доларів, у 2020 році на 403,91609 тис. доларів.

Погоджуємося з думкою, С.М. Юрій та Л.І. Простебі, що пріоритетними напрямками деофшоризації вітчизняної економіки мають бути:

- посилення відповідальності за недотримання податкового законодавства України, зокрема, за використання офшорної мінімізації оподаткування, а також трансфертного ціноутворення;

- законодавче закріплення амністії капіталу з офшорних юрисдикцій;

- розробка механізму складання та ведення реєстру бенефіціарів власників організацій, налагодження доступу до відомостей співробітникам правоохоронних податкових та інших компетентних органів, фінансових і нефінансових установ, створення відповідального компетентного органу;

- перегляд всіх укладених Україною угод про уникнення подвійного оподаткування з метою гармонізації податкових ставок;

- активізація роботи уряду України щодо укладення угод про обмін інформацією в податкових справах, перш за все з офшорними юрисдикціями, впровадження системи автоматичного обміну на міжнародному рівні;

- законодавче закріплення поняття трасту, холдингових структур, вдосконалення правового поля з протидії рейдерству, як інструмента захисту власності;

- підвищення інвестиційної привабливості, шляхом економічної та політичної стабілізації в державі [476].

Отже, офшорні юрисдикції є невід’ємною складовою світового економічного простору, об’єктивним проявом сучасної глобалізації та загрозою державній безпеці країни. Використання офшорних юрисдикцій створює загрози для стабільності глобального економічного простору. Основним негативним ефектом використання офшорних схем в контексті забезпечення державної безпеки, є відтік капіталу, який, в свою чергу, може призвести до скорочення державного бюджету за рахунок зниження податкових надходжень, структурних деформацій в економіці, зменшення національних інвестицій всередині країни та зростання залежності держави від іноземних запозичень. Усе це негативно позначається на конкурентноспроможності держави на світовому ринку і виступає загрозою державній безпеці країни.

ГЛАВА 3

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

РОЗДІЛ 7

МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

7.1. Передумови формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності

Держава є інститутом стримування економічної злочинності, адже переслідує економічні інтереси, що лягають у площину забезпечення національної безпеки. Роль держави полягає в формуванні соціальних, політичних, правових, економічних та інформаційних механізмів, як в частинні осмислення дисциплінованості населення та налагодження системи взаємоузгодження економічних інтересів різних суспільних інтересів так і в частинні формування дієвого механізму боротьби з економічною злочинністю, як загрозою національній безпеці. Зазначимо, що оскільки будь-яке суспільство представляє собою картину багаторівневого переплетення різноманітних суперечливих інтересів, де співіснують та взаємодіють приватні специфічні інтереси різних суспільних груп, то процес формування національного інтересу того чи іншого суспільства є надзвичайно складним, динамічним і часто напруженим та конфліктним. Саме тут відбувається досить непроста інтеграція потреб, прагнень і запитів даного суспільства в систему загальних національних інтересів. Тому, державна політика в сфері забезпечення та протидії економічній злочинності є комплексним механізмом, що не лише визначає напрями та роль кримінальної політики, але й включає інші види політик як за окремими сферами державного управління, так і за видами економічних злочинів.

Окремі аспекти державної політики в частинні запобігання та протидії економічній злочинності викладенні в працях зарубіжних вчених, зокрема: Р.М. Альба (Alba R.M.), Т.М. Арваніті (Arvanites T.M.), Дж. Е. Бовен (Bowen J.E.), Ф. Ван Зіл (Van Zyl F.),

Е. Пельзес (Pelsez E.), Е.К. Кванса (Quansah E.K.), Р. Кендалл (Kendall R.), Р. Маккензі (Mackenzie R.), К. Накадзима (Nakajima C.), М. Серіо (Serio M.), Б. Феррейра (Ferreira B.R.), Дж. Хаклер (Hackler J.). Серед вітчизняних вчених досліджуванні питання вивчали: І.Ю. Андрущенко, С.М. Бортник, Р.С. Веприцький, Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, А.П. Закалюк, О.Є. Користін, Ю.В. Нікітін та інші.

«Широкого розповсюдження в сучасному суспільно-політичному житті України набули злочини в сфері господарчої діяльності. Розкрадання, фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків, хабарництво і багато інших злочинів стали масовими, і вразили практично всі галузі економіки. Найбільш поширені злочинні прояви в тих галузях господарства, що зайняті задоволенням життєво важливих потреб населення, зокрема, в торгівлі і побутовому обслуговуванні, на транспорті, у сфері фінансово-кредитних відносин, зовнішньоекономічної діяльності і у недержавних структурах господарювання. Економічна злочинність у значно більшій мірі, ніж загальнокримінальна, спроможна стати стилем життя значної частини населення, формувати правовий нігілізм і напівкримінальний менталітет. Мільйони громадян України займаються так званим «човниковим бізнесом», при цьому практично всі вони порушують встановлені митні правила, приховують прибутки від оподатковування та ін. Широкого розповсюдження останніми роками набуває ухилення від сплати податків за допомогою протиправної конвертації грошових коштів» [86].

В таких умовах актуалізується питання ідентифікації різних видів державної політики, що забезпечують та врегульовують процеси запобігання та протидії економічній злочинності. В цілому такі види державної політики є складовою державного управління національної безпеки держави, яка охоплює сукупність державних інтересів та інтересів інших суспільних інститутів, що забезпечує економічну незалежність, стабільність економічного розвитку держави та здатність до прогресу.

Це визначає відповідальне значення науки в розробці концептуальних засад державного управління національною безпекою та механізмів запобігання та протидії економічній злочинності, як визначальної загрози. Адже економічна злочинність, це не лише внутрішня загроза національній безпеці, а у зв'язку із глобалізацією стала міжнародною проблемою й відповідно є складовою зовнішніх загроз. Принциповим є розкриття власне складових, державного управління та державної політики щодо економічної злочинності, виявлення сучасних тенденцій щодо видів державної політики за окремими видами економічних злочинів та обґрунтування їх місця в складі державного управління національною безпекою [236].

Вже декілька десятиліть відбувається демократизація суспільств, які впродовж XX століття були тоталітарними. Проте, демократизація в класичному розумінні не може вирішити усі назрілі соціально-економічні та економіко-правові проблеми, як і власне не завжди може задовільнити економічні інтереси усіх учасників суспільних відносин. Це в першу чергу обумовлено різним економічним мисленням та відсутністю дисципліни в економічній поведінці. Також слід зазначити, що одночасно з процесом демократизації суспільства не відбувається процес осмислення необхідності підвищення дисципліни людей незалежно від ступеня доступності до політичної і економічної діяльності. З такою ж проблемою зіткнулася і Україна після отримання незалежності та взяття курсу на впровадження ринкових механізмів державного управління.

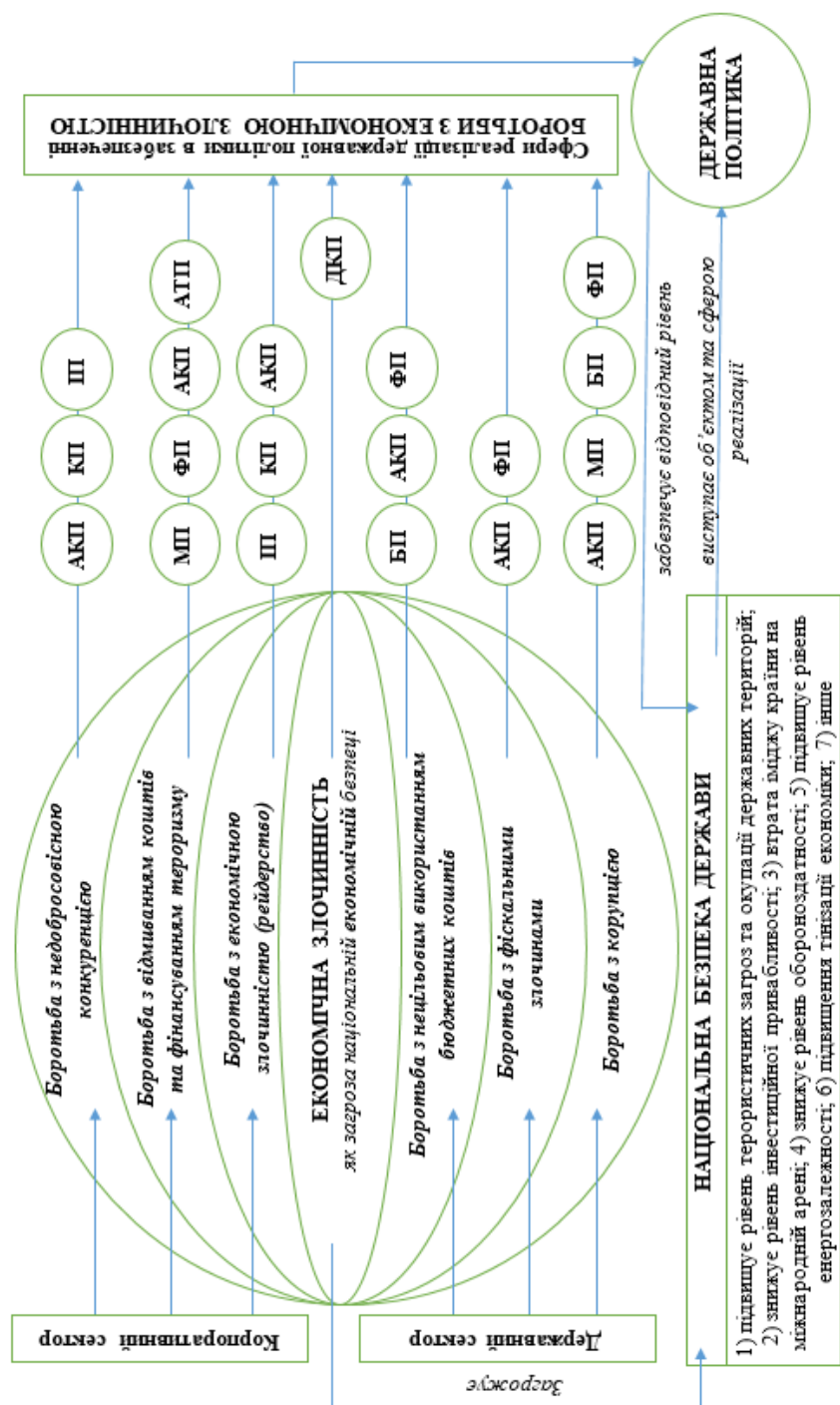
З даного приводу В.Т. Білоус зазначає, що «становлення Української держави, зміна її політичного і соціально-економічного устрою, здійснення адміністративної реформи, безпосередня участь у міжнародних правоохоронних та інших міждержавних організаціях, стрімкий розвиток світових процесів глобалізації сприяли виникненню нових функцій держави й наповненню старих новим змістом, що вимагає відповідного наукового обґрунтування і правового забезпечення. Водночас негативні процеси, особливо тінізація економіки, зростання її кримінального сектора та інші недоліки економічного розвитку не сприяли ефективному здійсненню реформ. Це свідчить про те, що в Україні не вдалося створити належних умов для функціонування й розвитку економіки на правовій основі. Зазначені недоліки пояснюються також відсутністю відповідного теоретико-методологічного та адміністративно-правового забезпечення розвитку держави й реформаційних процесів з урахуванням перспектив міжнародної інтеграції» [21].

Саме тому таке середовище спонукає до економічних злочинів, що є невід'ємною складовою економічної системи, не зважаючи на соціальні типи держав та видів політичного управління. Це означає, що економічна злочинність є автономною від соціальних типів держав та видів політичного управління. В залежності від соціальних типів держав та виду політичного управління визначатимуться властивості економічних злочинів, сфери їх поширення та особливості скоєння. Слід визнати, що злочинність є самостійним і автономним явищем, яке не залежить від рівня соціальності держави та її виду. Це ціла система незалежних або квазінезалежних сутностей, поведінка яких визначається насамперед внутрішніми чинниками. Держава, володіючи монополією на застосування насильства, як засобу

стримування злочинності, не здатна утримати свої силові структури від неконкурентоорієнтованої поведінки. Також з метою задоволення своїх економічних інтересів політична влада прагне бути обізнаною про стан злочинності для формування відповідної стратегії управління злочинністю. Слід визнати, що складовою частиною існуючого правопорядку в державі є злочинність, часто створена економічно домінуючим класом, групою осіб, які для реалізації своїх інтересів зацікавлені в існуванні злочинності в деяких секторах економіки в певних її проявах (шахрайство з бюджетними коштами, оптимізація бази оподаткування тощо). Як наслідок, кримінальну політику слід сприймати не лише як діяльність щодо попередження та контролю за злочинністю, а й щодо управління нею та використання її в економічних цілях. Йдеться, насамперед, про економічну злочинність, у сфері якої селективність кримінальної політики стає швидше закономірністю, ніж випадковістю, і саме в наш час набуває системного і відкритого характеру.

В цілому ж попри соціальні типи держав та види політичного управління держава має забезпечити певний рівень безпеки громадян та виконання їх економічних інтересів. Як відомо, зі зміною курсу кримінальної політики тієї чи іншої держави змінюються й кримінально-правові формації. Від соціальних, економічних та інших об'єктивних факторів залежить стан певних видів злочинності, їх динаміка, тому саме на них через відповідні засоби кримінальної політики має реагувати держава. В процесі реалізації кримінальної політики держава вибірково з'ясовує і нейтралізує найбільш небезпечні загрози суспільній безпеці. Будучи соціальним явищем і складовою частиною суспільства, змінюючись з розвитком суспільства, злочинність впливає на зміст і форми реалізації кримінальної політики. Завданням останньої, як відомо, має бути протидія злочинності і забезпечення правопорядку в суспільстві. Система державного управління при різних політичних режимах має забезпечити взаємодію різних видів державної політики щодо запобігання та протидії економічній злочинності, адже основна мета держави як суспільного інституту є забезпечення національної безпеки.

Пропонуємо економічну злочинність як загрозу національній безпеці держави розглянути в контексті різних видів державної політики. Усі злочини пропонуємо згрупувати за наступними напрямками: в державному та корпоративному секторі. В цілому така взаємодія лягає в наступну модель державно-управлінських аспектів запобігання та протидії економічній злочинності як загрози національній безпеці (рис. 7.1).

Умовні позначення: АТП – антитерористична політика; ІП – інвестиційна політика; КП – конкурентна політика; МП – монетарна політика; БП – бюджетна політика; ФП – фіскальна політика; АКП – антикорупційна політика; ДКП – державна кримінальна політика

Рис. 7.1. Економічна злочинність як загроза національній безпеці: державно-управлінський аспект [67]

Розглянемо більш детальне запропоновану нами модель взаємозв'язку національної безпеки, економічної злочинності та різних видів державної політики. Адже, національна безпека в контексті забезпечення інтересів держави як інституту, що врегульовує інтереси різних суспільних інститутів має складну внутрішню структуру, що обумовлена економічними аспектами.

До основних критеріїв оцінки стану безпеки, як правило, відносять: ресурсний потенціал і перспективи його розвитку, показники ефективності використання ресурсів, капіталу і праці у порівнянні з найбільш розвиненими країнами світу, конкурентоспроможність економіки, монолітність території економічного простору, суверенітет, незалежність, рівень мінімізації впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатності протистояти, зовнішнім загрозам, рівень соціальної стабільності і спроможності держави запобігати та вирішувати соціальні конфлікти.

В цілому економічні аспекти національної безпеки крізь призму економічної злочинності можна охарактеризувати через економічну незалежність держави та стабільність і стійкість економічної системи держави. Саме ці два критерії характеризують взаємозв'язки економічної безпеки з іншими складовими національної безпеки, а саме: політична, екологічна, військова, соціальна та інші.

Економічна незалежність. Так, в залежності від рівня економічної незалежності країни від сукупності внутрішніх та зовнішніх інститутів буде визначатися рівень національної безпеки. Адже, економічна незалежність, визначає рівень контролю системою органів державного управління над економічними ресурсами (усіх видів та форм), що дозволяє досягнути високого рівня промислового виробництва та науково-технічного прогресу результатом якого є якість продукції, що в свою чергу визначає її конкурентоспроможність на міжнародних ринках та дозволяє брати участь у світовій торгівлі. Варто зазначити, що економічна незалежність може визначатися як об'єктивними так і суб'єктивними факторами.

До об'єктивних факторів відносимо: інфраструктурний потенціал, наявність природних ресурсів, кліматичні особливості, географічне розташування, економічні ресурси, фінансовий потенціал державного бюджету, людський потенціал, стабільність ринків, рівень здоров'я населення та інші. Крім того, до об'єктивних факторів відноситься сукупність факторів зовнішнього середовища, а саме: зовнішній борг; участь держави в міжнародних організаціях; довіра міжнародної спільноти до системи державного управління та політичної системи; доступ до донорських фінансових ресурсів; місце на міжнародних

ринках товарів (робіт, послуг), капіталу і праці та інші. Залежність економічної незалежності від зовнішніх акторів обумовлена глобалізаційними процесами та міжнародним поділом праці, що робить національні економіки залежними один від одного в першу чергу, а в деяких аспектах залежними від транснаціональних корпорацій [605].

До суб'єктивних факторів ми відносимо економічну злочинність, яка проявляється як рівні внутрішніх, так і на рівні зовнішніх загроз. Той, факт, що економічні злочини можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми загрозами, підтверджується тим, що економічні відносини не знаходяться лише всередині держави, а в окремих випадках їх суб'єктами можуть виступати транснаціональні корпорації, про що свідчать корпоративні скандали початку ХХІ століття в США та країнах Європи.

Стабільність економічної системи держави, що в класичному розумінні означає створення відповідних гарантів для забезпечення права власності та умов для реалізації підприємницької діяльності з одного боку та стримування дестабілізуючих факторів, до яких відносимо економічні злочини. Так, економічні злочини є фактором формування тіньового сектору економіки, що знижує рівень економічної стабільності, а відповідно впливає на те, що держава не в повній мірі може забезпечити себе від ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища політичного, соціального, військового характеру. Наприклад, низький рівень стабільності та стійкості економічного розвитку держави може призвести до дефіциту бюджету, а отже недофінансування стратегічно-важливих сфер суспільного розвитку, якою виступає військово-промисловий комплекс. Таку ситуацію можна спостерігати з 2014 р., коли низький рівень фінансового забезпечення українських військ в Криму призвели до анексії півострову, недовір'я правоохоронних органів на сході призвели до захоплення місцевої влади в Донецьку та Луганську незаконними військовими угруповання, що визнанні як терористичні організації В 2020 р. відсутність стабільності та стійкості економічного розвитку України, через корумпованість та високий рівень тіньової економіки, призвели до низького рівня фінансування сфери охорони здоров'я і як наслідок відсутність підготовки до світової пандемії через вірус COVID-19.

Економічні злочини проникають у всі аспекти забезпечення економічної незалежності держави (виробництво, торгівля в тому числі міжнародна, обмін, науково-технічний прогрес, міжнародні фінансові ресурси) та стабільності економічної системи, а також спотворюють здатність економіки до саморозвитку та прогресу. Проникаючи у різні сфери економічні злочини не дозволяють забезпечити інвестиційно-інноваційний розвиток, сприяти модернізації інфраструктурного комплексу, знижують рівень людського потенціалу. Так, наприклад:

нецільове використання державних ресурсів, або фінансових ресурсів міжнародних організацій, є власне економічним злочином, що спровоковано іншим видом економічної злочинності, а саме корупцією; злочини в сфері оподаткування можуть стосуватися як внутрішніх, так зовнішньоторговельних операцій; недобросовісна конкуренція може стосуватися як внутрішніх ринків, так і зовнішніх. Відповідно, економічні злочини знижують рівень економічної незалежності, а отже впливають на рівень національної безпеки держави через зниження стійкості та самозбереження національної економіки.

Говорячи про економічні злочини з позиції впливу на рівень національної безпеки, варто наголосити на їх наслідках, які згруповані наступним чином:

1) підвищує рівень терористичних загроз та окупації державних територій. Варто зауважити, що за неофіційними даними більшість представників терористичних організацій, що захопили владу на Сході України у 2014 р., були в складі організованих злочинних угруповань. Крім того, високий рівень тіньового сектору знизив рівень фінансування правоохоронних органів та інформаційної проукраїнської політики, що зумовили ситуацію наслідком, якої є окупація державних територій;

2) знижує рівень інвестиційної привабливості. Більшість інвесторів при оцінці інвестицій в країни пострадянського простору враховують рівень захищеності своїх інвестицій від рейдерства та корупції. За умови високого рівня корупції та можливості рейдерських захоплень знижується рівень інвестиційної привабливості як окремого регіону (області) так і країни в цілому;

3) втрата іміджу країни на міжнародній арені. Про рівень корупції та економічної злочинності в цілому в Україні не одноразово наголошували міжнародні організації та основні міжнародні фінансові донори. Зауважимо, що міжнародна фінансова допомога від COVID-19 неодноразово була під загрозою у зв'язку із нецільовим використанням раніше виданих фінансових ресурсів, що в цілому становить загрозу стабільності системи охорони здоров'я і як наслідок ризик національній безпеці України;

4) знижує рівень обороноздатності. Фактично високий рівень корупції, нецільове використання бюджетних коштів та тіньовий сектор економіки спричинив низький рівень фінансування Української Армії в Автономній Республіці Крим, що дозволило агресору анексувати державні території України. Це безумовно свідчить про економічну злочинність як високого рівня ризику для національної безпеки в частині збереження територіальної цілісності;

5) підвищує рівень енергозалежності. Тіньові економічні відносини сьогодні в більшій мірі пов'язанні із використанням природних ресурсів, особливо в сфері енергозабезпечення. Це в свою чергу визначає рівень енергозалежності України від інших країн, окремі із яких є агресорами, що анексували державні території;

6) підвищення тінзації економіки. Усі без винятку економічні злочини становлять загрозу реальному сектору економіки, адже підвищують рівень тінзації економічних відносин. Особливо гостро зазначене питання стоїть в умовах використання сучасних технологій, що провокують кіберзагрози як окремим суб'єктам господарювання так і органами державної влади.

Відповідно до зазначеного, державна політика в різних сферах суспільного життя, в тому числі економічній діяльності, має бути направлено на реалізацію дієвих механізмів щодо управління об'єктивними факторами, а також в сфері запобігання та протидії економічній злочинності як загрози національній безпеці. Це дозволить в повній мірі забезпечити економічну незалежність держави [421]. Державне управління щодо запобігання та протидії економічній злочинності реалізується через різні види державної політики в тому числі через державну кримінальну політику, як особливого виду державної політики, об'єктом якої є різні види злочинів, зокрема злочинів в економічній сфері.

В цілому найбільш поширені та найбільш загрозливі для національної безпеки економічні злочини пропонуємо згрупувати за державним та корпоративним секторами, що дозволить більш детально ідентифікувати види державної політики, що направленні та запобігання та протидії таким видам злочинів. До економічних злочинів в корпоративному секторі відносимо: відмивання коштів та фінансуванням тероризму; недобросовісна конкуренція; економічна злочинність (рейдерство). До злочинів в державному секторі відносимо: нецільове використання бюджетних коштів, фіскальні злочини та корупція. Варто зазначити, що злочини в корпоративному та державному секторах нами виділенні з позиції учасників в такій неправомірній діяльності. При злочинах в корпоративному секторі учасниками злочину є підприємницькі структури, або особи чи групи осіб, що скоюють злочини проти підприємницьких структур, або порушують діючий порядок економічних відносин між ними. Коли мова йде про економічні злочини в державному секторі то постраждалою стороною виступає держава в цілому та окремі органи державної влади чи державні підприємства зокрема. Відповідно до зазначеної формуються різні напрями державної політики. Особливою в

даному випадку є державна кримінальна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Державна кримінальна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності є новим напрямком державного управління, основним завданням якої є боротьба з економічними злочинами та її наслідками для соціально-економічного розвитку та національної безпеки.

Без сумніву, кримінальна політика обумовлена об'єктивними потребами сучасного етапу суспільного розвитку і відображає риси соціально-економічних та політичних умов. Під кримінальною політикою слід розуміти також зміну або збереження її курсу, актуальності та ефективності, здатність на підтримку зусиль щодо захисту тих чи інших цінностей. Залежно від змін кон'юнктури, контексту, обстановки можна судити про рівень послідовності, гнучкості, вибірковості, доцільності та успішності кримінальної політики.

«В Україні в цілому створене правове забезпечення для міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності. До таких новел чинного КК України, зокрема, слід віднести положення про визнання кримінально-правових наслідків вироку суду іноземної держави (стаття 9 КК України) та про видачу і передачу осіб, що вчинили злочин (стаття 10 КК України). Разом з тим, не можна стверджувати, що в цьому напрямку вичерпані перспективи для її подальшого розвитку. На наш погляд, положення чинного законодавства України про кримінальну відповідальність щодо законодавчих механізмів для міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності потребують певного удосконалення, як в плані реформування нині чинних положень КК України, так і в аспекті доповнення КК України новими положеннями. Зокрема, чинне кримінальне законодавство України регулює тільки питання, пов'язані з видачею чи передачею особи, яка вчинила злочин, з України до іноземної держави. Разом з тим, практика піднімає питання видачі таких осіб з іноземних держав до України. На цей рахунок у національному законодавстві будь-які положення відсутні взагалі. У зв'язку з цим уявляється за доцільне розроблення і прийняття доповнень до КК України, які б урегулювали питання, пов'язані з притягненням до кримінальної відповідальності особи, яка була видана з іноземної держави до України» [614].

В результаті проведеного дослідження нами визначено економічні злочини як об'єкт державного управління національною безпекою держави. Відповідно до цього були ідентифіковані найбільш поширені види економічної злочинності в Україні та визначено їх прояв в корпоративному (недобросовісна конкуренція, легалізація (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом та фінансування

тероризму, рейдерство) та державному (нецільове використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків, корупція) секторах публічного управління. Встановлено, що економічні злочини чинять наступний вплив на рівень національної безпеки: 1) підвищує рівень терористичних загроз та окупації державних територій; 2) знижує рівень інвестиційної привабливості; 3) втрата іміджу країни на міжнародній арені; 4) знижує рівень обороноздатності; 5) підвищує рівень енергозалежності; 6) підвищення тінзації економіки.

7.2. Інструменти формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності

Питання формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності є не новим як для науки державного управління, так і для права. Це обумовлено в першу чергу тим, що економічні злочини мають давню історію. Відповідно, і кримінальна політика, здебільшого як засіб залякування за вчинений злочин існувала вже в країнах Стародавнього світу. На думку цілого ряду вчених, однією з перших в системі державного управлінні сформувалася антикорупційна кримінальна політика, дещо пізніше, в буржуазному суспільстві, з'явився феномен економічної злочинності і, відповідно, кримінальної політики щодо протидії економічній злочинності.

В цілому варто наголосити, що для науки про державне управління державна кримінальна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності буде актуальна завжди, а в сучасних умовах є вкрай актуальною для України в контексті забезпечення національної безпеки.

«Організація ефективної системи попередження злочинності у сфері економіки є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, вирішення якої для багатьох країн світу є надзвичайно важливою і складною справою. Особливо це стосується країн з перехідною трансформаційною економікою, до яких належить і Україна. Як зазначив президент Академії правових наук України В.Я. Тацій на засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю 26 листопада 2001 р., “злочинність у сфері економічних відносин слід визнати за поліпроблемне явище, що виявляє собою чи не головне випробування для України як самостійної, незалежної та суверенної молодій держави”. Проблема ця настільки складна, що величезна кількість різноманітних кримінологічних досліджень і практичних заходів, які були проведені у XX сторіччі для її вирішення, дали маловтішні

результати. Рівень злочинності у сфері економіки впродовж ХХ сторіччя рік у рік зростав в усіх країнах світу незалежно від ступеня економічного розвитку, а наприкінці його досяг транснаціональних масштабів і став загрожувати національній і міжнародній безпеці багатьох країн світу. Через зміни соціально-економічних умов вона постійно трансформується в нові види і форми, видозмінюються і засоби вчинення цих злочинів. Все це обумовлює постійну необхідність продовження досліджень з цієї проблематики і пошуків найбільш ефективних заходів протидії» [33].

В більшій мірі ситуацію з економічною злочинністю можна пояснити тим, що економічні інтереси особи, групи осіб, суспільства завжди йдуть попереду економічних інтересів держави. Результати наукових досліджень генезису економічних інтересів держави і суспільства дають підстави стверджувати, що зміна останніх відбувається більш швидкими темпами у порівнянні з економічними інтересами держави, а їх стабільність залежить від соціальних і політичних функцій держави, зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці.

Відповідно до ідентифікованих властивостей державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності є можливість визначити складові методології її формування, а саме:

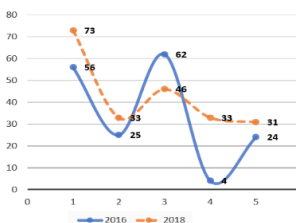
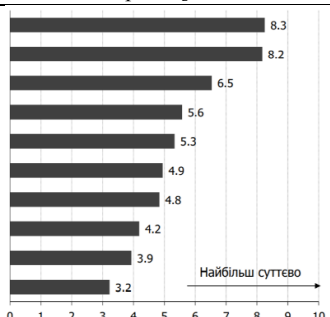
- ідентифікація та виявлення симптомів проблеми в суспільному житті щодо економічної злочинності та їх впливу на національну безпеку;
- визначення стейкхолдерів та ідентифікація їх інтересів щодо запобігання та протидії економічній злочинності;
- обґрунтування змісту кримінальної політики як системи та як процесу запобігання та протидії економічній злочинності;
- формування об'єктно-предметного поля державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- визначення мети та завдань державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- обґрунтування напрямів формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- визначення суб'єктів формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- визначення об'єктів державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- встановлення взаємозв'язків із іншими видами державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;

- обґрунтування методів та принципів державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності;
- встановлення механізмів державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності [749].

Зазначені складові можемо покласти в наступну інформаційну модель методології формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (табл. 7.1, 7.2, 7.3, 7.4).

Таблиця 7.1

Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (етап: ідентифікація проблеми та виявлення її симптомів)

1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ВИЯВЛЕННЯ ЇЇ СИМПТОМІВ																																										
ОСНОВНА ПРОБЛЕМА	Зростання економічної злочинності в Україні, що впливає на рівень національної безпеки та втрату іміджу на міжнародній арені																																									
СИМПТОМИ ВИЯВЛЕНОЇ ПРОБЛЕМИ																																										
Падіння в міжнародних рейтингах, що характеризують рівень національної безпеки	Зростання рівня економічної злочинності в країні [386]	Зниження рівня довіри до стабільності соціально-економічної системи																																								
— за рейтингом економічної свободи Україна відноситься до країн із в основному невеликою економікою; — за рівнем конкурентоспроможності (83 місце у 2017-2018 рр.) та легкості ведення бізнесу (64 місце у 2019р.) Україна займає найнижчі позиції серед країн-сусідів; — за індексом права власності Україна займає найнижчі позиції в Європі та з 2014 р. спостерігається значне падіння індексу; — індекс сприйняття корупції в Україні найнижчий у порівнянні із найближчими сусідами, а також спостерігається не виконання рекомендації Transparency International в Україні; — за рейтингом недієздатності країн Україна входить до групи країн підвищеної уваги	Результати опитування РwC щодо видів економічних злочинів у 2016-2018 рр. <table><caption>Результати опитування РwC (дані з графіка)</caption><tr><th>Вид злочину</th><th>2016 (%)</th><th>2018 (%)</th></tr><tr><td>1</td><td>56</td><td>73</td></tr><tr><td>2</td><td>25</td><td>33</td></tr><tr><td>3</td><td>62</td><td>46</td></tr><tr><td>4</td><td>4</td><td>33</td></tr><tr><td>5</td><td>24</td><td>31</td></tr></table>	Вид злочину	2016 (%)	2018 (%)	1	56	73	2	25	33	3	62	46	4	4	33	5	24	31	Найбільші суттєві фактори, що перешкоджають іноземним інвесторам в Україні [294] <table><caption>Найбільші суттєві фактори (дані з графіка)</caption><tr><th>Ранг фактора</th><th>Відсоток (%)</th></tr><tr><td>1</td><td>8.3</td></tr><tr><td>2</td><td>8.2</td></tr><tr><td>3</td><td>6.5</td></tr><tr><td>4</td><td>5.6</td></tr><tr><td>5</td><td>5.3</td></tr><tr><td>6</td><td>4.9</td></tr><tr><td>7</td><td>4.8</td></tr><tr><td>8</td><td>4.2</td></tr><tr><td>9</td><td>3.9</td></tr><tr><td>10</td><td>3.2</td></tr></table>	Ранг фактора	Відсоток (%)	1	8.3	2	8.2	3	6.5	4	5.6	5	5.3	6	4.9	7	4.8	8	4.2	9	3.9	10	3.2
Вид злочину	2016 (%)	2018 (%)																																								
1	56	73																																								
2	25	33																																								
3	62	46																																								
4	4	33																																								
5	24	31																																								
Ранг фактора	Відсоток (%)																																									
1	8.3																																									
2	8.2																																									
3	6.5																																									
4	5.6																																									
5	5.3																																									
6	4.9																																									
7	4.8																																									
8	4.2																																									
9	3.9																																									
10	3.2																																									
	1 – хабарництво та корупція; 2 – шахрайство в сфері закупівель; 3 – незаконне привласнення майна; 4 – шахрайство в сфері управління персоналом; 5 – кіберзлочини	1) розповсюджена корупція; 2) недовіра до судової системи; 3) монополізація ринків та захоплення влади олігархами; 4) військовий конфлікт з росією; 5) репресивні дії правоохоронних органів; 6) нестабільна валюта і фінансова система; 7) обтяжливе та мінливе законодавство; 8) складне податкове адміністрування; 9) обмеження на рух капіталу та валютні операції; 10) зростання трудової міграції																																								

Таблиця 7.2

Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (етапи: обґрунтування змісту, визначення предметно-об'єктного поля, мети та завдань)

2. ЗМІСТ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ПРОЦЕС		ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК СИСТЕМА	
Сукупність державно-управлінських управлінських рішень та процес їх реалізації щодо запобігання та протидії економічній злочинності		Система взаємодії органів державної влади різних рівнів та ресурсів, що залученні для запобігання та протидії економічній злочинності	
3. ПРЕДМЕТНО-ОБ'ЄКТНЕ ПОЛЕ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
ОБ'ЄКТ	Економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується із порушенням встановлених законодавством меж (через економічну злочинність) та становлять загрозу національній безпеці держави	ПРЕДМЕТ	Запобігання та протидія економічній злочинності, як інструмент реалізації економічних інтересів суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, в забезпеченні національної безпеки держави
4. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
МЕТА	Вироблення державно-управлінських рішень та механізмів їх реалізації щодо запобігання та протидії економічній злочинності як складової забезпечення національних інтересів, до якої залученні органи законодавчої та судової влади, органи центральної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та контролюючі органи		
ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
Загальнодержавні завдання		Економічні завдання	
Формування системи інституційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії економічній злочинності	Розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії економічній злочинності	Забезпечення безпеки економічної діяльності різних учасників соціально-економічних відносин	Формування механізмів економічної діяльності направлених на попередження економічних злочинів
Правові завдання		Соціальні завдання	
Декриміналізація економ. злочинів	Криміналізація економ. злочинів	Оцінка соціальної стабільності в умовах економічної злочинності	Формування та реалізація превентивних соціальних заходів
Пеналізація економ. злочинів	Депеналізація економ. злочинів		

Таблиця 7.3

Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (етапи: напрями формування, суб'єкти та об'єкти)

5. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
1. Запобігання та протидія недобросовісній конкуренції	2. Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму	3. Запобігання та протидія рейдерству
6. ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
Економічна діяльність суб'єктів господарювання та / або посадових осіб на ринках товарів та послуг, окремі процеси якої порушують антимонопольне законодавство	Економічна діяльність суб'єктів господарювання та / або посадових осіб щодо легалізації доходів, які отриманні поза межами законної діяльності	Діяльність осіб або груп осіб щодо незаконного заволодіння майном або цілісними майновими комплексами суб'єктами господарювання
7. СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
1. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, НАБУ,</u> 2. Органи центральної виконавчої влади: <u>антимонопольний комітет, НАЗК</u> 3. Органи місцевого самоврядування: <u>управління обласних / міських / районних адміністрацій / рад та ОТГ щодо економічного, інвестиційного розвитку</u>	1. Контролюючі органи: <u>Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, Державна податкова служба, НАЗК</u> 2. Органи центральної виконавчої влади: <u>Державна служба фінансового моніторингу</u> 3. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, СБУ, НАБУ, Бюро економічної безпеки</u>	1. Контролюючі органи: <u>Державна податкова служба</u> 2. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, СБУ, Бюро економічної безпеки</u> 3. Органи місцевого самоврядування: <u>управління обласних / міських / районних адміністрацій / рад та ОТГ щодо реєстрації суб'єктів господарювання</u>
8. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ІЗ ІНШИМИ ВИДАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ		
- антикорупційна політика держави; - конкурентна політика (антимонопольна) держави; - інвестиційна політика держави	- монетарна політика держави; - фінансова політика держави; - антикорупційна політика держави; - антитерористична політика держави	- інвестиційна політика держави; - конкурентна політика (антимонопольна) держави; - антикорупційна політика держави
5. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
4. Запобігання та протидія ухиленню від сплати податків	5. Запобігання та протидія корупції	6. Запобігання та протидія нецільовому використанню бюджетних коштів

Продовження табл. 7.3

6. ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
Оподаткування економічної діяльності суб'єктів господарювання, фізичних осіб або інших не підприємницьких організацій в частині ухилення від сплати податків	Неправомірні дії посадових осіб в системі державного управління та місцевого самоврядування, що можуть кваліфікуватися як корупційні діяння	Економічна діяльність розпорядників бюджетних коштів щодо їх цільового використання
7. СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
1. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, НАБУ, СБУ, Податкова Поліція, Бюро економічної безпеки</u> 2. Органи центральної виконавчої влади: <u>Державна податкова служба, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ</u>	1. Контролюючі органи: <u>Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, НАЗК</u> 2. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, СБУ, НАБУ</u> 2. Органи центральної виконавчої влади: <u>Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ</u>	1. Контролюючі органи: <u>Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, НАЗК</u> 2. Правоохоронні органи: <u>Національна поліція, СБУ, НАБУ, Бюро економічної безпеки</u> 2. Органи центральної виконавчої влади: <u>Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ</u>
8. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ІЗ ІНШИМИ ВИДАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ		
- антикорупційна політика держави; - фінансова політика держави	- бюджетна політика держави; - антикорупційна політика держави; - фінансова політика держави	- бюджетна політика держави; - антикорупційна політика держави; - фінансова політика держави; - монетарна політика держави

Таблиця 7.4

Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (етапи, методи, принципи та механізми реалізації)

9. МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ		ГАЛУЗЕВІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
Організаційно-адміністративні	Економічні	Залежать від виду економічного злочину розширюють механізм застосування загальних методів державної політики
Соціально-психологічні	Мотивуючі / стимулюючі	
10. ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
ЗАГАЛЬНІ / УНІВЕРСАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ		
Об'єктивність	Конкретність	Оптимальність / Ефективність
Зворотного зв'язку	Правомочність	Комплексність
Прозорість	Міжгалузєвість	Системність / Постійність

Продовження табл. 7.4

ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ (ВИЗНАЧЕННІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ)			
Демократизму	Поваги до прав та свобод людини		Законності
Верховенства права	Рівності громадян перед законом		Гуманізму
ГАЛУЗЕВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
Відповідність міжнародним нормам щодо боротьби з економічною злочинністю (положення міжнародних організацій, резолюції міжнародних заходів)	Відповідність державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності іншим складовим політики в сфері боротьби із злочинністю		Передбачення альтернативних каральних заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів)
Дотримання конституційних прав та свобод при розслідуванні економічних злочинів	Безкомпромісність щодо покарання за економічні злочини		Постійна взаємодія правоохоронних, контролюючих органів та органів виконавчої влади
11. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ			
Правовий	Організаційний	Економічний	Інформаційний

Запропоновані нами методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності має комплексний характер, адже:

- по-перше, враховує усі рівні методології державного управління;
- по-друге, враховує особливості найбільш поширеніших економічних злочинів в Україні, що становлять загрозу національним інтересам;
- по-третє, визначає усю сукупність суб'єктів реалізації політики;
- по-четверте, дозволяє врахувати особливості інших видів державної політики.

Варто зауважити, що реалізація зазначених методологічних положень на практиці не означає безкомпромісність виділених нами положень, а навпаки, окремі із них можуть втратити свою актуальність, або ж зміна соціально-економічного середовища зумовить потребу в розширенні запропонованих методологічних положень державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Розглянемо особливості кожного етапу більш детально.

1. Ідентифікація проблеми та виявлення її симптомів.

Важливою складовою формування державної політики є виявлення суспільної проблеми, що в результаті може стати проблемою державної політики. В контексті державної кримінальної

політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності варто наголосити, що офіційні положення та наукові засади про кримінальну політику існують в параметрах відносин «влада-знання», завдяки чому кримінальна політика часто міфологізується, виправдовуючи владу і її дії. Проте сама влада зацікавлена саме у фахових критичних експертних оцінках, нехай іноді і пафосних, адже кримінальну політику влада формує та реалізує на запит суспільства, а політична майстерність влади полягає у вмінні розпізнати цей суспільний запит і втілити його у відповідних державно-правових інституціях.

В результаті дослідження сучасного стану проблем економічної злочинності було виявлено курс на її зростання та всебічний вплив на забезпечення національних інтересів й відповідно зниження рівня національної безпеки. Сучасний стан оцінки економічної злочинності в Україні був здійснений за наступними напрямками:

1) Падіння в міжнародних рейтингах, що характеризують рівень національної безпеки (за рейтингом економічної свободи, Україну відносять до країн із в основному невеликою економікою; за рівнем конкурентоспроможності (83 місце у 2017-2018 рр.) та легкості ведення бізнесу (64 місце у 2019 р.) Україна займає найнижчі позиції серед країн-сусідів; за індексом права власності Україна займає найнижчі позиції в Європі та з 2014 р. спостерігається значне падіння індексу; індекс сприйняття корупції в Україні найнижчий у порівнянні із найближчими сусідами, а також спостерігається невиконання рекомендації Transparency International в Україні; за рейтингом недієздатності країн Україна входить до групи країн підвищеної уваги).

2) Зростання рівня економічної злочинності в країні, що було встановлено на основі вивчення звітних даних правоохоронних органів України (Генеральна прокуратура, Національна поліція, Міністерство внутрішніх справ) та всеукраїнських та міжнародних досліджень з проблем економічної злочинності, що були здійсненні міжнародними консалтинговими компаніями (PwC);

3) Зниження рівня довіри до стабільності соціально-економічної системи на основі оцінки аналітичних звітів щодо довіри стейкхолдерів (внутрішніх та зовнішніх) до економічної системи України, дотримання міжнародних норм, довіри до центральної законодавчої, виконавчої та судової влади.

В цілому зазначене дозволило виявити комплекс проблем в сучасній системі запобігання та протидії економічній злочинності та визначити вектори розвитку державної кримінальної політики в досліджуваній сфері.

2. Зміст державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Державна політика є особливою категорією науки державного управління. Найбільш широко властивості державної політики наведено в праці Е. Янг і Л. Куїнн [480, с. 5-6].

«– державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити;

– державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади;

– державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі розв'язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві;

– державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія;

– державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі розв'язати проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде розв'язано в рамках поточної політики, тобто не привести до жодних дій;

– державна політика здійснюється одним або групою акторів, тобто політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців;

– державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується;

– державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка» [15, с. 5-6].

Вітчизняний дослідник І. Петренко з політологічної точки зору вважає, що державна політика «це – діяльність органів державної влади з управління та керівництва суспільством на основі єдиних цілей, принципів і методів, яка передбачає розробку, законодавче закріплення та впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою розв'язання нагальних проблем чи задоволення потреб суспільства. Вагоме місце в державній політиці належить структуруванню інтересів різних груп населення та пошуку компромісу між ними, адже остаточне рішення має максимально наближати суспільний гаразд» [300].

Щодо наукового трактування поняття та сутності кримінальної політики, то два важливих її елементи – знання і дійсність – слід не просто розрізняти, їх не можна як протиставляти, так і зводити до

одного з них кримінальну політику загалом. Важливо розуміти, що феномен кримінальної політики однаковою мірою включає в себе як позитивне право, так і практики його застосування у вигляді певних інтелектуальних схем (парадигми). В теоретичному плані правову політику взагалі можна визначити як комплекс ідей, заходів, завдань, цілей, програм, методів, які реалізуються у сфері дії права і за допомогою самого права. Відповідно, кримінальну політику слід розглядати як комплекс, структуру, систему відносин, як певну загальну лінію, стратегію, іноді навіть непослідовні рішення законодавчої і судової влади, як відповідь влади на усвідомлений політичним класом запит.

Вивчаючи праці вітчизняних та зарубіжних вчених можна прийти до висновку, що державна політика є комплексним поняттям, а тому єдиного підходу сформувавши неможливо, авторські тлумачення будуть залежати від об'єкту та предмету дослідження. В свою чергу, сутність державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності пропонуємо розглядати за процесним та системним підходом. В результаті визначено два тлумачення:

1) *Державна кримінальна політика як процес* – сукупність державно-управлінських рішень та процес їх реалізації щодо запобігання та протидії економічній злочинності;

2) *Державна кримінальна політика як система* – система взаємодії органів державної влади різних рівнів та ресурсів, що залученні для запобігання та протидії економічній злочинності.

3. Предметно-об'єктне поле державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

«Об'єкт політики дає уявлення про все те, на що суб'єкт політики спрямовує свою перетворювальну або руйнівну політичну діяльність. Об'єкти політики – це реальна політична дійсність, характерні для неї суспільні відносини, насамперед політичні, політична система суспільства в цілому, її елементи, форми політичного життя, сфера політичних інтересів, суперечності політичного процесу як у межах країни, так і в регіональному або світовому просторі» [91, с. 17].

Предметом кримінальної політики, як і будь-якої іншої політики, є дзеркальне правове відображення економічного, політичного, соціального життя країни.

Вітчизняний вчений В.І. Андріяш вивчаючи концептуальні засади державної політики наголошує, що «Державна політика – це оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і суб'єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві. Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних

сил, навіть тих які мають більшість у представницьких органах влади. По-перше, тому що необхідно, щоб державна політика представляла й інтереси меншості, інакше будуть виникати труднощі при її реалізації. По-друге, державна політика повинна бути досить стійкою, стабільною, мати історичну перспективу. По-третє, державна політика повинна виступати, об'єднуючою силою, і бути спрямованою на позитивний розвиток суспільства» [6]. Загалом погоджуючись із вченим, вважаємо, що об'єктом державної політики є певний вид суспільних відносин та/або процеси, що відбуваються в суспільстві.

Зважаючи на особливості економічних злочинів, їх міждисциплінарність та наслідки в різних сферах суспільного життя та національної безпеки в цілому, запропоновано наступні тлумачення об'єкту та предмету державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: *об'єкт* - економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується із порушенням встановлених законодавством меж (через економічну злочинність), що становлять загрозу національній безпеці держави; *предмет* – запобігання та протидія економічній злочинності, як інструменту реалізації економічних інтересів суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, в забезпеченні національної безпеки держави.

4. Мета та завдання державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

«Завдання, що здійснюються органами державного управління, є вельми різноманітними. Кожна управлінська акція передбачає наявність певної мети та використання для її досягнення відповідних засобів. Призначення управлінської діяльності обумовлена системою соціально-економічних, соціально-політичних та інших чинників, що існують у державі. Сучасний світ зазнає постійних змін, багато з яких значною мірою впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, організацію системи управління ним, принципи і методи управлінської діяльності. Постійно виникають нові економічні, політичні та інші ситуації, що характеризуються неоднорідністю та викликають збільшення кількості горизонтальних і вертикальних зв'язків у побудові державноуправлінських відносин, наявністю різноманітних за своїми характеристиками суб'єктів та об'єктів управління, загрозою виникнення кризових явищ та конфліктів у взаємодії між ними. Система державного управління знаходиться у стані безперервного розвитку, які тісно пов'язані між собою. Інша справа, що зміни, які відбуваються в системі завдяки цим процесам, не завжди мають прогресивний характер або сприяють стійкому та ефективному

функціонуванню системи. Будь-який розвиток спричиняє зміни в умовах і тенденціях функціонування системи, тобто на певному етапі викликає виникнення кризових явищ, конфліктів та ситуацій, що потребують втручання, врегулювання, прогнозування, передбачення та вирішення» [143, с. 122].

Питання формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності потребує уточнення мети. Відповідно під метою державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності пропонуємо розуміти – вироблення державно-управлінських рішень та механізмів їх реалізації щодо запобігання та протидії економічній злочинності як складової забезпечення національних інтересів, до якої залученні органи законодавчої та судової влади, органи центральної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та контролюючі органи. Відповідно до визначеної мети нами ідентифіковані завдання досліджуваної політики за наступними видами.

Загальнодержавні завдання:

- 1) формування системи інституційних зв'язків між суб'єктами запобігання та протидії економічній злочинності;
- 2) розробка механізмів реалізації державно-управлінських рішень щодо запобігання та протидії економічній злочинності.

Економічні завдання:

- 1) забезпечення безпеки економічної діяльності різних учасників соціально-економічних відносин;
- 2) формування механізмів економічної діяльності направлених на попередження економічних злочинів.

Правові завдання:

- 1) декриміналізація економічних злочинів;
- 2) криміналізація економічних злочинів;
- 3) пеналізація економічних злочинів;
- 4) депеналізація економічних злочинів.

Зазначенні правові завдання є класичними для кримінального права. «Традиційного для науки кримінального права виділення в якості основних напрямків здійснення кримінально – правової політики криміналізації, декриміналізації, пеналізації та депеналізації. За цими напрямками здійснюється кримінально – правова політика і в сучасний період, однак ними не вичерпується. Доводиться, що вагомого значення набуває сьогодні такий напрямок здійснення кримінально-правової політики як створення національних

законодавчих механізмів для міжнародного співробітництва держав у сфері протидії злочинності. Саме ці напрямки здійснення кримінально-правової політики досліджуються в подальших підрозділах» [269].

Соціальні завдання:

1) оцінка соціальної стабільності в умовах економічної злочинності;

2) формування та реалізація превентивних соціальних заходів.

В цілому саме на вирішення зазначених завдань спрямовані процеси формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Зауважимо лише одне, що в залежності від змін соціально-економічного середовища відбувається трансформація завдань, зокрема в частинні правових завдань, що в результаті будуть впливати на економічні та соціальні завдання. Зазначений перелік завдань є загальним, а тому кожне завдання може бути розширене в залежності від виявлених симптомів проблеми державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

5. Напрями формування державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

До основних напрямів державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності були віднесені найбільш поширені види:

1. Запобігання та протидія недобросовісній конкуренції;
2. Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму;
3. Запобігання та протидія рейдерству;
4. Запобігання та протидія ухиленню від сплати податків;
5. Запобігання та протидія корупції;
6. Запобігання та протидія нецільовому використанню бюджетних коштів.

6. Об'єкти державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

«Будь-яка політика стає зрозумілою, коли зрозуміло, хто її здійснює і на що вона спрямована, тобто визначені суб'єкти й об'єкти політики в суспільстві на тому чи іншому етапі історичного розвитку. Таке визначення дає можливість з'ясувати сутність політичних відносин між суб'єктами, а також між суб'єктами та об'єктами політики, розкрити форми їх політичної поведінки, способи політичної діяльності, засоби перетворення політичного середовища» [91, с. 18].

Слід зазначити, що зміна взаємовідносин між структурними елементами кримінальної політики – суб'єктом і об'єктом – перехід від одного типу кримінальної політики до іншого безпосередньо пов'язана

з рівнем розвитку фундаментальної науки про людину. До прикладу, в сучасному науковому середовищі існують нові підходи до розуміння ролі людського фактору в конфліктах, що спонукає до відмови від старої методології через її низьку ефективність. Так, зокрема, в світлі теорії конфлікту тривають пошуки нових ідей щодо кримінальної політики тощо. Отже, наука кримінальної політики та її парадигми продовжують розвиватися паралельно з розвитком інших суспільно-правових наук та наукових відкриттів.

Відповідно до визначених напрямів формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності було визначено поняття об'єктів: запобігання та протидія недобросовісній конкуренції – економічна діяльність суб'єктів господарювання та / або посадових осіб на ринках товарів та послуг, окремі процеси якої порушують антимонопольне законодавство; запобігання та протидія легалізації (відмиванню) коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму – економічна діяльність суб'єктів господарювання та/або посадових осіб щодо легалізації доходів, які отриманні поза межами законної діяльності; запобігання та протидія рейдерству – діяльність осіб або груп осіб щодо незаконного заволодіння майном або цілісними майновими комплексами суб'єктами господарювання; запобігання та протидія ухиленню від сплати податків – оподаткування економічної діяльності суб'єктів господарювання, фізичних осіб або інших підприємницьких організацій в частині ухилення від сплати податків; запобігання та протидія корупції – неправомірні дії посадових осіб в системі державного управління та місцевого самоврядування, що можуть кваліфікуватися як корупційні діяння; запобігання та протидія нецільовому використанню бюджетних коштів – економічна діяльність розпорядників бюджетних коштів щодо їх цільового використання.

7. Суб'єкти державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Важливе значення в реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності мають суб'єкти державного управління.

«Суб'єкт політики є активним за своєю природою. Рушійною силою такої активності, цілеспрямованої політичної діяльності є наявність політичного інтересу. Ступінь активності зумовлений здатністю суб'єкта впливати на поведінку людей (взаємодіяти з іншими суб'єктами політики), підпорядковувати політичні дії виробленим цілям, спричиняти зміни в політичному стані, впливати на політичний процес» [91, с. 19].

Для досліджуваного виду політики суб'єкти є особливо важливими, адже саме вони формують інституційне середовище управління національною безпекою держави. «Найбільш гостро питання розв'язання комплексу ряду теоретичних і практичних проблем у сфері національної безпеки постали з набуттям Україною незалежності та утвердженням її суверенітету. Одна з них – пошук та протидія реальним загрозам національній безпеці, що походять з боку порушень громадського порядку та громадської безпеки, а також визначення у цьому процесі ролі державних органів, зокрема органів внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування» [237, с. 182].

Авакян Т.А. досить ґрунтовано визначив роль суб'єктів в реалізації державної політики, зазначаючи наступне: «Суб'єкти реалізації державної політики зазвичай сприяють найбільш цивілізованому та результативному вирішенню практично значущих завдань суспільства, забезпечують надійність, стійкість відносин, що виникають між ними, підвищуючи тим самим цінність і роль права, його потенціал у запобіганні конфліктам, а взаємодія таких суб'єктів є передумовою вирішення організаційно-управлінських питань різного рівня складності» [1, с. 38]. Відповідно склад, структура та зміст діяльності суб'єктів реалізації державної кримінальної політики є важливим з позиції отримання ефекту від запобігання та протидії економічній злочинності.

Суб'єктами формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності є: органи місцевого самоврядування; контролюючі органи; правоохоронні органи; органи центральної виконавчої влади. Відповідність окремих суб'єктів напрямам реалізації досліджуваної політики представлено в табл. 7.5.

Таблиця 7.5

Суб'єкти формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності

<i>Суб'єкти</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Контролюючі органи						
Державна податкова служба		+	+	+		
Рахункова палата України		+			+	+
Державна аудиторська служба		+			+	+
НАЗК	+	+			+	+
Правоохоронні органи						
Національна поліція	+	+	+	+	+	+
НАБУ	+	+		+	+	+
Бюро економічної безпеки		+	+	+	+	+
СБУ		+	+	+	+	

Продовження табл. 7.5

Суб'єкти	1	2	3	4	5	6
Центральні органи виконавчої влади						
Міністерство внутрішніх справ				±	±	±
Міністерство юстиції					±	±
Міністерство фінансів				±		
Державна служба фін. моніторингу		±				
Антимонопольний комітет України	±					
Органи місцевого самоврядування						
Галузеві управління / служби / відділи	±	±	±			

Умовні позначення: 1 – запобігання та протидія недобросовісній конкуренції; 2 – запобігання та протидія легалізації (відмиванню) коштів отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму; 3 – запобігання та протидія рейдерству; 4 – запобігання та протидія ухиленню від сплати податків; 5 – запобігання та протидія корупції; 6 – запобігання та протидія нецільовому використанню бюджетних коштів

8. Взаємозв'язки із іншими видами державної політики.

Зазначені взаємозв'язки прослідковано та описано нами в попередньому пункті, в розрізі кожного окремого виду економічних злочинів.

9. Методи державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Особливою складовою методології державної політики є її методи, які класично поділяються на загальні методи та галузеві методи. До загальних методів відносяться: організаційно-адміністративні; економічні; соціально-психологічні та мотивуючі/стимулюючі. В свою чергу галузеві методи залежать від виду економічного злочину розширюють механізм застосування загальних методів державної політики.

10. Принципи державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Усі принципи формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності розподілені нами за наступними видами: загальні/ універсальні принципи державної політики (об'єктивність, конкретність, оптимальність/ ефективність, зворотного зв'язку, правомочність, комплексність, прозорість, міжгалузевість, системність / постійність); загально правові принципи (визначенні Конституцією України) (демократизму, поваги до прав та свобод людини, законності, верховенства права, рівності громадян перед законом, гуманізму); галузеві принципи державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності (відповідність міжнародним нормам щодо боротьби з економічною злочинністю (положення міжнародних організацій, резолюції міжнародних

заходів); відповідність державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності іншим складовим політики в сфері боротьби із злочинністю; передбачення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів); дотримання конституційних прав та свобод при розслідуванні економічних злочинів; безкомпромісність щодо покарання за економічні злочини; постійна взаємодія правоохоронних, контролюючих органів та органів виконавчої влади) [123].

11. Механізми державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Інструментом реалізації методології державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності є відповідні механізми. До таких механізмів нами віднесено наступні:

- правовий – система правових інструментів щодо формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності, метою яких є врегулювання економічної діяльності в країні та формування правового поля боротьби з відхиленнями (економічними злочинами) від встановлених норм. Результатом правового механізму формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: по-перше, система нормативно-правової бази щодо регулювання економічної діяльності в країні; по-друге, систем нормативно-правової бази щодо боротьби з економічними злочинами (запобігання, протидія, виявлення, встановлення винних, покарання);

- організаційний – формування системи взаємоузгодженої та координації роботи суб'єктів реалізації державної кримінальної політики (контролюючі та правоохоронні органи, органи центральної виконавчої влади, місцевого самоврядування), що направлені на запобігання та протидію економічній злочинності та забезпечення безпеки економічної діяльності в країні. Варто зазначити, що основою організаційного механізму є правовий механізм, який формує систему нормативно-правових норм, які дозволяють налагодити взаємодію між суб'єктами різних рівнів та сфер. Особливо гостро питання організаційного механізму стоїть в сучасних умовах, коли відсутній компроміс між різними правоохоронними органами, особливо в контексті появи нових, зокрема Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки. Крім того, не налагодженні зв'язки між контролюючими та правоохоронними органами та іншими суб'єктами реалізації державної кримінальної політики. Це в цілому знижує ефективність досліджуваної політики і як наслідок впливає на результативність державного управління національною безпекою;

– економічний – формування системи фінансового забезпечення суб'єктів формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності, а також здійснення економічного стимулювання учасників економічної діяльності в якості превентивних заходів. Від ефективності економічного механізму залежить результативність діяльності правоохоронних та контролюючих органів. Крім того, економічне стимулювання суб'єктів економічної діяльності в окремих випадках повністю нівелює потребу в незаконному задоволенні особистих інтересів;

– інформаційний механізм має двосторонній прояв: по-перше, направлений на організацію інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності; по-друге, визначає систему інформування учасників економічної діяльності щодо відповідальності за скоєння економічних злочинів. Результативність зазначеного механізму залежить від фінансового забезпечення його реалізації, а властивості від організаційного та правового механізмів [124].

Таким чином, неможливо сформувати та реалізувати ефективну державну кримінальну політику в сфері запобігання та протидії економічній злочинності без гармонізації зазначених механізмів. Кожен крок обов'язково із визначених механізмів реалізації політики має бути узгоджений із іншими механізмами.

Підводячи підсумок проведеного дослідження, зазначимо, що нами розроблений комплексний методологічний підхід до формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Запропоновані положення в повній мірі враховують властивості об'єкту – економічні злочини та структуру державного управління та процесів формування і реалізації державної політики.

РОЗДІЛ 8

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

8.1. Становлення вітчизняного кримінального законодавства щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в сфері господарської діяльності

Кримінальне законодавство складна конструкція, яка відображає етапи розвитку суспільства та є похідною від стану суспільних відносин. Якщо щодо окремих злочинів можна говорити про певну стабільність правового визначення, зокрема, до прикладу, злочини проти життя та здоров'я особи, які мають визначену резистентність до зміни вихідних умов, то феномен злочинності в господарській сфері і, відповідно, регулювання кримінальної відповідальності за вчинення даного виду правопорушень є дуже чутливими до зміни суспільного устрою, правил та умов господарювання, виду та інтенсивності економічних відносин, розвитку технологій тощо. Для вивчення впливу умов реалізації суспільних відносин на формування кримінального законодавства в сфері господарської діяльності необхідно дослідити зміну в часі норм кодифікованих законів цієї частині.

Розвиток кримінального законодавства щодо кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності знайшов своє відображення в працях О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана, які в своїх публікаціях за результатами розгорнутого дослідження наголошують на безсистемній зміні векторів кримінально-правової політики в сфері охорони господарської діяльності, її фрагментарності та казуїстичності, відсутності науково-обґрунтованого та практико-орієнтованого підходу що внесення законодавчих змін [114; 116]. Коваль І.Ф., Мартинюк О.В. [166] здійснювали історико-правовий аналіз окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом УРСР 1960 р., зокрема, щодо ст. 147. «Випуск або реалізація недоброякісної продукції», яка в чинному кодексі трансформувалась в ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» та ст. 150 «Зайняття приватнопідприємницькою діяльністю», яка в подальшому була декриміналізована. Законодавчі зміни до кримінального законодавства, викликані воєнним вторгненням РФ, розглядав О.М. Чебан, які, в тому числі, торкнулись кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності [464].

Для здійснення порівняльного аналізу кримінального законодавства в сфері господарської діяльності, з метою визначення тенденцій розвитку правового захисту господарських відносин нами було проаналізовано зміст Кримінальних кодексів України з початку XX ст. Відповідно джерельною базою дослідження стали як власне нормативно-правові документи [212; 214; 215; 216; 217], так і напрацювання вітчизняних вчених щодо питань еволюції кримінального законодавства. Впродовж останніх ста років кримінальне законодавство піддавалося значним змінам, а основними нормативно-правовими актами, що підлягають порівняльно-правовому аналізу наступні:

- Кримінальний кодекс УСРР, 1922 р.;
- Кримінальний кодекс УСРР, 1927 р.;
- Кримінальний кодекс України (УРСР), 1960 р.;
- чинний Кримінальний Кодекс України, 2001 р.

Аналізуючи структуру зазначених нормативно-правових актів, варто наголосити на наступному:

- формування та реалізація кримінального законодавства в цілому та тієї частини, що регулює запобігання та протидію злочинності в сфері господарської діяльності відбувалося під впливом суб'єктивних та об'єктивних причин. До об'єктивних причин варто віднести соціально-економічні передумови розвитку суспільства, науки та техніки, що сприяли розвитку та трансформації суспільних відносин в державі та могли стати детермінантами злочинності в тій чи іншій сфері. До суб'єктивних причин, в першу чергу, варто віднести політичні, а саме становлення радянської тоталітарної влади та намагання знищити демократичні ініціативи в суспільстві;

- розвиток вітчизняного кримінального законодавства в усі часи залежав від міжнародного впливу. Кримінальні кодекси за часів Радянського Союзу в повній мірі копіювали вимоги Радянського Союзу в цілому та зокрема РСФСР. В умовах незалежності кримінальне законодавство трансформувалося відповідно до обраної політичної ідеології та міжнародної політики, вектори якої різнилися в залежності від політичної влади в Україні: тобто від проросійського крила до європейської інтеграції;

- значний вплив на структуру та зміст кримінального законодавства в різні часи мала правова система в державі та специфіка системи правотворчості. Варто також зазначити, що за період радянської окупації кримінальне законодавство та правоохоронні органи були слугами політичних еліт, а саме комуністичної партії.

Перша спроба новопроголошеної радянської влади систематизувати кримінальне законодавство відбулася в 1922 р., коли

був прийнятий перший кодифікований нормативний акт. «Відповідно до прийняття у 1922 р. Кримінального кодексу РСФСР Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом 23 серпня 1922 р. був затверджений Кримінальний кодекс УРСР, що був введений в дію з 15 вересня 1922 р. З метою встановлення єдиного кримінального законодавства і каральної політики всіх радянських республік в основу КК УРСР 1922 було покладено КК РСФРР» [51].

До прийняття КК УСРР 23 серпня 1922 р. регулювання кримінальної відповідальності здійснювалось відокремленими локальними актами, декретами, постановами, кодифікація законодавства була обґрунтована необхідністю систематизації норм права, докорінною трансформацією суспільних відносин, участі у міжнародних відносинах. Особливостями даного кодексу, втім як і Кодексу 1927 р., можна назвати закріплене вперше поняття аналогії закону, принцип зворотної дії закону, репресивний характер та превалювання захисту інтересів держави над захистом інтересів особи та громадянина. Загальна кількість статей складала 227, об'єднані в 5 глав Загальної частини та 8 глав Особливої частини, у складі якої регулювалися господарські злочини (глава IV, ст. 126-141). Для розуміння складу господарських злочинів того часу важливим є розуміння того, що прийняття кодексу відбулося за умов НЕПу, що передбачало певний рівень відносної свободи в господарських відносинах: госпрозрахунок, дозвіл на використання найманої праці, оренду дрібних та частково середніх підприємств, торгівлю, грошову реформу, що, відповідно, знайшло своє відображення у складі господарських злочинів.

Необхідність прийняття КК УСРР в редакції 1927 р. зумовлена прийняттям ряду нормативних актів: прийняттям першої союзної конституції (1924 р.), «Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» 1924 р., постанови ЦВК СРСР «Про зміну основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 25.02.1927 р., «Положення про злочини державні» від 25.02.1927 р., «Положення про військові злочини» від 27.07.1927 р. Даний кодекс характеризується посиленням репресивних функцій, увага дослідників прикута до збільшення в кількісному виразі складів злочинів, які передбачали смертну кару (з 36 до 45), високою інтенсивністю розширення – протягом наступних двох років було додано 56 складів злочинів, подальшим становленням примату захисту інтересів держави. Структура цієї редакції кодексу передбачала 6 глав Загальної частини та 9 глав Особливої частини, у складі якої регулювались господарські злочини (глава V). При аналізі господарських злочинів варто врахувати, що їх перелік та зміни відображають особливості, які відбувались в економічному устрої – закінчення НЕПу, перехід до жорсткого

адміністративно-планового регулювання, індустріалізація та колективізація. Даний кодекс із змінами та доповненнями визначав кримінальне законодавство подальші 30 років.

Структура вище зазначених кримінальних кодексів, що діяли на території України під час радянської окупації, та чинного КК представлена в таблиці 8.1.

Таблиця 8.1

Структура кримінальних кодексів, що діяли на території України під час радянської окупації

<i>Кримінальний кодекс УСРР, 1922 р.</i>	<i>Кримінальний кодекс УСРР, 1927 р.</i>	<i>Кримінальний кодекс України (УРСР), 1960 р.</i>
Загальна частина		
І – «Межі дії КК», ІІ – «Загальні засади застосування покарання», ІІІ – «Визначення міри покарання», ІV – «Роди і види покарань та інших заходів соціального захисту», V – «Порядок відбування покарання»	І – «Завдання КК», ІІ – «Межі чинності КК», ІІІ – «Загальні начала кримінальної політики УРСР», ІV – «Заходи соціального захисту, застосовувані за КК», V – «Порядок застосування судово-виправних заходів соціального захисту», VI – «Умовне засудження»	Глава І. – «Загальні положення», Глава ІІ. – «Межі чинності КК», Глава ІІІ. – «Про злочин», Глава ІV. – «Про покарання», Глава V – «Про призначення покарання і про звільнення від покарання»
Особлива частина		
Глава І. Державні злочини 1. Про контрреволюційні злочини (ст. 57-73); 2. Злочини проти порядку управління (ст. 74-104); Глава 2. Посадові службові злочини (ст. 105-118); Глава 3. Порухшення правил про відокремлення церкви від держави (ст. 119-125); Глава 4. Злочини господарські (ст. 126-141); Глава 5. Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи (ст. 142-179); Глава 6. Майнові злочини (ст. 180-199); Глава 7. Військові злочини (ст. 200-214); Глава 8. Порухшення правил, що охороняють народне здоров'я, суспільну безпеку і громадський порядок (ст. 215-227)	Розділ І. Контрреволюційні злочини; Розділ ІІ. Злочини проти порядку управління; А. Особливо для СРСР небезпечні злочини проти порядку управління; Б. Інші злочини проти порядку управління; Розділ ІІІ. Службові злочини; Розділ ІV. Порухшення правил про відокремлення церкви від держави; Розділ V. Господарські злочини; Розділ VI. Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи; Розділ VII. Майнові злочини; Розділ VIII. Порухшення правил, що охороняють народне здоров'я, громадську безпеку і публічний порядок; Розділ IX. Військові злочини	Глава І. Злочини проти держави; Глава ІІ. Злочини проти державної і колективної власності; Глава ІІІ. Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи; Глава ІV. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; Глава V. Злочини проти індивідуальної власності громадян; Глава VI. Господарські злочини; Глава VII. Посадові злочини; Глава VIII. Злочини проти правосуддя; Глава IX. Злочини проти порядку управління; Глава X. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; Глава XI. Військові злочини

Аналізуючи структуру та зміст Загальної та Особливої частини варто наголосити, що кожен із них переслідував певну політичну мету, яка в загальному повинна була забезпечити інтереси радянської влади та повну окупацію України. Перші два кодекси, що діяли на території України (1922 р. та 1927 р.), передбачали покарання за контрреволюційні злочини. В цілому ж Особлива частина кримінального кодексу УСРР 1922 р. передбачала покарання за наступні види злочинів: державні злочини (контрреволюційні злочини; проти порядку управління; службові злочини); порушення правил про відокремлення церкви від держави; злочини господарські; злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи; майнові злочини; військові злочини; порушення правил, що охороняють народне здоров'я, суспільну безпеку і громадський порядок. Кримінальний кодекс 1927 р. передбачав розподіл контрреволюційних злочинів та злочинів проти держави. В іншому ж структура Особливої частини залишалася ідентичною, змінювалися лише зміст злочинів та санкції, що передбачені нормативним документом.

Кримінальний кодекс 1960 р. вже не містить статей, що стосуються контрреволюційних злочинів, які можна пов'язати зі значними роками репресій проти осіб, які не підтримували радянську владу. Особлива частина складалася із 11 глав, які передбачали наступні види злочинів: злочини проти держави; злочини проти державної і колективної власності; злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи; злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; злочини проти індивідуальної власності громадян; господарські злочини; посадові злочини; злочини проти правосуддя; злочини проти порядку управління; злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; військові злочини.

Кожен із вказаних кодексів передбачав встановлення системи кримінально-караних діянь у сфері господарської діяльності. Зупинимось детальніше на зазначених видах злочинів.

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. включав 16 статей, які регулювали кримінальну відповідальність у сфері господарських відносин, об'єднаних в IV розділ «Злочини господарські». Найбільш суворими за санкціями були ст. 127 «Недбайливе використання керуючим державним підприємством робочої сили» та ст. 128 «Безгосподарське ведення особами, які стоять на чолі державних установ або підприємств, дорученої їм справи». За такі злочини передбачалась максимальна санкція у вигляді найвищої міри покарання, якщо такі злочини були вчинені за особливо обтяжуючих обставин. Таку

саму санкцію з одночасною конфіскацією всього майна передбачала ч. 2 ст. 130 «Невиконання зобов'язань за угодою, складених з державною установою, якщо доведено злосамірний характер цих дій» [62]. Інші статті передбачали м'якші санкції – від позбавлення волі строком від одного року до примусових робіт. Перелік злочинів у господарській сфері за даним КК включав ряд діянь, які були пов'язані з отриманням прибутку, зокрема: ст. 135 «Справлення мешкальної плати з держслужбовців понад установленого розміру», ст. 137 «Штучне підвищення цін на крам», ст. 138 «Спекуляція». Гострою соціальною проблемою було і залишається вживання спиртних напоїв, КК 1922 р. передбачав відповідальність за «Виготовлення спиртних напоїв з метою збуту», ст. 140, ця стаття також містилася в КК 1960 р. З чинного КК дана стаття була вилучена і видозмінилось у відповідальність за незаконне придбання з метою збуту або зберігання з цією метою, а також збут чи транспортування з метою збуту незаконно виготовлених спирту етилового, спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, пива. Встановлювалась відповідальність за порушення правил здійснення господарської діяльності, зокрема, ст. 141 «Порушення правил про торгівлю продуктами і виробами», а також «Порушення положень, що регулюють проведення в життя державних монополій», ст. 136. Зміст цієї статі та такі кримінальні правопорушення, як злочини, передбачені ст. 129 «Розтрачання орендаром наданого йому за договором державного майна у вигляді засобів виробництва», ст. 131 «Видача завідуючим установою або підприємством продуктів і предметів широкого вжитку не за призначенням», у повній мірі відображають специфіку господарських відносин того часу, що визначалась процесами націоналізації, впровадження командно-адміністративних методів регулювання економіки, централізованого розподілу ресурсів тощо.

У Кримінальному кодексі УСРР, затвердженому ЦВК УСРР 8 червня 1927 р., із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. [215], кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності зосереджені в розділі V «Господарські злочини» ст. 110-137¹. Цікавим є спостереження, що не зважаючи на інтенсивність зміни кримінального законодавства в сфері господарської діяльності та кардинальну зміну в змістовному наповненні, у кількісному виразі кількість статей у відповідних розділах коливається від 33 до 38. Аналіз змісту розділу КК УСРР (в редакції 1949 р.) свідчить про відсутність системного підходу до його формування та розуміння сутності господарських процесів, оскільки були включені статті, які регулювали інші суспільні відносини, наприклад, ст. 121⁴ «За відмовлення в прийомі на роботу жінок з мотивів вагітності, а так само відмовлення

в прийомі на роботу матерів, які годують груддю, або зниження заробітної плати з тих же мотивів» передбачає відповідальність за порушення прав жінок на працю, ст. 121 «За те, що наймач порушить закони або правила, що регулюють застосування праці, зокрема закони про охорону праці та соціальне страхування» та 121¹ «За порушення керівниками підприємств, установ і господарств, а так само відповідальними працівниками органів праці законів про найом та плановий розподіл робочої сили» – відповідальність за порушення прав на працю. Сюди слід віднести ст. 122 про порушення колективних договорів та тарифних угод та ст. 123 про перешкоду законній діяльності профспілок. Зазначимо, що ст. 121 також передбачала відповідальність за свідоме поставлення працівника, з порушенням законів або правил про охорону праці, в такі умови праці, при яких він утратив або міг утратити свою працездатність, що поряд зі складами злочинів ст. 121² та 121³, які встановлюють відповідальність за порушення технічного режиму, виробничої дисципліни та умов роботи відносяться до кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. Відповідно, господарськими злочинами в даному кодексі вважалися всі відносини, які виникали в процесі господарювання, в тому числі трудові та виробничі.

В окрему групу в Кримінальному кодексі УСРР слід виділити злочини (за термінологією того часу), пов'язані з регулюванням виготовлення та збуту спиртних напоїв (ст. 131, 132, 133) та наркотичних засобів (ст. 134, 134¹). Формулювання складу злочинів за даними статтями передбачає, що таке виготовлення відбувається у виді промислу, в якості умов зазначається відсутність належного дозволу. Відповідальність за незаконне виготовлення спирту та алкогольних напоїв чинним кодексом регулюється ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів». Крім вказаних видів діяльності, КК УСРР встановлювалась відповідальність за відсутність належного дозволу при здійсненні водних добувних промислів (ст. 137*).

Характерною особливістю даного нормативного акту, яка витікає з суспільних відносин, політичного та, відповідно, економічного устрою того часу є використання такого складу злочину як спекуляція, що було кримінально-караним. Зокрема, КК УСРР передбачав відповідальність за спекуляцію жилими приміщеннями, тобто одержання винагороди за здачу або за передачу їх, а також за самовільне чи обманне зайняття або передачу жилих приміщень (ст. 125), а скуповування та перепродаж приватними особами з метою наживи (спекуляція) продуктів сільського господарства та предметів

масового вжитку (ст. 127), за передачу членом кооперативу належного йому права на кредитування, а так само, коли член кооперативу продає зі спекулятивною метою товар, що він одержав від кооперативу в кредит (ст.135¹). Зміна суспільного устрою, перехід до ринкової економіки зумовив виключення даних статей з законодавства, рівно як і статей, які містять такий термін як «безгосподарність» (с. 110). Ряд статей даного кодексу передбачали відповідальність за правопорушення вчинені у сфері торгівлі: ст. *135, ст. *135⁴, ст. 136.

Певна спроба боротьби з корупцією та неправомірними діями службових осіб закладена в ст. 117 «За те, що особа, уповноважена діяти від імені державної, громадської або кооперативної установи чи підприємства, укладе явно не вигідні договори або правочини, якщо, укладаючи їх, особа діяла в змові з контрагентами цих установ або підприємств, чи вмісно дала перевагу їх вигоді перед вигодою тієї установи або організації, від імені якої вона діяла», ст. 118 «За те, що орендар змарнував дане йому за договором державне, кооперативне або громадське майно», ст. 119 «За зловмисне невиконання зобов'язання за договором, укладеним з державною, кооперативною або громадською установою чи підприємством». ст. 120 «За вчинення дій, передбачених в ст.ст. 116-119, поєднаних з поставками предметів постачання Червоній Армії та Флотові і які можуть відбитися на їх боєздатності», ст. 128 «За зловмисне зниження цін на товари на прилюдних торгах, що їх провадять державні органи, через змову конкурентів».

Заборона на операції купівлі-продажу землі та інші операції, питання яке на сьогодні знаходиться під пильною увагою як економістів, юристів, так і державотворців, визначило встановлення відповідальності «За всякі дії, що порушують тим чи іншим способом заборону правочинів на землю (купівля-продаж, застава, дарування, заповіт тощо)» (ст. *1251). Також даний кодекс встановлював відповідальність за порушення положень і правил про державні монополії (ст. 126) та «За виготовлення, зберігання і купівлю на збут, а також самий збут у виді промислу продуктів, матеріалів і виробів, відносно яких є спеціальна заборона або обмеження» (ст. 128).

Окремо зупинимось на статях, які в тому чи іншому вигляді збереглися в наступному або в чинному кодексі. Ст. 135² встановлювала відповідальність за утворення приватного підприємства у формі кооперативного об'єднання (фіктивний кооператив), а так само за допомогу організації таких підприємств зі сторони фундаторів і фіктивних членів є абсолютним виразом пануючого на той час економічного устрою – командно-

адміністративної економіки, відповідно в подальшому, в кодексі 1960 р. ця стаття трансформувалася в ст. 150 «Зайняття приватнопідприємницькою діяльністю», що відповідало встановленню тоталітарного режиму та відповідного економічного устрою. З набуттям Україною незалежності, переходом на ринкову основу господарювання в подальшому ця стаття була декриміналізована. Стаття 153³, яка встановлює відповідальність за випуск недоброякісної або некомплектної промислової продукції і за випуск продукції з порушенням обов'язкових стандартів, є єдиною, яка знайшла відображення в усіх кримінальних кодексах:

– КК УСРР (1949 р.) ст. 153³ за випуск недоброякісної або некомплектної промислової продукції і за випуск продукції з порушенням обов'язкових стандартів, протидержавним злочином, рівнозначним шкідництву, директори, головні інженери і начальники відділів технічного контролю промислових підприємств – ув'язнення на строк від п'яти до восьми років. За масовий або систематичний випуск з торгових підприємств недоброякісної продукції застосовуються – позбавлення волі на строк до п'яти років або виправно-трудова робота;

– КК України (1960 р.) ст. 147 «Випуск або реалізація недоброякісної продукції». Випуск на товарний ринок або інша реалізація споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції і товарів, здійснені відповідальними за це особами, вчинені протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення – караються штрафом від трьохсот до п'ятисот мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією випущеної продукції або без такої. Ті ж дії, якщо вони вчинені у великих розмірах або завдали шкоди здоров'ю чи призвели до смерті споживача – караються позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією випущеної продукції.

КК України (чинний) ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції». Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах – караються штрафом від трьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Відповідно ми можемо бачити, як змінювався зміст даної норми кримінального права та санкції передбачені за вчинення даного кримінального правопорушення, зокрема спостерігається пом'якшення.

Окремі злочини у сфері господарської діяльності в цій версії кримінального кодексу знайшли своє відображення в інших розділах, так відповідальність за зловмисне банкрутство (ст. 181) міститься у складі майнових злочинів.

Отже, зміст кримінального кодексу УСРР відображає специфіку господарських відносин, які притаманні командно-адміністративній економіці, перелік злочинів, які відносяться до господарських свідчить про відсутність чіпких уявлень про специфіку родового об'єкта. Проблема з неправомірним віднесення кримінальних правопорушень до таких, які вчиняються у сфері господарських відносин актуальна й на сучасному етапі.

Кримінальний кодекс України, який був затверджений у 1960 р. [212], у зв'язку зі змінами, які відбулися, мав дуже мало спільного з попереднім варіантом. Разом з тим, у кодексі збереглися такі злочини, як спекуляція (ст. 154), злочинно-недбале використання або зберігання сільсько-господарської техніки (ст. 147-2), зерна та насіння олійних культур (147-3). Значна увага в КК Української РСР 1960 р. приділяється кримінальним порушенням, які вчинялись у різних видах діяльності, однак не були пов'язані з господарською діяльністю (ст. 157-163-1): порушення ветеринарних правил (ст. 157), порушення правил по боротьбі з хворобами і шкідниками рослин (ст. 158), потрава посівів і пошкодження насаджень (ст. 159), незаконна порубка лісу (ст. 160), незаконне полювання (ст. 161), незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 162), незаконне видобування корисних копалин (ст. 162-1), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 163), порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 163-1). Дані правопорушення не відносяться до сфери господарської діяльності, оскільки не відображають суспільних відносин, які виникають у процесі господарювання, та в подальшому були виключені з їх складу.

Еволюціонували норми, які регулюють інститут банкрутства. Якщо в попередньому кодексі банкрутство регулювалось за межами господарських злочинів у складі майнових, то в цьому варіанті було передбачено декілька статей: приховування банкрутства (ст. 156-2), фіктивне банкрутство (ст. 156-3) та доведення до банкрутства (ст. 156-4). Чинний кодекс розрізняє банкрутство та неплатоспроможність, останній термін застосовується до банків. На відміну від

правопорушень із наркотичними засобами, які виокремилися в самостійний розділ, залишилось дві статті, які стосувалися операцій зі спиртними напоями: виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними (ст. 149) та порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованого спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ст. 155-9). Частково з цією групою кримінальних правопорушень пов'язані діяння, передбачені ст. 153-1 – незаконне виготовлення, підробка, використання або збут незаконно виготовлених і одержаних чи підроблених марок акцизного збору, в силу віднесення спиртних напоїв до підакцизних товарів, що знаходить своє відображення в чинному кодексі: встановлення відповідальності за незаконне придбання з метою збуту або зберігання з цією метою, а також збут чи транспортування з метою збуту незаконно виготовлених спирту етилового, спиртових дистилатів, алкогольних напоїв здійснюється ст. 204 «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів», а склад правопорушення передбаченого ст. 153-1 доповнився зберіганням, придбанням, перевезенням та пересиланням, крім марок акцизного податку грошей, державних цінних паперів, що існують в паперовій формі, білетів державної лотереї, голографічних захисних елементів. Також у цьому кримінальному кодексі було передбачено ще дві статті, пов'язані з підробкою – це незаконне виготовлення, підробка, використання або збут незаконно виготовлених і одержаних чи підроблених контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм (ст. 153-2) та підробка знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 153).

Кримінальний кодекс 1960 р. містить злочини, які розмежовуються за сферами здійснення: у сфері торгівлі, громадського харчування та сфері обслуговування: ст. 155 «Обман покупців», ст. 155-1 «Обман замовників», ст. 155-2 «Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення», ст. 155-3 «Порушення правил торгівлі», ст. 155-5 «Штучне підвищення і підтримання високих цін на товари народного споживання та послуги населенню», ст. 155-6 «Незаконна торгівельна діяльність», ст. 155-7 «Зговор про фіксування цін».

Окремо варто виділити злочини в Кримінальному кодексі 1960 р., пов'язані з порядком здійснення підприємницької діяльності, а саме: ст. 148 «Заняття забороненими видами підприємницької діяльності», ст. 148-3 «Порушення порядку здійснення підприємницької діяльності», ст. 148-4 «Фіктивне підприємництво», ст. 155-8 «Протидія законній підприємницькій діяльності». Серед всіх

перерахованих кримінальних правопорушень, саме останні – протидія законній господарській діяльності, знайшли закріплення в діючому кримінальному кодексі (ст. 206).

Враховуючі суспільну важливість формування доходної частини бюджету, з одного боку, та з іншого – постійне прагнення суб'єктів господарювання різних рівнів до мінімізації сплачених податків та зборів, важливою складовою розділу, присвяченому кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, є встановлення відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 148-2). У Кримінальному кодексі УСРР ст. 130 передбачала відповідальність за порушення акцизних правил або правил про особливий патентний збір з приміркою, що акцизи і патентний збір скасовані. У чинному Кримінальному кодексі, крім відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) ст. 212, ст. 212¹, передбачено відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 221); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; (ст. 210), контрабанда (ст. 200 у попередньому варіанті кодексу знаходилася в складі злочинів проти держави); переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (ст. 200¹).

Перехід від командно-адміністративного устрою до ринкових відносин зумовив розширення форм власності, організаційно-правових форм господарювання, видів діяльності, що, відповідно, зумовлює розширення спектру злочинних діянь і, як наслідок, впровадження відповідальності за ці діяння. Відповідно, в Кримінальному кодексі 1960 р. з'являються статті, що регулюють фінансову діяльність та відповідальність у сфері обігу цінних паперів (ст. 148-5 «Шахрайство з фінансовими ресурсами», ст. 148-8 «Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів»). У чинному Кримінальному кодексі перелік таких правопорушень змінюється в прогресі, змінюючи застарілі або такі, які не мають значних суспільних наслідків. Зокрема, чинний кодекс передбачає не тільки відповідальність за шахрайство з

фінансовими ресурсами (ст. 222), а також за маніпулювання на організованих ринках (ст. 222¹) та енергетичному ринку (ст. 222²). Також щодо обігу цінних паперів передбачено ст. 224 – відповідальність за виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів).

Розвиток банківської системи, діджиталізація банківських розрахунків, віртуалізація грошей, активне використання банківських карток зумовлюють правопорушення передбачене ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення». До кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності (поряд з вже наведеними ст. 218¹, 200) також відносяться ст. 220¹ «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», ст. 220² «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи».

В окрему категорію виділимо статті, які передбачають кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним збиранням, використанням та розголошенням інформації. У кодексі 1960 р. відповідальність за такі правопорушення регулювалась двома статтями: за незаконне збирання та використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (ст. 148-6) та за розголошення комерційної таємниці (ст. 148-7). У чинному КК України коло правопорушень, об'єктом яких є дії з інформацією, розширилося. Вищевказана ст. 148-6 була доповнена банківською таємницею (ст. 231), ст. 148-7, крім банківської була розширена професійною таємницею, а також було уточнено, що розголошення здійснюється на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Розвиток фондового ринку та операцій з цінними паперами зумовив доповнення кодексу статтями, які передбачали відповідальність за незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 232³) та ті ж самі дії щодо оптових енергетичних продуктів (ст. 232²), а також за приховування інформації про діяльність емігента (ст. 232²). Ще одним правопорушенням, пов'язаним з обігом цінних паперів є підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223¹). Це друга стаття чинного кодексу, яка передбачає відповідальність за підробку документів. Перша пов'язана з організацією підприємницької діяльності та стосується документів, які подаються для проведення державної реєстрації (ст. 205¹).

Доповнення кримінального кодексу статтями 209 та 209¹, присвяченими легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом та умисним порушенням вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення є об'єктивною необхідністю, викликану процесами глобалізації, зростанням корупції, негативним впливом даного явища на соціальну, політичну та економічну складову життя суспільства.

Введення до КК України норми про відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213) спрямоване на забезпечення адекватного підходу до оцінки суспільної небезпечності і поширеності цього діяння [408, с. 94]. Криміналізація діянь, пов'язаних зі здійсненням операцій з металобрухтом, обумовлювалась комплексом факторів, серед яких стратегічне значення металургійної промисловості та її ресурсозабезпечення, відсутність контролю у сфері заготівлі металобрухту, інтенсивність та кримінальний характер такої діяльності, як наслідок – заподіяння шкоди економічній, екологічній та національній безпеці в цілому.

Вищевказані кримінальні правопорушення, при спробі систематизації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, науковці відносять до злочинів проти порядку зайняття господарською діяльністю. До цієї групи кримінальних правопорушень також відносяться діяння передбачені в ст.ст. 203¹, 203², 205, 205¹, 206, 206², 209, 209¹, 213, 227 КК України) [119]. Існують і інші класифікації, зокрема розглядається включення таких кримінальних правопорушень до злочинів суб'єктів господарювання, що вчиняються під час здійснення господарської діяльності (ст.ст. 199, 203¹, 203², 204, 205, 205¹, 213, 216, 219, 222, 227, 229) [470]. У даному параграфі роботи ми не ставимо за мету удосконалити систематизацію кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що буде мати місце в подальшому, проте, хочемо привернути увагу на те, що об'єднує кримінальні правопорушення, передбачені ст. 213 та ст. 203¹ «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» та ст. 203² «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей», а саме їх вчинення під час здійснення господарської діяльності та спрямованість на порушення встановленого порядку, здійснення господарської діяльності. Доповнення КК статтею 203¹ О.О. Дудоров наводить у якості аргументів виваженості та

обґрунтованості кримінально-правової політики у сфері охорони господарської діяльності [116, с. 220], з чим не можна не погодитись, оскільки дана міра була продиктована як і масштабами виробництва піратської продукції, обсягами порушення авторських прав та необхідністю захисту інтелектуальної власності, так і вимогами міжнародної спільноти, яка вимагала введення такої норми під загрозою введення санкцій. Разом з тим, дана стаття наочно демонструє кореляцію норм кримінального права з розвитком технологій та економічних відносин, предметом яких стають самі технології та/або їх результати. У 2019 р. за даними офісу генерального прокурора було обліковано 2 кримінальні правопорушення за ст. 203¹, в 2020 р. – 4, 2021 р. – 2, у 2022 р. такі правопорушення не обліковувалися, що, відповідно, є аргументом її включення до розряду «мертвих» статей. Причому, погоджуючись з тезою, що «Давно настав час визнати, що «мертві норми» є тою об'єктивною реальністю, що супроводжує процес розвитку кримінального законодавства. Чим ефективнішими будуть методи боротьби зі злочинністю, тим більше «мертвих норм» буде виникати в КК України. При цьому кожна «мертва норма» вимагає детального вивчення для вирішення питання про необхідність її декриміналізації» [127, с. 168]. У даному випадку мова йде не стільки про ефективність методів боротьби зі злочинністю, скільки про вплив розвитку технологій на рівень злочинності.

Ще однією обґрунтованою зміною в чинному КК є скасування заборони грального бізнесу на користь його державного регулювання та встановлення кримінальної відповідальності тільки в окремих випадках. Наслідком є ст. 203² «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей», яка не позбавлена прогалин та недоліків, однак є інструментом протидії кримінальним правопорушенням у цій частині господарських відносин. Натомість, прикладом поспішних, імпульсивних та дещо емоційних рішень є включення до складу кримінальних правопорушень ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», що викликало ряд дискусій щодо правомірності включення її до господарських правопорушень, співвідношення з іншими нормами кримінального законодавства.

Загрозу для економічної безпеки держави через погіршення інвестиційного клімату, зниження довіри інвесторів, стримування розвитку бізнесу створює таке суспільно небезпечне явище, як рейдерство. Актуальність встановлення відповідальності за діяння,

пов'язані з протиправним захопленням суб'єктів господарювання, була надзвичайно високою в 1990-х роках – часи процвітання рекету, а з розвитком ринкових механізмів, підвищення ефективності протидії злочинності, рейдерство набуло нових форм. Науковці та практики констатують «еволюцію рейдерства та перехід його форм від фізичного насильства до інтелектуального втручання у документообіг та функціонування державних реєстрів, сучасні рейдерські схеми пов'язані або з незаконною державною реєстрацією, тобто реєстрацією, здійсненою на підставі підроблених документів, або з протиправним заволодінням майном юридичних осіб, вчиненим на основі підроблених документів» [233, с. 45]. Незважаючи на те, що поняття рейдерства не закріплено в кримінальному законодавстві – статті 205¹, 206 та 206² визначають як такі, що встановлюють відповідальність за даний вид кримінально караних діянь. Потреба кримінального захисту від захоплення суб'єктів господарювання підтверджується темпами зростання кількості кримінальних проваджень за рейдерство: з 290 справ за 2015 рік до 849 у 2020 році [389], й тенденція до збільшення зберігалась до початку воєнних дій. Відносне скорочення кількості кримінальних порушень з початком вторгнення РФ пояснюється в тому числі ускладненням доступу до реєстрів з метою протидії викривленню інформації у базах даних та рейдерства.

Конкуренція є невід'ємною умовою, рушійною силою розвитку економіки на ринкових засадах, ст. 42 Конституції України [175] забезпечує захист державою конкуренції у підприємницькій діяльності та декларує неприпустимість неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції. Захист від кримінальних посягань на засади добросовісної конкуренції покладається на статті 229, 231, 232 КК України. Підприємницькі здібності, як фактор виробництва та головний ресурс економічного розвитку, втілюються в тому числі в захисті інтелектуальної власності. Поряд з прагненням використати ідею та зменшити витрати на просування товарів і послуг, загострення потреби у захисті зумовлюється на сучасному етапі інтенсивністю розвитку інтернету та використання його як середовища для здійснення господарської діяльності, а також здатність виступати як об'єкт злочину. Зокрема, кіберсквотинг (комп'ютерний злочин) – протизаконна діяльність, що полягає у реєстрації, використанні та пропонуванні до продажу доменного імені із несумлінним наміром отримати прибуток від паразитування на гудвілі або торговельній марці, яка належить іншій особі. Кваліфікація кіберсквотингу саме за

ст. 229 КК України потребує якісного правового аналізу дій можливих зловмисників, який можливо здійснювати лише професіоналами з відповідною компетенцією, адже самого лише «захоплення» доменного імені недостатньо для того, щоб вважати такі дії кримінально караними, так як зазначений злочин має матеріальний склад, що означає обов'язкову необхідність настання наслідків у вигляді матеріальної шкоди та визначення її розміру [161].

Актуальність включення до чинного кримінального КК України статті 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна» визначалась постійними перетвореннями в системі економічних відносин, що передбачали формування приватної власності. Одним із важливих та дієвих інструментів яких є приватизація. Незважаючи на сповільнення темпів приватизації, важливість протидії кримінальним правопорушенням у сфері приватизації не зменшується, оскільки суспільна небезпека діянь у сфері незаконної приватизації полягає в отриманні суб'єктами неправомірної вигоди, недоотримання доходів до бюджету, загрозі економічній безпеці держави, репутаційних ризиках у міжнародних відносинах через непрозорість та високий рівень корупційних ризиків.

Дослідження становлення вітчизняного кримінального законодавства щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, аналіз структури та змісту Загальної та Особливої частини Кримінальних кодексів (1922 р., 1927 р. 1960 р., 2001 р.) дає підстави стверджувати, що кожен із них переслідував певну політичну мету. Соціально-політична і кримінально-правова оцінка відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи на різних етапах розвитку нашої держави була досить неоднотонною і залежала від рівня розвитку держави, політичного режиму, обраного вектору міжнародної політики, сформованого типу економічних відносин, науково-технічного прогресу. Ретроспективний аналіз досліджуваної теми дозволяє виявити недостатньо досліджені проблеми вітчизняного досвіду протидії та запобігання кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

8.2. Еволюція відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи у вітчизняному кримінальному законодавстві

Важливою складовою кримінально-правової політики в цілому та системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи держави є пеналізація як процес встановлення санкцій, покарання за скоєні злочини. Безумовно дана складова кримінального права передбачає цілий комплекс заходів правотворення, складність якого визначається політико-правовими, соціально-економічними та зовнішніми (зовнішньоекономічними, зовнішньополітичними) факторами розвитку держави. Сьогодні вітчизняний законодавець має представити нову парадигму розвитку кримінального законодавства, що відповідає національним особливостям соціально-економічного розвитку та адаптоване до вимог Європейського Союзу. В таких умовах актуалізується дослідження проблем встановлення покарання за кримінальні правопорушення проти економічної системи, як інструменту забезпечення економічної безпеки держави.

Питання еволюції санкцій вітчизняного кримінального законодавства за кримінальними правопорушеннями проти економічної системи розглядали: Т. Барановська, Ю. Баулін, Д. Грицишен, Н. Гурова, А. Дикий, О. Дудоров, І. Драган, В. Євдокимов, О. Ільїна, В. Коломійчук, М. Корабель, К. Марисюк, В. Нонік, Ю. Пономаренко, Г. Резніченко, Т. Тарасевич, В. Тацій, В. Тютюгін, М. Хавронюк, О. Чебан, О. Шаповалова, Ю. Шинкарьов, В. Ярош та інші.

Санкції є важливим елементом кримінально-правової норми та інструментом побудови системи протидії кримінальним правопорушенням. Санкції еволюціонували протягом всього існування людства, змінювались разом з розвитком суспільства, нормами моралі, трансформацією кримінального законодавства.

«Пеналізація злочинів – це складова частина кримінально-правової політики держави, яка становить собою процес і результат діяльності законодавця із визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарань за злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності» [85, с. 41].

«Вбачається, що ґрунтуватися теорія пеналізації має, принаймні, на таких засадах: а) врахування публічно-правового характеру кримінального права як галузі права, що передбачає імперативний метод визначення караності злочинів і не допускає участі в цьому процесі

інших суб'єктів, окрім держави; б) врахування положень національних (частина 2 статті 22, частина 1 статті 64 та інші Конституції України) та міжнародних нормативно-правових (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) актів щодо підстав та меж обмеження прав людини; в) забезпечення співвідношення між ступенем тяжкості (суспільної небезпечності) злочину та суворістю виду і розміру покарання, що передбачається за його вчинення; г) врахування системного характеру кримінального законодавства, значення положень його Загальної частини для статей Особливої частини; ґ) врахування системних властивостей системи покарань; д) дотримання спадковості в розвитку кримінального законодавства; е) використання даних судової статистики щодо частоти та ефективності застосування окремих видів та певних розмірів покарань тощо» [85, с. 48].

В даному дослідженні розглянемо особливості визначених мір покарання за кримінальні правопорушення проти економічної системи, що діють та діяли в Україні протягом останніх 100 років, зокрема відповідно до Кримінальних кодексів 1922 р., 1927 р., 1960 р. та 2010 р. Це дозволить ідентифікувати політико-правові, соціально-економічні, зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні фактори впливу на кримінальне законодавство та систему запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. В таблиці 10.2 представлено еволюцію видів покарань у вітчизняному кримінальному законодавстві згідно визначених кодексів.

Таблиця 8.2

*Еволюція видів покарань у вітчизняному кримінальному
законодавстві*

<i>Вид покарання</i>	<i>Кримінальне законодавство</i>		
	<i>1922-27</i>	<i>1960</i>	<i>2001</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Смертна кара	+	+	—
Оголошення ворогом трудящих з позбавленням громадянства із вигнанням	+	—	—
Видалення за межі на строк, з оселенням в тих чи інших місцевостях або без такого оселення, з заборонаю або без заборони проживати в тих чи інших місцевостях	+	—	—
Довічне позбавлення волі	—	+	+
Позбавлення волі	+	+	+
Виправні роботи	+	+	+
Громадські роботи	—	—	+
Обмеження прав, в тому числі активного і пасивного виборчого права	+	—	—
Батьківських прав	+	+	+

Продовження табл. 8.2

1	2	3	4
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	+	+	+
Конфіскація майна	+	+	+
Штраф	+	+	+
Громадська догана	+	+	—
Пересторога	+	—	—
Умовне покарання	+	+	+

Дані таблиці наочно ілюструють як змінювались санкції кримінального законодавства України зі зміною політичного устрою та пріоритетів державної політики. Перші кодифіковані законодавчі акти УСРР (КК 1922, 1927 рр.) містили такі специфічні санкції як вища міра покарання (розстріл), оголошення ворогом трудящих з позбавленням громадянства із вигнанням за межі Союзу РСР, також видалення за межі Союзу та межі УРСР з оселенням в тих чи інших місцевостях або без такого оселення, з заборонаю або без заборони проживати в тих чи інших місцевостях, позбавлення виборчих прав, громадська догана та пересторога [216]. Вища міра покарання визначалась як тимчасовий та винятковий захід соціального захисту, який застосовувався для боротьби з найтяжчими злочинами проти радянської влади та радянського ладу однак, не застосовувались до осіб, які не досягнули 18-ти років та вагітних жінок. Згідно з Указом Президії ВР СРСР від 26 травня 1947 р. смертна кара не застосовувалась у мирний час, відповідальність за злочини, які карались смертною карою в мирний час замінювались ув'язненням на 25 років, разом з тим законодавство того часу давало можливість трактувати статті КК щодо кваліфікації злочинів та встановлювати вищу міру покарання. Науковці одноставно визнають законодавство цього періоду (до прийняття КК 1960 р.) найбільш суворим в плані покарань, в подальшому політичні, економічні та соціальні процеси призвели до обмеження застосування смертної кари (до її скасування мораторієм 1997 р.). Процеси часткової демократизації суспільства призвели до виключення таких заходів як оголошення ворогом народу та вигнання за межі союзу та республіки, а також обмеження виборчих прав, натомість у КК 1960 року вперше з'являється довічне позбавлення волі.

Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності за КК 1922 р. також передбачала застосування найвищої міри покарання, якщо такі злочини були вчинені за особливо обтяжуючих обставин (ст. 127 «Недбайливе використання керуючим державним підприємством робочої сили», ст. 128 «Безгосподарське ведення особами, які стоять на

чолі державних установ або підприємств, дорученої їм справи)), ч. 2 ст. 130 «Невиконання зобов'язань за угод, складених з державною установою, якщо доведено злосамірний характер цих дій» передбачала аналогічну санкцію з повною конфіскацією майна. В КК УСРР 1927 р.(офіційний текст на 1 листопада 1949 р.) злочини визначені в розділі V «Господарські злочини» не передбачали застосування вищої міри, разом з тим майже 85 % статей встановлювали позбавлення волі як засіб соціального захисту, найтриваліший термін позбавлення волі від п'яти до восьми років передбачався за випуск недоброякісної або некомплектної промислової продукції і випуск продукції з порушенням обов'язкових стандартів (ст. 135³), позбавленням волі на строк до десяти років каралися злочини за ст. 135⁴ обважування, обмірювання покупців та порушення встановлених роздрібних цін на товари широкого вжитку в магазинах, крамницях, кіосках, їдальнях, буфетах тощо, продаж товарів нижчого сорту за ціною вищого, приховання від покупців преїскурантних цін товарів. Ці злочини розглядались як обкрадення споживача і обдурювання радянської держави, що знову ж таки свідчить про пріоритетність захисту держави в порівнянні з правами особи. Найменші терміни позбавлення волі складали три (ст.ст 124, 125) та шість місяців (ст. 135¹, 137¹). Кількісний аналіз структури покарань за тривалістю ув'язнення виглядає наступним чином: найменша питома вага у найбільш тривалих термінів ув'язнення – по 3,3 % (від 5 до 8, та до 10 років відповідно) та найменш тривалих – по 6,67 % (до трьох та шести місяців відповідно). Терміни ув'язнення до/не менш п'яти років – 13,3 %, трьох років – 10 %. Найбільшу питому вагу мають терміни позбавлення волі на строк до/не менш одного року – 30 % та двох років – 26,7 %, тобто більше половини господарських злочинів передбачених КК УСРР каралися позбавленням волі на строк від одного до двох років.

Штрафи, які встановлювались даним кодексом варіювались у діапазоні від 300 до 10 тисяч карбованців, даний штраф був передбачений за порушення законів або правил, що регулюють застосування праці, якщо таке порушення охоплювало групу робітників, однорідне своїм складом щодо всіх осіб, які входять у дану групу і вчинене проти всіх їх одночасно (ст. *121 ч. 2). Штрафи застосовувались з альтернативним покаранням у вигляді виправно-трудова робіт, які згідно ст. *28 могли призначатись на строк від одного дня до року і передбачали два варіанти: роботу за фахом або фізичну працю. Також виправно-трудова роботи могли замінити

штрафи у разі ухилення засудженого від їх сплати в розрахунку за 100 карбованців – один місяць робіт (ст. 39). Взаємна заміна штрафу та позбавлення волі не допускалась.

Варто зазначити, що КК УСРР як покарання за злочини в господарській сфері також передбачав конфіскацію майна (ст.*38), порядок застосування якої суворо регламентувався тільки в точно перелічених в окремих статтях Кодексу випадках щодо державних злочинів, військових та найважливіших службових та господарських. До таких господарських злочинів відносились: змарнування орендарем державного, кооперативного та громадського майна (ст. 118), зловмисне невиконання зобов'язань за договором, укладеним державною, кооперативною або громадською установою (ст. 119), порушення положень та правил про державні монополії (ст. 126), скуповування та перепродаж приватними особами з метою наживи (спекуляції) продуктів сільськогосподарського господарства та предметів масового вжитку (ст.*127), порушення акцизних правил або правил про особливий патентний збір (ст. 130), виготовлення і зберігання самогону на збут та торгівлю ними, а також кокаїну, морфію та інших одурманюючих речовин (ст.ст. 134, 132). Також застосовувалась конфіскація засівів опійного маку та індійських конопель, що здійснені без відповідного дозволу (ст. 134¹), нетаврованих виробів з золота, срібла і платини (ст. 136), а також незаконно здобутого під час добувних промислів та знаряддя для промислу (ст.*137)

Окремо відзначимо, що законодавцем на той час застосовувався до господарських злочинів ще один вид покарання – обмеження прав, зокрема, до осіб, які очолювали державні, громадські або кооперативні установи і підприємств та їх окремі частини, або уповноважених зазначених установ і підприємств за безгосподарність, основану на недбайливому або несумлінному ставленні до дорученої справи, наслідком чого сталося марнування майна установ чи підприємств або значна шкода їх майновим інтересам (ст. 116) застосовувалась, поряд з позбавленням волі і виправними роботами, заходи, зазначені в ч. 2 ст. 100 – позбавлення волі на строк до одного місяця, або звільнення з посади, або позбавлення права займати відповідальні чи керівні посади протягом двох років, або покладення обов'язку покрити завдану шкоду, або громадська догана.

На відміну від діючого Кодексу, в якому повторність кримінальних правопорушень визначається ст. 32 Загальної частини, в КК УСРР повторність регламентувалась в кожній конкретній статті.

Так, щодо господарських злочинів, при повторності порушень за ст. 121^a (відмова в роботі або зниження заробітної плати вагітним та годуючим жінкам) покарання у вигляді виправно-трудоих робіт до шести місяців або штраф до однієї тисячі карбованців могло бути підвищено до двох років позбавлення волі. Саме, повторність вчинення такого правопорушення як контрабанда (яка згідно даного кодексу відносилась до злочинів проти порядку управління) визначала кримінальну відповідальність, у вигляді вислання в адміністративному порядку за межі прикордонної п'ятидесятикілометрової смуги наряду зі штрафом, контрабанда звичайна регулювалась Митним статутом. Кваліфікована контрабанда (озброєною контрабандою; контрабандою, якою займалися посадові особи; контрабандою у вигляді промислу; контрабандою заборонених предметів) каралась позбавленням волі на строк не менш, як один рік з конфіскацією всього або частини майна, а при особливо обтяжуючих обставинах з підвищенням аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

Таким чином, ретроспективний аналіз санкцій передбачених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарювання за КК УСРР 1927 р. дозволяє констатувати, що суворість санкцій здебільшого була спрямована на ті порушення, які завдавали шкоду народному господарству, а також санкції були інструментом боротьби з індивідуальним збагаченням та свободою у сфері господарювання.

В Кримінальному кодексі 1960 р. термін «заходи соціального захисту», який мав відображати відмову від розуміння кримінального покарання саме як кари, замінювався на термін «покарання». Структурний аналіз санкцій за кримінальними правопорушеннями передбаченими главою VI «Господарські злочини» КК 1960 р. пояснюється ускладненням будови статей, зокрема, якщо попередній Кодекс в складі господарських злочинів містив лише одну статтю за якою передбачалась повторність та більшість статей складалась з однієї частини, то для його наступника характерна складна структура переважної більшості статей з включенням частин та пунктів. Щодо господарських злочинів даний кодекс передбачав такі види покарання: штраф, позбавлення волі, виправні роботи, конфіскація майна або знарядь та результатів протиправної діяльності та позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Аналізуючи структуру покарань варто зазначити, що 95 % порушень в сфері господарювання каралися накладенням штрафу, тільки такі злочини як шахрайство з фінансовими ресурсами та протидія законній господарській діяльності не передбачали покарання у вигляді штрафу,

а одразу карались позбавленням волі (шахрайство – до 3 років, протидія – до 5 років), повторне вчинення супроводжувалось конфіскацією майна, позбавлення волі за шахрайство з фінансовими ресурсами супроводжувалось позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 3 роки (при повторному вчиненні на 5 років), а протидія законній підприємницькій діяльності, як альтернативний варіант позбавленню волі при вчиненні вперше передбачало до 2 років виправних робіт. Відповідальність за всі інші злочини в сфері господарської діяльності передбачала штраф, який, поряд з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, відповідно до ст. 23 «Види покарань» [212], міг бути як основним, так і додатковим видом покарань. Стаття 32 встановлювала межі штрафу – від десяти до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, за корисливі – до однієї тисячі, за окремі злочини могли встановлюватись й інші розміри штрафу. Штрафи за злочини в господарській сфері за останньою редакцією даного кодексу були встановлені двох видів: в розмірі мінімальної заробітної плати (мзп) та в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (нмдг). Останні встановлювались для таких діянь як: ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 148-2); незаконне виготовлення, підробка, використання або збут незаконно виготовлених і одержаних чи підроблених марок акцизного збору (ст. 153-1), контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм (ст. 153-2), порушення законодавства, що регулює здійснення операцій з металобрухтом (ст. 153-3), доведення до банкрутства (ст. 156-4) та порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ст. 155-9). Саме за останньою статтею верхня межа розміру штрафу була найбільшою – одна тисяча нмдг, і п'ять тисяч нмдг якщо ці ж дії були вчинені особою, яка була осуджена раніше за цією статтею, організованою групою або у великих розмірах. Варто відмітити певну несистемність у визначенні бази штрафу, так, суміжні до ст. 156-4 «Доведення до банкрутства», яка встановлювала штраф у вигляді неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, статті 156-2 «Приховування до банкрутства» та 156-3 «Фіктивне банкрутство» карались штрафом, встановленим в мінімальних розмірах заробітної плати. Також неспіврозмірність розміру штрафів спостерігалась щодо порушень, пов'язаних з розголошенням даних, що становлять комерційну таємницю: розголошення комерційної

таємниці (ст. 148-7) передбачала покарання до п'ятдесяти мінімальних заробітних плат, а незаконне отримання та використання таких даних – від трьохсот до п'ятисот, в той час як терміни ув'язнення складали до двох та трьох років, відповідно. Також, розголошення комерційної таємниці могло бути покаране виправними роботами строком до двох років та позбавленням права обіймати певні посади або займатись певними видами діяльності на строк до трьох років, що не передбачалось суміжною статтею.

Найменші штрафні санкції в розмірі мінімальної заробітної плати передбачались за виготовлення та збут спиртних напоїв (ст. 149) – від п'яти до десяти мінімальних заробітних плат та порушення ветеринарних правил (ст. 157) – від восьми до п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, хоча альтернативні до них санкції, пов'язані з позбавленням волі, були досить суворими, відповідно строк ув'язнення від одного до трьох років та виправні роботи строком до двох років з конфіскацією майна або без нього та позбавлення волі до двох років або виправні роботи на той же строк.

Максимальний розмір штрафу (до вісімсот МРЗП) як покарання за господарські злочини в КК 1960 встановлювався за порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 163-3), що пояснюється особливим статусом континентального шельфу, суспільною небезпекою порушення встановлених норм у сфері охорони та раціонального використання континентального шельфу України, що може призвести до істотної шкоди природнім багатствам та екології, а також життю та здоров'ю людей, тому цей злочин передбачав покарання у вигляді позбавлення волі строком до одного року та обов'язкову конфіскацію судна, знаряддя та всього добытого. Очевидно, включення даного злочину до складу господарських, законодавець здійснив на підставі державної власності на природні багатства та їх використання як об'єктів господарювання, що також стосувалось інших злочинів, пов'язаних з використанням природних ресурсів. Чинним кодексом, відповідальність за злочини, пов'язані з незаконним промислом (полюванням, порубкою лісу, видобуванням корисних копалин, порушенням ветеринарних правил та інші) – ст.ст. 157, 158, 159, 160, 161, 162, 162-1, 163, 163-1) встановлюється у складі Розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля».

Штраф як основний вид покарання (при вчиненні вперше) застосовувався до таких злочинів: випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст. 147), заняття забороненими видами підприємницької діяльності (ст. 148), порушення порядку заняття підприємницькою

діяльністю (ст. 148-3), ст. фіктивне підприємництво (ст. 148-4), порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ст. 155-9). За всі перелічені порушення, крім випуску та реалізації недоброякісної продукції, поряд зі штрафом, встановлювалась заборона обіймати певні посади або займатись цією діяльністю до трьох років. Застосування такого виду покарання як штраф до даних правопорушень пояснюється низьким рівнем суспільної небезпеки, що в подальшому призвело до декриміналізації всіх правопорушень, крім випуску або реалізації недоброякісної продукції.

Як вже зазначалось, в КК 1960 р. 95 % статей, що закріплювали склад господарських злочинів передбачали покарання у вигляді штрафу як основного або додаткового виду покарання, для порівняння в КК УСРР 1927 р. відсоток статей, які як міру соціального захисту встановлювали штраф складала 51 %, що свідчить про гуманізацію кримінального законодавства в сфері господарської діяльності. Ефективність використання штрафу як виду покарання визначається не тільки його перевагами в порівнянні з більш суворим позбавленням волі, серед яких визначають: меншу репресивність даного виду покарання, відсутність обмеження свободи пересування засудженого, свободи спілкування з іншими громадянами; збереження соціально корисних зв'язків засудженого з рідними та близькими, трудовими колективом і громадськими об'єднаннями; відсутність потреби у соціальній реабілітації після відбування кримінального покарання, через те, що засуджені не вилучаються зі звичного соціального середовища; уникнення тісного контакту засудженого з криміналітетом і отримання негативного досвіду; зменшення матеріальних витрат суспільства по утриманню таких засуджених; підвищення ефективності соціального контролю за виконанням кримінального покарання; забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених [388, с. 168]. Слушною є думка О. Шаповалової, яка зазначає, що ефективність майнових покарань за злочини у сфері господарської діяльності підтверджується результатами вивчення мотивації вчинення суспільно небезпечних діянь у цій сфері, а також особистісних особливостей осіб, які вчинили ці злочини та запобігання таким злочинам можливе через вжиття заходів, які зроблять злочинну поведінку не лише ризикованою з точки зору можливості застосування кримінального покарання, а й економічно збитковою [471, с. 315]. Доцільність застосування такого виду покарання як штраф до порушень проти економічної системи витікає з запропонованого нами

розуміння природи кримінальних правопорушень в сфері економіки як правопорушень, пов'язаних із порушенням економічного порядку в державі метою яких є *незаконне збагачення* та/або незаконне використання економічних інструментів для інших неекономічних цілей (політичних, терористичних, проти національної безпеки та інше), тому саме економічні санкції, в тому числі майнові, дозволять забезпечити превентивний ефект.

З цих же позицій ефективним засобом державного примусу в рамках протидії порушенням проти економічної системи, вважаємо конфіскацію, яка може бути спрямована на протидію заподіяння шкоди і іншим суспільним відносинам, зокрема, крім цього виду злочинів, конфіскація застосовується щодо злочинів проти основ національної безпеки України, проти громадського порядку, а також тяжких та особливо тяжких злочинів. Також, передбачається, що злочини повинні бути тільки корисливими, тобто такими, внаслідок вчинення яких винний, як зазначає Верховний Суд, прагнув (бажав) незаконно одержати матеріальні блага для себе чи інших осіб, набути або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди [317]. Кримінальним кодексом 1960 р. конфіскація, поряд з позбавленням військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу та позбавленням батьківських прав, визначена як додатковий вид покарання (ст. 23) [212], чинний КК містить конфіскацію у переліку видів покарань (ст. 51), однак, в ч. 2 статті 52 також визначає конфіскацію як додатковий вид покарань. Як зазначають М.Г. Корабель, Ю.В. Шинкарьов «Розташування конфіскації майна в п. 7 ст. 51 КК України означає, що це покарання є більш тяжким, ніж штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців. Це можна пояснити тим, що конфіскація майна обмежує таке конституційне право, як право власності» [181, с. 146].

В КК України 1960 р. конфіскація як вид покарання передбачалась за 68,4 % статей, з них як обов'язкове до призначеного додаткове покарання конфіскація встановлювалась за заняття забороненими видами підприємницької діяльності (ст. 148), а також більшості порушень, пов'язаних з незаконним промислом та злочинами проти довкілля, які на той момент, регламентувались у складі господарських (потрава посівів та пошкодження насаджень

ст. 159, незаконна порубка лісу ст. 160, незаконне полювання ст. 161, незаконне видобування корисних копалин ст. 162-1). Конфіскація як вид покарання за господарські злочини в КК 1927 р. застосовувались в 34 % статей, з них у восьми статтях передбачалась обов'язкова конфіскація, у шести конфіскація мала факультативний характер. Конфіскація майна в кодексі 1960 р. передбачалась як обов'язкова та факультативна за такими статтями:

1) факультативна:

а) майна: ч. 1 ст. 148; ч. 2 ст. 148-2; ч. 2 ст. 148-4; ст. 149; ч. 1 ст. 154; ч. 2 ст. 155-3; ч. 1 ст. 155-5; ч. 2 ст. 155-6; ч. 1, 2 ст. 155-7; ч. 2 ст. 155-8; ч. 2 ст. 155-9; ч. 2 ст. 156-3; ч. 2 ст. 162.

б) продукції, результатів протиправної діяльності або знаряддя: ч. 1 ст. 147; ч. 1 ст. 162;

2) обов'язкова конфіскація:

а) майна: ч. 2 ст. 148; ч. 3 ст. 148-2; ч. 2 ст. 148-5; ч. 3,4 ст. 148-8; ч. 2 ст. 153-1; ч. 2 ст. 153-2; ч. 2,3 ст. 154; ч. 2 ст. 155; ч. 2 ст. 155-1; ч. 3 ст. 155-3; ч. 2 ст. 155-5; ч. 3 ст. 155-6; ч. 3 ст. 155-7; ч. 3 ст. 155-8; ч. 2 ст. 156-4;

б) продукції, результатів протиправної діяльності або знаряддя: ч. 2 ст. 147, ч. 1,2 ст. 160; ч. 1, 2 ст. 161; ч. 2 ст. 162; ч. 1, 2 ст. 162-1; ч. 2 ст. 163-1.

В багатьох випадках конфіскація як обов'язковий засіб державного примусу застосовувався при вчиненні протиправних дій проти існуючого порядку господарювання якщо такі здійснювались не в перше, або у складі організованої злочинної групи або завдали значної шкоди державному бюджету, державі, кредиторам, громадянину чи здоров'ю та життю споживача.

Ще одним видом більш гуманного, в порівнянні з позбавленням волі, видом кримінального покарання є виправні роботи, які в структурі покарань за ст. 23 КК 1960 року застосовувались як альтернатива позбавленню волі. Виправні роботи характерні для радянського періоду розвитку системи покарань, сучасна практика їх використання супроводжується дискусіями щодо доцільності, обґрунтованості та ефективності їх використання. О. Шаповалова відносить виправні роботи поряд зі штрафом та конфіскацією майна до майнових покарань [471, с. 316], вочевидь, через те, що каральну сторону виправних робіт становить комплекс обмежень у сфері трудових правовідносин, через обмеження трудових прав настає ущемлення майнової сфери засудженого та в обмеженні трудової та майнової сфери у вигляді стягнення певного відсотка із заробітку й

заборони звільнятися за власним бажанням з роботи [427, с. 167-168]. Інтенсивність застосування виправних робіт як виду покарань за злочини в господарській сфері майже однакова в КК 1960 р. та 1927 р., відповідно, 55 % та 51,4 % порушень передбачали такий вид покарань. Діапазон термінів призначення виправних робіт починався з терміну до шести місяців (за незаконне проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів ст. 163) та складав до одного року (ст.ст. 155-2, 155-3, 158, 160, 161, 162) та до двох років (ст. ст. 147-2, 147-3, 148-2, 148-7, 148-8, 149, 153, 154, 155, 155-1, 155-3, 155-6, 155-8, 157, 159, 160, 161, 163). Наголосимо, що виправні роботи як вид покарання мав значне використання саме за часів існування радянської влади, ідеологія якого надіяла такий вид покарання значним виховним впливом.

На сучасному етапі застосування виправних робіт як виду покарання за злочини проти економічної системи та в цілому є об'єктом критики як науковців так і практиків, а також підтверджується змістом чинного законодавства. Чинний КК України в санкціях п'яти складів злочинів розділу VII Особливої частини містить виправні роботи як вид покарань: ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги»; ст. 206² «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»; ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону»; ст. 213 «Порушення порядку здійснення заготівлі металобрухту та операцій з металобрухтом». Погоджуємось з О. Шаповаловою, яка називає рішення законодавця щодо встановлення за порушення, передбачені ст.ст. 210, 211, покарання у вигляді виправних робіт невдалим, через проблематичність, а в окремих випадках неможливість його застосування через наявність спеціальних ознак суб'єкта цих злочинів. Вона зазначає, що «застосування виправних робіт як виду кримінального покарання за ці злочини можливе лише як виняток, за умови, що особа з моменту вчинення злочину і до моменту засудження змінила місце роботи й виконує службові або професійні обов'язки, що виключають повторне вчинення такого ж злочинного діяння» [471, с. 324]. Коломійчук В. аргументує виключення цього виду покарання з переліку застосовуваних за вчинення злочинів за ст. 206², а також в цілому з переліку санкцій, передбачених кримінальним законодавством,

тим, що вказаний вид покарання жодного разу не застосовувався до засуджених та тим, що додатковим покаранням може бути призначене позбавлення права займати певні посади або займатись певною діяльністю, що робить неможливим одночасне виконання покарання у вигляді виправних робіт [170, с. 61]. Крім того, існує і ряд інших проблем щодо застосування виправних робіт, які визначають актуальність їх вилучення зі складу кримінальних покарань [144]. Вважаємо таку пропозицію слушною через наявність суперечок щодо застосування такого виду покарання як виправні роботи, а також його неефективності з точки зору досягнення мети загальної та спеціальної превенції щодо злочинів проти економічної системи.

Специфіка кримінальних правопорушень у сфері господарювання передбачає, що для їх вчинення суб'єкт повинен мати таку можливість, тобто обіймати певну посаду чи займатись певним видом діяльності. Саме тому доцільно використовувати як вид покарань позбавлення такого права. Право обіймати певні посади або займатись певним видом діяльності відноситься до спеціальних видів покарання, бо може бути застосоване не до будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а лише до більш вузького кола суб'єктів, які: а) під час вчинення кримінального правопорушення з законних підстав обіймали певну посаду або займалися певною діяльністю і б) вчинили це кримінальне правопорушення, пов'язане саме з тією посадою, яку обіймали, або у зв'язку із діяльністю, якою займалися [433, с. 193]. В КК України 1960 р. суттєво збільшилась кількість злочинів, які передбачали такий вид відповідальності – 14 злочинів (36,8 %) містили в своєму складі таку санкцію. Відповідно до ст. 31 позбавлення такого права могло встановлюватись судом на строк від двох до п'яти років як основне або додаткове покарання. Покарання у вигляді позбавлення права займатись певним видом діяльності або обіймати певну посаду встановлювалось за злочини у сфері підприємництва (ст. 148, ст. 148-3, ст. 148-4), ухилення від сплати податків (ст. 148-2), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 148-5), розголошення комерційної таємниці (ст. 148-7), порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 148-8), злочини, пов'язані з банкрутством (ст. 156-2, 156-3, 156-4), злочини в сфері торгівлі та обслуговування (ст. 155, 155-1, 155-3) та порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ст. 155-9). Встановлюючи такий вид відповідальності за злочини в сфері торгівлі та обслуговування законодавець у санкції обмежив вид діяльності, в якій

засуджена особа позбавлялась такого права. В цілому, слід констатувати відповідність даного покарання за вказані злочини, дотримання принципу індивідуалізації, що дозволяло досягти мети покарання та забезпечити ефективність протидії.

Позбавлення волі як безальтернативний вид покарання за КК 1960 р. застосовувалось у разі шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 148-5) та протидії законній підприємницькій діяльності (ст. 155-8), що свідчить про суттєву гуманізацію кримінального законодавства в порівнянні з КК УРСР, в якому позбавлення волі як основний вид покарання застосовувався до 15 складів злочинів. Діапазон термінів позбавлення волі складав від позбавлення волі на строк до одного року до позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років (ст. 155-8). Суворість покарання, до десяти років позбавлення волі, передбачалась за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ч. 3 ст. 148-2), шахрайство з фінансовими ресурсами (ч. 2 ст. 148-5), порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ч. 4 ст. 148-8), спекуляцію (ч. 3 ст. 154), незаконну торгівельну діяльність (ч. 3 ст. 155-6), такий же максимальний строк ув'язнення встановлювався для контрабанди (ст. 70). В цілому характеризуючи стан пеналізації злочинів в сфері господарської діяльності за КК України 1960 р. можна констатувати значну альтернативність видів покарань за такі злочини та початок процесів гуманізації кримінального законодавства у цій сфері.

Аналізуючи санкції передбачені Розділом VII «Кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності» чинного кодексу КК України, слід зазначити, що вище перелічені види покарань, які застосовуються для встановлення відповідальності за протиправні діяння проти економічної системи доповнені таким видом як обмеження волі та арешт.

Позбавлення волі як основний безальтернативний вид покарань передбачений за наступні види правопорушень: підробку грошей, цінних паперів та ін. та операції з ними (ст. 199); контрабанду (ст. 201); контрабанду лісоматеріалів (ст. 201¹); легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209). Максимальний термін ув'язнення передбачений цими статтями складає до дванадцяти років. Збільшення кримінальних правопорушень, які передбачають позбавлення волі в порівнянні з кодексом 1960 р. пов'язане з докорінною зміною економічних відносин, які призвели до виникнення нових видів правопорушень, зміщенням пріоритетів державної кримінально-правової політики та не може бути свідченням згорання процесів гуманізації кримінального законодавства.

У порівнянні з КК України 1960 р. суттєво зменшилось встановлення такого виду покарання за порушення у сфері господарювання як конфіскація. Обов'язкова конфіскація майна за чинним кодексом передбачається за наступними статтями: ч. 2,3 ст. 199, ч. 2 ст. 201, ч. 2,3 ст. 201¹, ч. 2,3 ст. 201², ст. 204, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 206², ст. 209, ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 212¹. Незаконне виготовлення зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів передбачає поряд з обов'язковою конфіскацією майна (ч. 3 ст. 204), вилучення та знищення незаконно виготовлених товарів (ч. 1), а також вилучення та знищення незаконно вироблених та придбаних товарів та продукції, а також знарядь, обладнання та сировини для їх виготовлення (ч. 2,3 ст. 204). На відміну від попереднього кодексу, тільки одна стаття 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна» встановлює факультативність конфіскації, що дозволяє досягти однозначності при встановленні такого виду майнового покарання як конфіскація.

В порівнянні з попереднім кодексом, який визначав дві бази для визначення розміру штрафу (нмдг та мінімальну заробітну плату), в чинному кодексі при встановленні розміру штрафу використовується тільки розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Діапазон штрафів за крим. правопорушення в сфері господарської діяльності коливається від двох тисяч нмдг (ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги») до вісімдесяти тисяч нмдг (ч. 2 ст. 222⁻² «Маніпулювання на енергетичному ринку»). Суттєві розміри штрафів передбачені за ст. 232⁻³ «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів» (до сімдесяти тисяч нмдг), ст. 203² «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» (до п'ятдесяти тисяч нмдг), ст. 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна» (до тридцяти п'яти тисяч нмдг), ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності» (до двадцяти п'яти тисяч нмдг), а також діяння, пов'язані з ухиленням від сплати податків та зборів ст.ст. 212, 212¹ (до двадцяти п'яти тисяч нмдг), що пов'язане з високим рівнем суспільної небезпеки та розміром заподіяної шкоди економічній системі.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю як додатковий засіб державного примусу в чинному КК України застосовується до правопорушень визначених статтями: ч. 2, 3 ст. 201¹, ч. 2,3 ст. 201², ст. 203², ч. 2 ст. 205¹, ст. 206, ст. 206², ст. 209, ст. 209¹, ст. 210, ст. 211, ст. 212, ст. 212¹, ст. 218¹, ст. 219, ч. 2

ст. 220¹, ст. 220², ст. 222, ст. 222¹, ст. 222², ст. 223¹, ст. 224, ст. 227, ч. 3 ст. 229, ст. 232, ст. 232¹, ст. 232², ст. 232³. Застосування даного виду покарань за більшістю злочинів пояснюється специфікою спеціального суб'єкта, оскільки більшість осіб, які вчиняють дані правопорушення мають вищу освіту та відповідний рівень кваліфікації, обіймають керівні посади, неохочі до некваліфікованої фізичної праці, мають зацікавленість в кар'єрному зростанні, таке покарання буде відчутним та ефективним, як з виправною метою, так і превентивною.

Обмеження волі застосовується як основне покарання та згідно ст. 61 Загальної частини полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без воляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Чинний КК України передбачає застосування такого виду покарань до правопорушень передбачених статтями: ч. 1 ст. 201², ч. 2 ст. 206, ч. 1 ст. 206², ст. 210, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 213, 218¹, ст. 220². Застосування даного виду покарань достатньо суперечливе, логіку законодавця при встановленні його для цих видів правопорушень прослідкувати складно, практика застосування судами такого виду покарання свідчить про відсутність його застосування, тому необхідність встановлення такого виду покарання потребує подальшого дослідження.

Арешт строком від трьох до шести місяців як основний вид покарання передбачений за чинним КК до правопорушення ст. 205¹ «Піддроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців».

Для повноти відображення системи покарань за правопорушення проти економічної системи слід проаналізувати санкції за правопорушеннями, які не включені до складу кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Статтею 111¹. «Колабораційна діяльність» встановлюється відповідальність за дії, пов'язані з фінансуванням держави-агресора, зокрема п. 4 за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора передбачені санкції у вигляді штрафу в розмірі до десяти тисяч нмдг або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади

або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна; п. 5 добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій передбачає позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Стаття 111² «Пособництво державі-агресору» передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої. Зміст статті не містить у складі диспозиції фінансування держави-агресора і відповідно не передбачає санкцій за такі діяння, що потребує виправлення.

Відповідальність за кримінальні правопорушення в сфері економіки метою яких є незаконне використання економічних інструментів для інших неекономічних цілей, а саме політичних, встановлюється ст. 159¹ «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму», яка передбачає застосування штрафу в розмірі від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Повторність діянь, зазначених в ч. 1 та ч. 2 другої цієї статті караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років. Ті ж самі діяння, але вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму безальтернативно караються обмеженням волі на строк п'ять років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк п'ять років.

Значним рівнем суспільної небезпеки та загрозою державній безпеці пояснюється встановлення суворого покарання, у вигляді позбавлення волі без можливості заміни, за незаконне використання економічних інструментів для терористичних цілей. Ст. 258⁵ «Фінансування тероризму» передбачає терміни ув'язнення від п'яти до

восьми років, на строк від восьми до десяти років (у разі повторності, наявності корисливої мети, за попередньою змовою, або у великому розмірі), на строк від десяти до дванадцяти років (в особливо великому розмірі або вчиненні організованою групою). Також у всіх випадках передбачене додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та з конфіскації майна. Стаття передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільного, до притягнення до кримінальної відповідальності, повідомлення про відповідну терористичну діяльність або сприянні у будь-який інший спосіб її припиненню, або запобіганню злочину, який вона фінансувала, або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину. Звільнення не може бути застосоване до організатора або керівника терористичної групи (організації).

Таким чином, можна зробити висновки, що з ускладненням та розвитком господарської діяльності спостерігається розширення видів кримінальних правопорушень та, відповідно спектру заходів примусу, що застосовуються до винної особи з одночасною гуманізацією кримінального законодавства щодо порушень проти економічної системи. За результатами історико-правового аналізу кримінальних кодексів України (1921 р., 1927 р., 1960 р., 2001 р.) було встановлено еволюцію пеналізації та депеналізації, криміналізації та декриміналізації окремих видів кримінальних правопорушень проти економічної системи держави. Обґрунтовано сукупність факторів, що визначає процес пеналізації досліджуваних видів кримінальних правопорушень, зокрема: політико-правові, соціально-економічні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні. Потребує удосконалення існуюча система покарань, зокрема, вилучення виправних робіт як виду покарань, встановлення співвідносних суспільній небезпеці та наслідкам, санкцій за порушення проти економічної системи, які не пов'язані з здійсненням господарської діяльності.

РОЗДІЛ 9

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

9.1. Реформування кримінального законодавства України щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи

Результати ретроспективного аналізу змісту кримінальних кодексів України за останні сто років нашої історії та аналіз еволюції відповідальності за порушення в сфері господарської діяльності дозволяє констатувати необхідність реформування кримінального законодавства в сфері охорони господарських відносин та економічної системи в цілому, ендогенними факторами є зміна економічних відносин, виникнення та розвиток нових видів господарської діяльності, цифровізація економіки, ускладнення економічних процесів, глобалізація економіки. Збройна агресія РФ тільки підсилює необхідність кардинальних реформ кримінального законодавства в сфері економічних відносин, оскільки стабільність економічних відносин, відсутність посягань на економічну систему є вагомим чинником національної безпеки держави.

Залучення наукової спільноти до процесів реформування кримінального законодавства робить його одним з найбільш обговорюваних в наукових колах. Обговорення найбільш оптимальних шляхів реформування, критика та конструктивний діалог знайшли відображення в працях: Ю. Бауліна, О. Гороха, Н. Гужової, М. Колоса, В. Навроцького, Ю. Пономаренка, Є. Стрельцова, В. Тація, М. Хавронюка. Відповідність системи кримінального права держави, що є членом Європейського Союзу його вимогам та цілям, а також шляхи адаптації вітчизняного кримінального законодавства до вимог Європейського Союзу стали об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В.І. Абрамов, Т.В. Аверочкіна, Ю.Ю. Акіменко, Т.О. Анцупова, М.Р. Аракелян, Х.Н. Бехруз, О.К. Вишняков, О.П. Демчук, О.О. Дудоров, Н.А. Зелінська, В.В. Корнієнко, Е.Е. Кузьмін, Є.С. Назимко, М.І. Хавронюк та інші.

Старт процесу реформування дав Указ Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року, яким, відповідно до п. 28 частини 1 статті 106, яка передбачає, що «Президент України створює в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи

та служби» [175, с. 42], затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та персональний склад Комісії з питань правової реформи, принципи, завдання та права Комісії, а також визначено, що у роботі Комісії з питань правової реформи беруть участь з правом дорадчого голосу консультанти та спостерігачі від міжнародних організацій. Відповідно до даного Положення, основним завданням діяльності Комісії з питань правової реформи визначено «сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України» [303]. Для реалізації цього завдання встановлено, що комісія:

1) забезпечує розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства;

2) готує та узагальнює пропозиції стосовно змін до Конституції України, законодавства про організацію судової влади, здійснення правосуддя та статус суддів, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства, а також стосовно розвитку юридичної освіти, реформування органів правопорядку;

3) здійснює напрацювання правових засад щодо створення умов для реінтеграції в єдиний конституційний простір України тимчасово окупованих територій та населення, що на них проживає;

4) вживає заходів з організації широкого громадського обговорення, насамперед у професійному середовищі за участю провідних фахівців різних галузей права, міжнародних експертів, напрацьованих законодавчих ініціатив з питань правової реформи в Україні;

5) сприяє скоординованій реалізації правової реформи в Україні, проводить моніторинг ефективності її впровадження;

6) сприяє налагодженню ефективної співпраці державних органів та інститутів громадянського суспільства з питань підготовки і реалізації правової реформи в Україні, їх взаємодії з міжнародними організаціями [303].

Поставлені завдання яскраво ілюструють найбільш гострі проблеми, які виникають в правовій системі держави та ті напрями, які потребують негайного реформування для подальшої розбудови демократичного суспільства. Варто відмітити нагальність та необхідність вирішення такого завдання як правове забезпечення процесу реінтеграції тимчасово окупованих територій та населення, що на них проживає в єдиний конституційний простір України, повномасштабне вторгнення РФ, процеси окупації та деокупації виводять вирішення якого на якісно новий рівень суспільної значущості.

Для реалізації поставлених завдань Комісія з питань правової реформи наділена відповідними правами, зокрема:

1) взаємодіяти з іншими допоміжними органами і службами, створеними Президентом України, державними органами, органами місцевого самоврядування, закладами вищої освіти і науковими установами, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями;

2) запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, закладів вищої освіти, наукових установ, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій необхідні інформацію, документи і матеріали;

3) запрошувати на свої засідання представників державних органів, органів місцевого самоврядування, закладів вищої освіти, наукових установ, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій, а також експертів з відповідних питань [303].

При формуванні складу Комісії визначальними критеріями встановлені досвід та кваліфікація в галузі права, визначено, що членами можуть бути провідні вчені, представники міжнародних організацій та громадських об'єднань, сферою діяльності яких є захист прав та основоположних свобод людини та громадянина (п. 6 Положення). Встановлено організаційні питання діяльності Комісії, порядок та форми роботи, обов'язки та повноваження Голови та його заступника. Положенням визначено робочі групи та зазначено, що у разі потреби, можуть створюватись інші робочі групи. На даний момент створені робочі групи з наступних питань:

- підготовки пропозицій щодо внесення змін до Конституції України;
- розвитку законодавства про організацію судової влади та здійснення правосуддя;
- розвитку кримінального права;
- реформування кримінальної юстиції;
- розвитку юридичної освіти;
- реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Ще раз наголошуємо на тому, що поставлені перед робочими групами завдання та спрямованість робочих груп акцентують увагу на найбільш нагальних та гострих проблемах, які назріли в правовій системі та відповідають потребам суспільства. Суттєві перетворення у всіх сферах суспільного життя, зміна вектору розвитку країни, інтенсифікація міжнародних зав'язків та євроінтеграційних процесів, трансформація економічних відносин, проблеми забезпечення національної безпеки вимагають не косметичних коригувальних потуг, а докорінних змін, які здатні забезпечити відповідність правової

системи сучасним умовам. Настав час відмовитись від перетягування норм, обтяжених радянським минулим та створити якісно нову правову систему, яка дозволить сформувати сучасне громадянське суспільство та забезпечити повоєнну розбудову демократичної, сильної, розвинутої країни.

Поряд з важливістю конституційної, судової реформи та реформуванням кримінального права та кримінальної юстиції варто звернути увагу на таке важливе питання, як розвиток юридичної освіти, тут вбачається послідовність і фундаментальність реформування, оскільки будь-які зміни правової системи неможливі без наявності якісних фахівців нової формації, підготованих на нових засадах та цінностях. Усвідомлення необхідності підвищення якості юридичної освіти реалізувалось в проекті Концепції розвитку юридичної освіти [180], яка викликала неоднозначні реакції у освітян, науковців та практиків, зокрема предметом дискусій є конституційність наскрізної підготовки магістрів, збільшення терміну підготовки магістрів, введення єдиного державного кваліфікаційного іспиту, поділ системи підготовки за напрямками регульованих і нерегульованих видів правничої діяльності та інші питання [5], [20], [481], [391], [424]. Таким чином, питання реформування юридичної освіти є вкрай важливим для загальної ефективності реформування в цілому, однак потребує виваженого, обґрунтованого підходу, без автоматичного копіювання міжнародного досвіду, але з максимальною інтеграцією та адаптацією врахування здобутків провідних країн в цій сфері у теорію та практику вищої школи.

Повертаючись до питання реформування кримінального законодавства, зазначимо, що до початкового складу робочої групи з питань розвитку кримінального права увійшли відомі вчені, неодноразово цитовані у рамках дослідження, представники провідних навчальних закладів, які займаються підготовкою здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», зокрема, Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – голова робочої групи Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Київського національного університету ім. Тараса Шевченка – П.П. Андрушко; Львівського національного університету імені Івана Франка – В.М. Бурдін; Національного університету «Києво-Могилянська академія» – О.П. Горох; Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Н.О. Гурова; Львівського державного університету внутрішніх справ – В.О. Навроцький; Національного університету «Одеська юридична академія» – Є.Л. Стрельцов, а також директор з наукового

розвитку громадської організації «Центр політико-правових реформ» – заступник голови робочої групи М.І. Хавронюк. На момент створення робочої групи, всі представники мали науковий ступінь в галузі юридичних наук, з них третина мають науковий ступінь кандидата юридичних наук, решта – доктора юридичних наук. Пізніше до робочої групи з питань розвитку кримінального права доєдналися суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді – Н.О. Марчук та народний депутат України, голова підкомітету з питань кримінального законодавства та протидії злочинності Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності – О.С. Бакумов. Таким чином, на даний момент 91 % складу робочої групи мають науковий ступінь з галузі юридичних наук (44 % к.ю.н., та 55 % д.ю.н.). Даний підхід до складу робочої групи є виправданим, оскільки нехтування доробками, досвідом та знаннями наукових кадрів при формуванні законодавства в минулому зумовлювало вузький підхід до законотворчості, який призводив до вирішення поточних питань ситуативно та конвульсивно, вирішуючи поточні проблеми без врахування довгострокової перспективи та безсистемно. Разом з тим, саме в синергетичному єднанні досвіду практиків та результатів досліджень науковців вбачається ефективність процесу реформування та релевантість результату.

Оцінюючи терміни впровадження нового Кримінального кодексу в життя, заступник голови робочої групи з питань розвитку кримінального права М.І. Хавронюк називає дату набрання чинності 1 січня 2026 р. [169]. Він визначає, що такі терміни є реальними виходячи з комплексу робіт: опрацювання та оцінка проекту національними експертами, переклад на англійську мову та оцінка міжнародними експертами, оприлюднення та обговорення науковцями та практиками, написання Прикінцевих та перехідних положень, внесення відповідних змін до інших кодексів та законів, реєстрація у Верховній Раді та прийняття за основу, а також проходження інших законотворчих процедур, підготовка навчальних посібників та коментарів, тощо.

Слід відмітити безпрецедентну відкритість даного процесу, оскільки вперше в історії процес формування відбувається з максимальним розголошенням, обговоренням широким колом учасників та постійним оприлюдненням отриманих результатів на круглих столах, конференціях, наукових та науково-практичних семінарах, презентацією в ЗМІ. З цією метою створено відповідний інформаційний ресурс – сайт «Новий Кримінальний Кодекс» [286]. На сайті робочої групи з питань розвитку кримінального права розкрито

основні положення концепції реформування кримінального законодавства, в тому числі визначено основні причини необхідності докорінної зміни законодавства; конкретизовано місію, завдання та цінності робочої групи, наводиться текст нового Кримінального кодексу та інших документів, зокрема скорочений та повний текст Концепції реформування кримінального законодавства; оприлюднюються результати засідань робочої групи та конференцій з обговорення нового КК, а також передбачено зворотній зв'язок для можливості надання зауважень, рекомендацій та пропозицій по удосконаленню проєкту нового Кримінального кодексу.

Процес реформування, в цілому, та забезпечення його прозорості та відкритості, в тому числі шляхом висвітлення на сайті всіх етапів, зокрема, відбувається за підтримки Консультативної Місії Європейського Союзу в Україні (КМЄС) [176]. КМЄС розпочала свою діяльність в Україні з 2014 р., з метою надання консультативної підтримки державним органам України у процесах реформування сектору цивільної безпеки та реалізації в процесі реформування вимог стандартів ЄС та міжнародних принципів належного врядування та дотримання прав людини. Поштовхом до початку її діяльності стали події Революції Гідності, після яких український уряд звернувся до ЄС з проханням підтримати процеси реформування правоохоронних органів та встановлення верховенства права. КМЄС визначає свою місію у допомозі державним органам України у послідовному реформуванні сектору цивільної безпеки шляхом надання стратегічних консультацій і практичної підтримки заходів з реформування згідно зі стандартами ЄС та міжнародними принципами належного врядування та дотримання прав людини [99]. З цієї метою визначено стратегічні напрями діяльності КМЄС:

- надання стратегічних консультацій щодо реформування цивільного сектору безпеки, зокрема, щодо розробки стратегічних документів та законодавства;
- підтримка імплементації реформ за допомогою надання практичних консультацій, тренінгів, проєктів та передавання обладнання;
- співпраця та координація для забезпечення сталості реформ між українськими та міжнародними партнерами [99].

Саме реалізація місії КМЄС дозволяє широкому колу зацікавлених осіб спостерігати та, головне, брати участь у процесі реформування кримінального законодавства, який є складовою більш глобальних перетворень, а саме євроінтеграції України. Питання вступу України до Європейського Союзу є найбільш актуальним в умовах сьогодення, соціально-економічного та політико-правового розвитку. Тому як,

сьогодні Європейський Союз, це не лише переслідування економічних, соціальних та гуманітарних цілей, це ще й комплекс заходів із забезпечення відповідного рівня регіональної безпеки та безпеки держав-членів. В таких умовах зростає потреба в наукових дослідженнях в різних сферах суспільного розвитку, які визначають вектори розвитку державної політики, щодо трансформації правової системи України. Відповідно є потреба в трансформації системи кримінального права та кримінального законодавства країн, що претендують на вступ до даного регіонального міжнародного об'єднання, що показує свою ефективність з другої половини минулого століття до теперішнього часу. В контексті зазначеного актуалізується дослідження у сфері вирішення проблеми адаптації вітчизняного кримінального законодавства до вимог Європейського Союзу. Адже, незважаючи на вживання понять «кримінального права Європейського Союзу» чи «Європейського кримінального права» в науковій та публіцистичній літературі такої системи міжнародного законодавства не існує, ні на виконавчому, ні на законодавчому, ні на судовому рівнях. Через потребу забезпечення реалізації цілей Європейського Союзу, Європарламентом визначено вимоги, яким має відповідати система кримінального права держави, що є членом Європейського Союзу.

Як зазначає Голова робочої групи з питань розвитку кримінального права Ю.В. Баулін «Право Європейського Союзу (ЄС) впливає на національне кримінальне право двома способами: а) за допомогою правотворчості (з подальшим контролем або без нього) і б) судовим способом. Правотворчий спосіб – це перенесення положень правового акта ЄС в національне право. Другий, судовий спосіб, означає виконання преюдиціального рішення Європейського Суду Справедливості (ЄСС), яке може стосуватися такого: 1) незастосування положень національного права, оскільки вони визнані такими, що суперечать праву ЄС; 2) зміни, доповнення або скасування положень національного права» [177, с. 78-79]. Відповідно, робоча група намагається при формуванні нового КК максимально йти першим шляхом, враховано ряд директив, в контексті протидії кримінальних правопорушень проти економічної системи це:

- № 2014/57/UE від 16 квітня 2014 року щодо застосування кримінальних санкцій за зловживання на ринку;

- № 2014/62/UE від 15 травня 2014 року щодо охорони кримінально-правовими засобами євро та інших валют від фальшування;

- № 2017/1371 від 5 липня 2017 року щодо протидії за допомогою засобів кримінального права зловживанням, спрямованим на шкоду фінансовим інтересам Європейського Союзу;

– № 2018/1673 від 23 жовтня 2018 року щодо протидії відмиванню брудних коштів за допомогою кримінально-правових засобів.

Також наслідком імплементації норм права ЄС у вітчизняне кримінальне законодавство є поява у проекті КК розділу, присвяченого кримінально-правовим засобам щодо юридичної особи.

Визначаючи передумови процесу реформування кримінального законодавства та створення нового КК, робоча група наводить низку об'єктивних та виважених аргументів, зокрема, зазначено, що «необхідність реформування кримінального законодавства України обумовлена тим, що:

1. За дев'ятнадцять років чинності КК України 2001 року його *принципові положення були зруйновані валоподібними, несистемними і часто необґрунтованими змінами та доповненнями*. Станом на 20 серпня 2020 року до Кодексу було внесено 1088 змін та доповнень, з них – 222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 856 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8-10 разів;

2. КК 2001 року і Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) 1984 року (далі – закони про відповідальність за публічні правопорушення) *не становлять собою єдиної злагодженої системи законів про відповідальність за публічні правопорушення*, що обумовлено: архаїчністю КУпАП; побудовою КК і КУпАП на різних засадах; зруйнованістю їхньої внутрішньої структури і міжгалузевих зв'язків численними необґрунтованими змінами в них та ін.

3. КК і КУпАП, навіть у своїй сукупності *не вичерпують усього кола законів*, що встановлюють відповідальність за публічні правопорушення. Хоча норми про кримінальну відповідальність наразі й зведені до КК, проте норми про т.зв. «адміністративну» відповідальність окрім КУпАП містяться також у низці інших законів, що порушує принцип верховенства права, у т.ч. правову визначеність як його складову.

4. Чинні закони про відповідальність за публічні правопорушення *не повною мірою відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням України*, як в частині визначення кола діянь, за які в них має бути встановлена відповідальність, так і в частині забезпечення гарантій прав людини і основоположних свобод щодо осіб, які до такої відповідальності притягуються (гарантії ст. 6 ЄКПЛ для осіб, які притягуються до відповідальності на основі КУпАП, встановлення «права на надію» для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, та ін.)

5. Встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які не заподіюють істотної шкоди (значна частина нинішніх злочинів невеликої тяжкості), а також до т.зв. «адміністративної відповідальності» за діяння, за які відповідальність накладається у судовому, а не в адміністративному порядку, а також за діяння, які за розміром заподіюваної шкоди досягають рівня, при якому мають бути визнані підсудними проступками.

6. *Неузгодженість санкцій* як всередині окремо взятих КК та КУпАП, так і між ними, що призводить до того, що, по-перше, в межах КК та КУпАП за діяння, що заподіюють однаковий розмір шкоди, встановлені різні санкції; по-друге, до того, що санкції за окремі адміністративні правопорушення є більш суворими, ніж за злочини.

7. Численні *суперечності, прогалини, неточності та широкі дискреційні повноваження*, що закладені у чинні КК та КУпАП, які тягнуть за собою неодноманітність у їх застосуванні судами, а також створюють можливості для зловживання при їх застосуванні, є істотними корупціогенними факторами, що, в свою чергу, призводить до частого та істотного порушення прав людини.

8. Відсутність *механізмів захисту законів* про відповідальність за публічні правопорушення від необґрунтованих змін, що тягне за собою, з одного боку, намагання через них вирішити проблеми, які мають соціально-економічні чи історично-світоглядні корені, а з іншого – використання їх як інструменту вирішення персоніфіковано-політичного питання (декриміналізація окремих форм контрабанди і перевищення влади, «закон Савченко» тощо).

9. Невирішена проблема уніфікації підходів до законодавчої регламентації, гуманізації та диференціації відповідальності не лише за злочини, але й за інші публічні правопорушення, зокрема, проступки та адміністративні правопорушення. Прийняття Закону № 2617-VIII лише погіршило її.

10. Існує потреба запровадження діджиталізації в законодавчу сферу, здійснення кодифікації законодавства України на більш високому рівні, ніж це було досі. Зокрема, законодавчі акти про відповідальність за правопорушення в публічній сфері можуть розроблятися як складова електронного Зводу Законів України» [179].

Зазначені недоліки існуючого кримінального законодавства як цілісної системи, в цілому, та виявлені нами проблеми встановлення кримінальної відповідальності за порушення проти економічної системи, зокрема, зумовлюють необхідність докорінного реформування кримінального законодавства. Причому, актуальним та виправданим вважаємо необхідність формування нового КК, особливо в частині порушень проти економічної системи, оскільки доповнення,

переписування та трансформація діючих норм не дозволить сформувати дієвий інструмент запобігання та протидії економічній злочинності, в першу чергу, через докорінну зміну самих економічних відносин та економічної системи. З цієї позиції, слухним є зауваження заступника голови робочої групи з питань розвитку кримінального права Миколи Хавронюка на Всеукраїнському Форумі «Україна 30. Розвиток Правосуддя», який пояснив необхідність формування нового законодавства наступним чином: «Чому виникла необхідність змінювати той Кримінальний кодекс України, який був прийнятий Верховною Радою у 2001 році? Він був і є радянським, він не дає нам виконувати ті задачі, які ставить суспільство перед правоохоронною системою та системою кримінальної юстиції. Він побудований за принципом «була б людина, а статтю підберемо». Саме тому нам потрібно якнайшвидше від нього позбутися. Тому потрібно писати новий Кримінальний кодекс» [197].

Перший результат роботи робочої групи з питань розвитку кримінального права було оприлюднено 15 вересня 2020 р., у вигляді першого варіанту проекту нового КК, появу якого очікували як науковці, так і практики, оскільки вся юридична спільнота була зацікавлена в розумінні подальшого вектору розвитку кримінального права. Сприйняття проекту було неоднозначним, як практики, так і науковці піддавали критиці запропоновані нововведення, дискусії точаться по даний час, причому спектр питань дуже широкий, від структури та змістовного наповнення кодексу [223], до вивчення необхідності зміни його назви [267]. Цей варіант проекту та наступні, а також інформування про стан діяльності робочої групи неодноразово виносилися на обговорення у вигляді конференцій, круглих столів, семінарів [443, 177]. Корисним є розміщення публікацій на сайті «Новий кримінальний кодекс», де науковці можуть обговорити проблемні питання, надати свої зауваження, а також ознайомитись зі звітами робочої групи, що робить процес реформування доступним та зрозумілим широкому колу користувачів, до речі зрозумілість тексту КК є одним з завдань, яке ставлять перед собою члени робоча групи.

Отже, оприлюднений проект кодексу є традиційним за своєю структурою, тобто поділяється на Загальну та Особливу частину. З формальних ознак слід відмітити, що Загальна та Особлива частини розділені на Книги та змінюється звичний порядок нумерації статей (номер книги, номер розділу, номер статті). Загальна частина КК містить три Книги: Про Кримінальний Кодекс України, Про кримінальне правопорушення, Про кримінально-правові засоби та їх застосування. Змістовно, Загальна частина КК зазнала істотних змін, зокрема, удосконалено термінологічний апарат, уточнено або надано

визначення, запропоновано систему класифікації злочинів, в основу кваліфікації злочинів покладено не суспільну небезпеку, а завдану шкоду, скорочено до трьох (штраф, ув'язнення, довічне ув'язнення) кількість видів покарань за злочин, передбачено відповідальність юридичних осіб, замінено нмдг поняттям розрахункова одиниця (за проектом від 15.09.2020 р. – 100 грн., станом на 30.01.2023 р. – 200 грн.), обмежено можливості внесення змін до КК тощо. Акцент зроблено на винесенні всіх типових однозначних моментів до Загальної частини. Представлений робочою групою проєкт КК станом на 15.09.2020 р. презентував саме зміст Загальної частини, Особлива частина була представлена окремими Книгами.

Обсяг дослідження не дозволяє в повній мірі оцінити ті кардинальні змін та амбітні задачі поставлені перед Комісією з правової реформи в цілому, та робочою групою з розвитку кримінального права, тому зосередимо увагу на сучасному підході до реформування кримінального законодавства щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в Україні. Отже, в оприлюдненому вперше варіанті проєкту КК 15.09.2023 р. ми можемо спостерігати, що розробники проєкту усвідомлюють необхідність зміни підходу до регулювання правопорушень проти економічної системи, необхідність відмови від вузького розуміння їх (як тільки порушень у сфері господарської діяльності), оскільки таке бачення не охоплює всю сферу протиправних діянь проти економічних відносин та не дозволяє створити дієву систему стримань та противаг правопорушенням, спрямованих на порушення діючого економічного порядку в країні. Зокрема, про це свідчила задекларована назва Книги 6. – Злочини проти власності, фінансів і господарської діяльності [201] (далі – Книга 6), розуміючи, що дана назва є робочим варіантом і, в подальшому була змінена, ми не будемо її критикувати, важливим є розширення об'єктів, в першу чергу фінансовою складовою. Даний проєкт, як вже зазначалось, презентував основні доробки в частині наповнення Загальної частини КК, тому наповнення Книги 6 на той момент було відсутнє.

На даний момент в архіві сайту робочої групи з питань розвитку кримінального права «Новий кримінальний кодекс» розміщено 26 редакцій проєкту нового КК [8], аналіз яких дозволить нам прослідкувати еволюцію формування системи протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, логіку розробників, виявити проблемні питання та сформулювати пропозиції по змістовному наповненню кримінального законодавства в частині кримінальних правопорушень проти економічної системи.

Перші доробки щодо змістовного наповнення Книги 6 з'являються в контрольному тексті проєкту КК станом на 29.03.2021 р., де задекларовано наступні правопорушення: Розділ 6.1. Злочини проти власності, пов'язані з незаконним привласненням майна; Розділ 6.2. Злочини проти власності, не пов'язані з незаконним привласненням майна; Розділ 6.3. Некорисливі злочини проти власності; Розділ 6.4. Злочини проти інтелектуальної власності; Розділ 6.5. Злочини проти фінансової системи; Розділ 6.7. Злочини проти інтересів споживачів [202]. Як бачимо, в даній редакції основний акцент зроблено на правопорушеннях проти власності, в тому числі інтелектуальної, також розробниками включені злочини проти інтересів споживачів, останнє, на нашу думку, не відноситься до правопорушень проти економічної системи. Разом з тим, слід відмітити увагу до захисту інтелектуальної власності, що відображає сучасний стан речей і врахування її як одного з важливих факторів сучасних економічних відносин. В цілому, такий набір правопорушень не слід піддавати критиці, оскільки на даному етапі ми ставимо за мету дослідити динаміку змін щодо змістовного наповнення Книги 6.

Контрольний текст проєкту станом на 31.05.2021 р. [203] не зазнав змін щодо наповнення Книги 6, однак цікавий оприлюдненням авторства членів робочої групи за розділами, зокрема:

– Стрельцов Є.Л. – Розділ 6.1. Злочини проти власності, пов'язані з незаконним привласненням майна. Розділ 6.2. Злочини проти власності, не пов'язані з незаконним привласненням майна. Розділ 6.3. Некорисливі злочини проти власності;

– Хавронюк М.І. – Розділ 6.4. Злочини проти інтелектуальної власності;

– Гугорова Н.О., Стрельцов Є.Л. – Розділ 6.5. Злочини проти фінансової системи. «Відмивання» (легалізація) коштів та інші дії з майном, одержаним злочинним шляхом. Розділ 6.6. Злочини проти порядку господарювання. Розділ 6.7. Злочини проти інтересів споживачів.

У наступному варіанті проєкту (05.07.2021 р.) здійснене цілком виправдане та логічне скорочення кількості розділів шляхом об'єднання розділів 6.1, 6.2, 6.3 в один «Розділ 6.1. Злочини проти власності», а також зроблені перші кроки щодо його наповнення [204].

Врахування членами робочої групи набуття чинності 01.07.2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII [332], яким, зокрема, введено поняття кримінального правопорушення та проступку, призвело до зміни в контрольному

варіанті тексту КК станом на 25.07.2021 р. [205] редакції назви самої Книги 6 та розділів на «Злочини та проступки проти ...». Зауважимо, що в цій редакції щодо порушень проти інтелектуальної власності передбачались тільки проступки, в той час, як за іншими видами кримінальних правопорушень – злочини та проступки, а також дана редакція містить перші напрацювання щодо його змісту.

До кінця 2021 р. тривала робота над розділами 6.1 та 6.2, про що свідчать редакції проєкту, оприлюднені за цей період. Істотних змін даний розділ зазнав 12.12.2021 р., зокрема, злочини проти власності були уточнені і мали редакцію «Злочини проти власності *на речі*», до проступків проти інтелектуальної власності були додані злочини, а також до складу книги були введені окремим розділом кримінальні правопорушення проти порядку використання і захисту природних ресурсів [206]. В проєкті оприлюдненому 24.12.2021 р. було здійснене наповнення останнього [207]. Відбулася також зміна нумерації книги, що було зумовлено додаванням розділів, що не є суттєвим.

Початок 2022 р. ознаменувався роботою над розділом присвяченому кримінальним правопорушенням проти фінансової системи, з одночасною зміною назви з «фінансової системи» на «злочини та проступки проти фінансів» (текст на 18.01.2022 р. [208]), що на нашу думку є необґрунтованим з точки зору економічної термінології, оскільки термін «фінанси» є загальноекономічною категорією, яка не відображає сукупності охоронюваних відносин. Наступна редакція КК передбачала внесення до назви Книги «природних ресурсів» – «Злочини та проступки проти власності, фінансів, господарської діяльності та природних ресурсів», виключення розділу «Злочини та проступки проти інтересів споживачів» (з подальшим винесенням на обговорення окремих статей з цього розділу [209], зокрема, обман споживачів) та містила напрацювання в частині кримінальних правопорушень проти порядку господарювання. В змісті з'являються як статті, які передбачені чинним КК (контрабанда, доведення до неплатоспроможності тощо), так і абсолютно нові, наприклад, антиконкурентні узгоджені дії. Подальші редакції проєкту відображають поточну роботу з змістовного наповнення розділу, роботу над окремими статтями, удосконалення формулювань. У контрольному тексті проєкту КК станом на 22.09.2022 р. [210] відбулася структуризація книг та змінено назву Книги 6, для об'єднання відносин, проти яких можуть бути вчинені правопорушення розробники використали термін «економіка» та замінили злочини та проступки в назві книги та розділів кримінальними правопорушеннями, таким чином, Книга 6 набула того

вигляду, який має на даний час «Кримінальні правопорушення проти економіки». Триває подальша робота над змістом даного розділу, зокрема, зміст проекту КК на 30.12.202 р. [211] відображає спроби розробників імплементувати норми права ЄС, так, до складу кримінальних правопорушень проти фінансів внесено статтю 6.3.20. Шахрайство щодо фінансових інтересів Європейського Союзу.

Таким чином, проаналізувавши динаміку розробки актуального варіанту проекту нового КК, можна констатувати, що на даний момент сформовано робочий варіант кримінального механізму стримування економічної злочинності, робочою групою здійснена ґрунтовна робота, яка здебільшого здійснювалась в надскладних умовах (пандемія, повномасштабне вторгнення), звісно, поточний варіант далекий від досконалості, йому притаманні суперечності, неузгодженості та нелогічні рішення, але він є достатньо аргументованою основою для подальшої роботи. Саме з цією метою, в п. 5.1 нами буде проаналізовано склад статей Книги 6, наведених в останньому варіанті проекту нового КК.

Незважаючи на те, що ми дотримуємося позиції, що формування нового КК не повинно базуватись на принципах правонаступності, вважаємо необхідним кардинальну зміну складів та змісту кримінальних правопорушень проти економічної системи, виходячи з їх розуміння як правопорушень, пов'язаних із порушенням економічного порядку в державі метою яких є *незаконне збагачення* та/або незаконне використання економічних інструментів для інших неекономічних цілей (політичних, терористичних, проти національної безпеки та інше), а також з врахуванням кардинальної зміни системи економічних відносин, тим не менш, є доцільним в рамках дослідження порівняти положення діючого КК 2001 р. та положення проекту нового КК станом на 30.01.2023 р. в частині правопорушень проти економічної системи. Це дозволить встановити, яким чином змінилось бачення кримінальних правопорушень щодо економічної системи, які делікти знайшли відображення у складі злочинів, які віднесені до проступків, які у складі ознак, що підвищують або знижують тяжкість злочину. Порівняльний аналіз змісту діючого КК та проекту покликаний, в першу чергу, проілюструвати якісні зміни, які відбулися у складі кримінальних правопорушень проти економічної системи та визначити ті, які не варто перетягувати в новий проект КК.

В цілому склад кримінальних правопорушень проти економіки зазнав суттєвих змін, зміст Книги шостої дозволяє констатувати, що робочою групою здійснена ґрунтовна робота щодо переоцінки системи відповідальності за економічні злочини та враховано зміни економічних відносин. Наповнення Книги шостої узагальнено в табл. 9.1.

Таблиця 9.1

Зміст Книги шостої «Кримінальні правопорушення проти економіки»
за контрольним текстом проекту КК на 30.01.2023 р.

КНИГА ШОСТА «КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЕКОНОМІКИ»		
Розділ 6.1. Кримінальні правопорушення проти власності на речі		
Злочини		Проступки
6.1.4. Викрадення чужої речі (1 ступінь)		6.1.9. Дрібне викрадення
6.1.5. Заволодіння чужою нерухомою річчю або правом на річ (1 ступінь)		6.1.10. Заволодіння знахідкою
6.1.7. Знищення чи пошкодження чужої речі (1 ступінь)		6.1.12. Незаконні дії з гуманітарною допомогою чи благодійними пожертвами
6.1.8. Необережне знищення чи пошкодження чужої речі, що спричинило тяжку шкоду (3 ступінь)		6.1.13. Знищення чи пошкодження чужої речі, що спричинило неістотну майнову шкоду
Розділ 6.2. Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності		
злочини	Проступки	
6.2.3. Порухнення майнових прав інтелектуальної власності (1 ступінь)	6.2.4. Порухнення особистих немайнових прав інтелектуальної власності	
	6.2.5. Порухнення майнових прав інтелектуальної власності, що спричинило неістотну шкоду	
Розділ 6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансів		
Злочини		Проступки
6.3.5. Підроблення грошей (5 ступінь)	6.3.15. Кредитне шахрайство (1 ступінь)	6.3.24. Поводження з підробленими марками акцизного податку
6.3.6. Поводження з підробленими грошима (5 ступінь)	6.3.16. Використання інсайдерської інформації (3 ступінь)	6.3.25. Розголошення інсайдерської інформації
6.3.7. Підроблення цінного паперу (3 ступінь)	6.3.17. Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило майнову шкоду (1 ступінь)	6.3.26. Неналежне інформування про операції, які підлягають фінансовому моніторингу
6.3.8. Поводження з підробленим цінним папером (3 ступінь)	6.3.18. Маніпулювання на фінансовому ринку (3 ступінь)	6.3.27. Розголошення таємниці фінансового моніторингу
6.3.9. Викрадення платіжного засобу або інструменту чи його підроблення (3 ступінь)	6.3.19. Приховування інформації про діяльність емітента (1 ступінь)	
6.3.10. Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом (3 ступінь)	6.3.20. Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу (3 ступінь)	
6.3.11. Виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструменту чи поводження з ним (3 ступінь)	6.3.21. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом (3 ступінь)	
6.3.12. Ухилення від сплати податку, збору або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (1 ступінь)	6.3.22. Використання активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, для вчинення злочину (3 ступінь)	
6.3.13. Ухилення від погашення податкового боргу (1 ступінь)	6.3.23. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності (1 ступінь)	
6.3.14. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду (3 ступінь)		

Продовження табл. 9.1

Розділ 6.4. Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання		
Злочини		Проступки
6.4.4. Контрабанда (1 ступінь)	6.4.8. Доведення до неплатоспроможності (1 ступінь)	6.4.12. Діяння щодо комерційної та банківської таємниці
6.4.5. Здійснення господарської діяльності без ліцензії (1 ступінь)	6.4.9. Дії у разі неплатоспроможності (1 ступінь)	6.4.13. Приховування неплатоспроможності
6.4.6. Фіктивне господарювання (1 ступінь)	6.4.10. Антиконтурентні узгоджені дії (1 ступінь)	6.4.14. Фіктивне банкрутство
6.4.7. Встановлення контролю над суб'єктом господарювання (рейдерство) (1 ступінь)	6.4.11. Порушення права на підприємницьку діяльність (1 ступінь)	6.4.15. Порушення правил бухгалтерського обліку
Розділ 6.5. Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів		
Злочини		Проступки
6.5.4. Заволодіння природним ресурсом (1 ступінь)	6.5.8. Заволодіння природним ресурсом, що спричинило неістотну майнову шкоду	
6.5.5. Придбання або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу (1 ступінь)	6.5.9. Порушення правил полювання чи риболовлі	
6.5.6. Знищення або пошкодження рослинного чи тваринного природного ресурсу (1 ступінь)	6.5.10. Знищення або пошкодження природного ресурсу, що спричинило неістотну майнову шкоду	
6.5.7. Виснаження природного ресурсу (1 ступінь)	6.5.11. Виснаження природного ресурсу, що спричинило неістотну майнову шкоду	
	6.5.12. Дії на континентальному шельфі	

До складу кримінальних правопорушень проти економіки в контрольному варіанті тексту проєкту КК станом на 30.01.2023 р. розробники віднесли наступні правопорушення проти: власності на речі; інтелектуальної власності; фінансів, порядку господарювання та порядку використання природних ресурсів.

Вказані правопорушення об'єднані, відповідно, у п'ять розділів, кожен розділ включає три структурні підрозділи: пояснення термінів, що вживаються в розділі; Підрозділ 1. Злочини. Підрозділ 2. Проступки. Підрозділ 1. Злочини починається з переліку ознак, які змінюють ступінь тяжкості злочину. Слід зазначити, що найменш наповненим залишається Розділ 6.2, в якому на даний момент відсутнє врегулювання тлумачення термінів та передбачено тільки один злочин «Порушення майнових прав інтелектуальної власності».

Щодо відповідальності за кримінальні правопорушення проти економіки, як видно з таблиці 3.3, злочини проти економіки визначені базовими 1,3 та 5 ступенем тяжкості (з визначених 9), більшість з них

(всі розділи, крім злочинів проти фінансової системи) 1-го ступеня тяжкості, за які передбачені санкції у вигляді штрафу у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років. Злочинами 3 та 5 ступеня визначені окремі злочини розділу 6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансів:

– 3 ступінь тяжкості – санкції штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 до 4 років: ст. 6.3.9. Викрадення платіжного засобу або інструменту чи його підроблення; 6.3.10. Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом; 6.3.11. Виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструменту чи поведження з ним; 6.3.14. Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду; 6.3.16. Використання інсайдерської інформації; 6.3.18. Маніпулювання на фінансовому ринку; 6.3.20. Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу; 6.3.21. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом; 6.3.22. Використання активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, для вчинення ;

– 5 ступінь тяжкості – санкції ув'язнення на строк від 6 до 8 років: ст. 6.3.5. Підроблення грошей та ст. 6.3.6. Поводження з підробленими грошима.

В частині відповідальності юридичних осіб, то в проєкті нового Кримінального кодексу визначено підставою застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів вчинення таких кримінальних правопорушень проти економіки – статті 6.1.4, 6.1.5, 6.1.6, 6.2.3, 6.3.5-6.3.11, 6.3.15-6.3.22, 6.5.4-6.5.6.

Розглядаючи структуру запропонованою робочою групою Книги шостої та склади злочинів, включених до неї, варто зазначити, що незважаючи на значну проведену роботу по встановленню кримінальної відповідальності за порушення проти економічної системи, зміст цієї Книги потребує подальшого доопрацювання. Зокрема, вважаємо доцільним відмовитися від використання термінології, яка необґрунтовано звужує та спрощує ті суспільні відносини, що є об'єктом посягання, зокрема, це стосується назви самої Книги та Розділу 6.3. Потребує обґрунтування та перегляду включення до складу кримінальних правопорушень проти економіки порушень проти власності на речі та проти порядку використання природних ресурсів. Також вважаємо, що запропонований варіант не враховує ряд порушень, які потребують кримінально-правового регулювання, зокрема, це стосується порушень проти економічної

системи, пов'язані з збройною агресією рф, як наприклад економічні відносини з суб'єктами господарювання країни-агресора, фінансування збройного конфлікту, порушення санкцій, а також сучасні тенденції, пов'язані з цифровізацією та діджиталізацією, зокрема, використання криптовалюти та технологій.

Таким чином, дослідження еволюції сучасного підходу до реформування кримінального законодавства щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в Україні, порівняльний аналіз проекту КК та чинного КК дозволяє констатувати, що реформа життєздатна, зумовлена об'єктивними передумовами, серед яких недосконалість чинного кримінального законодавства та його невідповідність суспільним відносинам, сформованим економічною системою, процес триває, проект КК як база для подальшого вдосконалення відбувся. Необхідно пам'ятати, що людській природі притаманно чинити супротив будь-яким змінам, не потрібно занурюватись у психологію щоб довести, що опір змінам – це багатогранне психологічне явище, зміни сприймаються як загроза, вихід з зони комфорту, порушення стабільності, тому критика та несприйняття змін широким колом зацікавлених осіб неминуча. Разом з тим, врахування вищенаведених пропозицій дозволить сформувати дієву систему кримінально-правового інструментарію для усунення (мінімізації) загроз економічній системі і відповідно економічній та національній безпеці держави.

9.2. Напрями трансформації структури та змісту Кримінального Кодексу України в частині правопорушень проти економічної системи

Забезпечення економічної безпеки країни завжди мало надзвичайно важливе значення для її стабільності та створення умов розвитку суспільства, а в умовах збройного вторгнення рф виходить на суттєво інший рівень актуальності, оскільки є однією з умов успішного протистояння посяганням країни-агресора. Відповідно, потрібна розробка дієвого кримінального законодавства, яке дозволить створити таку систему кримінально-правових засобів, яка дозволить забезпечити правове поле для запобігання злочинів проти економічної системи та забезпечить в подальшому повосенне відновлення країни. Саме тому, при розробці нового КК слід виважено та науково-обґрунтовано підійти до формування його в частині встановлення відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи.

Обговорення Загальної частини нового Кримінального кодексу, складів кримінальних правопорушень, критика, пропозиції та рекомендації знайшли відображення у висновку національних експертів у складі: А. Вознюка, О. Дудорова, К. Задоя, О. Маріна, Р. Мовчана, Н. Орловської, Є. Письменського, М. Рубашенка, С. Хилук. Процес реформування та проєкт Кримінального кодексу знаходиться під пильною увагою науковців, окремі положення кодексу та загальні питання знайшли відображення в працях багатьох вчених, в тому числі, представників робочої групи: Ю. Бауліна, В. Бурдіна, О. Гороха, Н. Гугорової, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Кириченка, О. Книженко, В. Комашко, В. Навроцького, О. Острогляда, Т. Павлової, Ю. Пономаренко, Б. Розовського, Є. Стрельцова, В. Суценка, М. Хавронюка, О. Шамари. Новий КК є темою для обговорення на фахових дискусіях, круглих столах, конференціях, сторінках періодичних видань.

Метою даного етапу дослідження є аналіз кримінальних правопорушень проти економічної системи, включених робочою групою до складу проєкту нового КК, з метою встановлення оптимальної структури даної Книги, її змістовного наповнення, яке дозволить уникнути надмірної криміналізації і, водночас, створить необхідну і достатню, дієву систему відповідальності за дані правопорушення для створення ефективного правового поля для запобігання та протидії злочинам проти економічної безпеки держави.

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, важливим є наближення вітчизняного законодавства до вимог законодавства Європейського союзу, відповідно, в умовах трансформації вітчизняного кримінального законодавства необхідно врахувати особливості кримінального законодавства країн Центральної та Східної Європи, зокрема країн-членів Європейського Союзу. Зокрема, є необхідність правового аналізу кримінальних кодексів зазначених країн в частині кримінальних правопорушень проти економічної системи, що дозволить ідентифікувати злочини, які відносяться до досліджуваних видів, санкції за такі злочини та використати досвід цих країн при формуванні нового КК.

Кримінальне законодавство Естонії представлене Пенітенціарним кодексом (Естонською – *Karistusseadustik*) від 2001 р. [634]. Кримінальні правопорушення проти економічної системи представлені в Главу 21 «Правопорушення в сфері економіки» Особливої частини даного кодексу, до яких віднесено:

- незаконна господарська діяльність (Розділ 1, статті 372-376.2);
- правопорушення пов'язані із комерційними товариствами (Розділ 2, статті 377-381.1);

- правопорушення пов'язані із банкрутством (Розділ 3, статті 384-385.1);
- правопорушення в сфері податків (Розділ 4, статті 389-393);
- правопорушення пов'язані із легалізацією (відмиванням) доходів (Розділ 5, статті 394-395);
- правопорушення в сфері обігу цінних паперів (Розділ 6, статті 391-398);
- правопорушення в сфері конкуренції (Розділ 7, статті 399-401);
- правопорушення в партійній сфері (Розділ 8, статті 401-402);
- корупційні правопорушення в комерційній сфері (Розділ 9, стаття 402).

Пенітенціарним кодексом Естонії за порушення проти економічної системи встановлені санкції у вигляді грошового стягнення, ув'язнення та конфіскації. Передбачена відповідальність як фізичних осіб, так і юридичних. Максимальний строк ув'язнення за кримінальні правопорушення проти економічної системи до 10-ти років, а мінімальний строк – 1 рік. Найбільший строк ув'язнення (10-ть років) передбачено статтю 394 – Легалізація (відмивання доходів), за умови особливо великих розмірів, або ж злочин здійснено групою осіб.

Заслуговує на увагу виділення естонським законодавцем ряду порушень, які пов'язані з оприлюдненням інформації, зокрема, поряд з незаконним придбанням, використанням та розголошенням комерційної таємниці передбачена відповідальність за оприлюднення недостовірних даних про діяльність та майновий стан товариства, а також ненадання або недостовірне надання результатів аудиторських та спеціальних перевірок. Дана проблема, поряд з корупцією в приватному секторі тривалий час лишається поза увагою вітчизняного кримінального законодавства, однак значні економічні та соціальні наслідки таких порушень потребують її вирішення.

Перспективними напрямками розвитку вітчизняного кримінального законодавства в контексті запозичення естонського досвіду є: 1) впровадження кримінальної відповідальності за корупційні злочини в приватному секторі; 2) впровадження відповідальності за недостовірне оприлюднення інформації про господарську діяльність підприємства; 3) впровадження відповідальності за порушення ведення бухгалтерського обліку та відповідальності за надання недостовірної інформації.

Кримінальний кодекс Литовської Республіки затверджений 26 вересня 2000 р. законом № VIII-1968; чинний з 1 травня 2003 р. [196]. Особлива частина Кримінального кодексу Литовської Республіки включає тридцять дві глави, в частині кримінальних правопорушень

проти економічної системи передбачено відповідальність за: контрабанду; незаконне вивезення товарів або продукції з Литовської Республіки; незаконне виготовлення, зберігання, перевезення міцних алкогольних напоїв домашнього виробництва і приладів для їх виготовлення з метою збуту або їх збут; незаконну господарську, комерційну, фінансову або професійну діяльність; незаконну діяльність підприємства; незаконне використання товарного знака або знака обслуговування іншого підприємства; неправдиву заяву про діяльність підприємства; використання кредиту або позики не за призначенням; несумлінність боржника; злочинне банкрутство; комерційне шпигунство; розголошення комерційної таємниці; виготовлення, зберігання або збут підроблених грошей або цінних паперів; виготовлення або незаконне розпорядження підробленими платіжними інструментами, призначеними для безготівкових розрахунків; незаконне використання платіжного засобу або його даних: легалізацію грошей або майна, здобутого злочинним шляхом; торгівлю цінними паперами шляхом використання нерозголошення інформації; маніпуляції з ціною цінних паперів; ухилення від сплати податків; подання перекручених даних про доходи, прибуток або майно; ухилення від подання декларації; порушення правил бухгалтерського обліку; халатне ведення обліку; виготовлення, зберігання або збут підроблених або фальсифікованих поштових марок, проїзних або інших квитків, або інших офіційних друкованих знаків.

Найтриваліший термін позбавлення волі – до 8 років, передбачено санкціями ч. 1 та ч. 2 ст. 199 КК за контрабанду, також досить значний строк позбавлення волі до 7 та 6 років передбачають санкції статей 216 (Легалізація грошей або майна, здобутого злочинним шляхом) та ч. 2 ст. 219 (Ухилення від сплати податку в розмірі більш ніж 500 МПМ). Значний масив статей, що визначають кримінальну відповідальність за злочини проти економічної системи (13 з 25) передбачають кримінальну відповідальність юридичних осіб. Литовські законодавці використовують відмінний від національного законодавця підхід щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб, вважаємо литовський досвід інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб корисним та таким, що може бути врахованим під час розробки нового КК України.

Кримінальне законодавство Латвії представлене Кримінальним Кодексом, що був прийнятий 17 червня 1998 р. [551]. Питанням запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи присвячено Главу XIX «Злочинні діяння економічного характеру», яким передбачена кримінальна

відповідальність за наступні правопорушення: Контрабанда (ст. 190); Несанкціонована діяльність з товарами та іншим цінним майном, що підлягає митному оформленню (ст. 191); Незаконні дії з фінансовими інструментами та платіжними засобами (ст. 193); Придбання, виготовлення, розповсюдження, використання та зберігання даних, програмного забезпечення та обладнання для незаконних дій з фінансовими інструментами та платіжними засобами (ст. 193.1); Протизаконне використання внутрішньої інформації та маніпуляції на ринках фінансів (ст. 193.2); Недозволений випуск фінансових інструментів (ст. 194); Поширення недостовірних даних чи відомостей про стан фінансової системи Латвійської Республіки (ст. 194.1); Легалізація одержаних злочинним шляхом коштів (ст. 195); Ненадання відомостей та надання неправдивих відомостей про приналежності коштів та справжньому одержувачу (ст. 195.1); Ухилення від декларування готівки (ст. 195.2); Зловживання повноваженнями та перевищення їх (ст. 196); халатність (ст. 197); Недозволене прийняття благ (ст. 198); Комерційний підкуп (ст. 199); Розголошення відомостей, що не підлягають розголошенню, не є державною таємницею, недозволене отримання та розголошення відомостей, що містять комерційну таємницю, та протизаконне розголошення внутрішньої інформації ринку фінансів (ст. 200); Лихварство (ст. 201); Незабезпечення якості товару та послуги (ст. 202); Недотримання вимог надійності товару та послуги (ст. 203); Порушення правил торгівлі (ст. 205); Недозволене використання товарного знаку, іншого характерного знаку та промислового зразка (ст. 206); Підприємницька діяльність без реєстрації та без дозволу (ліцензії) (ст. 207); Підприємницька діяльність без реєстрації та без дозволу (ліцензії) (ст. 207); Заборонена підприємницька діяльність (ст. 208); Нечесне отримання та використання кредиту та інших позик (ст. 210); Несумлінна конкуренція, що вводить в оману, реклама та нечесна комерційна практика (ст. 211); Невиконання вимог державної структури щодо захисту конкуренції та сприяння їй (ст. 212); Маніпуляції зі спортивними змаганнями (ст. 212.1); Доведення до неплатоспроможності (ст. 213); Подання неправдивої заяви про процес неплатоспроможності (ст. 214); Створення перешкод у процесі неплатоспроможності (стаття 215); Порушення правил правозахисного процесу (ст. 215.1); Неправомірне відчуження, пошкодження та знищення відданої в заставу речі (ст. 216); Порушення правил бухгалтерського обліку та статистичної інформації (ст. 217); Порушення правил оплати праці (ст. 217.1); Ухилення від сплати

податків та прирівняних до них платежів (ст. 218); Ухилення від подання декларації (ст. 219); Приховування майна (ст. 220); Незаконне зберігання, переміщення (перевезення) та реалізація нафтопродуктів (ст. 220.1); Незаконне зберігання, переміщення (перевезення) та реалізація алкогольних напоїв та тютюнових виробів (ст. 221); Реалізація незаконних алкогольних напоїв (ст. 221.1); Виготовлення (виробництво), зберігання та переміщення незаконних алкогольних напоїв (ст. 221.2); Звільнення особи від кримінальної відповідальності за зберігання та переміщення незаконних алкогольних напоїв (ст. 221.4); Порушення ветеринарних правил (ст. 222); Порушення правил боротьби з хворобами та шкідниками рослин (ст. 223). Максимальний строк ув'язнення за окремими із зазначених статей становить 10-ть років. В свою чергу, за рішенням суду може бути призначене одне з наступних покарань: короткострокове позбавлення волі, штраф або виправні роботи. Крім того, додатковим видом покарання є конфіскація майна. Цікавим досвідом в контексті реформування кримінального законодавства України є стаття 199. Кримінальний підкуп, адже питання корупції в приватному секторі є вкрай важливим і потребує свого вирішення.

Таким чином, застосування порівняльно-правового аналізу дозволило визначати особливості кримінального законодавства Латвії, Литви та Естонії як країн, які з Україною мають спільне радянське минуле. Встановлено, що підхід до формування законодавчих актів є спільним, проте структура та зміст кримінальних кодексів зазначених країн різняться. Варто зазначити, що в Естонії та Литві передбачено поділ кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти економічної системи для юридичних та фізичних осіб. Важливим досвідом для України є встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення в приватному секторі та фінансуванням збройного конфлікту, а також важливо сьогодні розширення відповідальності за незаконне фінансування політичних партій.

Злочини проти економічної системи передбачені в Главі VI «Економічні кримінальні правопорушення» (§§ 233–271) Особливої частини Кримінального кодексу Чеської Республіки [219]. Дана глава включає чотири розділи: Кримінальні правопорушення щодо валютних цінностей та засобів платежу, Кримінальні правопорушення щодо податків, зборів та іноземної валюти, Кримінальні правопорушення проти обов'язкових правил ринкової економіки та обігу товарів при співробітництві з іноземними державами, Кримінальні правопорушення проти промислових прав та авторського

права. Крім глави VI. Ціла низка кримінальних правопорушень проти економічної системи міститься у Главі V. Кримінальні правопорушення проти власності, зокрема, в статтях (§§ 205–232) 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 222, 223, 224, 225, 226, 227.

Кримінальний кодекс Республіки Польща [199] був прийнятий 06 червня 1997 р. Набув чинності з 1 вересня 1998 р., замінивши «соціалістичний» КК Польщі 1969 р. В структурі Кримінального кодексу, крім традиційних Загальної та Особливої частин, виділено ще Військову частину. Встановлення відповідальності за злочини проти економічної системи передбачені главами 36 «Злочини проти господарського обороту» та 37 «Злочини проти обігу грошових коштів та цінних паперів», глави містять статті, які поділені на параграфи. Найтриваліший термін покарання у вигляді позбавлення волі не менше як 5 років чи позбавлення волі 25 років передбачено санкцією §1 ст. 310 за підробку або переробку польської або іноземної валюти, іншого платіжного засобу або документу, що надає повноваження отримати грошову суму, або що засвідчує зобов'язання щодо виплати капіталу, відсотків, частки прибутку, або підтверджує участь в компанії чи право на грошові кошти, інший платіжний засіб.

Сучасне кримінальне законодавство Німеччини базується на Карному Укладенні 1871 р., що за більше, ніж 150 років реформувалося декілька раз. Особлива частина складається з 30-ти розділів: загроза миру, державна зрада, загроза демократії та верховенство права; державна зрада та загроза зовнішній безпеці; кримінальні злочини проти іноземних держав; кримінальні злочини проти конституційних органів та під час виборів; кримінальні злочини проти оборони країни; опір державній владі; кримінальні правопорушення проти громадського порядку; підробка грошових знаків; неправдиві свідчення під присягою; помилкова підозра; злочини, що стосуються релігійних та світоглядних відносин; злочини, що стосуються особистого та сімейного життя; злочини проти статевого самовизначення; образа; порушення меж конфіденційності особистого життя; злочини проти життя; злочини проти фізичної недоторканості; злочини проти особистої свободи; крадіжки та розкрадання; пограбування та вимагання; бездіяльність та отримання краденого; шахрайство; фальсифікація документів; правопорушення щодо платоспроможності; злочинна корисливість; корупційні злочини; пошкодження майна; небезпечні кримінальні злочини; злочини проти навколишнього середовища; посадові кримінальні правопорушення [198]. Щодо власне злочинів проти економічної системи відсутній підхід щодо їх групування в одному розділі.

Проаналізувавши зміст та структуру даного нормативно-правового акту щодо злочинів проти економічної системи було встановлено, що дані злочини визначаються в структурі різних розділів, а саме:

- шахрайство, що визначає санкції за такими видами шахрайства як: з капіталовкладенням (п. 264 а), зловживання із страхуванням (п. 265), кредитне шахрайство (п. 265 б), утримання та розкрадання заробітної плати (п. 266 а), зловживання чеками та кредитними картками (п. 266 б);

- правопорушення щодо платоспроможності передбачають кримінальну відповідальність за: фіктивне банкрутство (п. 283 та 283 а), порушення ведення документації (п. 283 б), надання незаконної вигоди кредиту (п. 283 с), незаконні пільги боржника (п. 283 д);

- підробка грошових знаків, що передбачає відповідальність за підробку грошових знаків (п. 146), реалізацію підроблених грошей (п. 147), підробку марок (п. 148), підготовку підробки грошей та марок (п. 149), підробку платіжних карток, векселів та чеків (п. 152 а), підробку гарантійних платіжних карток і попередньо надрукованих бланків за єврочеками (п. 152 б);

- нелегальна діяльність щодо азартних ігор карається кримінальним законодавством Німеччини в наступних випадках: несанкціонована організація азартних ігор (п. 284), участь в незаконних азартних іграх (п. 285), несанкціоноване проведення лотереї чи розіграшу (п. 287);

- до протиправних операцій із заставою відносяться: перешкоджання намірам кредитора щодо стягнення заставного майна (п. 288), неправомірність повернення депозиту (п. 289), несанкціоноване використання предметів застави (п. 290), лихварство (п. 291);

- корупційними злочинами визначають наступні: протиконкурентні домовленості в тендерах (п. 298), хабарництво та підкуп в комерційних операціях (п. 299), особливо серйозні випадки корупції та хабарництва в комерційних операціях (п. 300).

Найбільший передбачений строк ув'язнення до 10-ти років засудженого за злочини проти економічної системи передбачений в особливо важких випадках за такими правопорушеннями як: підробка гарантійних платіжних карток і попередньо надрукованих бланків за єврочеками (параграф 152.б); особливо важкий випадок банкрутства (параграф 283.а); лихварство (параграф 291).

Німецьким законодавцем передбачено відповідальність за різні види шахрайства, в той час як національним кримінальним законодавством сфери здійснення шахрайства не уточнені. Також

встановлено відповідальність за корупцію в приватному секторі. Відповідно, за умови євроінтеграційних процесів, вітчизняному законодавцю варто переглянути діючі положення кримінального кодексу та передбачати відповідальність за корупції в приватному секторі.

Особливості формування кримінального законодавства Угорщини лежить в площині специфіки романо-германської правової сім'ї. Сучасне кримінальне законодавство Угорщини представлене Кримінальним Кодексом від 2012 р. [200]. Щодо кримінальних правопорушень проти економічної системи, то протидія ним регулюється такими розділами як: кримінальні правопорушення, пов'язані їх піддробкою валют та фаталістичні підробки (розділ 38); кримінальні правопорушення проти державних фінансів (розділ 39); відмивання грошей (розділ 40); правопорушення в сфері економіки та підприємництва (розділ 41). Проте окремі кримінальні правопорушення проти економічної системи, містяться в складі інших розділів, зокрема:

- у розділі 30. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, містяться положення щодо кримінальної відповідальності за фінансування тероризму (стаття 318);

- у розділі 34. Адміністративні процедури пов'язані із кримінальними правопорушеннями містяться положення, що регулюють кримінальну відповідальність за: незаконні азартні ігри (стаття 360); порушення зобов'язань щодо аудиту (стаття 363);

- у розділі 36. Порушення проти власності містяться положення, що регулюють кримінальну відповідальність за: шахрайство (стаття 373); економічне шахрайство (стаття 374); шахрайство в інформаційній системі (стаття 375); незаконне привласнення коштів (стаття 376); лихварство (стаття 381);

- у розділі 42. Злочини проти прав споживачів та порушення закону про конкуренцію містяться положення, що регулюють кримінальну відповідальність за: наслідування конкурентів (стаття 419) та угоду про обмеження конкуренції (стаття 420).

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія оприлюднено Державним вісником №26 від 02 квітня 1968 року, чинний з 01 травня 1968 року [195]. Важливою главою Кримінального кодексу Республіки Болгарія є «Злочини проти економіки». Дана глава складається із п'яти розділів, в яких представлено загальні економічні злочини (ст.ст. 219-227а), злочини проти кредиторів (ст.ст. 227b-227f), злочини в окремих галузях економіки (ст.ст. 228-240) та злочини проти митного режиму (ст.ст. 242-242а).

У розділі I «Загальні економічні злочини» йдеться про такі кримінальні правопорушення, як завдання значної шкоди, знищення чи розпорошення майна, завдання підприємству чи господарству збитків, незаконне використання земельних ділянок, одержання неправомірної матеріальної вигоди, отримання неправомірних доходів. Дані злочини можуть каратись позбавленням волі (максимально до 8 років), штрафом (до 30 000 левів), позбавленням прав відповідно до статті 37, випробувальним терміном або ж конфіскацією.

Розділ Ia «Злочини проти кредиторів» представлений статтями 227b-227f. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія визначає наступні кримінальні правопорушення: неплатоспроможність, порушення провадження у справі про банкрутство, відчуження грошей, речей, цінних паперів чи інших цінностей, незадоволення кредиторів, приховування зобов'язання перед кредиторами, навмисне приховування або знищення речей, які належать або належатимуть до маси банкрутства. У даному розділі передбачені такі види покарання, як позбавлення волі (максимально до 15 років), штраф (максимально до 5000 левів), позбавлення прав відповідно до статті 37 та може бути застосований випробувальний термін.

Злочини в окремих галузях економіки регламентовані Розділом II Кримінального Кодексу Республіки Болгарія. Виготовлення неякісних або некомплектів промислових товарів чи виробів, маркування товарів, отримання сільськогосподарської продукції, розповсюдження або виникнення заразної хвороби, обман покупця, відповідність ліцензування, реєстрації чи дозволу експорту, імпорту в операціях зі зброєю або товарами чи технологіями подвійного застосування, відходи, лісгосподарство, обробка деревини, рибальство та санкції за порушення норм законодавства регламентовано у статтях 228-240 КК. Варто зауважити, що покарання може бути застосовано у вигляді позбавлення волі (максимально до 15 років), грошове стягнення (до 500000 левів або ж до десятикратного збільшення вартості проданих товарів), випробувальний термін, позбавлення прав відповідно до статті 37, конфіскація майна, а також громадський осуд.

Розділ III встановлює відповідальність за скоєння злочинів проти митного режиму, а саме контрабанди, наприклад, перевезення товарів без дозволу, прекурсори або установки та матеріали для виробництва наркотиків, транспортні засоби, що використовувалися для перевезення чи перевезення товарів, неправомірне розвантаження товарів. Покарання для правопорушників може бути у вигляді позбавлення волі, штрафу або ж конфіскації. Позбавлення волі може сягати до 20 років ув'язнення, а найбільший передбачений штраф за КК Болгарії – 500000 левів.

Злочини проти грошово-кредитної системи представлені Розділом IV КК Республіки Болгарія. Ст.ст. 243-252 передбачають застосування санкцій у вигляді позбавлення волі, штрафу та конфіскації за скоєння наступних правопорушень:

- виготовлення та підробка справжніх банкнот та монет, що перебувають в обігу в країні або за кордоном;
- введення в обіг підроблених банкнот, монет або цінних паперів чи інших платіжних інструментів;
- розповсюдження підроблених банкнот, валюти;
- виготовлення, придбання, зберігання або приховування предметів, матеріалів чи інструментів, комп'ютерних програм чи елементи захисту підроблених банкнот і монет;
- надання неправдивої інформації з метою отримання фінансових ресурсів;
- фальшивий дозвіл на кредит;
- встановлення або створення технічних засобів для отримання інформації про вміст платіжного засобу;
- не виконання зобов'язань щодо декларування грошей, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння.

Найбільш суворі санкції застосовуються до осіб, що виготовляють або підробляють справжні банкноти та монети, що перебувають в обігу в країні або за кордоном, у вигляді позбавлення волі від 5 до 15 років. Таке ж покарання підлягає також особам, що підробляють державне мито або поштові марки, облігації, випущені державою, або інші державні цінні папери, платіжні інструменти. Грошове покарання може бути у двократному розмірі від переказу, виручки, предмета злочину або до 10000 левів.

Варто виділити Главу VII «Злочини проти фінансової, податкової та страхової системи». Дана глава передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, штрафу, позбавлення прав відповідно до статті 37 та конфіскації. Відповідно до КК Республіки Болгарія, під злочинами проти фінансової, податкової та страхової системи варто розуміти відмивання грошей, а саме незаконні операції розповсюдження, витрачення коштів, використання фінансових ресурсів з фондів, що належать Європейському Союзу, ухилення від нарахування або сплати податкових зобов'язань разом із належними відсотками, приховування великих розмірів обов'язкових внесків на державне соціальне або медичне страхування, використання документів неправдивого змісту, фальшивих чи підроблених документів, отримання з державного бюджету коштів у неправомірно великому розмірі або дозвіл іншим отримати такі гроші, неправдива оцінка сертифікованих оцінювачів,

засвідчення недостовірного річного фінансового звіту зареєстрованим аудитором. Найсуворішою санкцією у даному розділі передбачено позбавлення волі до 15 років та грошове стягнення до 30000 левів.

Кримінальний кодекс Республіки Хорватія [651] містить розділ XXIV «Кримінальні правопорушення проти економіки», в якому встановлюється відповідальність за такі злочини: Зловживання довірою в господарських операціях (ст. 246), Шахрайство в бізнесі (ст. 247), Порушення обов'язку ведення комерційної та ділової документації (ст. 248); Порушення прав кредиторів у господарських операціях (ст. 249), Фаворитизм по відношенню до кредиторів (ст. 250), Отримання або дача хабаря під час провадження у справі про банкрутство (ст. 251), Отримання хабарів у господарських операціях (ст. 252), Давання хабаря у сфері господарської діяльності (ст. 253), Зловживання процедурами державних закупівель (ст. 254), Реклама, що вводить в оману (ст. 255), Ухилення від сплати податків або митних зборів (ст. 256), Уникнення митного контролю (ст. 257), Шахрайство з субсидіями (ст. 258), Інсайдерські операції (ст. 259), Маніпулювання ринком (ст. 260), Несанкціоноване використання назви іншої компанії (ст. 261), Розголошення та неправомірне отримання комерційної таємниці (ст. 262), Незаконне виробництво (ст. 263), Незаконна торгівля (ст. 264), Відмивання грошей (ст. 265). Окремим розділом встановлюється відповідальність за підробку грошей, цінних паперів, офіційних та інших документів, знаків вартості тощо.

Кримінальний кодекс Австрії (аббревіатура нім. *öStGB* oder *StGB-AT*; офіційна назва: Федеральний закон про діяння, котрі перебувають під загрозою покарання, призначуваного судом – *Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen*, BGBl 1974/60 [528]) – основне джерело кримінального права Австрії. Введений на заміну КК 1852 року. Особлива частина має двадцять п'ять розділів, які побудовані традиційно для більшості країн романо-германської правової сім'ї – за родовим об'єктом. Злочини проти економічної системи представлені у трьох розділах особливої частини Кримінального кодексу Австрії, а саме – розділ 6 «Кримінальні правопорушення проти майна третіх осіб», розділ 13 «Кримінальні злочини проти безпеки операцій з грошима, цінними паперами, марками та безготівковими платіжними засобами», розділ 22 «Злочинні порушення службових обов'язків, корупція та пов'язана з ними злочинна діяльність». Варто звернути увагу на статті, які встановлюють відповідальність за посягання щодо фінансових інтересів ЄС: Шахрайство з витратами на шкоду фінансовим інтересам

Європейського Союзу (168f) та «Нецільове використання коштів та активів на шкоду фінансовим інтересам Європейського Союзу» (ст. 168г).

Аналізуючи запропонований варіант проекту нового КК (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.) слід звернути увагу на зміну формулювання змісту статей, зокрема, робоча група відмовилась від традиційного способу, який використовувався у всіх попередніх варіантах, вочевидь, для цього є об'єктивні причини, в тому числі надання новому КК не тільки нової суті, а й абсолютно нового вигляду. Зміна способу формулювання також привернула увагу експертів, які зазначають: «Робоча група обрала нетрадиційний для практики вітчизняного нормотворення мовний спосіб формування диспозицій кримінально-правових норм. Очевидно, що його неодноразово дискутували і дотепер не змінили з причин, які мають своє пояснення. Водночас непрямий порядок слів, який нерідко використовується у проєкті для побудови речень, не притаманний офіційно-діловому стилю і може викликати складнощі при тлумаченні кримінального закону. Відтак лінгвістична експертиза проєкту так само є бажаною» [46, с. 3]. Даний спосіб є новим для вітчизняної практики, разом з тим, спостерігається в КК європейських країн та має право на існування, однак, є потреба в ретельному опрацюванні формулювань та абсолютно доцільним є зауваження національних експертів щодо необхідності лінгвістичної експертизи.

Ще однією новелою, що стосується форми, є зміна порядку нумерації статей нового КК, яка передбачає номер книги, номер розділу та номер відповідної статті. Окремими практиками висловлюються занепокоєння, що так зміна створить певні незручності для використання: «За таких обставин досить незвичним для адвокатів буде виглядати кваліфікація злочинів. Отже, про ситуацію, коли ми чуємо ст.ст. 115, 185, 212 КК й відразу розуміємо, що мова йде про вбивство, крадіжку та ухилення від сплати податків, можна буде забути» [57], а також призведе до виникнення помилок «Зважаючи на запропоновану нумерацію статей, окремим викликом буде уникнення описок під час установлення кваліфікації злочину. Ще складнішим видається процес розшифрування цифрового набору кваліфікації злочину. Отож усім юристам, які планують використовувати цей кодекс, доведеться виявляти пильність під час написання нової формули кваліфікації. Звичайно, попервах ми стикатимемося з помилками... [57]. Дана проблема є надуманою, оскільки пояснюється лише силою звички та небажанням виходити з зони комфорту.

Однією з чисельних новел проєкту є впровадження замість нмдг для визначення розмірів предмета або засобу вчинення кримінального правопорушення, а також спричиненої ним майнової шкоди і розміру штрафу та грошового стягнення розрахункової одиниці, яка дорівнює 200 гривням, а також зазначено, що вона може змінюватись не частіше одного разу на рік (ст. 1.4.2) [213, с. 12]. Останнє положення у національних експертів викликало ряд питань, зокрема, щодо порядку зміни розміру розрахункової одиниці, а саме, до самого формулювання «може змінюватись», встановлення орієнтирів, відповідно до яких здійснюватиметься зміна розрахункової одиниці і, що не менш важливо, щодо самого механізму перегляду розміру розрахункової одиниці [46, с. 40]. Разом з тим, вважаємо, що перегляду потребує не тільки порядок зміни розрахункової одиниці, а й сам розмір розрахункової одиниці.

Формальні зміни нового КК є лише вершиною айсбергу, оскільки він зазнав суттєвих змін щодо Загальної частини, можливо, навіть, революційних: кардинальних структурних змін та термінології, кваліфікації кримінальних правопорушень, кримінально-правових засобів, призначення покарання та звільнення від покарання, введено поняття презумпції знання закону тощо.

Розглянемо проєкт нового КК в частині кримінальних правопорушень проти економічної системи. Заслугує на схвалення відмова робочої групи від розуміння кримінальних правопорушень проти економічної системи як таких, що здійснюються в сфері господарської діяльності, як це було в КК 2001 р. Відповідно, виокремлення в проєкті Книги шостої «Кримінальні правопорушення проти економіки» є проявом усвідомлення того, що економічна злочинність є явищем комплексним, багатограним, охоплює ряд відносин, які не обмежуються лише відносинами, які виникають в процесі господарювання. Разом з тим, назва Книги потребує уточнення, оскільки використовуючи термін «економіка», робоча група, вочевидь, намагалася максимально відобразити, що об'єктом посягань є економічні відносини суспільства, країни, її економічна структура. Вважаємо, що термін «економіка» не в повній мірі дозволяє досягти цієї мети, його використання є дещо побутовим, що спрощує розуміння економічної системи, як сукупності упорядкованих та взаємопов'язаних елементів, якій притаманні цілісність та загальне цілепокладання, тому назва Книги 6 «Кримінальні правопорушення проти економічної системи» вважаємо більш обґрунтованою.

Імпонує спроба розробників структурувати зміст Книги 6, зокрема, авторами передбачені наступні розділи: Розділ

6.1. Кримінальні правопорушення проти власності на речі. Розділ 6.2. Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності. Розділ 6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансів. Розділ 6.4. Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання. Розділ 6.5. Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів. Позитивно оцінюючи дану спробу, варто зазначити, що дуже суперечливими є включення до складу кримінальних правопорушень проти економічної системи кримінальних правопорушень проти власності та проти порядку використання природних ресурсів. Особливо неоднозначним є включення до складу економічних злочинів кримінальних правопорушень проти власності, що знайшло відображення у висновку національних експертів [46, с. 387-388], які наводять переконливі аргументи проти та пропонують групі розглянути питання про можливість розміщення розділу, який наразі має назву «Кримінальні правопорушення проти власності на речі», у Книзі четвертій «Кримінальні правопорушення проти людини». Вважаємо дану пропозицію обґрунтованою та вартою врахування. До складу порушень проти власності розробниками віднесено статтю 6.1.12. «Незаконні дії з гуманітарною допомогою чи благодійними жертвами» (в чинному КК 201⁻²), згідно якої такі дії віднесені до проступків, від цього неоднозначність цієї статті не зменшилась, про що також йдеться у висновку національних експертів.

Національні експерти також дискутують щодо доцільності розміщення Розділу 6.2. Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності у складі кримінальних порушень проти економічної системи, сумніваючись в правомірності їх розміщення у складі правопорушень проти економіки через те, що «кримінально карані порушення прав інтелектуальної власності, належні юридичним особам, не можуть визнаватись посяганнями на права людини», з чим не можна не погодитись як і запропонованою редакцією назви цього розділу: «Кримінальні правопорушення проти права інтелектуальної власності» [46, с. 416, 418], що більш відповідає дійсності, як з юридичної, так і економічної точки зору. Аналіз змістовного наповнення даного розділу свідчить про недостатній рівень його розробки, розділ виглядає незавершеним, поверхневим, таким що потребує доопрацювання, про це свідчить ряд суперечливих моментів, в тому числі зазначених у висновку національних експертів, недостатнє врахування досвіду європейських країн, надмірна гуманізація, нагадаємо, що на початкових етапах в даному розділі пропонувалось розглядати тільки проступки.

Зміст розділу 6.3. «Кримінальні правопорушення проти фінансів» (нагадаємо, що ми пропонуємо використовувати термін «фінансова система»), на відміну від двох попередніх, певним чином перекликається зі змістом чинного КК, зокрема, до цього розділу увійшли статті пов'язані з підробкою грошей, цінних паперів та поводження з ними (ст. 199, 224 чинного КК), ст. 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення» трансформувалась в ст. 6.3.9. Викрадення платіжного засобу або інструменту чи його підроблення та ст. 6.3.10. Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом. Знайшли відображення правопорушення, пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна одержаного злочинним шляхом, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), діяння щодо інсайдерської інформації. З проєкту зникли порушення, передбачені ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами», натомість з'явилась ст. 6.3.15. «Кредитне шахрайство». Також з'явилися абсолютно нові статті, зокрема, стаття 6.3.20. «Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу», що є важливим кроком з точки зору гармонізації з законодавством ЄС, але зміст та наповненість цієї статті потребує доопрацювання з врахуванням досвіду європейських країн.

Значна кількість деліктів, які на сьогодні відображені в розділі 7 «Кримінальні правопорушення в сфері господарювання» знайшли відображення в Розділі 6.4, назва якого, на нашу думку, є більш вдалою «Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання», зокрема це стосується таких правопорушень: діяння щодо комерційної та банківської таємниці (ст. 231, 232), приховування неплатоспроможності (ст. 220⁻²), доведення до неплатоспроможності (ст. 218⁻¹), порушення права на підприємницьку діяльність (ст. 206), контрабанда (ст. 201). Частина діянь зазнала певного видозмінення та знайшла відображення в ознаках, що підвищують тяжкість злочину, як контрабанда підакцизних товарів (6.4.4, п. 1) – ст. 203, контрабанда лісоматеріалів, заборонених до вивезення за межі митної території України (6.4.3, п. 2) – ст. 201⁻¹, здійснення господарської діяльності без ліцензії у виді діяльності на ринку азартних ігор, яка підлягає ліцензуванню (6.4.3, п. 6) – ст. 203⁻² тощо. Більш детальний розгляд, критику посилення відповідальності, недоліки законодавчої техніки можна знайти у висновку національних експертів, які щодо останнього правопорушення дискутують щодо відсутності у формулюванні цієї «кваліфікуючої» ознаки поруч з азартними іграми окремої вказівки на

лотереї» [46, с. 448] та за результатами компаративного аналізу висловлюють пропозицію щодо доповнення складу злочину шляхом включення лотерей, з чим не можна не погодитись, з огляду не тільки зарубіжного досвіду, а й вітчизняної практики, коли більшість азартних ігор, в силу державної політики, маскуються під лотереї та маючи значну спільну небезпеку, економічні наслідки та здійснюються з використанням економічних інструментів.

Також даний розділ доповнений новими статтями, зокрема, чинний КК, хоч формально містить статті, які науковці відносять до таких, що встановлюють відповідальність за рейдерство (зокрема, ст. 206, 206-1), термін «рейдерство» не застосовувався. Проект передбачає відповідну статтю 6.4.7. «Встановлення контролю над суб'єктом господарювання (рейдерство)» [213, с. 104] і, вочевидь, дана редакція статті задовільнила національних експертів, разом з тим, склад злочину в даній редакції не враховує можливість протиправного заволодіння майном підприємства. Також схвально можна оцінити увагу розробників до встановлення відповідальності за порушення проти конкуренції (Стаття 6.4.10. «Антиконкурентні узгоджені дії»), необхідність криміналізації яких також відмітили національні експерти, з якими не можна не погодитись в цьому, а також в тій частині, що дана стаття, її диспозиція, потребує доопрацювання. В той же час, ми не підтримуємо пропозицію експертів щодо розміщення статті 6.4.12. «Діяння щодо комерційної та банківської таємниці» у межах не розділу 6.4, а розділу, присвяченого кримінальним правопорушенням проти права інтелектуальної власності. Вважаємо, що дані правопорушення можуть бути виділені в окремий розділ «Кримінальні правопорушення проти конкуренції та комерційної таємниці».

Розробниками проекту недооцінюється ступінь суспільної небезпеки, а також наслідків для економіки порушень правил бухгалтерського обліку, які кваліфіковані як проступки, в запропонованій редакції диспозиції статті 6.4.15, це не може бути виправдане, бо проблема є глибшою, економічні наслідки відсутності обліку або його фальсифікації можуть спричинити значну шкоду економічній безпеці держави. Більше того, необхідним є встановлення відповідальності суб'єктів приватного сектору, яким державою надано право надання публічних послуг та делеговано частину своїх повноважень, зокрема аудиторів, нотаріусів та інших суб'єктів, які можуть вчиняти корупційні діяння в приватному секторі. Яскравим прикладом є міжнародні скандали, пов'язані з банкрутством міжнародних компаній, внаслідок змови з аудиторськими фірмами (WorldCom, Parmalat, Enron та інші). В контексті даного питання, варто

звернути увагу на зауваження національних експертів щодо правильності визначення поняття «публічна службова особа» (п. 50 ч. 2), які відзначають неузгодженість положень в частині визначення в межах одного пункту службових осіб, які виконують реєстраційні обов'язки в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування та суб'єктів державної реєстрації прав. Вважаємо, слухними зауваження національних експертів, щодо визначення обґрунтованості інтеграції даних понять, а також ідентифікації ознак «особи, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг» [46, с. 37-38]. Усунення даних неточностей важливе для встановлення кримінальної відповідальності за корупцію в приватному секторі.

В проєкті КК ми можемо спостерігати певне повернення до КК 1960 р., зокрема мова йде про статтю 6.4.6. «Фіктивне господарювання», в якій передбачене відповідальність за створення чи використання суб'єкту господарської діяльності завідомо для незаконного одержання кредиту, платежу чи відшкодування («Кредитне шахрайство») або ухилення від сплати податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (див. статтю 6.3.12. «Ухилення від сплати податку, збору або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), що також потребує узгодження. Також до розділу, який передбачає відповідальність за економічні злочини, повернуті злочини проти довілля, що, на нашу думку, суперечить сутності кримінальних правопорушень проти економічної системи, які пов'язані із порушенням економічного порядку в державі метою яких є *незаконне збагачення та/або незаконне використання економічних інструментів для інших неекономічних цілей* (політичних, терористичних, проти національної безпеки та інше). Цілком погоджуючись з зауваженнями, застереженнями та критикою окремих правопорушень цього розділу, наведеними у висновку національних експертів, вважаємо за доцільне винести дані правопорушення за межі Книги шостої «Кримінальні правопорушення проти економіки», зокрема, розглянути виділення їх в розділ «Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки», по аналогії з Розділом 7.7. «Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки» з розміщенням у відповідній книзі.

Очевидно, що розробники, при формуванні Книги шостої, винесли за її межі економічні делікти, що мають місце в сфері державних фінансів, а також кримінальні правопорушення пов'язані з використанням економічних інструментів для досягнення неекономічних цілей (Книга сьома. Кримінальні правопорушення проти суспільства. Стаття 7.2.8. «Фінансування та інша підтримка

тероризму», Книга дев'ята. Кримінальні правопорушення проти держави. Стаття 9.1.14. Фінансування злочинів проти державної безпеки). Виходячи із запропонованого розуміння сутності кримінальних правопорушень проти економічної системи пропонуємо доповнити Книгу шосту розділом Кримінальні правопорушення щодо протиправного використання (економічних) фінансових інструментів проти держави та суспільства, в якому передбачити відповідальність за фінансування збройного конфлікту, фінансування тероризму та фінансування політичних партій.

Проект КК не можна назвати сучасним без врахування правопорушень, пов'язаних з сучасними цифровим валютами та технологіями (як приклад, блокчейн). Об'єктивно, що недосконалість та неоднозначність Закону України «Про віртуальні активи» [330], який, крім того, не набув чинності і ставить більше запитань, чим відповідей на них, ускладнює роботу над відповідними правопорушеннями щодо обігу цифрових грошей, разом з тим, ігнорування даного питання робить необхідність внесення змін до КК тільки питанням часу.

Таким чином, на підставі проведених досліджень та аналізу проекту КК, узагальнюючи зауваження національних експертів та виявлені суперечності, недоліки та прогалини пропонуємо наступну структуру Книги шостої та відповідні склади злочинів (табл. 9.2).

Таблиця 9.2

Запропонована структура Книги шостої Кримінальні правопорушення проти економічної системи

Книга шоста. Кримінальні правопорушення проти економічної системи	
Розділ 6.1. Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання	Злочини
	Контрабанда
	Здійснення господарської діяльності без ліцензії
	Фіктивне господарювання
	Встановлення контролю над суб'єктом господарювання (рейдерство)
	Доведення до неплатоспроможності
	Дії у разі неплатоспроможності
	Порушення права на підприємницьку діяльність
	Корупція в приватному секторі
	Порушення міжнародних та національних економічних санкцій
	Проступки
	Приховування неплатоспроможності
	Фіктивне банкрутство
	Порушення правил бухгалтерського обліку
Розділ 6.2. Кримінальні правопорушення проти бюджетної системи	Злочини
	Порушення порядку формування та використання державного та / або місцевих бюджетів
	Нецільове використання бюджетних коштів
	Незаконна приватизація державного, комунального майна

Продовження табл. 9.2

Розділ 6.3. Кримінальні правопорушення проти фінансової системи та фінансових ринків	Злочини
	Піддроблення грошей
	Поводження з піддробленими грошима
	Підроблення цінного паперу
	Поводження з піддробленим цінним папером
	Викрадення платіжного засобу або інструменту чи його підроблення
	Поводження з викраденим або підробленим платіжним засобом чи інструментом
	Виготовлення засобу, призначеного для підроблення грошей, цінного паперу, платіжного засобу або інструменту чи поводження з ним
	Кредитне шахрайство
	Маніпулювання на фінансовому ринку
	Приховування інформації про діяльність емітента
	Зловживання щодо фінансових інтересів Європейського Союзу
	Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом
	Використання активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, для вчинення злочину
	Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, вчинена з необережності
	Майнінг (виробництво), обмін, купівля та продаж криптовалют
	Проступки
	Неналежне інформування про операції, які підлягають фінансовому моніторингу
	Розголошення таємниці фінансового моніторингу
Розділ 6.4. Кримінальні правопорушення проти податкової системи	Злочини
	Ухилення від сплати податку, збору або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування
	Ухилення від погашення податкового боргу
	Несплата податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду
	Проступки
	Поводження з підробленими марками акцизного податку
Розділ 6.5. Кримінальні правопорушення щодо протиправного використання (економічних) фінансових інструментів проти держави та суспільства	Злочини
	Фінансування збройного конфлікту
	Фінансування тероризму
	Фінансування політичних партій
Розділ 6.6. Кримінальні правопорушення проти конкуренції та комерційної таємниці	Злочини
	Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило майнову шкоду
	Використання інсайдерської інформації
	Антиконкурентні узгоджені дії
	Проступки
	Розголошення інсайдерської інформації
	Діяння щодо комерційної та банківської таємниці

За результатами аналізу положень Кримінальних кодексів країн Центральної та Східної Європи, що є членами Європейського Союзу та положень проекту нового Кримінального кодексу України (контрольний текст проекту на 30.01.2023 р.) в частині правопорушень проти економічної системи розроблено наступні пропозиції:

1. Назву Книги шостої запропоновано привести у відповідність до родового об'єкта – економічної системи: «Кримінальні правопорушення проти економічної системи» та відповідно внести корективи у назви розділів».

2. Запропоновано вилучити зі складу Книги шостої розділ «Кримінальні правопорушення проти власності на речі» з перенесенням його до Книги четвертої «Кримінальні правопорушення проти людини», розділ «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів» – розглянути виділення їх в розділ «Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки», по аналогії з Розділом 7.7 «Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки» з розміщенням у відповідній книзі.

3. Доповнити Книгу шосту розділами:

– «Кримінальні правопорушення проти бюджетної системи» з включенням до її змісту наступних складів кримінальних правопорушень: Порушення порядку формування та використання державного та/або місцевих бюджетів; Нецільове використання бюджетних коштів; Незаконна приватизація державного, комунального майна;

– «Кримінальні правопорушення щодо протиправного використання (економічних) фінансових інструментів проти держави та суспільства», з включенням до її змісту наступних складів кримінальних правопорушень: Фінансування збройного конфлікту; Фінансування тероризму, Фінансування політичних партій;

– «Кримінальні правопорушення проти конкуренції та комерційної таємниці» з включенням до її змісту наступних складів кримінальних правопорушень: Розголошення інсайдерської інформації, що спричинило майнову шкоду; Використання інсайдерської інформації; Антиконтентні узгоджені дії; Розголошення інсайдерської інформації; Діяння щодо комерційної та банківської таємниці.

4. Доповнити розділ «Кримінальні правопорушення проти порядку господарювання» наступними складами злочинів: Корупція в приватному секторі та Порушення міжнародних та національних економічних санкцій.

ГЛАВА 4
ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

РОЗДІЛ 10
СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИЙ
ЗЛОЧИННОСТІ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ

10.1. Трансформація діяльності органів центральної виконавчої влади, що реалізують державну кримінально-правову політику протидії економічній злочинності

Система запобігання та протидії економічній злочинності має комплексний та системний характер, що впливає як на правоохоронну, так і соціальну, економічну, гуманітарну, міжнародну та іншу сфери суспільного розвитку. Важливість протидії економічній злочинності для гарантування економічної безпеки держави визначає роль державної політики в економічній сфері, особливо в частині регулювання господарської діяльності та встановлення її правових меж, вихід за які є економічним злочином. В свою чергу, формування суспільної свідомості з низьким рівнем толерантності до економічної злочинності визначає місце досліджуваної політики в гуманітарній сфері. Підготовка кваліфікованих кадрів для системи правоохоронних органів вказує на важливість соціальної складової в частині освітньої політики. Неможливість ізоляції від світових тенденцій та глобалізації економічних відносин, вимагає міжнародної співпраці в сфері протидії транснаціональним економічним злочинам або ж переслідування злочинців. Усе це визначає роль та значення різних сфер впливу держави на запобігання та протидію економічній злочинності та роль і значення органів центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику в різних сферах суспільного життя та є дотичними до реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Так, органи центральної виконавчої влади, які направлені на реалізацію правоохоронної функції приймають безпосередню участь в формуванні та реалізації досліджуваної політики. В свою чергу, інші суб'єкти можуть виконувати сукупність інших завдань щодо реалізації державної політики як в частині різних видів забезпечення, так і в частині формування суспільної свідомості з метою сприйняття реформ в правоохоронній сфері; регулювання економічної діяльності для обмеження можливостей

для економічних злочинів. В контексті зазначеного актуалізується науковий пошук напрямів трансформації діяльності органів центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

«Реалізація реформ в будь-якій сфері суспільного життя вимагає уточнення змісту та складу функцій суб'єктів державного управління, якими виступають центральні органи виконавчої влади. Саме на даних суб'єктів державного управління покладається реалізація державної політики у відповідних сферах. В контексті необхідності трансформації правоохоронної системи України є потреба в обґрунтуванні напрямів трансформації діяльності суб'єктів формування та реалізації державної політики в досліджуваній сфері. Питання є вкрай складне, адже склад центральних органів виконавчої влади є мінливим до політичного середовища. Так, структура Кабінету Міністрів України зазвичай змінюється в контексті виборів Президента України або Верховної Ради України. Зазначене актуалізує науковий пошук вирішення проблеми державної політики в сфері трансформації правоохоронної системи щодо інструкційного забезпечення» [193].

Важливе значення в формуванні та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності займають центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику в тій чи іншій сфері. Зважаючи на міждисциплінарність, наслідки та сфери впливу економічної злочинності реалізації державної політики щодо запобігання та протидії їй має базуватися на різносторонніх механізмах, які реалізуються в соціальній, економічній, правовій, міжнародній, гуманітарній, безпековій та правоохоронній сферах.

Спираючись на попередні дослідження та запропоновану методологію формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності можна спостерігати різні об'єкти її впливу та механізми реалізації (табл. 10.1). Так, державна політика має забезпечити:

- трансформацію економічної діяльності;
- профілактику економічної злочинності;
- трансформацію діяльності правоохоронних органів та органів, що реалізують правоохоронну функцію;
- формування інформаційно-комунікаційної системи реалізації державної політики;
- розвиток міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії економічній злочинності;
- забезпечення безпеки процесу реалізації правоохоронної функції щодо запобігання та протидії економічній злочинності;
- підготовку кадрів для правоохоронних органів в контексті їх кваліфікації в сфері економічної злочинності.

Таблиця 10.1
Напрями та об'єкти державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки

КЛЮЧОВІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ		
Правовий	Організаційний	Інформаційний
<i>в сфері трансформації економічної діяльності.</i>		
Удосконалення правового регулювання економічної діяльності, що унеможливує здійснення економічного злочину та знижує вплив детермінант	Організація системи нагляду, контролю, аудиту та моніторингу господарської діяльності з позиції запобігання економічним злочинам	Об'єкти впливу – економічна система держави Удосконалення системи оприлюднення інформації про господарську діяльність суб'єктів господарювання з позиції ідентифікації злочинних намірів
Розробка системи нормативно-правового регулювання заходів з профілактики економічних злочинів та формування суспільної свідомості з низьким рівнем толерантності до економічних злочинів	<i>в сфері профілактики економічної злочинності.</i> Організація заходів профілактичного, просвітницького характеру для оцінки формування мінімальної толерантності до економічних злочинів, а також оцінки рівня такої толерантності	Об'єкти впливу – система профілактики Формування комунікації із громадянським суспільством щодо зниження рівня толерантності до економічних злочинів та формування свідомого громадянина
<i>в сфері діяльності суб'єктів реалізації правоохоронної функції.</i>		
Розробка та удосконалення правового регулювання діяльності існуючих та новостворених суб'єктів з реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності	Формування структури та організація діяльності правоохоронних органів та заходів із запобігання та протидії економічній злочинності	Об'єкти впливу – діяльність правоохоронних органів Організація інформаційно-комунікаційної системи взаємодії правоохоронних органів та інших органів з реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності
<i>в сфері формування інформаційно-комунікаційної системи.</i>		
Розробка правового регулювання щодо формування та функціонування інформаційно-комунікаційної системи взаємодії правоохоронних органів	Розробка заходів з налагодження зв'язків, комунікаційних каналів, засобів та суб'єктів обміну інформацією між правоохоронними органами	Об'єкти впливу – зв'язки між суб'єктами Формування порядку обміну інформацією та системи захисту інформації щодо процесів запобігання та протидії економічній злочинності
Розробка правового регулювання щодо взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів реалізації правоохоронної функції з міжнародними поліцейськими організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн	Визначення форм взаємодії міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн в частині запобігання та протидії економічній злочинності	Об'єкти впливу – міжнародні відносини Визначення каналів зв'язку, суб'єктів передачі інформації, інформаційного захисту процесу взаємодії міжнародними поліцейськими організаціями та іншими суб'єктами реалізації правоохоронної функції в сфері запобігання, протидії економічній злочинності
Трансформація діючого законодавства щодо взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів реалізації правоохоронної функції з міжнародними поліцейськими організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн	Визначення форм взаємодії міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн в частині запобігання та протидії економічній злочинності	Об'єкти впливу – взаємодія між правоохоронними органами та правоохоронними органами зарубіжних країн щодо запобігання та протидії економічній злочинності

Продовження табл. 10.1

в сфері безпеки процесу реалізації державної політики. <i>Об'єкт впливу – різні види та складові системи безпеки</i>		
Розробка правового забезпечення кібербезпеки, безпеки правоохоронного органу, особистої безпеки правоохоронців, учасників слідчих дій та судового процесу в сфері запобігання та протидії економічній злочинності	Розробка та реалізація заходів із забезпечення кібербезпеки, безпеки правоохоронного органу, особистої безпеки правоохоронців, учасників слідчих дій та судового процесу в сфері запобігання та протидії економічній злочинності	Формування заходів безпеки реалізації державної політики
Удосконалення правового регулювання процесу підготовки та перепідготовки кадрів для правоохоронних органів у вітчизняних відомчих та цивільних закладах вищої освіти, а також можливість підготовки кадрів в закладах освіти зарубіжних країн	Організація системи взаємодії між закладами освіти та правоохоронними органами, а також заходів щодо підвищення якості освіти та моніторингу ефективності таких заходів, у тому числі оновлення системи оцінки дієвості закладів освіти з урахуванням виконання завдань щодо забезпечення підготовки фахівців відповідного профілю за напрямками «Правоохоронна діяльність» та «Національна безпека», так і успішності реалізації функцій формування суспільної свідомості та відсутності толерантності до економічних злочинів та корупції	Трансформація фінансового закладів вищої освіти та заходів із забезпечення якості освітніх послуг

Усе зазначене передбачає трансформацію механізмів реалізації державної політики, які будуть застосовуватися різними центральними органами виконавчої влади.

Важливе значення в формуванні державної політики запобігання та протидії економічній злочинності має правове поле. В контексті визначених напрямів її розвитку, є потреба в удосконаленні правового регулювання економічної діяльності, що унеможливило здійснення економічного злочину та знижує вплив детермінант та збільшення обсягів тіньового сектору. В умовах динамічних змін економічного середовища та глобалізаційних процесів господарська діяльність трансформується, і в таких умовах є можливості незаконної діяльності. Саме тому, регулятор має постійно переглядати та удосконалювати економічну діяльність з метою уникнення та попередження можливих ризиків виникнення економічної злочинності. Це може відбуватися як шляхом формування вимог до діяльності підприємства на момент його заснування, так і в частині розширення спектру звітування та оприлюднення інформації.

Для забезпечення профілактики економічної злочинності є необхідність реалізації сукупності заходів, які мають відповідати принципам законності, що можливо здійснити за умови їх правового регулювання, тобто, встановлення меж їх впливу на формування суспільної свідомості та зниження рівня толерантності до економічних злочинів.

Виконання правоохоронної функції держави та політичні зміни, що відбуваються, зазвичай призводять до трансформації системи правоохоронних органів, що відбувається шляхом зміни діяльності або повної ліквідації одних правоохоронних органів та створення інших. В таких умовах на державу покладається важливе завдання з розробки та удосконалення правового регулювання діяльності існуючих та новостворених суб'єктів з реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Найбільш ефективними процеси запобігання та протидії економічній злочинності будуть за умови налагодження комунікації між суб'єктами формування та реалізації державної політики в досліджуваній сфері, міжнародними поліцейськими організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн. Це можливо забезпечити через вироблення та впровадження комплексної інформаційно-комунікаційної системи. Її результативність залежатиме від правового регулювання, яке буде розроблене та реалізоване органами центральної виконавчої влади.

Важливого значення також набуває трансформація діючого законодавства щодо взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів реалізації правоохоронної функції з міжнародними поліцейськими організаціями і правоохоронними органами зарубіжних країн. Зокрема, в діючому законодавстві необхідно визначити форми такої взаємодії, встановити межі та відповідальність за реалізацію міжнародної співпраці.

Державна політика запобігання та протидії економічній злочинності буде результативна та гарантуватиме економічну безпеку держави лише за умови забезпечення безпеки інструментів її реалізації. Відповідно, актуалізується завдання розробки правового забезпечення кібербезпеки, безпеки правоохоронного органу, особистої безпеки правоохоронців, учасників слідчих дій та судового процесу в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Для формування кадрового забезпечення правоохоронної системи необхідно удосконалити правове регулювання процесу підготовки та перепідготовки кадрів для правоохоронних органів у вітчизняних відомчих та цивільних закладах вищої освіти, а також можливість підготовки кадрів в закладах освіти зарубіжних країн. При цьому, вітчизняні ЗВО мають оновити систему оцінки дієвості з урахуванням як забезпечення підготовки фахівців відповідного профілю за напрямками «Правоохоронна діяльність» та «Національна безпека», так і успішності реалізації функції формування суспільної свідомості та відсутності толерантності до економічних злочинів та корупції [693].

В частині розробки організаційного механізму на органи центральної виконавчої влади, які реалізують державну політику в сфері запобігання та протидії економічній злочинності або в інших сферах, причетних до даних процесів, є потреба в наступному:

- 1) організація системи нагляду, контролю, аудиту та моніторингу за господарською діяльністю з позиції запобігання економічним злочинам;
- 2) організація заходів профілактичного, просвітницького характеру для оцінки формування мінімальної толерантності до економічних злочинів, а також оцінки рівня такої толерантності;
- 3) формування структури та організація діяльності правоохоронних органів та заходів з запобігання та протидії економічній злочинності;
- 4) розробка заходів з налагодження зв'язків, комунікаційних каналів, засобів та суб'єктів обміну інформацією між правоохоронними органами;
- 5) визначення форм взаємодії із міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн в

частині запобігання та протидії економічній злочинності; 6) розробка та реалізація заходів із забезпечення кібербезпеки, безпеки правоохоронного органу, особистої безпеки правоохоронців, учасників слідчих дій та судового процесу в сфері запобігання та протидії економічній злочинності; 7) організація системи взаємодії між закладами освіти та правоохоронними органами та заходів з підвищення якості освіти та моніторингу ефективності таких заходів, а також оновити систему оцінки дієвості з урахуванням як забезпечення підготовки фахівців відповідного профілю за напрямками «Правоохоронна діяльність» та «Національна безпека», так і успішності реалізації функції формування суспільної свідомості та відсутності толерантності до економічних злочинів та корупції [693].

В свою чергу, інформаційний механізм має передбачати наступне: 1) удосконалення системи оприлюднення інформації про господарську діяльність суб'єктів господарювання з позицій ідентифікації злочинних намірів; 2) формування комунікації із громадянським суспільством щодо зниження рівня толерантності до економічних злочинів та формування свідомого громадянина; 3) організація інформаційно-комунікаційної системи взаємодії правоохоронних органів та інших органів з реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності; 4) формування порядку обміну інформацією та системи захисту інформації щодо процесів запобігання та протидії економічній злочинності; 5) визначення каналів зв'язку, суб'єктів передачі інформації, інформаційного захисту процесу взаємодії із міжнародними поліцейськими організаціями та іншими суб'єктами реалізації правоохоронної функції в сфері запобігання, протидії економічній злочинності; 6) налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків із суб'єктами забезпечення кібербезпеки, безпеки правоохоронного органу, особистої безпеки правоохоронців, учасників слідчих дій та судового процесу в сфері запобігання та протидії економічній злочинності; 7) налагодження інформаційно-комунікаційної системи між учасниками освітнього процесу. Формування просвітніх заходів щодо зменшення толерантності до злочинності та корупції в правоохоронній системі. Економічний механізм має розвиватися за наступними напрямками: 1) формування системи стимулів та санкцій щодо господарської діяльності для запобігання економічним злочинам та втрати мотивів їх здійснення; 2) формування фінансового забезпечення заходів профілактичного

характеру для запобігання та протидії економічній злочинності; 3) формування фінансового забезпечення діяльності суб'єктів реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності; 4) формування фінансового забезпечення заходів з формування та функціонування інформаційно-комунікаційної системи взаємодії між правоохоронними органами; 5) формування фінансового забезпечення організації та комунікації щодо взаємодії із міжнародними поліцейськими організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн щодо запобігання та протидії економічній злочинності; 6) формування фінансового забезпечення заходів безпеки реалізації державної політики; 7) трансформація фінансового забезпечення закладів вищої освіти та заходів із забезпечення якості освітніх послуг.

Зазначені напрями розвитку механізмів формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави, визначають особливі вектори діяльності органів центральної виконавчої влади. В цілому суб'єктний склад та функціональну спрямованість в реалізації досліджуваної політики представлено в табл. 10.2.

Дослідимо особливості діяльності зазначених суб'єктів в контексті їх участі в реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки. Для цього є необхідність: по-перше, встановлення сучасного стану їх фінансування – це дасть можливість оцінити рівень фінансового забезпечення; по-друге, ідентифікувати завдання та розширити їх зміст в частині реалізації досліджуваної державної політики; по-третє, визначити їх місце в формуванні та реалізації механізмів державної політики запобігання та протидії економічній злочинності.

Оцінка фінансового забезпечення центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику запобігання та протидії економічній злочинності. Дослідимо структуру видатків Державного бюджету України в розрізі різних міністерств за період 2019-2023 рр. На рис. 10.1 відображено загальну суму видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства внутрішніх справ України та його Апарату у 2019-2023 рр.

Таблиця 10.2

Напрями діяльності центральних органів виконавчої влади

в реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності

ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ЩО БЕЗПОСЕРЕДНЬО РЕАЛІЗУЮТЬ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Функції в частині запобігання та протидії економічній злочинності: правоохоронна, регулююча, інформаційна, координуюча	
Міністерство внутрішніх справ України Міністерство внутрішніх справ є центральним органом виконавчої влади, що реалізує правоохоронну функцію, а отже є основним регулятором системи запобігання та протидії економічній злочинності. Більшість правоохоронних органів мають пряму підпорядкованість законодавчому міністерству або ж підпорядковуються Кабінету міністрів України, але координуються міністром внутрішніх справ	Міністерство Юстиції України Міністерство юстиції є центральним органом виконавчої влади, що формує правове поле реалізації правоохоронної функції держави в частині запобігання та протидії економічній злочинності. Крім того, міністерство юстиції виступає суб'єктом експертизи нормативно-правових актів щодо діяльності правоохоронних органів та власне їх діяльності в частині запобігання та протидії економічній злочинності
ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ЯКІ Є РЕГУЛЯТОРАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Міністерство економіки України / Міністерство фінансів України Міністерство економіки виступає регулятором здійснення економічної діяльності в державі та є основним суб'єктом реалізації державної політики в сфері гарантування економічної безпеки держави. В свою чергу, міністерство фінансів регулює фінансову діяльність в державі. На дані міністерства покладається сукупність функцій щодо встановлення меж законної господарської та фінансової діяльності в державі, а також особливостей діяльності суб'єктів господарювання в різних галузях економічного розвитку	Міністерство аграрної політики та продовольства України Міністерство аграрної політики та продовольства господарської діяльності в сфері сільськогосподарства, тобто встановлює межі діяльності сільськогосподарських підприємств. Політика міністерства має враховувати порушення особливостей злочинності та напрями порушення законодавства щодо сільськогосподарської діяльності
ОРГАН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	
Міністерство інфраструктури України Є суб'єктом регулювання та забезпечення впровадження новітніх технологій в процесі запобігання та протидії економічній злочинності, зокрема при реалізації правоохоронної функції держави. Крім того, на нього покладається функція гарантування інформаційної безпеки правоохоронної системи, правоохоронних органів та правоохоронних процесів	Міністерство культури та інформаційної політики України На міністерство культури та інформаційної політики покладається завдання формування суспільної свідомості, що характеризується низьким рівнем толерантності до економічних злочинів та забезпечення прийнятти населенням реформ, що відбуваються в правоохоронній чи іншій сфері (спрямовані на запобігання та протидію економічній злочинності)
Міністерство освіти і науки України Реалізує державну політику в зазначених сферах. Має забезпечити процес підготовки та перепідготовки кадрів для правоохоронної системи та інших забезпечуючих систем запобігання та протидії економічній злочинності. На нього покладається завдання формування суспільної свідомості та відсутності толерантності до економічних злочинів та корупції. Отже, дане міністерство має сформувати механізм науково вивчення економічної злочинності та підготовки наукових кадрів. Доцільним також вбачається формування оновленої системи освіти державних ЗВО з урахуванням вищевказаних завдань	Міністерство фінансів України Виконує функцію фінансового забезпечення правоохоронної системи в цілому та правоохоронних органів, зокрема

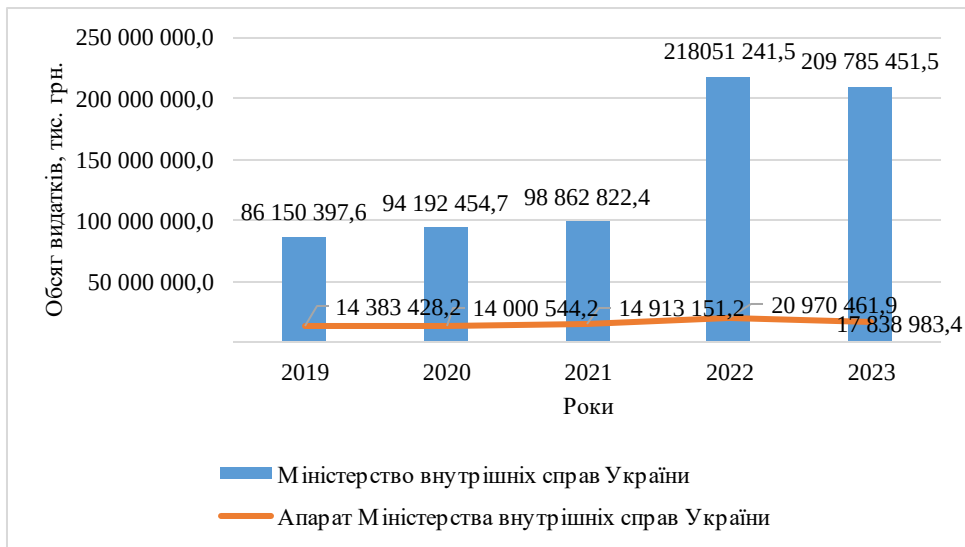

Рис. 10.1. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства внутрішніх справ України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Виходячи з даних рис. 10.1 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства внутрішніх справ України за досліджуваний період становила 218051241,5 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 86150397,6 тис. грн. у 2019 році і ця сума поступово збільшувалась протягом 2020-2021 рр. до 98862822,4 тис. грн. Стрімке збільшення суми видатків на Міністерство внутрішніх справ у 2022 році викликане повномасштабною агресією росії щодо України; в 2023 р. заплановано дещо меншу суму видатків на дане міністерство, зокрема 209785451,5 тис. грн. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно зменшувались або збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 14383428,2 тис. грн. – у 2019 р., 14000544,2 тис. грн. – у 2020 р., 14913151,2 тис. грн. – у 2021 р., 20970461,9 тис. грн. – у 2022 р. та 17838983,4 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на МВС України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. – сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 73196964,8 тис. грн., із них 6501392,4 тис. грн. (8,88 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 12953432,8 тис. грн., із них 7882035,8 тис. грн. (60,85 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; 2) 2020 р. – сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 82461681,1 тис. грн., із них 7378048,8 тис. грн. (8,95 % від загальної

суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 11730773,6 тис. грн., із них 6622495,4 тис. грн. (56,45 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; 3) 2021 р. – сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 86394689,1 тис. грн., із них 8478773,7 тис. грн. (9,81 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 12468133,3 тис. грн., із них 6434377,5 тис. грн. (51,61 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; 4) 2022 р. – сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 207141239,3 тис. грн., із них 16159056,1 тис. грн. (7,80 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 10910002,2 тис. грн., із них 4811405,8 тис. грн. (44,1 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату МВС України; 5) 2023 р. – сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 195687819 тис. грн., із них 10971397,6 тис. грн. (5,61 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату МВС України; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 14097632,5 тис. грн., із них 6867585,8 тис. грн. (48,71 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату МВС України.

На наступному графіку (рис. 10.2) відображено суму видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства економіки України та його Апарату у 2019-2023 рр.

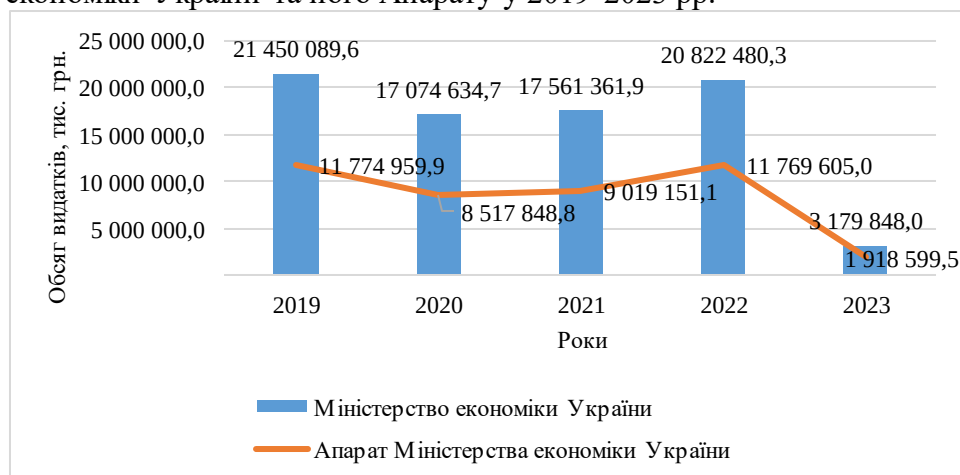

Рис. 10.2. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства економіки України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Отже, виходячи з даних рис. 10.2 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства економіки України за досліджуваний період становила 21450089,6 тис. грн. у 2019 році, а найменша – становила 3179848,0 тис. грн. у 2023 році. Стрімке зменшення суми видатків на Міністерство економіки спостерігається у 2023 році, зокрема 3179848,0 тис. грн. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно зменшувались або збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 11774959,9 тис. грн. – у 2019 р., 8517848,8 тис. грн. – у 2020 р., 9019151,1 тис. грн. – у 2021 р., 11769605,0 тис. грн. – у 2022 р. та 1918599,5 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство економіки України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 15908167,3 тис. грн., із них 8773197,9 тис. грн. (55,15 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 5541922,3 тис. грн., із них 3001762,0 тис. грн. (54,16 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 14583983,3 тис. грн., із них 8289665,1 тис. грн. (56,84 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 2490651,4 тис. грн., із них 228183,7 тис. грн. (9,16 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 14576001,5 тис. грн., із них 8812513,1 тис. грн. (60,46 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 2985360,4 тис. грн., із них 206638 тис. грн. (6,92 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 17632631 тис. грн., із них 11661193,8 тис. грн. (66,13 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 3189849,3 тис. грн., із них 108411,2 тис. грн. (3,4 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 2646156 тис. грн., із них 1918499,5 тис. грн. (72,5 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 533692 тис. грн., із них 100 тис. грн. (0,02 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату даного Міністерства.

Графік, наведений на рис. 10.3, відображає суму видатків Державного бюджету України виділену на фінансування Міністерства закордонних справ України та його Апарату у 2019-2023 рр.

Рис. 10.3. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства закордонних справ України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Розглянувши дані рис. 10.3 та Додатку Л, можна дійти висновків про те, що найбільша сума видатків для Міністерства закордонних справ України за досліджуваний період становила 6056387,0 тис. грн. у 2023 році, а найменша – становила 4499019,9 тис. грн. у 2019 році. Так, з 2019 р. сума видатків на Міністерство закордонних справ постійно зростає. Варто зауважити, що сума на утримання апарату в проаналізовані роки фактично дорівнює загальній сумі видатків на дане Міністерство та складає: 4499019,9 тис. грн. – у 2019 р., 4542607,7 тис. грн. – у 2020 р., 5389812,7 тис. грн. – у 2021 р., 5795328,7 тис. грн. – у 2022 р. та 6056387,0 тис. грн. – у 2023 р. Варто також зазначити, що структура видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства закордонних справ на 100 % складається з надходжень із загального фонду.

На наступному рис. 10.4 розкрито суму видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства освіти і науки України та його Апарату у 2019-2023 рр.

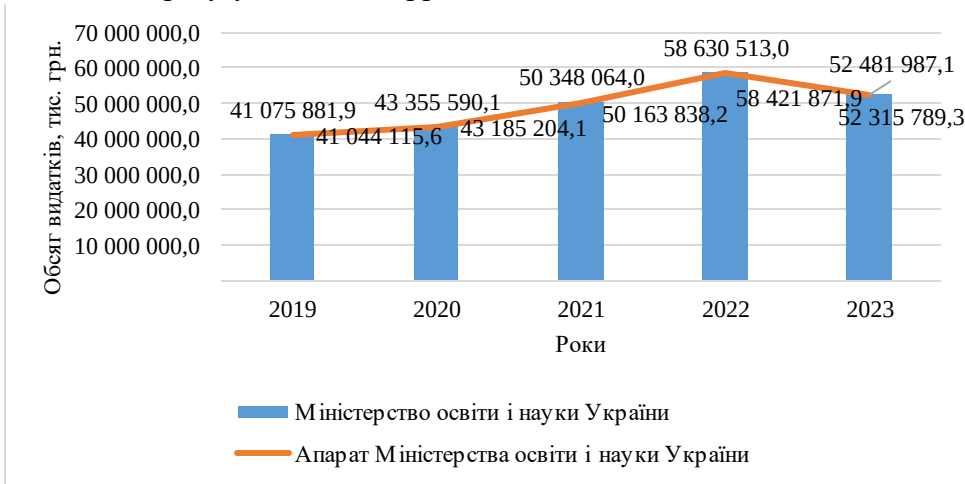

Рис. 10.4. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства освіти і науки України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Таким чином, виходячи з даних рис. 10.4 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства освіти і науки України за досліджуваний період становила 58630513,0 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 41075881,9 тис. грн. у 2019 році. Зменшення суми видатків на дане Міністерство спостерігається у 2023 році, що становить 52481987,1 тис. грн. Варто зауважити, що загальна сума видатків майже стовідсотково спрямована на утримання апарату Міністерства і пропорційно то зменшувались, то збільшувались у відповідні роки, залежно від загальної суми видатків і становила: 41044115,6 тис. грн. – у 2019 р., 43185204,1 тис. грн. – у 2020 р., 50163838,2 тис. грн. – у 2021 р., 58421871,9 тис. грн. – у 2022 р. та 52315789,3 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство освіти і науки України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 27809640,7 тис. грн., із них 27777874,4 тис. грн. (99,89 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 13266241,2 тис. грн. та на 100 % спрямовувалась на утримання апарату даного Міністерства; 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 29386488,5 тис. грн., із них 29216102,5 тис. грн. (99,42 % від загальної

суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 13969101,6 тис. грн. та на 100 % спрямовувалась на утримання апарату даного Міністерства; 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 35480384,5 тис. грн., із них 35302358,7 тис. грн. (99,5 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 14867679,5 тис. грн., із них 14861479,5 тис. грн. (99,96 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 40907658,1 тис. грн., із них 40705417 тис. грн. (99,51 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 17722854,9 тис. грн., із них 17716454,9 тис. грн. (99,96 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 31802277,9 тис. грн., із них 31642580,1 тис. грн. (99,5 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 20679709,2 тис. грн., із них 20673209,2 тис. грн. (99,97 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату даного Міністерства.

На рис. 10.5 відображено загальну суму видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства охорони здоров'я України та його Апарату у 2019-2023 рр.

Рис. 10.5. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства охорони здоров'я України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Виходячи з даних рис. 10.5 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства охорони здоров'я України за досліджуваний період становила 194395858,5 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 39505075,6 тис. грн. у 2019 році і ця сума досить стрімко збільшувалась протягом 2020-2022 рр. до 194395858,5 тис. грн. У 2023 р. спостерігається зменшення видатків на дане міністерство, зокрема 174898715,4 тис. грн. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно зменшувались або збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 20136229,1 тис. грн. – у 2019 р., 27164484,9 тис. грн. – у 2020 р., 39349590,0 тис. грн. – у 2021 р., 36679103,1 тис. грн. – у 2022 р. та 31870207,5 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство охорони здоров'я України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 34713230,5 тис. грн., із них 15344384 тис. грн. (44,2 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 4791845,1 тис. грн. та на 100 % спрямовувалась на утримання апарату даного Міністерства; 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 109167128,5 тис. грн., із них 19960925 тис. грн. (18,28 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 7203560,3 тис. грн. та на 100 % спрямовувалась на утримання апарату даного Міністерства; 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 158052388 тис. грн., із них 28854024,5 тис. грн. (18,26 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 10495574,5 тис. грн., із них 10495565,5 тис. грн. (99,99 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 185325226,8 тис. грн., із них 27608480,4 тис. грн. (14,9 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 9070631,7 тис. грн., із них 9070622,7 тис. грн. (99,99 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 164690761,5 тис. грн., із них 21662269,3 тис. грн. (13,15 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила

10207953,9 тис. грн., із них 10207938,2 тис. грн. (99,99 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства.

На рис. 10.6 продемонстровано динаміку видатків Державного бюджету України виділених на фінансування Міністерства цифрової трансформації України та його Апарату у 2019-2023 рр.

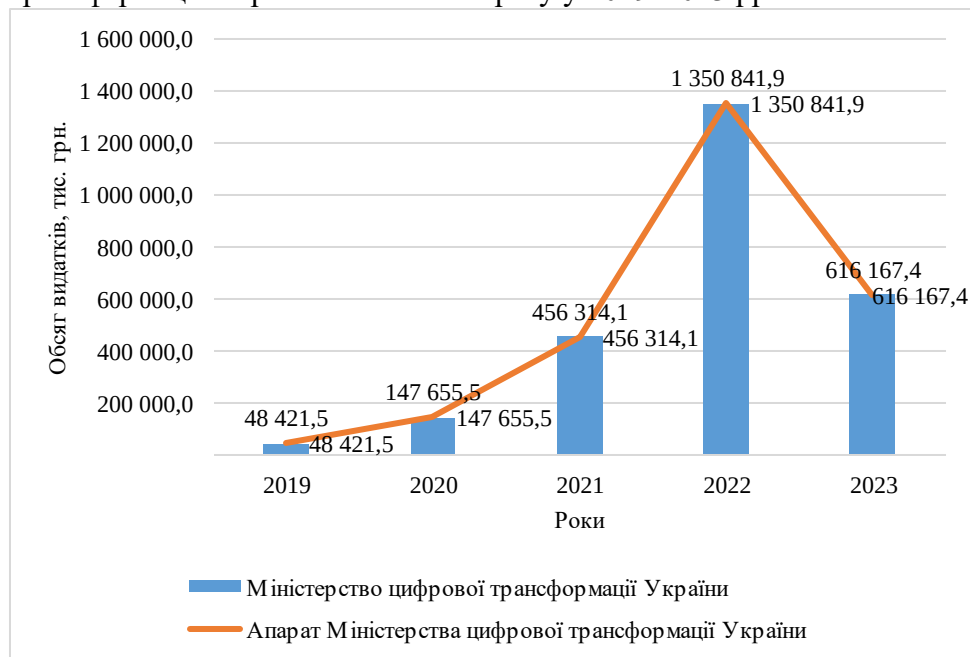

Рис. 10.6. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства цифрової трансформації України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Розглянувши дані рис. 10.6 та Додатку Л, можна дійти висновків про те, що найбільша сума видатків для Міністерства цифрової трансформації України за досліджуваний період становила 1350841,9 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 48421,5 тис. грн. у 2019 році. Так, з 2019 по 2022 рр. сума видатків на Міністерство цифрової трансформації постійно зростала та становила 1350841,9 тис. грн. у 2022 р. Щодо обсягу видатків на 2023 р., то він становить 616167,4 тис. грн. для даного Міністерства. Варто зауважити, що сума на утримання апарату в проаналізовані роки фактично дорівнює загальній сумі видатків на дане Міністерство та складає: 48421,5 тис. грн. – у 2019 р., 147655,5 тис. грн. – у 2020 р., 456314,1 тис. грн. – у 2021 р., 1350841,9 тис. грн. – у 2022 р. та 616167,4 тис. грн. – у 2023 р.

Варто також зазначити, що структура видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства цифрової трансформації України на 100 % складається з надходжень із загального фонду.

На рис 10.7 продемонстровано динаміку видатків Державного бюджету України виділених на фінансування Міністерства фінансів України та його Апарату у 2019-2023 рр.

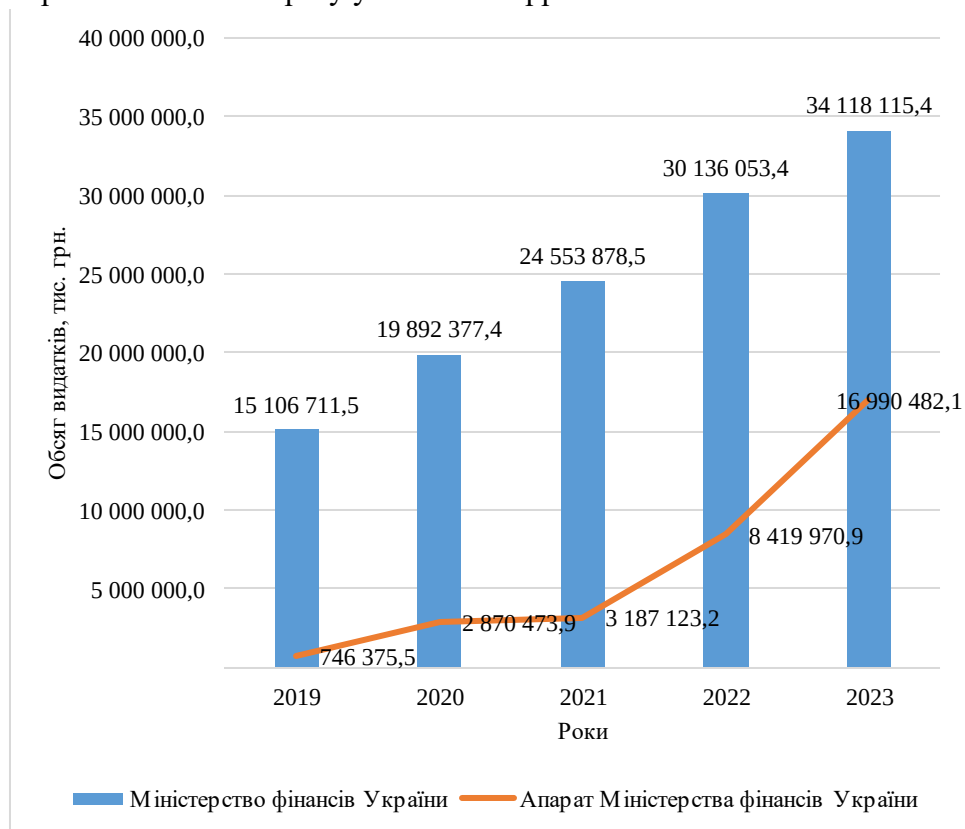

Рис. 10.7. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства фінансів України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Виходячи з даних рис. 10.7 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства фінансів України за досліджуваний період становить 34118115,4 тис. грн. у 2023 році, а найменша – становила 15106711,5 тис. грн. у 2019 році і ця сума постійно збільшувалась протягом 2020-2023 рр. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 746375,5 тис. грн. – у 2019 р., 2870473,9 тис. грн. – у 2020 р., 3187123,2 тис. грн. – у 2021 р., 8419970,9 тис. грн. – у 2022 р. та 16990482,1 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство фінансів України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 14405940,0 тис. грн., із них 711478,5 тис. грн. (4,94 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 700771,5 тис. грн., із них 34897,0 тис. грн. (4,98 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 17145001,1 тис. грн., із них 783213,2 тис. грн. (4,57 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 2747376,3 тис. грн., із них 2087260,7 тис. грн. (75,97 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 21831177,2 тис. грн., із них 1079406,7 тис. грн. (4,94 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 2722701,3 тис. грн., із них 2107716,5 тис. грн. (77,41 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 26421447,1 тис. грн., із них 5318466,6 тис. грн. (20,13 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 3714606,3 тис. грн., із них 3101504,3 тис. грн. (83,49 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 32903163,4 тис. грн., із них 16889636,1 тис. грн. (51,33 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1214952,0 тис. грн., із них 100846,0 тис. грн. (8,3 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства.

Динаміку видатків Державного бюджету України виділених на фінансування Міністерства юстиції України та його Апарату у 2019-2023 рр. продемонстровано на рис. 10.8.

Виходячи з даних рис. 10.8 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства юстиції України за досліджуваний період становила 16355472,1 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 13867143,8 тис. грн. у 2019 році і ця сума постійно збільшувалась протягом 2020-2022 рр. до 16355472,1 тис. грн. У 2023 р. спостерігається зменшення видатків на дане міністерство, зокрема загальна сума

становить 15140814,8 тис. грн. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно зменшувались або збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 12908151,8 тис. грн. – у 2019 р., 12977097,3 тис. грн. – у 2020 р., 14379348,9 тис. грн. – у 2021 р., 15059071,7 тис. грн. – у 2022 р. та 14087784,9 тис. грн. – у 2023 р.

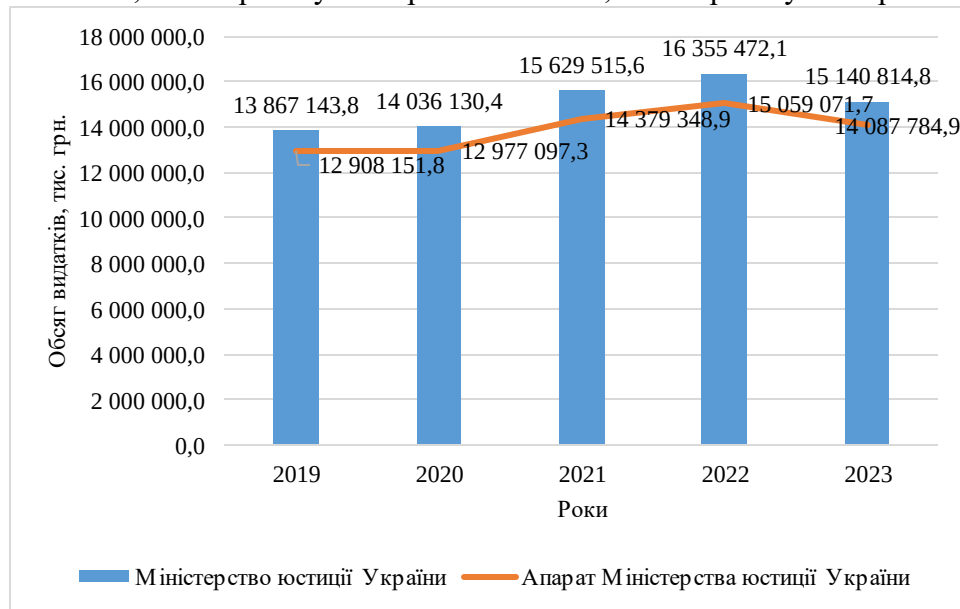

Рис. 10.8. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства юстиції України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство юстиції України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.:

- 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 12610951,7 тис. грн., із них 11673270,8 тис. грн. (92,56 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1256192,1 тис. грн., із них 1234881,0 тис. грн. (98,3 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства;
- 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 12701216,1 тис. грн., із них 11664599,7 тис. грн. (91,84 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1334914,3 тис. грн., із них 1312497,6 тис. грн. (98,32 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства;
- 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 14061636,0 тис. грн., із них 12836516,0 тис. грн. (91,29 % від

загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1567879,6 тис. грн., із них 1542832,9 тис. грн. (98,4 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 14767656,4 тис. грн., із них 13499214,4 тис. грн. (91,41 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1587815,7 тис. грн., із них 1559857,3 тис. грн. (98,24 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 13658412,1 тис. грн., із них 12632189,0 тис. грн. (92,49 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1482402,7 тис. грн., із них 1455595,9 тис. грн. (98,19 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства.

Динаміку видатків Державного бюджету України виділених на фінансування Міністерства культури та інформаційної політики України та його Апарату у 2019-2023 рр. продемонстровано на рис. 10.9.

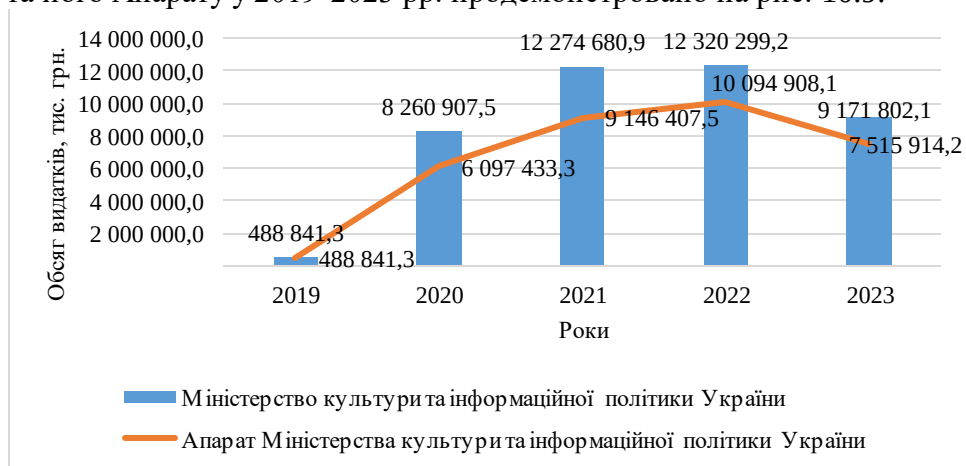

Рис. 10.9. Видатки Державного бюджету України у розрізі фінансування Міністерства культури та інформаційної політики України та Апарату на його утримання за 2019-2023 рр., тис. грн. (на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Виходячи з даних рис. 10.9 та Додатку Л, найбільша сума видатків для Міністерства культури та інформаційної політики України за досліджуваний період становила 12320299,2 тис. грн. у 2022 році, а найменша – становила 488841,3 тис. грн. у 2019 році і ця сума стрімко збільшувалась протягом 2020-2021 рр. до 12274680,9 тис. грн.

У 2023 р. спостерігається зменшення видатків на дане міністерство, зокрема загальна сума становить 9171802,1 тис. грн. Варто зауважити, що суми на утримання апарату пропорційно зменшувались або збільшувались у відповідні роки залежно від загальної суми видатків і становили: 488841,3 тис. грн. – у 2019 р., 6097433,3 тис. грн. – у 2020 р., 9146407,5 тис. грн. – у 2021 р., 10094908,1 тис. грн. – у 2022 р. та 7515914,2 тис. грн. – у 2023 р.

Проаналізуємо структуру загальної суми видатків на Міністерство культури та інформаційної політики України в розрізі бюджетів за 2019-2023 рр.: 1) 2019 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 488841,3 тис. грн. та в повному обсязі спрямовувалась на утримання апарату Міністерства; фінансування Міністерства зі спеціального фонду Державного бюджету не передбачалося; 2) 2020 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 7886684,8 тис. грн., із них 5730790,6 тис. грн. (72,66 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 374222,7 тис. грн., із них 366642,7 тис. грн. (97,97 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 3) 2021 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 10740693,8 тис. грн., із них 8036207,4 тис. грн. (74,82 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 1533987,1 тис. грн., із них 1110200,1 тис. грн. (72,37 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 4) 2022 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 11829670,8 тис. грн., із них 9606985,8 тис. грн. (81,21 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 490628,4 тис. грн., із них 487922,3 тис. грн. (99,45 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства; 5) 2023 р. сума видатків із загального фонду Державного бюджету становила 8686222,7 тис. грн., із них 7032214,0 тис. грн. (80,96 % від загальної суми) спрямовано на утримання апарату Міністерства; сума видатків зі спеціального фонду Державного бюджету становила 485579,4 тис. грн., із них 483700,2 тис. грн. (99,61 % від загальної суми) спрямовувались на утримання апарату даного Міністерства.

На рис. 10.10 наведено загальні видатки Державного бюджету України на фінансування міністерств у 2019-2023 рр.

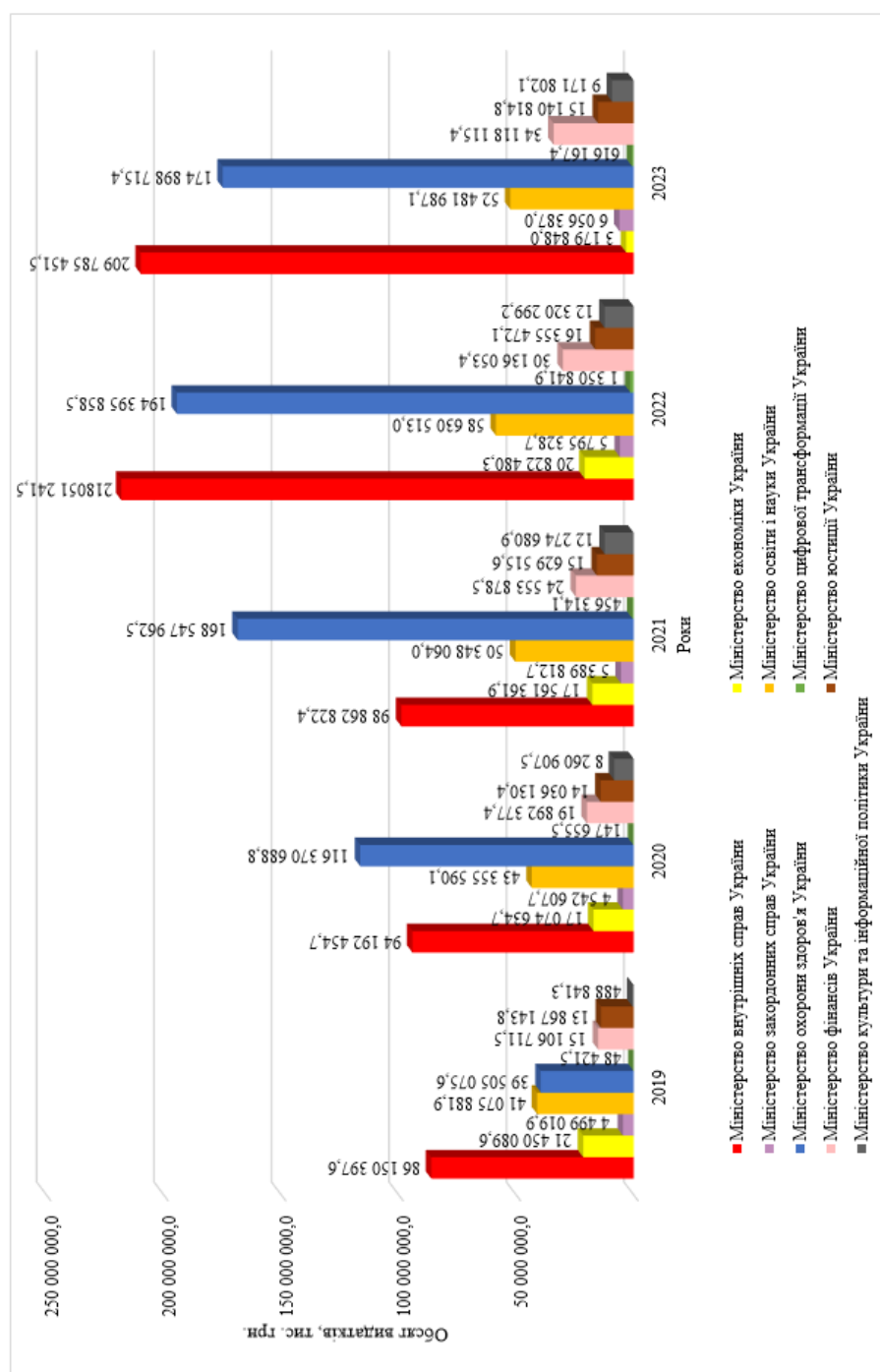

Рис. 10.10. Загальні видатки Державного бюджету України на фінансування міністерств у 2019–2023 рр., тис. грн.

На основі інформації, представленої на рис. 10.10, зробимо наступні висновки:

– в 2019 р. в структурі видатків Державного бюджету України на фінансування представлених міністерств переважають видатки, пов'язані з діяльністю Міністерства внутрішніх справ України (86150397,6 тис. грн.); практично однакова сума виділялась на фінансування Міністерства охорони здоров'я України (39505075,6 тис. грн.) та Міністерства освіти і науки України (41075881,9 тис. грн.); найменшу суму видатків виділено для Міністерства цифрової трансформації України (48421,5 тис. грн.) та Міністерства культури та інформаційної політики України (488841,3 тис. грн.);

– в 2020 р. в структурі видатків Державного бюджету України переважають видатки на фінансування Міністерства охорони здоров'я України (116370688,8 тис. грн.); дещо меншу суму видатків виділено на фінансування Міністерства внутрішніх справ України (94192454,7 тис. грн.); майже вдвічі меншу суму видатків виділено на діяльність Міністерства освіти і науки України (43185204,1 тис. грн.); найменшу суму видатків виділено для Міністерства цифрової трансформації України (147655,5 тис. грн.) та Міністерства закордонних справ (4542607,7 тис. грн.);

– аналогічною виявилась ситуація в 2021 р., зокрема: в структурі видатків Державного бюджету України переважають видатки на фінансування Міністерства охорони здоров'я України (168547962,5 тис. грн.); дещо меншу суму видатків виділено на фінансування Міністерства внутрішніх справ України (98862822,4 тис. грн.); майже вдвічі меншу суму видатків виділено на діяльність Міністерства освіти і науки України (50348064,0 тис. грн.); найменшу суму видатків виділено для Міністерства цифрової трансформації України (456314,1 тис. грн.) та Міністерства закордонних справ України (5389812,7 тис. грн.);

– в 2022-2023 рр. простежується схожа ситуація, оскільки найбільшу суму видатків було виділено на фінансування Міністерства внутрішніх справ (218051241,5 тис. грн. – у 2022 р. та 209785451,5 тис. грн. – у 2023 р.), дещо менша сума виділена для Міністерства охорони здоров'я 194395858,5 тис. грн. – у 2022 р. та 174898715,4 тис. грн. – у 2023 р.), для Міністерства освіти і науки України виділено приблизно 1/3 частину видатків Міністерства охорони здоров'я (58421871,9 тис. грн. – у 2022 р. та 52481987,1 тис. грн. – у 2023 р.), і традиційно найменша сума видатків розподілена на Міністерство цифрової трансформації України

(1350841,9 тис. грн. – у 2022 р. та 616167,4 тис. грн. – у 2023 р.) та Міністерство закордонних справ (5795328,7 тис. грн. – у 2022 р. та 6056387,0 тис. грн. – у 2023 р.).

Можемо стверджувати, що розподіл видатків Державного бюджету України має саме таку структуру у зв'язку з проведенням найвідчутніших реформ саме в представлених галузях функціонування держави.

На нашу думку, питання фінансування діяльності Міністерств варто удосконалити в наступному порядку:

- по-перше, проводити моніторинг використання бюджетних коштів Міністерства з позиції їх впливу на економічну безпеку держави та можливість виконання державних функцій;
- по-друге, здійснювати оцінку бюджету Міністерства перед його затвердженням на предмет впливу на економічну безпеку держави;
- по-третє, оцінювати бюджет Міністерства з позиції можливості виконання ним покладених особливих державних функцій в сфері державної безпеки.

Трансформація завдань та механізмів в контексті реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави.

Розглянемо особливості завдань кожного із вище представлених відомств та встановимо напрями їх розширення в контексті реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави.

В Положенні про Міністерство внутрішніх справ України [309] від 2006 р. наведено сукупність завдань, які покладаються на дане відомство, а саме: «1) організація і координація діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки; 2) участь у розробленні та реалізації державної політики щодо боротьби зі злочинністю; 3) забезпечення запобігання злочинам, їх виявлення, припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які вчинили злочини; вжиття заходів до усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень; 4) організація охорони та оборони особливо важливих державних об'єктів; 5) забезпечення реалізації державної політики щодо громадянства; 6) забезпечення проведення паспортної, реєстраційної та в межах своїх повноважень міграційної роботи; 7) організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху; 8) здійснення на договірних засадах охорони майна незалежно від форми власності» [309]. Зазначені завдання визначають повноваження та специфіку діяльності Міністерства

внутрішніх справ України. В контексті проведеного нами дослідження та зважаючи на симптоми проблеми досліджуваної державної політики та місце даного відомства в гарантуванні економічної безпеки, пропонуємо розширити напрями діяльності Міністерства внутрішніх справ задля підвищення ефективності правоохоронної системи в цілому. Пропонуємо доповнити представлене положення наступними положення, що характеризують виконання завдань Міністерства:

1. В частині удосконалення інформаційно-комунікаційної системи реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності:

- координує взаємодію між органами внутрішніх справ щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, зокрема в сфері господарської діяльності;

- координує взаємодію правоохоронних органів з іншими центральними органами виконавчої влади для виявлення, розкриття та розслідування злочинів, зокрема в сфері господарської діяльності;

2. В частині міжнародної співпраці:

- організовує і забезпечує співпрацю правоохоронних органів з міжнародними поліцейськими організаціями;

- організовує і забезпечує співпрацю правоохоронних органів з правоохоронними органами зарубіжних країн;

3. В частині забезпечення інформаційної безпеки правоохоронної системи:

- здійснює організаційні, інформаційні, технічні, профілактичні, навчальні, забезпечуючі заходи щодо інформаційної безпеки правоохоронних органів та правоохоронців;

- формує систему протоколів щодо забезпечення кібербезпеки правоохоронних органів та правоохоронних процесів;

4. В частині міжвідомчої взаємодії:

- приймає участь в розробці заходів з підвищення рівня економічної безпеки держави.

Міністерство юстиції України в своїй діяльності керується Постановою [358] від 2014 р., відповідно до якої його завданнями є: «1) забезпечення формування та реалізація державної правової політики, політики з питань банкрутства; 2) забезпечення формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства, створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; 3) здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги; 4) забезпечення самопредставництва Мін'юсту як органу державної влади, який у випадках, передбачених законом, бере участь

у справах та діє у судах України від імені та в інтересах держави, зокрема через територіальні органи Мін'юсту; здійснення захисту інтересів України у Європейському суді з прав людини, під час урегулювання спорів і розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземних суб'єктів та України; 5) експертне забезпечення правосуддя; 6) організація роботи нотаріату; 7) запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; нотаріусів; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги; осіб, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами); 9) здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань» [358]. В контексті реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності пропонуємо розширити напрями діяльності даного міністерства за наступними положеннями:

1. В частині удосконалення інформаційно-комунікаційної системи реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності:

- розробляє систему правового регулювання формування інформаційно-комунікаційної системи правоохоронної діяльності;

- здійснює експертизу нормативно-правових актів з налагодження взаємодії між правоохоронними органами та учасниками правоохоронних процесів;

- приймає участь у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, зокрема в сфері господарської діяльності, в межах своїх повноважень;

2. В частині міжнародної співпраці:

- здійснює експертизу договорів про співпрацю правоохоронних органів з міжнародними поліцейськими організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн;

3. В частині забезпечення інформаційної безпеки правоохоронної системи:

- встановлює напрями розкриття інформації про правоохоронні процеси, зокрема запобігання та протидії економічній злочинності;

- формує систему правових протоколів та регламентів щодо забезпечення кібербезпеки правоохоронних органів та правоохоронних процесів;

4. В частині міжвідомчої взаємодії:

- приймає участь в розробці заходів з підвищення рівня економічної безпеки держави.

Таким чином, Міністерство внутрішніх справ України та Міністерство юстиції України є ключовими суб'єктами формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності. Визначені напрями трансформації їх діяльності стосуються формування нових механізмів вирішення назрілих проблем, які дозволять підвищити ефективність та результативність правоохоронної системи.

Вагоме значення у формуванні комплексної системи запобігання та протидії економічній злочинності для гарантування економічної безпеки займає діяльність центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику в економічній сфері та ключових галузях економіки. Вважаємо, що їх роль і значення в забезпеченні економічної безпеки в контексті подолання економічної злочинності є вкрай важливою. В контексті зазначеного пропонуємо визначити їх місце в даному процесі, що полягає в наступному:

- постійний моніторинг за економічною злочинністю в частині внесення змін в систему регулювання економічної діяльності в державі для криміналізації чи декриміналізації окремих правопорушень в господарській діяльності;

- здійснення оцінки впливу економічної безпеки держави за її складовими та встановлення впливу економічної злочинності;

- приймати участь в розробці заходів з підвищення рівня економічної безпеки держави;

- здійснювати експертизу нормативно-правових актів на предмет впливу на економічну безпеку держави;

- організовувати та забезпечувати співпрацю з правоохоронними органами щодо запобігання та протидії економічній злочинності.

Такі органи центральної виконавчої влади як Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство фінансів України, виконують сукупність функцій забезпечення реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, зокрема: забезпечення інформаційної безпеки та впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в правоохоронні процеси; забезпечення міжнародної співпраці; підготовка та перепідготовка кадрів для правоохоронної системи; забезпечення громадського здоров'я; фінансове забезпечення реалізації правоохоронної функції.

Таким чином, на основі проведеного дослідження діяльності суб'єктів формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки України, обґрунтовано напрями трансформації центральних органів виконавчої влади. Трансформація їх діяльності визначена в контексті запропонованих напрямів та об'єктів державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки; в сфері трансформації економічної діяльності; в сфері профілактики економічної злочинності; в сфері діяльності суб'єктів реалізації правоохоронної функції; в сфері формування інформаційно-комунікаційної системи; в сфері міжнародної співпраці; в сфері безпеки процесу реалізації державної політики; в сфері підготовки кадрів. Запропоновано, органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику запобігання та протидії економічній злочинності, групувати наступним чином: органи центральної виконавчої влади, що безпосередньо реалізують державну політику в сфері запобігання та протидії економічній злочинності; органи центральної виконавчої влади, що є регуляторами економічної діяльності; органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику в сферах, що формують забезпечення реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Запропоновано напрями розширення їх діяльності в контексті їх місця та ролі в реалізації досліджуваної політики.

10.2. Місце суб'єктів державного фінансового контролю у системі запобігання та протидії економічній злочинності

Економічна безпека як і будь-яка інша складна система, має певні базові основи, функціональні складові та забезпечувальний апарат. У складі останнього слід виокремлювати фінансово-контрольну компоненту, яка відіграє важливу та унікальну превентивну і первинну роль у виявленні економічних злочинів.

Питання участі фінансово-контрольних суб'єктів різного спрямування у подоланні економічної злочинності розглядалось у поодиноких працях двох авторів: професора Д.О. Грицишена та науковця А.А. Опанасюка.

Перший автор в своєму ґрунтовному дослідженні розвинув позиції інституалізації «державної фінансово-контрольної діяльності як інструменту боротьби з економічною злочинністю через формування

власне дефініції останньої, під якою пропонується розуміти процес ідентифікації відповідних інститутів, формалізації та систематизації фундаментальних положень (об'єкт, мета, принципи, функції, завдання, форми, норми) такої діяльності цих інститутів, зокрема та загалом або в контексті відповідного фокусного запиту; ідентифікацію та систематизацію інституційних засад щодо кожного з виокремлених інститутів такої діяльності; генерування матриці інституалізації власне державної фінансово-контрольної діяльності як інструменту боротьби з економічною злочинністю, яка включає мету, предмет, об'єкти, суб'єкти, принципи, функції, завдання, форми та норми» [67].

Другий автор здійснив розвиток забезпечувальних фінансово-контрольних положень щодо запобігання та протидії економічній злочинності за такими напрямками в частині: «дослідження економічної злочинності в контексті базової розбудови аудиту як дієвого практичного інструменту системи запобігання та протидії завдяки: доказу впливу економічної злочинності не тільки на правову, економічну сфери, але й на: соціальну, морально-етичну та політичну сфери; формування визначення економічної злочинності як тяжкого загрозливого та руйнівного для всього суспільства соціально-економічного та кримінально-правового явища, що формується унаслідок суспільно небезпечної позазаконної корисливої цілеспрямованої діяльності інституціональних суб'єктів в процесі економічних відносин з метою отримання злочинним шляхом різноманітних матеріальних та нематеріальних благ різних форм власності; сформованої розгорнутої класифікації економічних злочинів; ідентифікації ролі аудиту як специфічного інструменту системи запобігання та протидії економічній злочинності в межах фінансового контролю, під яким пропонується розуміти сукупність різнорідних контрольних заходів, що здійснюються відповідними суб'єктами контролю в фінансовій, господарській, бюджетній, податковій, митній сферах економіки країни та її інституційних одиниць, з метою забезпечення дотримання вітчизняного законодавства та інших нормативно-правових актів відповідної сфери дії; він виступає одним з найважливіших інструментів системи запобігання та протидії економічній злочинності; при цьому останню визначено як сукупність видових заходів в межах загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального та віктимологічного її сегментів, спрямованих на попередження, усунення і блокування економічної злочинності та механізмів і інструментів їх реалізації; при цьому до складу механізмів віднесено фінансово-економічний, організаційно-управлінський, кримінально-правовий, до складу інструментів – фінансові розслідування, фінансовий моніторинг, фінансовий контроль;

інституалізації аудиту як практичного інструменту системи запобігання та протидії економічній злочинності на підставі ідентифікації і таксономії інститутів вказаного напрямку аудиту за мега-, макро-, мезо-, мікро- та наноекономічними рівнями; сегментарної розбудови кластерних позицій за кожною з інституцій; проведеного моніторингу спеціалізованих норм аудиту як практичного інструменту системи запобігання та протидії економічній злочинності на мега-, макро-, мезо-, мікро- та нано-економічних рівнях; умотивування внесення змін до проекту Закону України «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю» в частині термінологічної та змістовної складової» [290].

Попри ґрунтовність проведених досліджень вищевказаних авторів залишилися не чітко вираженими напрями функціонального впливу фінансово-контрольного забезпечення на процес боротьби з економічною злочинністю в контексті забезпечення економічної безпеки; окрім того, встановлений незадовільний рівень економічної злочинності, а отже і економічної безпеки потребує перегляду функціонального навантаження основних інститутів фінансово-контрольного забезпечення боротьби з економічною злочинністю в контексті забезпечення економічної безпеки.

Вивчення сегменту фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності потребує глибинного розуміння власне поняття економічної злочинності, яке найбільш детально було представлено в працях професора Д.О. Грицишена та науковця А.А. Опанасюка. Перший характеризував економічну злочинність в багатоплощинному вимірі [67]. Другий, опанувавши широкий спектр підходів до економічної злочинності, на підставі інституційної теорії навів наступне визначення економічної злочинності: «тяжке, загрозливе та руйнівне для всього суспільства соціально-економічне та кримінально-правове явище, що формується унаслідок суспільно небезпечної позазаконної корисливої цілеспрямованої діяльності інституціональних суб'єктів в процесі економічних відносин з метою отримання злочинним шляхом різноманітних матеріальних та нематеріальних благ різних форм власності» [290, с. 38]. Слід зауважити, що вказаний автор запропонував цікавий розподіл інструментарію системи запобігання та протидії економічній злочинності, зокрема в межах фінансово-економічного, організаційно-управлінського та кримінально-правового механізмів останньої, виокремлено фінансові інструменти, до яких автором віднесено фінансові розслідування, фінансовий моніторинг, фінансовий

контроль [80, с. 78]. Розгляд та предметне опрацювання змісту такого інструментарію свідчить про те, що фінансові розслідування носять характер основного функціонального інструментарію, а фінансовий контроль та моніторинг – забезпечувального.

На підставі вищевказаного, під інструментальним фінансово-контрольним забезпеченням економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності пропонується розуміти сукупність заходів в межах фінансового контролю та моніторингу, спрямованих на суцільний перманентний контроль вартісних показників діяльності економічних суб'єктів з метою виявлення, припинення та запобігання економічній злочинності в країні.

Питання деталізації функціонального навантаження інструментального фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності потребує опрацювання функціональних положень основних його суб'єктів.

На сьогодні склад таких суб'єктів був успішно ідентифіковано представниками Житомирської наукової школи в сфері державного управління національною безпекою. Так, професори Д.О. Грицишен, С.В. Свірко, І.В. Супрунова в своїх працях обґрунтували розширений склад таких інституцій, а саме: Рахункова палата України та відповідні органи в компетенції Міністерства фінансів України: Державна аудиторська служба України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна казначейська служба України, Державна служба фінансового моніторингу, суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Опрацювання підходів до їх функціональних повноважень іншими авторами свідчить про такі підходи (табл. 10.3).

Таблиця 10.3

Функціональні повноваження державних органів фінансово-контрольної діяльності у боротьбі з економічною злочинністю

<i>Державний інститути</i>	<i>Функції щодо боротьби та подолання економічної злочинності</i>
Рахункова палата	контрольна, захисна, інформаційна
Державна аудиторська служба України	контрольна, захисна, інформаційна
Державна податкова служба України	контрольна, захисна, інформаційна
Державна митна служба України	контрольна, захисна, інформаційна
Державна казначейська служба України	контрольна, захисна, інформаційна
Державна служба фінансового моніторингу	забезпечувальна, захисна, аналітична, інформаційна

Джерело: на підставі [67; 81].

Ідентифікація суб'єктів державного фінансового контролю та моніторингу в межах діяльності із запобігання та протидії економічній злочинності має відбуватись в межах вітчизняного законодавства, при цьому визначальними в своїх первинних позиціях виступають Закони України: «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «Про Рахункову палату», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також Податковий кодекс України [367; 370; 345; 308; 268]. Опрацювання цих нормативних документів свідчить про таку акцентну увагу вказаних документів на питаннях економічних правопорушень.

Перший нормативно-правовий акт – Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» – регламентує вищевказані засади, у тому числі підгрунтя діяльності органу державного фінансового контролю – Державної аудиторської служби України (табл. 10.4).

Таблиця 10.4

*Положення щодо економічної злочинності в
Законі України «Про основні засади здійснення державного
фінансового контролю в Україні»*

Структурний компонент	Зміст положень структурного компонента
1	2
Стаття 2	Визначено головні завдання органу державного фінансового контролю, а саме: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують / отримували кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують / використовували державне чи комунальне майно, за дотриманням бюджетного законодавства, дотриманням законодавства про закупівлі, діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні
Стаття 3	Наведено визначення державного фінансового аудиту як різновиду державного фінансового контролю, що полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю

Продовження табл. 10.4

1	2
Стаття 4	Наведено визначення інспектування як ревізії, що полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб
Стаття 5	Визначено поняття перевірки закупівель, що полягає у документальному та фактичному аналізі дотримання замовником законодавства про закупівлі
Стаття 7	Встановлено міжінституційні зв'язки органу державного фінансового контролю, які включають координацію діяльності такого органу з органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, фінансовими органами, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, іншими контролюючими органами, органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України. Орган державного фінансового контролю зобов'язаний надавати Бюро економічної безпеки України відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення
Стаття 8	Визначено основні функції органу державного фінансового контролю, в тому числі в контексті об'єкту даного дослідження
Стаття 10	Визначено права органу державного фінансового контролю, у тому числі в контексті об'єкту даного дослідження
Стаття 11	Закріплено умови проведення позапланової виїзної ревізії і підконтрольних установах, у тому числі через доручення, отримане від Кабінету Міністрів України, Офісу Генерального прокурора, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, Національної поліції України, СБУ, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, в якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю: Позапланова виїзна ревізія може здійснюватися лише за наявності підстав для її проведення на підставі рішення суду; Обмеження у підставах проведення ревізій, визначені цим Законом, не поширюються на ревізії, що проводяться на звернення підконтрольної установи, або ревізії, що проводяться після повідомлення посадовим особам підконтрольних установ, що ревізуються, про підозру у вчиненні ними кримінального правопорушення
Стаття 12	Описано обов'язки працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень чинного законодавства, зокрема: передавати правоохоронним органам матеріали ревізій, повідомляти про виявлені зловживання і порушення державним органам і органам, уповноваженим управляти державним майном, повідомляти правоохоронні органи про вилучення документів у зв'язку з їх підробкою та виявленими зловживаннями

Джерело: на підставі [367].

Другий законодавчий акт – Закон України «Про Рахункову палату» – містить роз'яснення щодо повноважень вищого органу державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) – Рахункової палати України (табл. 10.5).

Таблиця 10.5

*Положення щодо економічної злочинності в Законі України
«Про Рахункову палату»*

<i>Структурний компонент</i>	<i>Зміст положень структурного компонента</i>
Стаття 4	Закріплено заходи державного зовнішнього фінансового контролю, як то фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів
Стаття 7	Визначено повноваження Рахункової палати, у тому числі в контексті об'єкту даного дослідження
Стаття 25	Описано порядок проведення засідань Рахункової палати у формі відкритих слухань, за винятком оприлюднення під час засідання інформації, що може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню кримінальних правопорушень; за цих обставин можуть проводитися закриті засідання Рахункової палати
Стаття 30	Визначено порядок оприлюднення інформації про діяльність Рахункової палати в формі щорічної звітності, в якій, у тому числі зазначається: проведені останньою контрольні заходи з обов'язковим зазначенням виявлених відхилень, недоліків і порушень, а також переданих до правоохоронних органів матеріалів щодо виявлених ознак кримінальних або адміністративних правопорушень і вжитих правоохоронними органами заходів реагування
Стаття 41	Закріплено комунікаційні зв'язки Рахункової палати з іншими правоохоронними органами, зокрема остання, унаслідок заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) та наявності ознак кримінального або адміністративного правопорушення, протягом семи днів повинна повідомити про них органи Бюро економічної безпеки України та інші відповідні правоохоронні органи

Джерело: на підставі [370].

Опрацювання положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» дозволило визначити такі положення щодо економічної злочинності в контексті спеціально уповноваженого органу державного фінансового моніторингу – Державної служби фінансового моніторингу, а також інших суб'єктів державного фінансового моніторингу (табл. 10.6).

Таблиця 10.6

*Положення щодо економічної злочинності в Законі України
«Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,
одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та
фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»*

Структурний компонент	Зміст положень структурного компонента
1	2
Стаття 1	Визначення термінів, у тому числі: державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог цього закону та іншого законодавства у сфері запобігання та протидії; державний фінансовий моніторинг спеціально уповноваженого органу – сукупність заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції, що подається до спеціально уповноваженого органу суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та / або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та / або з іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії; державний фінансовий моніторинг інших суб'єктів державного фінансового моніторингу – сукупність заходів, що вживаються Національним банком України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Міністерством юстиції. Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Міністерством цифрової трансформації та спеціально уповноважений органом, і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії
Стаття 2	Описано сферу застосування Закону та порядок інформування суб'єктами первинного фінансового моніторингу клієнтів про обробку перших персональних даних з відповідною метою
Стаття 3	Закріплено основні принципи запобігання та протидії економічним злочинам
Стаття 4	Визначено законодавство в сфері запобігання та протидії економічній злочинності
Стаття 5	Встановлено дії, що належать до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховування чи маскування незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, змін їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом
Стаття 5.1	Визначено порядок фіксації інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структурну власність в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
Стаття 6	Закріплено поняття системи та суб'єктів фінансового моніторингу

Продовження табл. 10.6

1	2
Стаття 7	Закріплено застосування ризик-орієнтованого підходу
Стаття 8	Визначено завдання, обов'язки та права суб'єкта первинного фінансового моніторингу
Стаття 10	Описано особливості діяльності спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу
Стаття 11	Прописано порядок належної перевірки
Стаття 12	Визначено посилені заходи належної перевірки клієнта
Стаття 13	Визначено спрощені заходи належної перевірки
Стаття 14	Ідентифіковано інформацію, що супроводжує платіжну операцію або переказ віртуальних активів
Стаття 15	Прописано умови відмови від встановлення (підтримання) ділових відносин, проведення фінансової операції
Стаття 16	Визначено порядок подання інформації з питань фінансового моніторингу спеціально уповноваженому органу
Стаття 17	Обмін інформацією з питань фінансового моніторингу в межах групи
Стаття 18	Повноваження та обов'язки суб'єктів державного фінансового моніторингу
Стаття 19	Комплексна адміністративна звітність у сфері запобігання та протидії легалізації (вілмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення
Стаття 20	Визначено порогові фінансових операцій
Стаття 21	Ідентифіковано склад підозрілих фінансових операцій (діяльність)
Стаття 22	Прописано порядок замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням
Стаття 23	Прописано порядок зупинення фінансових операцій
Стаття 24	Закріплено порядок формування переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції
Стаття 25	Визначено завдання та функції спеціально уповноваженого органу
Стаття 26	Закріплено політичну незалежність спеціально уповноваженого органу
Стаття 27	Прописано права спеціально уповноваженого органу
Стаття 28	Описано порядок проведення національної оцінки ризиків
Стаття 29	Визначено джерела інформації, необхідної для проведення національної оцінки ризиків
Стаття 30	Описано загальні засади міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії
Стаття 31	Закріплено повноваження державних органів щодо забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії та порядок їх реалізації
Стаття 32	Визначено відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії
Стаття 33	Визначено відповідальність за неподання інформації спеціально уповноваженому органу
Стаття 34	Визначено відповідальність за несвоєчасне подання інформації спеціально уповноваженому органу
Стаття 35	Закріплено порядок відновлення прав і законних інтересів
Стаття 36	Прописано контроль за виконанням законів у сфері запобігання та протидії

Джерело: на підставі [345].

Податковий кодекс України закріплює положення щодо ужиття відповідних «заходів контролюючими органами (податковими та митними органами) до виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, щодо відповідності законодавству» [308].

Отже, прямими суб'єктами інструментального фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності слід визнати Державну аудиторську службу України, Рахункову палату, Державну службу фінансового моніторингу, Державну податкову службу України, Державну митну службу України. Щодо наведеного складу суб'єктів в таблиці 10.3, варто зазначити, що Державна казначейська служба України не виконує фінансово-контрольні функції, а здійснювані нею контрольні процедури під час реєстрації зобов'язань розпорядників бюджетних коштів здійснюються в межах облікового процесу, який виконує крім управлінської та інформаційної функції, ще й контрольну [125; 316; 354; 404].

Розглянемо більше детально функціональні повноваження вищевказаних органів державної влади відповідно до нормативно закріплених їх функціональних положень [268; 308; 345; 353; 355; 356; 367; 370]. Внаслідок опрацювання вихідних положень, узагальнено коло завдань, повноважень, прав та обов'язків Державної аудиторської служби України, Рахункової палати, Державної служби фінансового моніторингу, Державної податкової служби України, Державної митної служби України. Їх аналіз в контексті об'єкту дослідження вказує на необхідність посилення усталеного функціонального навантаження вказаних державних органів на виконання актуальних завдань із запобігання та боротьби з економічною злочинністю, як то: розширення та посилення інформаційних взаємозв'язків суб'єктів функціонального та забезпечувального інструментарію, їх кооперації з метою адресної взаємодії. Йдеться про необхідність налагодження перманентного оперативного процесно-інформаційного взаємозв'язку між вищевказаними контрольними суб'єктами та відповідними правоохоронними органами, як то: Національна поліція України, Служби безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України. Важливим в контексті захисту та забезпечення економічної безпеки також є формування стійких інформаційних каналів передачі закритих даних щодо економічних злочинців не тільки правоохоронним органам, а й головному координаційному органу з питань національної

безпеки – Раді Національної безпеки та оборони України – для формування відповідних санкцій, у тому числі в умовах збройної агресії проти нашої країни. З цією метою доречним було б створення внутрішньовідомчого міждержавного реєстру економічних злочинців. З метою реалізації цих положень пропонується закріпити у функціональних нормативно-правових актах вищеперерахованих органів фінансового контролю та моніторингу, зокрема: Законах України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «Про Рахункову палату», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Податковому кодексі України, Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну аудиторську службу України», «Про затвердження Положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України», «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України», положення щодо взаємодії з функціональними правоохоронними та безпековими органами в процесі виявлення економічних правопорушень у наслідок проведених контрольних дій на дієвому та інформаційному рівнях.

Отже, враховуючи виклики сьогодення, геополітичні тенденції, умови розвитку економіки країни, пропонується наступний склад функцій фінансово-контрольних інститутів в сфері запобігання та боротьби з економічною злочинністю задля забезпечення економічної безпеки (табл. 10.7).

Таблиця 10.7

Функції суб'єктів інструментального фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності

<i>Державний інститут</i>	<i>Функції щодо боротьби та подолання економічної злочинності</i>
<i>Рахункова палата</i>	контрольна, управлінська, захисна, безпекова, комунікаційна, коопераційна
<i>Державна аудиторська служба України</i>	контрольна, управлінська, захисна, безпекова, комунікаційна, коопераційна
<i>Державна податкова служба України</i>	контрольна, управлінська, захисна, безпекова, комунікаційна, коопераційна
<i>Державна митна служба України</i>	контрольна, управлінська, захисна, безпекова, комунікаційна, коопераційна
<i>Державна служба фінансового моніторингу</i>	контрольна, управлінська, захисна, безпекова, комунікаційна, коопераційна

Джерело: на підставі [268; 308; 345; 353; 355; 356; 367; 370].

За цих умов функціонального навантаження інструментального фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічної злочинності набуває наступного вигляду:

- контрольний функціональний вектор – забезпечує здійснення фінансового контролю та моніторингу, спрямованих на суцільний перманентний контроль вартісних показників діяльності економічних суб'єктів з метою виявлення, припинення та запобігання економічної злочинності в країні;

- управлінський функціональний вектор – забезпечує управління процесами як запобігання та боротьби з економічною злочинністю, так і економічною безпекою країни в цілому;

- захисний функціональний вектор – забезпечує захист державного та недержавного майна, що сприяє посиленню економічної безпеки країни;

- безпековий функціональний вектор – забезпечує посилення національної безпеки через досягнення оптимального рівня її складової – економічної безпеки;

- комунікативний функціональний вектор – забезпечує формування, опрацювання, обмін, передачу необхідної інформації щодо випадків правопорушень в сфері економічних злочинів, виявлених під час проведення контрольних дій;

- коопераційний функціональний вектор – забезпечує досягнення синергійного ефекту від встановлення стійкої міжвідомчої взаємодії суб'єктів функціонального та забезпечувального інструментарію;

Запропоновані положення відображають потреби практичної сфери запобігання, протидії та боротьби з економічною злочинністю в контексті фокусної уваги економічної безпеки та її запити до інструментальної забезпечувальної фінансово-контрольної складової. Реалізація на практиці обґрунтованих пропозицій сприятиме зміцненню системи запобігання, протидії та боротьби з економічною злочинністю, а отже призведе до оптимізації рівня економічної безпеки та подальшому його підвищенню.

10.3. Трансформація діяльності суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи

В умовах суспільних трансформацій вагоме значення надається питанням реформування системи інституцій, на які покладено правоохоронну функцію. Відповідно, при реформуванні кримінального законодавства, євроінтеграційних процесах та суспільних змінах є потреба в трансформації системи правоохоронних органів та органів державної влади, що виконують правоохоронну функцію. Сьогодні актуалізується питання як трансформації діяльності даних суб'єктів, так і розвитку системи комунікації між ними, міжнародними поліцейськими організаціями та створення спільних слідчих груп щодо розслідування кримінальних правопорушень проти економічної системи, що становлять загрозу національній безпеці.

«На відміну від інших систем державних органів, система правоохоронних органів не має традиційної організаційної побудови, як, наприклад, система органів виконавчої влади, а являє собою цілісну сукупність, системоутворюючим чинником якої є функціональний критерій – безпосередньо правоохоронна діяльність, що визначено їх спільним функціональним призначенням, хоча це й не виключає наявності відповідних органів (чи повноважень у певних державних структур) координаційної спрямованості щодо діяльності правоохоронних органів. Так, в Україні відсутній такий державний орган, як, наприклад, міністерство правоохоронних органів України, але при цьому в нашій державі діють Рада національної безпеки і оборони України та Координаційний комітет при Президенті по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, які, перш за все, здійснюють координаційну роль в діяльності правоохоронних органів України з метою поліпшення реалізації правоохоронними органами завдань по забезпеченню та захисту прав громадян. Саме об'єднаність перш за все своїм функціональним призначенням та координаційний зв'язок між правоохоронними органами виступає особливістю організаційної побудови системи правоохоронних органів» [432].

В науковій літературі з проблем кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального права не існує єдиного підходу щодо виокремлення системи правоохоронних органів та формування ознак їх діяльності, які визначають приналежність тих чи інших органів державної влади до правоохоронних органів та органів, що реалізують правоохоронну функцію.

Кучук А.М. [226] пропонує виділяти наступні ознаки правоохоронних органів: 1) діяльність зазначених органів має бути по

суті правоохоронною та відповідати принципам охорони; 2) ці органи мають здійснювати функції та виконувати завдання, покладені суспільством та державою на суб'єктів правоохоронної діяльності; 3) питома вага правоохоронної діяльності у загальному обсязі діяльності таких органів має бути досить вагомою; 4) зазначені органи мають бути наділені державно-владними повноваженнями та, відповідно, правом застосування державного примусу. Зазначені ознаки мають загальний характер та не вказують на специфіку правоохоронної діяльності, а в більшій мірі характеризують органи державної влади, яким характерно виконання правоохоронної функції держави.

Бородін Д.І. розширює спектр ознак, зокрема щодо забезпечення реалізації правоохоронної функції та кадрового складу. В цілому запропонований перелік ознак є наступним: «1) визначальним у його діяльності є виконання принаймні однієї, чи, як правило, кількох головних правоохоронних функцій; 2) виконання ним вказаних функцій потребує специфічного організаційного, правового, кадрового, матеріально-технічного, військового та тилового (зокрема, забезпечення озброєнням, боєприпасами, спеціальними засобами, криміналістичною і спеціальною технікою, речовим та іншими видами майна), фінансового, інформаційного, наукового та іншого забезпечення; 3) до працівників цього органу законодавством пред'являються спеціальні вимоги щодо ділових і моральних якостей, стану здоров'я, рівня освіти, відсутності судимості тощо; 4) з метою ефективного виконання своїх обов'язків працівники цього органу: наділяються згідно законодавства різноманітними специфічними правами; мають згідно законодавства пільги, які компенсують додаткові навантаження і необхідність ризикувати життям та здоров'ям як своїм, так і членів сім'ї, а також підлягають підвищеному правовому захисту; мають встановлені законодавством зовнішні ознаки належності до правоохоронних органів (форму, знаки розрізнення, посвідчення, зброю, що може носитися відкрито)» [34].

Лапкін А.В. визначає такий перелік ознак правоохоронних органів: 1) це державний орган, спеціально утворений для охорони права; 2) організовується і діє на основі спеціального закону або інших нормативних актів; 3) здійснює свої повноваження з дотриманням встановлених законом процедур (процесуальної форми); 4) наділений державно-владними повноваженнями; 5) наділений повноваженнями в застосування державного примусу. Зазначені ознаки потребують додаткового обґрунтування в частині їх змісту [230].

Загуменна Ю. обґрунтовує діяльність правоохоронних органів наступними ознаками: 1) зазначені органи законодавчо

уповноважуються на виконання правоохоронної діяльності, яку мають здійснювати із дотриманням встановлених законом правил та процедур; 2) у своїй діяльності правоохоронні органи мають право застосовувати заходи державного примусу до осіб, які вчинили правопорушення; 3) рішення, на законних підставах ухвалені такими органами, є обов'язковими для виконання посадовими особами та громадянами; 4) призначенням таких органів є охорона і захист прав [130].

Юзікова Н.С. зазначає, що ознаками правоохоронних органів є наступні: 1) владний характер захисту суспільних відносин компетентними органами; 2) визначеність діяльності у регламентованих законом процедурних межах і формах; 3) можливість застосування заходів державного примусу; 4) здійснення правоохоронної діяльності спеціально уповноваженими державою органами, які комплектуються кваліфікованими фахівцями, переважно юристами. Характеризуючи правоохоронні органи, ключовою ознакою автор вважає здійснення правоохоронної діяльності, проте, в той же час, ознак та специфіки правоохоронної діяльності не визначає [475].

Ковальська В.В. пропонує наступні ознаки: 1) уповноважуються законом для здійснення правоохоронної функції, у зв'язку з чим наділені відповідною правоохоронною компетенцією; 2) здійснюють свою діяльність із дотриманням встановлених законом правил і процедур; 3) мають право застосовувати заходи державного примусу відносно осіб, які вчинили правопорушення; 4) законні та обґрунтовані рішення, прийняті державними правоохоронними органами, обов'язкові для виконання посадовими особами та громадянами, а їх невиконання призводить до відповідальності [167].

Хамула П.І. визначає такі ознаки як: 1) правоохоронний орган є органом державної влади (державно-владний характер діяльності правоохоронного органу); 2) наявність повноваження на застосування засобів державного примусу; 3) виконання спеціальних повноважень із реалізації правоохоронної функції держави як мета і основний напрям діяльності, що здійснюється на професійній основі; 4) необхідність спеціального матеріально-технічного та кадрового забезпечення діяльності (зброя, спецзасоби, криміналістична техніка тощо); 5) спеціальні вимоги та обмеження щодо кадрового складу, особливий порядок добору і проходження служби, відповідальність, додаткові гарантії діяльності) [458].

Боняк В.О. визначає наступні ознаки правоохоронних органів: 1) становить собою структурно організований колектив державних службовців; 2) створюється державою в особі Українського парламенту, Президента України та Уряду України; 3) державно-владні

повноваження, якими наділений цей колектив державних службовців, що діє згідно правових форм та правових методів; 4) забезпечується матеріальними і фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації правоохоронної функції держави. В більшій мірі, зазначені ознаки характерні більшості органів державної виконавчої влади, що вказує на їх дискусійність та неможливість застосування власне до суб'єктів, що реалізують правоохоронну функцію [129].

Євдокимов В.В. визначаючи напрями державної політики в сфері правоохоронної діяльності, пропонує виділяти наступні ознаки правоохоронних органів: 1) діє на основі спеціального закону та / або інших нормативних актів; 2) здійснює повноваження на основі процесуальної форми; 3) володіє державно-владними повноваженнями та правом на застосування примусу; 4) потребує спеціального забезпечення; наділені правом доступу до державної таємниці та повноваженнями щодо здійснення спеціальних операцій. Специфікою такого підходу є те, що автор вказує на такі властивості як доступ до державної таємниці. Проте не визначає, який саме спеціальний закон регулює їх діяльність [122].

Хробуст О.О. виділяє специфічні ознаки правоохоронних органів, зокрема: 1) правоохоронні органи, які забезпечують реалізацію правоохоронної функції держави створюють органи державної влади у формі бюро, служби, інспекції, агентства або інших форм, що дозволені законодавством; 2) реалізує державно-управлінські функції в сфері забезпечення громадського порядку, безпеки соціальних систем та запобігання та протидії злочинності у формі процесуальних дій; 3) специфіка діяльність правоохоронних органів передбачає необхідність спеціального забезпечення; 4) за необхідності можуть використовувати заходи державного примусу. Особливість авторського бачення полягає в тому, що визначені організаційні форми створення та функціонування правоохоронних органів [462].

Гаруст Ю.В. та Мельник В.І. пропонують виділяти наступні ознаки: 1) правоохоронний орган є органом державної влади (державновладний характер діяльності правоохоронного органу); 2) наявність повноваження на застосування засобів державного примусу; 3) виконання спеціальних повноважень із реалізації такої правоохоронної функції держави як мета і основний напрямок діяльності, що здійснюється на професійній основі; 4) необхідність спеціального матеріально-технічного та кадрового забезпечення діяльності (зброя, спецзасоби, криміналістична техніка тощо); 5) спеціальні вимоги та обмеження щодо кадрового складу, особливий порядок добору і проходження служби, відповідальність, додаткові

гарантії діяльності). Так, дослідники виділяють специфічну ознаку, а саме: вимоги до кадрового складу, що є досить важливим при реалізації правоохоронної функції [54].

Музичук О.М. дає розширений перелік ознак правоохоронних органів: 1) виконують одну або декілька таких функцій, як: запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, їх припинення та розкриття, розшук осіб, які їх вчинили; охорона особливо важливих державних об'єктів та окремих посадових осіб, передбачених законодавством; оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; охорона громадського порядку і громадської безпеки; виконання кримінальних покарань; контроль за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; протипожежний та цивільний захист населення; нагляд за виконанням законів; 2) функція (функції) є однією з основних (головних, пріоритетних) та виконується ними повсякденно; 3) органи, які виконують правоохоронні функції, для забезпечення виконання покладених на них завдань, наділені правом застосування примусових заходів та засобів (фізичної сили, спеціальних засобів активної оборони та нападу, вогнепальної зброї); 4) як правило, для виконання покладених обов'язків правоохоронні органи наділяються відповідними атрибутами, що дають підстави називати їх силовими структурами або мілітаризованими органами; 5) як правило, з метою забезпечення належного рівня службової дисципліни працівникам правоохоронних органів присвоюються спеціальні звання, видається формений одяг, зброя та інші засоби самозахисту; питання їх дисциплінарної відповідальності регламентуються спеціальними статутами про дисципліну. Специфічними ознаками є особливості службової діяльності правоохоронців [277].

Досить широкий та обґрунтований підхід до виділення ознак правоохоронних органів міститься в монографічному дослідженні [193]: «1) органи державної виконавчої влади, що реалізують одну або декілька правоохоронних функцій; 2) володіє державно-владними повноваженнями в сфері реалізації завдань правоохоронної системи; 3) діяльність направлена на забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку, запобігання та протидії злочинності; 4) наділений правом спеціальних повноважень, що залежить від призначення правоохоронного органу; 5) підпорядковується органам центральної виконавчої влади; 6) може мати право на використання заходів примусу; 7) відповідає принципу аполітичності в управлінні та основній діяльності; 8) діяльність правоохоронних органів має відповідати

законодавству; 9) висуваються особливі умови до кадрового складу; 10) має доступ до державної таємниці відповідного рівня; 11) в окремих випадках може використовувати заходи щодо обмеження конфіденційності громадян, за умови необхідності забезпечення національних інтересів; 12) діяльність правоохоронних органів не повинна порушувати публічних, суспільних та приватних інтересів» [193]. В цілому погоджуючись із зазначеними ознаками, вважаємо за необхідне їх доповнити наступними: 1) діяльність правоохоронних органів направлена на реалізацію кримінально-правової політики держави; 2) у своїй діяльності мають забезпечити застосування норм Кримінального Кодексу України, Кримінально-Виконавчого кодексу України та Кримінально-процесуального Кодексу України.

В кожній країні, зважаючи на специфіку системи безпеки, правова та правоохоронна діяльність визначається специфічним переліком правоохоронних органів. Відповідно функції запобігання та протидії кримінальним правопорушенням покладаються на різні правоохоронні органи, а в окремих випадках можуть створюватись спеціальні органи. Серед досліджуваних країн Центральної та Східної Європи спостерігається різноманітні підходи до формування системи суб'єктів правоохоронної системи.

Система правоохоронних органів Німеччини складається з:

- 16-ти державних поліцейських агенцій. Зазначені агенції функціонують на відповідних землях. Відповідно до Конституційного права Німеччини, державні поліцейські агенції мають певний суверенітет та знаходяться в юрисдикції діяльності федеральних органів влади. Щодо кримінальних правопорушень проти економічної системи, агенції протидіють лише в межах своїх повноважень, що обмежує їх роль та значення;

- Центральна митна слідча група, яка має пряме підпорядкування Федеральному міністерству фінансів Німеччини. Зазначений правоохоронний орган виконує наступні функції щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи: 1) порушення зовнішньо-економічної діяльності; 2) порушення податкового законодавства щодо мита та акцизів; 3) порушення правил єдиного аграрного ринку; 4) легалізація (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом.

- Федеральне управління кримінальної поліції є особливим правоохоронним органом, адже є центральним підрозділом Європолу та знаходиться в прямому підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ. Основними напрямками правоохоронної діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи

є наступні: транснаціональне організоване фальшивомонетництво; протидія кримінальними організованим злочинним групам, що займаються легалізацією (відмиванням) доходів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму;

– Федеральне відомство з охорони конституції, діяльність якого направлена на збір, обробку та аналіз інформації та інших розвідувальних даних щодо загроз державній безпеці. Питання запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи не визначені в нормативних документах;

– Федеральна поліція – «це поліцейська сила, яка підпорядковується Федеральному міністерству внутрішніх справ. Її основні завдання включають: захист кордонів Німеччини; поліція на залізниці; авіаційна безпека; захист федеральних конституційних органів і міністерств; правоохоронні органи у відкритому морі, включаючи захист навколишнього середовища та судноплавство; участь у виконанні поліцейських і не військових завдань у міжнародних місіях під наглядом ООН, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій» [561].

У контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в Німеччині вагоме значення має діяльність Федерального управління кримінальної поліції та Центральної митної слідчої групи. В частині розвитку міжнародно-правової протидії досліджуваним правопорушенням в Україні є потреба в налагодженні співпраці із зазначеними органами як в частині оперативної роботи, так і в частині спільних просвітницьких, інформаційних та інших проєктів.

Правоохоронна система Австрії представлена наступними ключовими інституціями:

– Служба кримінальної розвідки є частиною Генерального директорату громадської безпеки Федерального міністерства внутрішніх справ, метою діяльності якої є протидія глобальній організованій злочинності. Фактично виступає міжнародною платформою в сфері протидії транснаціональним економічним злочинам;

– Управління Служби державної охорони та розвідки. «Обов'язки DSN полягають у захисті конституційних установ Австрії та їх здатності діяти. Додаткова увага приділяється захисту громадян від тероризму та інших ідеологічно чи релігійно мотивованих злочинів, а також боротьбі з екстремізмом і терористичними явищами, розповсюдженням і шпигунством» [525];

– Федеральне антикорупційне бюро. Питання антикорупційної політики Австрії є вкрай важливими в контексті забезпечення

економічної безпеки держави. Ключовими напрямками діяльності бюро є: запобігання (включає, серед іншого, аналіз явищ корупції та розробку відповідних превентивних заходів); освіта (через передачу інформації, а також освітні кампанії та кампанії з підвищення обізнаності); правоохоронні органи (тобто поліція безпеки та розслідування кримінальної поліції); співпраця (з національними та міжнародними інституціями, що працюють у сфері запобігання та протидії корупції, а також обмін передовим досвідом) [514];

– Митна служба Федерального міністерства фінансів, на яку покладено протидію таким видам кримінальних правопорушень як: контрабанда, податкові махінації, фальшивомонетництво.

Запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи в Болгарії покладається на наступні правоохоронні органи:

– Головне управління прикордонної поліції має функції щодо контрабанди як одного з видів правопорушень проти економічної системи;

– Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю у сферах: митного режиму, грошово-кредитної системи, податкової системи, страхування, фальсифікація готівкових грошей та інших платіжних засобів, легалізації (відмивання) доходів, шахрайства;

– Національне митне Агентство здійснює діяльність в сфері протидії: митним правопорушенням, валютним правопорушенням, контрабанді;

– Державне агентство національної безпеки – це спеціалізований правоохоронний орган, що підпорядковується Раді міністрів. Важливою функцією агентства є протидія ризикам і загрозам економічній та фінансовій безпеці Болгарії, а також фінансуванню тероризму;

– Головне управління національної поліції здійснює свою діяльність щодо запобігання, протидії та розкриття злочинів, зокрема в економічній сфері.

Хорватська система правоохоронних органів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, представлена наступними інституціями:

– Управління по боротьбі з відмиванням грошей здійснює свою діяльність за наступними напрямками: аналіз підозрілих транзакцій, комунікація з правоохоронними органами Хорватії щодо протидії, організація інформаційного обміну з іноземними правоохоронними органами, моніторинг за діяльністю фінансових установ;

– Митне управління діє в складі Міністерства фінансів Хорватії, що функціонує з метою «запобігання та розкриття кримінальних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з порушенням митних,

акцизних, податкових та інших правил, а також з метою забезпечення захисту та безпеки суспільства» [690];

- Національна поліція Хорватії виконує окремі напрями запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в частині наступних завдань: кримінологічний аналіз та оцінка безпекової ситуації, оцінка та моніторинг ризиків;

- Податкова адміністрація виконує наступні завдання щодо реалізації правоохоронної функції в досліджуваній сфері: «нормативна діяльність, ведення податкових реєстрів та видача документів, пов'язаних з фактами, які зберігаються в офіційних реєстрах, визначення та присвоєння персональних ідентифікаційних номерів, обмін даними з іншими державними органами та міжнародний обмін даними, оцінка та збір податків та обов'язкових внесків, податковий аудит та нагляд, примусове стягнення, обслуговування платників податків, провадження у справах про правопорушення, контроль за виконанням та розробка законодавства щодо азартних та розважальних ігор» [649].

Правоохоронну функцію в Чеській Республіці виконують наступні інституції:

- Чеська митна адміністрація виконує сукупність функцій, які визначають її місце в протидії правопорушенням проти економічної системи, зокрема: шахрайство з оподаткуванням, контрабанда наркотиків, порушення правил зовнішньої торгівлі зброєю;

- Національна поліція Чехії виконує сукупність завдань, зокрема: «захист безпеки людей і майна, підтримання громадського порядку, боротьбу з тероризмом, розслідування злочинних діянь, захист державних кордонів, захист конституційних принципів Чеської Республіки, забезпечення безпеки іноземних громадян» [678]. Зазначені напрямки діяльності є складовими системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

До правоохоронних органів Естонії відносяться:

- Служба внутрішньої безпеки Естонії, яка здійснює свою діяльність у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в рамках наступних завдань: інформаційна та аналітична діяльність щодо оцінки ризиків і загроз конституційному ладу та суверенітету, протидія розвідувальної діяльності проти держави, протидія тероризму, протидія корупції в державному управлінні;

- Податково-митний департамент, що протидіє організований злочинності, пов'язаний з незаконною економічною діяльністю, що є одним із основних завдань слідчого управління ЕТЦБ, де застосовуються заходи кримінального провадження [687].

Угорська правоохоронна система представлена наступними інституціями:

- Центр боротьби з тероризмом. Має сукупність процесуальних функцій щодо боротьби з тероризмом, а також виконує сукупність завдань, що стосуються протидії фінансуванню тероризму;

- Національна поліція Угорщини – здійснює свою діяльність за наступними напрямками: «здійснення повноважень загального органу карного розшуку, попередження та розкриття злочинів; здійснення повноважень органу у справах про дрібні правопорушення; органи дорожнього руху та завдання з контролю за дорожнім рухом; завдання правоохоронних органів щодо забезпечення громадського порядку; забезпечення захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та осіб, які здійснюють провадження; захист осіб, важливих для інтересів Угорщини; охорона визначених об'єктів; охорона державного кордону» [611];

- Національне податкове та митне управління – виконує правоохоронну функцію в межах розслідування злочинів в сфері економіки та фінансів, що чинить безпосередню шкоду державному бюджету та фінансам.

Латвійська правоохоронна система представлена наступними інституціями:

- Державна поліція, що виконує сукупність завдань щодо розслідування різних видів злочинів, зокрема проти економічної системи;

- Департамент податкової та митної міліції. Служби державних доходів, який має сукупність повноважень щодо протидії наступним кримінальним правопорушенням проти економічної системи: ухилення від сплати податків; податкове шахрайство; відмивання грошей; митні правопорушення: (а) недекларування або неправдиве декларування готівки; б) контрабанда (прихована контрабанда (товарів, цінностей) через національні кордони та зовнішні кордони ЄС; товари, цінності, що перевозяться таким чином); в) несанкціоновані дії з товарами та іншим цінним майном, що підлягає митному оформленню; г) незаконне зберігання, переміщення та утилізація нафтопродуктів; д) незаконне зберігання, переміщення та утилізація алкогольних напоїв і тютюнових виробів; е) ухилення від подання декларації; є) несанкціоноване виготовлення, ремонт, придбання, зберігання, носіння, перевезення, пересилання та реалізація вогнепальної зброї, її складових частин, боєприпасів до неї, пневматичної зброї великої потужності, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також порушення правил утилізації; ж) несанкціоноване виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та пересилання наркотичних і психотропних речовин (переміщення через

державний кордон товарів і речовин, обіг яких заборонено або спеціально регульовано); і) підробка документа, печатки і штампа та використання та знищення підробленого документа, печатки і штампа) [718];

– Бюро із запобігання та боротьби з корупцією в частині злочинності проводить наступну діяльність: «протидія корупції шляхом проведення слідчих та оперативних дій щодо виявлення кримінальних правопорушень корупційного характеру, передбачених Кримінальним кодексом, в органах державної влади» [548];

– Служба державної безпеки Латвії в контексті специфіки об'єкту даного дослідження здійснює сукупність заходів щодо забезпечення захисту економічних інтересів держави.

Правоохоронними органами Литви, на які покладаються завдання запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи:

– Служба розслідування фінансових злочинів – правоохоронний орган, що здійснює оперативні заходи, розкриття, попередження та проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти фінансової системи. Зокрема, до компетенції даного органу входить протидія доходам отриманих злочинним шляхом, а також здійснення контрольних заходів щодо законності використання фінансової підтримки Європейського Союзу;

– Служба спеціальних розслідувань виконує наступні завдання: «1) здійснює розвідувальну діяльність щодо розкриття злочинів корупційного характеру; 2) проводить опитування та попереднє розслідування; 3) збирає, зберігає, аналізує та узагальнює інформацію про корупцію та пов'язані з нею соціально-економічні явища; 4) спільно з іншими державними органами та організаціями громадянського суспільства впроваджує заходи з боротьби зі злочинністю та запобігання злочинності та антикорупційні освітні програми» [714];

– Департамент державної безпеки «є державною установою, підзвітною Сейму (парламенту) і президенту, яка відповідає за захист суверенітету Литовської Республіки та її конституційного ладу. Завданням Департаменту є виявлення діяльності, яка становить загрозу безпеці держави, її територіальній недоторканності та цілісності, інтересам держави, її економічному та оборонному потенціалу. Він бореться з такою діяльністю та розслідує її причини засобами, передбаченими законом» [719];

– Митне управління – виконує сукупність завдань щодо протидії злочинам проти економічної системи, зокрема: «досудове розслідування злочинів у сфері митної справи; оперативна діяльність (спостереження,

прослуховування, агентурні операції тощо); розвідка та аналіз; співробітництво на національному та міжнародному рівнях; допомога в митних кримінальних справах відповідно до Неаполітанської конвенції; адміністрування системи управління митними ризиками» [552].

Структура системи правоохоронних органів Польщі є наступною:

- Центральне антикорупційне бюро, яке є спеціалізованим правоохоронним органом Польщі, особливістю діяльності якого, на відміну від ідентичного в Україні, є протидія як державній, так і приватній корупції;

- Митна служба – виконує наступні завдання: «контроль за дотриманням митного законодавства та інших нормативно-правових актів; визначення та стягнення митних і акцизних зборів та інших відповідних податків; співробітництво щодо реалізації спільної сільськогосподарської політики; виявлення, попередження та розкриття митних злочинів і правопорушень та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили ці злочини; збір плати за пальне; мита, пов'язані зі статистикою торгівлі товарами між державами-членами Європейського Союзу (INTRASTAT); контроль законності виконання робіт іноземцями; контроль законності азартних ігор» [702];

- Агентство внутрішньої безпеки – виконує свою місію шляхом розслідування, запобігання та боротьби з серйозними загрозами внутрішній безпеці, такими як шпигунство, міжнародний тероризм, організована злочинність і розповсюдження зброї масового знищення [729];

- Національна поліція – виконує сукупність завдань щодо протидії окремим кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Румунська правоохоронна система представлена наступними правоохоронними органами:

- Національне митне управління, яке виконує наступні завдання: «захист фінансових інтересів ЄС та його держав-членів; захист ЄС від недобросовісної та незаконної торгівлі, одночасно підтримуючи законну підприємницьку діяльність; забезпечення безпеки та безпеки Союзу та його мешканців, а також захист навколишнього середовища, у відповідних випадках у тісній співпраці з іншими органами влади; підтримання належного балансу між митним контролем і сприянням законній торгівлі» [513].

- Генеральна інспекція поліції Румунії одним із завдань має запобігання та протидія організованим та транснаціональній злочинності проти економічної системи;

– Служба розвідки Румунії – виконує сукупність завдань із запобігання та протидії ризикам національній безпеці, в тому числі економічних ризиків.

Правоохоронними органами Словацької Республіки, які проводять діяльність в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи є:

– Митна адміністрація – здійснює свою діяльність в забезпеченні економічних інтересів держави, через протидію незаконним експортно-імпортним операціям, контрабанді, митним і податковим шахрайством;

– Поліція Словацької Республіки – виконує сукупність завдань щодо протидії організованих та тяжкій злочинності, в тому числі економічній, зокрема: підробка грошей, шахрайство.

Правоохоронна система Словенії представлена наступними інституціями:

– фінансове управління Республіки Словенія – виконує сукупність завдань щодо забезпечення фінансових інтересів держави, сприяння легальній економічній діяльності, протидії незаконній торгівлі, а також забезпечення дотримання конкурентного законодавства;

– Управління запобігання відмиванню грошей – «є частиною Міністерства фінансів і почало працювати в 1995 році. Воно отримує, збирає, аналізує та передає дані, інформацію та документацію щодо відмивання грошей та фінансування тероризму. Відповідно до словенського законодавства, про всі операції, які є підозрілими у відмиванні грошей та/або фінансуванні тероризму, слід повідомляти Управлінню» [664].

Аналіз діяльності правоохоронних органів країн Центральної та Східної Європи вказує на відсутність єдиного підходу до структури правоохоронної системи в Країнах Європейського Союзу. Висуваються лише вимоги до протидії кримінальним правопорушенням в різних сферах. Зазначимо, що не в усіх досліджуваних країнах існують правоохоронні органи спеціального призначення, функціями яких є запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Зокрема, такі органи існують в: Словенії, Литві, Латвії, Хорватії. В окремих країнах функціонують спеціальні антикорупційні правоохоронні органи, наприклад, Польща, Латвія, Австрія.

Правоохоронні органи України мають різне призначення, напрями діяльності та організаційно-правові форми. За призначенням правоохоронні органи поділяються на загальні, силові та спеціальні. За напрямками діяльності виділяють органи громадського порядку, державної безпеки та запобігання і протидії кримінальним правопорушенням. За організаційною формою правоохоронні органи поділяються на агентства, бюро, служби, управління.

Функції запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, характерні наступним правоохоронним органам:

1. Служба безпеки України. Відповідно до Закону України про СБУ «На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [374]. Відповідно, в рамках забезпечення державної безпеки на СБУ покладається завдання запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, за умови, що вони становлять загрозу національній безпеці. Проте за результатами проведеного аналітичного дослідження Громадською Організацією «Осяжний обрій» справ, які розслідувалися СБУ за період з 2013 р. по 2020 р. більшість із них не стосувалися державної безпеки. На рис. 10.11 представлено результати даного дослідження.

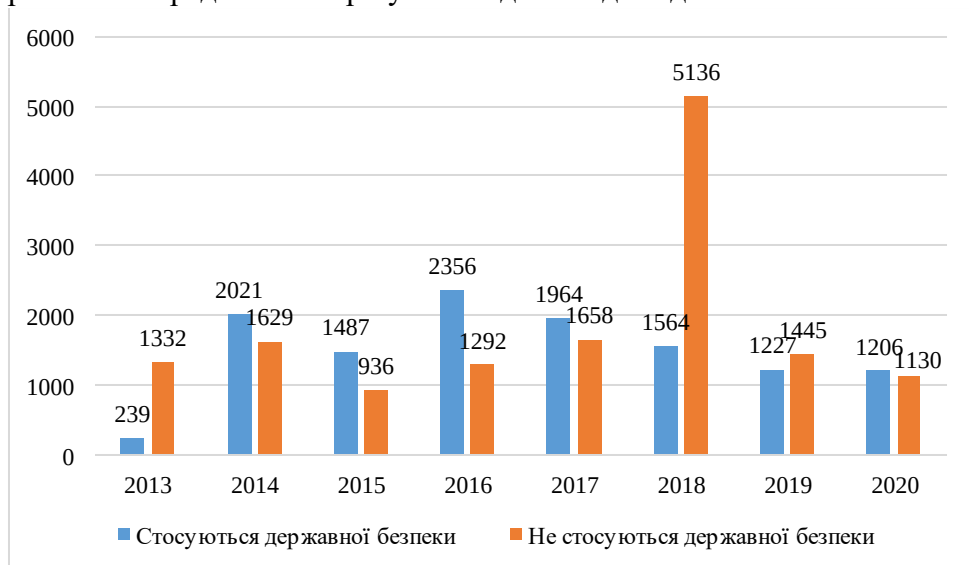

Рис. 10.11. Кримінальні правопорушення, які розслідувалися СБУ та не стосувалися державної безпеки [24]

Переважання справ, які не стосувалися державної безпеки та розслідувалися СБУ спостерігаються в: 2013 р. – 1332 справи, що становить понад 84 %; 2018 р. – 5136 справ, що становить понад 76 %; 2019 р. – 1445 справ, що становить понад 54 %. В цілому ж за досліджувані роки кількість справ, які не визначені як загрози державній безпеці становлять 14558 справ, що становить понад 54 %.

Сфери за якими проводилася діяльність СБУ в досліджуваній період представлено в таблиці 10.8.

Таблиця 10.8

Питома вага Кримінальних правопорушень проти економічної системи в структурі злочинів, що розслідувалися СБУ

Сфера		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Проти економічної системи	Кількість	517	316	366	431	394	412	477	355
	ПВ	32,93	8,66	15,11	11,81	10,88	6,15	17,84	15,20
Разом	100	1570	3650	2423	3648	3622	6697	2674	2336

Кількість Кримінальних правопорушень проти економічної системи, що розслідувалися СБУ за досліджуваній період становили 3268 справ, що становить понад 12 %. Найбільша кількість справ, що пов'язані із кримінальними правопорушеннями проти економічної системи були у 2013 р. та становили понад 517 справ, що складає понад 32 %. В подальших роках питома вага досліджуваних кримінальних порушень не перевищувала 20 %, а в 2014 та 2018 рр. становили менше 10 %.

2. Бюро економічної безпеки є новоствореним спеціалізованим правоохоронним органом, який функціонує з 2021 року. Відповідно до законодавства даний правоохоронний орган виконує наступні завдання:

«– виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

– оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

– надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

– забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

– збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

– планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

– виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

– складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки» [326].

Бюро економічної безпеки є спеціалізованим правоохоронним органом, що виконує функції із запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Згідно із звітністю БЕБ [136] за 2022 р. було: зареєстровано 650 заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень; скеровано до суду 29 кримінальних проваджень, 24 з яких були з звинувачувальним актом; детективами БЕБ розслідувалось 961 кримінальне провадження; залишок кримінальних проваджень на кінець 2022 р. становить 510, з них з повідомленням особи про підозру – 15; забезпечено відшкодування збитків на суму 33,3 млн. грн.

«Згідно з відомостями Єдиного реєстру досудових розслідувань, за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022 р. органами БЕБ України зареєстровано 442 кримінальних провадження, у т.ч. підслідних детективам БЕБ відповідно до ч. 3 ст. 216 КПК України, а саме: ст. 191 КК – 89; ст. 199 КК – 37; ст. 200 КК – 5; ст. 203-2 КК – 12; ст. 204 КК – 24; ст. 205-1 КК – 34; ст. 206 КК – 2; ст. 206-2 КК – 2; ст. 212 КК – 165; ст. 212-1 КК – 2; ст. 218-1 КК – 2; ст. 219 КК – 5; ст. 229 КК – 1; ст. 232-2 КК – 1; ст. 233 КК – 1; ст. 358 КК – 14, ст. 364 КК – 3, ст. 366 КК – 13» [136].

Важливе значення діяльності Бюро також спрямоване на запобігання та протидію російській агресії, зокрема: «На даний час детективи БЕБ розслідують 27 кримінальних проваджень, пов'язаних з активами російської федерації та республіки білорусь, за якими встановлено та арештовано таких активів на загальну суму 41 млрд грн. Зазначені арештовані товарно-матеріальні цінності передані АРМА, яким вже реалізовано такого майна на 951 млн грн. З метою пришвидшення перерахування цих коштів для потреб ЗСУ, за погодженням з Кабінетом Міністрів України на 600 млн грн придбано військові облигації» [136].

3. Державне бюро розслідувань. Офіційною датою створення Державного бюро розслідувань вважається 12 листопада 2016 р., що є днем набрання чинності Закону України про Державне бюро розслідувань [337]. Проте, «повноцінне функціонування зазначеного правоохоронного органу розпочалося не одразу. Лише 10 травня 2016 р. був оголошений конкурс на заміщення вакантних посад Директора та заступників Директора бюро. Конкурс продовжувався 1,5 роки, тільки 16 листопада 2017 р. компетентна комісія назвала переможців на ці посади» [112].

Відповідно до Звіту про діяльність ДБР [137], основними напрямками щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи у 2021 р. були наступні:

- протидія незаконному переміщенню товарів через державний кордон України з використанням корумпованих зв'язків у правоохоронних, митних та контролюючих органах. Встановлено збитки на понад 175,6 млн. грн., найбільше збитків зафіксовано в Львівській, Волинській, Закарпатській, Черкаській, Одеській, Харківській та Запорізькій областях. Загалом кількість розслідуваних справ становила 636, з них, 106 обвинувачуваних актів щодо 124 осіб;

- викриття злочинів, що знижують обороноздатність країни впроваджувалися за статтями КК України. Що стосуються кримінальних правопорушень проти економічної системи, ідентифіковано, що завдано збитків державі на суму понад 500 млн. грн. через: оборудки на поставки неякісної техніки, що становить 450 млн. грн.; крадіжка коштів під час будівництва казарм на суму 45 млн. грн.; зловживання під час забезпечення продуктами харчування на суму близько 1 млн. грн.; розкрадання військового майна на суму близько 15 млн. грн.;

- протидія кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, в результаті чого встановлено збитки державі на суму 233 млн. грн. Зокрема, кількість розслідуваних справ становила 541, з них 42 обвинувачуваних акти щодо 78 осіб.

4. Національне антикорупційне бюро є спеціальним правоохоронним органом, що створене в контексті євроінтеграційних процесів, до сфери компетенції якого входить запобігання та протидія корупції. «Створення та запуск Національного антикорупційного бюро України було однією з вимог Міжнародного валютного фонду та Європейської комісії для лібералізації візового режиму України з Європейським Союзом. 14 жовтня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національне антикорупційне бюро України». В січні 2015 року вперше в історії сучасної України було оголошено відкритий конкурс на заміщення вакантної посади керівника державного органу. 186 кандидатів на посаду директора Національного антикорупційного бюро України подали свої документи. Переможцем став Артем Ситник» [281]. Ряд корупційних правопорушень вчинені проти економічної системи держави, або ж корупційні правопорушення розслідувалися спільно із кримінальними правопорушеннями проти економічної системи. Зокрема, резонансними у 2021 р. були кримінальні справи пов'язані із азартними іграми і корупцією в Комісії з регулювання азартних ігор.

В цілому інституційне забезпечення системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи представлено

Службою безпеки України, Бюро економічної безпеки, Державним бюро розслідувань та Національним антикорупційним бюро України. Зважаючи на назрілі проблеми та необхідність протидії досліджуваним злочинам є необхідність трансформації їх діяльності за наступними напрямками:

1. Впровадження Єдиного Національного інформаційно-комунікаційного порталу правоохоронних органів для забезпечення: цілодобового обміну інформацією між правоохоронними органами щодо справ, які знаходяться в спільній юрисдикції; інформаційної підтримки слідчих дій, спеціальних операцій та розвідувальної діяльності; формування реєстру кримінальних справ в розрізі глав Кримінального Кодексу України. Єдиний національний комунікаційний портал правоохоронних органів має бути адаптований до інформаційних порталів міжнародних поліцейських організацій, а обмін інформацією між ними координуватися Національними Центральним Бюро INTERPOL. Зазначений портал має відповідати усім стандартам забезпечення інформаційного захисту;

2. Впровадження системи кадрового розвитку правоохоронної системи України через запровадження кадрових резервів управлінських, оперативних, аналітичних та інших кадрів. Адміністрування кадрового резерву покласти на Міністерство внутрішніх справ України із координацією Прем'єр-міністра України в частині суб'єктів, що не мають відомчого підпорядкування до Міністерства внутрішніх справ України. Робота з формування та використання кадрового резерву має передбачати оцінку претендентів, їх підготовку та перепідготовку через навчання. В нормативних документах щодо кадрової політики правоохоронних органів передбачати при оголошенні конкурсів на заміщення вакантних посад враховувати участь учасників в кадровому резерві;

3. Розвиток кадрового потенціалу правоохоронних органів через впровадження концепції «Освіти впродовж життя». Зокрема, є необхідність здобуття правоохоронцями нових навичок, які стосуються їх роботи в інформаційному суспільстві, а саме: інформаційна гігієна під час роботи та особистого життя; трансформація економічних процесів в умовах діджиталізації; антикорупційна підготовка; правова підготовка щодо євроінтеграційних процесів; робота в умовах надзвичайного та воєнного станів; психологічна підготовка за методиками екстремальної психології;

3. Розширення діяльності правоохоронних органів в частині співпраці із іншими правоохоронними органами щодо створення спільних слідчих груп за особливо важливими справами, які стосуються розслідування кримінальних правопорушень, які становлять загрозу національній безпеці. В частині кримінальних правопорушень проти економічної системи є необхідність створення спільних слідчих груп СБУ,

БЕБ, ДБР та НАБУ щодо: фінансування колабораційної діяльності; розшуку активів осіб, проти яких висунуто обвинувачення в колабораційній діяльності чи державній зраді; розшуку активів осіб, проти яких висунуто обвинувачення в злочинах у зв'язку із російською агресією;

4. Розширення діяльності БЕБ в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, які стосуються корупції в корпоративному секторі, а також запобігання та протидії протиправному майнінгу (виробництву), купівлі, продажу та обміну криптовалюти;

5. Розширення просвітницької діяльності правоохоронних органів як інструменту запобігання кримінальним правопорушенням проти економічної системи, зокрема: впровадження заходів для формування нульової толерантності до корупції та осіб обвинувачених в даних правопорушеннях;

6. Формування єдиного підходу до кіберзахисту та забезпечення інформаційної безпеки правоохоронних органів, слідчих дій, правоохоронців та членів їх сімей.

Таким чином, на основі проведеного дослідження встановлено особливості формування правоохоронної системи країн Центральної та Східної Європи через оцінку та аналіз їх діяльності та ідентифікацію завдань щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Встановлено, що в країнах Європейського Союзу відсутні єдині підходи до формування правоохоронної системи та діяльності правоохоронних органів, а визначені лише вимоги щодо формування системи запобігання та протидії злочинності та формування кримінального законодавства. Визначено роль та значення Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України в протидії злочинності проти економічної системи. Для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів України щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи запропоновано: впровадження Єдиного Національного інформаційно-комунікаційного порталу правоохоронних органів; впровадження системи кадрового розвитку правоохоронної системи України через запровадження кадрових резервів; розвиток кадрового потенціалу правоохоронних органів через впровадження концепції «Освіти впродовж життя»; розширення діяльності правоохоронних органів в частині співпраці із іншими правоохоронними органами щодо створення спільних слідчих груп; розширення діяльності БЕБ в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, які стосуються корупції в корпоративному секторі; розширення просвітницької діяльності; формування єдиного підходу до кіберзахисту та забезпечення інформаційної безпеки.

РОЗДІЛ 11

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

11.1. Правові форми, напрями та інструменти міжнародної співпраці у сфері запобігання та протидії злочинності проти економічної системи

Важливого значення в формуванні та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в умовах глобалізаційних процесів, інтернаціоналізації та цифрового суспільства, набуває міжнародна співпраця в сфері правоохоронної діяльності. «Пришвидшення процесу глобалізації дозволило злочинності та корупції збільшити діапазон своєї діяльності: вони все більше виходять за межі державного контролю і вступають у протистояння із міжнародним правопорядком. Безпрецедентне зростання масштабів і загрози злочинності спричиняє підвищенню значення співпраці держав у протидії їй і, відповідно, наукових досліджень у цій сфері» [412].

«В умовах глобалізації збільшується рівень небезпеки економічної злочинності як фактору, що порушує національні інтереси та є загрозою державному суверенітету, економічній стабільності, а в окремих випадках навіть територіальній цілісності. Відповідно, високий рівень суспільної небезпеки економічних злочинів вимагає від системи державного управління та вітчизняних правоохоронних органів налагодження системи зв'язку на міжнародному рівні, а при формуванні державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності визначати вагому роль міжнародних правоохоронних організацій» [65]. Сьогодні жодна функція держави, в тому числі і правова та правоохоронна, не можуть бути реалізовані в режимі державної ізоляції та потребують налагодження міжнародного співробітництва в досліджуваній сфері. Це обумовлено сукупністю причин, серед яких:

– по-перше, глобалізація не дивлячись на позитивну сторону, має ряд недоліків, які використовуються недобросовісним чином, що призводить до ситуації, за якої злочини проти економічної системи виходять за межі певної країни, а в окремих випадках такі

правопорушення можуть виступати не проти економічної системи держави, а проти економічної системи регіону або сукупності держав. Грицишен Д.О. вказує, що «сучасні тенденції глобалізації свідчать, що вона проникла в усі сфери соціально-економічного життя суспільства, що визначає її ключову роль серед детермінантів розвитку окремої держави. Це обумовлено в першу чергу тим, що національні економічні системи є взаємозалежними й відповідно їх окремі структури та елементи теж взаємозалежні одне від одного. В таких умовах, задоволення економічних інтересів як законним, так і не законним шляхом, відбувається не лише на рівні економічної системи окремої держави, але й на рівні регіональної або світової економічної системи» [71];

– по-друге, кінцева мета, окремих видів злочинів проти економічної системи, може не мати економічного інтересу, зокрема це злочини щодо фінансування міжнародного тероризму, фінансування сепаратизму та колабораціонізму, політичних партій, які виступають проти національних інтересів певної держави. Наслідками таких злочинів є порушення безпекової структури як певної країни, так і регіону, а можливо навіть світу. «В умовах глобалізації збільшується рівень небезпеки економічної злочинності, як фактору, що порушує національні інтереси та є загрозою державному суверенітету, економічній стабільності, а в окремих випадках навіть територіальній цілісності. Відповідно, високий рівень суспільної небезпеки економічних злочинів вимагає від системи державного управління та вітчизняних правоохоронних органів налагодження системи зв'язку на міжнародному рівні, а при формуванні державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності визначати вагому роль міжнародних правоохоронних організацій» [67].

– по-третє, цифровізація усіх сфер суспільного життя, змінює процес скоєння злочинів проти економічної системи та інструменти, що дозволяють їх здійснювати. Це уможливорює відсутність територіальної та часової залежності об'єкту та суб'єкту скоєння злочинів. Тобто, правопорушник та об'єкт злочину можуть знаходитися на територіях різних держав навіть континентів, а цифрові технології дають можливість відтермінування моменту скоєння злочину. «Обставиною, що відчутно впливає на зростання економічної злочинності можна вважати стрімкий розвиток комп'ютерних, зокрема інтернет-технологій та їх активне використання в бізнесі чи іншій економічній діяльності. Нині це надзвичайно важлива складова розвитку сучасної економіки. Все ширше застосування інтернет-технологій для організацій торгівлі цінними паперами, розширення сфери електронних розрахунків, “електронної готівки”, інтернет-комерції, комп'ютеризація багатьох функцій у сфері бізнесу та іншої

економічної діяльності породжують і нову специфічну сферу кримінальної зацікавленості. Суб'єктами злочинів, що активно використовують високі технології, поряд із особами, котрі виконують професійні функції в організаціях, стають практично будь-які особи. Мета, яку вони ставлять перед собою, методи, які вони використовують та їхні потенційні можливості практично не відрізняються від тих, котрими володіють злочинці-професіонали. Так, надзвичайно стрімкий розвиток економічної системи призводить до не менш різкої зміни кола суб'єктів, здатних експлуатувати у кримінальних цілях легальні економічні інститути» [283];

– по-четверте, розвинена транспортна інфраструктура, дозволяє пришвидшити пересування учасників кримінального правопорушення, а відкритті кордони між державами певних регіонів, знімають будь-які обмеження.

Вітчизняна вчена І.М. Леган вказує, що «Кінець ХХ – початок ХХІ століть визначається не тільки розвитком процесів глобалізації та інформаційних технологій, але й ознаменував період значного поширення особливого виду кримінальної діяльності – транснаціональної. Сфера впливу кримінальної транснаціональної діяльності постійно розширюється, долаючи національні кордони держав, стає все більш універсальною, здійснюючи дестабілізуючий вплив на економіку різних країн, завдаючи тим самим значний збиток їх інтересам та національній безпеці... Внаслідок глобальної інтеграції транснаціональна злочинність та заходи щодо її запобігання та протидії перестають бути сферою національних інтересів лише однієї держави. Запобігання та протидія транснаціональній злочинності вимагає об'єднання зусиль міжнародної спільноти. Реалізація транснаціональних злочинів на територіях різних країн вимагає співпраці та взаємодопомоги цих держав і їх відповідних правоохоронних та судових державних органів для припинення, розкриття, розслідування злочинів, що передбачає колосальну роботу по проведенню слідчих, процесуальних, та розшукових дій за кордоном (отримання доказової та іншої інформації, виявлення злочинних зв'язків, розшук зниклих правопорушників і їх видача відповідним країнам, встановлення місць зберігання незаконно здобутих цінностей та майна тощо)» [232].

Зазначені причини вказують на неможливість функціонування правоохоронної системи держави в ізольованому режимі. Тому, найбільш ефективний механізм системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи держави є міжнародне співробітництво. Міжнародне співробітництво сьогодні дає можливість пришвидшити правоохоронні процеси та забезпечити ефективне використання ресурсів при розслідуванні, розкритті злочинів та затримки правопорушників.

«В сучасних умовах неодноразово підтверджувалася необхідність колективних зусиль світової спільноти по розробці адекватних засобів і методів протидії сучасним загрозам кримінального характеру. Зазначена мета в основному досягається зближенням національних законодавств, прийняттям єдиних критеріїв класифікації злочинів, однакової правозастосовної практики, а також виробленням загальних принципів і єдиної стратегії у співпраці по лінії експертно-криміналістичної та оперативно-розшукової діяльності. Особливістю такої співпраці є процес поступового перенесення взаємодії та інтеграції держав на регіональний рівень, який сам собою не скасовує глобалізацію, оскільки запорукою успіху протидії злочинності є включення держав світу в глобальну правоохоронну систему. Міжнародні організації та режими покликані не змагатися, а доповнювати один одного. Формування балансу інтересів «глобалізація – регіоналізація» за рішеннями перерахованих вище завдань веде до інноваційних подань концептуальних засад співробітництва держав у сфері експертно-криміналістичної та оперативно-розшукової діяльності, сприяє підвищенню його ефективності та появі нових криміналістичних засобів і методів розкриття й розслідування злочинів» [70]. Взаємодія держав у сфері розслідування, розкриття злочинів та пошуку злочинців сприяє ефективній протидії та запобіганню кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Леган І.М. вказує, що «вихід злочинності за кордони однієї країни актуалізує й питання об'єднання зусиль держав шляхом міжнародного співробітництва в напрямку протидії та запобігання транснаціональній злочинності. У вітчизняній науці міжнародного права під міжнародною співпрацею у напрямі протидії злочинності (міжнародної протидії злочинності) розуміють співпрацю держав у напрямі протидії та запобіганню злочинним діянням, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль декількох різних держав. Значна кількість дослідників вважає, що міжнародне співробітництво регулюється нормами міжнародного кримінального права, джерелами яких не можуть бути норми внутрішньодержавного національного права» [232]. На нашу думку, таке тлумачення міжнародного співробітництва не відповідає дійсності та власне структурі права та правовідносин. Зокрема, не існує міжнародного кримінального права, є лише сукупність вимог, які можуть висувати до системи правоохоронних органів чи кримінального законодавства в тій чи інших країні. Як приклад можна назвати вимоги Європейського Союзу до країн-членів даного міжнародного об'єднання. Крім того, міжнародне співробітництво може відбуватися як в межах певного

регіону, що може бути інституційно затвердженим (Європейський Союз) або не затвердженим (країни Північної Америки); так і окремими групами країн, які не відносяться до одного регіону чи міжнародного об'єднання. Варто також зазначити, що участь в міжнародних поліцейських організаціях не передбачає єдиної системи кримінального права для країн-членів, а висуває лише вимоги, щодо діяльності правоохоронних органів тієї чи іншої країни у випадку діяльності в межах міжнародних поліцейських організацій.

«Надання міжнародної правової допомоги (міжнародне співробітництво) у галузі боротьби зі злочинністю становить собою врегульовану нормами міжнародного і національного права узгоджену діяльність різних держав, спрямовану на захист інтересів особи, суспільства, держав, що уклали між собою такий договір. Визначено, що таке співробітництво може бути ефективним лише за умови уніфікації кримінального і кримінально-процесуального права шляхом його систематизації на основі єдиних для країн-учасниць критеріїв. На підставі цього автор робить висновок, що в сучасних умовах для забезпечення ефективної боротьби з транснаціональною злочинністю потрібна уніфікація кримінально-процесуальної процедури притягнення винних до кримінальної відповідальності і розробка єдиних правових гарантій забезпечення прав громадян, які залучаються у сферу кримінально-процесуального провадження» [234, с. 10].

Зазначимо, що питання міжнародного співробітництва в сфері правоохоронної діяльності загалом та запобігання і протидії економічній злочинності має давню історію, яка сягає кінця XIX століття. Вважається, що вперше питання формування та реалізації універсальних інструментів співробітництва в сфері правоохоронної діяльності було озвучено у 1889 р. на засіданні міжнародного союзу кримінального права. Дане питання було ініційоване відомими на той час європейськими кримінологами та криміналістами Г. Ван Гаммелема (Нідерланди), Ф. Ліста (Німеччина), А. Прінсома (Бельгія), які актуалізували дане питання через зростання транскордонної злочинності, запобігати та подолати яку не можливо лише в межах правоохоронної системи однієї держави. Проте дані ідеї через сукупність соціально-економічних та політичних причин не знайшли своєї практичної реалізації. Зокрема, основною причиною була напруга в міжнародних відносинах між державами, що вимагали визнання свого лідерства та загострення відносин між найбільшими державами колонізаторами. Крім того, кінець XIX та початок XX століть ознаменувалося змінами політичних режимів та суспільними невдоволення з боку різних верств населення.

До даного питання повернулися лише в 1905 р. знову на з'їзді Міжнародного союзу кримінального права. Так, була прийнята резолюція, яка передбачала об'єднання зусиль для міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії злочинності. На той час дане співробітництво мало передбачати створення спеціальних підрозділів в межах національних поліцейських установ, завданнями яких мали бути обмін інформації щодо запобігання та протидії злочинності та розширення спектру міжнародного співробітництва. Проте, результати резолюції залишилися знову ж таки лише на папері. І лише в 1914 р. відбувся «Перший міжнародний конгрес кримінальної поліції» в Монако. Результати даного конгресу визначили наступні положення міжнародного співробітництва:

- уніфікація процедури екстрадиції злочинців. Визначені загальні проблеми кримінальної поліції в країнах світу та напрями їх взаємодії;

- міжнародна превентивна антропометрія та створення відділу з обліку міжнародної кримінальної інформації. Обґрунтовані окремі аспекти роботи міжнародної поліції та розвитку національних законодавчих систем в даному напрямку. Було висунуто ініціативу щодо створення міжнародних комісій для розробки стандартів посвідчень особи та організації бюро з обліку міжнародних злочинів;

- розробка заходів щодо прискорення і спрощення арешту злочинців. Визначені напрями щодо співробітництва в контексті розшуку та спрощення арешту злочинців» [67].

Друга половина XX століття є періодом становлення та динамічного розвитку міжнародного співробітництва в сфері правоохоронної діяльності, що дозволило підвищити ефективність процесів запобігання та протидії різним видам злочинності. Аналізуючи форми, інструменти та методи міжнародного співробітництва в досліджуваній сфері вітчизняний вчений Д.О. Грицишен виділяє наступні її складові:

- за напрямками взаємодії: презентаційна, навчально-освітня, технічна та інші види допомоги, безпосередня взаємодія;

- за формами прояву: 1) через договірні відносини (угода про співпрацю – дво- або багатосторонні угоди між урядами країн, окремими органами центральної виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство Внутрішніх справ України, Міністерство закордонних справ України), правоохоронними органами (Національна поліція, Служба безпеки України), контролюючими органами (Рахункова Палата України, Служба державного аудиту України, Служба фінансового моніторингу України)); 2) через налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків (обмін

інформацією: а) формальний обмін інформацією – здійснюється через формальні документальні канали в частині отримання та/або надсилання офіційних документів щодо економічної злочинності чи суб'єктів їх скоєння; б) неформальний обмін інформацією – здійснюється через недокументальні засоби зв'язку (телефонна розмова, електронні листи чи інші засоби із використання мережі Інтернет)); 3) через здійснення спільних правоохоронних заходів;

– за суб'єктами: 1) шляхом створення міжнародних правоохоронних організацій (глобальні та регіональні); 2) за діяльністю окремих осіб; 3) міжвідомча взаємодія;

– за правовими властивостями: юридична природа членства (урядові, неурядові); характер компетенцій (загальні, спеціальні); форма правових основ створення (на основі міжнародного договору, на основі інших рішень) [67].

Більш ширшу класифікацію міжнародного співробітництва в правоохоронній сфері здійснює І.М. Леган, наголошуючи на наступному:

«– залежності від суб'єктів: співробітництво між державами; співробітництво між державами та міжнародними організаціями; співробітництво між міжнародними організаціями;

– за кількістю суб'єктів: двостороннє співробітництво; багатостороннє співробітництво;

– за територією здійснення: універсальне; регіональне; локальне; партикулярне;

– за об'єктом: співробітництво держав щодо запобігання та протидії нелегальній міграції, контрабанді та торгівлі людьми; співробітництво держав щодо запобігання та протидії торгівлі людськими органами; співробітництво держав щодо запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин; співробітництво держав щодо запобігання та протидії транснаціональній економічній злочинності; співробітництво держав щодо запобігання та протидії кіберзлочинності та кібертероризму; співробітництво держав щодо запобігання та протидії незаконному обігу зброї; співробітництво держав щодо запобігання та протидії незаконному обігу хімічних та ядерних матеріалів; співробітництво держав щодо запобігання та протидії викраденню та контрабанді автотранспортних засобів; співробітництво держав щодо запобігання та протидії викраденню та контрабанді культурних цінностей; співробітництво держав щодо запобігання та протидії контрабанді об'єктів флори і фауни; співробітництво держав щодо запобігання та протидії міжнародному тероризму;

- за ступенем відкритості: відкрите (з вільним доступом будь-якої країни); закрите (беруть участь лише визначені держави);
- за можливістю подальшого розвитку: перспективне; безперспективне;
- за часовими характеристиками короткострокове; середньострокове; довгострокове; безстрокове» [232].

На нашу думку усі підходи до класифікації міжнародного співробітництва мають право на існування, адже вони характеризують їх властивості та сукупність ознак. На нашу думку, з позицій кримінологічних досліджень та системи запобігання і протидії кримінальним правопорушенням, найбільш важливими класифікаційними ознаками міжнародного співробітництва є: за напрямками співробітництва та за правовими формами організації міжнародного співробітництва в правоохоронній сфері.

Леган І.М. [232] пропонує виділяти наступні напрями міжнародного співробітництва:

- обмін інформацією, в тому числі оперативною, криміналістичною, правовою;
- виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів;
- надання правової допомоги у кримінальних справах;
- екстрадиція осіб для притягнення їх до кримінальної відповідальності або для виконання вироку;
- укладення та реалізація міжнародних договорів у протидії злочинам, що загрожують міжнародній безпеці;
- розробка міжнародних норм обов'язкового або рекомендаційного характеру у сфері охорони правопорядку та кримінального правосуддя;
- визнання та виконання рішень компетентних органів іноземних держав у кримінальних та адміністративних справах;
- проведення спільних наукових досліджень, пов'язаних з проблемами протидії та запобігання злочинності, обмін досвідом щодо їх вирішення;
- надання матеріальної, технічної та експертної допомоги (підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, надання експертних послуг тощо).

Джужа О.М., Василевич В.В., Кулакова Н.В. та інші [98] пропонують виділяти наступні форми міжнародного співробітництва:

- прийняття та реалізацію договорів про боротьбу зі злочинами, що становлять міжнародну небезпеку;

- надання правової допомоги у кримінальних справах, включаючи екстрадицію;
- розробку міжнародних норм і стандартів, що забезпечують захист прав людини у сфері охорони правопорядку;
- регламентування питань національної і міжнародної юрисдикції;
- взаємодію у попередженні, виявленні, припиненні і розкритті злочинів міжнародного характеру.

Напрями міжнародного співробітництва не є сталими та мають постійно розвиватися і вдосконалюватися в залежності від розвитку економічної системи, трансформації правового механізму та політичної доцільності. Крім того, співробітництво буде залежати від видів злочинів та їх наслідків для кожної окремої держави, міжнародного об'єднання чи регіону. Відповідно, зазначене вимагає з'ясування специфіки сучасних форм міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії злочинам проти економічної системи та ідентифікації пріоритетних напрямів в яких задіяна та приймає активну участь правоохоронна система України. Складовими міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії злочинності загалом та кримінальним правопорушенням проти економічної системи зокрема, є:

1. Ратифікація резолюцій, договорів та інших нормативно-правових документів міжнародних політичних та безпекових організацій в сфері правоохоронної діяльності. «Сьогодні держави і їх компетентні органи об'єднують свої зусилля у напрямку протидії транснаціональним злочинам. Боротьба з ними здійснюється, як правило, за допомогою комплексу заходів, що вживаються як щодо окремих злочинів, так і злочинності в цілому. Поряд з державними структурами у напрямку запобігання та протидії транснаціональній злочинності важливе місце займають міжнародні та міжурядові організації (ООН, СНД, тощо). Вони вирішують різноманітні завдання: від розробки проектів міжнародних договорів до здійснення конкретних заходів профілактики злочинності» [232].

Застосовуючи інформаційну систему «Законодавство» на офіційному інформаційному порталі Верховної ради України [51], було отримано наступні результати за ключовим словом «злочинність»: 50 документів Міжнародних організацій, що були ратифіковані вітчизняним законодавчим органом. При чому розробником 41 документу була Співдружність незалежних держав (СНД), діючими з яких станом на 10.03.2023 р. були 6, зокрема: 1) Рішення про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю та іншими видами небезпечних злочинів

на території держав [394]; 2) Рішення про проект Рішення Ради глав держав Співдружності Незалежних Держав про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю й іншими видами небезпечних злочинів на території держав [396]; 3) Рішення про бюджет Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав [392]; 4) Рішення про питання організаційно-фінансового забезпечення діяльності Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав [395]; 5) Рішення про Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав [393]; 6) Рішення про спільні заходи боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав [397].

Хоча Україна офіційно на даний момент не є і не була членом СНД ряд договорів щодо запобігання та протидії злочинності є чинними. «Юридично Україна не була членом СНД, але мала статус засновниці й учасниці. А з 2011 року брала участь у зоні вільної торгівлі в рамках співдружності, де ключову роль відіграє росія. У травні 2018 року тодішній президент України Петро Порошенко підписав указ про остаточне припинення участі у статутних органах СНД. У відповідь виконком СНД заявив, що не отримував від України жодних офіційних документів про вихід, тому вона нібито залишається в складі організації. А Київ продовжує денонсувати договори у рамках СНД, з одного із них – про узгоджену монопольну політику – вивів цього разу чинний президент України Володимир Зеленський. Загалом таких документів є понад двісті, денонсація триває. Тож Україна досі так чи інакше в СНД чи ні? Радіо Свобода розпитало міністра закордонних справ України у 2014-2019 роках Павла Клімкіна. Саме ці роки, після початку російської агресії, стали вирішальними для відносин України і СНД» [454]. Дану юридичну колізію необхідно вирішити шляхом денонсування зазначених договорів та визначити пріоритетні напрями співпраці з кожною окремою країною, яка підтримала Україну під час збройної агресії російської федерації.

Україною також ратифіковано міжнародні документи: 1) ООН: Декларація Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку [88]; 2) Спільний проект Комісії Європейського товариства і Ради Європи Корупція і організована злочинність у країнах, які знаходяться у періоді перебудови (Октопус) [185].

Важливою складовою формування та реалізації механізмів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи України є ратифікація сукупності документів та приведення у відповідність вітчизняного законодавства до положень Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Аналізуючи вітчизняне законодавство наголосимо, що Україною ратифіковано та взято до уваги сукупність міжнародних документів, видавником яких є FATF: Публічна заява FATF від 24 червня 2011 р. [381]; Публічна заява FATF від 18 лютого 2010 р. [474]; Заява FATF від 28 лютого 2008 р. [132]; Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей [413]. Особливо гостро сьогодні стоїть для України питання в частині правопорушень проти економічної системи, які стосуються фінансування тероризму, сепаратизму, військової агресії російської федерації та розшуку активів осіб причетних до військової агресії. Важливе значення в зазначеному належить саме FATF на що вказують наступні документи: 1) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843» [331]; 2) Постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує російська федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України» [363].

Ратифікація декларацій, протоколів, резолюцій, договорів міжнародних політичних та безпекових організацій є вкрай важливою складовою формування системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи держави, адже, це дозволить використовувати ресурсний потенціал міжнародних організацій, удосконалювати вітчизняне кримінальне та господарське законодавство.

2. Укладання договорів про міжнародну співпрацю в сфері запобігання та протидії злочинності в цілому, та кримінальним правопорушенням проти економічної системи зокрема. «Одним із пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва України з іншими країнами є укладення двосторонніх та багатосторонніх угод.

Станом на теперішній час Україною укладено понад 80 міжурядових і міжвідомчих угод, якими передбачено співробітництво щодо запобігання та протидії злочинності, у тому числі транснаціональній, що дає змогу Україні в особі вітчизняних державних та правоохоронних органів брати активну участь у проведенні операцій у цій сфері разом із відповідними спецслужбами інших держав» [233].

В Україні укладено більше 100 таких договорів, які укладені з наступними країнами: Грузія [443], Держава Катар [256]; Республіка Італія [258; 102]; Республіка Киргизстан [449]; Королівство Бельгія [448]; Королівство Іспанія [444]; Королівство Нідерландів [259]; Португальська Республіка [257]; Республіка Австрія [442; 450]; Республіка Албанія [260]; Республіка Болгарія [435]; Республіка Боснія і Герцеговина [438]; Республіка Вірменія [451]; Республіка Гватемала [261]; Республіка Кіпр [439]; Латвійська Республіка [100]; Литовська Республіка [434]; Румунія та Республіка Молдова [101]; Республіка Польща [44; 45; 378; 436; 452]; Республіка Сербія [262]; Республіка Словенія [440]; Республіка Таджикистан [453]; Турецька Республіка [104]; Угорська Республіка [445]; Республіка Узбекистан [446]; Республіка Хорватія [103; 263]; Чорногорія [254; 264]; Словацька Республіка [437]; Великобританія [255]; Федеративна Республіка Бразилія [265]; Федеративна Республіка Німеччина [441]; Чеська Республіка [447]; Швейцарська Конфедерація [266].

Аналіз змісту зазначених договорів дозволяє визначити наступні напрями співпраці: запобігання та протидії тероризму та фінансуванню тероризму; протидія транснаціональній злочинності; запобігання та протидія організований злочинності; незаконне зберігання та виробництво зброї; викрадення та торгівля людьми; податкові злочини; митні правопорушення; підробка документів та інше. Основними формами взаємодії відповідно до вказаних договорів є наступні: обмін інформацією щодо розшуку та пошуку осіб; забезпечення безпеки офіційних представництв; обмін зразками речових доказів; обмін результатами кримінологічних та криміналістичних досліджень; обмін досвідом; організаційна підтримка слідчих дій; координація правоохоронних заходів; передача даних про осіб причетних до злочинів.

Укладання досліджених договорів дозволяє підвищити ефективність правоохоронних заходів та забезпечить протидію та запобігання кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Проте, основним обмеженням даних договорів є те, що більшість із них передбачають, що таке співробітництво здійснюється

за умови, що злочини, які скоєні або готуються на території однієї держави, а отримана інформація на території іншої держави. Зокрема, проблема виникає тоді, коли певний злочин розповсюджений не лише на дві країни, що є сторонами договору, а на три і більше, що в свою чергу передбачає необхідність наявності подібних двосторонніх договорів між усіма країнами.

3. Взаємодія з міжнародними поліцейськими організаціями. «Розуміння державами необхідності міжнародного поліцейського співробітництва і його успішна реалізація на універсальному рівні привела до становлення і розвитку тенденції регіонального поліцейського співробітництва. Регіональний рівень співпраці держав з будь-яких питань, включаючи досліджувану нами тему, безумовно, дає можливість враховувати специфічні особливості держав певного регіону, оперативніше вирішувати виникаючі проблеми, здійснювати реальне наповнення такої взаємодії, а також в подальшому забезпечити реалізацію і виконання прийнятих розпоряджень і міжнародних зобов'язань» [67]. «З огляду на трансформаційні, глобалізаційні та інтеграційні тенденції сучасного світу успішна протидія «міжнародному криміналу» неможлива без співпраці міжнародних правоохоронних організацій. Вони являють собою об'єднання суверенних держав міждержавного характеру, засновані міждержавними договорами, що мають постійні органи, наділені міжнародною правосуб'єктністю та здійснюють діяльність із забезпечення правового захисту особистості, суспільства, держав і світової спільноти (із дотриманням загальновизнаних принципів і норм міжнародного права) від міжнародних злочинів, злочинів міжнародного характеру, а також транснаціональних злочинів» [231]. Сьогодні в світі існують глобальні та регіональні міжнародні поліцейські організації, зокрема INTERPOL (ІНТЕРПОЛ) – глобальна поліцейська організація; EUROPOL (ЄВРОПОЛ); ASEANAPOL (АСЕАНАПОЛ); АФРИПОЛ; АМЕРИПОЛ; GCCPOL; АІМС – регіональні поліцейські організації. Членство та співпраця з міжнародними поліцейськими організаціями є найбільш ефективним інструментом запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Характеристика діяльності вказаних організацій представлена в табл. 111.

Таблиця 11.1

Характеристика міжнародних поліцейських організацій

Територіальне поширення	Характеристика
INTERPOL	
Світ, глобальна організація	Є найбільшою та найефективнішою міжнародною правоохоронною (поліцейською) організацією. На сьогоднішній день дана організація налічує 194 країни-учасниць, з правоохоронними органами яких налагоджені ефективні взаємозв'язки, в тому числі з приводу запобігання та протидії економічній злочинності. Головною функцією Інтерполу є створення та підтримка різноманітних баз даних, якими можуть користуватись правоохоронні органи країн-членів організації (бази даних фальшивомонетників, членів наркокортелей, викрадених автівок, викрадених витворів мистецтва). В структурі є групи реагування, які за згодою приймаючої країни допомагають поліцейським держав-членів
EUROPOL	
Європейський Союз	Європол є регіональною міжнародною урядовою організацією правоохоронного характеру, що бере активну участь у протидії злочинності в рамках Європейського Союзу. Основними складовими діяльності Європолу є положення контролю, стримувань та протипаг, що власне обумовлено специфікою функціонування усієї системи суб'єктів Європейського союзу
AMERIPOL	
Південна Америка та Карибський басейн	Поліцейське співтовариство Америки (AMERIPOL) було засновано під час III зустрічі директорів, командирів і начальників поліції країн Латинської Америки та Карибського басейну в Боготі, Колумбія, з 12 по 15 листопада 2007 року в приміщеннях Соціального центру Співробітників національної поліції Колумбії. Сприяння та посилення співпраці поліції в наукових, технічних і навчальних питаннях, а також стимулювання та підвищення ефективності обміну інформацією для розвідувальних цілей, також має на меті координацію та сприяння постійним діям кримінального розслідування та судової допомоги між поліцейськими силами
AFRIPOL	
Африка	Створена в 2008 р. як об'єднання національних поліцейських установ країн Африки. Основними напрямками діяльності даної організації є посилення аналітичного та інформаційного потенціалу поліцейських структур країн Африки; просвітницька діяльність; координація поліцейських установ
ASEANAPOL	
Південно-Східна Азія	Об'єднана поліцейська організація Південно-Східної Азії, що була створена у 1981 році та включає 10 країн-членів. Перша офіційна зустріч керівників поліції АСЕАН відбулася в Манілі, Філіппіни, 21-23 жовтня 1981 року. Основними напрямками діяльності організації є координація діяльності національних поліцейських установ, інформаційна підтримка, гармонізація національного кримінального законодавства
CCCPOL	
Арабські Країни	Правоохоронний підрозділ Генерального секретаріату Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, що існує з 1981 року
AIMC	
Арабські Країни	Рада міністрів внутрішніх справ арабських країн, заснована у 1982 році, спрямована на розвиток і зміцнення співпраці та координації зусиль арабських держав у сфері внутрішньої безпеки та запобігання злочинності

Україна має ряд напрацювань, щодо діяльності з представництвами міжнародних поліцейських організацій, зокрема: 1) Міністерство внутрішніх справ України є національним центральним бюро INTERPOL; 2) до EUROPOL направлено офіцерів зв'язку. З іншими організаціями співпраця є неактивною, що обумовлено географічними обставинами. Варто зауважити, що усі досліджувані країни Центральної та Східної Європи (є членами Європейського Союзу) є членами INTERPOL та EUROPOL. Сьогодні є потреба в удосконаленні механізмів співпраці із усіма міжнародними поліцейськими організаціями, що потребує на національному рівні визначити дані положення в контексті стратегії розвитку правоохоронної системи України. Вкрай важливим є необхідність визначення чітких напрямів взаємодії в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи як держави так і економічної системи світу.

Основними інструментами міжнародного співробітництва в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної безпеки держави є наступні:

- обмін криміналістичною, кримінологічною, аналітичною та іншою інформацією, що стосується загроз економічній безпеці держави;
- спільне використання ресурсів при розслідуванні, розшуку та розкритті кримінальних правопорушень проти економічної системи держави;
- затримання, депортація та видача злочинців або підозрюваних в скоєнні кримінальних правопорушень проти економічної системи;
- створення спільних слідчих груп щодо розслідування та розкриття кримінальних правопорушень проти економічної системи, які є особливо небезпечними та можуть вплинути на глобальну економічну систему.

Основними об'єктними напрямками міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи є наступні:

- запобігання та протидія фінансуванню тероризму та відмиванню коштів наркокартелів;
- запобігання та протидія кримінальним правопорушенням, що чинять вплив на міжнародні ринки капіталів, товарів, робіт та послуг;
- запобігання та протидія незаконному фінансуванню колабораційної діяльності, державної зради та незаконних воєнних формувань;

- розшук активів осіб, що причетні до воєнних злочинів (зокрема, злочинів, що скоєні російською федерацією);
- запобігання та протидія злочинам щодо незаконного фінансування політичних партій, діяльність яких має екстреміський характер або порушує демократичні принципи розвитку політичної системи та державного управління;
- запобігання та протидія незаконному майнінгу (виробництву), обміну, купівлі, продажу крипто валюти;
- запобігання та протидія фінансуванню збройних конфліктів;
- запобігання та протидія діяльності, що порушує міжнародні та національні економічні санкції;
- запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи, які вчиняються із використанням сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій;
- інші злочини, що чинять особливий вплив на економічну систему держави.

В наступних дослідженнях нами буде приділено увагу специфіці діяльності міжнародних поліцейських організацій та удосконаленню правового механізму та правоохоронних процесів в Україні щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження обґрунтовано специфіку правових форм організації міжнародного співробітництва, інструментів та напрямів. Встановлено, що національне законодавство передбачає наступні правові форми організації міжнародного співробітництва: укладання двосторонніх або багатосторонніх договорів про співпрацю в сфері запобігання та протидії злочинності; участь в міжнародних політичних та безпекових міжнародних організаціях; співпраця з міжнародними поліцейськими організаціями (INTERPOL, EUROPOL, ASEANAPOL, AMERIPOL, AFRIPOL, GCCPOL, AIMC). Визначено специфіку діяльності міжнародних поліцейських організацій. Ідентифіковано національні джерела права, що регулюють міжнародне співробітництво в правоохоронній сфері.

11.2. Діяльність INTERPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи

Актуальність дослідження діяльності міжнародних поліцейських організацій в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, обумовлена сукупністю наступних факторів:

- глобалізація призвела до інституалізації міжнародних відносин в правоохоронній сфері, що унеможливило ефективне функціонування правоохоронних органів в ізольованому режимі;

- міжнародні поліцейські організації мають більше можливостей щодо налагодження оперативних зв'язків між національними правоохоронними системами;

- розповсюдження транснаціональної злочинності визначає потребу взаємодії із міжнародними правоохоронними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн;

- невід'ємною складовою діяльності міжнародних поліцейських організацій є запобігання особливо небезпечним злочинам, що є загрозою глобальній системі безпеці, зокрема, фінансування тероризму, фінансування авторитарних та гібридних режимів.

Питання діяльності міжнародних правоохоронних організацій досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Т.В. Барановська, К.Є. Войтовський, Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, С.В. Дрьомов, В.В. Євдокимов, Р.С. Кале (Kale R.S.), І.І. Когутич, М.Н. Курко, І.М. Леган, О.І. Леженіна, К.В. Малишев, А.О. Місюра, Д.Й. Никифорчук, Є.К. Паніютов, Є.Г. Паршутін, С.М. Перепьолкін, К.Ю. Писаренко, О.С. Проневич, О.О. Резнікова, В.Б. Смелік, В.С. Старжинський, С.В. Старжинський, О.В. Столярський, О.В. Філонов, П.В. Хотенець, О.О. Хробуст та інші.

«Важливе значення в формуванні та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності займають міжнародні суб'єкти, особливо міжнародні правоохоронні організації. Це обумовлено тим, що злочинність в цілому та економічна злочинність зокрема не має державних кордонів і в окремих випадках взаємодія між державами через функціонування міжнародних правоохоронних організацій дозволить вирішити окремі процесуальні питання... Відповідно Україна не може стояти осторонь як глобалізаційних процесів так і процесів щодо міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії економічній злочинності. Система правоохоронної діяльності України має бути побудована таким чином, щоб налагодити ефективні взаємозв'язки із міжнародними правоохоронними організаціями» [67].

В контексті об'єкту дослідження, а саме системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи в Україні та країнах Центральної та Східної Європи, які є членами Європейського Союзу, за доцільне буде розглянути більш детальніше діяльність таких організацій як INTERPOL та EUROPOL. Проте в окремих аспектах співпраця України з іншими міжнародними організаціями є теж важливою, зокрема в контексті розшуку воєнних злочинців та осіб, яких підозрюють в державній зраді та підтримці країни-окупанта. Дане дослідження побудуємо таким чином: історичні аспекти створення та функціонування міжнародних організацій та її географічне поширення; нормативно-правове регулювання діяльності; особливості управління організацією; порядок фінансування організацією; напрями реалізації правоохоронних функцій; механізм співпраці із національними правоохоронними організаціями. Джерелами дослідження є: офіційні вебсайти INTERPOL та EUROPOL, нормативно-правові документи, що регулюють їх діяльність, річні звіти про діяльність організацій.

INTERPOL – міжнародна поліцейська організація членами, якої на сьогодні є більшість країн світу (195 країн-членів¹³). Сьогодні INTERPOL є структурою глобальної системи безпеки та відіграє вкрай важливу роль в запобіганні та протидії злочинності в цілому та

¹³ Afghanistan - Albania - Algeria - Andorra - Angola - Antigua and Barbuda - Argentina - Armenia Aruba - Australia - Austria - Azerbaijan - Bahamas - Bahrain - Bangladesh - Barbados - Belarus - Belgium Belize - Benin - Bhutan - Bolivia - Bosnia and Herzegovina - Botswana - Brazil - Brunei - Bulgaria Burkina-Faso - Burundi - Cabo Verde - Cambodia - Cameroon - Canada - Central African Republic Chad - Chile - China - Colombia - Comoros - Congo - Congo (Democratic Rep.) - Costa Rica Côte d'Ivoire - Croatia - Cuba - Curaçao - Cyprus - Czech Republic - Denmark - Djibouti Dominica - Dominican Republic - Ecuador - Egypt - El Salvador - Equatorial Guinea - Eritrea Estonia - Eswatini - Ethiopia - Fiji - Finland - France - Gabon - Gambia - Georgia - Germany Ghana - Greece - Grenada - Guatemala - Guinea - Guinea-Bissau - Guyana - Haiti - Honduras Hungary - Iceland - India - Indonesia - Iran - Iraq - Ireland - Israel - Italy - Jamaica - Japan Jordan - Kazakhstan - Kenya - Kiribati - Korea (Rep. of) - Kuwait - Kyrgyzstan - Laos - Latvia Lebanon - Lesotho - Liberia - Libya - Liechtenstein - Lithuania - Luxembourg - Madagascar Malawi - Malaysia - Maldives - Mali - Malta - Marshall Islands - Mauritania - Mauritius - Mexico - Micronesia - Moldova - Monaco - Mongolia - Montenegro - Morocco - Mozambique - Myanmar Namibia - Nauru - Nepal - Netherlands - New Zealand - Nicaragua - Niger - Nigeria - North Macedonia Norway - Oman - Pakistan - Palestine - Panama - Papua New Guinea - Paraguay - Peru Philippines - Poland - Portugal - Qatar - Romania - Russia - Rwanda - San Marino St Kitts and Nevis - St Lucia - St Vincent and the Grenadines - Samoa - Sao Tomé and Príncipe Saudi Arabia - Senegal - Serbia - Seychelles - Sierra Leone - Singapore - Sint Maarten - Slovakia Slovenia - Solomon Islands - Somalia - South Africa - South Sudan - Spain - Sri Lanka - Sudan Suriname - Sweden - Switzerland - Syria - Tajikistan - Tanzania - Thailand - Timor-Leste - Togo - Tonga Trinidad and Tobago - Tunisia - Turkey - Turkmenistan - Uganda - Ukraine - United Arab Emirates United Kingdom - United States of America - Uruguay - Uzbekistan - Vanuatu - Vatican City State Venezuela - Vietnam - Yemen - Zambia - Zimbabwe.

особливо небезпечним злочинам зокрема. Вважається, що історія INTERPOL розпочалася 100 років тому, коли на Міжнародному конгресі кримінальної поліції, яка відбулася у вересні 2023 р. у Відні було прийнято рішення про заснування Міжнародної комісії кримінальної поліції. Звісно ж ідей створення міжнародної поліцейської організації зародилася ще до Першої світової війни, але яка не дозволила їх реалізувати в повній мірі. Саме тому вважається, що засновниками Міжнародної комісії кримінальної поліції є 20 країн-учасниць зазначеного конгресу¹⁴.

На сьогодні INTERPOL є найбільшою, найефективнішою та найпоширенішою міжнародною поліцейською організацією світу, яка має систему обміну інформацією у всьому світі. Роль INTERPOL не можливо переоцінити та варто зазначити, що це одна із небагатьох міжнародних безпекових організацій, яка динамічно розвивалася, а її місія та роль мала найменше дискусій серед міжнародних політиків та політиків окремих держав.

Еволюція діяльності INTERPOL прослідковується за ключовими датами, які визначали організаційні, правові, політичні, економічні та інші положення діяльності (табл. 11.2).

Таблиця 11.2

Становлення та розвиток INTERPOL

<i>Рік</i>	<i>Подія</i>
1	2
1923	Міжнародна комісія кримінальної поліції (ICPC) була створена у вересні 1923 року зі штаб-квартирою у Відні, Австрія
1927	Прийняття резолюції про створення в кожній країні центральних контактних пунктів
1930	Створені спеціалізовані відділи для боротьби з кримінальними справами, підробкою валюти та підробкою паспортів
1932	Введено в дію новий статут, який створив посаду Генерального секретаря
1935	Запуск міжнародної радіомережі, що забезпечує незалежну телекомунікаційну систему
1938	Нацисти взяли під свій контроль Міжнародну комісію кримінальної поліції (ICPC) після усунення президента Майкла Скубла. Більшість країн припинили участь, і ICPC фактично припинила своє існування як міжнародна організація. У 1942 році Організація повністю підпала під німецький контроль і була переселена до Берліна
1946	Бельгія очолила відновлення Організації після закінчення Другої світової війни. Було запроваджено демократичний процес обрання президента та виконавчого комітету, а штаб-квартиру перемістили до Парижа
1947	Запровадження та видача першого червоного повідомлення
1950	Запровадження сучасної емблеми та прапору

¹⁴ Австрія, Чехословаччина, Данія, Єгипет, Фіуме, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Японія, Латвія, Нідерланди, Польща, Румунія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Сполучені Штати Америки, Югославія.

Продовження табл. 11.2

1	2
1956	Запровадження модернізованої конституції та зміна назви на – Міжнародна організація кримінальної поліції – INTERPOL
1959	Початок співпраці з іншими міжнародними безпековими організаціями
1969	Перша регіональна конференція для країн членів в Ліберії
1972	Статус Інтерполу як міжнародної організації був зміцнений завдяки визнанню Організацією Об'єднаних Націй і Угоді про штаб-квартиру з Францією
1982	Генеральна Асамблея Інтерполу прийняла Правила міжнародного співробітництва поліції та контролю над архівами Інтерполу
1986	На будівлю Генерального секретаріату Інтерполу в Сент-Клуді напала екстремістська група, відома як «Пряма дія», що призвело до руйнувань
1989	Генеральний секретаріат Інтерполу переїхав до спеціально побудованих приміщень у Ліоні
1933	При Генеральному секретаріаті було створено аналітичну групу кримінальної розвідки
1999	Арабська мова прийнята як четверта офіційна мова організації
2000	Інтерпол запровадив автоматичну систему ідентифікації відбитків пальців (AFIS)
2001	Організація почала працювати 24 години на добу, 7 днів на тиждень
2002	Інтерпол запустив безпечну глобальну поліцейську систему зв'язку, відому як I-24/7
	Інтерпол запустив базу даних викрадених і втрачених проїзних документів
	Створена база даних ДНК Інтерполу
2004	Відкриття представництва Інтерполу в ООН у Нью-Йорку
2005	Опубліковано перше Спеціальне повідомлення Інтерполу та Ради Безпеки ООН
	Запроваджена нова технологія під назвою MIND/FIND, щоб розширити I-24/7 за межі Національних центральних бюро Інтерполу
2007	8 жовтня 2007 року Інтерпол звернувся з першим публічним зверненням про допомогу після того, як усі поліцейські канали не змогли ідентифікувати чоловіка, зображеного на зображеннях сексуального насильства над дітьми в Інтернеті
	Початок підготовки поліцейських в рамках реалізації освітньої функції
2008	Група Інтерполу з реагування на інциденти, до складу якої входять експерти з ДНК та ідентифікації жертв стихійного лиха, була направлена в місто Себу для підтримки місцевої влади у ідентифікації жертв тайфуну «Френк» на Філіппінах
2010	IMEST допоміг владі Південної Африки забезпечити безпеку під час Чемпіонату світу з футболу, направивши персонал в аеропорти та пункти пропуску, готелі та місця проведення матчів
	Операція «Інфра» спрямована на пошук і арешт серйозних міжнародних втікачів, які вчинили такі злочини, як вбивства, сексуальне насильство над дітьми, торгівля наркотиками та відмивання грошей
2012	Мірей Баллестраці, заступник головного директора французької судової поліції, була першою жінкою, призначеною на посаду президента Інтерполу
2013	Майже 30 тон кокаїну, героїну та марихуани орієнтовною вартістю 822 мільйони доларів було вилучено в рамках операції «Крилатка»
2015	Відкриття Глобального інноваційного комплексу INTERPOL (IGCI)
2016	Розпочала роботу система розпізнавання обличь
2017	Міжнародна база даних Інтерполу про сексуальну експлуатацію дітей (ICSE) досягла граничної цифри в 10 000 ідентифікацій
2018	Прийнято набір із семи глобальних цілей поліцейської діяльності, щоб відобразити пріоритети проти злочинних і терористичних загроз, відповідно до Порядку денного ООН

Продовження табл. 11.2

1	2
2019	Програма I-CORE була запущена для посилення функції Інтерполу як глобального інформаційного центру поліції
2020	Інтерпол надавав цілодобову підтримку поліції в усьому світі під час пандемії коронавірусу COVID-19
2021	Було запущено базу даних I-Familia (ідентифікація зниклих безвісти), завдяки чому кількість баз даних INTERPOL зросла до 19 INTERPOL запустив свій перший мобільний додаток ID-Art, який надає доступ до бази даних викрадених творів мистецтва
2022	Запустили Центр боротьби з фінансовими злочинами та корупцією (IFCACC)
2022	16 грудня Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію про заснування Міжнародного дня співпраці поліції

Джерело: розроблено на основі [564].

Ключові дати розвитку діяльності INTERPOL вказують, що дана організація пройшла довге становлення як міжнародна безпекова організація та самостійний актор міжнародних відносин, що виконує безпекову функцію. Зміст якої полягає в запобіганні та протидії транснаціональній злочинності в світі через налагодження взаємодії та інформаційної підтримки національних поліцейських організацій. Розроблені інформаційні та експертні ресурси INTERPOL дозволяють оперативно реагувати на виклики та допомагати і підтримувати спеціальні операції, що здійснюються національними поліцейськими органами або ж спільних міжнаціональних операцій. Крім того, отримані дані свідчать, що ресурси INTERPOL використовуються для цивільних цілей, зокрема для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Значення та роль INTERPOL як глобальної безпекової організації підтверджується затвердженнями її глобальними цілями, які розглянуто в контексті формування державної кримінально-правової політики вітчизняним вченим Д.О. Грицишеним [67]. Зокрема визначено наступні глобальні цілі INTERPOL, які містяться в офіційних документах [599]:

1. Протидіяти загрозі тероризму (виявлення та арешт підозрюваних у тероризмі; посилити платформи обміну розвідданими; порушити терористичний рух; відстежувати та порушувати фінансові потоки та джерела зброї);

2. Сприяння цілісності кордонів у всьому світі (визначення злочинного руху; обмін інформацією з прикордонними службовцями та між ними; сприяння встановленню глобальних стандартів безпеки кордонів; допомога країнам-членам у підтримці цілісності їхніх документів про безпеку);

3. Захист вразливих громад (виявлення злочинів та злочинців та визначення можливості запобігання; захист жертв злочинів від експлуатації та повторної віктимізації; повага прав людини вразливих громад; розвиток надійних мереж експертів для обміну інформацією, передовою практикою та оперативною діяльністю; порушення елементу прибутку в кримінальній бізнес-моделі; виявлення та порушення незаконних фінансових потоків та прибутку, отриманих завдяки цій злочинній бізнес-моделі);

4. Забезпечити віртуальний простір для людей та бізнесу (встановлення партнерських стосунків для забезпечення кіберпростору; розширити експертизу щодо розслідування кіберзлочинів; захист громад шляхом встановлення стандартів, державної освіти; захист критичної інфраструктури);

5. Сприяння глобальній цілісності (сприяти доброму управлінню та верховенству права; посилити експертизу щодо розслідування корупції; сприяти культурі доброчесності там, де корупція неприйнятна; побудувати механізми підтримки та захисту цілісності та відновлення викрадених активів);

6. Приборкання незаконних ринків (підвищення обізнаності громадськості про ризики, пов'язані з незаконними товарами та продуктами; побудувати механізми для виявлення нових незаконних ринків; посилити спроможність розслідувати та запобігати незаконній торгівлі, включаючи її фінансування; виявляти та порушувати незаконний фінансовий потік та прибутки, отримані внаслідок цього виду злочинної діяльності; виявляти та порушувати мережі організованої злочинності та наркотиків);

7. Підтримка екологічної безпеки та стійкості (посилити спроможність розслідувати екологічні злочини; захищати ресурсозалежні громади, вразливі види та природну спадщину; побудувати механізми захисту біорізноманіття та природних ресурсів; порушити мережі організованої злочинності та елементи прибутку; виявляти та порушувати незаконний фінансовий потік та прибутки, отримані внаслідок цього виду злочинної діяльності) [599].

Вказані цілі визначають вагому роль та значення INTERPOL в системі запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи як інститут, що забезпечує комунікацію, підтримку та експертизу. Діяльність INTERPOL в умовах сьогодення регулюється наступними нормативно-правовими актами, яких має дотримуватися як власне керівництво, так і країни члени INTERPOL:

– Конституція INTERPOL від 1956 р. [542], що визначає структуру та особливості діяльності органів INTERPOL, критерії членства в організації та взаємодія між учасниками. Основоположними принципами діяльності INTERPOL є аполітичність, нейтралітет, повага до державного суверенітету та обмеження втручання в діяльність організації військового, релігійного чи расового характеру;

– Загальний регламент [593] – є документом, що визначає діяльність INTERPOL в частині організації та формування порядку денного сесій Генеральної асамблеї та Виконавчого комітету. Окремі положення загального регламенту спрямовані на регулювання роботи Генерального секретаря;

– Регламент виконавчого комітету [694] визначає функціональні, організаційні та процедурні положення діяльності даного управлінського органу INTERPOL

– Регламент Генеральної асамблеї [695] – нормативно-правовий документ, що визначає функції даного управлінського органу, а також порядок організації сесії, виконання та затвердження порядку денного, порядок голосування та введення в дію рішень асамблеї;

– Фінансовий регламент [582] спрямований на регулювання наступних фінансових питань: формування, затвердження та виконання бюджету; порядок та особливості використання та відображення необоротних, оборотних активів та грошових коштів; відкриття рахунків; порядок здійснення закупівель; управління активами та здійснення аудиторських перевірок;

– Статут Комісії з контролю за файлами, що визначає компетенцію даного органу, на який покладені функції забезпечення відповідності обробки персональних даних, повноваження, принципи функціонування та порядок здійснення процедур, а також організаційну структуру [720].

Зазначені регламенти регулюють поточну діяльність INTERPOL та визначають механізм формування та реалізації стратегічних цілей розвитку досліджуваної міжнародної організації. Це визначає специфіку організаційної структури INTERPOL (рис. 11.1).

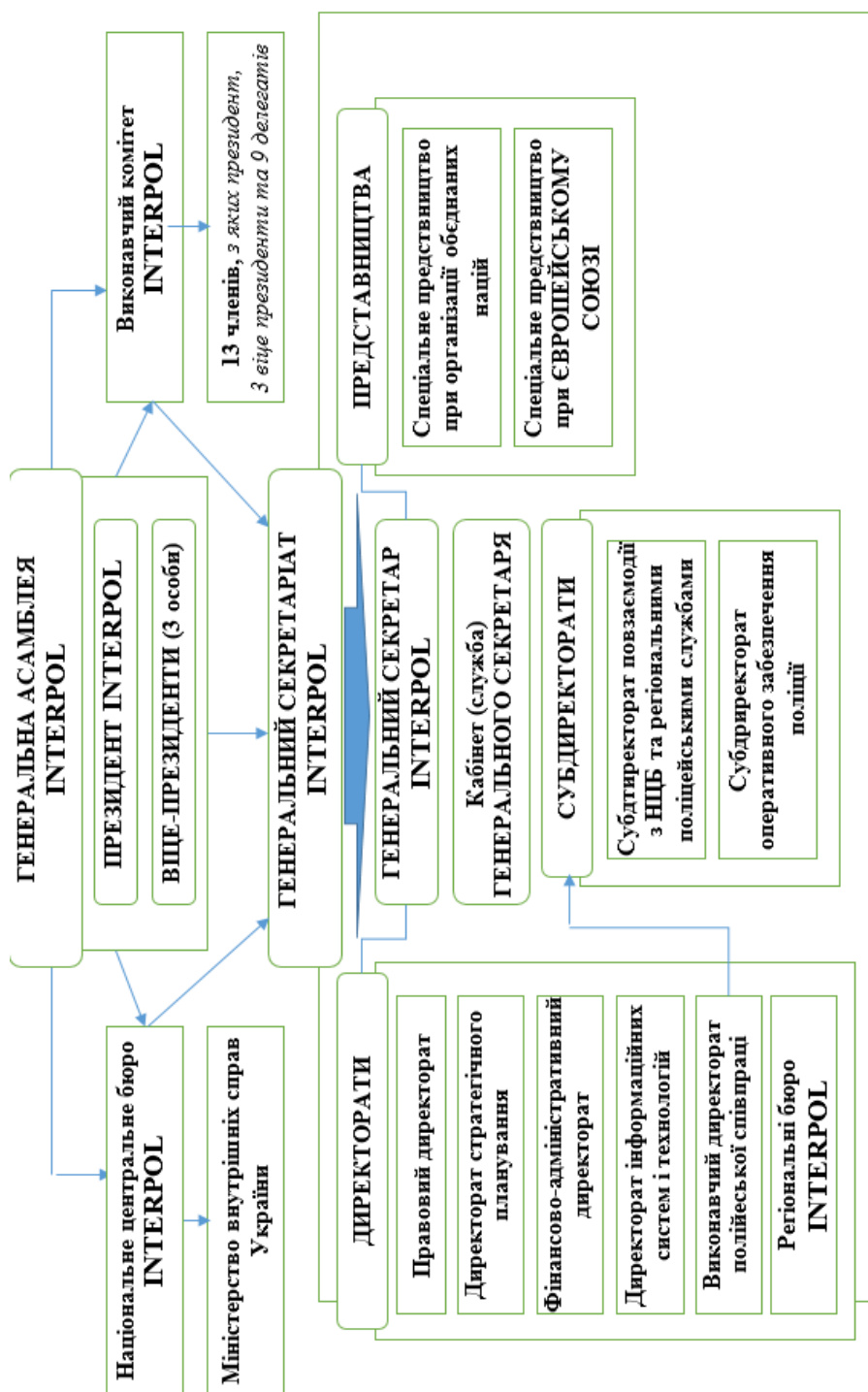

Рис. 11.1. Організаційна структура INTERPOL [70]

Порядок набуття членства країною в INTERPOL та формування національного центрального бюро регулюються Резолюцією 1: GA-2017-86-RES-01 – Процес вступу в Інтерпол [691], відповідно до якої визначається наступна сукупність процедур:

1. Після отримання Генеральним секретарем запиту на членство INTERPOL, до країни претендента надсилається повідомлення про отримання запиту та початок перевірки його на повноту, враховуючи критерії, що передбачені статутом INTERPOL;

2. Процедура інформування Президента та членів виконавчого комітету INTERPOL;

3. При перевірці запиту на відповідність Генеральний Секретар формує запити про надання додаткової інформації в країну, що претендує на членство в INTERPOL, та інших міжнародних організацій;

4. Після отримання інформації Генеральний секретар надає зауваження виконавчому комітету щодо відповідності запиту критеріям членства в INTERPOL. В разі позитивної думки звертається до виконавчого комітету про включення розгляду запиту в порядок денний Генеральної Асамблеї;

5. Обговорення запиту на виконавчому комітеті на предмет можливості включення до порядку денного Генеральної Асамблеї розгляду запиту на членство;

6. До порядку денного можуть надаватися додаткові питання щодо розгляду заявки на членство, а у випадку не можливості прийняття рішення про розгляд запиту, Виконавчий комітет формує офіційний документ щодо статусу запиту, що розповсюджується серед членів INTERPOL;

7. У випадку, коли на основі запиту не можливо отримати усю необхідну інформацію для прийняття рішення, Виконавчий комітет може затребувати додаткову інформацію у країни-претендента чи інших інституцій або ж рекомендувати Генеральній асамблеї відкласти рішення;

8. Генеральний секретар готує звіт щодо запиту Генеральній асамблеї. Даний звіт має бути розісланий членам INTERPOL за 30 днів до відкриття Генеральної асамблеї. У разі наявності заперечень у членів INTERPOL вони доводяться до відома Виконавчого комітету та Генеральної асамблеї та з урахуванням обмежень у терміни включаються до самого звіту;

9. Генеральна Асамблея розглядає зауваження Виконавчого комітету, за умови висловлення ним зауважень щодо запиту та відповідності претендента до членства в INTERPOL;

10. Голосування за включення в члени INTERPOL. Голосування вважається позитивним, якщо за нього проголосували понад 2/3 членів Генеральної асамблеї.

За умови позитивного рішення формується Національне центральне бюро INTERPOL в державі, зазвичай на базі органів Національної поліції, або за прикладом України – Міністерства внутрішніх справ.

Важливою складовою діяльності INTERPOL є Національні центральні бюро, які зазвичай працюють при Національних поліціях або Міністерствах внутрішніх справ. «У кожній нашій країні-члені є Національне центральне бюро Інтерполу (NCB). Це об'єднує їхні національні правоохоронні органи з іншими країнами та з Генеральним секретаріатом через нашу безпечну глобальну поліцейську мережу зв'язку під назвою I-24/7. Багато злочинів сьогодні мають міжнародний аспект; подумайте про кіберзлочини, втікачів або вкрадені чи незаконні товари, якими керують організовані злочинні групи. Коли злочин виходить за межі національної юрисдикції, країні потрібна міжнародна підтримка для його розкриття. НЦБ є основою Інтерполу та нашої роботи. Вони шукають інформацію, необхідну від інших НЦБ, щоб допомогти розслідувати злочини чи злочинців у своїй країні, і вони обмінюються кримінальними даними та розвідкою, щоб допомогти іншій країні» [659].

Усі досліджувані країни Центральної та Східної Європи є членами INTERPOL й відповідно в структурі їх національних правоохоронних систем функціонують Національні центральні Бюро (табл. 11.3).

Таблиця 11.3

Набуття членства країнами Центральної та Східної Європи в INTERPOL

<i>Країна</i>	<i>Дата</i>	<i>НЦБ</i>	<i>Країна</i>	<i>Дата</i>	<i>НЦБ</i>
Австрія	1923 р.	Відень	Болгарія	1989 р.	Софія
Латвія	1992 р.	Рига	Естонія	1992 р.	Таллінн
Чехія	1993 р.	Прага	Литва	1991 р.	Вільнюс
Словаччина	1993 р.	Братислава	Польща	1990 р.	Варшава
Угорщини	1981 р.	Будапешт	Німеччина	1923 р.	Вісбаден
Румунії	1973 р.	Бухарест	Словенії	1992 р.	Любляна
Хорватії	1992 р.	Загреб	Україні	1992 р.	Київ

Представлене вказує, що засновниками INTERPOL у 1923 р. були 2 країни серед досліджуваних, зокрема Австрія та Німеччина. Більшість інших країн були в складі Радянського союзу або країнами соціалістичного табору, тому їх вступ в INTERPOL відбувся у 90-х роках минулого століття.

«Всупереч поширеній в суспільстві думці, INTERPOL не є окремим наддержавним поліцейським органом, який самостійно займається розслідуваннями найбільш небезпечних міжнародних злочинів, маючи в своєму штаті «армію» власних слідчих та спецназу. Тобто, співробітники Інтерполу не займаються, власне, слідчою та оперативною роботою в пошуках злочинців по всьому світові. Хоча в організації є певні «групи реагування», але це, скоріше, не спецназ, а інструктори, які за необхідністю та виключно за згодою «приймаючої країни» допомагають поліцейським держав-членів в ситуаціях, коли, наприклад, останнім бракує ресурсів та досвіду для затримання найбільш небезпечних злочинців. По суті, головною функцією Інтерполу є створення та підтримка різноманітних баз даних, якими можуть користуватись правоохоронні органи країн-членів організації. Приміром, це є бази даних фальшивомонетників, членів наркокортелей, викрадених автівок, викрадених витворів мистецтва і т.д.» [146].

Функціонуючи як міжнародна безпекова організація INTERPOL в своїй діяльності керується сукупністю договорів та меморандумів про співпрацю із міжнародними урядовими та неурядовими організаціями; регіональними організаціями; та урядами окремих держав. Зокрема, на даний час існують договори про співпрацю із наступними міжнародними організаціями:

- ООН та з пов'язаними організаціями. Зазначені договори визначають напрями співпраці INTERPOL з ООН та взаємопов'язаними організаціями, що вказує на функціонування INTERPOL як актора міжнародних відносин. Дотримання положень зазначених документів є обов'язковим, а їх характеристика вказує на важливу роль досліджуваної організації в забезпеченні глобальної безпеки в контексті запобігання та протидії злочинності;

- глобальні міжнародні організації. Аналізуючи зазначені нормативно-правові акти варто наголосити, що усі вони направлені на удосконалення процесуальних моментів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в різних сферах (культурна, міграційна, економічна, спортивна, медична та інші);

- регіональні міжнародні організації. Співпраця з міжнародними регіональними організаціями направлена на забезпечення ефективності діяльності INTERPOL та розширення її впливу в різних регіонах світу;

- національні уряди та державні органи. Налагодження співпраці із національними урядами та державними органами є особливо важливою складовою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, зокрема в частині розвитку потенціалу INTERPOL.

Дані договори є джерелами права як з позиції реалізації міжнародних відносин, так і в контексті процесуальної діяльності щодо запобігання та протидії злочинності загалом та кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Особливою складовою забезпечення діяльності INTERPOL є фінансування її діяльності. Відповідно до фінансового регламенту та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність INTERPOL джерелами фінансування є наступні:

- фінансові (статутні, членські) внески, тобто внески, що передбачені конституцією INTERPOL, відповідно до якої, кожна країна-член INTERPOL щороку має сплачувати статутні внески. Так, відповідно до внутрішніх регламентів при формуванні фінансової системи діяльності INTERPOL розроблена адаптивна шкала розрахунку внесків кожної держави, що є аналогом шкали, яка діє при ООН, які сплачуються щороку в обов'язковому порядку. Дані внески мають щороку погоджуватися із Генеральною Асамблеєю INTERPOL. Основним напрямом використання статутних внесків є фінансове забезпечення поточних видатків Генерального Секретаріату INTERPOL, а також заходи, що пов'язані із підготовкою та перепідготовкою персоналу, забезпечення охорони та реалізації стратегічних цілей діяльності організації;

- добровільне фінансування – це добровільні фінансові внески в бюджет INTERPOL, які надходять від державних установ в системі національних правоохоронних систем, міжнародних урядових та неурядових організацій, приватних організацій та міжнародних фондів. Зазначені внески можуть мати як цільовий, так і нецільовий характер. Щодо цільового характеру, то добровільні внески можуть бути направлені на реалізацію конкретних спеціальних проектів для удосконалення системи запобігання та протидії злочинності, нецільові внески направлені на фінансування поточної діяльності INTERPOL.

У 2021 році загальний бюджет INTERPOL склав 137 млн. євро, зокрема 62 млн. євро склали статутні внески від країн-членів INTERPOL та 75 млн. євро добровільні внески, з них 95 % надійшло від партнерства з державними установами.

Діяльність INTERPOL в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням є різноманітною та охоплює сукупність різних видів злочинів, зокрема: корупція; фальшива валюта та документи; злочини проти дітей; злочин проти культурної спадщини; кіберзлочинність; незаконний обіг наркотиків; екологічний злочин; фінансовий злочин; обіг вогнепальної зброї; торгівля людьми; незаконні товари; морська злочинність; організована злочинність;

контрабанда людей; тероризм; автомобільний злочин; військові злочини. В контексті об'єкту даного дослідження розглянемо особливості діяльності INTERPOL в сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Корупція. Варто зазначити, що INTERPOL приділяє увагу не лише корупції в органах державної влади, але й в приватному та міжнародному секторах. Зокрема, багато роботи зроблено INTERPOL щодо запобігання та протидії корупції в спорті, лісовому господарстві та енергетиці. Основними напрямками діяльності INTERPOL [511] щодо протидії корупції є наступні:

- *повернення державних коштів, що вкрадені в результаті корупційних дій.* Основними складовими діяльності INTERPOL в даному напрямку є розробка ініціативи щодо відстеження, вилучення та повернення вкрадених державних активів, через систематичний та безпечний обмін інформацією, консультативну та інформаційну підтримку;

- *глобальна мережа координаційних центрів* являє собою взаємодію уповноважених правоохоронних інституцій країн членів INTERPOL. Основною метою діяльності даного центру є можливість швидкого реагування уповноважених координаторів INTERPOL на потребу вдорозі країні-члену у розшуку, поверненні активів чи затримці злочинця. Так, координаторами від країни можуть бути представники правоохоронної чи судової системи, або ж інших органів державної влади, які є компетентними в питаннях протидії корупції, арешту та повернення активів. За умови, що представлені координатори є зареєстрованими в глобальній мережі координаційних центрів та їм надається доступ через захищені системи до: інформації та контактних даних інших координаційних центрів; законодавчих, адміністративних, слідчих та судових даних для країн-членів; 24-годинний контрольний список початкових дій для розслідування повернення активів; захищеної платформи для співпраці Інтерполу (SCP); платформи обміну неоперативною інформацією; системи управління знаннями (найкращі практики, наукові публікації, тематичні дискусії тощо);

- *тренінги та вебінари.* INTERPOL пропонує регулярні тренінги та семінари як на регіональному, так і глобальному рівнях, які направлені на підготовку фахівців в справах щодо розшуку активів, їх арешту та процедури повернення державі. Зазвичай, зазначені семінари проводяться протягом п'яти днів, а до викладання залучаються фахівці у сфері слідства, економіки, фінансів, бухгалтерського обліку. Крім того, залучаються фахівці з державних фінансів за окремими країнами.

– *засідання групи експертів*. «Зустрічі груп експертів Глобальної мережі координаційних центрів дають можливість налагодити прямі робочі стосунки та сприяти обміну знаннями. Керівні принципи, складені на цих зборах, містять поради щодо методології та належної практики щодо повернення активів. Вони націлені на центри повернення активів» [511].

– *оперативна підтримка*. Оперативна підтримка є ключовим інструментом міжнародної співпраці в рамках діяльності INTERPOL щодо запобігання та протидії корупції. Глобалізаційні процеси сприяють швидкому руху капіталів та фінансових ресурсів, що вимагає оперативного реагування різних країн при розшуку активів. Це дозволить спростити вирішення правових, адміністративних, процесуальних та інших перешкод, що визначені національними правовими та правоохоронними системами. Це реалізується через організацію зустрічей офіцерів відповідних інституцій задіяних в розшуку активів та злочинців, що звинувачені в кримінальних правопорушеннях;

– *робота в партнерстві*. INTERPOL для забезпечення ефективної роботи щодо протидії корупції співпрацює з Міжнародним антикорупційним координаційним центром (IACCC), функцією якого є розгляд звинувачень в масштабній корупції та притягнення до відповідальності корупціонерів. IACCC є міжнародною організацією, що об'єднує спеціалізовані правоохоронні органи держав та спеціалізованих комісій та підрозділів фінансової розвідки інших міжнародних організацій. Взаємодія INTERPOL з IACCC відбувається у формі направленого офіцеру зв'язку.

Підrobка валюти. Підrobка грошових знаків є одним із найнебезпечніших кримінальних правопорушень проти економічної системи, що підриває авторитет держави та знижує рівень економічної безпеки держави через загрозу фінансових криз. Даний вид кримінального правопорушення є найбільш давнім, що підтверджено в попередніх дослідженнях. Робота INTERPOL щодо протидії та запобігання підrobці валюти здійснюється в декількох напрямках, зокрема:

– інформаційна підтримка та обмін даними. В даному напрямку здійснюється обмін даними щодо конфіскації фальшивих банкнот; виявлення та закриття нелегальних друкарень; надання доступу до веб-інструментів через I-24/7 (статистика фальшивої валюти; повідомлення раннього попередження; Documentchecker Banknotes від Keesing Technology;

– криміналістичні дослідження. При INTERPOL діє криміналістична лабораторія функціями якої є пошук, аналіз та

зберігання зразків нововипущених банкнот; аналіз, класифікація та зберігання підроблених банкнот; Присвоєння міжнародних «індикативних» номерів нововиявленим підробленим банкнотам.

– взаємодія з міжнародними та національними фінансовими установами та сприяння їх комунікації із національними правоохоронними органами в ході спеціальних слідчих операцій щодо виявлення фальшивої валюти.

Фінансові злочини. Є складовою кримінальних правопорушень проти економічної системи. В системі діяльності INTERPOL важливе значення щодо протидії фінансовим злочинам надають консультативній діяльності. Для протидії транснаціональній фінансовій злочинності була запущена програма TORAID, яка переслідує мету підвищення рівня глобальної безпеки та фінансової безпеки в країнах Південно-Східної Азії (Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Тайланд, В'єтнам, Японія). Бюджет даної кампанії становить 474000 євро, що фінансується Міністерством закордонних справ Японії. Діяльність INTERPOL направлена на консультативну та інформаційну підтримку зазначених країн при процесуальних та слідчих діях, що направлені на виявлення протиправних фінансових операцій, зокрема цілями проекту є:

«← надати працівникам правоохоронних органів знання та навички для запобігання та розслідування фінансових злочинів, пов'язаних із COVID-19;

– надання правоохоронцям можливості оперативно та ефективно реагувати на транснаціональні (кібернетичні) фінансові злочини шляхом створення ефективної технічної інфраструктури;

– створення пулу місцевих тренерів у регіоні для покращення спроможності національних органів у розслідуванні транснаціональної злочинності;

– розширення існуючої мережі спеціалізованих співробітників правоохоронних органів, які будуть використовуватися як міжнародні контактні пункти для координації зусиль проти транснаціональної фінансової злочинності;

– підтримка країн-членів у виявленні та розслідуванні незаконних фінансових потоків, пов'язаних із віртуальними та фіатними валютами. (Фіатні гроші – це державна валюта, яка не забезпечена товаром, таким як золото, а скоріше урядом, який їх випустив. Більшість сучасних паперових валют є фіатними валютами, включаючи долар США та євро);

– підвищення глобальної обізнаності про грошових мулів (людей, які передають незаконно здобуті гроші, часто мимоволі, злочинцям, допомагаючи їм відмивати свої незаконні кошти)» [681].

Щодо просвітницької діяльності варто наголосити на кампанії INTERPOL #YourAccountYourCrime, що відбувалася у 2022 р. та направлена на виявлення та підвищення інформованості населення та правоохоронних органів про грошових мулів¹⁵.

Інституційною структурою, що займається питаннями запобігання та протидії фінансовим злочинам в INTERPOL є Центр Інтерполу щодо боротьби з фінансовими злочинами та корупцією (IFCACC). «Транснаціональна фінансова злочинність зросла в геометричній прогресії за останні роки, підриваючи глобальні фінансові системи, перешкоджаючи економічному зростанню та завдаючи величезних збитків підприємствам і окремим особам у всьому світі. Зважаючи на нагальну потребу в скоординованій міжнародній реакції, ми запустили Центр боротьби з фінансовими злочинами та корупцією (IFCACC). Ця велика нова кримінальна програма розширить і оптимізує наші існуючі ініціативи щодо боротьби з фінансовими злочинами, незаконними грошовими потоками та поверненням активів» [601].

Основними напрямками діяльності Центру, які має можливість використати Україна є наступні:

- підтримка розслідувань: перехресна перевірка даних у базах даних Інтерполу; консультативна підтримка; координація слідчих дій за умови участі багатьох юрисдикцій різних країн;

- оперативна підтримка: координація регіональних та глобальних операцій проти загроз транснаціональних фінансових злочинів; можливість використання груп оперативної підтримки;

- аналітична підтримка: формування спеціального Файлу аналізу фінансових злочинів (FinCAF); тактична підтримка в протидії міжнародній організованій злочинності в економічній сфері;

- розвиток потенціалу: навчальна підтримка співробітників правоохоронних органів та підрозділів країн-членів INTERPOL та поширення сучасних практик протидії фінансовим злочинам;

- інформація та попередження: підготовка та оприлюднення звітів та рекомендацій щодо тенденцій фінансової злочинності в світі та за окремими країнами; використання Повідомлення Інтерполу з

¹⁵ Грошові мули – це люди, які свідомо або, в деяких випадках, несвідомо допомагають злочинним організаціям відмивати свої незаконні прибутки. Вони роблять це шляхом надання власних облікових записів для отримання та переказу шахрайських коштів, тим самим «легітимізуючи» їх [654].

кольоровим кодуванням, для забезпечення інформацією про кримінальні тенденції в контексті фінансових злочинів, легалізації доходів отриманих злочинним шляхом;

– тематичні проекти.

З метою протидії фінансовій злочинності в кіберпросторі INTERPOL запроваджено операцію НАЕСНІ. За офіційними оприлюдненими даними INTERPOL зазначена операція передбачає заходи щодо протидії таким фінансовим шахрайством як: інвестиційне шахрайство, романтичні шахрайства, відмивання грошей, пов'язане з незаконними онлайн-іграми, онлайн-вимагання, голосовий фішинг. В частині реалізації зазначеної операції було розроблено та реалізовано інноваційний протокол, що дозволяє припинити глобальні платежі (ARRP). ARRP – це протокол швидкого реагування на відмивання доходів отриманих злочинним шляхом.

«У результаті поліцейської операції Інтерполу з боротьби з онлайн-шахрайством було заарештовано майже 1000 підозрюваних і конфісковано віртуальні активи на суму 129 975 440 доларів США. Розслідувачі шахрайства з усього світу працювали разом протягом п'яти місяців (28 червня – 23 листопада), щоб перехопити гроші та віртуальні активи, пов'язані з широким спектром кібер-фінансових злочинів і відмивання грошей, допомагаючи країнам відновити та повернути кошти, отримані незаконним шляхом, жертвам. Спеціально спрямована на голосовий фішинг, романтичне шахрайство, сексуальне здириство, інвестиційне шахрайство та відмивання грошей, пов'язаних із незаконними азартними іграми в Інтернеті, операція НАЕСНІ III координувалася Центром протидії фінансовим злочинам і корупції (IFCACC) Інтерполу, який підтримував 30 країн через відповідні національні центральні бюро Інтерполу (НЦБ)» [553].

Легалізація (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму. Легалізація доходів отриманих злочинним шляхом є складним фінансовим злочином, що потребує налагодження тісної співпраці з профільними міжнародними організаціями. «Координація відповіді на такі складні явища потребує тісної співпраці з партнерськими організаціями. Ми працюємо з такими групами, як орган Егмонтської групи, що складається з понад 160 підрозділів фінансової розвідки, міжурядова група з розробки фінансових заходів (FATF) і пов'язані з FATF регіональні органи з боротьби з відмиванням грошей» [653]. Варто зазначити, що співпраця із FATF є основою протидії та запобіганню такому злочину, як фінансування тероризму.

Україна є членом INTERPOL з 1992 р. за цей період було реалізовано багато спільних проектів та оперативно-розшукових заходів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в цілому, та проти економічної системи зокрема. Система регулювання співпраці вітчизняної правоохоронної системи з INTERPOL складається із наступних нормативно-правових актів.

Таблиця 11.4

Особливості державного регулювання процедур взаємодії з INTERPOL [67]

<i>Вид документу</i>	<i>Рік</i>	<i>Зміст</i>	<i>Видавець</i>
Указ Президента України	2004	Про представника Національного центрального бюро Інтерполу України у Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол	Президент
Постанова КМУ	1992	Про вступ України до Інтерполу	КМУ
Постанова КМУ	1993	Про Національне центральне бюро Інтерполу	КМУ
Постанова КМУ	2004	Про представника Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у Інтерполі	КМУ
Інструкція	1997	Про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена спільним наказом МВС, СБУ, ДМС, Генпрокуратури, Держприкордону, ДПА	МВС
Наказ	1998	Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та за її межами	ДКСОДК та МВС
Наказ	2004	Про оперативний обмін інформацією щодо культурних цінностей, оголошених у національний та міжнародний розшук	Мінкульт, МВС
Наказ	1995	Про створення підрозділів Укрбюро Інтерполу	МВС
Наказ	2005	Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невпізнаних трупів	МВС
Наказ	2005	Про затвердження Порядку залучення радників Національним центральним бюро Інтерполу	МВС
Інструкція	2009	Про порядок виїзду конвойних груп МВС у службові відрядження за кордон для приймання за межами України осіб, які перебувають під вартою	МВС
Наказ	2011	Про затвердження Інструкції про порядок прийняття органами внутрішніх справ України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства	МВС
наказ	2012	Про затвердження Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу	МВС

Важливе значення для України має співпраця з INTERPOL в частині кримінальних порушень проти економічної системи, зокрема в

частині таких діянь, які загрожують державному суверенітету, чинять вплив на політичну систему, пов'язані із державною зрадою та колабораційною діяльністю, підривають довіру до державної влади. Для реалізації заходів із запобігання та протидії таким кримінальним правопорушенням є необхідність формування нового механізму взаємодії «Україна – INTERPOL». Механізм взаємодії України з INTERPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи пропонуємо реалізовувати в наступних напрямках:

- 1) виявлення джерел фінансування незаконної діяльності проти держави, політичного режиму та влади;
- 2) виявлення фінансових потоків, які пов'язані із фінансуванням незаконної діяльності проти держави, політичної системи та влади;
- 3) розшук осіб та їх фінансових активів, які підозрюються в державній зраді, воєнних злочинах та колабораційній діяльності;
- 4) проєктна діяльність, що пов'язана із формуванням та реалізацією проєктів для підвищення ефективності правоохоронної функції України в частині запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи держави.

Зазначені види кримінальних порушень є вкрай важливими в умовах необхідності забезпечення національної безпеки. Зокрема, INTERPOL має стати майданчиком налагодження співпраці правоохоронної системи України із поліцейськими інституціями країн світу, зокрема країн Центральної та Східної Європи.

Для цього пропонуємо затвердити державну стратегію розширення можливостей міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти держави, політичного режиму та влади. Дана стратегія має передбачати формування спільних слідчих груп, до яких будуть залученні фахівці INTERPOL, України, країн Центральної та Східної Європи та інших регіонів. Одним із напрямів функціонування зазначених спільних слідчих груп має стати притягнення до відповідальності російського диктатора та його посібників за воєнні злочини, що були скоєнні в результаті військової агресії проти України. Важливою складовою має стати власне економічна складова, що полягає у виявленні фінансових потоків, джерел фінансування таких злочинів, а також розшуку активів злочинців. Координатором функціонування таких спільних слідчих груп має стати Центр INTERPOL з боротьби з фінансовими злочинами та корупцією (IFCACC).

Ключовим напрямком удосконалення механізму взаємодії «Україна – INTERPOL» має стати просвітицька діяльність, зокрема за наступними напрямками:

- підвищення кваліфікації правоохоронців, шляхом залучення до освітніх проектів INTERPOL;

- сприяння залучення правоохоронців до спеціальних операцій, що реалізуються Центром INTERPOL з боротьби з фінансовими злочинами та корупцією (IFCACC) в різних регіонах світу;

- організація навчальних курсів щодо вивчення можливостей INTERPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи;

- залучення фахівців Державної служби фінансового моніторингу України; Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;

- підвищення рівня якості освітніх програм підготовки правоохоронців, зокрема щодо міжнародної співпраці, що потребує внесення змін в стандарти вищої освіти за спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» та 081 «Право», які стосуються вивчення іноземної мови, міжнародного права та діяльності міжнародних поліцейських організацій.

Наступною складовою стратегії розширення можливостей міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти держави, політичного режиму та влади має стати проєктна діяльність щодо виявлення фінансового контексту таких видів кримінальних правопорушень як: проти держави, політичного режиму та влади, розшук осіб та їх фінансових активів. Проєктна діяльність має розширити можливості правоохоронних систем щодо реагування на військові злочини та формування заходів із запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в частині фінансування діяльності, що становить загрозу глобальній та національним системам безпеки.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження обґрунтовано механізм міжнародної співпраці правоохоронних органів України з INTERPOL в частині запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Зокрема, було встановлено специфіку діяльності INTERPOL в контексті об'єкту дослідження. Вивчено історичні, інституційні, правотворчі, організаційні положення функціонування INTERPOL, що дозволило визначити його роль в запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Обґрунтовано

необхідність формування та реалізації державної стратегії розширення можливостей міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти держави, політичного режиму та влади, основними положеннями якої мають стати: виявлення джерел фінансування незаконної діяльності проти держави, політичного режиму та влади; виявлення фінансових потоків, які пов'язані із фінансуванням незаконної діяльності проти держави, політичної системи та влади; розшук осіб та їх фінансових активів, які підозрюються в державній зраді, воєнних злочинах та колабораційній діяльності; проектна діяльність, що пов'язані із формуванням та реалізацією проєктів для підвищення ефективності правоохоронної функції України.

Для забезпечення реалізації мети Стратегії запропоновано: створення спільних слідчих груп з протидії фінансуванню незаконної діяльності проти держави, політичного режиму та влади, що мають забезпечити виявлення фінансових потоків, джерел фінансування, розшук фінансових активів правопорушників. Обґрунтовано напрями співпраці в частині просвіницької діяльності та формування і реалізації спільних проєктів.

11.3. Діяльність EUROPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи

Для України взаємодія з EUROPOL є особливо актуальною в контексті євроінтеграційних процесів. Безумовно, що адаптація вітчизняного кримінального законодавства до вимог Європейського Союзу не можлива без трансформації правоохоронної функції та, зокрема, системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. «Співпраця між державами-членами ЄС в галузі правоохоронної діяльності пов'язана з загальноєвропейською інтеграцією. Тому для України дослідження питань співпраці держав-членів ЄС в галузі правоохоронної діяльності є важливим. Певною особливістю сучасного стану є посилення міжвідомчої співпраці правоохоронних та судових органів країн-членів ЄС, утворення спеціальних структур, які відіграють важливу роль у боротьбі зі злочинністю, крім національних правоохоронних органів – це Європейська поліція (Європол) і Євроюст, які виконують конкретні завдання взаємної допомоги, координують зусилля між органами поліції, митної служби, імміграції та юстиції ЄС» [158]. Це важливо, як з позиції розвитку правоохоронної системи, так і

відповідності економічної системи в цілому та господарської діяльності, зокрема, принципам та цінностям ЄС. Зазначене зумовлює необхідність наукового пошуку щодо складових механізму взаємодії України з EUROPOL.

Питання діяльності EUROPOL та її вплив на реалізацію правоохоронної функції в Україні в своїх наукових працях розглядали: Т.В. Барановська, К.Є. Войтовський, Д.О. Грицишен, А.П. Дикий, С.В. Дрьомов, В.В. Євдокимов, Р.С. Кале (Kale R.S.), І.І. Когутич, М.Н. Курко, І.М. Леган, О.І. Леженіна, К.В. Малишев, А.О. Місюра, Д.Й. Никифорчук, Є.К. Паніотов, Є.Г. Паршутін, К.Ю. Писаренко, О.С. Проневич, В.Б. Смелік, В.С. Старжинський, С.В. Старжинський, О.В. Столярський, О.В. Філонов, О.О. Хробуст, П.В. Хотенець та інші.

«Верховною Радою України ратифіковано Угоду між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічну співпрацю. Угодою передбачено посилення співробітництва держав-членів Європейського Союзу, які діють через EUROPOL, з Україною щодо запобігання серйозних форм міжнародної злочинності, їхнього виявлення, припинення та розслідування, зокрема шляхом обміну стратегічною та технічною інформацією. Передбачено, що Україна призначає Міністерство внутрішніх справ діяти в якості національного контактного пункту між EUROPOL та іншими компетентними органами України. Засідання на високому рівні між EUROPOL і компетентними органами України проводяться регулярно для обговорення питань, які стосуються цієї угоди і співробітництва в цілому. Контактний пункт, призначений Україною, і той, який призначений EUROPOL, проводять між собою регулярні консультації з питань політики і питань, що представляють взаємний інтерес, з метою виконання їхніх завдань і координації відповідних дій. Обмін інформацією, яка визначається угодою, здійснюється тільки на передбачених нею умовах. Інформація, обмін якою здійснено згідно з договором, використовується тільки для цілей угоди і під час розслідування, кримінального переслідування, запобігання кримінальному правопорушенню і процесуальним діям, що пов'язані з кримінальними справами. Обмін інформацією не стосується питань взаємного надання правової допомоги у кримінальних справах. У результаті цього ніякі положення угоди не перешкоджають положенням будь-якої угоди про надання взаємної правової допомоги, здійснення робочих контактів правоохоронних органів або будь-яким іншим угодам чи домовленостям щодо обміну інформацією між Україною і будь-якою державою-членом Європейського Союзу, не стосуються їх жодним чином і не впливають на них» [411].

Відповідно, сьогодні є необхідність удосконалення співпраці України та EUROPOL як в рамках зазначеної угоди, так і укладання інших угод, зокрема в частині кримінальних правопорушень проти економічної системи.

Грицишен Д.О. зазначає, що «Основними складовими діяльності EUROPOL є положення контролю, стримувань та противаг, що власне обумовлено специфікою функціонування усієї системи суб'єктів Європейського союзу. Особливості системи управління діяльністю EUROPOL ґрунтуються на демократичних засадах на основі контролю, перевірок та нагляду за процесом прийняття управлінських рішень. Щодо підзвітності та в даному випадку вагоме значення надається таким службам управління як: міністри внутрішніх справ та юстиції країн-членів Європейського союзу, депутати Європарламенту, інші органи Європейського Союзу, правління всіх членів Європейського Союзу» [67].

«Дебати щодо створення європейської поліцейської організації розгорталися паралельно з першими кроками до вільного пересування людей, товарів, капіталів послуг у межах тогочасного Європейського співтовариства. Неформальна поліцейська співпраця вже розвивалася, група створена міністрами внутрішніх справ та юстиції, що стало попереднім кроком, важливим для пізніших пропозицій щодо Європейського агентства кримінальної розвідки» [642].

Еволюція діяльності EUROPOL прослідковується за ключовими датами, яка визначали організаційні, правові, політичні, економічні та інші положення діяльності (табл. 11.5).

Таблиця 11.5

Становлення та розвиток EUROPOL

<i>Рік</i>	<i>Подія</i>
1	2
1970	Створення групи Треві міністрами внутрішніх справ та юстиції Європейських Співтовариств
1991	Створення Центральноевропейського слідчого управління («EUROPOL») для боротьби з міжнародним обігом наркотиків та організованою злочинністю
1993	Відділ наркотиків EUROPOL (EDU) створений за домовленістю міністрів
1994	EDU розпочинає свою діяльність у Гаазі
1995	Угода про Конвенцію про заснування EUROPOL відповідно до статті КЗ Маастрихтського договору
1999	Призначення першого директора EUROPOL – колишнього координатора EDU
1999	Представлення робочих файлів аналізу (AWF), одного з найперших інструментів EUROPOL для збору, обміну та обробки інформації та розвідувальних даних
1999	Перша публікація щорічного звіту про організовану злочинність
2000	Рішення про створення Інформаційної системи EUROPOL (EIS)
2001	Підписання перших угод про співпрацю з третіми сторонами (Ісландія та Норвегія)

Продовження табл. 11.5

1	2
2001	Створення робочої групи з боротьби з тероризмом при EUROPOL
2002	Створення інструменту безпечного обміну інформацією EUROPOL
2002	Підписання Угоди про співпрацю із США
2005	EUROPOL охоплює 500 співробітників, офіцерів зв'язку, відряджених національних експертів, слухачів та підрядників
2006	EUROPOL приймає 100 офіцерів зв'язку
2006	Перша публікація Оцінки загрози організованої злочинності
2007	Перша публікація звіту про ситуацію та тенденції тероризму в ЄС
2009	Запуск програми безпечного обміну інформацією EUROPOL
2010	EUROPOL стає агенцією ЄС
2011	Перша європейська конвенція керівників поліції
2013	Відкриття Європейського центру з кіберзлочинності в EUROPOL
2015	EUROPOL приймає 200 офіцерів зв'язку
2015	Запуск Спільної оперативної групи (JOT) MARE
2016	Створення Європейського центру боротьби з тероризмом при EUROPOL
2016	Запуск вебсайту «Найрозшукуваніші втікачі в EUROPOL»
2016	Створення Європейського центру контрабанди мігрантів при EUROPOL
2016	Розміщення гостей офіцерів у гарячих точках Греції та Італії
2017	З новим розпорядженням офіційна назва EUROPOL змінюється на Агентство Європейського Союзу з питань співпраці у правоохоронних органах
2020	EUROPOL запускає Європейський центр боротьби з фінансовими та економічними злочинами (EFECC)

Джерело: на основі [564].

«Правління є невід'ємною частиною адміністративної та управлінської структури EUROPOL, головним керівним органом Агентства та основним середовищем зацікавлених сторін. Він є унікальним форумом для забезпечення постійного розвитку EUROPOL як надійного партнера, який успішно відповідає потребам і очікуванням спільноти правоохоронних органів Європейського Союзу і, таким чином, робить внесок у безпечнішу Європу. Його основні обов'язки полягають у наданні стратегічного керівництва Агентству та нагляді за виконанням його завдань, ухваленні його річних і багаторічних програм роботи та річного бюджету, а також у виконанні обов'язків щодо управління, передбачених Регламентом EUROPOL. Він складається з одного представника від кожної держави-члена ЄС, яка бере участь у Регламенті EUROPOL, та одного представника від Європейської Комісії (члени Правління). Данія має статус спостерігача. Правління збирається в середньому чотири рази на рік, тоді як дві робочі групи з корпоративних питань (WGCM) і з управління інформацією (WGIM) збираються регулярно протягом року. Секретаріат Правління надає підтримку Голові, Правлінню та його робочим групам і комітетам» [601].

На відміну від INTERPOL, EUROPOL хоч і є міжнародною поліцейською організацією, проте є підзвітною та знаходиться у структурі Європейського Союзу. Зокрема з 2010 р. EUROPOL є агентством Європейського Союзу, а отже підзвітний Раді міністрів юстиції та внутрішніх справ. Основними повноваженнями Ради є здійснення контролю за діяльністю EUROPOL та стратегічного управління. Крім того, саме зазначена Рада призначає виконавчого директора EUROPOL та його заступників, які є підзвітними раді. Відповідно членами EUROPOL є усі країни Європейського Союзу¹⁶. Правову основу співпраці EUROPOL з правоохоронними системами країн членів Європейського союзу складають оперативні угоди, стратегічні угоди, робочі домовленості.

Основним нормативним документом, що регулює діяльність EUROPOL є Регламент (ЄС) 2016/794 Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2016 року про Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів (EUROPOL) та про заміну та скасування Рішень Ради 2009/371/ЈНА, 2009/934/ЈНА, 2009 /935/ЈНА, 2009/936/ЈНА та 2009/968/ЈНА [685].

Функції поточного управління діяльністю EUROPOL покладені на директорат, який очолює виконавчий директор, що призначається на чотири роки, а максимальна кількість строків виконання функцій виконавчого директора є два. Основними управлінськими функціями виконавчого директора EUROPOL є: наглядова (нагляд за діяльністю адміністрації EUROPOL); контрольна (здійснює контроль за основною діяльністю EUROPOL та досягненням визначених цілей); кадрова (контроль за управлінням персоналом); інші завдання. Відповідно до організаційної структури, виконавчий директор EUROPOL має трьох заступників за такими напрямками: операційна діяльність; адміністративна діяльність; та управління можливостями.

Відмінністю діяльності EUROPOL від INTERPOL є також порядок фінансування його діяльності, адже бюджет EUROPOL є частиною загального бюджету Європейського Союзу. Відповідно бюджет формується та затверджується Європейським парламентом. «EUROPOL дотримується тих же принципів, що й інші агентства та інституції ЄС, щодо прозорості та фінансової підзвітності. До забезпечення фінансової звітності в агентстві залучені низка установ та органів, зокрема: Європейський суд аудиторів; Служба внутрішнього аудиту; Внутрішній аудит» [601]. «Фінансовий регламент та правила його реалізації для

¹⁶ Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція.

Європолу формують основу для виконання бюджету агентства та фінансового управління. Початковий та змінений бюджети містять інформацію про затверджений бюджет на один фінансовий рік, тоді як остаточні звіти містять інформацію про фінансові результати діяльності агентства за відповідний фінансовий рік» [686].

EUROPOL як міжнародна поліцейська організація має розширену мережу міжнародної співпраці як в межах Європейського Союзу, так і поза його межами. Вагоме значення в діяльності EUROPOL має співпраця з міжнародними організаціями, зокрема: Євроюстом; Європейським агентством прикордонної та берегової охорони; INTERPOL; Європейським Центральним Банком; Європейською Комісією; Європейським центром профілактики та контролю захворювань (ECDC); Агентством Європейського Союзу з навчання правоохоронних органів (CEPOL); Агентством Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA); Офісом інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO); Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (UNODC); Всесвітньою митною організацією (WCO).

Усі досліджувані країни Центральної та Східної Європи, що є членами Європейського Союзу є відповідно членами EUROPOL. «У кожній державі-члені є призначений національний підрозділ Європолу (ENU), який слугує зв'язковим органом між органами цієї держави та Європолом. Кожен ENU відряджає принаймні одного представника до штаб-квартири Європолу, де кожна держава-член має власний офіс» [673].

В таблиці 11.6 визначено особливості вступу досліджуваних країн в EUROPOL та напрями співпраці.

Таблиця 11.6

Набуття членства в EUROPOL країнами Центральної та Східної Європи

<i>Країна</i>	<i>Вступу</i>	<i>Правоохоронні органи, як взаємодіють з EUROPOL</i>
1	2	3
Болгарія	2007	Головне управління прикордонної поліції Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю Національне митне агентство Державне агентство національної безпеки Головне управління національної поліції Управління міжнародного оперативного співробітництва
Австрія	1995	Служба кримінальної розвідки Управління Служби державної охорони та розвідки Федеральне антикорупційне бюро Федеральне міністерство внутрішніх справ Федеральна поліція Митна адміністрація

Продовження табл. 11.6

1	2	3
Хорватія	2013	Управління по боротьбі з відмиванням грошей Митне управління Поліція Хорватії Податкова адміністрація
Чеська Республіка	2004	Чеська митна адміністрація Національна поліція Чехії
Естонська Республіка	2004	Служба внутрішньої безпеки Естонії Управління поліції та прикордонної охорони Податково-митний департамент
Латвія	2004	Державна поліція Департамент податкової та митної міліції Служби державних доходів Бюро із запобігання та боротьби з корупцією Служба державної безпеки Латвії Державна прикордонна служба
Угорщина	2004	Центр боротьби з тероризмом Національна поліція Угорщини Національне податкове та митне управління
Литва	2004	Служба розслідування фінансових злочинів Вартова служба Департамент поліції Служба спеціальних розслідувань Департамент державної безпеки Митне управління
Польща	2004	Прикордонна охорона Центральне антикорупційне бюро Митна служба Агентство внутрішньої безпеки Національна поліція
Румунія	2007	Національне митне управління Генеральна інспекція прикордонної поліції Румунії Генеральна інспекція поліції Румунії Жандармерія Румунії Служба розвідки Румунії
Словацька Республіка	2004	Митна адміністрація Словацької Республіки Поліція Словацької Республіки
Республіка Словенія	2004	Фінансове управління Республіки Словенія Національна поліція Управління запобігання відмиванню грошей
Німеччина	1958	16 державних поліцейських агенцій Центральна митна слідча служба Федеральне управління кримінальної поліції Федеральне відомство з охорони конституції Федеральна поліція

Співпраця EUROPOL із зазначеними правоохоронними органами дозволяє забезпечити високий рівень безпеки Європейського Союзу та країн центральної та Східної Європи. Єдиних вимог до формування правоохоронної системи ЄС не визначає, проте визначає принципи та загальні критерії, яким мають відповідати правоохоронні системи

країн-членів. Країни, що не входять до Європейського Союзу, мають можливість направити офіцерів зв'язку. Відповідно до стратегічних та оперативних угод, країнами, що направили своїх офіцерів зв'язку є: Албанія, Австралія, Бразилія, Канада, Колумбія, Північна Македонія, Грузія, Ісландія, Ізраїль, Японія, Молдова, Чорногорія, Нова Зеландія, Норвегія, Сербія, Швейцарія, Туреччина, Україна, Об'єднане Королівство та Сполучені Штати.

В Україні порядок направлення офіцерів зв'язку до EUROPOL регулюється Порядком направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу, що затверджений Міністерством внутрішніх справ України [361]. Відповідно до зазначеного порядку, офіцерів зв'язку направляє Національна поліція України на строк 3 роки. Відповідно до зазначеного Порядку організація роботи офіцерів зв'язку в EUROPOL здійснюється наступним чином:

- «– завданням офіцерів зв'язку в EUROPOL є підтримка і координація взаємодії між компетентними органами України, EUROPOL та компетентними органами держав-членів Європейського Союзу у сферах, віднесених до компетенції EUROPOL;

- функціональні обов'язки офіцерів зв'язку визначає начальник структурного підрозділу центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України як Національного контактного пункту EUROPOL в Україні;

- координацію діяльності офіцерів зв'язку здійснює структурний підрозділ центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України як Національного контактного пункту EUROPOL в Україні;

- контроль за діяльністю офіцерів зв'язку здійснює Голова Національної поліції України;

- звіти про результати своєї роботи в EUROPOL офіцери зв'язку подають Голові Національної поліції до 15 січня року, наступного за звітним» [361].

В контексті налагодження ефективної співпраці України з EUROPOL є необхідність розробки нового підходу до формування складу та критеріїв відбору офіцерів зв'язку, що будуть направлені до EUROPOL від України.

Співпраця з таким широким колом міжнародних організацій обумовлена необхідністю пошуку нових механізмів протидії та запобігання різним видам кримінальних правопорушень. За офіційними даними, EUROPOL зосереджує свою увагу на таких видах кримінальних правопорушень:

- торгівля людьми;

- сприяння нелегальній імміграції;
- тероризм;
- незаконний обіг наркотиків;
- кіберзлочинність;
- сексуальна експлуатація дітей;
- підробка валюти та платіжних засобів;
- економічна злочинність;
- незаконний обіг вогнепальної зброї;
- екологічні злочини;
- організована майнова злочинність;
- підробка адміністративних документів та їх обіг;
- злочини проти інтелектуальної власності;
- корупція;
- морське піратство;
- торгівля викраденими транспортними засобами;
- незаконна торгівля тютюном;
- мобільні організовані злочинні групи;
- мафіозні організовані злочинні групи;
- злочини проти культурних цінностей;
- незаконна торгівля гормональними речовинами та іншими стимуляторами росту;
- злочинність пов'язана із ядерними та радіоактивними речовинами;
- незаконна торгівля органами та тканинами людини;
- викрадення, незаконне позбавлення волі та захоплення заручників;
- расизм і ксенофобія;
- геноцид, злочини проти людства та військові злочини.

В контексті об'єкту дослідження, варто зазначити, що важливе місце в діяльності EUROPOL займають операції з запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. «Зростає усвідомлення того, що певні дії у фінансовому секторі, які раніше вважалися лише поганою діловою практикою, насправді могли бути злочинними. Широко поширене необачне інвестування, спотворення фінансових звітів і змова з метою маніпулювання міжбанківськими процентними ставками підпадають під визначення серйозної та організованої злочинності. Величезні втрати, пов'язані з фінансовими шахрайствами високого рівня, підривають системи соціального захисту та дестабілюють економічні системи, таким чином чітко вказуючи на неспроможність саморегулювання» [569].

Зазначене вплинуло на те, що кримінальні правопорушення проти економічної системи були включенні до ключових злочинів, щодо яких розроблено Цикл політики ЄС – ЕМРАСТ.

Сферами кримінальних правопорушень проти економічної системи, які є пріоритетними для EUROPOL є наступні:

«– шахрайство MTIC (Missing Trader Intra Community Fraud), яке передбачає злочинне використання правил податку на додану вартість (ПДВ) у ЄС, що призводить до втрати доходів держав-членів у мільярди євро;

– акцизне шахрайство, що відноситься до контрабанди товарів, що оподатковуються високими податками, таких як тютюн, алкоголь і паливо;

– відмивання грошей, процес отримання доходів від злочинної діяльності виглядає законним» [569].

Інституційною основою EUROPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи є Європейський центр боротьби з фінансовими та економічними злочинами (EFECC). Організаційні, правові та адміністративні положення діяльності Європейського центру боротьби з фінансовими та економічними злочинами (EFECC) представлено в табл. 11.7.

Таблиця 11.7

Організаційні, правові та адміністративні положення діяльності Європейського центру боротьби з фінансовими та економічними злочинами (EFECC)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТР БОРЬБИ З ФІНАНСОВИМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ (EFECC)		
<u>ЦІЛІ</u>		
надавати оперативну та аналітичну підтримку партнерам EUROPOL та державам-членам у розслідуваннях фінансових та економічних злочинів, зокрема щодо корупції, фальшивомонетництва, підробки грошей, шахрайства, податкового шахрайства та відмивання грошей	підтримувати партнерів EUROPOL та держав-членів в їхніх зусиллях щодо відстеження, ідентифікації, заморожуванні та конфіскації злочинних активів	
допомагати всім компетентним органам держав-членів у виконанні їх повноважень (наприклад, пропонуючи кримінальний аналіз тощо)	надати експертизу в сферах економічної та фінансової злочинності EFECC	надавати стратегічну підтримку та співпрацювати з основними відповідними державними та приватними зацікавленими сторонами
<u>ПРОЕКТНА СПЕЦІАЛЬНІСТЬ:</u>		
EFECC керує проектом державно-приватного партнерства фінансової розвідки EUROPOL (EFIRPP) щодо створення транснаціонального механізму обміну інформацією у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму		

Продовження табл. 11.7

<i>СТРУКТУРА</i>	
Операційний підрозділ	Підрозділ експертизи та управління зацікавленими сторонами, виконує завдання: – підтримка операції EFECС зі стратегічної точки зору шляхом підтримки відносин і розвитку досвіду з основними зацікавленими сторонами; – забезпечення координації та повсякденної роботи мереж правоохоронних і судових органів, таких як Асоціація бухгалтерів-криміналістів правоохоронних органів; – надання політичного обґрунтування та експертних порад щодо останніх подій, пов'язаних з фінансовою та економічною злочинністю, як в ЄС, так і на міжнародному рівні
Група боротьби з економічною злочинністю, яка відповідає за шахрайство з ПДВ, акцизним збором та інші шахрайські схеми	
Група боротьби з фінансовими злочинами, яка відповідає за відмивання грошей, корупцію, відстеження та заморожування активів, а також горизонтальну підтримку інших центрів EUROPOL з боротьби зі злочинністю	
Команда боротьби з контрафактними злочинами, яка відповідає за порушення прав інтелектуальної власності в режимі онлайн і офлайн, а також за підробку грошей	

Джерело: розроблено на основі [574].

Зазначена структура, Європейський центр боротьби з фінансовими та економічними злочинами (EFECС) дозволяє оперативно реагувати на загрози та виклики щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. У 2022 р. Центром проведено ряд успішних операцій, зокрема:

«– у листопаді 2022 року Європол підтримав Європейську прокуратуру (EPPO) у співпраці з правоохоронними органами 14 держав-членів ЄС у викритті однієї з найбільших схем шахрайства з ПДВ, які коли-небудь розслідувалися в ЄС. У рамках операції «Адмірал» було виявлено зв'язок між компанією в Португалії, яка продавала електронні пристрої та близько 9000 інших юридичних і понад 600 фізичних осіб, розташованих у різних країнах;

– операція Silver Axe VII, координована EFECС, проходила з 25 січня по 25 квітня 2022 року, у якій брали участь правоохоронні органи з 31 країни (25 держав-членів ЄС і шість третіх країн). Це регулярна операція Європолу з боротьби з незаконним виробництвом і обігом нелегальних пестицидів. Ці дії призвели до десяти арештів, вилучення 1150 тон нелегальних і контрафактних пестицидів, обшук фабрик, де підробляли пестициди;

– у квітні 2022 року EFECС разом із державами-членами ЄС, Євроюстом і Frontex розпочала операцію «Оскар». У рамках цієї операції EFECС сприяє обміну інформацією та розвідувальними даними та надає оперативну підтримку в низці фінансових розслідувань, спрямованих на злочинні активи, що належать фізичним і юридичним особам, які потрапили під санкції у зв'язку з вторгненням

росії в Україну. Операція «Оскар» також спрямована на підтримку кримінальних розслідувань країн-членів щодо обходу торговельних та економічних санкцій, запроваджених ЄС. Операція триває, і наразі арештовано активів на понад 2 мільярди євро;

– у вересні 2022 року в іспанській Малазі в рамках операції Whitewall було затримано одного з найбільших у Європі відмивачів грошей. EFECC надав аналітичну та оперативну підтримку. У ході розслідування вважається, що підозрювані відмили понад 200 мільйонів євро. Розмах цієї злочинної діяльності був у всьому світі» [574].

Характеристика діяльності EUROPOL свідчить про її роль та значення в запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, як на території Європейського Союзу, так і поза його межами. У зв'язку із сукупністю військових та економічних загроз для України, які мають ефективне підґрунтя є необхідність налагодження тісної співпраці. На сучасному етапі Україна є учасником проєкту EUROPOL Східного партнерства. Країнами-партнерами зазначеного партнерства, окрім України, є Вірменія, Азербайджан, білорусь, Грузія та Молдова.

Планова тривалість проєкту складає 48 місяців, а фінансування понад 2,5 млн. євро. В рамках реалізації проєкту Східне партнерство планується: розширити та зміцнити розуміння країн-партнерів щодо інституційної структури EUROPOL та окреслити специфіку політичного циклу ЄС в сфері запобігання та протидії злочинності; розширити напрямки міжнародної співпраці в рамках ЕМПАСТ; оцінити та підвищити рівень розвідувального потенціалу в країнах партнерах та усьому Східному регіоні; розширити можливості оперативної співпраці. В рамках реалізації зазначеного проєкту планується реалізація наступних заходів:

«– координувати регіональний семінар політики ЄС щодо організованої та серйозної міжнародної злочинності для залучення країн-партнерів до ЕМПАСТ;

– підготувати щорічну конференцію з представниками країн-партнерів, держав-членів ЄС, інституцій та агенцій ЄС;

– співпрацювати з країнами-партнерами для встановлення та посилення співпраці щодо відповідних розслідувань та операцій держав-членів ЄС за підтримки агенцій ЄС;

– співпрацювати з країнами-партнерами в оперативних групах і спільних слідчих групах;

– сприяти проведенню оперативних зустрічей для розслідувань, що мають відношення до країн-партнерів, які проводяться державами-членами ЄС за підтримки EUROPOL та інших відповідних агенцій» [566].

Для України участь в зазначеному проєкті є особливо важливою, що дозволяє удосконалити правоохоронну систему в цілому та в контексті європейської інтеграції це дозволить зробити перший крок до адаптації вітчизняної правоохоронної системи до вимог ЄС.

Особливо важливим в контексті співпраці з EUROPOL є формування та реалізація спільної політики безпеки та оборони ЄС з Консультативною місією ЄС в Україні та Місією ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні.

В контексті зазначеного пропонуємо наступні напрями удосконалення механізму міжнародної співпраці України з EUROPOL:

- створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи правоохоронних органів України щодо міжнародної співпраці з EUROPOL через офіцерів зв'язку. Така система має об'єднати зусилля правоохоронних органів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, які виходять за межі державних кордонів. Реалізація функцій такої інформаційно-комунікаційної системи можлива через інформаційну технологію, яка генеруватиме дані з інформаційних баз EUROPOL, до яких є доступ, а також дані щодо злочинів, які розслідуються в Україні та можуть перебувати в компетенції різних правоохоронних органів. Така інформаційна технологія має бути адаптивною до інформаційних технологій різних правоохоронних органів та одночасно має забезпечувати високий рівень інформаційної безпеки усіх процесів оперативної роботи;

- розширити коло офіцерів зв'язку в EUROPOL через направлення їх не лише від Національної поліції, але й інших правоохоронних органів та органів державної влади, що реалізують правоохоронну функцію. Зокрема, сьогодні є необхідність тісної співпраці з EUROPOL таких інституцій як: Національне антикорупційне бюро України; Бюро економічної безпеки України; Державне бюро розслідувань; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Державна прикордонна служба України. Така співпраця дозволить підвищити ефективність протидії кримінальним порушенням проти економічної системи, особливо в частині таких правопорушень, що становлять загрозу національній безпеці. Крім того, це дозволить налагодити співпрацю щодо розшуку активів корупціонерів та осіб, які сприяли російській агресії в Україні, або ж займалися колабораційною діяльністю;

- створення кадрового резерву офіцерів зв'язку в розрізі кожного правоохоронного органу. Резерв має забезпечити безперебійну

співпрацю з EUROPOL та швидку адаптацію новонаправлених офіцерів зв'язку. До резерву мають включатися особи, які: володіють відповідними кваліфікаційними навичками; мають досвід роботи в правоохоронних органах; мають досвід співпраці з міжнародними організаціями; не мають судимості; відсутні звинувачення в корупційних діяннях; не є членами будь-яких політичних партій та організацій; мають громадянство України; мають досвід роботи з інформаційними базами EUROPOL та INTERPOL;

– запровадження системи підготовки та перепідготовки офіцерів зв'язку EUROPOL, щодо яких мають висуватися відповідні кваліфікаційні вимоги, основні з яких наступні: володіння іноземною мовою; знання міжнародного права; знання права Європейського Союзу; знання нормативно-правової бази EUROPOL; знання кримінального права України; володіння криміналістичними та кримінологічними знаннями; спеціальна фізична підготовка; володіння зброєю; володіння інформаційними технологіями; володіння методиками забезпечення особистої інформаційної безпеки.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження ідентифіковано специфіку діяльності EUROPOL, як міжнародної поліцейської організації, яка діє в межах Європейського Союзу. Визначено напрями співпраці правоохоронних органів країн Центральної та Східної Європи з EUROPOL в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Обґрунтовано напрями розвитку механізму міжнародного співробітництва України з EUROPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, зокрема:

- 1) створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи правоохоронних органів України щодо міжнародної співпраці з EUROPOL через офіцерів зв'язку; 2) розширення кола офіцерів зв'язку в EUROPOL через направлення їх не лише від Національної поліції, але й інших правоохоронних органів та органів державної влади, що реалізують правоохоронну функцію; 3) створення кадрового резерву офіцерів зв'язку в розрізі кожного правоохоронного органу; 4) запровадження системи підготовки та перепідготовки офіцерів зв'язку EUROPOL.

РОЗДІЛ 12

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

12.1. Формування інформаційно-комунікаційної системи запобігання та протидії економічній злочинності

В умовах розвитку інформаційного суспільства та цифровізації усіх сфер суспільного життя, важливого значення набуває інформація та процеси комунікації. Це призводить до змін в правоохоронній системі, в цілому, та в державній політиці запобігання та протидії економічній злочинності, зокрема. Сьогодні процеси запобігання та протидії економічній злочинності є особливими складовими гарантування економічної безпеки держави та повинні бути адаптивними до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах, що можливо забезпечити лише шляхом впровадження ефективної інформаційно-комунікаційної системи формування та реалізації досліджуваної державної політики. Питання розвитку інформаційно-комунікаційної системи в правоохоронній сфері є мало дослідженим та майже не піднімалися в контексті державної політики. В більшій мірі провал реформ в досліджуваній сфері обумовлений відсутністю комунікації між учасниками та стейкхолдерами державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Крім того, неефективність комунікації призводить до ряду системних проблем, які сьогодні потребують вирішення. Зазначене актуалізує науковий пошук, що стосується вирішення проблеми формування багаторівневої інформаційно-комунікаційної системи формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності.

Питання комунікації та масових комунікацій значно зросло із початком формування теорії інформаційного суспільства. Сьогодні комунікація стала самостійною науковою дисципліною, поряд з економікою, політологією, соціологією, психологією, філософією, культурологією та іншими суспільними науками. «Сучасне комунікаційне суспільство характеризується постійним збільшенням та глобалізацією комунікацій. Кількість та якість комунікацій безперервно зростають, значна кількість людей залучається до комунікаційного процесу, взаємозв'язок між окремими комунікаціями стає тісним, зростає дія комунікацій, мережа яких досягла глобальних масштабів.

Зростання комунікацій відкриває нові можливості, які звільняють людей від певних обмежень, систем соціального контролю та примусу, створюють нові засади особистої репрезентації» [19, с. 171].

Будучи самостійною наукою, в той же час комунікація має міждисциплінарне значення, що зумовлює її роль в економічній системі та управлінні економічною безпекою різних рівнів економічних систем. «Комунікації як спосіб інформаційного обміну достатньо давно є об'єктом наукових досліджень і дискусій. Ускладнення лінгвістичних конструкцій, поява нових засобів зв'язку, удосконалення методів відображення інформації визначило необхідність формування наукової теорії комунікацій» [278]. Це визначає місце комунікації в реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки. Адже ефективність державно-управлінських рішень буде залежати від якості інформаційно-комунікаційної системи.

«Теорія комунікації в значній мірі формується різноманітними прикладними областями, де комунікативний вплив відіграє визначальну роль. Тільки за допомогою ефективно проведеної комунікації в сучасному суспільстві здійснюється все більше і більше подій. Суспільство стало більш залежним від комунікації. Ні в одному столітті не розвивалося стільки різноманітних дисциплін, пов'язаних з впливом людини на людину» [318].

«Комунікативна теорія може бути описана в певних термінах системи правил. Зазначається, що люди роблять свій вибір в спілкуванні, ґрунтуючись на соціокультурних контекстах, а не на граматичних формах. При цьому, люди є користувачами символів, які відображають соціокультурне життя певної групи. Це допомагає будувати відносини, побудовані на ієрархії. Людське спілкування структуроване, що впливає на вибір зв'язків індивіда при побудові комунікації. У повсякденному житті у людини існує велика кількість послідовних зв'язків, які відбуваються через комунікації (спілкування, перемовини, виступи тощо). Всі ці зв'язки відрізняються методами, видами комунікації та її оцінювання у різних соціокультурних контекстах. Особливе значення мають ритуали повсякденного спілкування людей, які будують певні зв'язки та відносини. Це передбачає певні дії, які використовуються в культурному відношенні і передаються через комунікації. Люди можуть вільно змінювати і переглядати комунікативні моделі. Комунікативні акти відносяться до використання мови задля певної діяльності. Мовні акти включають команди, обіцянки, побажання, попередження, погрози, компліменти, вибачення, пропозиції, плітки, сварку тощо. Мовні акти допомагають

визначити значимі контексти для діяльності. Кожен з контекстів формує міжособистісні змісти. Учасники комунікації обмінюються вербальними і невербальними елементами, характерними для їх спільноти та системи цінностей» [106, с. 7-8].

Сучасна наука виділяє сукупність теорій комунікації та напрямів їх групування, що є важливим з позиції формування комплексної інформаційно-комунікаційної системи в реалізації різних видів державної політики (рис. 12.1). Така сукупність теорій та міждисциплінарність комунікації визначає різноманітність підходів до її змісту, що представлено на рис. 12.2, 12.3.

Усі зазначені теорії та підходи до розуміння комунікації вказують на їх різносторонність, різновекторність та можливість застосування в різних сферах суспільного життя. В контексті формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності комунікації займають вагоме місце в частині визначення векторів її розвитку як у взаємодії із суспільством, так і в частині її реалізації, результативність чого залежить від комунікації між суб'єктами реалізації та учасниками правоохоронних процесів. Формування якісної інформаційно-комунікаційної системи державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, визначається наступними положеннями:

– інформаційно-комунікаційна система є ваговою складовою налагодження взаємозв'язків із стейкхолдерами та інститутами громадянського суспільства. «Комунікація між владою та громадськістю є однією з найважливіших складових системи державного управління. Однією з її головних функцій є забезпечення легітимності поширення повідомлень у інформаційному просторі, отримання підтримки і схвалення громадськістю управлінських рішень. Велике значення для реалізації цієї функції має налагодження ефективного діалогу між державою та громадськістю і отримання належного рівня довіри до органів влади» [109, с. 159]. Через налагодження ефективної комунікації з громадянським суспільством є можливість формувати суспільну свідомість та сприйняття реформ в сфері правоохоронної діяльності. Крім того, комунікація із громадянським суспільством дозволить визначити вектори формування суспільної свідомості із низьким рівнем толерантності до економічної злочинності;

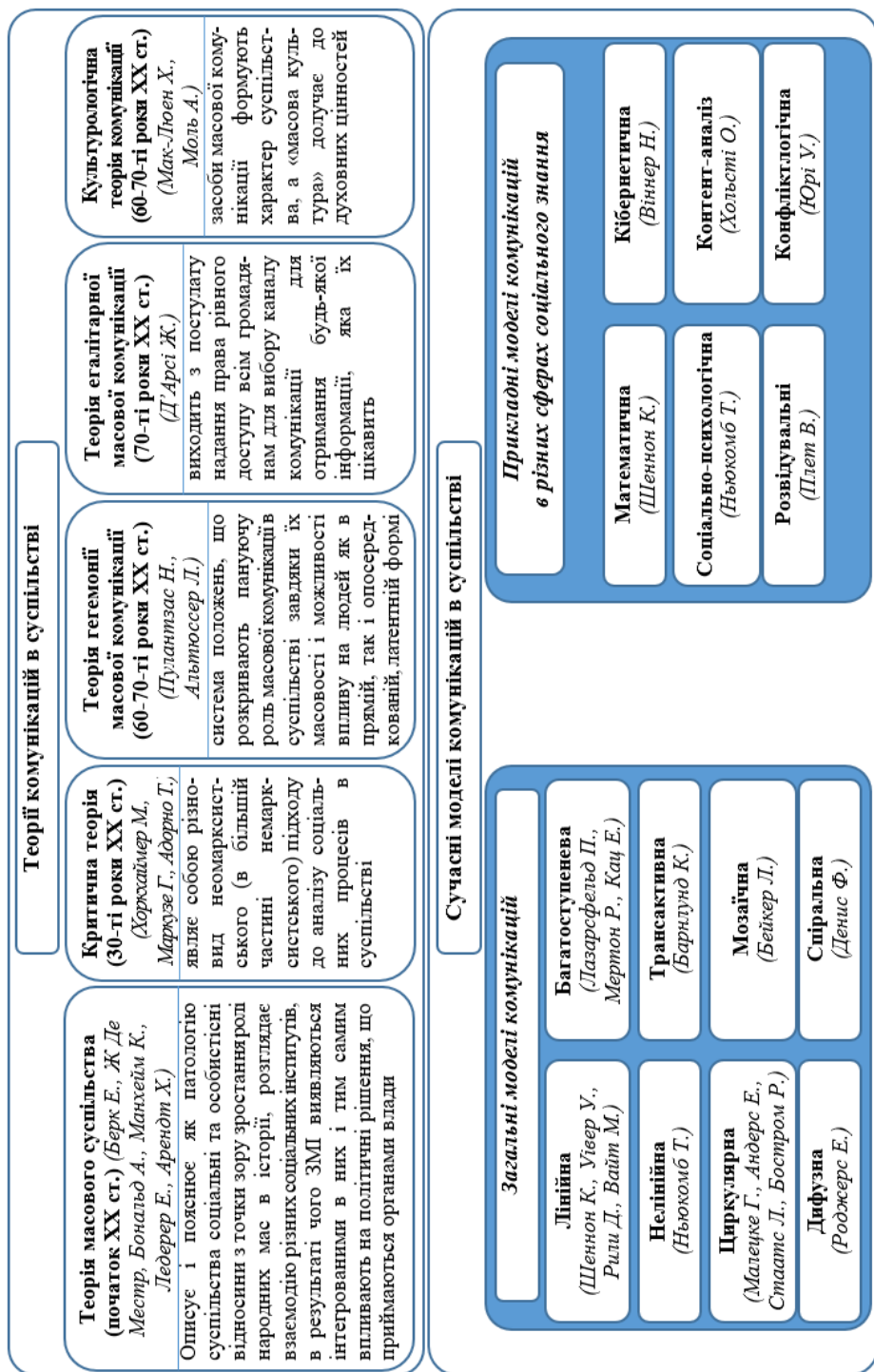

Рис. 12.1. Теорії комунікацій та їх сучасні моделі в інформаційному суспільстві (на основі [135], [222], [318], [644])

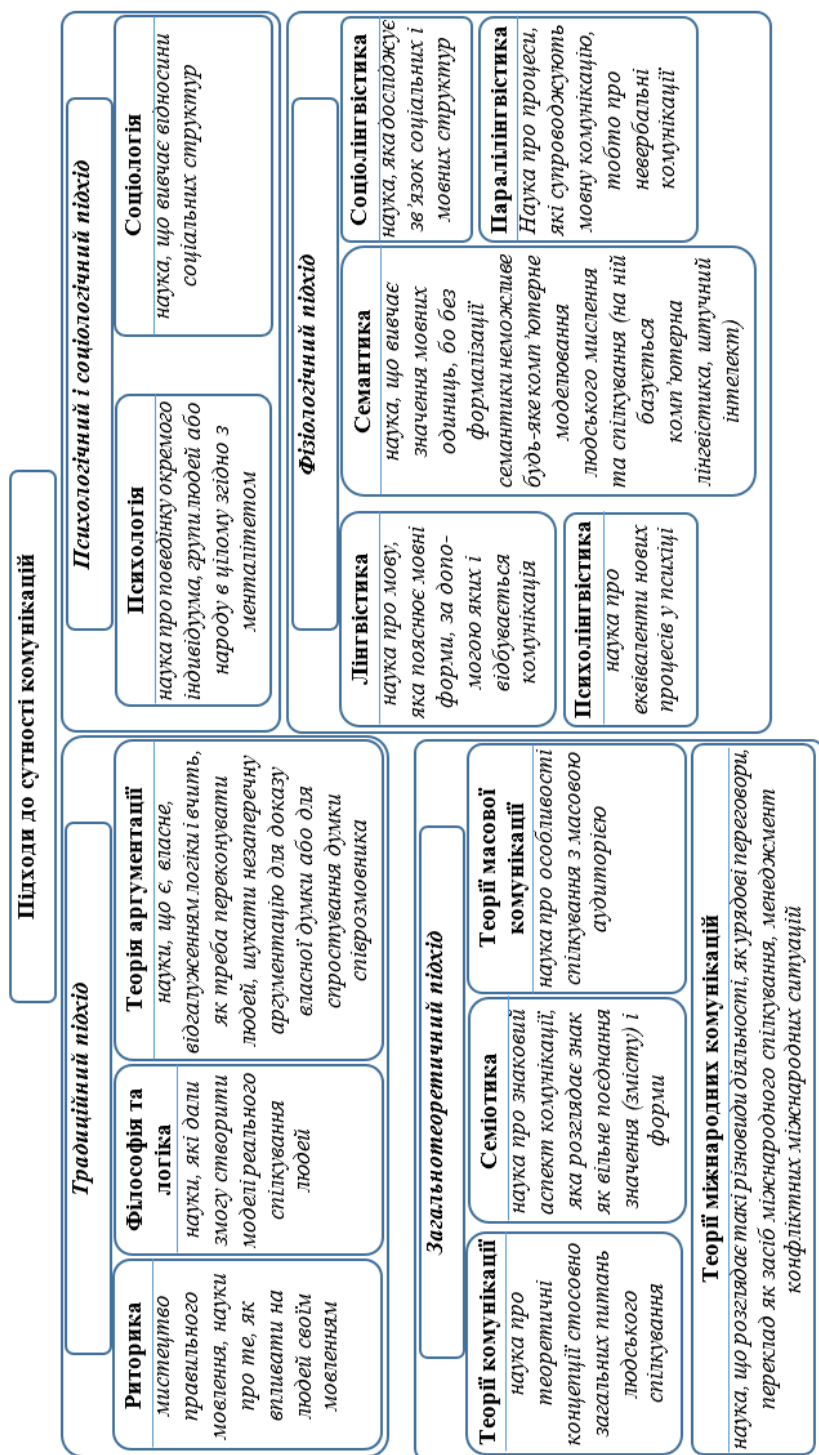

Рис. 12.2. Підходи різних авторів до визначення сутності комунікацій (початок) (на основі [110], [278], [319])

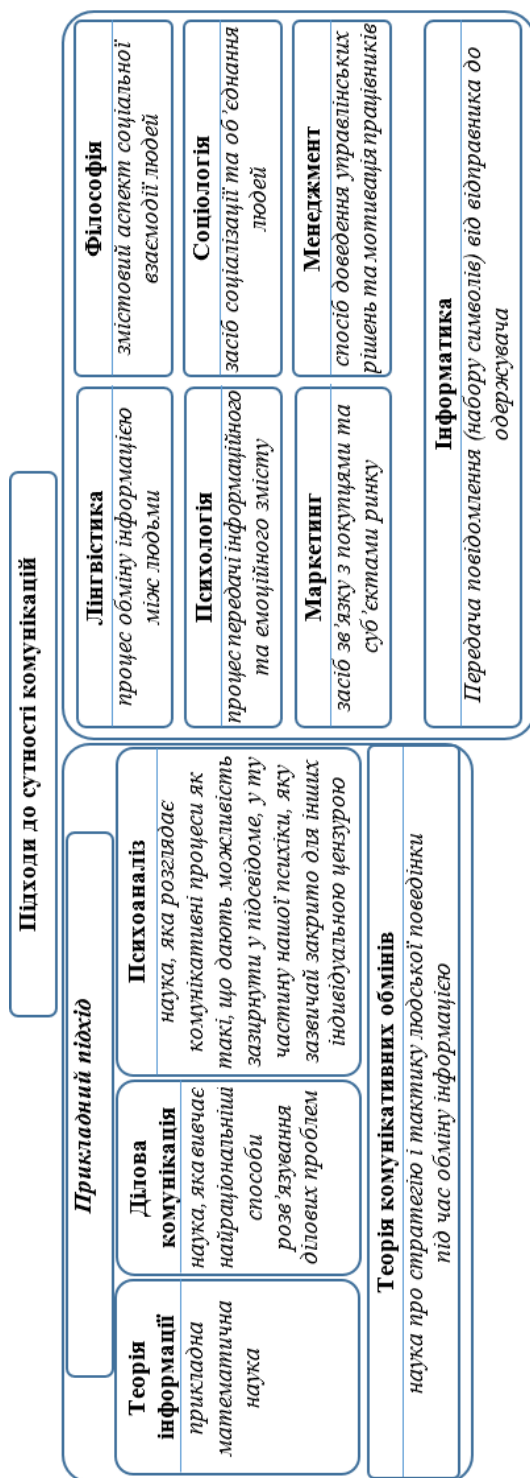

Рис. 12.3. Підходи різних авторів до визначення сутності комунікацій (закінчення) (на основі [110], [278], [319])

– реалізація державних функцій не можлива без налагодження комунікації між усіма учасниками державної політики. Адже державна політика є складовою державного управління, що визначається як специфічний напрям соціального управління. «Багато фахівців засвідчують, що на сьогодні у світі активізується увага до комунікативної діяльності. Вважається, що це нова хвиля, спрямована на вироблення сучасних підходів щодо практики державних комунікацій. Головним у розумінні комунікацій вважається постулат, що державне управління є специфічним видом спеціально побудованої діяльності як особливого виду діяльності з соціального управління. Відповідно, і комунікативна діяльність має свої специфічні особливості і має бути спрямована на побудову міцних соціальних зв'язків» [106, с. 14];

– налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків між суб'єктами реалізації державної політики дозволить забезпечити ефективність усього процесу вироблення та реалізації державно-управлінських рішень. «Інформаційні потоки забезпечують прямий і зворотній зв'язки зі своїм генератором, що позитивно впливає на ефективність управлінського рішення. Дані сприймаються отримувачем як інформація у тому випадку, коли у його «пам'яті» закладено поняття і моделі, що дозволяють зрозуміти зміст отриманих відомостей» [271, с. 9]. «Сьогодення характеризується великою увагою багатьох урядів держав світу до комунікативної діяльності суб'єктів державного управління, оскільки завдяки цьому вирішується низка завдань щодо побудови взаємовідносин держави і суспільства, державної влади та громадськості. Виробляються нові підходи, методи та практики державних комунікацій. Йдеться про комунікативну діяльність, яка є складовою діяльності державного службовця і сприяє побудові міцних соціальних зв'язків» [106, с. 5].

Комунікаційна діяльність при реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності проявляється в двох складових: по-перше, інформаційно-комунікаційна система є складовою управлінського впливу; по-друге, держава є регулятором інформаційно-комунікаційної системи. Відповідно, на суб'єктів реалізації державної політики покладається завдання щодо організації усіх елементів інформаційно-комунікаційної системи, зміст яких представлено в табл. 12.1.

Таблиця 12.1

*Елементи інформаційно-комунікаційної системи
в сфері державного управління*

<i>№ з/п</i>	<i>Елементи комунікаційної системи</i>	<i>Характеристика елементів</i>
1	комунікативний простір	середовище, в якому перебувають та взаємодіють суб'єкти комунікативного процесу
2	комунікативний процес	процес, який передбачає взаємодію його суб'єктів через передачу, сприйняття та обмін інформацією
3	комунікант	один із суб'єктів комунікаційного процесу
4	комунікатор	ініціатор здійснення комунікаційного процесу, основною функцією якого є передача інформації, а також отримання відповіді на свій інформаційний масив
5	реципієнт	Суб'єкт комунікаційного процесу, першочергова функція якого сприйняття інформації від комунікатора та надання йому зворотного зв'язку
6	канали комунікації	Усі можливі засоби для передачі та отримання інформації в процесі комунікаційної взаємодії
7	бар'єри комунікації	сукупність умов, які створюють перепони щодо здійснення комунікаційного процесу між його суб'єктами з метою недопущення сприйняття інформації в первинному вигляді
8	верифікація інформації	процес, який передбачає ідентифікацію інформації на її достовірність
9	захист інформаційно-комунікаційних систем державного управління	заходи, спрямовані на забезпечення цілісності та конфіденційності інформації від впливу на них сторонніх осіб (як зовні, так і в середині органів державного управління)
10	інформаційний обмін	процес, який передбачає передачу однією стороною комунікаційного процесу інформації та отримання неї другою і навпаки (може бути як в усному, так і в письмовому вигляді)

Зазначені елементи мають бути організовані таким чином, щоб забезпечити постійний, систематичний, актуальний обмін інформацією між суб'єктами та об'єктами державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави. В цілому, інформаційно-комунікаційна система формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки можна представити у вигляді багаторівневої ієрархічної системи, структура якої представлена на табл. 12.2.

Таблиця 12.2

*Інформаційно-комунікаційна система державної політики
запобігання та протидії економічній злочинності*

Характеристика	Суб'єкти та форми взаємодії
1	2
МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ	
Формування державної політики має відбуватися у взаємодії із міжнародними інституціями та суб'єктами правоохоронної системи зарубіжних країн	
Взаємодія суб'єктів формування та реалізації державної політики із міжнародними політичними та безпековими інститутами	Суб'єкти: міжнародні політичні організації (ООН, ЄС); міжнародні поліцейські організації (Інтерпол, Європол); урядові та неурядові організації зарубіжних країн; правоохоронні органи зарубіжних країн. Форми взаємодії: ратифікація міжнародних договорів, угод, конвенцій та інших правових документів; взаємодія в сфері протидії та запобігання економічній злочинності; обмін інформацією; спільні оперативно-розшукові та слідчі заходи; спільні наукові проекти; спільні навчальні та інформаційні проекти та інше
РІВЕНЬ ВЗАЄМОДІЇ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	
Формування державної політики має відбуватися в тісному взаємозв'язку із інститутами громадянського суспільства для врахування приватних, суспільних та публічних інтересів учасників економічних відносин	
Взаємодія суб'єктів формування та реалізації державної політики із інститутами громадянського суспільства	Суб'єкти: громадські організації, органи державного управління; професійні організації; аналітичні центри; фонди; наукові та науково-дослідні організації; адвокатські компанії; суб'єкти економічної діяльності. Форми взаємодії: соціологічні опитування; круглі столи; експертне оцінювання; інтерв'ю; інформаційні запити; науково-дослідні проекти та інше
МІЖСИСТЕМНИЙ РІВЕНЬ	
Формування державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності має комплексний характер, а тому враховує різні сфери суспільного життя та державного впливу, що визначає взаємодію із суб'єктами реалізації як правоохоронної функції держави, так і інших функцій і складових державного управління	
Взаємодія суб'єктів, що реалізують державну політику в різних сферах суспільного життя та економічних відносин	Суб'єкти: органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику в різних сферах; правоохоронні органи та органи державної влади, що реалізують правоохоронну функцію; органи місцевого самоврядування; контролюючі органи. Форми взаємодії: обмін інформацією; спільні державно-управлінські рішення; нормативно-правове регулювання; організаційні заходи; спільні операції; спільна діяльність та інше
МІЖСУБ'ЄКТНИЙ РІВЕНЬ	
<i>Управлінський</i>	
Взаємодія між суб'єктами керованої та керуючої системи державного управління в сфері запобігання та протидії економічній злочинності	
Комунікація відбувається між суб'єктами державного управління та правоохоронними органами, а також органами, що реалізують державну функцію	Суб'єкти: органи центральної виконавчої влади, що реалізують державну політику в різних сферах; правоохоронні органи та органи державної влади, що реалізують правоохоронну функцію; органи місцевого самоврядування; контролюючі органи. Форми взаємодії: комунікація на рівні керованої та керуючої системи

Продовження табл. 12.2

1	2
Правоохоронний	
Взаємодія між правоохоронними органами та органами, що реалізують правоохоронну функцію	
Комунікація відбувається в межах правоохоронної системи	Суб'єкти: правоохоронні органи та органи, що реалізують правоохоронну функцію. Форми взаємодії: обмін інформацією, спільні державно-управлінські рішення; нормативно-правове регулювання; організаційні заходи; спільні операції; спільна діяльність та інше

З метою ефективного налагодження функціонування інформаційно-комунікаційної системи формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки, необхідною умовою є взаємодія та взаємоузгодженість дій суб'єктів формування та реалізації державної політики із міжнародними політичними та безпековими інститутами; інститутами громадянського суспільства; органами центральної виконавчої влади, правоохоронними органами та органами державної влади, що реалізують правоохоронну функцію; органами місцевого самоврядування; контролюючими органами.

Належна взаємодія суб'єктів щодо запобігання та протидії економічній злочинності створює позитивну тенденцію у напрямі ефективної взаємодії між суб'єктами забезпечення протидії економічній злочинності на міжнародному рівні. Серед таких суб'єктів доречно виокремити міжнародні політичні організації, міжнародні поліцейські організації, урядові та неурядові організації закордонних країн, правоохоронні органи зарубіжних країн. Ефективність взаємодії державних органів із закордонними партнерами дозволяє забезпечити наступні форми взаємодії між ними: обмін інформацією, спільні оперативно-розшукові та слідчі дії, спільні навчальні та інформаційні проекти щодо протидії та запобігання економічній злочинності.

Формування державної політики щодо запобігання та протидії економічній злочинності має враховувати приватні, суспільні та публічні інтереси учасників економічних відносин при взаємодії з інститутами громадянського суспільства шляхом проведення соціологічних опитувань, круглих столів, експертних оцінювань, науково-дослідних проєктів тощо.

Також в процесі формування державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності слід брати до уваги взаємодію суб'єктів, що реалізують державну політику в різних сферах суспільного життя та економічних відносин. Так, ефективними формами взаємодії є: спільні державно-управлінські рішення, обмін необхідною інформацією, нормативно-правове регулювання, спільна діяльність тощо.

Міжсуб'єктний комунікаційний процес включає в себе управлінську та правоохоронну складові. Управлінський рівень являє собою взаємодію між суб'єктами державного управління та правоохоронними органами та органами, що реалізують державну функцію у сфері запобігання та протидії економічній злочинності. На правоохоронному рівні має місце взаємодія між правоохоронними органами та органами, що реалізують правоохоронну функцію шляхом здійснення обміну інформацією, спільних державно-управлінських рішень; нормативно-правового регулювання; організаційних заходів; спільних операцій; спільної діяльності та ін.

Одним із важливих чинників у сфері протидії як економічній злочинності зокрема, так і злочинності в цілому, є організація роботи відповідних органів із застосуванням сучасних інформаційних технологій, що є основою формування інформаційно-комунікаційної системи. Як і будь-яка інформаційно-аналітична система, інформаційна система правоохоронних органів включає в себе етапи, пов'язані зі збором, накопиченням, систематизацією та обробкою інформації про події, пов'язані із вчиненням різними особами злочинних дій.

З метою належної організації обміну інформацією між усіма підрозділами МВС України у 2009 р. затверджено Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему (ІПС) органів внутрішніх справ України. Відповідно до даного Положення «Метою створення ІПС є об'єднання існуючих в органах та підрозділах внутрішніх справ України інформаційних ресурсів в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс із використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання для підтримки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ, суттєвого зміцнення їх спроможності протидії та профілактики злочинності» [357]. Дане Положення визначало основну концепцію розвитку та діяльності ІПС органів внутрішніх справ України до моменту втрати чинності 06.01.2022 р.

На рис. 12.4 наведено організаційну структуру Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України (ЄІС МВС).

«Єдина інформаційна система МВС – це багатофункціональна інтегрована автоматизована система, що безпосередньо забезпечує реалізацію функцій її суб'єктів, інформаційну підтримку та супроводження їх діяльності і становить сукупність взаємозв'язаних функціональних підсистем, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних та технічних засобів телекомунікації, які забезпечують логічне поєднання визначених інформаційних ресурсів, обробку та захист інформації, внутрішню та зовнішню взаємодію» [305].

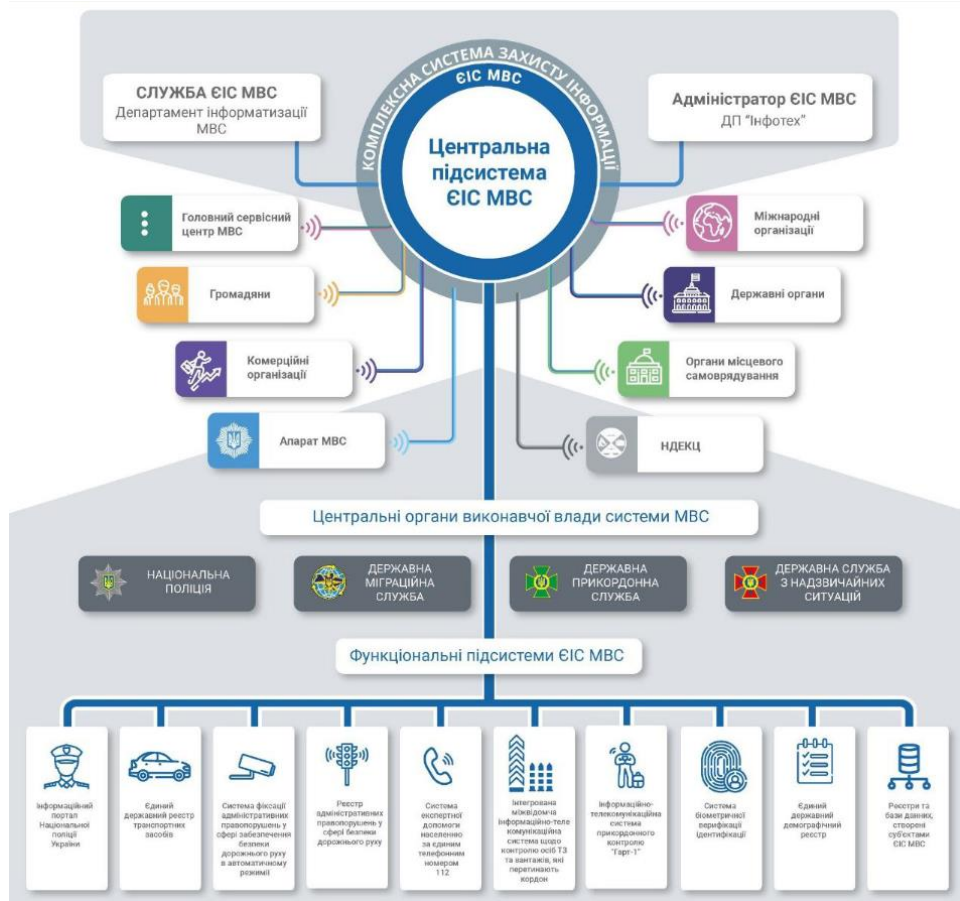

Рис. 12.4. Організаційна структура ЄІС МВС [305]

На даному етапі основні питання щодо використання інформаційних систем у роботі підрозділів Міністерства внутрішніх справ України покладено на Департамент інформатизації, який входить до загальної структури Міністерства внутрішніх справ та виконує наступні функції:

«— участь в організації та реалізації заходів з інформатизації, забезпечення діяльності системи МВС та за дорученням Міністра центральних органів виконавчої влади у сферах інформатизації, формування і використання електронних інформаційних ресурсів, інформаційної безпеки;

— забезпечення реалізації стратегії і політики інформаційної безпеки системи МВС та за дорученням Міністра центральних органів виконавчої влади;

– організація формування інформаційних ресурсів Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та забезпечення контролю процесів їх наповнення та використання;

– організація та забезпечення експлуатації, розвитку, координації та функціонування системи зв'язку та електронних комунікацій МВС, контроль доступу та моніторинг ефективності використання ресурсів Єдиної цифрової відомчої телекомунікаційної мережі МВС» [315].

Так, відповідно до затвердженої Наказом МВС України № 301 від 22 квітня 2021 р. Концепції програми інформатизації системи МВС України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через міністра внутрішніх справ України, на 2021-2023 роки [178], першочерговим завданням наказаний період є розвиток цифрової інфраструктури системи Міністерства внутрішніх справ та Центральних органів виконавчої влади.

В свою чергу, слід зауважити, що у розпорядженні Кабінету Міністрів України № 365-р від 17 лютого 2021 р. закріплено питання щодо реалізації галузевих проєктів інформатизації, серед яких є й проєкти цифрової трансформації системи МВС України, зокрема: ««Безпечна країна»; «Система 112»; Модернізація електронних інформаційних ресурсів у сфері безпеки дорожнього руху; Єдиний реєстр зброї; Реєстр відомостей про статус особи у кримінальному провадженні та судимості; Єдиний сервіс ідентифікації фізичних осіб; Єдиний Державний реєстр територіальних громад; Система планування та управління об'єднаними силами із забезпечення громадської безпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій; Модернізація загальнодержавної автоматизованої системи централізованого оповіщення; Територіальна автоматизована система централізованого оповіщення; Єдина база сил цивільного захисту; Модернізація підсистеми Реєстрації місця проживання Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами в Україні; Створення підсистеми Статистики та аналітики Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами в Україні; Поліцейські послуги (My Pol); Розвиток сервісів для осіб, що перетинають державний кордон; Автоматизація ділових процесів працівників прикордонної служби» [97].

Отже, розроблена інформаційно-комунікаційна система державної політики запобігання та протидії економічній злочинності є багаторівневою ієрархічною системою, яка відображає взаємодію та взаємоузгодженість дій суб'єктів формування та реалізації політики

на: міжнародному рівні (взаємодія із міжнародними інституціями та суб'єктами правоохоронної системи зарубіжних країн); рівні взаємодії з інститутами громадянського суспільства (взаємозв'язок із інститутами громадянського суспільства для врахування приватних, суспільних та публічних інтересів учасників економічних відносин); міжсистемному рівні (врахування різних сфер суспільного життя та державного впливу, що визначає взаємодію із суб'єктами реалізації як правоохоронної функції держави, так і інших функцій і складових державного управління); міжсуб'єктному рівні (взаємодія між суб'єктами керованої та керуючої системи державного управління в сфері запобігання та протидії економічній злочинності, а також між правоохоронними органами та органами, що реалізують правоохоронну функцію). Визначено суб'єкти, характер та форму взаємодії на кожному з рівнів інформаційно-комунікаційної системи, що дає можливість забезпечення якісної та своєчасної комунікації з метою формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності.

12.2. Механізм забезпечення інформаційної безпеки реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності

В процесі розвитку інформаційного суспільства та безмежного доступу до інформаційних джерел – як фізичних, так і віртуальних, особливо актуалізується потреба в якісній комунікації, що передбачає, насамперед, отримання достовірної інформації. Особливо актуальним дане питання є для органів правоохоронної діяльності та системи державного управління. Окрім отримання достовірної інформації з метою прийняття ефективних рішень, постає питання щодо її збереження. Вищезазначене актуалізує дослідження, пов'язані з удосконаленням забезпечення інформаційної безпеки реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави. Адже, все частіше, питання інформаційних загроз та кібератак стосується саме правоохоронної системи держави, що унеможливорює здійснення ефективних заходів та забезпечення ефективного управління економічною безпекою держави. «Кіберзагрози для держави в цілому та правоохоронної системи можуть проявлятися різними наслідками:

соціальні, політичні, економічні, матеріальні, людські жертви, психологічні та інші. Кіберзлочини чинять вплив як на соціально-економічні відносини в певній державі, так і на світову економіку» [193].

Окремі аспекти питання реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності розглядались в працях В.Т. Білоус, З.С. Варналії, Д.О. Грицишена, А.П. Дикого, Д.В. Дубова, В.В. Євдокимова, О.М. Литвака, К.В. Малишева, Г.А. Матусовського, В.В. Ноніка, І.В. Супрункової та ін. Проте, ми вбачаємо за необхідне зосередити увагу саме на інформаційному забезпеченні механізму реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності.

«У сучасних умовах інформаційного світу особливе місце в наукових дослідженнях, які активізуються з кожним роком, посідає кібербезпека. Останнім часом кібербезпека і її окремі аспекти стали предметом численних робіт дослідників. Однак, проблема усвідомлення цього явища залишається відкритою, що є логічним і необхідним, враховуючи надвисокі темпи розвитку суспільних відносин в електронній сфері. Це пояснюється, в першу чергу, розширенням можливостей інформаційного впливу на суспільні відносини, що спричиняє виникнення нових загроз громадської безпеки та викликає необхідність оновлення та вдосконалення системи її забезпечення. Крім того, саме поняття кібербезпеки вимагає якісного переосмислення, викликаного швидкими сутнісними змінами феномена інформації і домінуючими тенденціями розвитку світового співтовариства, яке значною мірою отримує «інформаційний» вимір» [239].

«В епоху інформаційних технологій неможливо почуватися захищеним у кіберпросторі. З розвитком технологій стрімко зростає кількість злочинів у цій сфері, а тому з впевненістю можна стверджувати, що саме «кіберзлочини» у ХХІ ст. будуть одними з найчисельніших. Виникнення нових сфер суспільного життя породжує й нові загрози. Державна влада, в особі правоохоронних органів, повинна реагувати на суспільно небезпечні та протиправні дії. Тому необхідність в забезпеченні безпеки інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів в кіберпросторі поступово набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки держави. Кіберпростір – безмежний, а досвідчені хакери мають всі необхідні навички та засоби, щоб залишатися в ньому інкогніто. Сьогодні кібератаки шкодять не лише фізичним та юридичним особам, але й державам. Кібербезпека –

один із ключових аспектів життя в інформаційну добу. Наші смартфони, соцмережі й інші онлайн-відбитки особи містять про користувачів інформації більше, ніж вони самі знають про себе. При тому, вони можуть бути значно більш вразливими для атак зловмисників, ніж людина в реальному житті» [157].

Дубов Д.В. у своєму монографічному дослідженні, присвяченому питанням кіберзлочинності зосереджує увагу на тому, що: «Кіберзагрози Українській державі та суспільству умовно можна розділити на два ключових рівні. Перший – «класичні» кіберзлочини – як абсолютно оригінальні, так і вже звичні для нас, для своєї реалізації вони потребують лише сучасних інформаційних технологій. Другий – злочини, характерні для геополітичної боротьби (або такі злочини на місцевому рівні, які мають потенціал вплинути на політичне становище держави): хактивізм, кібершпигунство та кібердиверсії. Водночас техніки здійснення атак в обох випадках демонструють чимало спільного. Наприклад, фішингові техніки можуть бути використані як для заволодіння коштами громадян, так і з кібершпигунською метою. Хоча, звичайно, ціла низка кіберзлочинів має на меті й може скоюватися виключно для збагачення злочинців» [111, с. 210].

Проаналізувавши кількість правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку відповідно до даних, наведених у реєстрі кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування Генеральної прокуратури України за період 2013-2022 рр. (табл. 11.3) можна прослідкувати наступну динаміку, яка вказує на те, що з 2013 р. до 2018 р. їх кількість збільшується або ж зменшується. Починаючи з 2019 р. до 2022 р. загальна кількість даних правопорушень має тенденцію до постійного зростання. Так, згідно з даними реєстру загальна кількість таких правопорушень у 2019 р. становила 2204 випадки, а у 2022 р. зросла до 3415 випадків. Окрім того, в табл. 11.3 наведено кількість правопорушень у розрізі статей Кримінального кодексу України, що дає можливість детальніше прослідкувати наміри зловмисників у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Чинним законодавством передбачено відповідальність за скоєння кіберзлочину в межах статей Кримінального кодексу зазначених в табл. 12.3.

Таблиця 12.3
Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку за 2013-2022 рр. (на основі [346])

Стаття Кримінального кодексу України	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку, ст. 361	408	344	432	494	1795	1023	1183	1187	1679	1403
Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут, ст. 361-1	12	10	21	15	35	134	191	114	35	280
Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, ст. 361-2	20	11	59	28	64	52	57	131	141	60
Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, ст. 362	152	73	75	311	670	1070	762	1047	1440	1664
Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку або порушку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, ст. 363	2	4	9	15	6	12	7	16	12	3
Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електров'язку, ст. 363-1	1	1	2	2	3	10	4	3	3	5
Всього	595	443	598	865	2573	2301	2204	2498	3310	3415

На підставі інформації (табл. 12.3) проведемо детальний аналіз кількості вчинених злочинів, до складу яких входять також і кіберзлочини, в розрізі статей Кримінального кодексу України.

На рис. 12.5 відобразимо інформацію за ст. 361 ККУ «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» у 2013-2022 рр.

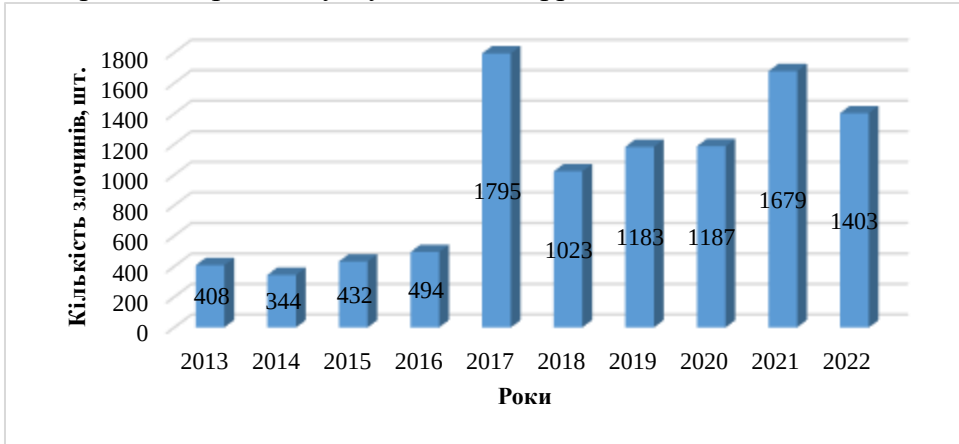

Рис. 12.5. Динаміка вчинених злочинів за ст. 361 ККУ «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

За інформацією наведеною на рис. 12.5 можна прослідкувати наступну динаміку вчинення злочинів у розрізі ст. 361 ККУ за досліджуваний період. Зокрема, найменшу кількість злочинів було зареєстровано у 2014 р., їх кількість становила 344 випадки, в свою чергу найбільшу їх кількість зафіксовано у 2017 р. – 1795 випадків. У 2018 р. зафіксовано дещо нижчий показник на рівні – 1023 випадки. Також спостерігається зростання випадків вчинення даного виду злочинів у період з 2018 р. до 2021 р. від 1023 до 1679 випадків відповідно. У свою чергу у 2022 році можна спостерігати спадаючу тенденцію скоєння даного виду злочину, показник якого становить 1403 зареєстрованих правопорушення.

На наступному рис. 12.6 відобразимо динаміку вчинених злочинів за ст. 361-1 ККУ «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут».

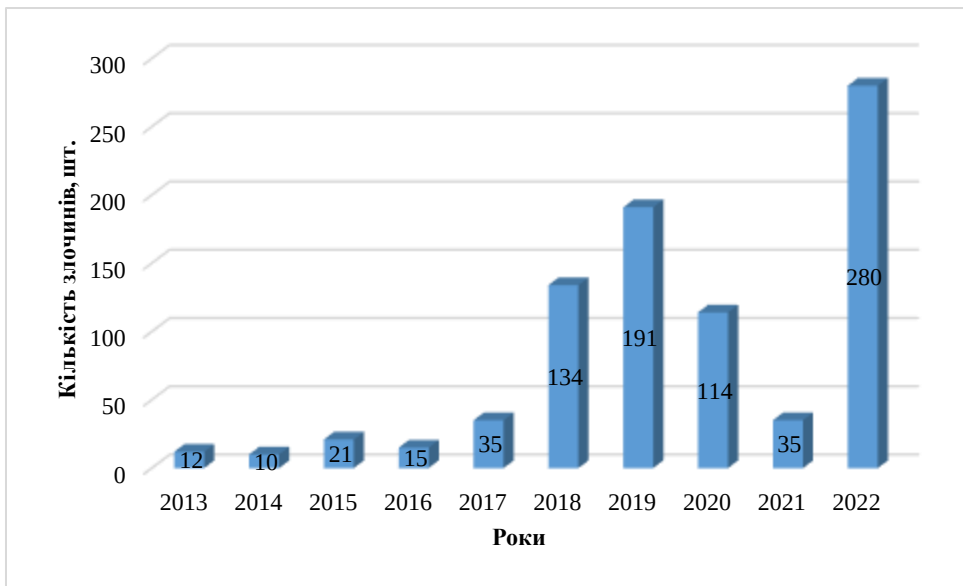

Рис. 12.6. Динаміка вчинених злочинів за ст. 361-1 ККУ «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

Аналізуючи інформацію наведену на рис. 12.6 вочевидь можна стверджувати, що за даною статтею зареєстровано меншу кількість правопорушень, зокрема за 2013-2017 рр. їх кількість коливається від 10 у 2014 р. до 35 випадків у 2017 р. Значне зростання даних злочинів фіксується у 2018-2019 рр. на рівні 134 та 191 випадок відповідно, після чого спостерігається спадаюча динаміка до 35 випадків у 2021 р. У 2022 р. суттєво зросла кількість зареєстрованих злочинів за даною статтею та зафіксована на рівні 280 випадків. Цей показник може свідчити про те, що у 2022 р. почалися активні прояви впливу на інтернет-ресурси з боку країни-агресора перед повномасштабним вторгненням на територію України.

В свою чергу, на рис. 12.7 продемонструємо динаміку вчинення злочинів, які були зареєстровані у період з 2013-2022 рр. за ст. 361-2 «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації».

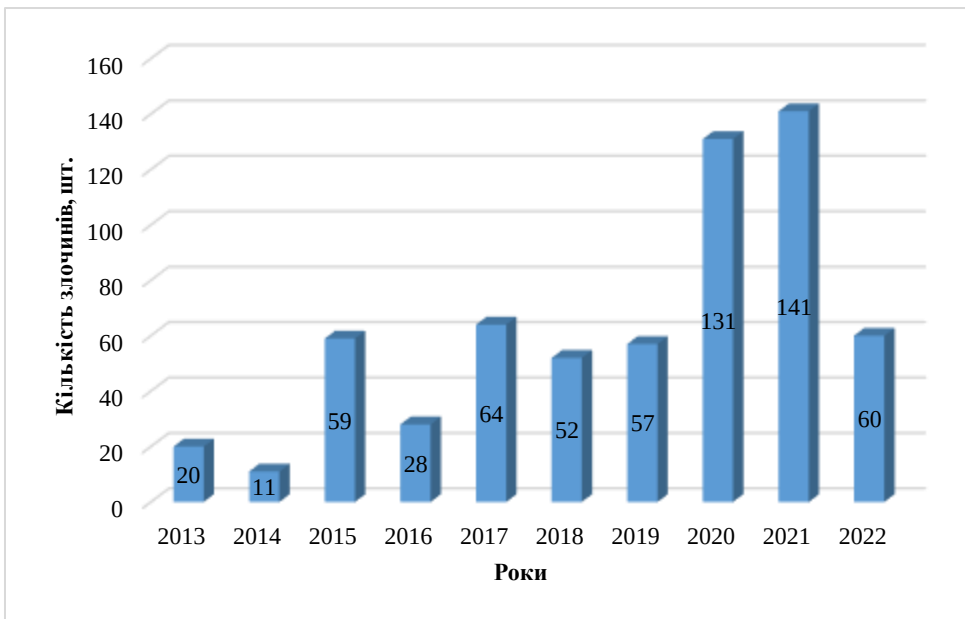

Рис. 12.7. Динаміка вчинених злочинів за ст. 361-2 «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

Згідно даних рис. 12.7 спостерігається наступна ситуація, яка описує рівень вчинення злочинів за ст. 361-2 «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації», зокрема, можна спостерігати наступну динаміку, згідно з якою найменший рівень виявлених злочинів зафіксовано у 2014 р. на рівні – 11 випадків, найвищий – у 2021 р. – 141 випадок. У 2022 році спостерігається значне зменшення зареєстрованих випадків вчинення злочинів за даною статтею, що становить 60 випадків.

На наступному рис. 12.8 наведемо інформацію щодо кількості зареєстрованих злочинів за ст. 362 ККУ «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» за досліджуваний період.

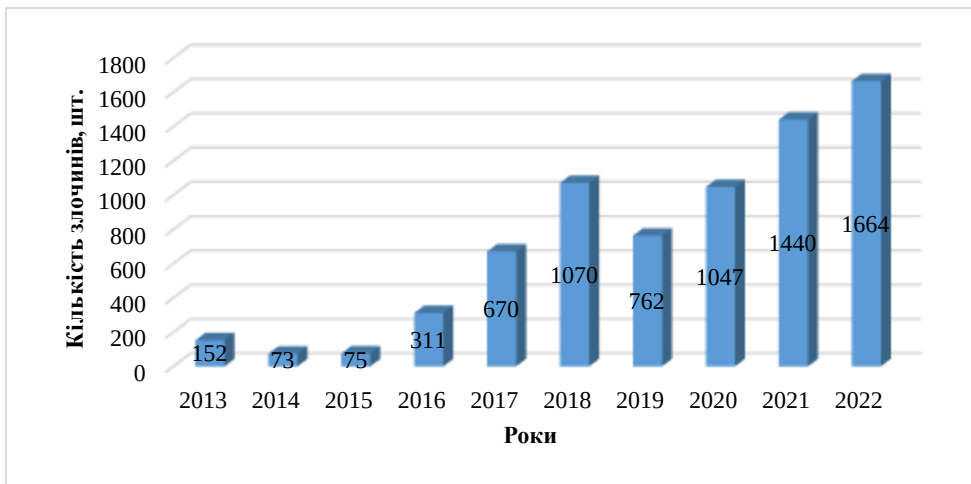

Рис. 12.8. Динаміка вчинених злочинів за ст. 362 ККУ «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

Отже, за даними рис. 12.8 спостерігається наступна ситуація щодо динаміки рівня злочинності за ст. 362 ККУ «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї», яка демонструє той факт, що найнижчий рівень злочинності за досліджуваний період зафіксовано у 2014 р. на рівні 73 випадків, а найвищий показник – 1664 випадки, зареєстровано у 2022 р. Слід також зауважити, що впродовж 2014-2022 рр. спостерігалось поступове зростання кількості злочинів, хоча й був зафіксований спад рівня злочинності у 2019 р. на рівні 762 випадки. Даний вид злочинів пов'язаний з шахрайськими діями зацікавлених користувачів комп'ютерних систем, який набуває неабиякої популярності в останні роки.

Розглянемо детальніше кількість зареєстрованих злочинів у досліджуваному періоді за ст. 363 «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» та відобразимо їх у вигляді діаграми (рис. 12.9).

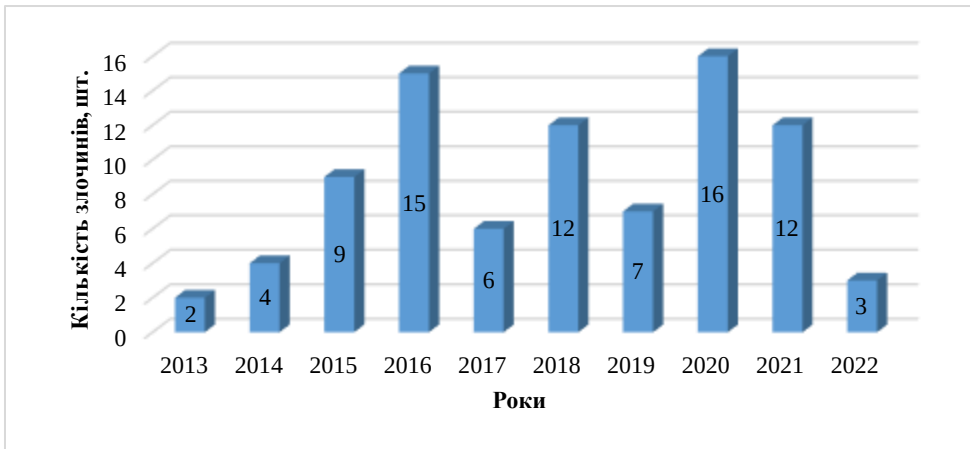

Рис. 12.9. Динаміка вчинених злочинів за ст. 363 «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

Аналізуючи дані викладені на рис. 12.9 прослідковується невелика кількість зареєстрованих злочинів у 2013-2022 рр. за ст. 363 «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється». Зокрема, найменшу кількість – 2 випадки зафіксовано у 2013 р., а найбільшу – 16 випадків – у 2020 р. Разом з тим, у 2021 р. та 2022 р. прослідковується значне зменшення вчинення даного виду злочину на рівні 12 та 3 випадків відповідно.

На наступному рис. 12.10 розглянемо кількість зареєстрованих злочинів за ст. 363-1 «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» у розрізі 2013-2022 рр.

Отже, як бачимо з рис. 12.10 за даною статтею спостерігається найменший рівень зареєстрованих злочинів. Так, найменшу кількість злочинів за досліджуваний період зафіксовано у 2013 та 2014 рр. по 1 випадку, найбільша кількість фіксується у 2018 р. – 10 випадків. В свою чергу, з 2019 до 2021 рр. спостерігається зменшення даного показника до 4 випадків у 2019 р. та по 3 випадки у 2020-2021 р. У 2022 р. фіксується незначне збільшення вчинення злочинів даного виду та становить відповідно 5 випадків.

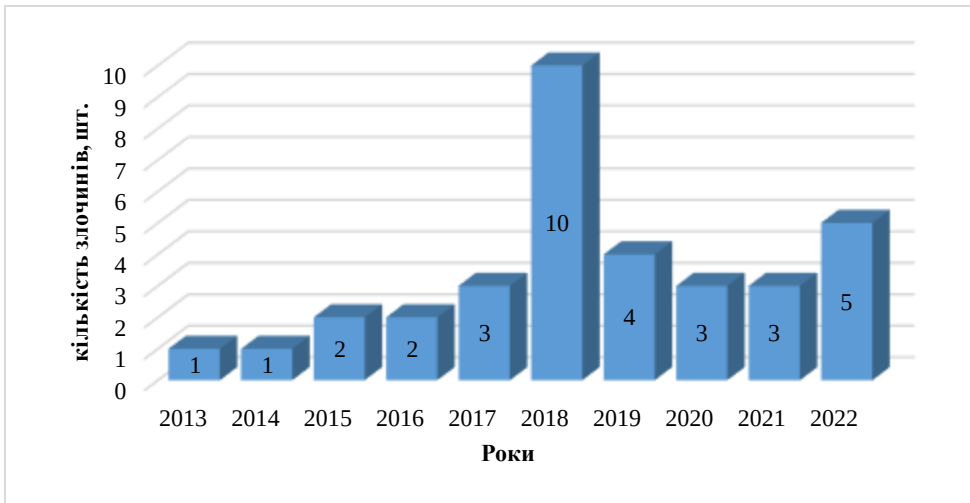

Рис. 12.10. Динаміка вчинених злочинів за ст. 363-1 «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» у 2013-2022 рр. (на основі [346])

Разом з тим, для об'єктивного розгляду питань, пов'язаних зі стороннім впливом на інтернет-ресурси різних органів державної влади та місцевого самоврядування, фінансово-кредитних установ, засобів масової інформації, закладів освіти та інших державних ресурсів, вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на цьому питанні.

«У 2021 році в Україні зафіксовано 41 мільйон підозрілих подій інформаційної безпеки, опрацьовано 160 тисяч критичних подій, зареєстровано 147 кіберінцидентів, повідомляє Держспецзв'язку з посиланням на перший щорічний звіт Оперативного центру реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту (ДЦКЗ) за результатами виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки.

Найчастіше кіберінциденти стосувалися:

- шкідливого програмного коду (28 %);
- збору інформації зловмисниками (18 %);
- шахрайства (6 %) [96].

В свою чергу у «Звіті роботи системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки», який розміщено на офіційному сайті Оперативного центру реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації наведено дані про кількість вчинених

кібератак на сайти державних установ у 2021 р. Кількість зібраних та опрацьованих даних для виявлення підозрілих подій на об'єктах кіберзахисту, які спричинили певні кіберінциденти, наведено на рис. 12.11. Всього за звітний період підсистемою оперативного центру реагування на кіберінциденти виявлено близько 41 млн. підозрілих подій інформаційної безпеки на об'єктах кіберзахисту. Для ефективного реагування на дані загрози уся сукупність підозрілих подій розподілено за трьома пріоритетами: високий (58 %), середній (19 %) та низький (23 %). Відповідно до загальної кількості виокремлено близько 160000 критичних подій інформаційної безпеки об'єктів кіберзахисту, в загальній сукупності яких найбільша частка критичних подій припадає на організації та підприємства (65 %), дещо менше здійснювався сторонній вплив на інтернет-ресурси Обласних державних адміністрацій (33 %) та міністерств (1 %). Таким чином, протягом 2021 р. Оперативного центру реагування на кіберінциденти зареєстровано 147 кіберінцидентів.

Рис. 12.11. Кількість зібраних та опрацьованих даних для виявлення кіберінцидентів у 2021 р. [138]

На наступних рис. 12.12, рис. 12.13 представлено інформацію про категорії та типи подій при вчиненні кібератак та кіберінцидентів.

Рис. 12.12. Категорії подій кібератак та кіберінцидентів у 2021 р. [138]

На рис. 12.12 відображено усю сукупність критичних подій інформаційній безпеці у розрізі категорій, за якими вчинявся вплив на об'єкти кіберзахисту, згідно з Переліком категорій кіберінцидентів [298]. Таким чином, найбільший відсоток припадає на категорію 10 Інші невизначені інциденти (33 %), наступні категорії: 02 Шкідливий програмний код (28 %), 03 Збір інформації зловмисником (18 %). Незначний відсоток від загальної кількості припадає на такі категорії подій кібератак як: 08 Шахрайство (6 %), 07 Порушення властивостей інформації (4 %), 09 Відома вразливість (4 %), 06 Порушення доступності (3 %), 05 Втручання (2 %), 01 Шкідливий (образливий) вміст (1 %) та 04 Спроби втручання (1 %).

Також доречним є виокремлення типів подій кібератак та кіберінцидентів, за якими зацікавлені особи здійснювали вплив на інтернет-ресурси об'єктів кіберзахисту (рис. 12.13).

За даними рис. 12.13 спостерігається наступна динаміка прояву кібератак та кіберзлочинів у 2021 р. у розрізі їх типів. Так, згідно з Переліком категорій кіберінцидентів [298], найчастіше із загальної кількості інцидентів вчиняються такі, показник яких зафіксовано на рівні 300000: 02.04 Шкідливе підключення; 03.01 Сканування; 03.03 Фішинг; 06.02 Саботаж/ шкідливі дії; 07.01 Несанкціонований доступ до інформації; 08.01 Шахрайський сайт; 09.01 Вразливість; 10.01 Невизначений інцидент. Наступними за рівнем прояву (близько 250000) були інциденти: 07.02 Несанкціонована модифікація; 02.03 Командно-контрольний центр; 05.02. Компрометація системи. Майже 10000 інцидентів зафіксовано за типом 04.01 Спроба експлуатації вразливості. Незначна кількість інцидентів, в межах до 2000 проявів, фіксувалася також за наступними типами: 04.01 Спроба експлуатації вразливості; 02.01 Зараження шкідливим програмним забезпеченням; 02.02 Розповсюдження ШПЗ; 01.01 Спам;

05.01 Компрометація облікового запису; 06.01 Атака на відмову в обслуговуванні; 06.03 Збій.

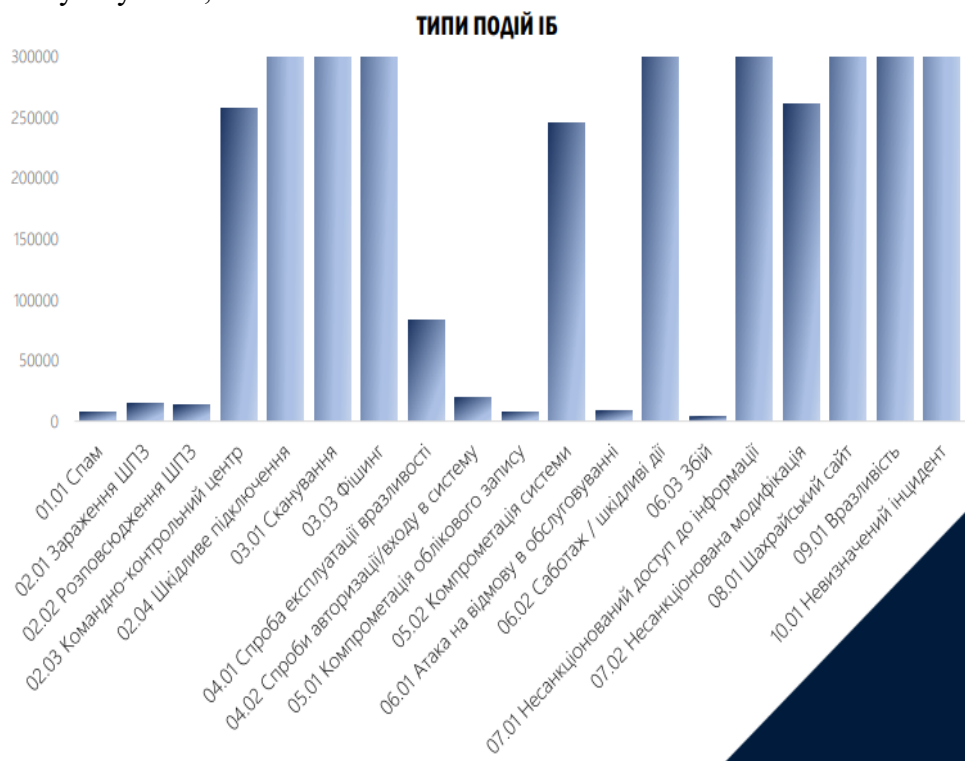

Рис. 12.13. Типи подій кібератак та кіберінцидентів у 2021 р. [138]

За даними опублікованими у «Звіті роботи системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки» [138], який розміщено на офіційному сайті Оперативного центру реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації можемо спостерігати ситуацію, що у 2021 р. виявлено та оброблено 1164 випадки кібератак на об'єктах кіберзахисту, які представлено у розрізі типів індикаторів та різновиду шкідливого програмного забезпечення (рис. 12.14).

За типом індикаторів найбільша частка з кількості випадків, вказаної на рис. 12.14 припадає на кібератаки вчинені через ір-з'єднання (89 %). Значно менше випадків кібератак зафіксовано через domain та url-з'єднання – 7 % та 4 % відповідно. Якщо розглядати дані випадки з точки зору типу, до якого відноситься шкідливе програмне забезпечення – переважають кібератаки вчинені за допомогою шкідливого мережевого програмного забезпечення, на зразок як Conficker та Trickbot, таких проявів зафіксовано до 500 випадків за кожним типом.

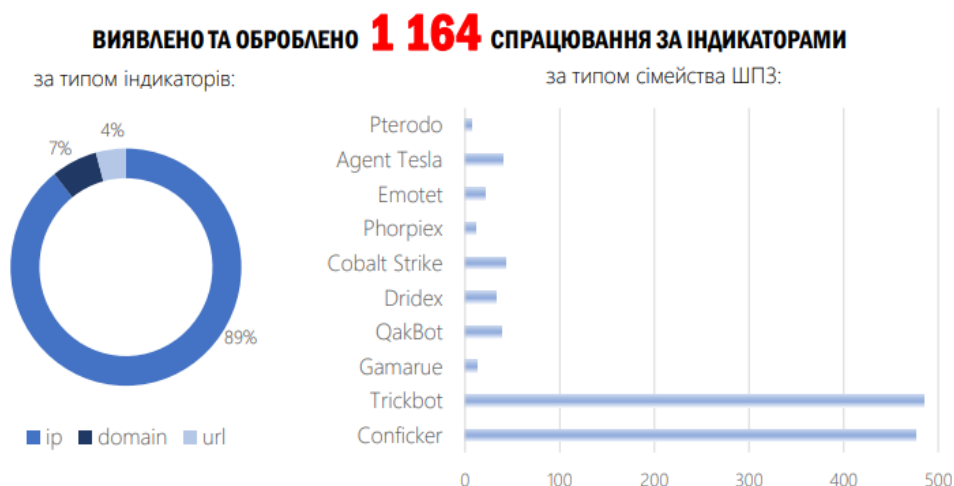

Рис. 12.14. Прояви кібератак у розрізі індикаторів [138]

Як зазначає Н. Курочко: «За останній рік кількість кібератак у світі зросла в середньому на 50 %. Перша половина 2022 року демонструє значне зростання атак проти всіх галузей економіки – у середньому 605 на день. Найчастіше цілями хакерів ставали державний, фінансовий сектори та медіа – близько 2600 атак щотижня, що на 44 % більше, ніж у 2021 році» [225].

Так, у «Аналітичному довіднику «Війна у цифровому вимірі та права людини аналітичний звіт за період із 24 лютого по 30 квітня 2022 р.», який підготовлено ГО «Платформа прав людини», зазначаються наступні дані про кібератаки: «Всього за період із 24 лютого по 30 квітня 2022 р. зафіксовано 32 повідомлення про кібератаки на вебсайти державних органів, установ, організацій та ЗМІ. Серед них: 7 повідомлень стосувалося кібератак на офіційні вебсайти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, 23 – на сайти ЗМІ та на соціальні мережі, 2 – на вебсайти ГО.» [43, с. 7].

Окрім кібератак досить розповсюдженими є також фішинг-атаки, за допомогою яких зацікавлені особи намагаються заволодіти особистою інформацією населення. Як зазначають О. Вдовенко, Є. Воробйов, Л. Опришко: «Всього за період із 24 лютого по 30 квітня 2022 р. зафіксовано 15 повідомлень про фішинг-атаки, які було націлено на широке коло осіб, зокрема й на органи державної влади, їхніх посадових і службових осіб» [43, с. 10].

Як зазначається в «Аналітичному документі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України «Найбільше атак

припало на початок року, ще до повномасштабного вторгнення, а протягом першого місяця війни Україна зазнала втричі більше кібератак, ніж рік тому у відповідний період. Кібератаки тривають і сьогодні, хоча їхня інтенсивність трохи знизилась.

З 24.02.2022 по 24.08.2022 було здійснено 1123 кібератаки.

Основні сектори, які атакують хакери: Уряд і місцеві органи влади – 260; Сектор безпеки та оборони – 154; Комерційні організації – 83; Фінансовий сектор – 72; Інше – 554.

Найпоширеніші методи кібератак: Збір інформації зловмисником – 306; Шкідливий програмний код – 267; Втручання – 149; Відома вразливість – 100; Інше – 301» [47].

Також за даними ГО «Платформа прав людини», які базуються на отриманій на запит від Держспецзв'язку статистичній інформації, можна спостерігати наступну ситуацію щодо кількості кібератак на державний сектор: «Якщо в лютому (з 1 по 23 лютого) на державний сектор здійснили близько 143 тисяч атак, то в наступні місяці ця цифра стрімко зросла:

- 3,2 мільйона атак за дві декади квітня,
- 42,7 мільйона атак у травні,
- 27,7 мільйона – в червні,
- 32,3 мільйона атак у липні,
- 28,7 мільйона атак у серпні,
- 25,1 мільйона у вересні» [42].

Останнім часом частішали випадки прояву стороннього впливу на кіберпростір України, значною мірою це пов'язано із повномасштабним вторгненням російської федерації. Такі дії спрямовані на виведення з ладу електронних ресурсів органів державної влади та критичної інфраструктури з метою дестабілізації військово-політичної ситуації в Україні.

Відповідно до зазначеного, механізми забезпечення інформаційної безпеки процесів формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави, мають ґрунтуватися на сукупності складових, до яких віднесемо наступні:

– по-перше, забезпечення системи захисту інформації на усіх етапах реалізації державної політики та реалізації правоохоронної функції держави в сфері економічної злочинності. Полягає в тому, що інформаційний захист має бути побудований таким чином, щоб

врахувати специфіку діяльності кожного суб'єкта реалізації досліджуваної державної політики, а також встановити рівні безпеки для каналів передачі інформації між ним. Система захисту інформації повинна відповідати основним вимогам Конституції України та забезпечувати дотримання прав та свобод громадян та осіб без громадянства;

- по-друге, формування заходів з інформаційної гігієни усіх учасників реалізації державної політики та правоохоронної функції. Як показує практика, більшість інформаційних загроз пов'язані із необережністю учасників реалізації державної політики. Відповідно, є необхідність у здійсненні навчальних заходів із кібергігієни серед осіб, що задіяні в досліджуваних процесах;

- по-третє, впровадження системи запобігання та протидії кіберзлочинам та особливих санкцій за злочини, здійснені в сфері реалізації правоохоронної функції;

- по-четверте, розробка системи оцінки кіберзагроз для державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави. Така система оцінки дозволить визначити критичні точки та сформувати таку систему захисту, яка буде протидіяти сучасним кіберзагрозам;

- по-п'яте, забезпечення кібербезпеки Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України;

- по-шосте, розробка системи моніторингу за кіберзагрозами в системі запобігання та протидії економічній злочинності. Система моніторингу має функціонувати на постійній основі як для попередження загроз, так і для усунення їх наслідків.

Усі зазначені положення мають стати складовими комплексної системи забезпечення інформаційної безпеки процесу формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави. Комплексність такої системи можлива за умови врахування властивостей усіх складових процесу реалізації державної політики (рис. 12.15).

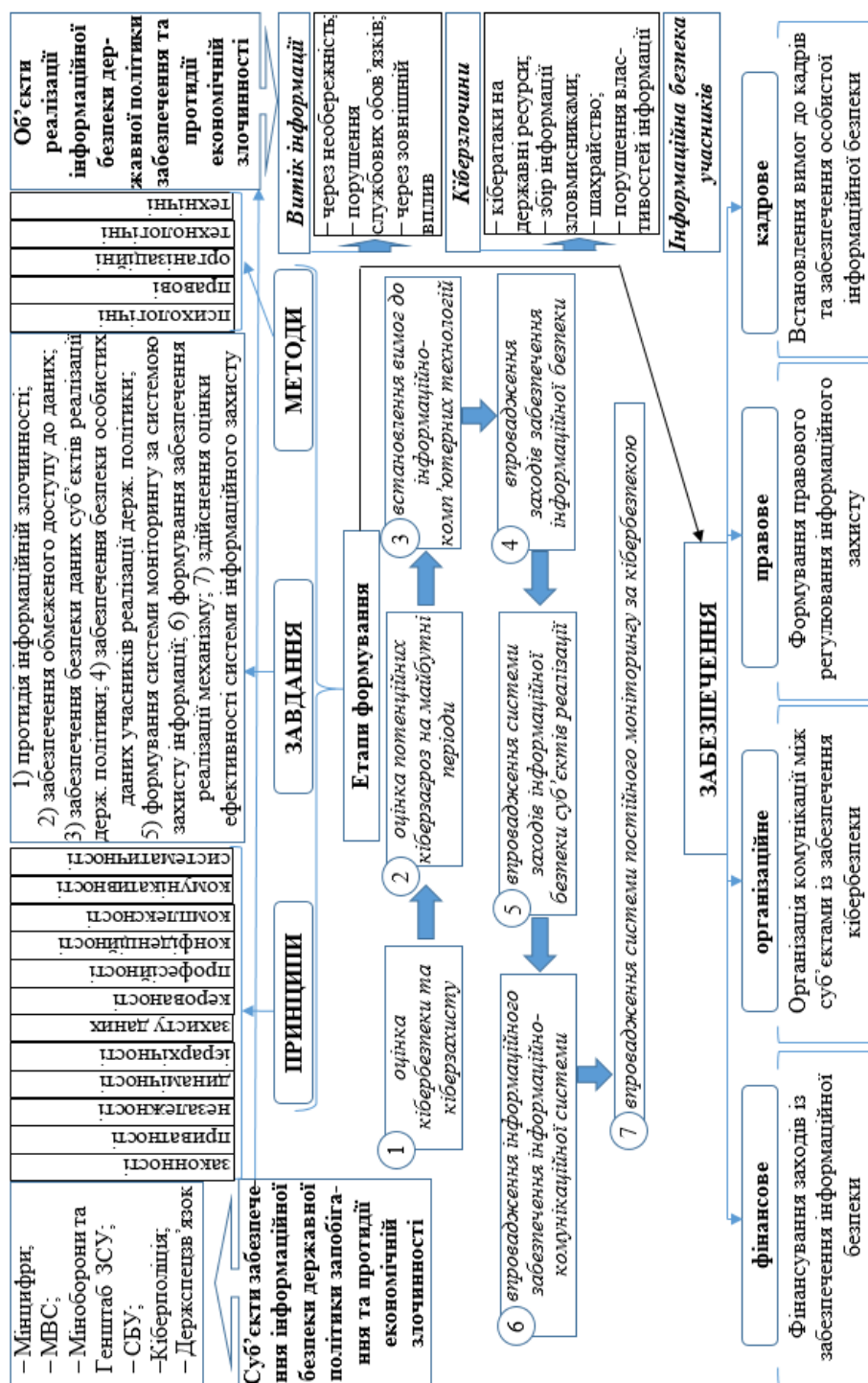

Рис. 12.15. Механізм забезпечення інформаційної безпеки реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності

Вихідними положеннями механізму забезпечення інформаційної безпеки процесу реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки держави є наступні:

– принципи розробки та функціонування механізму: законності; приватності; незалежності; динамічності; ієрархічності; захисту даних; керованості; професійності; конфіденційності; комплексності; комунікативності; систематичності;

– завдання, які потрібно досягти через впровадження механізму: 1) протидії інформаційній злочинності; 2) забезпечення обмеженого доступу до даних; 3) забезпечення безпеки даних суб'єктів реалізації державної політики; 4) забезпечення безпеки особистих даних учасників реалізації державної політики; 5) формування системи моніторингу за системою захисту інформації; 6) формування забезпечення реалізації механізму; 7) здійснення оцінки ефективності системи інформаційного захисту;

– методи забезпечення інформаційної безпеки процесу реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності: психологічні методи спрямовані на психологічну оцінку учасників забезпечення інформаційної безпеки для визначення можливості виконання ними завдань, а також попередня оцінка впливу заходів інформаційної безпеки та психологічний стан учасників правоохоронних операцій та реалізації державної політики загалом; правові – формування правового поля забезпечення інформаційної безпеки, що враховує: режим доступу до інформації, порядок обміну інформацією, особливості зберігання та використання інформації, відповідальність за порушення процедур забезпечення інформаційної безпеки та інше; організаційні – розробка та реалізація заходів із забезпечення інформаційної безпеки; технологічні – впровадження інформаційних технологій та формування вимог до програмних продуктів; технічні – технічне забезпечення процесів зберігання, обміну, збору та використання інформації та налагодження комунікації між суб'єктами реалізації державної політики.

Вважаємо, що механізм забезпечення інформаційної безпеки процесів реалізації досліджуваної політики має ґрунтуватися на системному підході в класичному розумінні змісту системи як впливу суб'єкту на об'єкт. Відповідно, суб'єктами системи інформаційного захисту державної політики є: Міністерство цифрової трансформації України; Міністерство внутрішніх справ; Міністерство оборони України та Генеральний штаб ЗСУ; Служба безпеки України; Кіберполіція; Держслужба спеціального зв'язку та захисту інформації України. У свою

чергу, об'єктом забезпечення інформаційного захисту державної політики є: витік інформації, кіберзлочини та інформаційна безпека учасників реалізації державної політики та правоохоронних процесів.

Власне процес формування системи інформаційного захисту державної політики забезпечення та протидії економічній злочинності має складатися із наступних послідовних етапів: 1) оцінка кібербезпеки та кіберзахисту; 2) оцінка потенційних кіберзагроз на майбутні періоди; 3) встановлення вимог до інформаційно-комп'ютерних технологій; 4) впровадження заходів забезпечення інформаційної безпеки; 5) впровадження системи заходів інформаційної безпеки суб'єктів реалізації; 6) впровадження інформаційного забезпечення інформаційно-комунікаційної системи; 7) впровадження системи постійного моніторингу за кібербезпекою. Реалізація зазначених етапів потребує наступних видів забезпечення: фінансове, інформаційне, правове, кадрове.

Таким чином, розроблено механізм забезпечення інформаційної безпеки процесів запобігання та протидії економічній злочинності. Даний механізм включає вихідні положення, зокрема: встановлено суб'єкти забезпечення інформаційного захисту та виявлено властивості об'єктів, визначено принципи, яким має відповідати система інформаційного захисту процесів реалізації державної політики. В контексті назрілих проблем інформаційного характеру запропоновано сукупність завдань механізму, а їх вирішення можливе через організаційні, правові, психологічні, технічні та технологічні методи. Встановлено, що зазначені методи мають відповідати запропонованим етапам формування і реалізації запропонованого механізму, до яких віднесено: 1) оцінка кібербезпеки та кіберзахисту; 2) оцінка потенційних кіберзагроз на майбутні періоди; 3) встановлення вимог до інформаційно-комп'ютерних технологій; 4) впровадження заходів забезпечення інформаційної безпеки; 5) впровадження системи заходів інформаційної безпеки суб'єктів реалізації; 6) впровадження інформаційного забезпечення інформаційно-комунікаційної системи; 7) впровадження системи постійного моніторингу за кібербезпекою.

ВИСНОВКИ

Держава є інститутом, що реалізує виконання інституційної угоди з приводу реалізації економічних інтересів, що являє собою особливу форму взаємодії інституцій. Від рівня економічної злочинності залежить національна безпека держави, адже в більшості випадків високий рівень економічної злочинності призводить до порушення економічних інтересів не лише суб'єктів економічної діяльності, але й інтересів держави та національних інтересів в цілому.

Під економічними злочинами варто розуміти загрози економічній безпеці держави, що полягають у здійсненні протиправної економічної діяльності (економічні процеси, відносини, операції) або порушення вимог щодо легальної економічної діяльності для задоволення корисливих інтересів особи або групи осіб, що призводить до дисбалансу економічної системи держави, порушення економічної свободи, зниження репутації держави як міжнародного актора, в результаті чого знижується ефективність правоохоронної, соціальної, оборонної та інших функцій держави.

Правова природа економічної злочинності характеризується як соціально-економічне явище, яке характеризується суспільно небезпечною діяльністю, що полягає в здійсненні кримінально караних умисних, корисливих діянь, пов'язаних із порушенням діючого економічного порядку в державі з метою незаконного збагачення та / або протиправного використання економічних інструментів (відносин, механізмів) для інших неекономічних цілей (політичних, терористичних, воєнних та інші) особою або групою осіб.

Зважаючи на сучасну юридичну техніку та практику законотворення країн Європейського Союзу, для цілей кримінального права обґрунтовано введення в науковий обіг та практику поняття «кримінальні правопорушення проти економічної системи». Зазначені кримінальні правопорушення поділяються на злочини проти економічної системи та проступки проти економічної системи. Виділено наступні характеристики: 1) даний вид кримінальних правопорушень є дестабілізуючим фактором розвитку економічної системи держави та міжнародних економічних відносин; 2) проявляється в протиправному застосуванні економічних відносин, інструментів та механізмів для здійснення злочинного діяння; 3) може мати як економічну мету – незаконне збагачення, так і неекономічну

мету, проте, в то й же час, виступати негативним чинником розвитку економічної системи; 4) кримінальні правопорушення даного виду можуть скоювати шляхом, як порушення законної діяльності, так і шляхом незаконної діяльності. Відповідно до зазначеного пропонуємо для цілей розвитку кримінального права використовувати наступний підхід до змісту поняття кримінальні правопорушення проти економічної системи: протиправні умисні, корисливі діяння, що порушують діючий економічний порядок в державі та за її межами з метою незаконного збагачення та / або протиправного використання економічних інструментів (відносин, механізмів) для інших неекономічних цілей (політичних, терористичних, воєнних та інші) особою або групою осіб. На нашу думку, такий підхід найбільш повно характеризує досліджуванні кримінальні правопорушення.

Визначено тенденції розвитку правового захисту господарських відносин як складової економічної системи. Встановлено об'єктивні (соціально-економічні передумови розвитку суспільства, науки та техніки) та суб'єктивні (політичні передумови та вектори міжнародної співпраці) причини формування та реалізації кримінального законодавства в цілому та тієї частини, що регулює запобігання та протидію економічній злочинності. Виявлена наслідуваність радянського законодавства, хаотичність та невідповідність норм кримінального законодавства трансформованим економічним відносинам дозволила обґрунтувати необхідність кардинальної зміни підходу до формування кримінально-правового забезпечення захисту економічної системи та сформулювати зміст нового кримінального кодексу в частині протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Розроблено інформаційну модель структурування наслідків економічної злочинності, які впливають на складові економічної безпеки (бюджетну, фінансову, інвестиційну, інноваційну, виробничу, демографічну, соціальну, зовнішньоекономічну безпеку), від рівня якої залежить реалізація державних функцій і, як наслідок, забезпечення таких видів безпеки як: політична, воєнна, зовнішньополітична, екологічна, енергетична, продовольча. Структурування наслідків економічної злочинності формує комплексне бачення вирішення проблем забезпечення економічної безпеки держави. Обґрунтування складу та змісту репутаційних наслідків економічної злочинності сприяло виявленню чинників впливу на систему економічної безпеки держави та формування комплексу заходів взаємодії із міжнародними партнерами.

Симптоми проблеми гарантування економічної безпеки держави економічного та неекономічного характеру, зумовлені економічною злочинністю та свідчать про високий рівень загроз для розвитку держави. Розроблено комплекс заходів щодо вироблення державної політики запобігання та протидії економічній злочинності. Виділення симптомів проблеми гарантування економічної безпеки сприяє формуванню та реалізації державної політики, що дозволить вирішити проблему в комплексі як у межах реалізації заходів із запобігання та протидії економічній злочинності, так і в межах реалізації інших видів державної політики (безпекової, соціальної, економічної, міжнародної, правоохоронної).

Встановлено недосконалість державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, оскільки виявлено низку її системних проблем, а саме: 1) політична залежність процесу вироблення та реалізації реформ від олігархічних структур; 2) неефективне ресурсне забезпечення; 3) низький рівень кадрового забезпечення; 4) відсутність комунікації та наявність конфлікту між суб'єктами запобігання та протидії економічній злочинності; 5) високий рівень корупції в правоохоронній системі; 6) відсутність механізму притягнення до відповідальності суб'єктів реалізації реформ; 7) недієва система профілактики економічних злочинів; 8) відсутність просвітницького механізму населення щодо суспільної шкоди економічних злочинів; 9) низький рівень довіри населення до правоохоронних органів та несприйняття реформ; 10) відсутність підходів до вивчення економічних злочинів як суспільної загрози, формування яких має стати ключовим фактором визначення завдань державної політики запобігання та протидії економічній злочинності та допоможе підвищити рівень економічної безпеки держави.

З'ясовано, що найбільший вплив на рівень економічної безпеки держави мають наслідки економічної злочинності, що проявляються в соціально-економічній сфері. Обґрунтовано механізм оцінки їх впливу на економічну безпеку держави, що вирізняється такими складовими: оцінка державного боргу, визначення індексу конкурентоспроможності, індексу якості життя та індексу Джині, що дасть змогу ідентифікувати зазначені наслідки та усувати їх застосовуючи інструменти державної політики.

Обґрунтовано напрями трансформації центральних органів виконавчої влади в результаті дослідження діяльності суб'єктів формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки України. Удосконалені методичні підходи до діяльності центральних

органів виконавчої влади як суб'єктів формування та реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності в системі економічної безпеки України (ідентифікація напрямів діяльності та об'єктів впливу суб'єктів реалізації державної політики на економічну злочинність; групування органів центральної виконавчої влади за їх роллю в реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності; розширення діяльності суб'єктів реалізації державної політики) уможлиблюють визначення напрямів і сфер трансформації їх діяльності, що забезпечить кваліфіковане виконання функцій відповідними органами та їх структурними підрозділами та покращить координацію між суб'єктами державної політики і сприятиме її системності.

Встановлено, що рівень економічної злочинності в державі є незадовільним для надійного забезпечення її економічного розвитку, що також негативно впливає на рівень економічної безпеки. Про це свідчить наведена кількість злочинів, згідно статей Кримінального Кодексу України, вчинених за останні роки. Навіть зважаючи на позитивну динаміку щодо зменшення кількості економічних злочинів за окремими статтями ККУ, вбачаємо за необхідне здійснювати заходи щодо удосконалення належного рівня нормативного забезпечення та здійснення попереджувальних заходів відповідними установами у даному напрямі для підвищення рівня економічної безпеки країни в цілому. Проведений аналіз існуючої бази економічних злочинів дає можливість здійснити нормативні та організаційні напрацювання щодо напрямів усунення таких злочинів, а в окремих випадках, коли на даному етапі це є неможливим – до мінімізації їх проявів.

Ідентифіковані найбільш поширені види економічної злочинності в Україні та визначено їх прояв в корпоративному (недобросовісна конкуренція, легалізація (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму, рейдерство) та державному (нецільове використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків, корупція) секторах публічного управління. Встановлено, що економічні злочини чинять наступний вплив на рівень національної безпеки: 1) підвищують рівень терористичних загроз та окупації державних територій; 2) знижують рівень інвестиційної привабливості; 3) обумовлюють втрату іміджу країни на міжнародній арені; 4) знижують рівень обороноздатності; 5) підвищують рівень енергозалежності; 6) підвищують тінізацію економіки.

Запропоновані методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності мають комплексний характер, адже:

по-перше, враховують усі рівні методології державного управління; по-друге, враховують особливості найбільш поширеніших економічних злочинів в Україні, що становлять загрозу національним інтересам; по-третє, визначають усю сукупність суб'єктів реалізації політики; по-четверте, дозволяють врахувати особливості інших видів державної політики. Варто зауважити, що реалізація зазначених методологічних положень на практиці не означає безкомпромісність виділених, у даному дослідженні, положень, а навпаки, окремі із них можуть втратити свою актуальність, або ж зміна соціально-економічного середовища зумовить потребу в розширенні запропонованих методологічних положень державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності.

Для забезпечення високого рівня економічної безпеки держави та зважаючи на сучасні загрози обґрунтовано необхідність криміналізації окремих видів діяльності, зокрема: фінансування збройних конфліктів; порушення міжнародних та національних економічних санкцій; майнінг (виробництво), обмін, купівля та продаж криптовалюти; корупція в приватному секторі. Визначено, що зазначені види діяльності є кримінальними правопорушеннями проти економічної системи та становлять загрозу національній безпеці, що пов'язано сукупністю геополітичних, інформаційно-комп'ютерних, політичних детермінант. Запропоновано розширення статей кримінального кодексу, що регулюють встановлення відповідальності за вказаними кримінальними правопорушення та обґрунтовано сукупність санкцій.

На основі проведеного дослідження встановлено особливості формування правоохоронної системи країн Центральної та Східної Європи через оцінку та аналізу їх діяльності та ідентифікацію завдань щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Встановлено, що в країнах Європейського Союзу відсутні єдині підходи до формування правоохоронної системи та діяльності правоохоронних органів, а визначені лише вимоги щодо формування системи запобігання та протидії злочинності та формування кримінального законодавства. Визначено роль та значення Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України в протидії злочинності проти економічної системи. Для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів України щодо протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи запропоновано: впровадження Єдиного Національного інформаційно-комунікаційного порталу правоохоронних органів; впровадження системи кадрового розвитку правоохоронної системи України через

запровадження кадрових; розвиток кадрового потенціалу правоохоронних органів через впровадження концепції «Освіти впродовж життя»; розширення діяльності правоохоронних органів в частині співпраці із іншими правоохоронними органами щодо створення спільних слідчих груп; розширення діяльності БЕБу в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, які стосуються корупції в корпоративному секторі; розширити просвітницьку діяльність; формування єдиного підходу до кіберзахисту та забезпечення інформаційної безпеки.

Удосконалено діяльність суб'єктів запобігання та протидії економічній злочинності, що реалізують правоохоронну функцію, щодо ідентифікації їхніх ознак. Дослідження стану фінансування діяльності правоохоронних органів дало можливість виокремити потреби практичної сфери запобігання та протидії економічній злочинності в контексті фокусної уваги економічної безпеки та її запити до інструментальної забезпечувальної фінансово-контрольної складової (передбачати таємні видатки для здійснення спеціальних операцій; звітування перед профільним комітетом Верховної Ради України; розробити механізм фінансування спільних операцій; передбачити фінансування взаємодії правоохоронних органів з міжнародними поліцейськими організаціями; передбачити фінансування безперервної освіти правоохоронців; передбачити фінансування перепідготовки правоохоронців, які припиняють роботи в правоохоронній системі, але є працездатного віку; передбачити фінансування створення наукових лабораторій; передбачити фінансування тимчасових спільних слідчих міжвідомчих груп; передбачити фінансування вивчення економічних та фінансових аспектів воєнних злочинів), що сприятиме зміцненню системи запобігання, протидії та боротьби з економічною злочинністю, а отже призведе до оптимізації рівня економічної безпеки та сприятиме подальшому його підвищенню. Запропоновано напрями розширення діяльності правоохоронних органів, що дозволить підвищити ефективність діяльності суб'єктів реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, а також протидіяти сучасним загрозам національній безпеці України.

Обґрунтовано необхідність виокремлення та сформовано визначення поняття «інструментальне фінансово-контрольне забезпечення економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності», під яким запропоновано розуміти сукупність заходів у межах фінансового контролю та моніторингу, спрямованих на суцільний перманентний контроль вартісних

показників діяльності економічних суб'єктів з метою виявлення, припинення та запобігання економічній злочинності в країні задля задоволення об'єктивної потреби у розвитку функціональних векторів суб'єктів державного фінансового контролю та моніторингу в запобіганні та протидії економічній злочинності. Ідентифіковано склад суб'єктів інструментального фінансово-контрольного забезпечення економічної безпеки та оновлено склад функцій таких суб'єктів зокрема, та інструментального фінансово-контрольного забезпеченням економічної безпеки в контексті боротьби та запобігання економічній злочинності в цілому з метою забезпечення контрольної, управлінської, захисної, безпекової, комунікаційної, коопераційної функцій. Реалізація на практиці обґрунтованих пропозицій сприятиме зміцненню системи запобігання, протидії та боротьби з економічною злочинністю, а отже призведе до оптимізації рівня економічної безпеки та подальшого його підвищення. Запропоновані положення відображають потреби практичної сфери запобігання, протидії та боротьби з економічною злочинністю в контексті фокусної уваги економічної безпеки та її запити до інструментальної забезпечувальної фінансово-контрольної складової.

Обґрунтовано специфіку правових форм організації міжнародного співробітництва, інструментів та напрямів. Встановлено, що національне законодавство передбачає наступні правові форми організації міжнародного співробітництва: укладання двосторонніх або багатосторонніх договорів про співпрацю в сфері запобігання та протидії злочинності; участь у міжнародних політичних та безпекових міжнародних організаціях; співпраця з міжнародними поліцейськими організаціями (INTERPOL, EUROPOL, ASEANAPOL, AMERIPOL, AFRIPOL, GCCPOL, AIMC). Визначено специфіку діяльності міжнародних поліцейських організацій. Ідентифіковано національні джерела права, що регулюють міжнародне співробітництво в правоохоронній сфері.

Розроблено механізм міжнародної співпраці правоохоронних органів України з INTERPOL в частині запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Зокрема було встановлено специфіку діяльності INTERPOL в контексті об'єкту дослідження. Вивчено історичні, інституційні, правотворчі, організаційні положення функціонування INTERPOL, що дозволило визначити його роль в запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи.

Ідентифіковано специфіку діяльності EUROPOL як міжнародної поліцейської організації, що діє в межах Європейського Союзу. Визначено напрями співпраці правоохоронних органів країн Центральної та Східної Європи з EUROPOL в контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи. Обґрунтовано напрями розвитку механізму міжнародного співробітництва України з EUROPOL щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти економічної системи, зокрема: 1) створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи правоохоронних органів України щодо міжнародної співпраці з EUROPOL через офіцерів зв'язку; 2) розширення кола офіцерів зв'язку в EUROPOL через направлення їх не лише від Національної поліції, але й інших правоохоронних органів та органів державної влади, що реалізують правоохоронну функцію; 3) створення кадрового резерву офіцерів зв'язку в розрізі кожного правоохоронного органу; 4) запровадження системи підготовки та перепідготовки офіцерів зв'язку EUROPOL.

Обґрунтовано необхідність формування та реалізації державної стратегії розширення можливостей міжнародної співпраці щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти держави, політичного режиму та влади, основними положеннями якої мають стати: виявлення джерел фінансування незаконної діяльності проти держави, політичного режиму та влади; виявлення фінансових потоків, які пов'язані із фінансуванням незаконної діяльності проти держави, політичної системи та влади; розшук осіб та їх фінансових активів, які підозрюються в державній зраді, воєнних злочинах та колабораційній діяльності; проєктна діяльність, що пов'язано із формуванням та реалізацією проєктів для підвищення ефективності правоохоронної функції України. Для забезпечення реалізації мети Стратегії запропоновано: створення спільних слідчих груп з протидії фінансування незаконної діяльності проти держави, політичного режиму та влади, що мають забезпечити виявлення фінансових потоків, джерел фінансування, розшук фінансових активів правопорушників. Обґрунтовано напрями співпраці в частині просвітницької діяльності та формування і реалізації спільних проєктів.

Розроблено багаторівневу ієрархічну інформаційно-комунікаційну систему державної політики запобігання та протидії економічній злочинності, яка відображає взаємодію та взаємоузгодженість дій суб'єктів формування та реалізації політики на: міжнародному рівні (взаємодія із міжнародними інституціями та суб'єктами правоохоронної системи зарубіжних країн); рівні взаємодії

з інститутами громадянського суспільства (взаємозв'язок із інститутами громадянського суспільства для врахування приватних, суспільних та публічних інтересів учасників економічних відносин); міжсистемному рівні (врахування різних сфер суспільного життя та державного впливу, що визначає взаємодію із суб'єктами реалізації як правоохоронної функції держави, так і інших функцій і складових державного управління); міжсуб'єктному рівні (взаємодія між суб'єктами керованої та керуючої системи державного управління в сфері запобігання та протидії економічній злочинності, а також між правоохоронними органами та органами, що реалізують правоохоронну функцію). Визначені суб'єкти, характер та форми взаємодії на кожному з рівнів інформаційно-комунікаційної системи уможлиблюють забезпечення якісної та своєчасної комунікації з метою формування та реалізації державної кримінально-правової політики протидії економічній злочинності.

Розроблено механізм забезпечення інформаційної безпеки процесів запобігання та протидії економічній злочинності, який охоплює вихідні положення (встановлено суб'єктів забезпечення інформаційного захисту та виявлено властивості об'єктів) та визначено принципи, яким має відповідати система інформаційного захисту процесу реалізації державної політики. Запропоновано сукупність завдань цього механізму, вирішення яких можливе через організаційні, правові, психологічні, технічні та технологічні методи, що мають відповідати запропонованим етапам його формування та реалізації (оцінка кібербезпеки та кіберзахисту; оцінка потенційних кіберзагроз на майбутні періоди; встановлення вимог до інформаційно-комп'ютерних технологій; впровадження заходів забезпечення інформаційної безпеки; впровадження системи заходів інформаційної безпеки суб'єктів реалізації; впровадження інформаційного забезпечення інформаційно-комунікаційної системи; впровадження системи постійного моніторингу за кібербезпекою). Впровадження механізму забезпечення інформаційної безпеки реалізації державної політики запобігання та протидії економічній злочинності забезпечить відповідний рівень захисту інформації та каналів її передачі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авакян Т.А. Суб'єкти й форми реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 37-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknusv_2015_1_7
2. Агентство з розшуку та менеджменту активів. URL: <https://arma.gov.ua/>
3. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки : навч. посіб. / С.В. Білан, В.Я. Мацюк, О.П. Рябченко, О.В. Тильчик, В.В. Тильчик ; Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. К., 2019. 245 с.
4. Айдинян А.В. Деякі особливості юридичної конструкції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 Кримінального кодексу України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 268-273. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/51.pdf>
5. Аналіз проекту концепції реформування юридичної освіти в Україні у світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-on-Draft-LER-Concept-Paper-and-Recommendations-for-Improvement_May-22_2017.pdf
6. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
7. Андрущенко В.Л., Данілов О.Д. Податкові системи зарубіжних країн. К., 2004. URL: <https://epi.cc.ua/podatkovyi-sistemi-zarubijnih.html>
8. Архів проектів нового кримінального кодексу. European Union. External Action : веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>
9. Базярук І.М. Економічна злочинність та її ознаки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 279-286. URL: https://www1.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsv/02_2008/08bimtyo.pdf
10. Базярук І.М. Кримінологічна характеристика та запобігання в Україні: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юр. н. Львів, 2013. 220 с.

11. Балакірева О.М., Черненко С.М. Нерівномірність доходів населення України як соціально-економічна проблема. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2009/07/49-64__no-3__vol-30__2009__UKR.pdf

12. Баранов С.О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 12. С. 102-106.

13. Барановський О.І. Економічні злочини. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т. 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18798>

14. Бахновська І.П., Білоус І.М. Причини та умови скоєння службовими особами злочинів у сфері господарської діяльності. Юридичний науковий. 2021. № 4. С. 429-432. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/109.pdf

15. Башпанник В.В., Терханов Ф.І. Удосконалення державного управління у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11bvvozs.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11bvvozs.pdf)

16. Безпалько І.Р. Історія оподаткування населення України. Наукові записки. 2008. № 1. С. 214-220.

17. Безругченко В.С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18_32.htm

18. Бисага В.К. Національна система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню зброї масового знищення в Україні: етапи становлення й розвитку. Держава та регіони. 2016. № 1 (53). С. 37-49.

19. Білан Н.І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві. URL: http://papers.univ.kiev.ua/12/Main/articles/bilan-nadiya-social-communications-in-the-information-society_22506.pdf

20. Білічак О.А. Реформа юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. Освітня аналітика України. 2019. № 3 (7). С. 57-68. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/5_Bilichak_37-2019_57_68.pdf

21. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. 449 с.

22. Білоус В.Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект): дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2004.

23. Білоус В.Т., Попович В.М. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: монографія. Київ, 2001. 138 с.

24. Більшість справ, які розслідує СБУ, не стосуються національної безпеки — дослідження.
URL: <https://zmina.info/news/bilshist-sprav-yaki-rozsliduye-sbu-nestostosuyutsya-nacziionalnoyi-bezpeky-doslidzhennya/>

25. Бірюков О.М. Банкрутство: від римського *manus injectio* до транскордонних банкрутств. Актуальні проблеми держави і права. 2008. С. 21-25.

26. Бірюков О.М. Розвиток концепції законодавства про банкрутство в Україні на зламі віків. Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2012. Вип. 105, ч. 1. С. 17.

27. Блажівська О. Систематизація цивільного законодавства на українських землях у докодифікаційний період (на прикладі Великого князівства Литовського). Наукові записки Ін-ту законодавства ВР України. 2014. № 3. С. 70-74.

28. Богатирьов І.Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. К.: ВД Дакор, 2018. 352 с.

29. Бойко А.М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 380 с.

30. Бойко А.М. Проблемні питання визначення об'єкта злочину у сфері господарської діяльності. Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Львів: Львівськ. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2000. Вип. 1 (12). С. 169-174.

31. Бойко А.М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 492 с.

32. Бондаренко О.О., Юрчик І.О. Становлення та розвиток сучасних підходів до визначення поняття «економічна злочинність». Ефективна економіка. 2014. № 11.
URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3528>

33. Борисов В.І., Лопушанський Ф.А., Корж В.П. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-

правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми): Монографія. Х.: Право. 2001. С. 186-210.

34. Бородін Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 2. С. 47-51.

35. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. К.: Атіка, 2000. 287 с.

36. Бровко В.М. Генеза інституту кримінальної відповідальності за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму в Україні з урахуванням змін міжнародного законодавства у цій сфері. *Współpraca Europejska*. № 2(9). 2016 / *European Cooperation* Vol. 2(9). 2016. С. 107-117.

37. Булижин І.В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового й українського досвіду. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2015. № 17. Том 2. С. 55-58.

38. Бучко М.Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т внутр. спр. Х., 2002. 24 с.

39. Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/>

40. Вальд Б. 10 наймасштабніших фінансових пірамід та найбільших аферистів у світовій історії. URL: <https://ucap.io/10-najmasshtabnishyh-finansovyh-piramid-u-sviti/>

41. Васильєва Д.О. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері грального бізнесу: висн. дис. д.ф. за спец. 081 «Право». Харків, 2019. 22 с.

42. Вдовенко О. 25 мільйонів кібератак щомісяця. Як росія намагається зашкодити Україні в цифровому просторі. URL: <https://detector.media/infospace/article/204308/2022-10-29-25-milyoniv-kiberatak-shchomisyatsya-yak-rosiya-namagaietsya-zashkodyty-ukraini-v-tsyfrovomu-prostori/>

43. Вдовенко О., Воробйов Є., Опришко Л. Аналітичний звіт «Війна у цифровому вимірі і права людини». К., 2022. 68 с.

44. Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 01.03.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_089#Text

45. Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 01.10.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_143#Text

46. Висновок на проєкт кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>

47. Війна в Україні. Пульс кібер захисту. Аналітичний документ. Серпень 2022 р. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/1662392024242416.pdf>

48. Вінокуров Я. Державний борг України перевищить 100% ВВП. Що це означає? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/25/692991/#:~:text=y%20формі%20грантів.-,Кому%20i%20скільки%20винна%20Україна%3F,2022%20році%20майже%20безпервно%20зростає>

49. Віряскін С. Методи боротьби з підробниками грошей у середньовічній Європі. URL: https://ufin.com.ua/analit_mat/drn/016.htm

50. Волобуєв А.Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. Форум права. 2006. № 1. С. 16-19.

51. Всі документи бази даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

52. Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.). К., 2000. 208 с.

53. Гарасимів Т.З. Економічна злочинність як органічна складова буття соціуму. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 127-135.

54. Гаруст Ю.В., Мельник В.І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.

55. Гаценко Л.В. Теорія зацікавлених сторін (стейкхолдерів): історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень. Водний транспорт. 2016. Вип. 1. С. 156-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27

56. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. 6-те вид. К.: Істина, 2009. 768 с.

57. Глушко І. Скорочення видів по карань до штрафів та позбавлення волі збільшить кількість в'язнів. URL: <https://zib.com.ua/ua/146853.html>

58. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні в 20-ті роки. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hnitko_Svitlana/Borotba_z_kontrabandoi_v_Ukraini_u_20-ti_roky.pdf.

59. Головкін Б.М. Поняття злочинності у сфері економіки. Форум права. 2013. № 3. С. 128-133.

60. Горбань О. Злочини у сфері економіки. Юридичний вісник України. 2007. 156 с.

61. Гордієнко В. Становлення та розвиток інституту неспроможності та банкрутства в деяких зарубіжних країнах. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2007. Вип. 44. С. 68-74.

62. Грабовий В. Кількісні показники норм юридичної відповідальності за злочини проти власності в КК УСРР 1922 р. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Випуск 4 (12). С. 9-13.

63. Гребельник О.П. Розвиток митної справи за часів Київської Русі. Митна справа: науковий журнал. 2017. № 1. С. 26-34.

64. Гритенко О.А., Старинець Є.А. Нарис історичного розвитку кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків та інших платежів. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. Вип. 3. С. 200-204.

65. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. Харків, 2021. 42 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/arefHrytsyshen.pdf>

66. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр.: 25.00.05; Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2021. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disHrytsyshen.pdf>

67. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2020. 384 с.

68. Грицишен Д.О. Економічна злочинність як загроза державній безпеці: сутність та засоби протидії. Наукові праці МАУП. 2020. С. 74-86.

69. Грицишен Д.О. Методологічні положення формування та реалізації державної кримінальної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Аспекти публічного управління. Видавництво «Грані». 2020. № 6. С. 41-63.

70. Грицишен Д.О. Механізм взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями у сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Економіка, управління та адміністрування. 2020. Вип. 4 (94). С. 131-141.

71. Грицишен Д.О. Міжнародна співпраця в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: державно-управлінський аспект. Науковий вісник «Економічний вісник Дніпровської політехніки». Дніпро. 2020. № 4. С. 32-51. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_036-050.pdf

72. Грицишен Д.О. Оцінка довіри стейкхолдерів до України з позиції запобігання та протидії економічній злочинності. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія “Економічні науки”. 2020. № 4. Т. 1. С. 150-162.

73. Грицишен Д.О. Оцінка рівня безпеки України як середовища поширення економічної злочинності за міжнародними рейтингами. Науковий вісник Ужгородського університету. Секція Економіка. Ужгород. 2020. №2. С. 10-21.

74. Грицишен Д.О. Передумови формування та реалізації державної політики в сфері запобігання та протидії економічній злочинності. Наукові перспективи. 2020. № 6. С. 32-42.

75. Грицишен Д.О., Бевзенко С.Г., Горай О.С. Бухгалтерська оцінка наслідків бойових дій та окупації державних територій. Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. 2018. № 1 (83). С. 27-39.

76. Грицишен Д.О., Лисак С.П. Економічна злочинність як загроза національній безпеці. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Полтава, 08 грудня 2020 р. / за заг. ред. Т.М. Лозинської, О.В. Дорофєєва. – Полтава : ПДАА. – 2020. – С. 35-37.

77. Грицишен Д.О., Лисичко А.М. Принципи та класифікація еколого-економічного аналізу господарської діяльності. Принципи забезпечення розвитку підприємств в умовах змін ринкового середовища: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 грудня 2017 р.) / ГО “Центр економічних досліджень та розвитку”. У 2-х частинах. О.: ЦЕДР, 2017. Ч.2. С. 113-116.

78. Грицишен Д.О., Ничипоренко Р.В. Теоретичні основи питання запобігання злочинам в сфері економічної діяльності в Україні.

Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки (11-15 травня 2020 року). Житомир : «Житомирська політехніка». 2020. С. 862.

79. Грицишен Д.О., Прокопенко Ж.В., Кочин Т.М., Цепенда В.М. Оцінка потенціалу аудиторських фірм щодо встановлення якості фінансової звітності. Економічний простір. 2020. № 163. С. 57-73.

80. Грицишен Д.О. Державна А.А. Реформування аудиту як інструменту запобігання економічній злочинності: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2021. 220 с.

81. Грицишен Д.О., Свірко С.В., Супрунова І.В. Інституалізація державної фінансово-контрольної діяльності як інструменту бюджетної безпеки країни. Економіка, управління та адміністрування. 2021. № 2 (96). С. 77-84.

82. Грицишен Д.О., Супрунова І.В., Лисак С.П. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза державній безпеці. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 140-151.

83. Грищенко Т., Івахненко І. Причини та особливості кризових явищ на ринку цінних паперів. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2009. № 112. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichini-ta-osoblivosti-krizovih-yavisch-na-rinku-tsinnih-paperiv>

84. Гула Н.Л. Виявлення підрозділами ДСБЕЗ злочинів, що вчиняються у сфері цільових спеціалізованих державних фондів. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 319-329.

85. Гуторова Н.О., Пономаренко Ю.А. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1(1). С. 32-49. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/17/ngutorova-yu-ponomarenko-penalizatsiya-zlochyniv-yak-napryamok-kryminalno-pravovoyi-polityky.pdf>

86. Гуторова Н.О., Романов С.Ю. Злочини в сфері економіки (проблеми кримінологічної і кримінально-правової класифікації). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2001. № 14. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_14_3

87. Данько В. Рейтинг конкурентоспроможності: МІМ вкотре представив Україну в дослідженні IMD. URL: <https://eba.com.ua/rejtyng-konkurentnospromozhnosti-mim-vkotre-predstavyyv-ukrayinu-v-doslidzhenni-imd/#:~:text=У%20свою%20чергу%20Сінгапур%2C%20який,Володимир%20Данько>

88. Декларація Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку. Міжнародний документ від 12.12.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_371#Text

89. Денисенко В.І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010-2014 рр.): монографія. Вид. 2-ге. Запоріжжя: Видавничий дім "Тельветика". 2021. 896 с.

90. Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник. Запоріжжя: КПУ, 2012. 705 с.

91. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К.: НАДУ, 2014. 448 с.

92. Державна прикордонна служба України. URL: <https://www.dpsu.gov.ua/>

93. Державне бюро розслідувань: офіційний сайт. URL: <https://dbr.gov.ua/>

94. Державний борг у 2019 році одночасно впав і зріс на 8%. URL: <https://finclub.net/ua/news/derzhavnyi-borh-u-2019-rotsi-odnochasno-vpav-i-zris-na-8protsent.html>

95. Державний борг України. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>

96. Держспецзв'язку назвало кількість зафіксованих у 2021 році кіберзлочинів. Дзеркало тижня. Україна. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/derzhspetszvjazku-nazvalo-kilkist-zafiksovanikh-u-2021-rotsi-kiberzlochiv.html>

97. Деякі питання цифрової трансформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. № 365-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D1%80#n14>

98. Джужа О.М., Василевич В.В., Кулакова Н.В. та ін. Організована злочинність в Україні та країнах Європи: посібник / За заг. ред. проф. О.М. Джужі. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 248 с.

99. Довідкова інформація КМЄС. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>

100. Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та організованою злочинністю. Міжнародний документ від 24.02.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482_042#Text

101. Договір між Кабінетом Міністрів України, Урядом Республіки Молдова й Урядом Румунії про співробітництво у боротьбі

зі злочинністю. Міжнародний документ від 06.07.1999 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_368#Text

102. Договір про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Італійської Республіки в боротьбі із незаконною торгівлею наркотичними засобами та психотропними речовинами та з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 28.05.1993 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380_043#Text

103. Договір про співробітництво між Урядом України і Урядом Республіки Хорватія у боротьбі з тероризмом, контрабандою, зловживаннями наркотиками, організованою та іншою злочинністю. Міжнародний документ від 26.10.1993 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191_020#Text

104. Додатковий протокол про імплементацію Статті 1 Угоди про співробітництво між Урядом України та Урядом Турецької Республіки в боротьбі зі злочинністю Міжнародний документ від 07.06.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_052#Text

105. Доступ домогосподарств України до інтернету (за даними вибіркового опитування домогосподарств, проведеного у січні 2019 року) Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_Internet_2018.pdf

106. Драгомирецька Н.М., Кандагура К.С., Букач А.В. Комунікативна діяльність в державному управлінні: навч. пос. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.

107. Дранчук С.Я., Дмитришин М.В. Тіньова економіка України на сучасному етапі. Сучасні детермінанти економічного розвитку України та світу : зб. тез доп. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 22 травня 2017 р. Івано-Франківськ : ІФННІМ ТНЕУ, 2017. С. 110-112.

108. Драчевський Є.Ю. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор та лотерей: дис. ... докт. філософ.: 081. Вінниця, 2021. 276 с.

109. Драчов Є.В. Сутність та функції комунікації в системі державного управління. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». 2014. № 3. С. 159-167.

110. Дрешпак В.М. Комунікації в публічному управлінні: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.

111. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія. К.: НІСД. 2014. 328 с.
URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/Dubov_mon-89e8e.pdf

112. Дубчак Л.М., Гулак О.В. Створення державного бюро розслідувань як державного правоохоронного органу владі України та проблеми його професіоналізації. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Випуск 22. С. 80-85. URL: https://www.researchgate.net/publication/354126616_Stvorennia_Derzavnogo_buro_rozsliduvan_ak_derzavnogo_pravoohoronnogo_organu_vladi_Ukraini_ta_problemi_jogo_profesionalizacii

113. Дудніков А.Л. Криміналістичне поняття та структура способу злочину у сфері економічної діяльності. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2013. Вип. 13. С. 69-77.

114. Дудоров О., Мовчан Р. Розвиток законодавства України про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: проблеми і тенденції. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. Вип. 4(92). С. 120-140. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1187/1070>

115. Дудоров О., Старовойтова Ю. Проблеми кримінально-правової протидії порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг. Вісник Національної академії прокуратури України. 2009. Вип. 2. С. 28-36.

116. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 2(5). С. 215-263. URL: <http://dudorov.com.ua/images/download/stattya-vidpovidalnist-zalochini.pdf>

117. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2022. Вип. 2(98). С. 99-115. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1488/1365>

118. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. К.: Ваіге, 2015. 392 с.

119. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навч. посіб. К.: Ваіге, 2014. 944 с.

120. Дунас М.О. Кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері господарської діяльності, які вчиняються службовими особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів. 2019. 22 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1794/dunas.pdf>

121. Енциклопедія історії України: в 10 томах: Т. 6 Ла–Мі/ ред. В.А. Смолій. К.: Видавництво «Наукова думка», 2009. 790 с.

122. Євдокимов В.В. Розвиток складових методології формування та реалізації державної політики в сфері правоохоронної діяльності. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/5_2020/22.pdf

123. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Горай О.С. Інформаційна модель управління господарською діяльністю в умовах бойових дій та окупації державних територій: монографія. Житомир: ЖДТУ. 2018. 200 с.

124. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Лисак С.П. Державна політика в сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2020. 200 с.

125. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Свірко С.В. Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління України. Том 1: бухгалтерський облік в бюджетних установах України: підручник. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. 1380 с.

126. Євдокімова М.О. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності в сфері економіки: монографія. Чернівці: НУ «Чернівцівська політехніка», 2021. 232 с. URL: <https://cutt.ly/m9wYrxt>

127. Єгорова В.О. Критерії декриміналізації діянь: до постановки проблеми. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн. Матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 13-14 жовт. 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2011. 456 с. С. 166-169. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2012/10_Let_KK_2011.pdf

128. За оцінками Світового банку (СБ), темпи економічного зростання в світі уповільнюються. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/kriza-nacionalnogo-rinku-praci-stagnaciya-ta-trudova-vicherpnist-322188_.html

129. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності навч. посібник. 2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

130. Загуменна Ю. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. Право і безпека. 2010. Вип. 3 (35). С. 145-150.

131. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К: Ін Юре, 2007. 712 с.

132. Заява FATF (Financial Action Task Force). Міжнародний документ від 28.02.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835_002#Text

133. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України (офіційне видання Народного Комісаріату Юстиції). Харків, 1930. 478 с.

134. Збірник Законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік / Народний комісаріат юстиції. Харків : Юр. вид-во НКЮ УСРР, 1929. 1172 с.

135. Звіт Національної служби здоров'я України 2019. Національна служба здоров'я України. URL: https://nszu.gov.ua/storage/files/zvit-2019_1586443884.pdf?1610039976

136. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2022 рік (відповідно до статті 35 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України»). URL: <https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/zvit-pro-dialnist-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy-za-2022-rik.pdf>

137. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2021 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/reports/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2021-rik>

138. Звіт роботи системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки Оперативного центру реагування на кіберінциденти Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації. URL: https://cert.gov.ua/files/pdf/SOC_Annual_Report_2022.pdf

139. Зорій Н.М., Данилюк І.В. Нецільове використання бюджетних коштів: теоретико-прагматичний аспект. Наукові записки. Серія "Економіка". 2011. Випуск 17. С. 72-79.

140. Історія злету та падіння компанії Parmalat. URL: <https://landlord.ua/news/istoriya-vzleta-i-padenia-kompanii-parmalat/>

141. Іваницький А.М. Історико-ретроспективний аналіз предмета складу злочину «контрабанда». URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21761/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0.pdf>

142. Іващенко В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво. Вісник академії управління МВС. 1. 2007. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2007-01.pdf

143. Івченко В.І. Державне управління у період фінансової кризи. Проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали з підвищення кваліфікації працівників органів державної влади I-IV категорії посад. К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2009.

144. Ільїна О.В. Зміст виправних робіт та проблемні питання їх застосування. Часопис Київського університету права. 2020. Вип. 1. С. 307-311.

145. Індекс якості життя. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=

146. Інтерпол: як працює міжнародна організація кримінальної поліції? URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/interpol-yak-pratsyuuye-mizhnarodna-organizatsiya-kryminalnoyi-politsiyi

147. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.

148. Історія держави і права зарубіжних країн: посіб. для підготов, до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. 3-є вид. стереотип. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. 244 с.

149. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України; За ред. В.Д. Гончаренко. К.: Видавничий дім, 2002. 714 с.

150. Історія держави і права України : підручник / за ред. В.Я. Тація. К.: Ін Юре, 2000. Т. 1. 648 с.

151. Історія податків та оподаткування в Україні : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. А.М. Подоляки. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 416 с.

152. Йосипів Ю.Р. Деякі питання запобігання економічній злочинності. Актуальні проблеми діяльності ДСБЕЗ та підготовки фахівців для її підрозділів. 2012. № 02/03. С. 123-126.

153. Кабай В.О. Мотивація трудової міграції населення та механізми її регулювання в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец.: 08.00.07. Кропивницький, 2019. 23 с.

154. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 48 с.

155. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 433 с.

156. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Х.: Гімназія. 2003. С. 52.

157. Капля А.В. Кібербезпека як важливий аспект сьогодення. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/29-2.pdf>

158. Каркач П., Копетюк М. Особливості нормативно-правового регулювання координації діяльності правоохоронних органів держав-членів Європейського Союзу. Історико-правовий часопис. 2015. № 1(5). С. 46-50.

159. Кашпур Л.М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 3. С. 103-106.

160. Кир'яков В. Фальшивомонетники. Вісник прокуратури. 2001. № 1(7). С. 100-101.

161. Кіберсквотинг та правові методи захисту. Коментує ІТ адвокат. URL: <https://legalitygroup.com/kiberskvoting-ta-pravovi-metodi-zahistu-komentuye-it-advokat/>

162. Клець М.В., Клець Д.В. Боротьба з економічною злочинністю: проблема ефективності. Економіка та держава. 2008. № 11. С. 40-42.

163. Клименко А.О. Організаційні та правові засади діяльності банків щодо протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом : монографія. К.: Ун-т “Україна”, 2006. 168 с.

164. Клименко Н.І. Проблеми посилення боротьби з економічною злочинністю в Україні. Державно-правова реформа в Україні: матеріали наук.-практ. конф. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України. 1997. С. 291-296.

165. Коваленко В.В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Х. 2004. 398 с.

166. Коваль І.Ф., Мартинюк О.В. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ст. ст. 147, 150) за кримінальним кодексом 1960 р.: історико-правовий аналіз. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/55.pdf>

167. Ковальська В.В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 37 с.

168. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

169. Коли запрацює новий Кримінальний кодекс України? URL: <https://uplan.org.ua/koly-zapratsiuie-novyi-kryminalnyy-kodeks-ukrainy/>

170. Коломійчук В.О. До питання про покарання за злочини, які охоплюються поняттям рейдерство. Нове українське право. 2022. Вип. 5. С. 59-66.

171. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Прийнята на спеціальній конференції ООН 19 грудня 1988 року. Відень: ООН, Економічна і соціальна рада, 1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text

172. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 49. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

173. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

174. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: ратифіковано з заявами і застереженнями Законом № 2698-VI (2698-17) від 17.11.2010. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

175. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

176. Консультативна місія Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМСС в Україні). URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/>

177. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків. Право. 2019. 500 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/21/konferentsiya-harkiv-17-19-zhovtnya-2019.pdf>

178. Концепція програми інформатизації системи МВС України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через міністра внутрішніх справ України, на 2021-2023 роки. URL: https://mvs.gov.ua/upload/document/wofKDy2dpxguC64WHt8e_7crKUx3WsaUGUElGH24.pdf

179. Концепція реформування кримінального законодавства України. European Union. External Action: веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>

180. Концепція розвитку юридичної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>

181. Корабель М.Г., Шинкарьов Ю.В. Конфіскація майна як вид кримінального покарання : монографія. Харків : Право, 2018. 176 с.

182. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Х.: Изд-во НУВД. 2002. 412 с.

183. Корженівський Я.В. Законодавчо-правові засади протидії відмиванню коштів в Україні. Фінансове право. 2011. № 3 (17). С. 37-42.

184. Корнієнко М.В. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів одержаних злочинним шляхом. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 228 с.

185. Корупція і організована злочинність у країнах, які знаходяться у періоді перебудови (Октопус). Міжнародний документ від 03.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_139#Text

186. Косілова О.І. Реалізація принципу верховенства права у забезпеченні політичної безпеки держави / Закарпатські правові читання. / Секція II. Конституційне право та процес, муніципальне право, порівняльне правознавство. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (19-21 квітня 2018 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: РІК-У, 2018. Т. 1. 432 с. С. 69-74.

187. Котляр М.Ф. Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. К.: Наукова думка, 1968. 144 с.

188. Котляр М.Ф. Шукачі й дослідники скарбів. К.: Наукова думка, 1971. 132 с.

189. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні: навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 282 с.

190. Кравчук С.Й. Основні причини поглиблення економічної злочинності в Україні. Право України. 2002. № 11. С. 54-56.

191. Красовська У. Злочини у сфері господарської діяльності: актуальна судова практика 2022 року. Юрист & Закон. 2023. № 3.

192. Крижановський О.М. Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання злочинам у сфері господарської

діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2018. 19 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/auto/2/2.pdf>

193. Криза правоохоронної системи України : монографія / За загальною редакцією В.В. Євдокимова, Д.О. Грицишена. Житомир: Видавничий дім «Бук-друк», 2022. 584 с.

194. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід : монографія / А.А. Музика та ін. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. 276 с.

195. Кримінальний кодекс Болгарії. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/446>

196. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад. К.В. Менченя; під ред. О.В. Коротюк. К.: ОВК, 2021. 158 с.

197. Кримінальний кодекс має захищати інтереси потерпілих, він має бути зручним для користування слідчим, прокурором, адвокатом і суддею, – заступник голови робочої групи з питань розвитку кримінального права Микола Хавронюк. URL: <https://vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/34406-kryminalnyi-kodeks-maie-zakhyshchaty-interesy-poterpylykh-vin-maie-buty-zruchnym-dlia-korystuvannia-slidchym-prokurorom-advokatom-i-suddeiu-zastupnyk-holovy-robochoi-hrupy-z-pytan-rozvytku-kryminalnoho-prava-myk>

198. Кримінальний кодекс Німеччини. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lsh-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf

199. Кримінальний кодекс Республіки Польща. URL: <https://yuristvpolshi.com.ua/kriminalnij-kodeks-respubliki-polshha-osnovni-polozhennya>

200. Кримінальний кодекс Угорщини. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4c358dd22.pdf>

201. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 15.09.2020 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/09/16/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf>

202. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (+Проступки) (станом на 29.03.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>

203. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 31.05.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/06/01/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-31-05-2021.pdf>

204. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 05.07.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/07/06/tekst-proyektu-kk-ukrayiny-standom-na-05-07-2021.pdf>

205. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 25.07.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf>

206. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 12.12.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/12/13/kontrolnyj-proekt-kk-12-12-2021.pdf>

207. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 24.12.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/12/28/kontrolnyj-proekt-kk-24-12-2021.pdf>

208. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 18.01.2022 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-18-01-2022.pdf>

209. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 18.05.2022 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/kontrolnyj-proekt-kk-18-05-2022.pdf>

210. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 22.09.2022 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/22/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-09-2022-bez-koloriv.pdf>

211. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 30.12.2022 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/12/30/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-30-12-2022.pdf>

212. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>

213. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 30.01.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf>

214. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1415>

215. Кримінальний кодекс УРСР. Затверджений ЦВК УРСР 8 червня 1927 р. офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Державне видавництво політичної літератури УРСР. Київ, 1950. 172 с.

216. Кримінальний кодекс УСРР (в редакції 1927 р. зі змінами до 1 червня 1928 р.). 4-е офіційне видання. Харків : Юридичне Видавництво Наркомюсту УРСР, 1928. 112 с.

217. Кримінальний кодекс УСРР 1922. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3 : К М. 792 с.

218. Кримінальний кодекс Хорватії. URL: https://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Criminal-Code.pdf

219. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / Переклад на українську мову О.В. Коротюк. К. ОВК, 2020. 264 с.

220. Кримінологія. Особлива частина: навч. посібник / Нац. юридич. акад. України ім. Ярослава Мудрого; ред. І.М. Даньшин; укл.: І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман. Х.: Право, 1999. 232 с.

221. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / [В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисосед та ін.]; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 513 с.

222. Криничко Л.Р. Теорія та методологія державного управління в сфері охорони здоров'я: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок. 2020. 348 с.

223. Кузіна І. Проект нового Кримінального кодексу України: перші враження. URL: <https://pravo.ua/proekt-novogo-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-pershi-vrazhennja/>

224. Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. К., 1995. С. 34.

225. Курочко Н. Як росія та Україна воюють на кіберфронті. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/28/691925/>

226. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Інс. законод. Верх. Рада України. Київ, 2007. 22 с.

227. Кушнар'єв І.В. Причини та умови корупції. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 88-96.

228. Лаврук О.В. Сутність поняття державної політики. Українські наукові записки. 2018. № 67-68. С. 254-263.

229. Лазарева Н.М. Виникнення інституту неплатоспроможності суб'єктів господарювання та проблеми застосування законодавства про банкрутство під час кримінального провадження. Молодий вчений. Юридичні науки. 2017. №8(48). С. 365-369.

230. Лапкін А.В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах. Вид. 5-те, змін. і допов. Х. : Право, 2016. 168 с.

231. Леган І., Тичина В. Міжнародні правоохоронні організації: правовий статус та особливості їх функціонування щодо запобігання транснаціональній злочинності і протидії їй. Міжнародне право. 2021. №6. С. 216-220. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/35.pdf>

232. Леган І.М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.

233. Лєгеца Ю. Особливості кримінальної відповідальності за рейдерство. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. 2022. № 1(61). С. 42-49.

234. Лєшукова І.В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 20 с.

235. Литвак О.М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 216 с.

236. Литвак О.М. Злочинність в Україні: стан, тенденції, заходи протидії (1992-1995): Дисс. ... канд. юрид. наук. Харків. 1997.

237. Лихачов С. Національна безпека України як об'єкт державного управління. Право України. 2009. № 10. С. 182-189.

238. Лісова Н.В. Запобігання злочинам у сфері економічної діяльності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2 (107). С. 134-144.

239. Лісовська Ю.П. Кібербезпека: ризики та заходи: навч. посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2019. 272 с.

240. Лук'яненко О.В. Економічний зміст контрабанди: теоретичний аспект. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. Економіка. Чернівці : Рута. 2008. Вип. 368-369. 275 с.

241. Майкут Х.В. Литовські статuti та їх застосування в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: «Юридична». 2008. № 2. С. 1-9.

242. Малишев К.В. Державна політика в сфері трансформації правоохоронної системи: теорія, методологія, організація: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2022. 300 с.

243. Малишев К.В., Хробуст О.О. Ідентифікація причин, бар'єрів та наслідків реформування правоохоронної системи України. Право та державне управління. 2019. №4. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-4-2019>.

244. Мамка Г. Провалена реформа поліції. Факти, які варто не забувати. Юридична Газета. 02 червня 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/provalena-reforma-policiyi-fakti-yaki-varto-ne-zabuvati.html>

245. Марко С.І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 220 с.

246. Марко С.І. Міжнародна співпраця в боротьбі з фальшивомонетництвом. Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 квітня 2005 р. Львів: ЛЮІ МВС України, 2005. Ч. 2. С. 273-276.

247. Марко С.І. Фальшивомонетництво: історико-правові аспекти. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. К.: НАВСУ, 2005. № 1. С. 311-320.

248. Матусовский Г.А. Экономическая преступность: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.

249. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. Монографія: Івано-Франківськ, 2007. 209 с.

250. Медицький І.Б. Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2020. 314 с.

251. Мельник В., Гаруст Ю. Як в Україні карають за економічні злочини. Іскра. URL: <http://iskra.kiev.ua/iskra.html?act=article&id=18371>

252. Мельник О.О. Основні способи ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 2 (33). С. 122-125. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi_bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/boz_2014_2_30.pdf

253. Мельничук Т.В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 5. С. 189-193.

254. Меморандум між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Чорногорії про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю. Міжнародний документ від 13.06.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892_010#Text

255. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою, Службою безпеки, Державною митною службою, Державною податковою адміністрацією України та Асоціацією начальників поліції, Королівською службою прокуратури Англії та Уельсу, Митницею та Акцизом Її Величності, Національною службою кримінальної розвідки щодо співробітництва у боротьбі з тяжкими злочинами, організованою злочинністю, нелегальною торгівлею наркотиками та інших питаннях, що становлять спільний інтерес. Міжнародний документ від 16.01.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_035#Text

256. Меморандум про взаєморозуміння між Національною поліцією України та Міністерством внутрішніх справ держави Катар щодо співробітництва у сфері запобігання та боротьби зі злочинністю. Міжнародний документ від 05.04.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634_003-21#Text

257. Меморандум про порозуміння щодо зміцнення співробітництва у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю та відмивання доходів від злочинної діяльності між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Португальської Республіки. Міжнародний документ від 16.06.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_021#Text

258. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Національною прокуратурою Антимафії Італійської Республіки у боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 14.02.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380_019#Text

259. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Національною прокуратурою Королівства Нідерланди у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 09.09.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_031#Text

260. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною Прокуратурою Республіки Албанія в боротьбі з транснаціональною злочинністю й відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 18.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/008_012#Text

261. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Гватемала в боротьбі з транснаціональною злочинністю. Міжнародний документ від 24.03.2010 р., 14.04.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320_005#Text

262. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Генеральною прокуратурою Республіки Сербія у боротьбі з транснаціональною злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 01.03.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/891_023

263. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Прокуратурою Республіки Хорватії у боротьбі з транснаціональною злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 16.06.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191_012#Text

264. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Прокуратурою Республіки Чорногорія у боротьбі з транснаціональною злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Міжнародний документ від 21.09.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/891_024#Text

265. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Генеральною прокуратурою Федеративної Республіки Бразилія у боротьбі з транснаціональною злочинністю. Міжнародний документ від 14.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_015#Text

266. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Федеральною прокуратурою Швейцарської Конфедерації в боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів. Міжнародний документ від 19.04.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756_010#Text

267. Мисливий В., Невечера С. Якою бути назві нового кримінального законодавства? Публічне право. 2022. № 1 (45). С. 57-65. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/45/5.pdf>

268. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

269. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: Формування та реалізація. Одеса: Одеський юрид. ін-т УВС, 2004. 132 с.

270. Митрофанов І.І., Гайкова Т.В. Загальна характеристика та види злочинів у сфері господарської діяльності. Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. 2009. № 4. Ч. 2. С. 154-157.

271. Мізюк Б.М. Інформаційна природа управління. Економіка та держава. 2012. № 2. С. 8-13.

272. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: <https://minfin.com.ua/>

273. Мойсеєнко В.В. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2021. 232 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VRwWBVtyunrO8AFEkyu2LM4O7PqSa1xb/view>

274. Мороз К.В. Розподіл грошових доходів населення України: емпіричний аналіз з використанням логнормальної функції. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Економічна. 2016. Вип. 91. С. 110-117.

275. Московець В.І. Бюджетна безпека держави. Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022. 224 с. С. 39-41.

276. Мочкош Я.В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 299-304.

277. Музичук О.М. Сучасний стан теоретичної розробки та законодавчого визначення поняття правоохоронних органів та їх переліку. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 44. С. 12-21.

278. Муравський В.В. Комп'ютерно-комунікаційна форма обліку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 486 с.

279. Мягка І. Показовий крах: як історія американської Enron перекроїла корпоративне правове поле світу і на певний час приборкала аудиторів. URL: <https://mind.ua/publications/20183712-pokazovij-krah-yak-istoriya-amerikanskoyi-korporativne-pravove-pole-svitu>

280. Найгучніші банкрутства лютого 2021 року. URL: <https://bankruptcy-ua.com/articles/16265>

281. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>

282. Невмеженський Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: навч. посіб. К.: АПСВ, 2005. 415 с.

283. Несімко О.Д. Правопорушення в сфері економіки – конфлікт економічних інтересів. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5779/vnulpurn201685079.pdf>

284. Нікітенко А. Історія становлення кримінальної відповідальності за податкові злочини. Новітні кримінально-правові дослідження. 2017. С. 308-312. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17309/%D0%9D%D1%96%D0%BA%D1%96%D>

1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

285. Ніколаєнко Т., Соляр С. Генеза відповідальності за контрабанду від витоків до початку XX ст. Публічне право. Вип. 1(41) С. 1241-131. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/41/pdf/13.pdf>

286. Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/>

287. Новиков К. Боротьба з легальним результатом. Закон і бізнес. 2007. № 4(784). URL: <https://zib.com.ua/ua/2735.html>

288. Новіков О. Світовий досвід функціонування спеціалізованих антикорупційних органів. Ефективність державного управління: збірник наукових праць. 2015. Вип. 43. С. 52-57.

289. Онищенко В. Податкова система Франції. Вісник податкової служби України. 2001. № 5. С. 22-23.

290. Опанасюк А.А. Аудит в системі запобігання та протидії економічній злочинності: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09; Держ. ун-т «Житомирська політехніка». Житомир, 2021. 280 с.

291. Офіс генерального прокурора України. Офіційний ресурс. URL: <https://www.gr.gov.ua/ua/1stat>

292. Офіційна веб-сторінка наукометричної бази даних Scopus. URL: <https://www.scopus.com/>

293. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

294. П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/11/2020_ForeignInvestorSurvey_Presentation_ua.pdf

295. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28 листопада 2002 р. № 249-IV. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/235689__574118

296. Палешко Я.С., Кубецька О.М., Остапенко Т.М. Поняття та класифікація злочинів, пов'язаних з економічною сферою вчені записки таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки. 2020. Том 31 (70) № 5. С. 70-75.

297. Паньонко І.М. Причини та заходи щодо реформування правоохоронних органів України. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. 2014. № 801. С. 195-201.

298. Перелік категорій кіберінцидентів, схвалений Національним координаційним центром кібербезпеки при Раді національної безпеки та оборони України (Протокол № 18 засідання Національного координаційного центру кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України від 25.10.2021 (від 28.10.2021 № 16/320/21дск)). URL: <https://cert.gov.ua/recommendation/16904>

299. Перелік офшорних зон. Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 77-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/152436> (втратив чинність).

300. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. Віче. 2011. № 10. С. 23-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_10_10

301. Петрушка О.В., Сидор І.П. Ризики шахрайства у сфері фінансових послуг: навчально-методичні матеріали. Тернопіль: Вектор, 2019. 31 с.

302. Пилипенко Н.В. Поняття та ознаки економічного злочину. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2009. № 1. С. 60.

303. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України №584/2019 від 07.08.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

304. Пишкін С. Значна перемога. FATF безстроково призупинила членство росії. РБК-Україна. 2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/znachna-peremoga-fatf-bezstrokovoprizupinila-1677242236.html>

305. Півстоліття інформатизації: розвиток інформаційної служби МВС та її найбільші проєкти цифровізації. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/pivstolitlya-informatizaciyi-rozvitok-informacii-noyi-sluzbi-mvs-ta-yiyi-naibilsi-projekti-cifrovizaciyi>

306. Пісковець Л.А., Ведькал В.А. Економічна злочинність в системі міжнародно-правового регулювання. Наука и образование. Серия «Право». Днепропетровск. 2015. URL: http://www.rusnauka.com/47_NIO_2015/Pravo/6_205506.doc.htm

307. План дій для України на 2015-2017 роки / Комітет Міністрів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?dokumentId=09000016802f600d>.

308. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

309. Положення про Міністерство внутрішніх справ України від 04.10.2006 р. № 1383. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/50038495>

310. Поляков Р.Б. Інститут банкрутства (неплатоспроможності) в юридичній доктрині України: монографія. К.: Юридичне видавництво «Право України», 2021. 312 с.

311. Поляков Р.Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження: дис. ... доктора філософії. Запоріжжя, 2022. 272 с.

312. Поляков Р.Б. Становлення конкурсного процесу (процедури банкрутства) та його розвиток у 1990-х роках в незалежній Україні. Економіка та право. 2020. № 3 (58). С. 27-33.

313. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія. Ірпінь: Акад. держ. податк. служби України, 2001. 524 с.

314. Попович В.М., Трачук П.А., Андрушко А.В., Логін С.В. Актуальні проблеми кримінального права: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 256 с.

315. Портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/uk>

316. Порядок реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України: Наказ Міністерства фінансів України від 02.03.2012 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12>

317. Постанова Верховного Суду від 07.11.2018 р. у справі №418/689/16-к (провадження № 51-6610км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77720745>

318. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. К.: «Ваклер». 2001. 656 с.

319. Почепцов Г.Г. Теория коммуникаций. К.: Київський університет, 1999. 238 с.

320. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / упоряд. К.А. Вислобоков; за ред. Ю.С. Шемшученко та ін. К.: НАН України, 1997. 547 с.

321. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. К.: Кондор, 2005. 391 с.

322. Пригов С.О. Злочини і кара в робітничо-селянській державі. Харків: Юридичне Видавництво Наркомюсту УСРР, 1925. 51 с.

323. Пригуза П.Д. Проблеми теорії і практики конкурсного права в Україні: неспроможність та банкрутство: моногр. Харків : Харків юридичний, 2009. 528 с.

324. Приходько Б. та його неефективний менеджмент у ДПЗКУ – розслідування. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/business/agriculture/2022-09-20/zhurnalisty-rasskazali-o-neeffectivnom-menedzhmente-borisa-prihodko-v-gpzk-u-i-skandalah-v-otrasli--rassledovanie/279878>

325. Про боротьбу з економічною злочинністю : Проект Закону України № 269/5/26-1640 від 02.04.2002 ДПАУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2013&skl=5.

326. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

327. Про віднесення держав до переліку офшорних зон: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 р. № 143-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text>

328. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30 червня 1999 р. № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19990630>

329. Про відповідальність за виготовлення з метою збуту та збут підроблених купонів багаторазового використання: Указ Президії Верховної Ради України від 21 січня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2049-12#Text>.

330. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

331. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843. Закон України від 04.11.2022 р. № 2736-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-20#Text>

332. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

333. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Закон України від 7 березня 2002 р. № 3088-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3088-14/ed20020713#Text>

334. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17>

335. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24 березня 2022 р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5>

336. Про вступ України до Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 1992 р. № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-%D0%BF#Text>

337. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>

338. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2629-19#Text>

339. Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-20#Text>

340. Про Державний бюджет України на 2021 рік. Закон України від 15.12.2020 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20>

341. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1928-20#Text>

342. Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

343. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів: Директива Європейського Парламенту та Ради 2005/60/ЄС від 26.10.2005. URL: <http://eurodocs.sdl.gov.ua/DocumentView/tabid/28/ct/1/Edit/mid/27/ID/10004910/Lang/Default.aspx>

344. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text>

345. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831>

346. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

347. Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів: Наказ МВС від 05.01.2005 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0132-05#Text>

348. Про затвердження Інструкції про порядок виїзду конвойних груп МВС у службові відрядження за кордон для приймання за межами України осіб, які перебувають під вартою. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0217320-09#Text>

349. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09 січня 1997 р. № з0054-97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97#Text>

350. Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02 липня 2015 р. № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0873-15#Text>

351. Про затвердження Інструкції про порядок прийняття Службою безпеки України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0399-21#Text>

352. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

353. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова КМУ від 03.02.2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text>

354. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова КМУ від 15.04.2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п#Text>

355. Про затвердження Положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова КМУ від 06.03.2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#n15>

356. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова КМУ від 29.07.2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-п#Text>

357. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України МВС України: Наказ МВС від 12.10.2009 р. № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09#Text>

358. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

359. Про затвердження Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS525>

360. Про затвердження Порядку залучення радників Національним центральним бюро Інтерполу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1482-05#Text>

361. Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу: Порядок від 29.10.2019 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-19#Text>

362. Про затвердження Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про привілеї та імунітети офіцерів зв'язку, відряджених Україною до Європолу: Указ Президента України від 28 червня 2022 р. № 452/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/2022#Text>

363. Про Звернення Верховної Ради України до членів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) щодо виключення російської федерації з числа членів FATF та внесення її до переліку країн з високим ризиком: Постанова Верховної ради України від 15.08.2022 р. № 2504-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2504-20#Text>

364. Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstvah-v-ustanovah-organizaciyah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2>

365. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF#Text>

366. Про оперативний обмін інформацією щодо культурних цінностей, оголошених у національний та міжнародний розшук: Наказ Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2004 р. № 517/885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1484-04#Text>

367. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>

368. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

369. Про представника Національного центрального бюро Інтерполу в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2004 р. № 1043. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/7879829>

370. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/576-19>.

371. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

372. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

373. Про склад делегації України для участі у переговорах між Україною та Європолом щодо підготовки проекту Угоди між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво: Указ Президента України від 10 жовтня 2008 р. № 852/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853/2008#Text>

374. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

375. Про створення підрозділів Укрбюро Інтерполу. Наказ МВС України від 15.02.1995 № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97#Text>

376. Проект нового Кримінального кодексу України. European Union. External Action: веб-сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

377. Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспекти: Матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 28 листопада 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2019. 232 с.

378. Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Головним Комендантом Прикордонної варти Республіки Польща про порядок та обсяг співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 19.04.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_001-18#Text

379. Протокол про місце розташування інституцій та деяких органів і відділів Європейських спільнот та Європолу від 02 жовтня 1997 р. № 994_620. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_620#Text

380. Процюк О.В. Контрабанда: походження поняття та історичний розвиток законодавства. Наше право. 2004. №1. С. 35-45.

381. Публічна заява FATF. Міжнародний документ від 24.06.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835_003#Text

382. Пчеліна О.В. Механізм вчинення економічних злочинів. Право і безпека. 2009. № 4. С. 118-122.

383. Пчолкін В.Д. Проблеми визначення поняття та класифікації злочинів у сфері економіки. Право і Безпека. 2005. Т. 4, № 4. С. 104-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_4_31.

384. Радзивілюк В.В. Запобігання банкрутству (неспроможності): господарсько-правовий аспект: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 532 с.

385. Рашидова С.С. Визначення феномену і поняття «іпотреб». Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2015. Вип. 5 (68). С. 106-121. URL: <http://oaji.net/articles/2016/690-1459247465.pdf>

386. Регулярне опитування іноземних інвесторів: Спеціальний випуск. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019>

387. Редзюк Є.В. Офшоризація світової економіки: перспективи для України і світу. Вісник Асоціації докторів філософії України. 2015. № 11. URL: <http://aphd.ua/publication-34/>

388. Резніченко Г.С. Деякі проблеми виконання покарання у виді штрафу. Право і суспільство. 2018. № 2. С. 166-171.

389. Рейдерство в Україні. Оpendатабот. URL: <https://opendatabot.ua/open/raiders>

390. Рейтинг країн за рівнем злочинності: URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/crime-index>

391. Реформування чи руйнування юридичної освіти в Україні? URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/reformuvannya-chi-ruynuvannya-yuridichnoyi-osviti-v-ukrayini.html>

392. Рішення про бюджет Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав на 1995 рік. Міжнародний документ від 26.05.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c05#Text

393. Рішення про Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав. Міжнародний документ від 24.09.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_304#Text

394. Рішення про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю та іншими видами небезпечних злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2000 року. Міжнародний документ від 17.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_327#Text

395. Рішення про питання організаційно-фінансового забезпечення діяльності Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав. Міжнародний документ від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_252#Text

396. Рішення про проект Рішення Ради глав держав Співдружності Незалежних Держав про Міждержавну програму спільних заходів боротьби з організованою злочинністю й іншими видами небезпечних злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2000 року. Міжнародний документ від 12.04.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c37#Text

397. Рішення про спільні заходи боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав. Міжнародний документ від 12.03.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_305#Text

398. Рогов И.И. Проблемы борьбы с экономической преступностью (уголовно-правовое и криминологическое исследование): автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Алма-Ата. Казахск. гос. ун-т. 1991. 31 с.

399. Рогов И.И. Экономика и преступность. Алма-Ата: Казахстан, 1991. 158 с.

400. Ромен О. Рік системі «ProZorro»: 1001 можливість обдурити систему. URL: https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/assets/gecs_ukraine_ua.pdf

401. Руська правда (Просторова редакція). URL: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/ruska-pravda-prostorova-65551.html>

402. Рябчук С.В. Кримінологічна характеристика та запобігання гравальному бізнесу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 218 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-/uploads/2019/03/diss_riabchuk_07_03_19.pdf

403. Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду. Історико-правовий часопис. 2014. Вип. 1 (3). С. 107-112.

404. Свірко С.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: монографія. К.: КНЕУ, 2006. 243 с.

405. Свірко С.В., Супрунова І.В. Тіньова економіка як загроза бюджетній безпеці: напрями дії державного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/4.pdf

406. Сергієнко Л.В. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій : монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2022. 432 с.

407. Сидоренко Т.О. Сутність та причини ухилення від сплати податків. Гроші, фінанси і кредит. 2010. № 5-6. С. 48-52.

408. Сисоєва В.П. Юридична відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом в Україні. Науковий вісник Національної Академії Внутрішніх Справ. 2011. № 6. С. 88-94.

409. Скакун Т.О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. Ефективна економіка. 2008. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/155.pdf

410. Скалозуб Л.П., Василичук В.І. Проблеми визначення поняття економічної злочинності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1 (2). С. 223-233.

411. Слюсаренко Ю.А. Правові засади співробітництва України та Європейського Союзу у сфері спільної безпекової та оборонної політики. Actual problems of international relations. Release 124 (part 1). 2015. С. 94-101

412. Созанська Л. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю та корупцією. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17139/1/76-78.pdf>

413. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Міжнародний документ від 25.09.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835_001#Text

414. Соціалістичне будівництво в сільському господарстві: Цифрові матеріали до доповіді В.Я. Чубаря та А.Г. Шліхтера. Х., 1928. С. 12-13.

415. Старинець Є.А. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів: дис. доктора філософії. Одеса, 2021. 317 с.

416. Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине: курс лекций. Одесса: АО БАХВА, 1997. 572 с.

417. Сукач Н.К. Статистична оцінка рівня економічної злочинності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.03.01. Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. К. 2006. 20 с.

418. Супрунова І.В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки: монографія. Житомир: Житомирська політехніка. 2021. 340 с.

419. Супрунова І.В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр.: 25.00.05; НУЦЗУ. Харків, 2021. 443 с.

420. Супрунова І.В. Сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. № 15-16. 2020. С. 153-157.

421. Сюрвачик В.Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ. 2006. 22 с.

422. Таций В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления: объект и система. Харьков, 1984. 319 с.

423. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А. Г. Чубенко та ін. К.: Ваіге, 2018. С. 146-147.

424. Тернавська В.М. Сучасні тенденції реформування вищої юридичної освіти в Україні (конституційно-правовий аспект). Нове українське право. 2022. Вип. 2. С. 142-148. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/245/223>

425. Титаренко О.О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості: монографія. Дніпропетровськ. 2008. 196 с.

426. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2006. 576 с.

427. Ткачова О.В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт : монографія. Х.: Право, 2010. 192 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Tkacheva_2010.pdf

428. Толкач А.М. Сучасний погляд у кримінології на поняття та ознаки економічної злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. С. 277-281.

429. Толочко П.П., Козак Д.Н., Моця О.П. та ін. Давня історія України. У 2-х кн. Книга II. К.: Либідь, 1995. 224 с.

430. Трудові ресурси – ось що нині визначає долю країни. URL: <https://uspp.ua/inicziativi/position/trudovi-resursi-os-shho-nini-viznachaie-dolyu-kraini>

431. Турчин Ю. Історична та соціальна обумовленість виникнення контрабанди на території сучасної України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2010. Вип. 5. С. 245-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2010_5_60

432. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика). Київ. 2006. 108 с. URL:<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6079/1/Tiurina%20O.%20V.%20Modern%20systems%20of%20judicial.pdf>

433. Тютюгін В.І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю як вид покарання. Вісник асоціації кримінального права України. 2022. Том № 1 (17). С. 184-212. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/257857>

434. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Литовської Республіки про співробітництво в боротьбі зі злочинністю та міжнародним тероризмом. Міжнародний документ від 12.04.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_062#Text

435. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія про співробітництво у боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 04.09.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_074#Text

436. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 03.03.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_049#Text

437. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 05.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_044#Text

438. Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Боснії і Герцеговини про співробітництво в боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 18.12.2015 р., 29.02.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/070_001-15#Text

439. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про співробітництво в боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 16.02.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196_009#Text

440. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Словенія про співробітництво в боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 11.10.2011 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/705_014#Text

441. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, тероризмом та іншими злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами: Міжнародний документ від 30.08.2010 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_085#Text

442. Угода між Кабінетом Міністрів України та Федеральним Урядом Республіки Австрія про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю. Міжнародний документ від 21.11.2013 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_040#Text

443. Угода між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Грузії про співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю. Міжнародний документ від 20.10.2011 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_109#Text

444. Угода між Україною та Королівством Іспанія про співробітництво у галузі боротьби зі злочинністю. Міжнародний документ від 07.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724_014#Text

445. Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про взаємодію в боротьбі з організованою злочинністю. Міжнародний документ від 19.05.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_066#Text

446. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Узбекистан про співробітництво у боротьбі із злочинністю. Міжнародний документ від 20.06.1995 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_063#Text

447. Угода між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. Міжнародний документ від 30.06.1997 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_061#Text

448. Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Федеральною прокуратурою Королівства Бельгія у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю, корупцією і тероризмом. Міжнародний документ від 15.10.2015 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/056_017#Text

449. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Киргизстан у боротьбі із злочинністю. Міжнародний документ від 03.08.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417_030#Text

450. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Федеральним міністром внутрішніх справ Австрійської Республіки в боротьбі з незаконним обігом наркотиків та організованою злочинністю. Міжнародний документ від 08.09.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_004#Text

451. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Вірменія у боротьбі із злочинністю. Міжнародний документ від 21.10.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/051_024#Text

452. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща в боротьбі зі злочинністю. Міжнародний документ від 12.03.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_044#Text

453. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Таджикистан у боротьбі із злочинністю. Міжнародний документ від 21.10.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/762_019#Text

454. Україна досі в СНД чи ні? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-dosi-v-snd-chy-ni/30969197.html>

455. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 рр./ упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич; ред кол. В. Смолій, Г. Боряк, І. Бутич та ін. К.: Видавничий дім «Альтернатива», 1998. 416 с.

456. Франчук В.В. Історико-правові аспекти виникнення деяких видів економічної злочинності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 4. С. 214-223.

457. Франчук В.В. Поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікація. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1 (2). С. 244-254.

458. Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук спец.: 12.00.01. Харків, 2015. 235 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Hamula/d_Hamula.pdf

459. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Рецепція римського права у статутах Великого князівства Литовського: чинники, передумови та деякі результати. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2009. Вип. 49. С. 14-24.

460. Харко Д.М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 55. С. 597-601.

461. Хробуст О.О. Механізми державного управління в сфері реформування правоохоронної системи: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.02; Державний університет «Житомирська політехніка». Житомир, 2021.

462. Хробуст О.О. Механізми державного управління в сфері реформування правоохоронної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. Житомир, 2021. 22 с. URL: https://ztu.edu.ua/ua/science/files/autoreferat/aref_Khrobust_OO.pdf

463. Чубенко А.Г., Лошицький М.В., Бичкова С.С., Котляревський Я.В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». К., 2015. 816 с.

464. Чебан О.М. Аналіз окремих законодавчих змін до кримінального кодексу України у зв'язку із збройною агресією рф. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267745/263578>

465. Чернявський С.С. Становлення та розвиток інституту банківської неспроможності: історико-правовий аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 5. С. 282-296.

466. Чорна Ю.В. Римське приватне право як джерело пізнання стародавнього конкурсного процесу. Європейська юридична освіта : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Київський університет права НАН України, 2012. С. 110-112.

467. Чорна Ю.В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 292 с.

468. Чорний В.Б. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодення. Київ: КВІЦ, 2001. 478 с.

469. Шай Р. Перспективи модернізації правоохоронних органів в умовах глобалізації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 219-224.

470. Шаповал О.В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2017. 22 с.

471. Шаповалова О. Майнові покарання за злочини у сфері господарської діяльності: проблеми застосування. Право України. 2012. № 11-12. С. 314-326.

472. Шевердін М.М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої. Форум права. 2010. № 4. С. 947-952.

473. Шигун М.М. Економічне моделювання в дисертаційних дослідженнях: бібліометричний аналіз. Вісник ЖДТУ. Економічні науки. Житомир. ЖДТУ. 2008. № 1 (43). 332 с.

474. Щодо надіслання в роботу тексту заяви Групи з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF). від 25.03.2010 р., 18.02.2010 р. № 48-204/545-4527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v4527500-10#Text>

475. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник. Вид. четверте, перероб. і допов. К.: Істина, 2006. 320 с.

476. Юрій С.М., Простебі Л.І. Вплив офшорів на свігову та національну економіку. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2018. Вип. 1-2. С. 187-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_29.

477. Юртаєва К.В. Сучасні тенденції економічної злочинності в Україні. Вісник кримінологічної асоціації України. 2018. № 2(19). С. 109-119. URL: http://Dspace.Univd.Edu.Ua/Xmloi/Bitstream/Handle/123456789/4203/Suchasni%20tendentsii%20ekonomichnoi%20zlochynnosti%20v%20Ukraini_Yurtaieva_2018.Pdf?Sequence=1

478. Як змінювалось місце в рейтингу. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/19/infografika/svit/indeks-yakosti-zhyttya-yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-rejtynhu>

479. Яковлев О.О. Становлення та історичні етапи розвитку інституту банкрутства в Україні. Університетські наукові записки. 2010. № 2 (34). С.140-148.

480. Янг Е., Куїнн Л. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі. Пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. К.: К.І.С., 2003. 120 с.

481. Янчук Н.Д. Реформування юридичної освіти в Україні: осмислення та перспективи. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 311-316. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/56.pdf>

482. Ясеновська Т.Б. Історія становлення оподаткування в Україні: ретроспективна періодизація та національні досягнення. Наукові записки. Серія «Економіка». 2010. Випуск 15. С. 117-124.

483. Administrative Agreement on Co-operation between the European Commission and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Administrative_Agreement_on_Co-operation_between_the_European_Commission_and_the_European_Police_Office.pdf

484. Agreement between Eurojust and Europol. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Agreement_between_Eurojust_and_Europol.pdf

485. Agreement between Interpol and Europol. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_Interpol_and_Europol.pdf

486. Agreement between Swiss Confederation and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_the_swiss_confederation_and_the_european_police_office.pdf

487. Agreement between the European Police Office (“EUROPOL”) and the European Central Bank (“ECB”). URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_europol_-_ecb.pdf

488. Agreement between the Kingdom of Norway and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_the_kingdom_of_norway_and_the_european_police_office.pdf

489. Agreement between the Republic of Iceland and between the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_the_republic_of_iceland_and_the_european_police_office.pdf

490. Agreement between The United States of America and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_between_the_united_states_of_america_and_the_european_police_office.pdf

491. Agreement on Cooperation between the European Police Office and the European Police Office and the Republic of Turkey. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_cooperation_between_the_european_police_office_and_the_republic_of_turkey.pdf

492. Agreement on Operational and Strategic Cooperation between Australia and the European Police Office.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_cooperation_between_australia_and_the_European_Police_Office.pdf

493. Agreement on Operational and Strategic Cooperation between Montenegro and the European Police Office.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_cooperation_between_montenegro_and_the_european_police_office.pdf

494. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the European Police Office and Georgia.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_europol_georgia.pdf

495. Agreement on Operational and Strategic Cooperation between the European Police Office and the Republic of Moldova.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_cooperation_between_the_european_police_office_and_the_republic_of_moldova.pdf

496. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the former Yugoslav Republic of Macedonia and the European Police Office.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_co-operation_between_the_former_Yugoslav_republic_of_macedonia_and_the_european_police_office.pdf

497. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the Government of HSH The Sovereign Prince of Monaco and the European Police Office.
URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/principalityofmonaco.pdf>

498. Agreement on Operational and Strategic Cooperation between the Kingdom of Denmark and the European Police Office.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/operational_agreement_europol_denmark.pdf

499. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the Principality of Liechtenstein and the European Police Office.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_co-operation_between_the_principality_of_liechtenstein_and_the_european_police_office_en.pdf

500. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the Republic of Albania and the European Police Office.

URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_co-operation_between_the_republic_of_albania_and_the_european_police_office.pdf

501. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between The Republic of Colombia and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_co-operation_between_the_Republic_of_Colombia_and_the_European_Police_Office.pdf

502. Agreement on Operational and Strategic Co-operation between the Republic of Serbia and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_co-operation_between_the_republic_of_serbia_and_the_european_police_office.pdf

503. Agreement on Operational and Strategic Cooperation between Ukraine and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_operational_and_strategic_cooperation_ukraine.pdf

504. Agreement on Operational Cooperation between the European Police Office “EUROPOL” and the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (“FRONTEX”). URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Agreement_on_Operational_Cooperation_between_the_European_Police_Office_Europol_and_the_European_Agency_for_the_Management_of_Operational_Cooperation_at_the_External_Borders_of_the_Member_States_of_the_European_Union_Frontex.pdf

505. Agreement on Strategic Cooperation between the European Centre for Disease Prevention and Control and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Agreement_on_Strategic_Cooperation_between_the_European_Centre_for_Disease_Prevention_and_Control_and_the_European_Police_Office.pdf

506. Agreement on Strategic Co-operation between the European Police Office and the Ministry of Public Security of the People’s Republic of China. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/strategic_agreement_between_china_and_europol.pdf

507. Agreement on Strategic Co-operation between the European Union Agency for Network and Information Security and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Agreement_on_Strategic_Co-operation_between_the_European_Union_Agency_for_Network_and_Information_Security_and_the_European_Police_Office.pdf

508. Agreement on Strategic Cooperation between the Federative Republic of Brazil and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_strategic_cooperation_between_the_federative_republic_of_brazil_and_the_european_police_office_.pdf

509. Agreement on Strategic Co-operation between the Office for Harmonisation in the Internal Market and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Agreement_on_Strategic_Co-operation_between_the_Office_for_Harmonisation_in_the_Internal_Market_and_the_European_Police_Office.pdf

510. Agreement on Strategic Co-operation in the fight against serious crime and terrorism between the United Arab Emirates and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/agreement_on_strategic_co-operation_in_the_fight_against_serious_crime_and_terrorism_between_the_united_arab_emirates_and_europol.pdf

511. Anti-corruption and asset recovery. Interpol. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Corruption/Anti-corruption-and-asset-recovery#pt-5>

512. Anti-Money Laundering Office. URL: <http://www.mfin.hr/en/anti-money-laundering-office>

513. Autoritatea Vamala Romana. URL: <http://www.customs.ro/>

514. Bundesministerium. URL: <https://bak.gv.at/>

515. Barber N. The Sex Ratio as a Predictor of Cross-National Variation in Violent Crime. Cross-Cultural Research. 2000. Vol. 34, no. 3. P. 264-282. URL: <https://doi.org/10.1177/106939710003400304>

516. Barker, T. Social Definitions of Police Corruption: The Case of South City. Criminal Justice Review. 1977. Vol. 2(2). PP. 101-110.

517. Barnett M., Coleman L. (2005). Designing police: Interpol and the study of change in international organizations. International Studies Quarterly. Vol. 49(4), P. 593-620. doi:10.1111/j.1468-2478.2005.00380.x

518. Basel Committee on Banking Supervision Statement : Prevention of criminal use of the banking system for the purpose of money laundering. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbasc137.pdf?noframes=1>

519. Beenstock, M. Corruption and development. World Development. 1979. Vol. 7(1). PP. 15-24.

520. Border guard Headquarters. URL: <https://www.strazgraniczna.pl/>

521. Bosnia and Herzegovina. Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/agreements/bosnia-and-herzegovina>

522. Braibanti R. Reflections on Bureaucratic Corruption. Public Administration. 1962. Vol. 40(4). PP. 357-372.

523. Broadhurst R. Developments in the global law enforcement of cyber-crime. Policing, 2006. Vol. 29(3). P. 408-433. doi:10.1108/13639510610684674

524. Broude R.F. The Judge's Role in Insolvency Proceeding: View from the Bar. 10 Amer. Bankr. Inst. L. Rev. 2002. P. 893.

525. Bundesministerium Inneres. Direktion Staatschutz und Nachrichtendienst. URL: <https://dsn.gv.at/>

526. Bundesministerium Inneres. Bundeskriminalamt. URL: <https://www.bundeskriminalamt.at/>

527. Bundesministerium Inneres. URL: <https://www.bmi.gv.at/>

528. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch, Fassung vom 03.06.2021. Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort

529. Bures O. EU counterterrorism policy: A paper tiger? Terrorism and Political Violence. 2006. Vol. 18(1). P. 57-78. doi:10.1080/09546550500174905

530. Bures O. Europol's fledgling counterterrorism role. Terrorism and Political Violence. 2008. Vol. 20(4). P. 498-517. doi:10.1080/09546550802257218

531. Burn W.L. Electoral corruption in the nineteenth century. Parliamentary Affairs. 1950. Vol. 4. Issue 4. PP. 437-442.

532. Busuioc E.M. Friend or foe? inter-agency cooperation, organizational reputation, and turf. Public Administration. 2016. Vol. 94(1). P. 40-56. doi:10.1111/padm.12160

533. Busuioc M., Curtin D., Groenleer M. Agency growth between autonomy and accountability: The european police office as a 'living institution'. Journal of European Public Policy. 2011. Vol. 18(6). P. 848-867.

534. Caribbean Community (CARICOM). URL: https://www.interpol.int/content/download/11126/file/INTERPOL_CARICOM.pdf

535. Caribbean Customs Law Enforcement Council (CCLEC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11128/file/CaribbeanCustomsLawEnforcementCouncil%28CCLEC%29.pdf>

536. Category Archives: Fragile States Index Analysis. URL: <https://fragilestatesindex.org/category/analysis/>

537. Central Anti-corruption Bureau. Always in the interest of Poland. URL: <http://www.cba.gov.pl/en>

538. Central Asian Regional Information and Coordination Centre for Combating Illicit Trafficking of Narcotic Drugs, Psychotropic

Substances and their Precursors (CRICC).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/11138/file/3-%20INTERPOLs%20and%20CARICC.pdf>

539. Cochran N. Grandma Moses and the “corruption” of data. Evaluation Review. 1978. Vol. 2(3). PP. 363-373.

540. Commission of the African Union.
URL: <https://www.interpol.int/content/download/11080/file/11-%20African%20Union.pdf>

541. Commission of the Chiefs of Police of Central America, Mexico and the Caribbean. URL: <https://www.interpol.int/content/download/11118/file/19-%20Commission%20of%20Chiefs%20%28English%29.pdf>

542. Constitution of the International Criminal Police Organization-INTERPOL adopted by the General Assembly at its 25th session (Vienna – 1956). URL: <https://www.interpol.int/content/download/590/file/01%20E%20CONSTITUTION%2011%202021.pdf>

543. Continued corruption in the Dublin college of surgeons. The Lancet. 1836. Vol. 25. Issue 653. – PP. 909-912

544. Co-operation Agreement between The Government of Canada and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/co-operation_between_the_government_of_canada_and_the_european_police_office.pdf

545. Co-operation Agreement between the United Nations Office on Drugs and Crime and the European Police Office. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/co-operation_agreement_between_the_united_nations_office_on_drugs_and_crime_and_the_european_police_office.pdf

546. Co-operation Agreement between the World Customs Organization (WCO) and the European Police Office (EUROPOL). URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/wco_-_europol_cooperation_agreement_signed_entry_into_force_23-9-2002.pdf

547. Corporate Tax Haven Index – 2021 Results / Tax Justice Network. URL: <https://cthi.taxjustice.net/en/>

548. Corruption Prevention and Combating Bureau. URL: <https://www.knab.gov.lv/en/>

549. Countries Scored by Overall Score. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2015/Ukraine/>

550. Crime. URL: <https://www.numbeo.com/crime/>

551. Criminal Law of the Republic of Latvia on 17.06.1998. Text consolidated by Valsts valodas centrs (State Language Centre). URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law>

552. Cust. Gyventojams aktuali informacija.
URL: <http://www.cust.lt/web/guest/titulinis>
553. Cyber-enabled financial crime: USD 130 million intercepted in global INTERPOL police operation. Interpol.
URL: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2022/Cyber-enabled-financial-crime-USD-130-million-intercepted-in-global-INTERPOL-police-operation>
554. Das Bundeskriminalamt. URL: https://www.bka.de/DE/Home/home_node.html
555. Decision of the Europol Management Board on the adoption of the Financial Regulation applicable to Europol. Europol Public Information. The Hague, 4 October 2019. EDOC 1032027v6.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/decision_of_the_europol_management_board_on_the_adoption_of_the_financial_regulation_applicable_to_europol_.pdf
556. Deflem M. Europol and the policing of international terrorism: Counter-terrorism in a global perspective. Justice Quarterly. 2006. Vol. 23(3). P. 336-359. doi:10.1080/07418820600869111
557. Deflem M. Policing world society: Historical foundations of international police cooperation. Policing world society: Historical foundations of international police cooperation. 2012. pp. 1-320. doi:10.1093/acprof:oso/9780199274710.001.0001 Retrieved from www.scopus.com
558. Democracy index. URL: <https://www.economist.com>.
559. Den Boer M., Hillebrand C., Nölke, A. Legitimacy under pressure: The european web of counter-terrorism networks. Journal of Common Market Studies. 2008. Vol. 46(1). P. 101-124. doi:10.1111/j.1468-5965.2007.00769.x
560. Der Verfassungsschutz. URL: <https://www.verfassungsschutz.de/de/service/landesbehoerden>
561. Die Bundes-polizei. URL: http://www.bundespolizei.de/Web/DE/_Home/home_node.html
562. Dobel J.P. The Corruption of a State. American Political Science Review. 1978. Vol. 72(3). PP. 958-973.
563. Drewry, G. Corruption: The Salmon Report. The Political Quarterly. 1977. Vol. 48(1). PP. 87-90
564. Due diligence guidelines. Interpol. URL: <https://www.interpol.int/content/download/593/file/DUE-DILIGENCE-GUIDELINES.pdf?inLanguage=eng-GB>

565. East African Community (EAC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11168/file/east%20african%20community%20EAC.pdf>
566. Eastern Partnership project (EaP), Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/eastern-partnership-project-eap>
567. Economic and Monetary Community of Central Africa (EMCCA). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11090/file/INTERPOL%20%20and%20ECOWAS%20%28signed%20on2%20August%202004%29.pdf>
568. Economic Community of West African States (ECOWAS). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11090/file/INTERPOL%20%20and%20ECOWAS%20%28signed%20on2%20August%202004%29.pdf>
569. Economic Crime. Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas/economic-crime>
570. Edwards A., Levi M. Researching the organization of serious crimes. Criminology and Criminal Justice, 2008. Vol. 8(4). P. 363-388. doi:10.1177/1748895808097403
571. Estonian Police and Border Guard Board. URL: <https://www.politsei.ee/en/>
572. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (FRONTEX). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11150/file/InterpolFrontex.pdf>
573. European Central Bank (ECB). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11144/file/EuropeanCentralBank%28ECB%29.pdf>
574. European Financial and Economic Crime Centre – EFECC. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-financial-and-economic-crime-centre-efecc>
575. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11148/file/EconomicMonetaryCentralAfrica.pdf>
576. European Police College (CEPOL). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11160/file/24-%20CEPOL.pdf>
577. European Police Office (EUROPOL). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11152/file/EUROPOL20011105.pdf>
578. European Union's Judicial Cooperation Unit (EUROJUST). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11174/file/EUROJUST.pdf>

579. Executive Committee of the Regional Anti-Terrorist Structure of the Shanghai Cooperation Organization (SCO-RATS). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11136/file/21-%20SCO-RATS.pdf>
580. Federal Ministry Republic of Austria. Finance. URL: <https://www.bmf.gv.at/>
581. Financial Crime Investigation Service under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania. URL: <http://www.fntt.lt/>
582. Financial Regulations adopted by the General Assembly at its 59th session (Ottawa, 1990 – Resolution AGN/59/RES/4). URL: https://www.interpol.int/content/download/592/file/14%20E%20FINANCIAL%20REGULATIONS%2012%2012%2019_ok.pdf
583. Finančná správa. Slovenska Republika. URL: <https://www.facebook.com/FinancnaSprava>
584. Fragile States Index 2022 – Annual Report. URL: <https://fragilestatesindex.org/2022/07/13/fragile-states-index-2022-annual-report/>
585. Fragile States Index. URL: <https://fragilestatesindex.org/2017/05/13/fragile-states-index-and-cast-framework-methodology/>
586. Fragile States Index. URL: <https://fragilestatesindex.org/country-data/>
587. Fundamental Rights. Austria. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2017-18/Austria/Fundamental%20Rights/table>
588. Gardiner J.A. Public Attitudes toward Gambling and Corruption. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1967. Vol. 374. Issue 1. PP. 123-134.
589. General Directorate Border Police (GDBP). URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>
590. General Directorate Combating Organised Crime (GDCOC). URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>
591. General government gross debt. URL: <https://countryeconomy.com/national-debt>
592. General inspectorate of the Romanian police and BSA. The software alliance, with high school students in the activity of preventing juvenile delinquency. URL: <https://www.politiaromana.ro/ro/stiri-si-media/conferinta-de-presa/inspectoratul-general-al-politiei-romane-si-bsa-the-software-alliance-alaturi-de-liceeni-in-activitatea-de-prevenire-a-delincventei-juvenile-17733>

593. General Regulations of the International Criminal Police Organization-INTERPOL adopted by the General Assembly at its 25th session (Vienna – 1956). URL: <https://www.interpol.int/en/content/download/591/file/02%20E%20GEN%20REGULATIONS.pdf>
594. General Secretariat of the Arab Interior Ministers' Council (AMIC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11166/file/ArabInteriorMinistersCouncil.pdf>
595. General Secretariat of the Organization of American States (OAS). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11096/file/OrganizationAmericanStates%28OAS%29.pdf>
596. Gill P., Fereday L., Morling N., Schneider P. M. The evolution of DNA databases - recommendations for new european STR loci. *Forensic Science International*. 2006. Vol. 156(2-3). P. 242-244. doi:10.1016/j.forsciint.2005.05.036
597. Gilmor W.C. Dirty money. The evolution of money laundering counter-measures. Strasbourg, 1995.
598. Giné, C.V., Espinosa I. F., Vilamala M. V. New psychoactive substances as adulterants of controlled drugs. A worrying phenomenon? *Drug Testing and Analysis*. 2014. Vol. 6(7-8). P. 819-824. doi:10.1002/dta.1610
599. Global Policing Goals. Interpol. URL: <https://www.interpol.int/Who-we-are/Strategy/Global-Policing-Goals>
600. Goodlad J.I. On the cultivation and corruption of education. *Educational Forum*. 1978. Vol. 42(3). PP. 267-278.
601. Governance & Accountability, Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/governance-accountability>
602. Greenstone J.D. Corruption and self interest in Kampala and Nairobi: A Comment on Local Politics in East Africa. *Comparative Studies in Society and History*. 1966. Vol. 8(2). PP. 199-210.
603. Gronbeck B.E. The rhetoric of political corruption: Sociolinguistic, dialectical, and ceremonial processes. *Quarterly Journal of Speech*. 1978. Vol. 64(2). PP. 155-172.
604. Growing threat from counterfeit medicines. *Bulletin of the World Health Organization*. 2010. Vol. 88(4). P. 247-248.
605. Grytsyshen D., Dziubenko O., Dykyi A., Nord G., Prokopenko Zh. Financial security management based on assessment of the financial plan of the enterprise. Association agreement: driving international changes: collective monograph. Chicago, Illinois, USA: Accent Graphics Communications, 2019. Vol. II. PP. 450-468. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3346533.

606. Grytsyshen D., Lutska N., Dziubenko O., Petryk S., Krykun O. Evaluation of concession object modernization processes. Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov. Association agreement: driving integrational changes. Chicago: Accent Graphics Communications. 2020. P. 362.

607. Grytsyshen D., Rudenko O., Nonik V., Sergiienko L., Baryshnikova O. Efficiency evaluation of a socially responsible enterprise. Management Science Letters. 2021. Vol. 11(2). P. 391–400.

608. Grytsyshen D., Svirko S., Yaremchuk I. Preliminary state audit of the accounting chamber as a tool for prevention of economic criminality in the general government sector. SOCIO WORLD-SOCIAL Research & Behavioral Sciences. 2020. Volume 01. Issue 02. P. 67-78.

609. Grytsyshen D.O. Reforming of accounting for consequences of emergencies caused by hostilities as an element of state policy. Economic Annals-XXI. 2016. Volume 162, Issue 11-12. P. 104-108.

610. Hay P.R. Factors Conducive to Political Corruption: The Tasmanian Experience. Political Science. 1977. Vol. 29(2). PP. 115-130.

611. Hungarian police website. URL: <http://www.police.hu/>

612. Hutchinson J. Corruption in american trade unions. The Political Quarterly. 1957. Vol. 28. Issue 3. PP. 214-235.

613. Ievdokymov V., Oliynyk O., Grytsyshen D., Ksendzuk V., Nord G. The new geological epoch “anthropocene” as result of human economic activity. Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. 2018. Vol. 21. No. 3. PP. 131-149.

614. Ievdokymov V., Ostapchuk T., Lehenchuk S., Grytsyshen D., Marchuk G. Analysis of the impact of intangible assets on the companies' market value // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2020. 2020(3). P. 164-170.

615. Iga M., Auerbach, M. Political Corruption and Social Structure in Japan. Asian Survey. 1977. Vol. 17(6). PP. 556-564.

616. IMD World Competitiveness Online. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org>

617. IMD World Competitiveness Ranking 2021. URL: https://cedakenticomedia.blob.core.windows.net/cedamediacontainer/kentico/media/researchcataloguedocuments/pdfs/wcy2021_imd-ranking_2021.pdf

618. Income inequality: Gini coefficient, 2019. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/economic-inequality-gini-index?tab=chart&country=~UKR>

619. Integrity Vice Presidency of the World Bank Group. URL: <https://www.interpol.int/content/download/11018/file/WorldBank2010.pdf>

620. International Atomic Energy Agency (IAEA). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11034/file/InternationalAtomicEnergyAgency-IAEA.pdf>
621. International Center for Migration Policy Development (ICMPD). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11064/file/InternationalCenterMigrationPolicyDevelopment.pdf>
622. International Civil Aviation Organization (ICAO). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11000/file/INTERPOL-ICAO.pdf>
623. International Commission on Missing Persons (ICMP). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11054/file/ICPM-20071107.pdf>
624. International Council of Museums (ICOM). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11062/file/InternationalCouncilMuseums%28ICOM%29.pdf>
625. International Maritime Organization (IMO). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11016/file/INTERPOL-IMO.pdf>
626. International Organization for Migration (IOM). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11044/file/International%20Organization%20for%20Migration%20%28IOM%29.pdf>
627. Investigations Section of the Office of Internal Oversight Services (OIOS). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10978/file/INTERPOL-OIOS.pdf>
628. James L. Bribery and corruption in commerce. *International and Comparative Law Quarterly*. 1962. Vol. 11 (3). PP. 880-886.
629. Jennings W.I. Corruption and the public service. *The Political Quarterly*. 1938. Vol. 9. Issue 1. PP. 31-46.
630. Jensen R.B. The international anti-anarchist conference of 1898 and the origins of interpol. *Journal of Contemporary History*. 1981. Vol. 16(2), 323-347. doi:10.1177/002200948101600205
631. Joint initiative on combating the counterfeiting of currency, in particular the Euro (EUROPOL). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11154/file/EUROPOLcombatingCounterfeitingCurrencyEuro.pdf>
632. Kaitsepolitseiamet. URL: <https://www.kapo.ee/>
633. Kamyshanskyi O., Dykyi A., Kryzhanovskiy A., Baranovska T., Kovalchuk O. Conduct of search actions in the investigation of fraud with financial resources. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, №. 77. PP. 830–852. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40222/45636>.

634. Karistusseadustik Eesti Vabariik. Riigikogu. 2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019077>
635. Kaunert C. Europol and EU counterterrorism: International security actorness in the external dimension. *Studies in Conflict and Terrorism*. 2010. Vol. 33(7). P. 652-671. doi:10.1080/1057610X.2010.484041
636. Landespolizeidirektion. URL: <https://www.polizei.gv.at/>
637. Lau C.-C., Lee R.P.L. Bureaucratic corruption in nineteenth-century China: Its causes, control, and impact. *Asian Journal of Social Science*. 1979. Vol. 7 (1-2). PP. 114-135.
638. Le Secrétariat général du Conseil de l'Europe. URL: <https://www.interpol.int/content/download/11140/file/CouncilEurope-FRA.pdf>
639. Leff N.H. Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*. 1964. Vol. 8 (3). PP. 8-14.
640. Leys C. What is The Problem About Corruption? *The Journal of Modern African Studies*. 1965. Vol. 3 (2). PP. 215-230.
641. Lietuvos policija. URL: <http://www.policija.lt/>
642. Looking back moving forward. One hundred meetings of the Europol management board (1998-2016). URL: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/looking_back_moving_forward_one_hundred_meetings_of_the_europol_management_board%20%281%29.pdf
643. Lusaka Agreement Task Force (LATF). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11084/file/12-%20Lusaka%20Task%20Force.pdf>
644. Mallon D. Borderless Business Communication: Global English Supports Effective Global Communication. *Research Bulletin*. 2011. Vol. 6, No. 33. P. 1-20.
645. Maricari Y.M. Combating Corruption: The Malaysian Experience. *Asian Survey*. 1979. Vol. 19(6). PP. 597-610.
646. Maritime Analysis and Operations Centre – Narcotics (MAOC-N). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11164/file/26-%20MAOC-N.pdf>
647. McGovern F.E. Legal Repression of Political Corruption. *Proceedings of the American Political Science Association*. 1908. Vol. 4. PP. 266-276.
648. McMullan M.A. Theory of corruption Based on a Consideration of Corruption in the Public Services and Governments of British Colonies and ex-Colonies in West Africa. *The Sociological Review*. 1961. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-954X.1961.tb01093.x>

649. Ministry of Finance of the Republic of Croatia.
URL: <http://www.porezna-uprava.hr/Stranice/Naslovnica.aspx>
650. Ministry of Interior. Romanian Gendarmerie.
URL: <http://www.jandarmeriaromana.ro/>
651. Ministry of justice republic of Croatia. Criminal code.
URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/hrv/criminal-code-1997-english_html/Croatia_Criminal_Code_1997.pdf
652. Ministry of the Interior. Republic of Croatia.
URL: <https://mup.gov.hr/>
653. Money laundering. Interpol.
URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Money-laundering>
654. Money mules – what are the risks?
URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Money-mules-what-are-the-risks>
655. Monks G.R. The administration of the privy purse: An Inquiry into Official Corruption and the Fall of the Roman Empire. Speculum. Volume 32, Issue 4, October. 1957. PP. 748-779.
656. Monthoux P.G. Marketing and Corruption. Management Decision. 1977. Vol. 15(6). PP. 531-541.
657. MoU on Liaison Officers (EUROPOL).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/11156/file/9-MoU%20INTERPOL%20and%20EUROPOL%20%28signed%20on%201%20September%202009%29.pdf>
658. MoU on the establishment of a secure communication line (EUROPOL). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11158/file/8-%20MoU%20on%20the%20establishment%20of%20a%20secure%20communication%20line%20between%20EUROPOL%20%20and%20INTERPOL%20%28signed%20on%2011%20October%202011%29.pdf>
659. National Central Bureaus (NCBs). Interpol.
URL: <https://www.interpol.int/Who-we-are/Member-countries/National-Central-Bureaus-NCBs>
660. National Customs Agency. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>
661. National Tax and Customs Administration.
URL: <https://en.nav.gov.hu/>
662. Newton P.N., Fernández F.M., Plançon A., Mildenhall D.C., Green M.D., Ziyong L., Palmer K. A collaborative epidemiological investigation into the criminal fake artesunate trade in south east asia. PLoS Medicine. 2008. Vol. 5(2). P. 0209-0219. doi:10.1371/journal.pmed.0050032

663. Nye J.S. Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American Political Science Review*. Volume 61, Issue 2, June. 1967. PP. 417-427.

664. Office for Money Laundering Prevention. Republic of Slovenia. URL: <http://www.uppd.gov.si/en/>

665. Office of Audit and Investigations of the United Nations Development Programme (UNDP). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11026/file/16-en%20MoU%20between%20INTERPOL%20and%20the%20Office%20of%20Audit%20and%20Investigation%20of%20the%20United%20Nations%20Development%20Programme%20-signed%20on%2024%20July%202011.pdf>

666. Office of the Prosecutor of the International Criminal Court (ICC-OTP). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11060/file/4-%20ICC.pdf>

667. Offizielles Portal der deutschen Polizei. URL: https://www.polizei.de/Polizei/DE/Home/home_node.html

668. Olivares-Mendez M.A., Fu C., Ludivig P., Bissyandé T.F., Kannan S., Zurad M., Campoy P. Towards an autonomous vision-based unmanned aerial system against wildlife poachers. *Sensors* (Switzerland). 2015. Vol. 15(12). P. 31362-31391. doi:10.3390/s151229861

669. Organization for the Security and Co-operation in Europe (OSCE). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11078/file/Organization%20for%20the%20Security%20and%20Co-operation%20in%20Europe%20%28OSCE%29.pdf>

670. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/economic-inequality-gini-index?tab=table&time=1991..latest&country=UKR~BLR~RUS~DEU~GBR~USA~CHN~POL>

671. Palmier L. Corruption and Development. *The IDS Bulletin*. 1978. Vol. 9(3). PP. 30-32.

672. Panzera D., Postiglione P. Measuring the spatial dimension of regional inequality: An approach based on the Gini correlation measure. *Social Indicators Research*. 2020. Vol. 148.2. P. 379-394. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02208-7>

673. Partners & Collaboration. Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration>

674. Peters J.G., Welch S. Political Corruption in America: A Search for Definitions and a Theory, or If Political Corruption Is in the Mainstream of American Politics Why Is It Not in the Mainstream of American Politics Research? *American Political Science Review*. 1978. Vol. 72(3). PP. 974-984.

675. Peters J.G., Welch S. Politics, Corruption, and Political Culture: A View from the State Legislature. American Politics Research. 1978. Vol. 6 (3). PP. 345-356.

676. Pinto-Duschinsky M. Corruption in Britain: the royal commission on standards of conduct in public life. Political Studies. 1977. Vol. 25(2). PP. 274-284.

677. Policajny Zbor Slovenskej Republiky. URL: https://sk-sk.facebook.com/Policajny_ZborSlovenskejRepubliky/

678. Police of the Czech Republic. URL: <http://www.policie.cz/>

679. Polish National Police. URL: <http://www.policja.pl/pol/english-version/4889,Polish-National-Police.html>

680. Postgate J.P. An early corruption in virgil. The Classical Review. 1902. Volume 16, Issue 1, February. PP. 36-37.

681. Project TORAID. Interpol. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Project-TORAID>

682. Regional Center on small Arms in the Great Lakes Region, the Horn of Africa and Bordering States (RECSA). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11086/file/13-%20RECSA.pdf>

683. Regional Cooperation Agreement on Combating Piracy and Armed Robbery Against Ships in Asia – Information Sharing Centre (ReCAAP-ISC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11132/file/ReCAAP-ISC.pdf>

684. Regional Security System (RSS). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11134/file/RegionalSecuritySystem.pdf>

685. Regulation (Eu) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. Official Journal of the European Union. L 135/53. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0794&from=EN>

686. Repository of Practice: Application of Article 3 of INTERPOL's Constitution in the context of the processing of information via INTERPOL's channels. Second Edition. February 2013. URL: <https://www.interpol.int/content/download/12626/file/article-3-ENG-february-2013.pdf> URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/decision_of_the_europol_management_board_on_the_adoption_of_the_financial_regulation_applicable_to_europol_.pdf

687. Republic of Estonia. Estonian Tax and Customs Board. URL: <https://www.emta.ee/eng>

688. Republic of Slovenia Ministry of the Interior POLICE. URL: <http://www.policija.si/eng/>
689. Republic of Slovenia. Financial administration. URL: <http://www.fu.gov.si/en/>
690. Republik of Croatia. Ministry of Finance Customs Administration. URL: <https://carina.gov.hr/>
691. Resolution No. 1 GA-2017-86-RES-01. The process for membership of INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/content/download/5728/file/GA-2017-86-RES-01%20-%20The%20process%20for%20membership%20of%20INTERPOL.pdf>
692. Romanian Border Police. URL: <https://www.politiadefrontiera.ro/en/main/home.html>
693. Rudnytsky W., Svirko S., Dykyi A., Dyka O., Trosteniuk T. Evaluation of the efficiency of state institutions of higher education in Ukraine: theoretical principles and general methodological approaches. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2021. Vol. 2 (37). PP. 161–170. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3260/3188>.
694. Rules of Procedure of the Executive Committee adopted by the General Assembly at its 63rd session (1994, Rome). URL: <https://www.interpol.int/content/download/16992/file/08%20E%20RULES%20OF%20PROCEDURE%20EC.PDF>
695. Rules of Procedure of the General Assembly adopted by the General Assembly at its 65th session (Antalya – 1996). URL: <https://www.interpol.int/content/download/5693/file/04%20E%20GENERAL%20ASSEMBLY%20RULES%20OF%20PROCEDURE.pdf>
696. Growing threat from counterfeit medicines and ignitable liquid residue analysis—A review: 2001–2007. Forensic Science International. 2008. Vol. 176, no. 2-3. P. 93–110. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2007.09.004>.
697. Schmidhauser J.R. Corruption in the public and private sectors: A Review Essay on Studies of the American Political System. Law & Policy. 1979. 1 (3). PP. 373–376.
698. Schuller-Götzburg P., Suchanek J. Forensic odontologists successfully identify tsunami victims in Phuket, Thailand. Forensic Science International. 2007. Vol. 171(2-3). P. 204–207. doi:10.1016/j.forsciint.2006.08.013
699. Scott J.C. Corruption, Machine Politics, and Political Change. American Political Science Review. 1969. Volume 63, Issue 4, December. PP 315–341.

700. Seagrave S. *Lords of the Rim: the invisible empire of the overseas Chinese*/Sterling Seagrave. New York: Putnam Publishers, 1995. 354 p.
701. Secretariat of the Basel Convention. URL: <https://www.interpol.int/content/download/11022/file/5-Secretariat%20of%20the%20Base%20Convention.pdf>
702. Service of the Republic of Poland. Ministry of finance. URL: <http://www.mf.gov.pl/sluzba-celna>
703. Serviciul Roman de informatii. URL: <http://www.sri.ro/>
704. Shackleton J.R. Corruption: an essay in economic analysis. *The Political Quarterly*. 1978. Vol. 49(1). PP. 25-37.
705. Shumer S.M. Machiavelli: Republican Politics and Its Corruption. *Political Theory*. 1979. Vol. 7(1). PP. 5-34.
706. Sidler M., Jackowski C., Dirnhofer R., Vock P., Thali M. Use of multislice computed tomography in disaster victim identification-advantages and limitations. *Forensic Science International*. 2007. Vol. 169 (2-3). P. 118-128. doi:10.1016/j.forsciint.2006.08.004
707. Sir William Burnett. Corruption in the Admiralty. *The Lancet*. 1831. Vol. 16, Issue 419, 10 September. PP. 759-762.
708. Slater D.A. Corruptions of set in Latin MSS. *The Classical Review*. 1904. Volume 18, Issue 6, July. P. 302.
709. Smith M.G. Historical And Cultural Conditions Of Political Corruption Among The Hausa. *Comparative Studies in Society and History*. 1964. Vol. 6 (2). PP. 164-194.
710. Solt F. Measuring income inequality across countries and over time: The standardized World income inequality database. *Social Science Quarterly*. 2020. Vol. 101.3 108. P. 1183-1199. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/15406237/2020/101/3>
711. Southern African Development Community (SADC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11088/file/Southern%20African%20Development%20Community%20.pdf>
712. Special Arrangement on the Iraqi Cultural Heritage (UNESCO). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11008/file/UNESCO20030708.pdf>
713. Special Court for Sierra Leone (SCSL). The SCSL has been dissolved and replaced by the Residual Special Court for Sierra Leone (RSCSL). URL: <https://www.interpol.int/content/download/11030/file/SpecialCourtSierraLeone.pdf>
714. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. URL: <http://www.stt.lt/>

715. State Agency for National Security.
URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>
716. State Border Guard Republic of Latvia.
URL: <http://www.rs.gov.lv/>
717. State Border Guard Service.
URL: <http://www.pasienis.lt/lit/English>
718. State revenue Service. Latvijas Republika.
URL: <http://www.vid.gov.lv/>
719. State security department of Lithuania. URL:<https://www.vsd.lt/>
720. Statute of the Commission for the Control of INTERPOL's Files
73rd General Assembly session, Resolution AG-2004-RES-08, approving the Rules relating to the Control of Information and Access to INTERPOL's Files, which replace the second part (Articles 15 to 27) of the "Rules on International Police Cooperation and on the Internal Control of INTERPOL's Archives" which is abrogated.
URL: <https://www.interpol.int/content/download/5695/file/Statute%20of%20the%20CCF-EN.pdf>
721. Strategic Agreement between CEPOL and EUROPOL.
URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Strategic_Agreement_between_Cepol_and_Europol.pdf
722. Supplementary Arrangement in relation to direct access by United Nations Department of Safety and Security to the INTERPOL Information System (UN). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10986/file/2-%20UN%20Peacekeeping%20Operations.pdf>
723. Supplementary Arrangement in relation to the activities of Peacekeeping Operations and Special Political Missions (UN).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/10982/file/1-%20UN%20Sanctions%20Committee.pdf>
724. Supplementary Arrangement in relation to the United Nations Security Council Sanction Committees (UN).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/10982/file/1-%20UN%20Sanctions%20Committee.pdf>
725. Sykes G.M. The corruption of authority and rehabilitation. Social Forces. 1956. Volume 34, Issue 3, 1 March. PP. 257-262.
726. Terrorelhárítási Központ. URL: <http://tek.gov.hu/>
727. The 2022 IMD World Competitiveness Ranking.
URL: <https://imd.cld.bz/IMD-World-Competitiveness-Booklet-2022/34/>

728. The General Directorate National Police (GDNP). URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>

729. The Internal Security Agency. Poland. URL: <https://www.abw.gov.pl/>

730. The International Operational Co-operation Directorate. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/bulgaria>

731. The royal college of surgeons in Ireland; its history, present state, and corruption. The Lancet. 1834. Volume 22, Issue 559, 17 May. PP. 274-277.

732. The Southern African Development Community (SADC). URL: <https://www.interpol.int/content/download/16312/file/Cooperation%20Agreement%20SADC-INTERPOL.pdf>

733. Ukraine Overall Score, 2022. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/Ukraine/>

734. United Nations (UN). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10898/file/Agreement%20UN%201997.pdf>

735. United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10998/file/UNESCO.pdf>

736. United Nations Interim Administration Mission In Kosovo (UNMIK). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10980/file/INTERPOL-UNMIK.pdf>

737. Universal Postal Union (UPU). URL: <https://www.interpol.int/content/download/10990/file/8-%20UPU%20%28English%29.pdf>

738. Valsts Drošības dienests. URL: <http://vdd.gov.lv/>

739. Valsts policija. URL: <http://www.vp.gov.lv/>

740. Walsh J.I. Intelligence-sharing in the European Union: Institutions are not enough. Journal of Common Market Studies. 2006. Vol. 44(3). P. 625-643. doi:10.1111/j.1468-5965.2006.00638.x

741. Welcome to German customs. URL: https://www.zoll.de/DE/Home/home_node.html

742. Winston G.C. The appeal of inappropriate technologies: Self-inflicted wages, ethnic pride and corruption. World Development. 1979. Vol. 7(8-9). PP. 835-845.

743. World Anti-Doping Agency (WADA). URL: https://www.interpol.int/content/download/11050/file/INTERPOL_WADA.pdf

744. World Bank Poverty and Inequality Platform (PIP).
URL: <https://pip.worldbank.org/>

745. World Competitiveness Ranking.
URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>

746. World Customs Organization (WCO).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/11066/file/6-%20WCO%20%28English%29.pdf>

747. World Intellectual Property Organization (WIPO).
URL: <https://www.interpol.int/content/download/11012/file/INTERPOL-WIPO.pdf>

748. World Organization for Animal Health (WOAH, formerly known as OIE). URL: <https://www.interpol.int/content/download/19004/file/MoU%20-%20INTERPOL-OIE%20%28EN%29.pdf>

749. Yevdokymov V.V., Grytsyshen D.O. Dragan I.O., Polyak K.Y., Skakovska S.S. Emergency consequences information disclosure in the accounting system. Financial and credit activity-problems of theory and practice. 2019. Vol. 4. № 31. C. 125-135.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дефініції поняття «економічні злочини» («злочини в економічній сфері») в науковій та навчальній літературі

Дефініція	Автор
1	2
Під економічною злочинністю слід розуміти соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності, відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон держави з метою отримання доходу	Базярук І.М. [9]
Економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів (правил, форм, процедур). Економічні злочини є основою економіки тіньової і спрямовані на майнові та виробничі відносини, економічні права громадян, юридичних осіб, муніципальних і державних утворень	Барановський О.І. [13]
Економічна злочинність – це складна інтеграційна система, що складається з умисних корисливих злочинів проти економічних відносин власності; умисних корисливих господарсько-економічних злочинів; злочинів посадових осіб, які завдають істотної шкоди у сфері економічної діяльності; злочинів, що скоюються організованими групами і злочинними співтовариствами, які завдають значної шкоди економічним відносинам власності	Білоус В.Т. [22]
Економічні злочини – це передбачені кримінальним законом діяння у сфері економічних відносин, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності	Білоус В.Т. [21, с. 72]
Економічна злочинність – це сукупність кримінально караних діянь, які вчиняються в економічній сфері з використанням легітимних, техніко-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень, здійснюється систематично і мають довготривалий характер	Богатирьов І.Г. [28, с. 256]
Економічна злочинність – вид злочинності, що становить спричинену закономірностями розвитку суспільства кримінологічно-однорідну сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки і які вчиняють зазвичай суб'єкти господарської діяльності – фізичні особи або службові особи юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності у процесі здійснення ними фактичної чи фіктивної господарської діяльності через порушення порядку її здійснення з метою отримання економічної вигоди	Бойко А.М. [31, с. 70]

Продовження Додатку А

1	2
Злочинність у сфері економіки – злочини, які окрім господарського механізму національної економіки, посягають і на інші основні структурні елементи економічної системи, такі як власність, інтереси служби у сфері господарської діяльності тощо, а формулювання «злочини економічної спрямованості», охоплює будь-яку злочинну діяльність, спрямовану на отримання економічної вигоди	Бойко А.М. [29, с. 80-82]
Економічні злочини – сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів	Бучко М.Б. [38, с. 9]
У криміналістичному аспекті під економічними злочинами розуміються кримінально-карані корисливі діяння, вчинені з використанням легальних форм і інститутів господарської діяльності, повноважень по регулюванню і контролю над цією діяльністю. Таким чином, економічними можуть бути визнані не всі злочини проти власності, а тільки ті з них, при здійсненні яких використовуються інструменти господарської (підприємницької) діяльності	Волобуєв А.Ф. [50]
Під злочинністю у сфері економіки (іноді її називають економічною злочинністю) кримінологи розуміють сукупність умисних корисливих злочинів легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають господарські відносини	Голіна В.В., Головкін Б.М., Валуїська М.Ю., Лисодед О.В. [221, с. 257]
Злочинність у сфері економіки – це корислива злочинна діяльність службових осіб та інших учасників економічних відносин, спрямована на заподіяння матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям різних форм власності або суб'єктам господарювання	Головкін Б.М. [59, с. 130]
Злочинність в сфері економіки – це злочини, що спричиняють шкоду суспільним відносинам у виробничій, кредитно-фінансовій та торговій сферах	Горбань О. [60, с. 18].
Економічна злочинність – соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що проявляється у вчиненні умисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним і безпосереднім об'єктом якої є майнові відносини і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою одержання злочинних доходів	Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. [90, с. 124]
Злочини у сфері економічної діяльності – складне системне поняття, яке охоплює злочини, що не обмежуються посяганням на лише один об'єкт, який охороняється кримінальним законом. Основою для таких злочинів є товари, власність, гроші, валюта, господарська діяльність та ін.	Дудніков А.Л. [113]
Злочинність у сфері економіки – порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, а саме отримання у правомірний спосіб прибутку, доданої вартості	Закалюк А.П. [131, с. 97]
Економічна злочинність – це деструктивне для економіки соціально-економічне явище, яке проявляється у вчиненні особами умисних корисливих злочинів у сфері легальної й нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини у сфері виробництва та відносини власності, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг з метою отримання доходу	Кальман О.Г. [154, с. 5].
Економічна злочинність – це кваліфіковані та окремі злочини, що вчиняються у значних розмірах. Такі злочини, як показує судова практика, важко розкриваються в рамках кримінальних справ	Кравчук С.Й. [190, с. 55]

Продовження Додатку А

1	2
Економічна злочинність – це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень	Кравчук С.Й. [189]
Злочин у сфері економіки – сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств і установ незалежно від форм власності шляхом використання службового становища та місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язано з використанням службового становища	Литвак О.М. [235, с. 216]
Економічні злочини – це корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, пов'язаними із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею	Матусовський Г.А. [248, с. 15]
Економічний злочин – це корисливі діяння, які вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг	Матусовський Г.А. [248, с. 27].
Економічна злочинність (злочини у сфері економіки) – це насамперед усі діяння, в яких прямим мотивом є економічна вигода суб'єкта, тобто мають корисливий характер, а метою таких злочинних посягань є привласнення не-дозволеного. Для того щоб злочин вважався економічним, він повинен мати тривалий, неодноразовий характер, скоюватися систематично і в рамках економічної чи господарської діяльності, які не є примітивними	Невмеженський Є.В. [282, с. 10]
Економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів	Палешко Я.С., Кубецька О.М., Остапенко Т.М. [296, с. 70]
Злочин у сфері економіки – види злочинів, які здійснюють вплив на економіку країни, економічну свободу, інтереси та права суб'єктів економічних відносин, порушують функціонування економічної системи, спричиняючи різним чином шкоду	Палешко Я.С., Кубецька О.М., Остапенко Т.М. [296, с. 72]
Економічна злочинність – це сукупність суспільно-небезпечних діянь, що посягають на валютно-фінансову систему країни, вчинених на певній території за певний період часу	Пісковець Л.А., Ведькал В.А. [306]
Економічна злочинність – сукупність економічних злочинів, вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень	Попович В.М., Трачук П.А., Андрушко А.В., Логін С.В. [314, с. 32]
Економічна злочинність визначається як протиправна діяльність, яка охоплює різні зловживання економічною владою, посягає на порядок економічного управління, завдає істотної економічної шкоди інтересам держави, приватній підприємницькій діяльності або груп громадян, здійснюється постійно в межах і під прикриттям законної економічної діяльності менеджера з метою отримання наживи як фізичними, так і юридичними особами	Предборський В.А. [321, с. 59]
Економічна злочинність – сукупність різних видів навмисних посягань на економічні відносини, що охороняються державою, незалежно від форм власності та видів діяльності суб'єктів, які виконують певні функції у сфері виробництва, обміну, обслуговування, а також осіб, пов'язаних із регулюванням цієї діяльності	Проект ЗУ «Про боротьбу з економічною злочинністю» [325]

Продовження Додатку А

1	2
Економічні злочини – це сукупність (комплекс) злочинів, що вчиняються групою осіб з розподіленням ролей та об'єднані єдиною метою. Тому, зазначені особливості економічних злочинів обумовлюють специфіку механізму вчинення злочинів зазначеної категорії, а саме: механізм учинення економічних злочинів є складним, оскільки відображає технологічну сторону вчинення комплексу взаємопов'язаних злочинів (основного та підпорядкованих)	Пчеліна О.В. [382]
Злочинами у сфері економіки (економічними злочинами) визнаються передбачені кримінальним законом зумисні суспільно небезпечні діяння, вчинені на підприємствах будь-якої форми власності, що посягають на суспільні економічні відносини, засновані на принципах свободи економічної діяльності, здійснення її на законних підставах, сумлінної конкуренції її суб'єктів, їх доброспорядності й заборони завідомо кримінальних форм їхнього поводження	Пчолкін В.Д. [383, с. 107]
Економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди	Скакун Т.О. [409]
Економічна злочинність – це злочинність без фізичних жертв, оскільки вона не має насильницького характеру, але сучасні дослідження показали, що одним із масових видів економічної злочинності є свідоме порушення техніки безпеки та законів про охорону здоров'я й довкілля, а наслідки таких порушень у кілька разів перевищують смертність від насильницької злочинності	Скалозуб Л.П., Василинчук В.І. [410]
Економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності	Стрельцов Є.Л. [416, с. 121]
Економічний злочин – вчинене приватною або посадовою особою у сфері господарської діяльності навмисне або необережне діяння (дія або бездіяльність), що завдає істотної шкоди системі господарства	Тацій В.Я. [422, с. 19]
Економічні злочини – умисні корисливі злочини, що вчиняються у сфері економіки службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин і посягають на ці відносини, а також на порядок управління економікою в різних галузях господарства, заподіюючи при цьому шкоду економічним інтересам громадян, суб'єктів господарювання та держави	Титаренко О.О. [425, с. 16]
Економічна злочинність – це сукупність протиправних діянь, вчинених спеціальними суб'єктами, шляхом використання власного становища місця роботи, які спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності	Толкач А.М. [428, с. 280]
Злочини в сфері економіки – кримінально карані діяння, які посягають на економічну структуру продуктивних сил суспільства, систему економічних відносин та встановлений порядок управління ними (механізм господарювання)	Франчук В.В. [457, с. 249]
Економічна злочинність – це протиправна діяльність в офіційно-публічній сфері тіньової економіки, яка охоплює різні зловживання економічної влади, що посягають на порядок економічного управління; завдає суттєвої економічної шкоди інтересам держави, приватнопідприємницькій діяльності або групам громадян; скоюється постійно в межах та під прикриттям законної професійної діяльності менеджменту з метою вилучення наживи як фізичними, так і юридичними особами	Харко Д.М. [460, с. 600]

Додаток Б

**Систематизація досліджень з проблем економічної злочинності,
що опубліковані у 80-х роках XX ст.**

Автор 1	Характеристика 2
БОРІТЬБА З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	
Мбао, М.Л. (Mbao, M.L), 1989	Розширення повноважень запобіжного затримання на економічні злочини в Замбії
Ліска А.Е., Чамлін М.Б., Рід М.Д. (Liska A.E., Chamlin M.B., Reed M. D., 1985)	Тестування економічного виробництва та конфліктних моделей боротьби зі злочинністю
Макфетерс Л., Манн Р., Шлагенгауф Д. (McPheters L.R., Mann R., Schlagenhaut D., 1984)	Економічна реакція на програму запобігання злочинів
Ламперт Н. (Lampert N., 1984)	Правопорядок в СРСР в контексті економічної та службової злочинності
Бом Р.М., Фрірі Р.Н. (Bohm R.M., Friery R.N., 1988)	Вплив економічних факторів на поведінку поліцейських, що реєструють злочини в США між 1960 та 1980 рр
МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
Кебулак, В. (Cebulak W., 1989)	Білі комірці та економічна злочинність: міжнародна перспектива
Шварц К.А. (Schwartz C.A., 1981)	Економічна злочинність в США: Порівняння епохи хрущова та брежньова
Дасков Г.В. (Daskov G.V., 1981)	Механізм позитивного впливу соціалістичної економічної інтеграції на розвиток співпраці в державах-членах Ради щодо взаємної економічної допомоги у запобіганні злочинам проти власності
Брантінгем П.Дж., Брантінгем П.Л. (Brantingham P.J., Brantingham P.L., 1980)	Злочинність, окупація та економічна спеціалізація
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРІТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	
Савельсберг Дж. (Savelsberg J.J., 1988)	Формування кримінального закону проти економічної злочинності
Вальтер, Дж. (Walter J., 1988)	Право як інструмент економічного регулювання: економічна злочинність у Чехословаччині 1947-1987
ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
Гремлінг, Р., Фьюелл, Дж. (Gramling R., Fewell J., 1988)	Злочинність та економічна діяльність
Гіббонс Т. (Gibbons T., 1982)	Корисність економічного аналізу злочинності
Ойебанджі Дж.О. (Oyeboji J.O., 1982)	Економічний розвиток та географія злочинності: емпіричний аналіз
Лофтин К., Макдауолл Д. (Loftin C., McDowall D., 1982)	Поліція, злочинність та економічна теорія
Майклсен Х.Д. (Michaelsen H.D., 1982)	Процеси економічних злочинів
ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ ЗЛОЧИННІСТЬ	
Хаусен Р.М., Джаррелл С.Б. (Howsen R.M., Jarrell S.B., 1987)	Деякі детермінанти майнової злочинності: економічні фактори впливають на злочинну поведінку, але не можуть повністю пояснити синдром

Продовження Додатку Б

1	2
Фішер С. (Fisher S., 1987)	Економічний розвиток та злочинність в умовах соціальної революції
Діккенс В.Т. (Dickens W.T., 1986)	Економічні та психологічні аспекти злочинності
Герні, Дж. (Gurney J.N., 1985)	Фактори, що впливають на рішення про скоєння економічного злочину
Лю Ю.В., Бх Р.Х. (Liu Y.-w., Bhh R.H., 1983)	Моделювання злочинної діяльності в районі з економічним спадом: місцеві економічні умови є головним фактором злочинів проти місцевої власності
Де Фронцо Дж. (De Fronzo J., 1983)	Зв'язок бідності із випадками злочинності
Орсаг Т., Вітте А.Д. (Orsagh T., Witte A.D., 1981)	Економічний статус та злочинність: наслідки для реабілітації правопорушників
Маккарті Б.Р. (McCarthy B.R., 1980)	Внесок економічних факторів у участь жінок у економічних злочинах
ВИДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
Пірс Ф. (Pearce F., 1987)	Корпоративна злочинність
Галі М., Есторес Е., Окано Ф., Танака Р. (Ghali M., Estores E., Okano F., Tanaka R., 1983)	Економічні чинники та склад злочинів проти власності неповнолітніх
Бакс С., Хель К. (Box S., Hale C., 1984)	Аргументи жіночим злочинам в Англії та Уельсі, 1951–1980
Маккарті Б.Р. (McCarthy B.R., 1980)	Внесок економічних факторів у участь жінок у економічних злочинах
Хаким С. (Hakim S., 1980)	Майнових злочини в приміських населених пунктах
Джордано Дж. (Giordano J.N., 1987)	Хвиля злочинності в економічній освіті
Балкін С., Макдональд Дж. (Balkin S., McDonald J.F., 1981)	Ринок вуличної злочинності: економічний аналіз взаємодії жертви та правопорушника
НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	
Ског Г., Стюарт К. (Skogh G., Stuart C., 1982)	Економічний аналіз рівня злочинності, покарання та соціальних наслідків злочину
Травер Х. (Traver H., 1980)	Злочинність та соціально-економічні зміни в Гонконгу

Додаток В

**Систематизація напрямів дослідження проблем корупції у
80-х роках XX століття за базою даних Scopus**

<i>Напрямок</i>	<i>Автор</i>	<i>Характеристика</i>
1	2	3
Корупція в країнах світу	Findlay M., Chor-Wing, T.C., 1989	Корупція в контексті нового економічного порядку в Китаї
	Magnusson L., 1989	Корупція в сфері громадського порядку у Швеції
	Gould, D.J., Mukendi, T.B., 1989	Бюрократична корупція в Африці
	Kaminski, A.Z., 1989	Вплив корупції на державу та суспільство в Радянському Союзі
	Rogovin, V.S., 1989	
		Соціологічний та історичний аналіз корупції в Радянському Союзі
	Bruszt, L., Reti, T., 1989	Функціональна корупція в Угорщині
	Johnston, M., 1989	Корупція та політична культура у Великобританії та США
	Palmier L., 1989	Корупція на заході тихоого океану
	Osterfeld D., 1988	Вплив корупції на розвиток країн третього світу
	Finnane M., 1988	Особливості корупції в праві та політиці Австралії
	Collier J.G., 1988	Особливості корупції в Катарі
	Critchlow, J., 1988	Специфіка корупції в Радянській Центральній Азії
	Oldenburg, P., 1987	Посередники корупції в Індії
	Shackleton, J.R., 1985	Ринок корупції в Нігерії
	Atkinson, M.M., Mancuso, M., 1985	Елітна політична корупції в Канаді
	Jones, E., 1985	Політична корупція в Країнах Карибського басейну
	Cariño, L.V., 1985	Філіппінська бюрократична корупція
	Hope, K.R, 1985.	Наслідки бюрократичної корупції в державному управлінні країн світу
	Olowu, D., 1985	Наслідки бюрократичної корупції в Нігерії
	Suttmeier, R.P., 1985	Корупція в наукових установах Китаю
	Correa, H., 1985	Порівняльне дослідження бюрократичної корупції в Латинській Америці та США
	Werner, S.B., 1983	Розвиток поліцейської корупції в Ізраїлі
	Liu, A.P.L., 1983	Політика корупції в Китаї
	Olowu, D., 1983	Природа бюрократичної корупції в Нігерії
	Nice, D.C., 1983	Політична корупція в США
	Brownsberger, W.N.	Розвиток корупції в Уряді Нігерії
	Johnston, M., 1983	Корупція та політична культура в США
	Wade, R., 1982	Адміністративна та політична корупція в політичній Індії
	Williams, R.J., 1981	Політична корупція в США
	Eker, V., 1981	Витоки корупції в Нігерії
Корупція і суспільні системи	Alam M.S., 1989	Корупція в контексті теорії політичної економії
	Philp M., 1989	Корупція. в контексті політики та ринків
	Dey H.K., 1989	Особливості поширення економічної корупції
	Nice D.C., 1986	Наслідки політичної корупції
	Pitt, L.F., Abratt, R., 1986	Корупція в бізнесі
	Cavanaugh, G., 1981	Корупція в науці

Продовження Додатку В

1	2	3
Напрями боротьби з корупцією	Vosloo T., 1989	Преса як інструмент викриття корупцією
	Maass, A., 1987	Боротьба з політичною корупцією в США
	Lui, F.T., 1986	Модель стримування корупції
	Klitgaard, R., 1984	Управління боротьбою з корупцією
	Quah, J.S.T.	Антикорупційні стратегії Асоціації Держав Південно-Східної Азії
	Moodie, G.C., 1980	Політичні скандали та корупція
	Hall, C., 1985	Корупційні справи та їх правові наслідки
Корупція в різних політичних режимах	Pohorvles R.J., 1989	Корупція в контексті демографії
	Wo, K.A., 1986	Корупційні кампанії у військових режимах
	Jowitt, K.	Політична корупція ленінського режиму
Корупція та влада	Etzioni-Halevy E., 1989	Елітна влада та корупція в контексті перспектив розвитку
	Dudley L., Montmarquette C., 1987	Бюрократична корупція як обмеження права виборців
	Nas, T.F., Price, A.C., Weber, C.T., 1986	Теорія корупції орієнтована на політику
	Messner, E.	Політична корупція та право на виборну державну посаду
	Peters, J.G., Welch, S.	Вплив звинувачень у корупції на поведінку під час виборів до Конгресу
Теорія корупції	Trivedi V., 1988, Vijay Jagannathan N., 1986	Особливості корупції та майнових прав
	Cadot, O., 1987	Корупція як азартна гра
	Schaffer, B., 1986	Теорія корупції та бюрократії
	Perry, P., 1985	Корупція в контексті політичної географії
	Theobald, R., 1984	Корупція, розвиток та держава
	Moles, J., 1983	Моральні аспекти корупції
	Pospisil, L., 1982	Ритуал корупції
	Veron, R., 1981	Свобода та корупція
	DEYSINE, A., 1980	Аналіз підходів до політичної корупції
	Welch, S., Peters, J.G.	Політична культура держави та корупція
Історія корупції	Sawyer J.K., 1988	Судова корупція та правова реформа у Франції на початку XVII століття
	Blomqvist, A., Mohammad, S., 1986	Вплив корупції на ренту
	Rubinstein, W.D.	Особливості «старої корупції» у Великобританії 1780-1860
	Thompson, M.S., 1983	Корупція та лобізм в ранньому золотому віці в США
Корупція на різних рівнях державного управління	Benson B.L., 1988	Корупція в правоохоронних органах
	Glaser, D., Fry, L.J., 1987	Корупція в місцях обмеження свободи
	Doig, A., 1985	Корупція на державній службі
	Mccarthy, B.J., 1984	Особливості та контроль за корекцією у місцях обмеження свободи
	Muscari, P.G., 1984	Етичні аспекти корупції в поліції
	Birch, J.W., 1983	Особливості корупції в поліції
	Macrae, J., 1982	Застосування теорії ігор до оцінки економічних наслідків корупції

Додаток Г

Індекс демократії країн Європейського Союзу 2007-2021 р. (на основі [558])

Країни	Індекс демократії за роками та режимами									
	2021	2020	2014		2011		2007			
I	2	3	4		5		6			
Австрія	8,07	8,16	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,54	Повноцінна демократія	8,49	Повноцінна демократія	8,49	Повноцінна демократія
Бельгія	7,51	7,51	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,93	Недосконала демократія	8,05	Повноцінна демократія	8,05	Повноцінна демократія
Болгарія	6,64	6,71	Недосконала демократія	Недосконала демократія	6,73	Недосконала демократія	6,78	Недосконала демократія	6,84	Недосконала демократія
Греція	7,56	7,39	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,45	Недосконала демократія	7,65	Недосконала демократія	7,92	Недосконала демократія
Данія	9,09	9,15	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	9,11	Повноцінна демократія	9,52	Повноцінна демократія	9,52	Повноцінна демократія
Естонія	7,84	7,84	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,74	Недосконала демократія	7,61	Недосконала демократія	7,68	Недосконала демократія
Ірландія	9,00	9,05	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,72	Повноцінна демократія	8,56	Повноцінна демократія	8,79	Повноцінна демократія
Іспанія	7,94	8,12	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,05	Повноцінна демократія	8,02	Повноцінна демократія	8,16	Повноцінна демократія
Італія	7,68	7,74	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,85	Недосконала демократія	7,74	Недосконала демократія	7,83	Недосконала демократія
Кіпр	7,43	7,56	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,40	Недосконала демократія	7,29	Недосконала демократія	7,29	Недосконала демократія
Латвія	7,31	7,24	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,48	Недосконала демократія	7,05	Недосконала демократія	7,05	Недосконала демократія
Літва	7,18	7,13	Недосконала демократія	Недосконала демократія	7,54	Недосконала демократія	7,24	Недосконала демократія	7,24	Недосконала демократія
Люксембург	8,68	8,68	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,88	Повноцінна демократія	8,88	Повноцінна демократія	8,88	Повноцінна демократія
Мальта	7,57	7,68	Недосконала демократія	Недосконала демократія	8,39	Повноцінна демократія	8,28	Повноцінна демократія	8,28	Повноцінна демократія
Нідерланди	8,88	8,96	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,92	Повноцінна демократія	8,99	Повноцінна демократія	8,99	Повноцінна демократія
Німеччина	8,67	8,67	Повноцінна демократія	Повноцінна демократія	8,64	Повноцінна демократія	8,34	Повноцінна демократія	8,38	Повноцінна демократія

1		2		3		4		5		6	
Польща		6,8	Недосконала демократія	6,85	Недосконала демократія	7,47	Недосконала демократія	7,12	Недосконала демократія	7,05	Недосконала демократія
Португалія		7,82	Недосконала демократія	7,90	Недосконала демократія	7,79	Недосконала демократія	7,81	Недосконала демократія	8,02	Повноцінна демократія
Румунія		6,43	Недосконала демократія	6,40	Недосконала демократія	6,68	Недосконала демократія	6,54	Недосконала демократія	6,60	Недосконала демократія
Словаччина		7,03	Недосконала демократія	6,97	Недосконала демократія	7,35	Недосконала демократія	7,35	Недосконала демократія	7,35	Недосконала демократія
Словенія		7,54	Недосконала демократія	7,54	Недосконала демократія	7,57	Недосконала демократія	7,76	Недосконала демократія	7,69	Недосконала демократія
Угорщина		6,5	Недосконала демократія	6,56	Недосконала демократія	6,90	Недосконала демократія	7,04	Недосконала демократія	7,21	Недосконала демократія
Фінляндія		9,27	Повноцінна демократія	9,20	Повноцінна демократія	9,03	Повноцінна демократія	9,06	Повноцінна демократія	9,19	Повноцінна демократія
Франція		7,99	Недосконала демократія	7,99	Недосконала демократія	8,04	Повноцінна демократія	7,77	Недосконала демократія	7,77	Недосконала демократія
Хорватія		6,5	Недосконала демократія	6,50	Недосконала демократія	6,93	Недосконала демократія	6,73	Недосконала демократія	6,81	Недосконала демократія
Чехія		7,74	Недосконала демократія	7,67	Недосконала демократія	7,94	Недосконала демократія	8,19	Повноцінна демократія	8,19	Повноцінна демократія
Швеція		9,26	Повноцінна демократія	9,26	Повноцінна демократія	9,73	Повноцінна демократія	9,50	Повноцінна демократія	9,50	Повноцінна демократія

Додаток Д

Індекс демократії країн пострадянського простору 2007-2021 р. (на основі [558])

Країни	Індекс демократії за режимами									
	2021		2020		2014		2011		2007	
<i>Азербайджан</i>	2,68	Авторитарний режим	2,68	Авторитарний режим	2,83	Авторитарний режим	3,15	Авторитарний режим	3,15	Авторитарний режим
<i>Білорусь</i>	2,41	Авторитарний режим	2,59	Авторитарний режим	3,09	Авторитарний режим	3,16	Авторитарний режим	3,34	Авторитарний режим
<i>Вірменія</i>	5,49	Перехідний режим	5,35	Перехідний режим	4,13	Перехідний режим	4,09	Перехідний режим	4,09	Перехідний режим
<i>Грузія</i>	5,12	Перехідний режим	5,31	Перехідний режим	5,82	Перехідний режим	4,74	Перехідний режим	4,59	Перехідний режим
<i>Естонія</i>	7,84	Недосконала демократія	7,84	Недосконала демократія	7,74	Недосконала демократія	7,61	Недосконала демократія	7,68	Недосконала демократія
<i>Казахстан</i>	3,08	Авторитарний режим	3,14	Авторитарний режим	3,17	Авторитарний режим	3,24	Авторитарний режим	3,3	Авторитарний режим
<i>Киргизстан</i>	3,62	Авторитарний режим	4,21	Гібридний режим	5,24	Гібридний режим	4,34	Гібридний режим	4,31	Гібридний режим
<i>Латвія</i>	7,31	Недосконала демократія	7,24	Недосконала демократія	7,48	Недосконала демократія	7,05	Недосконала демократія	7,05	Недосконала демократія
<i>Литва</i>	7,18	Недосконала демократія	7,13	Недосконала демократія	7,54	Недосконала демократія	7,24	Недосконала демократія	7,24	Недосконала демократія
<i>Молдова</i>	6,1	Недосконала демократія	5,78	Перехідний режим	6,52	Недосконала демократія	6,33	Недосконала демократія	6,33	Недосконала демократія
<i>росія</i>	3,24	Авторитарний режим	3,31	Авторитарний режим	3,39	Авторитарний режим	3,92	Авторитарний режим	4,26	Перехідний режим
<i>Таджикистан</i>	1,94	Авторитарний режим	1,94	Авторитарний режим	2,37	Авторитарний режим	2,51	Авторитарний режим	2,51	Авторитарний режим
<i>Туркменістан</i>	1,66	Авторитарний режим	1,72	Авторитарний режим	1,83	Авторитарний режим	1,72	Авторитарний режим	1,72	Авторитарний режим
<i>Узбекистан</i>	2,12	Авторитарний режим	2,12	Авторитарний режим	2,45	Авторитарний режим	1,74	Авторитарний режим	1,74	Авторитарний режим
<i>Україна</i>	5,57	Перехідний режим	5,81	Перехідний режим	5,42	Перехідний режим	5,94	Перехідний режим	6,30	Недосконала демократія

Додаток Е

Склад уряду та вищих керівних посад в Україні за правління В. Януковича

№ з/п	Політик	Посада	Характеристика зв'язків з правлячою верхівкою	
			Один із ключових комунікаторів Партії регіонів та ключових архітекторів парламентської коаліції	Займав посаду очільника Партії Регіонів, яку отримав у спадок від М. Азарова
1	А. Кірюк	Перший Віцепрем'єр-міністр		
2	В. Савицький	Віцепрем'єр-міністр з гуманітарних питань		
3	В. Сімонович	Віцепрем'єр-міністр з питань судових структур		
4	В. Сидіра	Віцепрем'єр-міністр з питань аграрної політики		
5	С. Лещенко	Віцепрем'єр-міністр з економічних питань		
6	В. Лихонів	Віцепрем'єр-міністр з регіональної політики		
7	Б. Колесніков	Віцепрем'єр-міністр з питань інфраструктури (з опікою до підготовки до Євро 2012, екологією, Автономопольним комітетом та Фондом державного майна)		
8	Д. Колесніков	Міністр промислової політики		
9	Р. Сафраніш	Міністр молоді та спорту		
10	Ф. Яворський	Міністр фінансів		
11	З. Малиш	Міністр охорони здоров'я		
12	Н. Шурфріч	Міністр з надзвичайних ситуацій		
13	Ю. Яценко	Міністр вугільної промисловості		
14	Ю. Бойко	Міністр палива та енергетики		
15	О. Лавринович	Міністр юстиції		
16	М. Пристєжний	Міністр аграрної політики та продовольства		
17	М. Куличак	Міністр культури та туризму		
18	В. Бойко	Міністр охорони навколишнього природного середовища		
19	К. Єфименко	Міністр транспорту та зв'язку		
20	В. Нодура	Міністр праці та соціальної політики		
21	В. Цушко	Міністр економіки		
22	Д. Табачник	Міністр освіти і науки		
23	М. Єжєв	Міністр оборони		
24	К. Гриценко	Міністр закордонних справ		
25	В. Ядуба	Міністр регіонального розвитку та будівництва		
26	О. Попов	Міністр житлово-комунального господарства		
27	І. Калитнік	Голова Державної митної служби		

Джерело: складено на основі [89, с. 127-132].

Додаток Ж

Показники індексу недієздатності держав світу 2018-2022 рр. (на основі [536])

Країна	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка	Позиція в рейтингу	Оцінка
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австралія	170	20,8	174	19,7	169	19,7	170	21,8	168	22,7
Австрія	165	26,2	165	25,0	164	24,1	166	26,1	166	25,4
Азербайджан	78	74,6	76	73,2	78	71,3	71	75,1	73	73,1
Албанія	122	60,1	121	58,9	119	58,8	119	59,0	121	56,7
Алжир	73	75,8	72	75,4	71	74,6	74	73,6	77	72,2
Ангولا	33	89,4	35	87,8	34	87,3	34	89,0	35	88,1
Антигуа та Барбуда	127	55,6	127	54,4	127	52,1	127	54,9	127	54,2
Аргентина	141	46,1	140	46,0	138	46,1	137	50,1	138	47,9
Афганістан	9	106,6	9	105,0	9	102,9	9	102,1	8	105,9
Багамські острови	135	50,0	135	48,8	132	49,9	131	52,4	135	50,6
Бангладеш	32	90,3	36	87,7	39	85,7	39	85,0	38	84,5
Барбадос	139	48,2	136	48,0	137	46,4	140	47,0	141	45,9
Басквейн	113	64,4	113	63,8	110	63,9	104	66,7	100	66,6
Беліз	115	63,7	114	62,5	114	60,8	110	64,2	112	62,1
Бельгія	163	29,7	161	28,6	161	27,1	162	31,0	160	31,9
Бенін	74	75,7	75	73,6	77	72,5	78	72,8	76	72,5
Білорусь	97	70,5	99	68,2	103	65,8	98	68,0	91	68,7
Болгарія	133	51,7	132	50,6	133	49,2	133	51,6	131	51,6
Болівія	76	75,2	80	72,9	70	75,0	73	74,9	72	73,4
Боснія і Герцеговина	95	71,3	86	71,3	84	70,2	77	72,9	74	73,0
Ботсвана	120	62,0	120	59,5	121	57,1	122	57,0	123	56,1
Бразилія	106	68,7	83	71,8	75	73,0	70	73,8	71	73,9
Бруней Даруссалам	124	59,8	124	57,5	122	56,6	124	56,3	125	55,1
Буркіна Фасо	45	86,5	47	83,9	37	85,9	36	87,1	29	90,5
Бурунді	17	97,4	15	98,2	11	97,9	16	97,1	19	95,4
Бутан	81	74,3	81	72,0	88	69,5	96	68,3	96	67,4
Венесуела	46	86,2	32	89,3	28	91,2	25	92,6	26	91,6
В'єтнам	107	68,4	109	66,1	110	63,9	114	63,3	115	60,9
Вірменія	102	69,5	105	66,7	108	64,2	91	69,8	97	67,0
Габон	88	72,5	92	70,5	90	69,1	101	67,4	99	66,7
Гаїті	12	102,0	12	99,3	13	97,7	13	97,5	11	99,7
Гамбія	42	87,1	47	83,9	51	82,2	55	80,5	59	78,6

Продовження Додатку Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Гана	108	68,1	110	65,9	108	64,2	113	63,9	108	63,0
Гана	98	70,4	99	68,2	101	66,0	106	66,1	107	64,2
Гватемала	59	81,8	58	81,4	59	79,2	81,5	79,4	64	77,5
Гвінея	13	101,6	11	99,4	15	97,2	14	97,4	12	99,6
Гвінея-Бісау	16	98,1	19	95,5	23	92,9	27	92,0	27	91,3
Гондурас	68	77,3	64	77,8	64	76,8	59	79,4	58	78,7
Гренада	123	59,9	123	57,6	125	55,2	126	56,1	126	54,3
Греція	128	55,3	129	53,9	127	52,1	128	54,5	124	55,8
Груаї	83	74,0	81	72,0	80	71,2	79	72,6	80	71,8
Данія	175	19,8	175	19,5	175	17,2	175	18,8	175	18,1
Демократична Республіка Конго	6	110,7	5	110,2	5	109,4	5	108,4	6	107,3
Джибуті	42	87,1	43	85,1	47	82,7	49	82,4	48	81,3
Домініканська республіка	104	69,2	108	66,2	107	64,4	107	64,7	110	62,8
Екватор	82	74,2	87	71,2	89	69,4	86	71,2	89	69,1
Екваторіальна Гвінея	55	83,4	53	82,6	45	83,0	44	84,1	39	84,1
Еритрея	19	97,2	17	96,4	18	95,8	17	97,0	18	95,9
Естонія	145	43,0	146	40,8	148	38,5	152	39,5	155	37,7
Ефіопія	15	99,6	23	94,2	21	94,6	11	99,0	13	99,3
Єгипет	36	88,7	34	88,4	35	86,0	39	85,0	42	83,6
Ємен	3	112,7	1	113,5	1	112,4	1	111,7	1	111,7
Замбія	41	87,2	40	85,7	41	84,5	42	84,9	42	83,6
Зімбабве	10	102,3	10	99,5	10	99,2	10	99,1	15	97,8
Ізраїль та Західний берег річки Йордан	66	78,5	67	76,5	69	75,1	148	43,0	146	42,6
Індія	72	76,3	74	74,4	68	75,3	66	77,0	69	75,3
Індонезія	91	72,3	93	70,4	96	67,8	99	67,6	100	66,6
Ірак	11	102,2	13	99,1	17	95,9	20	96,2	23	93,8
Іран	52	84,3	52	83,0	44	83,4	43	84,5	39	84,1
Ірландія	173	20,7	168	20,6	168	19,9	169	22,2	171	20,8
Ісландія	174	20,3	173	19,8	174	17,8	177	18,0	177	17,1
Іспанія	149	41,4	147	40,7	146	40,4	142	44,8	142	44,4
Італія	143	43,8	143	43,8	143	42,4	141	45,2	143	43,4
Йорданія	70	76,8	69	75,9	67	75,4	67	76,8	67	76,6
Кабо-Верде	110	68,0	106	66,6	106	64,8	171	21,7	172	20,1
Казахстан	117	63,4	116	61,6	117	59,8	116	61,2	118	59,5
Камбоджа	53	84,0	54	82,5	55	80,3	110	64,2	114	61,4
Камерун	23	95,3	16	97,0	11	97,9	54	80,6	50	80,5
Канада	168	21,5	172	20,0	171	18,7	15	97,2	17	96,0

Продовження Додатку Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Катар	140	48,1	141	45,4	141	43,7	144	44,1	147	42,3
Кенія	17	97,4	25	93,5	29	90,3	32	89,2	33	88,2
Киргизстан	65	78,6	68	76,2	73	73,9	68	76,4	66	77,1
Китай	89	72,4	88	71,1	86	69,9	95	68,9	98	66,9
Kirp	121	60,3	122	57,8	123	56,1	121	57,4	120	56,9
Колумбія	71	76,6	70	75,7	65	76,6	61	79,3	60	78,4
Коморські острови	57	82,6	56	81,7	53	81,2	47	82,5	47	82,3
Kosta Rika	144	43,2	145	42,0	147	40,2	149	42,5	149	41,0
Kot d'Ivuar	25	94,6	29	92,1	32	89,7	28	90,7	31	89,6
Kyba	119	62,9	118	60,8	118	59,2	118	59,5	117	60,1
Kyueit	126	55,9	130	53,2	131	50,9	129	52,9	130	52,2
Лаос	60	80,7	62	78,7	63	76,9	69	76,0	68	75,5
Латвія	142	44,9	142	43,9	144	42,3	146	44,0	145	42,8
Лесото	61	80,1	61	79,7	60	78,3	64	77,9	65	77,4
Литва	152	39,4	152	38,1	154	36,5	155	38,7	153	38,6
Ліберія	30	92,6	30	90,2	31	90,0	31	89,5	33	88,2
Ліван	44	86,8	44	85,0	40	84,7	34	89,0	27	91,3
Лівія	25	94,6	28	92,2	20	95,2	17	97,0	21	94,3
Люксембург	170	20,8	169	20,4	170	18,8	173	21,1	173	20,0
Мавритій	151	40,5	150	38,9	153	37,2	156	38,1	154	37,9
Мавританія	31	92,2	31	90,1	33	88,7	33	89,1	36	87,9
Малагаскар	54	83,6	58	80,9	57	79,5	58	79,5	52	80,4
Македонія	112	64,8	111	64,6	113	62,1	108	64,5	111	62,6
Малаві	47	85,5	49	83,3	43	84,0	46	83,2	45	83,0
Малайзія	116	63,6	119	60,5	120	57,6	123	56,9	122	56,4
Малі	27	93,6	21	94,5	16	96,0	19	96,6	14	98,6
Мальдіви	89	72,4	96	69,8	99	66,2	99	67,6	105	64,5
Мальта	155	36,2	156	34,5	156	33,6	157	36,2	158	34,7
Марокко	83	74,0	78	73,0	80	71,2	83	71,5	85	70,1
Мексика	94	71,5	98	69,7	98	67,2	90	69,9	84	70,3
Мікронезія	80	74,4	78	73,0	79	71,2	81	71,7	81	71,0
Мозамбік	36	88,7	33	88,7	27	91,7	22	93,9	21	94,3
Молдова	102	69,5	103	67,1	101	66,0	103	67,0	105	64,5
Монголія	130	54,9	128	54,1	129	51,9	132	52,3	131	51,6
М'янма	22	96,1	22	94,3	22	94,0	23	93,8	10	100,0
Намібія	105	68,8	107	66,4	105	65,1	109	64,3	109	62,9
Непал	39	87,9	45	84,7	49	82,6	51	82,2	49	80,6

Продовження Додатку Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Нігер	21	96,2	18	96,2	19	95,3	21	96,0	20	95,2
Нігерія	14	99,9	14	98,5	14	97,3	12	98,0	16	97,2
Нідерланди	165	26,2	166	24,8	167	22,9	168	24,1	169	22,1
Нікарагуа	75	75,3	63	78,1	62	77,1	65	77,1	63	77,7
Німеччина	167	25,8	167	24,7	166	23,2	167	24,8	167	23,6
Нова Зеландія	169	20,9	171	20,1	173	17,9	176	18,4	176	17,5
Норвегія	177	18,3	177	18,0	177	16,2	178	16,6	178	15,6
Об'єднане Королівство	159	34,3	155	36,7	149	38,3	150	41,5	150	40,6
Об'єднані Арабські Емірати	146	42,8	149	40,1	152	38,1	151	40,3	152	39,1
Оман	132	52,6	133	50,0	134	48,0	136	50,4	136	49,5
Пакистан	20	96,3	23	94,2	25	92,1	29	90,5	30	89,7
Палестина	—	—	—	—	—	—	37	86,0	37	85,6
Панама	136	48,5	139	47,0	140	46,0	139	48,7	139	47,5
Папуа-Нова Гвінея	51	84,8	50	83,1	50	82,3	52	80,9	55	79,5
Парагвай	101	69,8	104	67,0	104	65,2	105	66,4	103	65,4
Перу	100	70,1	99	68,2	97	67,6	85	71,4	87	69,8
Південна Африка	85	72,9	88	71,1	85	70,1	89	70,0	79	72,0
Південна Корея	156	33,7	159	33,7	159	32,0	159	32,5	159	32,7
Південний Судан	1	113,4	3	112,2	3	110,8	4	109,4	3	108,4
Північна Корея	28	93,2	26	92,7	30	90,2	30	90,0	32	89,1
Польща	148	41,5	144	42,8	145	41,0	147	43,1	148	42,2
Португалія	164	27,3	164	25,3	165	23,5	164	26,8	164	27,5
Республіка Конго	29	93,1	27	92,5	25	92,1	26	92,4	24	92,2
росія	69	77,2	73	74,7	76	72,6	74	73,6	75	72,6
Руанда	34	89,3	37	87,5	35	86,0	39	85,0	41	83,7
Румунія	137	49,4	137	47,8	136	46,7	135	51,0	133	50,8
Сальвадор	96	71,2	96	69,8	93	68,9	82	71,6	82	70,8
Самоа	111	65,5	112	64,2	112	63,3	110	64,2	104	64,8
Сан-Томе і Принсіпі	92	72,1	88	71,1	83	70,3	83	71,5	83	70,4
Саудівська Аравія	99	70,2	93	70,4	94	68,8	93	69,7	95	67,5
Сваїленд	40	87,5	—	—	45	83,0	—	—	52	80,4
Сейшельські острови	125	56,8	126	55,2	126	54,7	124	56,3	127	54,2
Сенегал	62	79,6	66	77,2	71	74,6	76	73,4	78	72,1
Сербія	108	68,1	102	68,0	100	66,1	101	67,8	94	67,8
Сьєра	4	111,4	4	111,5	4	110,7	3	110,7	3	108,4
Сінгапур	161	30,4	162	28,1	162	26,3	165	26,6	165	25,8

Продовження Додатку Ж

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Словацька Республіка	147	42,5	148	40,5	151	38,2	154	39,0	156	37,1
Словенія	162	30,3	163	28,0	163	25,8	163	28,2	163	27,7
Соломонові острови	56	83,1	55	81,9	56	79,7	61	79,3	52	80,4
Сомалі	2	113,2	2	112,3	2	110,9	2	110,9	2	110,5
Сполучені Штати Америки	154	37,7	153	38,0	149	38,3	143	44,6	140	46,6
Судан	7	108,7	8	108,0	8	104,8	8	105,2	7	107,1
Сурінам	114	64,0	115	61,9	115	60,1	115	61,5	116	60,8
Східний Тимор	38	88,3	41	85,5	47	82,7	52	80,9	56	79,3
Сьєрра Леоне	35	89,1	39	86,8	42	84,4	45	83,4	46	82,4
Таїланд	63	79,5	65	77,7	66	75,5	71	75,1	70	75,0
Таїланд	77	75,0	77	73,1	82	70,8	87	70,9	86	70,0
Танзанія	64	79,4	60	80,1	61	78,1	61	79,3	61	78,2
Togo	49	85,2	38	87,4	38	85,8	38	85,1	42	83,6
Тринідад і Тобаго	131	54,6	131	53,0	129	51,9	129	52,9	129	52,4
Туніс	92	72,1	95	70,1	95	68,1	94	69,2	93	68,2
Туреччина	58	82,2	59	80,3	59	79,1	57	79,7	62	78,1
Туркменістан	86	72,6	85	71,4	90	69,1	97	68,2	102	66,5
Уганда	24	95,1	20	95,3	24	92,8	24	92,9	25	92,1
Угорщина	134	50,2	134	49,6	135	47,6	134	51,1	133	50,8
Узбекистан	67	79,1	70	75,7	74	73,1	80	72,0	88	69,6
Україна	86	72,6	91	71,0	92	69,0	91	69,8	92	68,6
Уругвай	157	35,4	158	34,0	157	33,4	158	35,9	157	35,2
Філіппіни	79	74,5	84	71,7	86	69,9	88	70,4	90	68,9
Фінляндія	47	85,5	50	83,1	54	81,0	49	82,4	50	80,5
Франція	178	17,9	178	16,9	178	14,6	179	16,2	179	15,1
Хорватія	160	32,2	160	32,0	160	30,5	159	32,5	162	30,9
Хорватія	138	48,7	138	47,5	138	46,1	138	49,8	137	49,3
Центральноафриканська Республіка	5	111,1	6	108,9	6	107,5	6	107,0	5	108,1
Чад	8	108,3	7	108,5	7	106,4	7	105,8	9	105,7
Чеська Республіка	153	39,0	154	37,6	155	35,7	153	39,3	151	39,9
Чилі	150	40,7	150	38,9	142	42,5	144	44,1	144	43,2
Чорногорія	128	55,3	125	55,3	124	55,5	120	58,5	119	57,9
Швейцарія	176	19,2	176	18,7	176	17,1	174	19,9	174	18,9
Швеція	170	20,8	170	20,3	172	18,2	172	21,4	170	20,9
Шрі Ланка	50	84,9	46	84,0	52	81,8	55	80,5	56	79,3
Ямайка	118	63,1	117	61,2	116	60,0	116	61,2	112	62,1
Японія	158	34,5	157	34,3	158	32,3	161	32,2	161	31,0

Додаток 3

Рейтинг світової конкурентоспроможності за роками (на основі [727])

<i>Країна</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
1	2	3	4	5	6
Данія	6	8	2	3	1
Швейцарія	5	4	3	1	2
Сінгапур	3	1	1	5	3
Швеція	9	9	6	2	4
САР Гонконг	2	2	5	7	5
Нідерланди	4	6	4	4	6
Тайвань, Китай	17	16	11	8	7
Фінляндія	16	15	13	11	8
Норвегія	8	11	7	6	9
США	1	3	10	10	10
Ірландія	12	7	12	13	11
ОАЕ	7	5	9	9	12
Люксембург	11	12	15	12	13
Канада	10	13	8	14	14
Німеччина	15	17	17	15	15
Ісландія	24	20	21	21	16
Китай	13	14	20	16	17
Катар	14	10	14	17	18
Австралія	19	18	18	22	19
Австрія	18	19	16	19	20
Бельгія	26	27	25	24	21
Естонія	31	35	28	26	22
Велика Британія	20	23	19	18	23
Саудівська Аравія	39	26	24	32	24
Ізраїль	21	24	26	27	25
Чехія	29	33	33	34	26
Республіка Корея	27	28	23	23	27
Франція	28	31	32	29	28
Литва	32	29	31	30	29
Бахрейн	-	-	-	-	30
Нова Зеландія	23	21	22	20	31
Малайзія	22	22	27	25	32
Таїланд	30	25	29	28	33
Японія	25	30	34	31	34
Латвія	40	40	41	38	35
Іспанія	36	36	36	39	36
Індія	44	43	43	43	37
Словенія	37	37	35	40	38
Угорщина	47	47	47	42	39
Кіпр	41	41	30	33	40
Італія	42	44	44	41	41

Продовження додатку 3

1	2	3	4	5	6
Португалія	33	39	37	36	42
Казахстан	38	34	42	35	43
Індонезія	43	32	40	37	44
Чилі	35	42	38	44	45
Хорватія	61	60	60	59	46
Греція	57	58	49	46	47
Філіппіни	50	46	45	52	48
Словацька Республіка	55	53	57	50	49
Польща	34	38	39	47	50
Румунія	49	49	51	48	51
Туреччина	46	51	46	51	52
Болгарія	48	48	48	53	53
Перу	54	55	52	58	54
Мексика	51	50	53	55	55
Україна	59	54	55	54	—
Йорданія	52	57	58	49	56
Колумбія	58	52	54	56	57
Ботсвана	-	-	-	61	58
Бразилія	60	59	56	57	59
Південна Африка	53	56	59	62	60
Монголія	62	62	61	60	61
Аргентина	56	61	62	63	62
Венесуела	63	63	63	64	63

Додаток К

Коефіцієнт Джині за 1991-2021 рр. (на основі [744; 670])

Країна чи регіон	1991 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8
Австралія	1995 – 0,33	2008 – 0,35	2010 – 0,35	2016 – 0,34	2018 – 0,34	+0,02	+5 %
Австрія	1994 – 0,31	2005 – 0,29	2010 – 0,30	2015 – 0,31	2019 – 0,30	-0,01	-4 %
Албанія	1996 – 0,27	2005 – 0,31	2012 – 0,29	2015 – 0,33	2019 – 0,31	+0,04	+14 %
Алжир	1995 – 0,35	1995 – 0,35	1995 – 0,35	2011 – 0,28	2011 – 0,28	-0,08	-22 %
Ангولا	2000 – 0,52	2008 – 0,43	2018 – 0,51	2018 – 0,51	2018 – 0,51	-0,01	-1 %
Аргентина	1991 – 0,47	2005 – 0,48	2010 – 0,44	2016 – 0,42	2020 – 0,42	-0,04	-9 %
Бангладеш	1991 – 0,28	2005 – 0,33	2010 – 0,32	2016 – 0,32	2016 – 0,32	+0,05	+17 %
Бельгія	1992 – 0,25	2005 – 0,29	2010 – 0,28	2015 – 0,28	2019 – 0,27	+0,02	+9 %
Бенін	2003 – 0,39	2011 – 0,43	2011 – 0,43	2015 – 0,38	2018 – 0,38	-0,01	-2 %
білорусь	1993 – 0,22	2005 – 0,28	2010 – 0,29	2015 – 0,26	2020 – 0,24	+0,03	+13 %
Болгарія	1992 – 0,31	2006 – 0,36	2010 – 0,36	2015 – 0,39	2019 – 0,40	+0,10	+31 %
Болівія	1997 – 0,58	2005 – 0,59	2011 – 0,46	2015 – 0,47	2020 – 0,44	-0,15	-25 %
Боснія і Герцеговина	2001 – 0,30	2007 – 0,33	2007 – 0,33	2011 – 0,33	2011 – 0,33	+0,03	+10 %
Ботсвана	1993 – 0,61	2009 – 0,60	2015 – 0,53	2015 – 0,53	2015 – 0,53	-0,07	-12 %
Бразилія	1992 – 0,53	2005 – 0,56	2011 – 0,53	2015 – 0,52	2020 – 0,49	-0,04	-8 %
Буркіна Фасо	1994 – 0,48	2009 – 0,40	2014 – 0,35	2018 – 0,47	2018 – 0,47	-0,01	-2 %
Бурунді	1992 – 0,33	2006 – 0,33	2006 – 0,33	2013 – 0,39	2013 – 0,39	+0,05	+16 %
Бутан	2003 – 0,41	2007 – 0,38	2012 – 0,39	2017 – 0,37	2017 – 0,37	-0,03	-8 %
Вануату	2010 – 0,37	2010 – 0,37	2010 – 0,37	2019 – 0,32	2019 – 0,32	-0,05	-13 %
В'єтнам	1992 – 0,36	2006 – 0,36	2010 – 0,39	2016 – 0,35	2018 – 0,36	+0,00	+0 %
Вірменія	1996 – 0,44	2005 – 0,36	2010 – 0,30	2015 – 0,32	2020 – 0,25	-0,19	-43 %
Габон	2005 – 0,42	2005 – 0,42	2017 – 0,38	2017 – 0,38	2017 – 0,38	-0,04	-10 %
Гамбія	1998 – 0,49	2010 – 0,44	2010 – 0,44	2015 – 0,36	2015 – 0,36	-0,13	-26 %
Гана	1991 – 0,38	2005 – 0,43	2012 – 0,42	2016 – 0,44	2016 – 0,44	+0,05	+13 %
Гватемала	2000 – 0,54	2006 – 0,55	2006 – 0,55	2014 – 0,48	2014 – 0,48	-0,06	-11 %
Гвінея	1991 – 0,47	2007 – 0,39	2012 – 0,34	2018 – 0,30	2018 – 0,30	-0,17	-37 %
Гвінея-Бісау	1993 – 0,44	2010 – 0,51	2010 – 0,51	2018 – 0,35	2018 – 0,35	-0,09	-20 %
Гондурас	1991 – 0,52	2005 – 0,60	2010 – 0,53	2015 – 0,49	2019 – 0,48	-0,04	-7 %
Греція	1995 – 0,37	2005 – 0,35	2010 – 0,34	2010 – 0,34	2019 – 0,33	-0,04	-10 %
Грузія	1996 – 0,37	2005 – 0,37	2010 – 0,39	2015 – 0,36	2020 – 0,34	-0,03	-7 %
Данія	1992 – 0,25	2005 – 0,25	2010 – 0,27	2015 – 0,28	2019 – 0,28	+0,03	+12 %
Джібуті	2002 – 0,40	2012 – 0,45	2012 – 0,45	2017 – 0,42	2017 – 0,42	+0,02	+4 %

Продовження Додатку К

1	2	3	4	5	6	7	8
Домініканська республіка	1992 – 0,51	2005 – 0,50	2010 – 0,47	2015 – 0,45	2020 – 0,40	-0,12	-23%
Еквадор	1994 – 0,53	2005 – 0,53	2010 – 0,49	2015 – 0,46	2020 – 0,47	-0,06	-11%
Естонія	1993 – 0,40	2005 – 0,33	2016 – 0,55	2016 – 0,55	2019 – 0,31	-0,09	-22%
Ефіопія	1995 – 0,45	2010 – 0,33	2010 – 0,32	2015 – 0,33	2015 – 0,35	-0,10	-21%
Єгипет	1995 – 0,30	2008 – 0,31	2010 – 0,30	2015 – 0,35	2017 – 0,32	+0,01	+5%
Ізраїль	1992 – 0,36	2005 – 0,42	2010 – 0,43	2015 – 0,40	2018 – 0,39	+0,03	+9%
Індія	1993 – 0,32	2009 – 0,35	2011 – 0,36	2015 – 0,35	2019 – 0,36	+0,04	+13%
Індія – міська	1993 – 0,34	2009 – 0,39	2011 – 0,39	2015 – 0,38	2019 – 0,39	+0,05	+14%
Індія – сільська	1993 – 0,29	2009 – 0,30	2011 – 0,31	2015 – 0,31	2019 – 0,31	+0,02	+8%
Індонезія	1993 – 0,33	2005 – 0,34	2010 – 0,37	2015 – 0,33	1991 – 0,38	+0,05	+14%
Ірак	2006 – 0,29	2006 – 0,29	2006 – 0,29	2006 – 0,29	2012 – 0,30	+0,01	+3%
Іран	1994 – 0,43	2005 – 0,44	2013 – 0,37	2015 – 0,39	2019 – 0,41	-0,02	-5%
Ірландія	1994 – 0,37	2005 – 0,34	2010 – 0,32	2015 – 0,32	2018 – 0,31	-0,06	-17%
Ісландія	2003 – 0,27	2005 – 0,29	2010 – 0,26	2015 – 0,27	2017 – 0,26	-0,01	-3%
Іспанія	1995 – 0,37	2005 – 0,32	2010 – 0,35	2015 – 0,36	2019 – 0,34	-0,02	-6%
Італія	1991 – 0,31	2005 – 0,34	2010 – 0,35	2015 – 0,35	2018 – 0,35	+0,04	+12%
Йорданія	1992 – 0,43	2006 – 0,34	2010 – 0,34	2010 – 0,34	2010 – 0,34	-0,10	-22%
Йти	2006 – 0,42	2006 – 0,42	2011 – 0,46	2015 – 0,43	2018 – 0,42	+0,00	+0%
Кабо-Верде	2001 – 0,52	2007 – 0,47	2015 – 0,42	2015 – 0,42	2015 – 0,42	-0,10	-19%
Казахстан	1993 – 0,33	2005 – 0,40	2010 – 0,28	2015 – 0,27	2018 – 0,28	-0,05	-15%
Канада	1991 – 0,31	2007 – 0,34	2010 – 0,34	2015 – 0,34	2017 – 0,33	+0,02	+7%
Кенія	1992 – 0,57	2005 – 0,46	2015 – 0,41	2015 – 0,41	2015 – 0,41	-0,17	-29%
Киргизстан	1998 – 0,46	2005 – 0,33	2010 – 0,30	2015 – 0,29	2020 – 0,29	-0,17	-37%
Китай	1993 – 0,28	2005 – 0,41	2010 – 0,44	2015 – 0,39	2019 – 0,37	+0,09	+30%
Кипр	2004 – 0,30	2005 – 0,30	2010 – 0,31	2015 – 0,34	2019 – 0,31	+0,01	+4%
Кірибаті	2006 – 0,37	2006 – 0,37	2019 – 0,28	2019 – 0,28	2019 – 0,28	-0,09	-25%
Колумбія	1992 – 0,51	2005 – 0,54	2010 – 0,55	2015 – 0,51	2020 – 0,54	+0,03	+5%
Косово	2003 – 0,29	2005 – 0,31	2010 – 0,33	2015 – 0,26	2017 – 0,29	+0,00	+0%
Коста-Рика	1991 – 0,47	2005 – 0,48	2010 – 0,48	2015 – 0,48	2020 – 0,49	+0,03	+6%
Кот д'Івуар	1992 – 0,39	2008 – 0,43	2015 – 0,41	2015 – 0,41	2018 – 0,37	-0,02	-6%
Лаос	1992 – 0,34	2007 – 0,35	2012 – 0,36	2018 – 0,39	2018 – 0,39	+0,04	+13%
Латвія	1993 – 0,27	2005 – 0,39	2010 – 0,35	2015 – 0,34	2019 – 0,34	+0,07	+28%
Лесото	1994 – 0,63	2017 – 0,45	2017 – 0,45	2017 – 0,45	2017 – 0,45	-0,18	-29%
Литва	1993 – 0,34	2005 – 0,35	2010 – 0,35	2015 – 0,37	2019 – 0,35	+0,02	+5%
Ліберія	2007 – 0,36	2007 – 0,36	2014 – 0,33	2016 – 0,35	2016 – 0,35	-0,01	-3%
Люксембург	1991 – 0,27	2005 – 0,31	2010 – 0,31	2015 – 0,33	2019 – 0,34	+0,07	+28%

Продовження Додатку К

1	2	3	4	5	6	7	8
Маврій	2006 – 0,36	2006 – 0,36	2012 – 0,38	2017 – 0,37	2017 – 0,37	+0,01	+3%
Малаві	1997 – 0,66	2010 – 0,45	2010 – 0,45	2016 – 0,45	2019 – 0,39	-0,27	-41%
Малайзія	1992 – 0,48	2006 – 0,45	2011 – 0,44	2015 – 0,41	2015 – 0,41	-0,07	-14%
Малі	1994 – 0,50	2006 – 0,39	2018 – 0,36	2018 – 0,36	2018 – 0,36	-0,14	-28%
Мальдіви	2002 – 0,41	2009 – 0,38	2016 – 0,31	2016 – 0,31	2019 – 0,29	-0,12	-29%
Мальта	2006 – 0,28	2006 – 0,28	2010 – 0,29	2015 – 0,29	2019 – 0,31	+0,03	+11%
Марішльові острови	2019 – 0,35	2019 – 0,35	2019 – 0,35	2019 – 0,35	2019 – 0,35	+0,00	+0%
Мексика	1992 – 0,53	2005 – 0,50	2010 – 0,47	2016 – 0,48	2020 – 0,45	-0,07	-14%
Молдова	1997 – 0,37	2005 – 0,36	2010 – 0,32	2015 – 0,27	2019 – 0,26	-0,11	-30%
Монголія	1995 – 0,33	2007 – 0,36	2010 – 0,33	2016 – 0,32	2018 – 0,33	-0,00	-1%
М'янма	2015 – 0,38	2015 – 0,38	2015 – 0,38	2015 – 0,38	2017 – 0,31	-0,07	-19%
Намбія	2003 – 0,63	2009 – 0,61	2015 – 0,59	2015 – 0,59	2015 – 0,59	-0,04	-7%
Непал	1995 – 0,35	2010 – 0,33	2010 – 0,33	2018 – 0,37	2010 – 0,33	-0,02	-7%
Нігер	1992 – 0,36	2005 – 0,44	2011 – 0,31	2015 – 0,36	2018 – 0,37	+0,01	+3%
Нігерія	1992 – 0,45	2010 – 0,36	2010 – 0,36	2015 – 0,28	2018 – 0,35	-0,10	-22%
Нідерланди	1993 – 0,30	2005 – 0,29	2010 – 0,28	2010 – 0,28	2019 – 0,29	-0,01	-4%
Нікарагуа	1993 – 0,49	2005 – 0,41	2014 – 0,46	2015 – 0,32	2014 – 0,46	-0,03	-6%
Німеччина	1991 – 0,29	2005 – 0,32	2010 – 0,30	2015 – 0,27	2018 – 0,32	+0,02	+8%
Норвегія	1991 – 0,25	2005 – 0,31	2010 – 0,26	2015 – 0,33	2019 – 0,28	+0,03	+10%
Об'єднане Королівство	1991 – 0,36	2005 – 0,34	2010 – 0,34	2010 – 0,34	2017 – 0,35	-0,01	-2%
Об'єднані Арабські Емірати	2013 – 0,33	2013 – 0,33	2013 – 0,33	2015 – 0,31	2013 – 0,33	+0,00	+0%
Пакистан	1996 – 0,29	2005 – 0,31	2010 – 0,29	2016 – 0,34	2018 – 0,30	+0,01	+3%
Палестина	2004 – 0,34	2005 – 0,35	2010 – 0,35	2015 – 0,31	2016 – 0,34	-0,00	-1%
Панама	1991 – 0,58	2005 – 0,54	2010 – 0,52	2015 – 0,48	2019 – 0,50	-0,08	-14%
Парагвай	1995 – 0,58	2005 – 0,51	2010 – 0,51	2015 – 0,43	2020 – 0,43	-0,15	-25%
Південна Африка	1993 – 0,59	2005 – 0,65	2010 – 0,63	2016 – 0,31	2014 – 0,63	+0,04	+6%
Південна Корея	2006 – 0,32	2006 – 0,32	2010 – 0,32	2016 – 0,44	2016 – 0,31	-0,00	-1%
Південний Судан	2009 – 0,46	2009 – 0,46	2016 – 0,44	2015 – 0,36	2016 – 0,44	-0,02	-5%
Північна Македонія	1998 – 0,28	2005 – 0,39	2010 – 0,40	2015 – 0,32	2018 – 0,33	+0,05	+17%
Польща	1992 – 0,29	2005 – 0,34	2010 – 0,33	2015 – 0,36	2019 – 0,30	+0,01	+3%
Португалія	2003 – 0,39	2005 – 0,38	2010 – 0,36	2015 – 0,38	2019 – 0,33	-0,06	-16%
росія	1993 – 0,48	2005 – 0,41	2010 – 0,40	2016 – 0,44	2020 – 0,36	-0,12	-26%
Руанда	2000 – 0,49	2005 – 0,52	2010 – 0,47	2015 – 0,36	2016 – 0,44	-0,05	-10%
Румунія	1992 – 0,25	2005 – 0,30	2010 – 0,28	2015 – 0,41	2019 – 0,35	+0,09	+37%
Сан-Томе і Принсіпі	2000 – 0,32	2010 – 0,31	2010 – 0,31	2017 – 0,41	2017 – 0,41	+0,09	+27%
Сейшельські острови	1999 – 0,43	2006 – 0,43	2013 – 0,47	2018 – 0,32	2018 – 0,32	-0,11	-25%

1	2	3	4	5	6	7	8
Сенегал	1991 – 0,54	2005 – 0,39	2011 – 0,40	2018 – 0,38	2018 – 0,38	-0,16	-30%
	1995 – 0,43	2016 – 0,51	2016 – 0,51	2016 – 0,51	2016 – 0,51	+0,09	+20%
	2002 – 0,33	2005 – 0,36	2010 – 0,29	2015 – 0,29	2019 – 0,29	-0,04	-12%
Сербія	1992 – 0,20	2005 – 0,30	2010 – 0,27	2015 – 0,26	2019 – 0,23	+0,03	+15%
	1993 – 0,29	2005 – 0,25	2010 – 0,25	2015 – 0,25	2019 – 0,24	-0,05	-16%
	2017 – 0,37	2017 – 0,37	2017 – 0,37	2017 – 0,37	2017 – 0,37	+0,00	+0%
Сполучені Штати Сьєрра-Леоне	1991 – 0,38	2005 – 0,41	2010 – 0,40	2015 – 0,41	2019 – 0,42	+0,03	+9%
	2003 – 0,40	2011 – 0,34	2011 – 0,34	2018 – 0,36	2018 – 0,36	-0,04	-11%
	1999 – 0,30	2007 – 0,32	2015 – 0,34	2015 – 0,34	2015 – 0,34	+0,04	+15%
Таджикистан	1992 – 0,48	2006 – 0,42	2010 – 0,39	2015 – 0,36	2020 – 0,35	-0,13	-27%
	1991 – 0,30	2005 – 0,32	2010 – 0,33	2016 – 0,31	2016 – 0,31	+0,02	+5%
	2001 – 0,36	2007 – 0,28	2014 – 0,29	2015 – 0,38	2014 – 0,29	-0,07	-20%
Тимор	2010 – 0,39	2010 – 0,39	2010 – 0,39	2015 – 0,33	2010 – 0,39	+0,00	+0%
	1995 – 0,42	2005 – 0,38	2010 – 0,36	2015 – 0,43	2015 – 0,33	-0,09	-21%
	1994 – 0,41	2005 – 0,43	2010 – 0,39	2016 – 0,43	2019 – 0,42	+0,01	+1%
Туреччина	1992 – 0,41	2005 – 0,43	2012 – 0,41	2015 – 0,30	2019 – 0,43	+0,01	+3%
	1991 – 0,30	2005 – 0,30	2010 – 0,29	2010 – 0,29	2019 – 0,30	+0,00	+1%
	1992 – 0,30	2005 – 0,29	2010 – 0,25	2015 – 0,25	2020 – 0,26	-0,04	-14%
Україна	2006 – 0,46	2006 – 0,46	2010 – 0,44	2015 – 0,40	2020 – 0,40	-0,06	-13%
	2002 – 0,38	2008 – 0,40	2013 – 0,37	2019 – 0,31	2019 – 0,31	-0,07	-19%
	1991 – 0,44	2006 – 0,43	2012 – 0,42	2015 – 0,40	2018 – 0,38	-0,06	-14%
Філіппіни	1991 – 0,23	2005 – 0,28	2010 – 0,28	2015 – 0,27	2019 – 0,28	+0,05	+21%
	1994 – 0,32	2005 – 0,30	2010 – 0,34	2015 – 0,33	2018 – 0,32	+0,00	+0%
	1998 – 0,29	2008 – 0,34	2010 – 0,27	2015 – 0,31	2019 – 0,29	+0,00	+1%
Хорватія	2003 – 0,40	2011 – 0,43	2011 – 0,43	2018 – 0,37	2018 – 0,37	-0,02	-6%
	1992 – 0,21	2005 – 0,27	2010 – 0,27	2015 – 0,26	2019 – 0,25	+0,05	+22%
	1992 – 0,55	2006 – 0,47	2011 – 0,46	2015 – 0,44	2020 – 0,45	-0,10	-18%
Чад	2005 – 0,30	2005 – 0,30	2010 – 0,29	2015 – 0,39	2018 – 0,37	+0,07	+22%
	1992 – 0,34	2006 – 0,34	2010 – 0,33	2015 – 0,32	2018 – 0,33	-0,01	-2%
	1992 – 0,25	2005 – 0,27	2010 – 0,28	2015 – 0,29	2019 – 0,29	+0,04	+18%
Швеція	1995 – 0,35	2006 – 0,40	2012 – 0,39	2016 – 0,39	2016 – 0,39	+0,04	+11%
	2008 – 0,35	2008 – 0,35	2010 – 0,32	2010 – 0,32	2013 – 0,33	-0,02	-6%
	2008 – 0,35	2008 – 0,35	2010 – 0,32	2010 – 0,32	2013 – 0,33	-0,02	-6%

Додаток Л

Розподіл видатків Державного бюджету України, тис. грн.
(на основі [338; 339; 340; 341; 342])

Найменування згідно з відомчою і програмною класифікацією видатків та кредитування державного бюджету	2019 р.			2020 р.			2021 р.			2022 р.			2023 р.		
	Засильний фонд	Спеціаль- ний фонд	Всього	Засильний фонд	Спеціаль- ний фонд	Всього	Засильний фонд	Спеціаль- ний фонд	Всього	Засильний фонд	Спеціаль- ний фонд	Всього	Засильний фонд	Спеціаль- ний фонд	Всього
Міністерство внутрішніх справ України	73196964,8	12953432,8	86150397,6	82461681,1	11730773,6	94192454,7	86394689,1	12468133,3	98862822,4	207141239,3	10910002,2	218051241,5	195687819,0	14097632,5	209785451,5
Апарат Міністерства внутрішніх справ України	6501392,4	7882035,8	14383428,2	7378048,8	6622495,4	14000544,2	847873,7	6434377,5	14913151,2	16159056,1	4811405,8	20970461,9	10971397,6	6867385,8	17838983,4
Міністерство економіки України	15908167,3	5541922,3	21450089,6	14583983,3	2490651,4	17074634,7	14576001,5	2985360,4	17561361,9	17632631,0	3189849,3	2082480,3	2646156,0	533692,0	3179848,0
Апарат Міністерства економіки України	8773197,9	3001762,0	11774959,9	8289665,1	228183,7	8517848,8	8812513,1	206638,0	9019151,1	11661193,8	108411,2	11769605,0	1918499,5	100,0	1918599,5
Міністерство закордонних справ України	4499019,9	0,0	4499019,9	4542607,7	0,0	4542607,7	5389812,7	0,0	5389812,7	5795328,7	0,0	5795328,7	6056387,0	0,0	6056387,0
Апарат Міністерства закордонних справ України	4499019,9	0,0	4499019,9	4542607,7	0,0	4542607,7	5389812,7	0,0	5389812,7	5795328,7	0,0	5795328,7	6056387,0	0,0	6056387,0
Міністерство освіти і науки України	27809640,7	13266241,2	41075881,9	29386488,5	13969101,6	43355590,1	35480384,5	14867679,5	50348064,0	40907658,1	17722854,9	58630513,0	31802277,9	20679709,2	52481987,1
Апарат Міністерства освіти і науки України	27777874,4	13266241,2	41044115,6	29216102,5	13969101,6	43185204,1	35302358,7	14861479,5	50163838,2	40705417,0	17716454,9	58421871,9	31642580,1	20673209,2	52315789,3
Міністерство охорони здоров'я України	34713230,5	4791845,1	39503075,6	109167128,5	7203560,3	116370688,8	158052388	10495574,5	168547962,5	183532526,8	9070631,7	194393838,5	164690761,5	10207953,9	174898715,4
Апарат Міністерства охорони здоров'я України	15344384,0	4791845,1	20136229,1	1990925,0	7203559,9	27164484,9	28854024,5	10495565,5	39349590,0	27608480,4	907062,7	36679103,1	21662269,3	10207938,2	31870207,5
Міністерство цифрової трансформації України	48421,5	0,0	48421,5	147655,5	0,0	147655,5	456314,1	0,0	456314,1	1350841,9	0,0	1350841,9	616167,4	0,0	616167,4
Апарат Міністерства цифрової трансформації України	48421,5	0,0	48421,5	147655,5	0,0	147655,5	456314,1	0,0	456314,1	1350841,9	0,0	1350841,9	616167,4	0,0	616167,4
Міністерство фінансів України	14405940,0	700771,5	15106711,5	17145001,1	2747376,3	19892377,4	21831177,2	2722701,3	24553878,5	26421447,1	3714606,3	30136053,4	32903163,4	1214952,0	34118115,4
Апарат Міністерства фінансів України	711478,5	34897,0	746375,5	783213,2	2087260,7	2870473,9	1079406,7	2107716,5	3187123,2	5318466,6	3101504,3	8419970,9	16889636,1	100846,0	16990482,1
Міністерство юстиції України	12610951,7	1256192,1	13867143,8	12701216,1	1334914,3	14036130,4	14061636,0	1567879,6	15629515,6	14767656,4	1587815,7	16355472,1	13658412,1	1482402,7	15140814,8
Апарат Міністерства юстиції України	11673270,8	1234881,0	12908151,8	11664599,7	1312497,6	12977097,3	12836516,0	1542832,9	14579348,9	13499214,4	1559857,3	15059071,7	12632189,0	1455595,9	14087784,9
Міністерство культури та інформаційної політики України	488841,3	0,0	488841,3	7886684,8	374222,7	8260907,5	10740693,8	1533987,1	12274680,9	11829670,8	490628,4	12320299,2	8686222,7	485579,4	9171802,1
Апарат Міністерства культури та інформаційної політики України	488841,3	0,0	488841,3	7886684,8	374222,7	8260907,5	10740693,8	1533987,1	12274680,9	11829670,8	490628,4	12320299,2	8686222,7	485579,4	9171802,1
Міністерство культури та інформаційної політики України	488841,3	0,0	488841,3	7886684,8	374222,7	8260907,5	10740693,8	1533987,1	12274680,9	11829670,8	490628,4	12320299,2	8686222,7	485579,4	9171802,1
Апарат Міністерства культури та інформаційної політики України	488841,3	0,0	488841,3	7886684,8	374222,7	8260907,5	10740693,8	1533987,1	12274680,9	11829670,8	490628,4	12320299,2	8686222,7	485579,4	9171802,1

Наукове видання

Колектив авторів:

В.В. Євдокимов, Д.О. Грицишен, О.В. Олійник, В.В. Нонік, Т.В. Барановська,
В.М. Бутузов, Т.О. Власюк, В.М. Грубов, А.П. Дикий, Г.І. Ляхович,
С.З. Мошенський, І.О. Рафальський, С.В. Свірко, Л.В. Сергієнко,
І.В. Супрунова, В.С. Цимбалюк, І.А. Юхименко-Назарук, О.В. Вакун,
О.С. Дика, І.В. Клименко, В.В. Ковальчук, Ю.В. Крутік, Є.Ю. Романченко,
В.В. Савіцький, С.І. Соха, О.А. Харченко, Г.А. Шпиталенко, О.В. Білошицький,
Р.М. Говда, О.О. Євенок, С.В. Євтух, С.В. Козак, О.А. Крохмальницький,
О.К. Ніколаєнко, Н.О. Олексунь, А.Г. Сваток, Б.С. Шевченко

ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією
Віктора Євдокимова, Дмитрія Грицишена

Технічний редактор *О.М. Джигора*
Коректор *Т.М. Тростенюк*

Віддруковано з готових оригінал-макетів

Підписано до друку 30.05.2024 р.
Папір офсетний. Формат 70х100/16
Гарнітура “Таймс”. Друк офсетний. Ум. др. арк. 54,60
Наклад 300 прим. Зам. № 327

ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”»
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17а
тел.: 063 101-22-33

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 7412 від 27.07.2021 р.*

Друк та палітурні роботи ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17а
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinz@gmail.com

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 3544 від 05.08.2009 р.*